

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI

M. H. RUSTAMBAYEV, U. A. TUXTASHEVA

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ADVOKATLIK FAOLİYATI

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim
vazirligi tomonidan yuridik oliy o‘quv yurtlarining
5240100 – «Yurisprudentsiya» ta‘lim yo‘nalishi
talabalari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan*

O‘ZBEKISTON FAYLASUFLARI
MILLIY JAMIYATI NASHRIYOTI
TOSHKENT — 2012

УДК:347.965(575.1)

КБК 67.75 (5Ў)

Р 92

Rustambayev M. H.

O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati : darslik / M.H. Rustambayev, U.A. Tuxtashева; O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. Toshkent davlat yuridik instituti. — Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2012. — 384 bet.

I. Tuxtashева U.A.

УДК:347.965(575.1)

КБК 67.75(5Ў)

Taqrizchilar:

Mirzayev A.A. — O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi huzuridagi Tadqiqot markazi bo'lim boshlig'i, yuridik fanlar doktori,

To'laganova G.Z. — Toshkent davlat yuridik instituti dotsenti, yuridik fanlar doktori.

Darslik «O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanidan o'quv dasturiga muvofiq va qonun hujjatlariga kiritilgan o'zgartish hamda qo'shimchalar e'tiborga olingan holda tayyorlangan. Darslikda quyidagi masalalar yoritilgan: «O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining tushunchasi, predmeti va tizimi; advokatura fuqarolik jamiyati instituti sifatida; O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslari; advokatning kasbiy etikasi; advokatlik faoliyatida notiqlik san'ati asoslari; O'zbekiston Respublikasida advokatura va inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar; xorijiy mamlakatlarda advokatura; advokat va fuqarolik sud ishlarini yuritish; advokat va xo'jalik sud ishlarini yuritish; advokat va ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlar bo'yicha ish yuritish; advokatning jinoyat protsessida ishtiroki.

Ushbu nashr yuridik oliy o'quv yurtlari va fakultetlarining talabalari, magistrantlari, o'qituvchilari, ilmiy xodimlar, amaliyotchi yuristlar hamda advokatura institutining tegishli masalalari bilan barcha qiziquvchilar uchun mo'ljallangan.

TDYuI O'quv uslubiy Kengashining 2011-yil 22-sentabrdagi majlisida muhokama qilingan va 2-sonli bayonnomasi bilan nashr etishga tavsiya etilgan.

© M.H. Rustambayev, U.A. Tuxtashева

© O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2012-yil.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini qo'lga kiritgan dastlabki kundan boshlab inson huquq va erkinliklarini himoya qilish davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri deb e'lon qilindi. Mazkur siyosat izchillik bilan amalga oshirilib kelinmoqda. Chunonchi, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson huquqlari va uni ta'minlash masalalariga asosiy o'rin berilgan. O'zbekiston insonparvar demokratik huquqiy davlat barpo etish yo'lida rivojlanar ekan, bu jarayonda inson huquq va erkinliklarining ishonchli tarzda himoya qilinishini ta'minlovchi zarur huquqiy tizim yaratildi. Mazkur huquqiy tizimda advokatura o'ziga xos va ahamiyatli o'rin egallaydi. Shu tufayli, mamlakatimizda advokatura tizimini takomillashtirish va uni malakali kadrlar bilan ta'minlash masalasiga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Shuni ta'kidlash kerakki, totalitar tizim davrida advokatura mavjud huquqiy tizim uchun «o'gay» bo'lib, inson huquq va erkinliklarini to'laqonli himoya qilish vazifasini bajarish uchun yetarli huquqiy asoslarga ega emas edi. Buning ustiga advokatura uchun kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yilmagan va advokatlik faoliyati bilan bu faoliyatni amalga oshirish ko'nikmalariga ega bo'lmagan, odatda huquqni muhofaza qiluvchi organlardan ishdan bo'shatilgan yoki nafaqaga chiqqan shaxslar shug'ullanar edi. Mustaqillik sharofati bilan huquqshunoslik yo'nalishidagi oliy o'quv yurtlarida talabalarni advokatlik faoliyatiga tayyorlash maxsus dastur asosida yo'lga qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi hamda «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonunlarning qabul qilinishi, protsessual qonunlarda odil sudlovni amalga oshirishda advokatning ishtirokini, uning huquq va majburiyatlarini belgilab qo'ygan normalar paydo bo'lishi advokatura institutining, fuqarolarga va yuridik shaxslarga to'laqonli malakali yuridik yordam ko'rsatuvchi, fuqarolik jamiyatining huquqiy institutiga aylanishiga zarur sharoitlar yaratdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 1-maydagi «O'zbekiston Respublikasida advokatura institutini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni «sud huquq tizimini yanada liberallashtirish, fuqarolarning tergov va sud ishini yuritishning har qanday bosqichida malakali yuridik yordam olish huquqini mustahkamlaydigan konstitutsiyaviy norma ni amalga oshirish, advokaturaning tashkiliy mustaqilligini ta'minlash, uni yuqori malakali kadrlar bilan to'ldirish, advokatlarning mustaqilligi kafolatlarini kuchaytirish, advokatlik kasbining obro'si va nufuzini oshirish»ga¹ yo'naltirilgan qonun hujjatlarini qabul qilishga asos bo'lib xizmat qildi.

¹ Qarang: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining № PF-3993 «O'zbekiston Respublikasida advokatura institutini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida» Farmoni

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov 2010-yil 12-noyabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisida taqdim etgan «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi»da ta'kidlaganidek, «hozirgi vaqtda mamlakatimizda prokuror va advokatning tengligini, jinoyat va fuqarolik ishlari bo'yicha sud faoliyatining barcha bosqichlarida o'zaro tortishuv bo'lishini ta'minlashga, odil sudlovning sifati va tezkorligini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda»¹.

Parlament tomonidan qabul qilingan «Advokatura instituti takomillash-tirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjat-lariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasining 2008-yil 31-dekabrda O'RQ-198-sonli Qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi hamda «Advokatlik faoliyatini-ning kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonunlari bilan bir qatorda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi, Jinoyat-prot-sessual kodeksi, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksiga ham bir qator o'zgartish va qo'shimchalar kiritilib, advokatura instituti va advokatlik faoli-yatining huquqiy asoslari yanada mustahkamlandi, fuqarolarga malakali yu-ridik yordam ko'rsatish kafolatlari kuchaytirildi.

Hozirda huquqshunoslik yo'nalishidagi oliy o'quv yurtlari o'quv jarayoni-da foydalanayotgan darsliklarda qonunlarga kiritilgan yuqorida ko'rsatilgan va boshqa o'zgarishlar o'z askini topmagan. Advokatura uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash uchun esa talabalarda bu sohada harakatdagi qonunlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasini shakllantirish alohida ahami-yatga ega.

Mazkur darslik aynan shu maqsadda qonunchilikda 2011-yil 1-sentabrga qadar bo'lgan o'zgarishlarni hisobga olgan holda yaratildi.

Darslikning asosiy maqsadi talabalarda O'zbekiston Respublikasida ad-vokatlik faoliyatiga doir normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida, advokat-lik faoliyatining xalqaro standartlari hamda mazkur faoliyatning tamoyil-lari va tashkiliy shakllari, fuqarolik, xo'jalik, ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi, jinoyat ishlarini yuritishda advokat ishtirokining o'ziga xos xu-susiyatlari, shuningdek, advokatlik faoliyatiga oid boshqa masalalarda zarur bilimlarni shakllantirishdir.

¹ Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqur-lashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruza, 2010-yil 12-noyabr. — Xalq so'zi. — 13-noyabr. — 2010.

I. UMUMIY QISM

I BOB. «O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ADVOKATLIK FAOLIYATI» FANINING TUSHUNCHASI, PREDMETI VA TIZIMI

Asosiy savollar: «O‘zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining tushunchasi va predmeti. Fanning tizimi. Advokatura tushunchasi. Fuqarolarning malakali yuridik yordam olishga bo‘lgan konstitutsiyaviy huquqlari. Advokatlik faoliyatining prinsiplari. Advokatlik faoliyatining tushunchasi, belgilari va turlari. O‘quv fanining boshqa yuridik fanlar bilan o‘zaro aloqadorligi.

1.1. «O‘zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining tushunchasi va predmeti. Fanning tizimi

O‘zbekistonda huquqiy demokratik davlat qurish va bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy munosabatlar rivojlangani sari advokaturaning fuqarolik jamiyatining huquqni muhofaza qiluvchi tizimiga fuqarolarning huquq, erkinligi va manfaatlarini himoya qilishga ko‘maklashuvchi muhim institut sifatida ahamiyati tobora oshib bormoqda. Chunki advokaturaning ishtirokisiz fuqarolarning, tadbirkorlarning, barcha jismoniy va yuridik shaxslarning huquq, erkinlik hamda qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilishni ta‘minlab bo‘lmaydi.

Yaqin-yaqinlarga yuridik yo‘nalishdagi o‘quv yurtlarida va boshqa o‘quv muassasalarida advokatura va uning faoliyati asoslarini o‘rganishga yetarli darajada e‘tibor berilmas edi. Huquqni muhofaza qiluvchi organlarda faoliyat ko‘rsatadigan mutaxassislarda himoya vazifasiga nisbatan to‘g‘ri munosabatda bo‘lish madaniyatini shakllantirish maqsadida o‘quv yurtlarida mustaqil «O‘zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fani o‘qitish joriy qilindi.

«O‘zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fani talabalarda himoya vazifalariga to‘g‘ri munosabatni tarbiyalash bilan birgalikda, ularda advokatura va advokatlik faoliyati to‘g‘risida tizimli bilimlarni shakllantirishga yo‘naltirilgan. Mazkur darslikni tayyorlashda advokaturaning faoliyati nafaqat jinoyat ishlari bo‘yicha himoyani amalga oshirishga, balki fuqarolar, tadbirkorlar va boshqa faoliyat bilan shug‘ullanuvchi yuridik shaxslarga huquqning turli sohalarida yuridik yordam ko‘rsatishga yo‘naltirilganligi ham e‘tiborga olindi.

«O‘zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining tushunchasi O‘zbekistonda «advokatura» va «advokatura faoliyati» tushunchasini, advokatlarga qo‘yiladigan talablarni, O‘zbekistonda advokatu-

ra tarixi, advokatlik faoliyatining huquqiy, tashkiliy va etik asoslarini hamda boshqa bir qator masalalarini ochib berish bilan bog'liq.

«O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining tushunchasi. Mazkur fan O'zbekistonda fuqarolik jamiyatining muhim tarkibiy qismi bo'lmish advokatura huquqiy institutining tashkil etilishi va faoliyati, advokatlik faoliyatining huquqiy asoslari va ushbu faoliyatning asosiy yo'nalishlari, advokatlik maqomini olish hamda advokatlik maqomini tugatish, advokatlik faoliyatining etik asoslari kabi masalalarini o'rganuvchi fandır.

«O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining maqsadi. Mazkur fanni o'qitishdan maqsad talabalarda O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari va xalqaro huquq normalari to'g'risida, advokatlik faoliyati tashkiliy-huquqiy shakllari va prinsiplari, advokatlik maqomi, xorijiy mamlakatlarda advokatura to'g'risida bilimlarni shakllantirishdir.

«O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining vazifalari. Mazkur fanning vazifasi talabalarni advokatura instituti tarixi bilan tanishtirish, ularga advokat maqomini olish tartibi, advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyani berish, uning amal qilishini to'xtatib turish yoki tugatish, advokatlik faoliyati kafolatlari, advokatning huquq va majburiyatlari va, shuningdek, advokatlik faoliyati bilan bog'liq boshqa qonun hujjatlari to'g'risida bilim berish hamda ularda advokatlik faoliyatining ayrim yo'nalishlari bo'yicha amaliy ko'nikmalarini shakllantirishdir.

Shunday qilib, «O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining predmeti advokatura va advokatlik faoliyati huquqiy, tashkiliy va etik asoslari, advokatlik faoliyati standartlari, advokatlik faoliyatida notiqlik san'ati kabi masalalarni o'rganish, talabalarda advokatlik faoliyatining ayrim yo'nalishlari bo'yicha amaliy ko'nikmalarni shakllantirishdan iboratdir.

Mazkur darslikda «O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining mazmuni va tizimini umumiy va maxsus qismlarda bayon etilgan o'quv mavzulari tashkil etadi.

Darslikning *umumiy qismida* quyidagi mavzular qamrab olingan:

1. «O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining tushunchasi, predmeti va tizimi.
2. Advokatura fuqarolik jamiyati instituti sifatida.
3. O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslari.
4. Advokatning kasb etikasi.
5. Advokatlik faoliyatida notiqlik san'ati asoslari.

6. O'zbekiston Respublikasida advokatura va inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar.

7. Xorijiy mamlakatlarda advokatura.

Darslikning *maxsus qismi*:

1. Advokat va fuqarolik sud ishlarini yuritish.

2. Advokat va xo'jalik sud ishlarini yuritish.

3. Advokat va ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlar bo'yicha ish yuritish.

4. Advokatning jinoyat protsessida ishtiroki kabi mavzularni yoritishga bag'ishlangan.

1.2. Advokatura va advokatlik faoliyati tushunchasi, maqsadi va vazifalari

«Advokatura» tushunchasi qadimda paydo bo'lgan bo'lib, lotin tilida «advocatus» so'zi sudda ish yurituvchi, himoyani amalga oshiruvchi ma'nosini anglatadi.

Advokatura tushunchasini chuqur anglab yetish uchun advokat kim, u qanday sifatlarga ega bo'lishi kerak va advokatning vazifalari nimalardan iborat degan savollarga javob topish kerak. O'zbekiston mustaqillikka erishganiga qadar advokat jinoyat ishlari bo'yicha mutaxassis, sudda ayblanuvchining huquqlarini himoya qiluvchi «oqlovchi» sifatida tushunilar edi. Haqiqatdan ham fuqarolik jamiyati mavjud bo'lmagan va rejali iqtisodiyot sharoitida aksariyat xo'jalik muammolari ma'muriy yo'l bilan hal qilinardi. Advokat fuqarolarning huquq va erkinliklarini, ularning va yuridik shaxslarning manfaatlarini himoya qiluvchi shaxs sifatida jiddiy rol o'ynamas edi.

Hozirda mamlakatimizda amalga oshirilgan islohotlar tufayli sharoit tubdan o'zgardi. Fuqarolik jamiyati shakllana boshlashi va bozor iqtisodiyotiga o'tilishi bilan bu sharoitda vujudga keladigan yuridik muammolarni hal etishda yuqori malakali yuristlariga ehtiyoj ortib bormoqda. Advokat bugungi kunda nafaqat jinoyat protsessida shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qiladi, balki u fuqarolarning boshqa huquqlarini shu jumladan, iqtisodiy huquqlarini hamda yuridik shaxslarning manfaatlarini fuqarolik-huquqiy munosabatlarda himoya qiluvchi shaxsga aylandi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 116-moddasiga muvofiq, barchaga tergov va sud ishini yuritishning har qanday bosqichida malakali yuridik yordam olish huquqi kafolatlanadi. Fuqarolarga, korxonaga, muassasa va tashkilotlarga yuridik yordam berish uchun advokatura faoliyat ko'rsatadi. Advokaturani tashkil etish va uning ish tartibi qonun bilan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonunining I-moddasida advokaturaga umumiy tavsif berilgan.

Advokatura — huquqiy institut bo'lib, u advokatlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslar hamda xususiy advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanuvchi ayrim shaxslarning mustaqil, ko'ngilli, kasbiy birlashmalarini o'z ichiga oladi.

Advokatura tomonidan jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bir qator demokratik prinsiplarga tayangan holda yuqori malakali yuridik yordam ko'rsatish orqali amalga oshiriladi. Bu prinsiplar quyidagilardan iboratdir: qonun ustuvorligi, mustaqillik, advokatning kasb etikasi qoidalariga, advokatlik siri va advokatlik qasamyodiga qat'iy rioya etish, himoyani amalga oshirishda qonun hujjatlarida man qilinmagan usullar va vositalarni qo'llash, insonparvarlik va b.

Advokatlik faoliyati deyilganda, qonunda belgilangan tartibda advokatlik maqomini olgan shaxslar tomonidan jismoniy va yuridik shaxslarning huquq, erkinlik va manfaatlarini himoya qilish maqsadida ularga ko'rsatiladigan yuqori malakali yuridik yordam tushuniladi.

Qonun hujjatlari tahlili advokatura huquqiy institutining maqsad va vazifalarining mushtarakligi to'g'risida xulosa qilishga imkon beradi. O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonunining I-moddasi advokatura va uning vazifalari deb atalsada, bu moddada advokaturaning maqsad va vazifalari quyidagicha yaxlit tarzda qisqa va tushunarli bayon etilgan: «Advokatura O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, ajnabiy fuqarolar, fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga, korxonalar, muassasalar, tashkilotlarga yuridik yordam ko'rsatadi». Boshqacha qilib aytganda, advokatura oldida barcha jismoniy va yuridik shaxslarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga, odil sudlovni amalga oshirishga, qonuniylikka rioya qilish va uni mustahkamlash, fuqarolarni qonunlarni aniq va qat'iy bajarish, boshqa shaxslar huquqlari, sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish ruhida tarbiyalashga ko'maklashish vazifalari qo'yilgan. Bunday vazifa amalga oshirilayotgan sud-huquq islohoti maqsadlaridan kelib chiqadi. Birinchi navbatda sud amaliyotida konstitutsiyaviy va yuridik normalariga qat'iy rioya qilishni ta'minlashga, himoya ostidagi shaxslarning huquqlari, sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilishga da'vat etilgan advokatlar instituti roli va ahamiyatini tubdan o'zgartirish kerak¹.

¹ Qarang: *Karimov I.A.* Hozirgi bosqichda demokratik islohotlarni chuqurlashtirishning muhim vazifalari. — T.: O'zbekiston, 1996. — B. 36.

Shu bilan birga Prezident I.A.Karimov advokatura institutining takomillashtirilishi «...odamlar faqatgina sudga ishi tushganda emas, balki kundalik hayotida ham advokatlar xizmatidan, ularning maslahat va tavsiyalaridan foydalana oladigan»¹ bo'lishlariga yo'naltirilishi lozimligiga e'tiborni qaratadi.

Inson va fuqaroning huquq va erkinliklari to'liq ravishda amalga oshirilishi faqat ular ishini bilgan holda va malakali himoya qilindagina mumkindir. Boshqacha qilib aytganda, ushbu faoliyat fuqarolik jamiyatining maxsus instituti — advokatura tomonidan amalga oshirilishi kerak.

Advokatlik faoliyati doimo har bir jamiyatning madaniy, ijtimoiy, siyosiy va tarixiy qadriyatlari bilan uzviy bog'liqlikda amalga oshirilgan. Har qanday demokratik jamiyatda advokatlar odil sudlovni amalga oshirishda, nizolarning oldini olish va ularni hal etishda, shuningdek, inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi.

Advokatlik faoliyatining asosiy yo'nalishlari advokatura oldida turgan vazifalarni amalga oshirishga bo'ysungan. «Advokatura to'g'risida»gi Qonunning 5-moddasi advokatlik faoliyatining quyidagi turlarini belgilaydi:

1. *Huquqiy masalalar bo'yicha maslahatlar va tushuntirishlar, qonun hujjatlari yuzasidan og'zaki va yozma ma'lumotnomalar berish.*

Og'zaki va yozma shakllarda huquqiy masalalar bo'yicha maslahatlar va ma'lumotnomalar berish amaldagi qonunchilik mazmunini borasida aholining xabardorligini ta'minlaydi. Advokat aniq huquqiy munosabat mavjudligidan yoki ma'lumot olish fuqaroning qiziqishi bilan vujudga kelganligidan qat'i nazar maslahatlar va ma'lumotnomalar beradi. Maslahat amaldagi qonunchilikni tushuntirish bo'lsa, ma'lumotnoma — qonunning u yoki bu qoidalari mazmuni haqidagi ma'lumotni tashkil etadi.

2. *Huquqiy xususiyatdagi arizalar, shikoyatlar va boshqa hujjatlarini tuzish.*

Ushbu hujjatlar odatda huquqiy munosabatlarning vujudga kelishi, o'zgarishi yoki tugatilishi haqidagi iltimos yoki talabni o'z ichiga oladi.

Ariza — bu huquqiy munosabatni vujudga keltirish haqida qonun hujjatlariga asoslangan iltimosni o'z ichiga olgan hujjatdir. Bunday

¹ *Karimov I.A.* Qonun va adolat ustuvorligining hayotbaxsh manbai. Konstitutsiya kuniga bag'ishlangan tantanali marosimda so'zlangan nutq, 1998-yil 5-dekabr // Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T.7. — T.: O'zbekiston, 1999. — B. 251.

iltimos ravshan, tegishli adresatga yo'naltirilgan va arizachi tomonidan imzolangan bo'lishi kerak.

Shikoyat — bu yuqori organga yoki yuqori mansabdor shaxsga beriladi va ma'lum bir qarorni o'zgartirish yoki bekor qilish, shikoyat keltirilgan organning (mansabdor shaxsning) harakati yoki harakatsizligini taqiqlash yoxud uni noqonuniy deb topish to'g'risidagi iltimosni o'z ichiga olgan hujjatdir.

Iltimosnoma — bu tegishli hokimiyat vakolatlariga ega organ yoki mansabdor shaxslarga beriladigan shaxsiy yoki vakillik huquqlarini to'la ro'yobga chiqarish maqsadida harakatni amalga oshirish, qaror qabul qilish yoki uni rad etish to'g'risida arz qilingan rasmiy iltimosdir.

3. *Fuqarolik ishlari hamda ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlar bo'yicha sudda, boshqa davlat organlarida, jismoniy va yuridik shaxslar oldida vakillikni amalga oshirish.*

Advokatning vakil sifatidagi vakolatlari protsessual qonunchilikda belgilangan.

4. *Jinoyiy ishlar bo'yicha dastlabki tergovda va sudda himoyachi, jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgarning vakili sifatida ishtirok etish.*

Ko'rib turganimizdek, jinoyat-sudlov ishlarini yuritishda advokat ham ayblov, ham himoya tarafida ishtirok etishi mumkin. Bundan tashqari, «Advokatura instituti takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni bilan jinoyat-sudlov ishlarida advokat ishtirokining yangi shakli nazarda tutilgan (guvohning advokati sifatida).

5. *Tadbirkorlik faoliyatiga yuridik xizmat ko'rsatish.*

Advokatning tadbirkorlik faoliyatiga yuridik xizmat ko'rsatishi uning tadbirkorlik subyektlariga huquqiy masalalar bo'yicha maslahatlar berishi, shartnomalar tuzishga yordam berishi va shartnomalarni huquqiy ekspertizadan o'tkazishi, tadbirkorlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish uchun vakillik qilishi va sudda qatnashishida ifodalanadi. Advokat O'zbekiston qonunchiligi bilan taqiqlanmagan boshqa turdagi yuridik yordam ham ko'rsatishi mumkin. Bu advokat tomonidan ko'rsatilayotgan yuridik yordam turlari ro'yxati tugal emasligini anglatadi. Yordamning boshqa turlari ular qonunda belgilanganligidan qat'i nazar advokat tomonidan amalga oshirilishi mumkin.

1.3. Fuqarolarning malakali yuridik yordam olishga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqlari

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek, «Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va boshqa asosiy xalqaro hujjatlarning prinsipial qoidalarini o'zida mujassam etgan holda, Konstitutsiyamiz inson huquq va manfaatlari, uning erkinliklari davlat manfaatlaridan ustunligini mustahkamladi, odamlarimiz uchun munosib hayot sharoiti yaratishni o'zining tub maqsadi etib belgiladi, ijtimoiy adolat tamoyillarini e'lon qildi»¹. Inson huquq, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish hamda ijtimoiy adolatni ta'minlashda fuqarolarning malakali yuridik yordam olishga bo'lgan huquqi alohida ahamiyat kasb etadi.

Fuqarolarning malakali yuridik yordam olishga bo'lgan huquqi O'zbekistonda konstitutsiyaviy prinsip darajasiga ko'tarilgan. Bu konstitutsiyaviy prinsip O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining bir qator moddalarida o'z aksini topgan bo'lib, ular qator qonunlarda yanada rivojlantirilgan. Quyida ular haqida qisqacha to'xtalib o'tamiz. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 44-moddasi har bir shaxsga o'z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish, davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalarining g'ayriqonuniy xatti-harakatlari ustidan sudga shikoyat qilish huquqini kafolatlaydi.

Konstitutsiyaning 27-moddasida esa har kim o'z sha'ni va obro'siga qilingan tajovuzlardan, shaxsiy hayotiga aralashishdan himoyalalanish va turar joyi daxlsizligi huquqiga ega ekanligi belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyaning 35-moddasida esa har bir shaxs bevosita o'zi va boshqalar bilan birgalikda vakolatli davlat organlariga, muassasalariga yoki xalq vakillariga ariza, taklif va shikoyatlar bilan murojaat qilish huquqiga ega ekanligi mustahkamlab qo'yilgan.

Fuqarolar o'z huquqlarini himoya qilishda ommaviy axborot vositalaridan foydalanishi, sudga murojaat qilishi, davlat organlari, jamoat birlashmalari va mansabdor shaxslarning noqonuniy harakati ustidan yuqori turuvchi organlariga yoki sud tartibida shikoyat keltirishlari mumkin.

¹ Karimov I.A. Bizning yo'limiz — demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va modernizatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish yo'lidir // Prezident Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. — «Inson va qonun» gazetasi. — 2011-yil 8-dekabr.

Fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishda sud alohida o'rin egallaydi. Sud himoyasida bo'lish huquqi odil sudlovning muhim prinsiplaridan biridir.

Mazkur prinsip O'zbekiston Respublikasi «Sudlar to'g'risida»gi Qonunining 9-moddasida mustahkamlangan. Ushbu prinsipga binoan, O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar davlat organlari va boshqa organlarning, mansabdor shaxslarning har qanday g'ayriqonuniy xatti-harakatlaridan (qarorlaridan), shuningdek, hayoti va sog'lig'i, sha'ni va qadr-qimmatini, shaxsiy erkinligi va mol-mulki, boshqa huquq va erkinliklariga tajovuzlardan sud himoyasida bo'lish huquqiga ega. Korxonalar, muassasalar va tashkilotlar ham sud himoyasida bo'lish huquqiga egadir.

Odil sudlovning mazkur universal prinsipi o'z rivojini tarqatmoq qonunlarida topgan. Xususan, FPKning 1-moddasiga asosan, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga muvofiq, har bir shaxsga o'z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish, davlat organlarining, mansabdor shaxslarning, jamoat birlashmalarining g'ayriqonuniy xatti-harakatlari ustidan sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlanadi.

Har qanday manfaatdor shaxs buzilgan yoki nizolashilayotgan huquqi yoxud qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatini himoya qilish uchun qonunda belgilangan tartibda sudga murojaat qilishga haqli. Sudga murojaat qilish huquqidan voz kechish haqiqiy emas.

O'z navbatida, XPKning 1-moddasi quyidagilarni nazarda tutadi: har qanday manfaatdor shaxs o'zining buzilgan yoki nizolashilayotgan huquqlari yoxud qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qilishni so'rab xo'jalik sudiga Xo'jalik protsessual kodeksida belgilangan tartibda murojaat qilishga haqli. Xo'jalik sudiga murojaat qilish huquqidan voz kechish haqiqiy emas.

Jinoyat-protsessual qonunchiligida himoyalaniş huquqi JPKning 24-moddasi bilan tartibga solinadi. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchining himoyalaniş huquqi ish bo'yicha qonuniy, asosli va adolatlil qarorning qabul qilinishini kafolatlaydigan jinoyat sud ishlarini yuritishning asosiy prinsiplaridan biridir.

Himoyalaniş huquqi jinoyat sud ishlarini yuritishda shaxs huquqlarining kafolatlari tizimida markaziy o'rin egallaydi. Ushbu huquq nafaqat shaxs huquq va qonuniy manfaatlarining kafolatlari, balki odil sudlov manfaatlarini amalga oshirishning yuridik sharti sifatida xizmat qiladi. Himoyalaniş huquqi mustaqil ijtimoiy-huquqiy ne'matdir.

Gumon qilinuvchi va ayblanuvchining himoyalaniş huquqi har bir shaxsning erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqini ta'minlaydigan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining normalaridan kelib chiqadi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 116-moddasida: «Ayblanuvchi himoyalaniş huquqi bilan ta'minlanadi. Tergov va sud ishini yuritishning har qanday bosqichida malakali yuridik yordam olish huquqi kafolatlanadi. Fuqarolarga, korxonaga, muassasa va tashkilotlarga yuridik yordam berish uchun advokatura faoliyat ko'rsatadi. Advokaturani tashkil etish va uning ish tartibi qonun bilan belgilanadi», deb mustahkamlab qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi nafaqat jinoiy javobgarlikka tortiladigan shaxslarda himoyalaniş huquqining mavjudligini e'lon qiladi, balki mazkur huquqning kafolatlanganligiga urg'u beradi. Jinoyat sud ishlarini yuritishda himoyalaniş instituti gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchiga berilgan huquqlar majmuasi bo'lib, bu ularga sudda ish yuritishda taraf sifatida ishtirok etish, jinoyat sodir etganlikda ularga qo'yilgan ayblov yoki gumonni rad qilish, jinoyat sodir etilishiga aloqador emasliklarini isbotlash, javobgarlikni yengillashtirishga erishishga xizmat qiladi.

JPKga binoan, gumon qilinuvchi va ayblanuvchining himoyalaniş huquqi quyidagi qoidalardan iborat: gumon qilinuvchi va ayblanuvchi shaxsan yoki o'z vakolatlaridan to'liq foydalanadigan himoyachining yordami bilan o'zlariga berilgan huquqlarni amalga oshirishlari, shuningdek, huquqni muhofaza qiluvchi organlarining mansabdor shaxslari har bir ayblanuvchi tomonidan unga Konstitutsiya bilan kafolatlangan himoyalaniş huquqini amalga oshirishiga tegishli sharoitlar yaratish bo'yicha o'z majburiyatlarini bajarishlari shart.

Himoyalaniş huquqi uni amalga oshirish kafolatlari bilan uzviy bog'liqdir. Qonun chiqaruvchi ayblanuvchiga qo'yilgan ayblovdan qonunda nazarda tutilgan barcha usul va vositalar orqali himoyalaniş imkoniyatini ta'minlash majburiyatni jinoyat protsessini olib boradigan davlat organlari va mansabdor shaxslarning zimmasiga yuklatadi. Ushbu barcha harakatlarni amalga oshirish huquqi gumon qilinuvchi va ayblanuvchida mavjudligi to'g'risida surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud jinoyat ishini yuritishda ishtirok etuvchi shaxslarga ma'lum qilishga, yuqorida ko'rsatilgan huquqlardan foydalanish tartibini tushuntirishga va ushbu huquqlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini ta'minlashga majburdirlar (JPKning 24-moddasi ikkinchi qism).

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchini himoya huquqi bilan ta'minlashning muhim kafolati — uning aybi qonunda belgilangan tartibda

isbotlanmaguncha va qonuniy kuchga kirgan sud hukmi bilan aniqlanmaguncha aybdor hisoblanmasligi haqidagi Konstitutsiyada belgilangan aybsizlik prezumpsiyasi prinsipiga qat'iy amal etilishidadir.

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi zimmasiga ko'rsatuv berish majburiyati yuklanishi mumkin emas, o'z aybsizligini yoki ish bo'yicha biror-bir holatni isbotlash mas'uliyatini yuklashga ham yo'l qo'yilmaydi. Qonunga asosan bunday majburiyat jinoyat ishini yuritishga mas'ul davlat organlari mansabdor shaxslarining zimmasiga yuklatilgan.

Shunday qilib, ayblanuvchini himoyalash huquqi bilan ta'minlash ayblanuvchining protsessual huquqlari tizimi hamda sud, surishtiruv, tergov va prokuratura organlarining ushbu huquqlarni amalga oshirishning haqiqiy imkoniyatni ta'minlash majburiyati birligida o'zining eng chuqur va ta'sirli mazmunini topadi.

Lekin, ayblanuvchini himoyalash huquqi bilan ta'minlash prinsipining mazmun-mohiyati o'zining hajmi bo'yicha muayyan, aynan bir protsessual huquqdan iborat emas. Ayblanuvchining (gumon qilinuvchi, sudlanuvchining) himoyalash huquqi deyilganda unga shaxsan yoki himoyachining yordami bilan qo'yilgan ayblovdan himoyalash imkoniyatini beradigan protsessual huquqlarning butun majmuini tushunish lozim.

Himoyachi gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, ularning qonuniy vakillari, shuningdek, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining iltimosi yoki roziligi bilan boshqa shaxslar tomonidan taklif etiladi. Gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining iltimosiga ko'ra surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sud ishida himoyachining ishtirok etishini ta'minlaydi.

Agar gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchining iltimosiga ko'ra yoxud ularning roziligi bilan boshqa shaxslar tomonidan himoyachi taklif qilinmagan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasi tomonidan belgilanadigan advokatlik tuzilmasi rahbari surishtiruvchining, tergovchining, prokurorning himoyachi tayinlash to'g'risidagi qarori yoki sudning ajrimiga binoan qaror yoxud ajrim O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasiga kelib tushgan paytdan e'tiboran to'rt soatdan kechiktirmay jinoyat ishi bo'yicha himoyachining ishtirokini ta'minlashi shart (JPKning 51-moddasi uchinchi qismi).

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchini himoyalash huquqi bilan ta'minlash prinsipi quyidagilarni o'zida aks ettiradi:

a) gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchining manfaatlarini muhofaza qilish, shuningdek, ko'rsatilgan shaxslarning huquq-

larini tushuntirish va ularni haqiqiy amalga oshirishni ta'minlash bo'yicha surishtiruv, tergov, prokuratura va sud organlarining qonunda mustahkamlangan majburiyatlari;

b) gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchiga buzilgan manfaatlari va huquqlarining haqiqatda tiklanishiga erishishiga hamda mazkur huquqlarni buzgan tegishli mansabdor shaxslarning javobgarlikka tortilishiga imkoniyat yaratadigan qonunda belgilangan vositalar;

d) gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchini oqlaydigan yoki ularning javobgarligini yengillashtiradigan holatlarni qonunda nazarda tutilgan barcha vosita va usullar orqali aniqlashga majbur bo'lgan, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchi tomonidan taklif etilgan yoki tergovchi yoxud sud tomonidan tayinlangan himoyachida mavjud bo'lgan va qonunda mustahkamlangan vositalar (himoyachi sifatida jamoa tomonidan uning qonuniy manfaatlari himoya qilish maqsadida yuborilgan jamoat himoyachisi ham bo'lishi mumkin).

Odil sudlovga erkin murojaat qilish. Sudga erkin murojaat qilish haqidagi g'oya 1948-yilda BMTning Bosh Assambleyasi tomonidan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi ma'qullanganidan xalqaro hamjamiyat tomonidan asosiy prinsiplardan biri deb e'tirof etildi¹.

Prezident I.A. Karimov nutqlarida «Fuqaro, agar uning qonuniy manfaatlari va haq-huquqlari poymol etilgan taqdirda, har qanday masala bo'yicha himoya uchun sudga murojaat qilish huquqiga ega bo'lmog'i darkor»² ekanligi bir necha marta ta'kidlab o'tilgan.

Buzilgan huquqlarini himoya qilish uchun sudga murojaat etish huquqi fuqarolarga nafaqat Konstitutsiya va O'zbekiston Respublikasi «Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzadigan xatti-harakatlar va qarorlar ustidan sudga shikoyat qilish to'g'risida»gi Qonuni bilan, balki qonunchilikning boshqa hujjatlari bilan ham taqdim etilgan. Mazkur huquq har bir jismoniy shaxsga tegishlidir. Sudga bevosita murojaat etish imkoniyati fuqaro tomonidan o'z huquqlarini himoya qilishning samaradorligini ancha oshiradi. Amaldagi qonunga muvofiq, fuqaro o'z huquqlari va erkinliklarini buzadigan

¹ Судебная власть / Под ред. И. Л. Петрухина. — М.: ООО «ТК Велби», 2003. — В. 241.

² Karimov I.A. O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining birinchi sessiyasidagi ma'ruza, 1995-yil 23-fevral // Vatan saidagoh kabi muqaddasdir. T. 3. — T: O'zbekiston, 1996. — B. 18.

xatti-harakatlar (qarorlar) ustidan shikoyat bilan bevosita sudga yoki tobelik tartibida yuqori turuvchi organga yoxud mansabdor shaxsga murojaat qilish huquqiga ega.

O'zbekiston Respublikasi 1995-yil 30-avgustdagi «Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzadigan xatti-harakatlar va qarorlar ustidan sudga shikoyat qilish to'g'risida»gi Qonunining qabul qilinishi fuqarolarning sud orqali himoyalalanish konstitutsiyaviy huquqini amalga oshirishni ta'minlash yo'lida muhim bosqichdir, ushbu qonun fuqarolarning davlat organlari va mansabdor shaxslarning g'ayriqonuniy xatti-harakatlari (qarorlari) ustidan shikoyat berish imkoniyatlarini ancha kengaytirdi. Qonun fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzuvchi g'ayriqonuniy xatti-harakatlari (qarorlari) ustidan shikoyat berishning ikki turini belgilaydi: sud tartibi va ma'muriy tartibi. Qonunga binoan fuqaro o'z huquqlari va erkinliklarini buzadigan xatti-harakatlar ustidan shikoyat bilan bevosita sudga yoki tobelik tartibida yuqori turuvchi tashkilotga murojaat qilish huquqiga ega. Har bir fuqaro davlat organlari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, jamoat birlashmalari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari yoki mansabdor shaxslarning g'ayriqonuniy xatti-harakatlari (qarorlari) bilan o'z huquqlari yoki erkinliklari buzilgan deb hisoblasa, shikoyat bilan sudga murojaat qilish huquqiga ega. Qonun davlat organlari va boshqa organlar, shuningdek, mansabdor shaxslarning hay'at tarkibi tomonidan hamda yakka tartibda amalga oshirilgan va pirovard natijada:

- fuqaroning huquqlari va erkinliklari buzilishiga;
- fuqaroning o'z huquqlari va erkinliklarini amalga oshirishi yo'lida to'siqliklar vujudga kelishiga;
- fuqaro zimmasiga birorta g'ayriqonuniy majburiyat yuklatilishiga yoki uning g'ayriqonuniy ravishda biror-bir javobgarlikka tortilishiga sabab bo'lgan xatti-harakatlari (qarorlari) sudga shikoyat qilinishi mumkin bo'lgan xatti-harakatlar jumlasiga kiradi deb belgilab qo'ygan.

Fuqaroning davlat organlari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, jamoat birlashmalari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari yoki mansabdor shaxslar xatti-harakatlari (qarorlari) ustidan shikoyati sud tomonidan fuqaroviy sudlov ishlarini yuritish qoidalari asosida ko'rib chiqiladi.

O'zbekiston Respublikasi «Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzadigan xatti-harakatlar va qarorlar ustidan sudga shikoyat qilish to'g'risida»gi Qonunining qoidalari 1997-yil 30-avgustda qabul qilingan Fuqarolik protsessual kodeksida yanada rivojlantirilgan.

Xususan, Fuqarolik protsessual kodeksining 3-kichik bo'limi davlat organlari va boshqa organlarning xatti-harakatlari (qarorlari) ustidan berilgan shikoyat va arizalar bo'yicha ish yuritish tartibini belgilaydi, bu esa insonning sud orqali himoyalaniş huquqini amalga oshirishning muhim omili bo'ldi.

Sudlar tomonidan amalga oshiriladigan huquqiy himoyadan erkin foydalanish huquqi demokratiyaning asoslaridan biri deb e'tirof etiladi. Mazkur himoya davlat hokimiyatining tarmoqlari bo'linishi prinsipining, ushbu tarmoqlarning vazifalari aniq ajratilganligining va davlat hokimiyatining organlari bir-birini tiyib turish va muvozanatni saqlash tizimi o'rnatilganligining ifodasidir.

Hozirgi kunda huquq va erkinliklarni sud orqali himoya qilishning samaradorligi va muhimligi hamma joyda e'tirof etildi, unumdan sud orqali himoyalanişning ahamiyati ancha o'sdi.

Fuqarolarning sud orqali himoya qilish huquqining e'tirof etilishi va uning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, «Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzadigan xatti-harakatlar va qarorlar ustidan sudga shikoyat qilish to'g'risida»gi Qonunida va boshqa qonun va qonunosti hujjatlarda mustahkamlanishi quyidagi xulosalar qilishga imkon beradi:

*Birinchi*dan, har bir shaxsga huquq va erkinliklarining sud orqali himoya qilinishi kafolatlanadi. Ya'ni sud orqali himoyalaniş huquqi nafaqat O'zbekiston Respublikasi fuqarolariga, balki ajnabiy fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga tegishlidir. O'z manfaatlarini shaxsan yoki advokat yoxud qonuniy vakil orqali himoya qilish imkoniyatiga ega bo'lgan har bir jismoniy shaxs ushbu huquqga ega.

*Ikkinchi*dan, sud orqali himoyalaniş huquqi yuridik yordamidan foydalanish huquqi bilan yaqin aloqadadir. Bu holat sud orqali himoyalaniş huquqini qonunchilik va uni qo'llash amaliyoti bo'yicha tegishli bilimlar hamda sudda ishlarni olib borish tajribasi bo'lgan taqdirdagina samarali amalga oshirilishiga bog'liq.

*Uchinchi*dan, qonun buzilishiga, vakolat doirasidan chetga chiqishga yoki ayrim bir shaxsning huquqlarini cheklashga olib kelgan barcha harakat va qarorlar ustidan sudga shikoyat qilish mumkin. Ta'kidlab o'tamiz, insonning barcha konstitutsiyaviy huquq va erkinliklari sudning himoyasidadir. Nafaqat Konstitutsiya tomonidan kafolatlangan, balki qonun yoki shartnomada belgilangan huquqni tiklash maqsadida ham sudga murojaat etish mumkin.

Buzilgan huquqning mazmuniga qarab uning himoya qilinishi konstitutsiyaviy, fuqarolik, ma'muriy, jinoiat va xo'slatik sud ishtarini yuritish tartibida amalga oshiriladi.

Buzilgan huquq va erkinliklarining himoya qilinishini soʻrab sudga murojaat etishning vositasi shikoyatdir. Shikoyat — mansabdor shaxslar va xizmatchilarining xatti-harakatlari yoki qarorlari bilan buzilgan huquq va qonuniy manfaatlarini tiklash yuzasidan fuqaroning murojaatidir. Shikoyat fuqarolarning huquq, erkinlik va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning muhim vositasi sifatida xizmat qiladi. Shikoyatda u bilan murojaat qilgan fuqaro yoki uchinchi shaxslar subyektiv huquqlarining buzilishi haqida maʼlumotlar aks ettiriladi.

Sud orqali himoyalashning kafolatlarini kuchaytirish va mazkur himoyadan foydalanish erkinligini taʼminlash sudlov amaliyotida konstitutsiyaviy meʼyorlarga qatʼiy rioya etilishini taʼminlash, himoya ostidagi shaxslarning huquq va erkinliklarini, shaʼni va qadr-qimmatini himoya qilish vazifalarini bajarayotgan advokatura institutining roli va ahamiyati mustahkamlanishi bilan ham bogʻliq. «Advokatura toʻgʻrisida»gi va «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi toʻgʻrisida»gi qonunlari advokatlik faoliyatining huquqiy asosini tashkil etadi.

Advokatura fuqarolar va ularning birlashmalariga taqdim etilgan asosiy huquqlarini himoya qilish sohasida fuqarolik jamiyatining muhim institutidir. Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 116-moddasiga binoan, «fuqarolarga, korxonaga, muassasa va tashkilotlarga yuridik yordam berish uchun advokatura faoliyat koʻrsatadi». «...advokatlar tizimining mavqei va ahamiyatini keskin koʻtarish lozim. Ular birinchi navbatda sudlov amaliyotida konstitutsiyaviy va huquqiy meʼyorlarga qatʼiy rioya etilishini taʼminlashlari, oʻz himoyalaridagi fuqarolarning huquqlari, shaʼni va qadr-qimmatini himoya qilishlari kerak»ligi Prezident I.A.Karimov tomonidan alohida taʼkidlab oʻtilgan¹.

Fuqarolarning yuqorida koʻrsatilgan konstitutsiyaviy huquqlarini, shu jumladan, sud himoyasidan foydalanish huquqlarini amalga oshirishda advokatura muhim oʻrin tutadi. Malakali yuridik yordam fuqarolarning koʻrsatilgan huquqlari amalga oshirilishining ishonchli kafolati boʻlib xizmat qiladi.

Advokatura institutining mustahkamlanishi va uning haqiqiy mustaqilligini taʼminlash, oʻz navbatida, qonun ustunligi, shuningdek, fuqarolar, korxonaga, muassasa va tashkilotlarning huquq, erkinlik va manfaatlarini samarali himoya qilishga yoʻnaltirilgan.

¹ *Karimov I.A.* Hozirgi bosqichda demokratik islohotlarni chuqurlashtirishning muhim vazifalari. — T.: Oʻzbekiston, 1996. — B. 36.

1.4. Advokatlik faoliyatining prinsiplari

Prinsiplar — u yoki bu faoliyat (jarayon) amalga oshirilganda umumiy amal qilinadigan qoidalardir.

Advokaturaga doir prinsiplarni fuqarolik jamiyatining ushbu institutining tashkiliy asoslari va faoliyatini tartibga soladigan, davlat tomonidan advokaturaning tegishli ravishda himoyasini va uning faoliyatiga aralashmaslikni ta'minlaydigan qonunchilik mazmunini to'la ifodalaydigan tegishli faoliyat yo'nalishlari va amalga oshirish asoslari sifatida belgilasa bo'ladi.

Advokatura faoliyati va uni tashkil etish prinsiplari bir-biri bilan mujassam bog'liq va advokatura maqsadlariga erishish uchun bir xilda muhim bo'lgan yagona huquqiy asoslar majmuini tashkil etadi. E'tibor berishi kerakki, advokatura va advokatlik faoliyati prinsiplarining ahamiyati shundaki, ular advokatura va advokatlik faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish uchun xizmat qiladi.

Afsuski, O'zbekiston Respublikasi «Advokatura to'g'risida»gi Qonuni advokatura faoliyatining asosiy prinsiplarining mazmun-mohiyatini ochib bermasdan, faqat ularni sanab o'tadi, xolos. Mazkur qonun «advokatura o'z faoliyatini qonun ustuvorligi, mustaqillik va boshqa demokratik prinsiplar asosida» amalga oshirishini belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonunining 2-moddasi advokatlik faoliyatining asosiy prinsiplari quyidagilardan iboratligini belgilaydi:

- advokatning mustaqilligi;
- advokatning kasb etikasi qoidalariga, advokatlik siri va advokat qasamyodiga qat'iy rioya etishi;
- qonun hujjatlarida man qilinmagan usullar va vositalarni qo'llash.

Demak, qonun ustuvorligi va mustaqillik prinsipi nafaqat advokatura faoliyati prinsipi, balki u advokatlik faoliyatiga ham bevosita aloqadordir. Quyida mazkur prinsiplarni ko'rsatilgan aloqadorlik nuqtayi nazaridan qisqacha ko'rib chiqamiz.

Qonun ustuvorligi prinsipi. O'zbekiston Respublikasi «Advokatura to'g'risida»gi Qonunida qonun ustuvorligi prinsipi mohiyati advokatning huquq va majburiyatlari belgilangan qoidalar va boshqa moddalarda, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonunida ochib berilgan.

Shubhasiz, qonun ustuvorligi turli xil huquq sohalari va qonunni tatbiq etishning turli tarmoqlarida o'ziga xos ahamiyat kasb etadigan umumhuquqiy prinsip hisoblanadi.

Qonun ustuvorligi advokatura faoliyati va uni tashkil etish prinsipi sifatida quyidagi qoidalarni o'z ichiga oladi:

— advokatura, advokatlik tuzilmalari amaldagi qonun hujjatlari-ga qat'iy rioya qilgan holda tashkil etiladi;

— o'z faoliyati davomida advokatlar qonun talablari, huquqni tatbiq etuvchi davlat organlari va mansabdor shaxslarning qonuniy talablarini bajarishga majbur;

— amaldagi qonun hujjatlari qoidalarini buzganlik uchun advokatlar qonun bilan belgilangan javobgarlikka tortiladi;

— sodir etilgan huquqbuzarlikning xususiyati va turini e'tiborga olib, advokat intizomiy, ma'muriy yoki jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin.

Qonun ustuvorligi prinsipini ta'riflaganda «eng yaxshi himoya bu qonun himoyasidir» degan qoidani qo'llash to'g'ri bo'ladi. Bu qoida advokatni huquqqa (jinoyat, jinoyat-protsessual, ma'muriy, fuqarolik va boshqalar) oid har bir harakati yoki iltimosini tegishli qonunga, sud amaliyotiga tayangan holda asoslashga majbur qiladi.

Advokat o'z faoliyatida himoya usullari, taktikasini tanlashda qonun ustuvorligi prinsipi va axloq qoidalariga rioya qilishi kerak.

Advokat himoyani amalga oshirishda tanlagan taktik usuli ish materiallari bilan asoslanmasdan turib protsess ishtirokchilarining biror birining sha'ni va qadr-qimmatini kamsituvchi ma'lumotlarni o'z ichiga olmasligi lozim. Agarda ushbu ma'lumotlar himoya ostidagi shaxsning aybdorligi yoki uning javobgarlik darajasiga ta'sir etmasa, bu ma'lumotlar hech qanday holatda ishlatilmasligi lozim.

Himoyachi:

— sodir etilgan jinoyatni oqlash; o'zining himoyasi ostidagi shaxs yoki uchinchi shaxslarni aybi yo'q shaxslarga tuhmat qilishga undash yoki provokatsiya qilish;

— himoya ostidagi shaxsning ongli ravishda va erkin holda o'z aybiga iqror bo'lishiga to'sqinlik qilish, shuningdek, unga ayb e'ton qilinmagan jinoyatlarni sodir qilganlikda ham iqror bo'lish niyatiga qarshilik qilish;

— himoyada bila turib yolg'on ma'lumotlarni qo'llash, xususan, narsalar va hujjatlarning kelib chiqishi haqida;

— tergov va sud organlari obro'siga asossiz zarar yetkazishga haqli emas.

Advokatlik faoliyatida qonun ustuvorligi prinsipi advokat ishonch bildiruvchi shaxsga (himoya ostidagi shaxsga) yuridik yordam ko'rsatishda qonun talablariga qat'iy rioya etishi, himoyani amalga oshirishda qonun hujjatlarida man qilinmagan usullar va vositalarni qo'llashni hamda o'z vazifasini qonunga asoslangan holda halol va vijdonan bajarishni talab etadi.

Advokatura va advokatning mustaqilligi prinsipi. Mustaqillik prinsipiga ko'ra, advokatlik tuzilmalarini tashkil etish va faoliyatini amalga oshirish, shuningdek, advokatning kasbiy faoliyati advokatura tizimiga kirmaydigan organlar va mansabdor shaxslarning fikri, qarori va harakatlari bilan bog'liq emas. Bu mustaqillik fuqarolik jamiyatining muhim tarkibiy qismi hisoblangan advokatura institutining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi.

Advokatning mustaqilligi O'zbekiston Respublikasi «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonunining 5-moddasiga ko'ra advokatning mustaqilligi:

— unga qonunda belgilangan tartibda advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun ijozat berish, bu faoliyatni to'xtatib turish va tugatish;

— advokatning daxlsizligi;

— advokatlik sirini oshkor etishni talab qilishni man etish;

— advokat olib borayotgan ishlarga aralashganlik yoxud advokatning daxlsizligini buzganlik uchun javobgarlik;

— davlat tomonidan unga advokatlik faoliyati kafolatlari berilishi hamda ijtimoiy himoyalani o'rqli ta'minlanadi.

Advokatning mustaqilligi advokatlik faoliyatining asosiy prinsipi sifatida tan olinishi tabiiy holdir. Bu advokat kasbining o'ziga xos xususiyatlaridan biri bo'lgan himoya funksiyasi ko'pchilik holatlarda manfaatlari davlat manfaatlariga zid bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilishni talab qilishi bilan asoslanadi. Shu sababli advokat davlat organlaridan mustaqil harakat qilishi lozim. Advokat o'z faoliyatini erkin va mustaqil amalga oshirishi uchun davlat kafolatlar yaratib beradi va bu holat xalqaro huquq normalariga muvofiq keladi.

Advokatning mustaqilligini ko'rsatuvchi muhim belgi bu qonunda belgilangan tartibda advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun ijozat berish, bu faoliyatni to'xtatib turish va tugatish asoslari qonunda aniq ko'rsatilganligi hisoblanadi. Qonunda ko'rsatilgan asoslardan tashqari advokatning kasbiy faoliyatini cheklashga yo'l qo'yilmaydi. Advokat ishonch bildiruvchi shaxsning (himoyasi ostidagi shaxsning) topshirig'ini bajarish mobaynida himoya usuli va vositalarini

qo'llashda, huquqiy pozitsiyani tanlashda, ma'lumotlar to'plashda va konsultatsiyalar berishda mustaqildir va ma'muriyatning (u ishlaydigan advokatlik tuzilmasi rahbariyati) ishonch bildiruvchi shaxs (himoyasi ostidagi shaxs) manfaatlariga qarama-qarshi bo'lgan yo'l-yo'riqlari va buyruqlarini bajarishga majbur emas. Advokat o'zi ishlaydigan advokatlik firmasi, advokatlar hay'ati yoki yuridik maslahatxona rahbariyatiga mehnat qonunchiligida nazarda tutilgan tashkiliy tartibdagina bo'ysunadi. Ushbu rahbarlik qiluvchi organning advokatning kasbiy faoliyatiga qonunga zid ravishda aralashi-shiga yo'l qo'yilmaydi.

Aytib o'tish lozimki, advokat mustaqilligini ta'minlashning shartlaridan biri sifatida uning daxlsizligi ko'rsatib o'tilgan (O'zbekiston Respublikasi «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonunining 6-moddasi). Advokatning daxlsizligi quyidagi jihatlarda ifodalanadi:

1. Qonunda advokatga nisbatan jinoyat ishi qo'zg'atish huquqiga ega bo'lgan mansabdor shaxslar ro'yxati ko'rsatilganligi. Chunonchi, advokatga nisbatan jinoyat ishi qo'zg'atish va unga nisbatan qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash to'g'risida sudga iltimosnoma kiritish huquqi O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori, Qoraqalpog'iston Respublikasi prokurori, viloyat, Toshkent shahri prokurorlari va ularga tenglashtirilgan prokurorlarga berilgan. Qonunda ushbu normalarning belgilanishi advokatning o'z kasbiy faoliyatini amalga oshirish mobaynida surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sudya tomonidan tazyiq o'tkazilishining oldini oladi hamda advokatning qonuniy usul va vositalardan foydalangan holda ishonch bildiruvchi shaxs (himoyasi ostidagi shaxs) manfaatlari himoyasini ta'minlaydi.

2. Qonunda advokatning uy-joyi yoki xizmat xonasi, shaxsiy yoki foydalanishidagi transporti va boshqa aloqa vositalari, uning yozishmalari, unga tegishli ashyolar va hujjatlarning daxlsizligi belgilanganligi. Bu daxlsizlik faqatgina jiddiy asoslar bo'lgan taqdirda va yuqorida ko'rsatilgan vakolatli shaxslar ruxsati bilan cheklanishi mumkin.

3. Qonunda advokatning ish bo'yicha huquqiy nuqtayi nazariga nisbatan surishtiruv organi, tergovchi, prokuror taqdimnoma kiritishi, shuningdek, sud xususiy ajrim chiqarishi mumkin emasligi ko'rsatilgan.

Bu quyidagi maqsadlarga qaratilgan:

— advokatning mustaqilligini ta'minlashga qaratilgan qonun normalari uning mustaqilligini kafolatlaydi, demak, yuridik va jismoniy shaxslarga malakali yordam ko'rsatish maqsadida erkin harakat qilish imkoniyatini beradi;

— o‘z zimmasiga olingan majburiyatlarni bajarishda advokat himoya ostidagi shaxs manfaatlarini u davlatga qarshi og‘ir yoki shaxsga qarshi o‘ta og‘ir jinoyatlarni sodir etganligiga qaramasdan, barcha qonuniy vositalar orqali vijdonan himoya qilishi lozim;

— himoya ostidagi shaxsning himoyasiga kirishishdan avval advokat u bilan kelishgan holda himoya pozitsiyasini aniqlab oladi.

Hattoki, bu huquqiy pozitsiya davlat organlari yoki mansabdor shaxslarning manfaatlariga qarama-qarshi bo‘lishiga qaramay, advokat dastlabki tergovda yoki sudda himoya ostidagi shaxsning nuqtayi nazarini qo‘llab-quvvatlashi lozim. Bu hollarda uning ish bo‘yicha huquqiy nuqtayi nazariga nisbatan surishtiruv organi, tergovchi, prokuror taqdimnoma kiritishi, sud esa xususiy ajrim chiqara olmaydi. Ushbu normalar advokatning daxlsizligini ta‘minlashga qaratilgan va ularning amaliy ro‘yobga chiqishi advokat daxlsizligi prinsipining mustahkamlanishining muhim omili bo‘lib xizmat qiladi.

Kasbiy faoliyatini amalga oshirish davomida advokat manfaatlari himoyasi ostidagi shaxs yoki ishonch bildiruvchi shaxs manfaatlariga zid bo‘lgan shaxslar (ya‘ni qarshi taraf, uning qarindoshlari, advokati va boshqalar) bilan uchrashishga va suhbatlashishga, ma‘lumotlar to‘plash va dalillar uchun boshqa qonuniy metodlardan foydalanishga to‘g‘ri keladi. Lekin amaliyotda, ayrim hollarda, ayblanuvchi yoki sudlanuvchining himoyasi vaqtida ushbu jinoyat ishi bo‘yicha jabrlanuvchi deb topilgan shaxslar yoki ularning vakillari advokatga nisbatan tazyiq o‘tkazishga harakat qilishadi va himoya pozitsiyasini o‘zgartirishga yoki himoya ostidagi shaxsning himoyasidan voz kechishga undashadi. Ba‘zan himoya ostidagi (ishonch bildiruvchi) shaxsning manfaatlariga putur yetkazish maqsadida fuqarolik yoki xo‘jalik ishlarida vakil bo‘lib ishtirok etadigan advokatlarni og‘dirib olishga qaratilgan harakatlar amalga oshiriladi. Surishtiruv, dastlabki tergov, sud va prokuratura organlari tomonidan muayyan biror-bir ishni o‘rganib chiqishda to‘sqinlik qilish, boshqa usullar bilan ta‘sir etish holatlari ham bo‘lib turadi. Advokatlik faoliyatiga aralashishlikka yo‘l qo‘ymaslik maqsadida uning daxlsizligini buzganlik uchun javobgarlik belgilangan. Bu esa advokatning mustaqilligi va uning manfaatlari himoyasi davlat tomonidan kafolatlanganligini anglatadi.

O‘zining kasbiy majburiyatlarini amalga oshirish uchun advokat qaysidir darajada huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan ishlashga, ba‘zi hollarda esa ularning manfaatlariga mos kelmaydigan vazifalarni bajarishiga to‘g‘ri keladi, shu sababli, ushbu mansabdor shaxslar tomonidan advokatga to‘sqinlik qilishning oldini olish maqsadida

o'z kasbiy majburiyatlarini bajarish vaqtida advokat va uning kasbiy faoliyati davlat himoyasida bo'ladi. Davlat organlari, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan advokatning kasbiy huquqlarining buzilishi ularni javobgarlikka tortish uchun asos bo'la oladi.

«Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonunining 8-moddasiga asosan, yuridik yordam berish bilan bog'liq axborotni talab qilib olish, olib qo'yish, ko'zdan kechirish, tekshirish, undan nusxa ko'chirish, bunday axborotni to'plash va undan foydalanish qonunda ko'rsatilgan hollardan tashqari man etiladi.

Advokatning mustaqilligi prinsipi fuqarolarning huquq, erkinliklari va manfaatlarini samarali himoya qilishga, mamlakatimizda qonun ustuvorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Advokatlik kasb etikasi qoidalariga, advokatlik siri va advokat qasamyodiga qat'iy rioya etish prinsipi. Advokat o'z faoliyatini amalga oshirishda axloq va odob normalarini buzmasligi lozim. Advokat himoyani amalga oshirishda yoki vakillik vazifasini bajarishda tanlagan taktik usullarning mezoni sifatida ularning nafaqat qonunga, balki axloq normalariga ham muvofiqligi hisoblanadi. Ya'ni advokat tomonidan qo'llanadigan taktik usul axloq normalariga mos bo'lishi, protsess ishtirokchilarining sha'ni va qadr-qimmatini kamsitmasligi lozim. Axloqiy taktik usul jinoyatni himoya qilishga va uni oqlashga qaratilmagan, u himoya ostidagi shaxsning himoyasi masalalari bilan cheklangan¹. Advokat o'z mijozining quli, odil sudlovning adolati jazosidan qutulib qolishda yordamchisi bo'lmazligi lozim. Jinoyat protsessida himoyachining u bilim va chuqur halollik bilan qurollangan, usullar qo'llashda mo'tadil, moddiy jihatdan beg'araz, mustaqil e'tiqodli inson sifatida baholaydi².

Axloqsiz, odobsiz vosita va metodlar qonunga zid keladi, demak huquqiy baholanadi, bu vosita va metodlarni qo'llaydigan advokatlar esa intizomiy yoki amaldagi qonunchilik bo'yicha boshqa javobgarlikka tortilishi mumkin.

Advokat mustaqilligini ta'minlash choralaridan biri o'z funksiyalarini bajarish davomida unga ayon bo'lgan advokatlik sirini oshkor qilishni talab qilishni man etish hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonunining 7-moddasiga binoan, «advokat-

¹ Резник В. Ю. Общие вопросы тактики защиты на предварительном следствии/ Криминалистические аспекты профессиональной защиты по уголовным делам: Сб. статей. - Екатеринбург, 2001. — Б. 124 — 125.

² Qarang: Кони А.Ф. На жизненном пути — СПб., 1912. — В. 29.

dan va uning yordamchisidan va stajyoridan advokatlik siri predmeti hisoblangan holatlar to'g'risida biron-bir tushuntirish yoki ko'rsatuvlar berishni talab qilish, shuningdek, ular haqida tezkor-qidiruv faoliyatida, jinoyat ishlari, ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlar va boshqa ishlarni yuritishda foydalanish uchun biron-bir material taqdim etishni talab qilish man etiladi». Advokatlik sirini oshkor etish man etilishi O'zbekiston Respublikasi «Advokatura to'g'risida»gi Qonunining 9-moddasida ham o'z ifodasini topgan. Unga ko'ra, advokat advokatlik sirini saqlashi shart. Advokatlik siri jumlasiga ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) advokatdan yordam so'rab murojaat etganligining o'zi, ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) yordam so'rab murojaat etgan masalalar, advokatdan ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) olgan maslahatlar, nasihatlar va tushuntirishlarning mohiyati, advokatning ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) bilan o'tkazgan suhbatida to'xtab o'tilgan barcha masalalar kiradi.

Advokat, advokat yordamchisi, advokat stajyori, advokatlar byuroolari, hay'atlari va firmalari mansabdor shaxslari va texnik xodimlarining advokatlik siri bo'lmish ma'lumotlarni oshkor etishi va bu ma'lumotlardan o'z manfaatlari yoki uchinchi shaxslar manfaatlari yo'lida foydalanishi man etiladi.

Advokat maqomini olgan shaxs o'zi faoliyat ko'rsatadigan advokatlik tuzilmasi qaysi hududda joylashgan bo'lsa, shu hududdagi Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasi huzuridagi malaka komissiyasi majlisida quyidagi mazmunda qasamyod qiladi:

«O'z kasbiy burchimni halol va vijdonan bajarishga, inson huquqlari va erkinliklarini hamisha himoya qilishga, advokatlik sirini saqlashga, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga va qonunlariga qat'iy rioya etishga tantanali qasamyod qilaman».

Advokat qasamyodining ahamiyati shundaki, u advokatga nafaqat huquqiy, balki ma'naviy majburiyatlar ham yuklaydi.

Advokatlik kasb etikasi qoidalariga advokatlik siri va advokat qasamyodiga qat'iy rioya etish prinsipini buzish advokatga nisbatan qonun hujjatlarida hamda Advokatlik kasb etikasi qoidalarida nazarda tutilgan choralarini qo'llashga asos bo'ladi.

Qonun hujjatlarida man qilinmagan usullar va vositalarni qo'llash. Qonun hujjatlarida man qilinmagan usullar va vositalarni qo'llash prinsipi advokatlik faoliyatini amalga oshirishda advokatning erkinligini ta'minlash barobarida uni himoyani amalga oshirishda, ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) huquq va man-

faatlarini dastlabki tergov yoki sud protsessda himoya qilishda faqat qonun hujjatlarida man qilinmagan usullar va vositalarni qo'llashga undaydi.

Advokat tomonidan himoya usullari va vositalarini to'g'ri tanlash va amalga oshirish ko'p jihatdan advokatning kasbiy tayyorgarligi, uning jinoyat ishi materiallarini tahlil etish qobiliyati, dastlabki tergov va sud muhokamasida ishtirok etish san'ati va boshqa ko'pgina omillar bilan bog'liq. Advokat har qanday holatda ham ishonch bildiruvchi (himoyasi ostidagi) shaxsga huquqiy yordam ko'rsatishda qonun hujjatlarida man qilinmagan usullar va vositalardangina foydalanishi lozim. Aks holda himoya (huquqiy yordam) maqsadlariga erishib bo'lmaydi. Chunonchi, qonunga xilof ravishda, belgilangan protsessual tartibga rioya qilinmasdan yig'ilgan dalillar, shu jumladan, soxtalashtirilgan dalillar, ya'ni nomaqbul dalillar ishonch bildiruvchi (himoya ostidagi) shaxs huquq va manfaatlarini himoya qilishga xizmat qila olmaydi. Aksincha, ularning huquq va manfaatlariga zarar yetkazilishi hamda advokatning o'ziga nisbatan esa ish holatlariga qarab intizomiy, ma'muriy, jinoyiy yoki boshqa ta'sir choralarni qo'llashga asos bo'lishi mumkin.

1.5. O'quv fanining boshqa yuridik fanlar bilan o'zaro aloqadorligi

«O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fani kasbga tayyorlovchi maxsus fan bo'lib, u boshqa fanlar bilan ham bevosita bog'liqdir. Mazkur fanni o'zlashtirish «Davlat va huquq nazariyasi», «O'zbekistonda davlat va huquq tarixi», «O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy huquqi», «Fuqarolik huquqi», «Ma'muriy huquq», «Jinoyat protsessual huquqi», «Fuqarolik protsessi», «Sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar» va boshqa bir qator fanlar bo'yicha ma'lum bilimlarga ega bo'lishni talab qiladi.

«*Davlat va huquq nazariyasi*» fani davlat va huquqni uning o'ziga xos belgitari va vazifalarini chuqur o'rganish asosida ularning baholash mezonlarini ishlab chiqadi. Advokatura xususiy vazifalarni bajarish bilan birga ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib, huquqiy davlatning huquqiy tizimining tarkibiy qismidir. «Davlat va huquq nazariyasi» advokaturani shu nuqtayi nazardan o'rganadi. Umuman aytganda, «Davlat va huquq nazariyasi» fani barcha fanlar uchun, shu jumladan «O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fani uchun ham nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

«*O'zbekiston davlat va huquq tarixi*» fani davlat, huquq, huquqiy hodisalar va jarayonlar, ularning alohida elementlarini o'rganadi hamda ularning rivojlanish jarayonini tahlil etadi. «O'zbekiston

Respublikasida advokatlik faoliyati» fani ham advokatura instituti-ning paydo bo'lishi va rivojlanish jarayonini mamlakatimizda davlat va huquq tarixi bilan bog'liq holda o'rganadi. Chunki davlat va huquqning rivojlanishi, huquqiy davlat qurish va fuqarolik jamiyatini shakllantirish bilan bog'liq sa'yi harakatlar advokatura instituti-ning rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu advokatura faoliyatini davlat va huquq tarixi bilan yaqinlashtiradi, huquq, davlat hamda advokaturani huquqiy davlat elementi sifatida rivojlani-shi qonuniyatlari va istiqbollarini tushunib yetishga imkon beradi.

«O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy huquqi» darsligi mualliflari ta'kidlashicha, O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy huquqi shaxs, jamiyat va davlat o'rtasida vujudga keladigan hamda davlat hokimiyatini amalga oshirish jarayonida paydo bo'ladigan, inson manfaatlari va huquqlarini ta'minlashga qaratilgan munosabatlarni tartibga soluvchi konstitutsiyaviy huquqiy normalar tizimi (yig'indisi)dir¹.

Advokatura esa aynan inson manfaatlari va huquqlarini ta'min-lashda davlat mexanizmida alohida o'rin tutadi. «O'zbekiston Res-publikasida advokatlik faoliyati» fani aynan shu vazifalarni amalga oshirish bilan bog'liq masalalarni o'rganadi.

Advokatlik faoliyati bilan bog'liq bir qator masalalar «Ma'muriy huquq» fanini o'rganishda ko'rib chiqiladi. Chunonchi, ma'muriy huquqbuzarliklar bo'yicha ish yuritishda advokatning ishtiroki, ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi materiallarni ko'rib chiquvchi organlar va mansabdor shaxslarning qarorlari ustidan shikoyat qilish kabi masalalar «Ma'muriy huquq» fanining predmetidir.

Advokatlarning ma'muriy huquqbuzarliklar bilan bog'liq ishlar-ni ko'rib chiqishdagi ishtiroki, bu jarayondagi ularning huquq va majburiyatlari, ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqishda qatnashayotgan advokat tomonidan qo'llaniladigan usul va vositalar «O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fani-da o'rganiladi.

«Fuqarolik huquqi» fani jismoniy va yuridik shaxslarning mulkiy va nomulkiy munosabatlarini, ya'ni xususiy huquqiy sohada shaxslar-ning o'zaro munosabatlarining barcha javhalarida aloqador masala-larni tartibga soladi. Bozor munosabatlari, tadbirkorlik faoliyati, fu-qarolik muomalasi, mualliflik, meros huquqi masalalari va boshqa bir qator masalalar fuqarolik huquqi tartibga soladigan obyektlar jum-lasiga kiradi. Advokat o'z faoliyatida fuqarolik ishlari bo'yicha vakil-lik vazifasini bajarish, fuqarolarga va yuridik shaxslarga fuqarolik hu-

¹ O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy huquqi. — T.: «Moliya» nashriyoti, 2002. — B. 9.

quqi bilan bog'liq masalalar yuzasidan maslahatlar berishda fuqarolik huquqi va uni qo'llashni yaxshi bilishi shart. Fuqarolik huquqi huquqning murakkab sohalaridan biri bo'lib, uni advokatlik faoliyatida qo'llashning asoslarini o'rgatish «O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining vazifalaridan biridir.

«O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fani protsessual huquqning jinoyat protsessual huquqi, fuqarolik protsessual huquqi va xo'jalik protsessual huquqi kabi sohaları bilan bevosita bog'liqdir. Ko'rsatilgan protsessual huquq sohalarida tegishincha advokatning jinoyat va fuqarolik sud ishlarini yuritish va uning xo'jalik sudlarida xo'jalik nizolarini ko'rib chiqishda ishtiroki jarayonidagi huquq va majburiyatlari nazarda tutilgan. Advokatning sanab o'tilgan protsessual qonunlarda nazarda tutilgan huquqlari, uning ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) huquq va manfaatlarini samarali himoya qilishini ta'minlaydi.

«Sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar» fani advokatura instituti haqida boshlang'ich bilimlarni bersa, «O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fani advokatura, uning vazifalari, faoliyatini tashkil etishning huquqiy asoslarini chuqur o'rganish bilan birga advokatlik faoliyatining asosiy yo'nalishlarini atroflicha yoritadi.

«O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fani, shuningdek, moliya va soliq huquqi, oila huquqi va boshqa bir qator fanlar bilan ham bog'liqdir. Chunki advokatlik faoliyati fuqarolar va yuridik shaxslarga huquqning turli sohalarida yuridik yordam ko'rsatishga yo'naltirilgan.

Nazorat savollari

1. «Advokatura» tushunchasini izohlab bering.
2. «Advokatlik faoliyati» tushunchasini izohlab bering.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning advokatura instituti va uni takomillashtirish to'g'risidagi fikrlari.
4. Advokatlik faoliyatining asosiy turlarini aytib bering.
5. Fuqarolarning malakali yuridik yordam olishga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqlari kafolatlari nimalarda ifodalanadi?
6. Advokatlik faoliyatining prinsiplarini izohlab bering.

II BOB. ADVOKATURA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTI SIFATIDA

Asosiy savollar: Fuqarolik jamiyati va advokatura. Advokatura instituti tabiatining dualistik xususiyati. Advokaturaning maxsus huquq layoqati. Advokatura va yuridik yordam. Advokatura va uning mustaqilligi.

2.1. Fuqarolik jamiyati va advokatura.

Advokatura instituti tabiatining dualistik xususiyati

Qonun ustuvorligi hamda fuqarolar va ularning ko'ngilli birlashmalarining huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining hurmat qilinishini tan oladigan har qanday davlatda advokatura muhim huquqiy institut hisoblanadi. Har bir fuqaroning o'z farovonligiga ishonchi jamiyatda advokaturaning uyushqoqligi, mustaqilligi va huquqiy himoyalanganligi darajasiga mutanosibdir. Chunki advokaturaning asosiy vazifasi fuqaro va yuridik shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilishda butun jamiyatga va uning a'zolariga ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan yuridik xizmatlar ko'rsatishdan iboratdir¹. Ommaviy institut va huquqni himoya qilishning ijtimoiy ko'rinishi bo'la turib, advokatura jamiyat uchun hayotiy zarur bo'lgan funktsiyalarni bajaradi².

Inson va fuqaroning huquq va erkinliklari to'liq ravishda amalga oshirilishi faqat ular ishni bilgan holda va malakali himoya qilganda mumkindir. Boshqacha qilib aytganda, ushbu faoliyat fuqarolik jamiyatining maxsus instituti — advokatura tomonidan amalga oshirilishi kerak. «Advokatura nooshkor ijtimoiy shartnomani oshkor etish shakli sifatida, ijtimoiy o'zaro yordam turi sifatida, odil sudlovni tegishli tarzda amalga oshirish ustidan mustaqil fuqarolar nazorati sifatida, adliya va qonun ijodkorligi sohasidagi davlat siyosatiga ijtimoiy ta'sir etish omili sifatida, hokimiyat zo'ravonligini tiyib turuvchi kuch sifatida xizmat qiladi. Advokatura og'ir ahvolda tushib qolgan zaif va muhtojlarga vasiylik qilish orqali paternalistik funktsiyani, ijtimoiy ongni mustahkamlash orqali ijtimoiy-psixologik funktsiyani, davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni uyg'unlashtirish orqali mediatorlik funktsiyasini, jamiyatni kamol topishga, takomillashishga undash orqali ijtimoiy-tanqid funktsiyani, huquqiy ma'rifatni ommialashtirish va insonlarni o'z muammolarini

¹ Qizilqan: Адвокатская деятельность: Учебно-практическое пособие / Под общ. ред. к.ю.н. В.Н.Буробина. 3-е изд, перераб. и доп. — М.: Статус. 2005. — 6. 15.

² Воробьев А.В., Поляков А.А., Тихонравов Ю.В. Теория адвокатуры. — М.: Грантъ, 2002. Б 140.

qonun doirasida va qonun orqali hal etishga o'rgatish orqali ijtimoiy-pedagogik funksiyani amalga oshiradi»¹.

Advokatlik faoliyatini amalga oshirish doimo har bir jamiyatning madaniy, ijtimoiy, siyosiy va tarixiy qadriyatlari bilan uzviy bog'liqlikda qaralgan. Har qanday demokratik jamiyatda advokatlar odil sudlovni amalga oshirishda, nizolarni oldini olish va ularni hal etishda, shuningdek, inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilishda muhim rol o'ynaydi².

Advokaturani davlat institutlari qatoriga kiritilishining yuridik asossizligi va ijtimoiy nomuvofiqligi hamma tan olgan fakt hisoblanadi. Ko'pincha ushbu nuqtayi nazar quyidagicha asoslantiriladi: davlat organlari tizimiga kirmaydigan barcha institutlar fuqarolik jamiyatiga tegishlidir, demak, advokatura ham ijtimoiy institut hisoblanishi kerak³.

O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonunining birinchi moddasida advokaturaga ta'rif berilgan. Advokatura huquqiy institut bo'lib, u advokatlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslar hamda xususiy advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanuvchi ayrim shaxslarning mustaqil, ko'ngilli, kasbiy birlashmalarini o'z ichiga oladi. Ko'rib turganimizdek, qonun chiqaruvchi advokatura fuqarolik jamiyati institutlaridan birimi yoki yo'qmi kabi falsafiy va siyosiy savollarga ahamiyat bermay, advokaturani huquqiy institut deb atab qo'ygan. Birinchi modda, shuningdek ushbu institutning tarkibiy ro'yxatini ham belgilab qo'ygan: advokatlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslar hamda xususiy advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanuvchi ayrim shaxslarning mustaqil, ko'ngilli, kasbiy birlashmalari.

Bizning fikrimizcha, advokatura davlat yoki fuqarolik jamiyati institutlariga tegishliligini hal etish masalasi falsafiy xulosa chiqarish mavzusidir. Fuqarolik jamiyati nazariyasi ko'p faylasuflarning tadqiqot mavzusi bo'lgan. Hozirgi kunda fuqarolik jamiyati masalalariga bag'ishlangan juda ko'p adabiyotlar mavjud.

Fuqarolik jamiyatining eng yaxlit konsepsiyasi Gegel tomonidan yaratilgan. Fuqarolik jamiyati va siyosiy davlatni bir-biridan ajratgan holda, Gegel fuqarolik jamiyatini aslini olganda burjuaziya jamiyati-

¹ Воробьев А.В., Поляков А.А., Тихонравова Ю.В. Теория адвокатуры. — М.: Грантъ, 2002. Б 140.

² Изложение мотивов для рекомендации Комитета Министров Совета Европы государствам-членам Совета Европы «О свободе осуществления профессии адвоката». // Ж. Адвокатские вести. - № 1. — 2002. — Б.2.

³ Андрианов Н. Адвокатура и гражданское общество. / / Ж. Адвокатские вести. - № 7. — 2001. — Б.6.

ga tenglashtirgan¹. «Fuqarolik jamiyati, — yozadi Gegel, — faqatgina har qanday g'oyaga o'z huquqini beradigan hozirgi zamonda barpo etilgan»². Fuqarolik jamiyati — alohida shaxsning maxsus, xususiy maqsad va manfaatlarini amalga oshirish sohasidir. Huquqning rivojlanishi nuqtayi nazaridan bu zaruriy bosqich, chunki aynan shu yerda umumiy va maxsusning o'zaro aloqadorligi, o'zaro bog'liqligi namoyon bo'ladi. Fuqarolik jamiyatining qonunchilik, sud va polit-siya tomonidan himoyalalanadigan oliy manfaatlarini ushbu soha doirasida, ya'ni davlat sohasiga kiradi³.

Fuqarolik jamiyati tushunchasi borasida olib borilgan ko'pchilik tadqiqotlarga qaramasdan, yuqorida aytib o'tilganidek, bugungi kunda umumiy, yagona fuqarolik jamiyati tushunchasi haligacha topilmagan. Lekin fuqarolik jamiyatining qonuniy ta'rifini yo'qligi bu jamiyatni anglashga to'siq bo'la olmaydi. Chunki, fuqarolik jamiyati prinsiplari huquqiy (sud) qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyatga ega bo'lishiga qaramasdan, birinchi navbatda, bu siyosiy kategoriya⁴.

Bizning fikrimizcha, «advokatura», «fuqarolik jamiyati» va «davlat» o'zaro bog'liq tushunchalardir. Advokatura bu jamiyatda barcha shaxslarning, ya'ni fuqarolik jamiyatining, huquq va manfaatlarini himoya qilish ehtiyoji natijasida paydo bo'lgan jamiyat faoliyati samarasidir. Advokaturaning tashkiliy-huquqiy asoslarini esa qonun chiqaruvchi hokimiyat orqali davlat belgilaydi, ya'ni advokatura bu qonun ustuvorligi, mustaqillik va boshqa demokratik prinsiplar asosida jismoniy va yuridik shaxslarga yuridik yordam ko'rsatish maqsadida faoliyat olib boradigan huquqiy institutdir. Ya'ni advokatura faoliyati davlat tomonidan qabul qilinadigan qonun bilan belgilanadi. Jamiyat manfaatlarini himoya qilish davlatning vazifasi, bu himoya advokat faoliyatini ko'zda tutish orqali amalga oshiriladi. «Davlat», «fuqarolik jamiyati» va «advokatura» institutlarini uzviy bog'laydigan bo'g'in bu huquq, ya'ni Qonun, xususan, «Advokatura to'g'risida»gi Qonun, «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonun. Jamiyatning advokaturaga ehtiyoji, zarurati jamiyat manfaatlarini yo'lida bu institutning rivojlanishi va faoliyatini tartibga solishi kerak bo'lgan davlatni ushbu ehtiyojga

¹ *Нерсесянц В.С. Философия права. Учебник для вузов.* — М.: НОРМА-ИНФРА М, 1999. — В.502.

² *Гегель. Философия права.* М., 1990. — Б.228.

³ *Нерсесянц В.С. Философия права. Учебник для вузов.* — М.: НОРМА-ИНФРА М, 1999. — В.502.

⁴ *Воробьев А.В., Поляков А.А., Тихонравов Ю.В. Теория адвокатуры.* — М.: Грантъ, 2002. Б.165.

e'tiborini qaratishga majbur qiladi. Chunonchi, ayrim mualliflarning fikricha, «advokatura nazariyasi», «advokatura zarurati aslida advokatning o'z o'rnini bo'lgan odil sudlov tizimini joriy etish orqali davlat tomonidan barpo etiladi. Advokatlardan xolos bo'lish juda oson: sud ish yurituvida bir nechta prinsiplarni — tortishuv, oshkoralik va shu kabilarni bekor qilish kerak, xolos»¹. Ushbu fikrga qo'shilgan holda, aytib o'tish lozimki, bu o'zaro munosabatlarni ideal deb ta'riflab bo'lmaydi². Davlat har qanday yo'llar bilan advokaturaga ko'maklashishi lozim, lekin uni nazorat qilishi kerak emas. Fuqarolik jamiyati va davlatning barcha sohalarining mukammallashgani sayin advokatura instituti va advokatlik faoliyatini yanada isloh qilish zarurati paydo bo'ladi.

Yuqorida aytib o'tilganlarni e'tiborga olgan holda, Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi direktori professor, yuridik fanlar doktori A.X.Saidov fikriga qo'shilmamiz. Uning fikricha, advokatura — har bir shaxsning malakali yuridik yordam olish konstitutsiyaviy huquqini kasbiy asosda ta'minlashga qaratilgan demokratik huquqiy institut. Advokaturaning ahamiyati inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamiyatdagi konstitutsiyaviy qonuniylik rejimini mustahkamlashda namoyon bo'ladi³. Axir fuqarolik huquqiy jamiyat sharoitida advokatura tom ma'noda ommaviy fikr ko'zgusi sanaladi.

Advokatura faoliyati sud (odil sudlovni amalga oshiruvchi davlat organi) ishi bilan bog'liq bo'lgan ommaviy-huquqiy xarakterga ega, bu esa advokatura va davlat organlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni advokaturaning mustaqilligi, korporativligi va o'z-o'zini boshqarishi prinsiplarini e'tiborga olgan holda aniq ravshan, qonun doirasida tartibga solinishini taqozo etadi⁴. Shubhasiz erkin va mustaqil advokaturaning mavjudligi inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishning muhim kafolati hisoblanadi.

¹ O'shalar. Ko'rsatilgan ish. — B.176-177.

² O'sha yerda.

³ Saidov A.X. Международные стандарты и законодательство об адвокатуре в странах Центральной Азии // «Современное состояние адвокатуры в странах Центральной Азии: проблемы и перспективы». Материалы Международной региональной конференции (4-7 февраля 2003 г. Ташкент, Узбекистан). — Ташкент, 2003. — Б. 8.

⁴ Галоганов А.П. Адвокатура и государство // «Современное состояние адвокатуры в странах Центральной Азии: проблемы и перспективы». Материалы Международной региональной конференции (4-7 февраля 2003 г. Ташкент, Узбекистан). — Ташкент, 2003. — Б. 48..

Advokatura instituti tabiatining dualistik xususiyati deganda, advokatura huquqiy instituti ham tashkilot, ham faoliyat turi sifatida bir paytning o'zida ikki xususiyatga ega ekanligini, ya'ni bir tomondan xususiy, muayyan shaxsiy manfaatlarini, ikkinchi tomondan umumiy (ijtimoiy) manfaatlarini ifodalashi tushuniladi.

Advokat fuqarolarga va jismoniy shaxslarga yuridik yordam ko'rsatar ekan, u bu jarayonda ishonch bildiruvchi shaxsning (himo-yasi ostidagi shaxsning) huquq va manfaatlarini, ya'ni muayyan xususiy manfaatlarini himoya etadi.

Advokatlik faoliyati davlatning malakali yuridik yordam olish huquqini kafolatlash borasidagi konstitutsiyaviy majburiyatlarining bajarilishini ta'minlaydi. Bu bilan mamlakatda qonun ustuvorligini ta'minlash hamda huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasidagi vazifalarni bajara borib, advokatlik faoliyati ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

2.2. Advokaturaning maxsus huquq layoqati

Maxsus huquqiy layoqat — bu ayrim yoki bir guruh shaxslar ega bo'lgan, boshqalarning huquqiy layoqatidan farq qiladigan huquqiy layoqatdir.

Advokaturaga davlat tomonidan qonunga muvofiq, fuqarolik jamiyatining bironta boshqa instituti ega bo'lmagan, maxsus huquqiy layoqat berilgan. Huquqiy davlatda tergov organlari va sud hokimiyati ko'pchilik holatlarda advokaturasiz faoliyat ko'rsatish imkoniga ega emas.

Advokaturaning vazifalari uning faoliyati prinsiplari va turlari, ayrim boshqa notijorat tashkilotlardan farqli o'laroq, qonun hujjatlari bilan belgilab qo'yilgan. Advokaturaning qator qonun hujjatlarida mustahkamlab qo'yilgan xususiyatlari, uning fuqarolik jamiyati boshqa institutlari orasida maxsus maqomga ega ekanligini ta'kidlaydi.

Bu xususiyatlar quyidagilardan iboratdir:

*Birinchi*dan, jamoat birlashmalari yoki boshqa notijorat nodavlat tashkilotlarga a'zo bo'lish masalalari ularning ustavi bilan hal qilinsa, advokat maqomini olish esa talabgor qonunda nazarda tutilgan talablarga javob bergan taqdirdagina mumkin.

*Ikkinchi*dan, advokat maqomi qonunga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi fuqarosiga davlat nomidan davlat organi bo'lmish adliya boshqarmalari tomonidan beriladi. Boshqa nodavlat tashkilotlarga a'zosining maqomi esa ularning ustavi bilan belgilanadi va ularga O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lmagan shaxslar ham a'zo bo'lishi mumkin.

*Uchinchi*dan, advokat maqomini olishga talabgorga nisbatan qonunda qator talablar o'rnatilgan. Chumonchi, uning oliy yurid

ma'lumotga ega bo'lishi, yuridik mutaxassislik bo'yicha ma'lum ish stajiga ega bo'lishi, stajirovka o'tagan bo'lishi, sudlanganlik holati bo'lmasligi, malaka imtihonini muvaffaqiyatli topshirishi va shunga o'xshash boshqa talablar. Boshqa notijorat tashkilotlarining a'zolari uchun qonunda bunday talablar belgilanmagan.

To'rtinchidan, advokat maqomini berish va bu maqomdan mahrum qilish masalalarini hal qilishda malaka komissiyasi tarkibida ijro hokimiyati (adliya organlari) vakillari ham ishtirok etadi. Boshqa notijorat tashkilotlar a'zoligi va a'zolikdan mahrum qilish tartibi ularning ustavida nazarda tutiladi.

Beshinchidan, advokat maqomini olgan shaxsning advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishi uchun uning O'zbekiston Advokatlari palatasiga a'zo bo'lishi majburiydir. Boshqa nodavlat notijorat tashkilotlariga a'zo bo'lish ixtiyoriylik asosida amalga oshiriladi.

Va nihoyat yana bir bor ta'kidlab o'tamizki, advokat jinoyat ishlari bo'yicha sud ishlarini yuritishning shunday ishtirokchisi-ki, uning ishtirokisiz sud hokimiyatini amalga oshirish mumkin emas.

Sanab o'tilganlarning o'zi advokaturaning maxsus huquq layoqatiga ega ekanligidan dalolat beradi. Bundan tashqari, advokaturaga ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifa, fuqarolarga va yuridik shaxslarga malakali huquqiy yordam ko'rsatish vazifasi yuklatilgan bo'lib, u davlat hokimiyati organlari tizimiga kirmaydi va ulardan mustaqil faoliyat ko'rsatadi. Buning o'zi ham advokaturaning maxsus huquqiy layoqatga ega ekanligidan dalolat beradi.

2.3. Advokatura va yuridik yordam

Advokatura instituti tabiatini belgilovchi asosiy belgi advokatlarning fuqarolar va yuridik shaxslarga malakali yuridik yordam ko'rsatish bilan bog'liq faoliyatidir.

Fuqarolarga va yuridik shaxslarga yuridik yordam advokaturadan tashqari boshqa nodavlat tashkilotlari va davlat hokimiyati organlari tomonidan ham ko'rsatilishi mumkin. Masalan: kasaba uyushmalari xodimlarining mehnat huquqini himoya qilishda, iste'molchiga beriladigan huquqiy yordam yoki bo'lmasa sud himoyasi, prokuratura va adliya organlari tomonidan beriladigan huquqiy yordamlarni eslash kifoya.

Xo'sh, advokatura tomonidan beriladigan huquqiy yordam boshqalar tomonidan beriladigan huquqiy yordamdan nimasi bilan farqanadi?

*Birinchi*dan, advokat yuridik yordam ko'rsatishda eng avvalo honch bildiruvchi (himoya ostidagi) shaxs huquq va manfaatlaridan

kelib chiqadi. Davlat tashkilotlari (adliya, prokuratura va boshqalar) xodimlari esa huquqiy yordam ko'rsatishda davlat va jamiyat manfaatlarini shaxs manfaatlaridan ustun qo'yadi. Boshqa jamoat birlashmalari — nodavlat notijorat tashkilotlar esa birinchi navbatda o'z a'zolarining manfaatlarini e'tiborga oladi.

Ikkinchidan, advokatura ommaviy hokimiyat vakolatlariga ega bo'lgan davlat instituti bo'lmasada, ommaviy hokimiyat munosabatlari sohasida faoliyat ko'rsatadi. Advokat yuridik yordam ko'rsatishda ijtimoiy vazifani bajarsada, uning faoliyati hamisha mutlaqo xususiy manfaatlarini himoya qilishga yo'naltirilgan. Advokat hattoki davlat tashkilotiga huquqiy yordam ko'rsatayotganida ham davlat va jamiyat (ommaviy) manfaatlaridan emas, balki tashkilotning xususiy manfaatlaridan kelib chiqadi.

Uchinchidan, advokat tomonidan ko'rsatiladigan huquqiy yordam yana bir muhim xususiyatga ega bo'lib, unda jamiyatning ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) taqdiriga befarq emasligini ifodalay-di, ba'zan esa jamiyatning u bilan birdamligini ham ko'rsatadi. Advokat ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) kim ekanligidan qat'iy nazar unga huquqiy yordam ko'rsatib uning huquq va manfaatlarini qonunda taqiqlanmagan barcha usul va vositalardan foydalangan holda himoya qiladi. Advokat bu jarayonda ko'pchilik hollar uning ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) manfaatlariga qarshi chiqqan ma'muriy hokimiyat vakolatlariga ega bo'lgan shaxslarning erkiga qarshi turishga majbur bo'ladi.

To'rtinchidan, davlat va jamiyat shaxsning qonuniy xususiy manfaatlarini himoya qilishda o'z ishonch bildiruvchisi (himoyasi ostidagi shaxs) bilan birdamlikda harakat qiladigan, ularga yuridik yordam beradigan tegishli malakaga ega bo'lgan advokatlar hamjamiyatiga muhtoj.

Beshinchidan, fuqarolar va yuridik shaxslarga ularning xususiy manfaatlarini e'tiborga olgan holda malakali yuridik yordam o'z tashkiliy tizimi, ijtimoiy va yuridik maqomi, qadriyatlariga ega bo'lgan hamda qonun va Advokatlar etikasi qoidalariga rioya qilgan holda faoliyat ko'rsatadigan advokatura tomonidan ko'rsatilishi mumkin.

Shunday qilib, advokatura yuridik yordam ko'rsatish orqali fuqarolar va yuridik shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish barobarida mamlakatda qonun ustuvorligini, har bir shaxsning huquq, erkinlik va qonuniy manfaatlarini ta'minlashga yo'naltirilgan ijtimoiy vazifani ham bajaradi.

2.4. Advokatura va uning mustaqilligi

Advokaturaning butun jahon tarixi advokatlarning mustaqilligi kafolatlarini faqatgina e'lon qilinishi muammolarni yechmasligini ko'rsatadi. Advokatlar mustaqilligini ta'minlash davlat zimmasiga yuklatilgan bo'lishi lozim.

Zamonaviy xalqaro huquqda aholiga yuridik xizmat ko'rsatishni ta'minlash maqsadida advokatning huquqni himoya qilishga qaratilgan faoliyatining tashkiliy va huquqiy kafolatlari ko'rinishida tadbirlar kompleksi, ya'ni inson huquqlarining fundamental huquqlaridan biri bo'lgan himoyalash huquqini ta'minlashga qaratilgan advokatlik faoliyatining xalqaro standartlari ishlab chiqilgan¹. Advokatlik faoliyatining standartlari — bu xalqaro aktlarda, amaldagi qonunchilikda nazarda tutilgan advokatning tegishli harakatlarining birinchi navbatda protsessual harakatlarining sifatiga qo'yilgan talablar, shuningdek samarali ishlash imkoniyatini beradigan advokat amaliyoti davomida to'plangan usul va metodlar. Odatda, advokatlik faoliyati standartlari deganda advokatning kasbiy xislatlari va harakatlariga qo'yiladigan talablar tushuniladi². Biroq, bizning fikrimizcha, advokatlik faoliyatining standartlari bu bilan chegaralanmaydi, chunki ular amalda advokatlik faoliyatini mustaqil amalga oshirish kafolatlari hamdir.

O'zbekiston Respublikasida advokatlar faoliyatini mukammal amalga oshirilishini ta'minlash maqsadida 25-dekabr 1998-yilda O'zbekiston Respublikasi «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonuni qabul qilindi. Ilgari bunday kafolatlar amalda yo'q edi. 30.11.1979-yildagi SSSRning «Advokatura to'g'risida»gi Qonunida ham, 1980-yildagi O'zSSRning «Advokatura to'g'risida»gi Nizomida ham mustaqillik prinsipining kafolatlarini ta'minlaydigan qoidalar yo'q edi, istisno sifatida faqat advokatlik siri himoyasini aytish mumkin.

Olib borilayotgan sud-huquq islohoti advokatura institutini ham chetlab o'tmadi. Avvalida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 43-moddasida «davlat fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta'minlashi»

¹ *Сидов А.Х.* Международные стандарты и законодательство об адвокатуре в странах Центральной Азии // «Современное состояние адвокатуры в странах Центральной Азии: проблемы и перспективы». Материалы Международной региональной конференции (4-7 февраля 2003 г. Ташкент, Узбекистан). — Ташкент, 2003. — Б. 8.

² Qarang: Адвокатская деятельность: Учебно-практическое пособие / Под общ. ред. к.ю.н. В.Н. Буробина. 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Статут, 2005. — Б. 130.

belgilab qo'yildi. 116-moddasida esa «tergov va sud ishini yuritishning har qanday bosqichida malakali yuridik yordam olish huquqi kafolatlanadi. Fuqarolarga, korxonaga, muassasa va tashkilotlarga yuridik yordam berish uchun advokatura faoliyat ko'rsatadi...» deb belgilab qo'yilgan. Bu advokat va advokatura konstitutsiyaviy institut maqomini olganligidan dalolat beradi¹.

Boshidanoq shu vaqtgacha bo'lgan ushbu institutni qayta qurish borasidagi muhokamalar yanada qizg'in pallaga kirdi. Ushbu muhokamalarning asosiy obyekti advokaturaning davlat organlaridan, ayniqsa, adliya va sud, shuningdek mahalliy ijro organlaridan mustaqilligi va erkinligini yanada kengaytirish masalasi bo'lgan. O'zining kasbiy faoliyatini amalga oshirishda advokat mustaqilligi kafolatlari albatta ta'minlanishi lozim.

Aholiga yuridik yordam ko'rsatilishi va advokatlik faoliyatiga ko'maklashish uchun davlat hokimiyati organlari advokatura mustaqilligi kafolatlarini ta'minlashi lozim. Advokatlar va advokatlik faoliyatining mustaqilligini ta'minlash malakali yuridik yordam ta'minlangan fuqarolik jamiyati qurayotgan davlatning vazifasi.

Bu kafolatlarga advokatlik siri kafolatini misol qilishimiz mumkin. Xususan, advokat yuridik yordam ko'rsatish jarayonida o'ziga ma'lum bo'lib qolgan tafsilotlar yuzasidan guvoh sifatida chaqirilishi va so'roq qilinishi mumkin emas.

O'zbekiston Respublikasi «Advokatura to'g'risida»gi Qonuni kafolatlardan biri sifatida advokatlik siri kafolatini belgilab qo'ygan. Qonunning 9-moddasida advokatlik siri jumlasiga ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) advokatdan yordam so'rab murojaat etganligining o'zi, ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) yordam so'rab murojaat etgan masalalar, advokatdan ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) olgan maslahatlar, nasihatlar va tushuntirishlarning mohiyati, advokatning ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) bilan o'tkazgan suhbatida to'xtab o'tilgan barcha masalalar kirishi ko'rsatilgan. Shu ma'noda advokat, advokat yordamchisi, advokat stajori, advokatlar byurolari, hay'atlari va firmalari mansabdor shaxslari va texnik xodimlarining advokatlik siri bo'lmish ma'lumotlarni oshkor etishi va bu ma'lumotlardan o'z manfaatlarini yoki uchinchi shaxslar manfaatlarini yo'lida foydalanishi man etiladi.

¹ Саидов А.Х. Международные стандарты и законодательство об адвокатуре в странах Центральной Азии // «Современное состояние адвокатуры в странах Центральной Азии: проблемы и перспективы». Материалы Международной региональной конференции (4-7 февраля 2003 г. Ташкент, Узбекистан). – Ташкент, 2003. – Б. 14.

Ushbu Qonunning 10-moddasida esa alohida kafolat sifatida advokatlarning kasbiy faoliyatiga u yoki bu tarzda aralashish, ular o'z kasbiy vazifalarini bajarayotganda olgan muayyan ma'lumotlarni oshkor etishni talab qilish, shuningdek advokatlar birlashmalarining mansabdor shaxslaridan va texnik xodimlaridan xuddi shunday ma'lumotlarni talab qilish taqiqlanishi aytib o'tilgan. Advokat o'z kasbiy vazifalarini bajarayotganida unga biror-bir shaklda ta'sir o'tkazishga yo'l qo'yilmaydi.

Bundan tashqari ushbu moddada advokat himoyachilik yoki vakillik vazifasini bajarayotganda o'ziga ma'lum bo'lib qolgan tafsilotlar yuzasidan guvoh sifatida so'roq qilinishi mumkin emasligi ham ko'rsatilgan. Advokat kasbiy vazifalarini bajarishi munosabati bilan qo'lga kiritgan advokatlik dalillari (ashyolari), hujjatlari undan olib qo'yilishi yoki ko'zdan kechirilishi mumkin emas, shuningdek, uning o'zi yuridik yordam ko'rsatayotgan shaxslar bilan uchrashish huquqi cheklanishi mumkin emas.

Advokatning ish yuzasidan huquqiy nuqtayi nazari xususida surishtiruv organi, tergovchi, prokuror taqdimnoma kiritishi, shuningdek sud xususiy ajrim chiqarishi mumkin emas.

Advokatga nisbatan jinoiy ish O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori, Qoraqalpog'iston Respublikasi prokurori, viloyatlar, Toshkent shahar prokurorlari va ularga tenglashtirilgan prokurorlar tomonidan qo'zg'atilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimov ta'kidlaganidek, «biz advokatura tizimini kuchaytirish va uning chinakam mustaqilligini ta'minlash, ... uchun qonunchilik sohasida ham, amaliy ishlar sohasida ham ko'pgina chora-tadbirlar ko'rmoqdamiz»¹. Advokatlik faoliyati kafolatlari tizimini o'rnatishda qonun chiqaruvchining e'tibori haqida alohida O'zbekiston Respublikasi «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonuni ham dalolat beradi.

Chunonchi, Qonunning 5-moddasiga ko'ra advokatning mustaqilligi:

— unga qonunda belgilangan tartibda advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun ijozat berish, bu faoliyatni to'xtatib turish va tugatish;

¹ Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. Birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining o'n to'rtinchi sessiyasidagi ma'ruza, 1999-yil 14-aprel // Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T.7. — T.: O'zbekiston, 1999. — B. 390.

- advokatning daxlsizligi;
- advokatlik sirini oshkor etishni talab qilishni man etish;
- advokat olib borayotgan ishlarga aralashganlik yoxud advokatning daxlsizligini buzganlik uchun javobgarlik;
- davlat tomonidan unga advokatlik faoliyati kafolatlari berilishi hamda ijtimoiy himoyalaniishi orqali ta'minlanishi ko'rsatilgan.

O'z navbatida Qonunning 6-moddasi advokatning shaxsi daxlsiz ekanligi, advokatning daxlsizligi uning uy-joyiga, xizmat xonasiga, foydalanishidagi transporti va aloqa vositalariga, uning xat-xabarlariga, unga tegishli ashyolar va hujjatlarga ham taalluqliligini belgilaydi.

Ushbu modda advokatning uy-joyi yoki xizmat xonasiga, shaxsiy yoki foydalanishidagi transportiga kirish, ularni ko'zdan kechirish, tintuv o'tkazish yoki olib qo'yish, uning telefon va boshqa so'zlashuv qurilmalari orqali olib boriladigan so'zlashuvlarini eshitib turish, advokatni ko'zdan kechirish va shaxsiy tintuvdan o'tkazish, xuddi shuningdek, uning pochta-telegraf jo'natmalarini, unga tegishli ashyolar va hujjatlarni ko'zdan kechirish yoki olib qo'yish, advokatni majburiy keltirish, ushlab turish O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori, Qoraqalpog'iston Respublikasi prokurori, viloyat, Toshkent shahar prokurori va ularga tenglashtirilgan prokurorlarning sanksiyasi bilan amalga oshirilishi mumkinligini nazarda tutadi.

O'zbekiston Respublikasi «Advokatura to'g'risida»gi Qonunning 10-moddasi mazmunini advokatlik faoliyatiga aralashishga yo'l qo'yilmasligi masalalarini aniqlashtiradigan O'zbekiston Respublikasi «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonunining 7-moddasi to'ldiradi. Ushbu modda qoidalariga ko'ra advokatdan va uning yordamchisidan va stajyoridan advokatlik siri predmeti hisoblangan holatlar to'g'risida biron-bir tushuntirish yoki ko'rsatuvlar berishni talab qilish, shuningdek ular haqida tezkor-qidiruv faoliyatida, jinoyat ishlari, ma'nuriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlar va boshqa ishlarni yuritishda foydalanish uchun biron-bir material taqdim etishni talab qilish man etiladi.

Advokatlik faoliyatini amalga oshirishda biron-bir maxsus ruxsatnoma (order va advokat guvohnomasidan tashqari) talab qilish yoki boshqa to'siqlar vujudga keltirish man etiladi.

Advokatning muayyan ishni o'rganishiga to'sqinlik qilish yoki ishonch bildiruvchi shaxsning (o'z himoyasi ostidagi shaxsning) qonuniy manfaatlariga zid keluvchi nuqtayi nazarni majburan egalashiga erishish maqsadida unga qanday shaklda bo'lmasin ta'sir ko'rsatish, shuningdek advokatga tahdid qilish, uni haqoratlash, un-

ga nisbatan tuhmat qilish, kuch ishlatish yoki uning hayoti, sog'lig'i va mol-mulkiga tajovuz qilish qonun hujjatlariga muvofiq javobgarlikka sabab bo'ladi.

Qonunchilikda advokatlik faoliyatining tashkiliy tuzilmalarini asossiz tekshirilishini, ma'muriy-xo'jalik faoliyatiga aralashishni va advokatura muassasalarining moliyaviy faoliyati ustidan nazorat qilinishini oldini olishga qaratilgan huquqiy normalar o'rnatilgan. Masalan, O'zbekiston Respublikasi «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonuning 11-moddasiga asosan advokaturaning shtatlari, mansab maoshlari va ma'muriy-xo'jalik xarajatlarining smetalari moliya organlarida ro'yxatdan o'tkazilmaydi, advokaturaning ish haqi fondi banklar tomonidan nazorat qilinmaydi.

Tavsiflangan qonunchilikdagi choralar advokatning mustaqilligi va daxlsizligini, uning hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilishni ta'minlaydi, bu esa o'z navbatida ushbu kasbning nufuzini oshiradi.

Bu borada, bizning fikrimizcha, bugungi kunda asosiy muammolardan biri sifatida advokatlik tuzilmalarining tashkiliy-huquqiy standartlari masalasi sanaladi. Advokat o'z faoliyatini amalga oshirishi davomida advokaturani tashkil etishning asosiy konseptual prinsipi, ya'ni erkinlik ta'minlanishi lozim.

Amaliyotda hokimiyatlarning bo'linishi prinsipining birin-ketin ro'yobga chiqarilishi odil sudlov organlarining ijro etuvchi va qonun chiqaruvchi hokimiyatlardan mustaqil bo'lishini nazarda tutadi. Advokatura eng muhim huquqiy institutlardan biri sanaladi va odil sudlov organlari tizimida markaziy o'rin egallaydi. Advokaturaning mustaqilligi ushbu institut tabiati va uning zimmasiga yuklatilgan vazifalar bilan bog'liq. Yevropa Ittifoqi Ministrlar Qo'mitasi Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlariga «Advokat kasbini amalga oshirish erkinligi to'g'risida»gi Tavsialarda (25-oktabr 2000-yil) advokatlar assotsiatsiyalari yoki boshqa huquqshunoslarning kasbiy assotsiatsiyalari hokimiyat organlari va jamiyatdan mustaqil bo'lgan o'z-o'zini boshqarish tashkiloti bo'lishi lozimligi ko'rsatilgan.

Aytib o'tish lozimki, advokaturaning mustaqilligi masalasi ko'p marotaba shiddatli muhokamalar mavzui bo'lgan. Avvalida «mustaqillik» termini ma'nosini aniqlab olish kerak. Bu borada juda tushunarli sharhlarni «Advokatura nazariyasi» mualliflari berishgan. Ularning fikricha, «mustaqillik» termini davlat va advokatura o'rtasidagi bog'lanishni ifodalash maqsadida ishlatiladi. Haqiqatan ham advokaturaning davlatdan «mustaqilligi» kasbiy faoliyatda advokatlar va advokaturalar umuman olganda mansabdor shaxslarga ma'muriy bo'ysunmasligi, advokatura davlat organlari tizimiga kirmasligi, ad-

vokat esa davlat xizmatchisi emasligini ko'rsatib berishi lozim. Advokatning avtonomiyasi «mustaqillik» tushunchasi orqali ifodalangani. Advokaturaning mustaqilligi advokatning kasbiy faoliyati va advokaturaning tashkiliy tuzilmasi davlat organlari va ayrim ijtimoiy institutlarining diskriminatsiyasiz va noqonuniy aralashuvisiz amalga oshirilishini nazarda tutadi¹.

Nazorat savollari

1. Advokatura fuqarolik jamiyati instituti ekanligi nimalar bilan izohlanadi?
2. Advokatura instituti tabiatining dualistik xususiyati nimalarda namoyon bo'ladi?
3. Advokaturaning maxsus huquq layoqati tushunchasini izohlab bering.
4. Advokatura tomonidan ko'rsatiladigan yuridik yordam boshqa tashkilotlar (organlar) tomonidan ko'rsatiladigan huquqiy yordamidan nimasi bilan farqlanadi?
5. Advokatning mustaqilligi qanday ta'minlanadi?

¹ Воробьев А.В., Поляков А.А., Тихонравов Ю.В. Теория адвокатуры. – М.: Грантъ, 2002. – Б.119.

III BOB. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ADVOKATLIK FAOLIYATINING TASHKILY-HUQUQIY ASOSLARI

Asosiy savollar: *O'zbekistonda advokatura institutining rivojlanish tarixi. Advokatura to'g'risidagi qonunchilikning shakllanishi. O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati to'g'risidagi qonunchilik. Malaka komissiyalari va advokatlarning intizomiy javobgarligi. Advokat maqomini olish, litsenziya berish, advokat maqomini to'xtatib turish, litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish, litsenziyaning amal qilishini tugatish va advokatlik faoliyatining kafolatlari. Advokatlik faoliyatining tashkiliy shakllari va advokatlarning kasbiy birlashmalari. Advokatlik faoliyatining standartlari. Advokatlik faoliyati va uzluksiz yuridik ta'lim. Advokatlik faoliyatining soliqqa tortilishi.*

3.1. O'zbekistonda advokatura institutining rivojlanish tarixi va advokatura to'g'risidagi qonunchilikning shakllanishi

O'zbekiston hududida yuridik yordam institutining paydo bo'lishi. O'zbekistonda eng qadimiy yuridik institutlardan biri — advokaturaning rivojlanishiga, boshqa davlatlarda bo'lgani singari, oila vakilligi jiddiy ta'sir ko'rsatgan. Oila boshlig'i uning har bir a'zosi manfaatlarini, shuningdek, oila boshlig'iga himoya qilishni so'rab murojaat etgan boshqa shaxslarning manfaatlarini himoya qilgan.

Har bir odamni nohaqlikdan himoya qilish va haqiqat uchun kurash hamma asrlarda hayot faoliyatining negizini tashkil etgan. Haqiqatga va huquqiy ma'rifatga qiziqishning kuchliligi shu bilan izohlanadi. Bu masala tarixi O'zbekistonga ham xosdir. O'rta Osiyolik ulug' allomalarning barchasi — Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Mansur al-Moturidiy, Imom al-Buxoriy, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek va boshqalar islom huquqshunosligi — fiqhn o'rganganlar, shariat qoidalariga asoslangan qonunga rioya qilganlar, qonunga hurmatsizlikning zararini om-maga tushuntirganlar¹.

Shu bilan birga Turkiston o'lkasida, shuningdek, Buxoro amirligida, Xorazm xonligida shariat (musulmon huquqi) va odat (odat huquqi) asoslarida faoliyat ko'rsatgan qozilar va biy feodal sudlari jinoyat va fuqarolik ishlarini advokatlarning ishtirokisiz ko'rganlar².

¹ O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati. Darslik. Birinchi jild. Mas'ul muharrirlar M.X. Rustambayev, L.B. Xvan. — T.: Konsauditinform — Nashr, 2007. — B. 45.; Абдумажидов Г. Развитие адвокатуры в Республике Узбекистан. // Ж Адвокат — 2005. — № 2. — С. 33.

² Rustambayev M.X., Nikiforova E.N. Huquqni muhofaza qilish organlari. Darslik — T.: TDYuI, 2005. — B. 475.

Shunga qaramasdan, oʻrta asrlardayoq Sharqda qozilar huzurida islom huquqi — shariat bilimdoni boʻlgan maxsus xizmatchilar — muftiylar va aʼlamlar xizmat qilgan. Ular qozi topshirigʻiga yoki daʼvogarlar, jabrlanuvchilar, ayblovchilar, javobgarlar (sudlanuvchilar) iltimosiga koʻra, arznomalar, shikoyatlar, ish hujjatlarini tuzganlar. Masalan, Buxoro amirligining qozikaloni huzurida oʻn ikki muftiy xizmat qilgan¹.

Keyinchalik, revolutsiyagacha boʻlgan Turkistonda butun Rossiya boʻlgani singari podshoh sudlarida jinoyat va fuqarolik ishlarini koʻrishda advokatlar — qasamyod qildirilgan vakillar (vakolat berilgan prisyajniylar) va ularning yordamchilari ishtirok etganlar². Oʻzbekiston hududida oʻzi-oʻzini boshqaruvchi tashkilot sifatidagi birinchi advokatura — «Himoyachilar shoʻbasi» Sankt-Peterburgda yuridik maʼlumot olgan Abdunabi Qurolboy tashabbusi bilan 1879-yilda Qoʻqon shahrida tashkil etildi. Abdunabi Qurolboy birinchi oʻzbek advokati hisoblanadi. Qoʻqon advokatlar shoʻbasi xalq orasida «zakonchi» deb nom olgan oʻndan ortiq huquq himoyachilarini birlashtirdi.

1899-yilda Toshkent sud palatasi huzurida hamda okrug sudlari qoshida Rossiya qonunlariga muvofiq ish olib boruvchi himoyachilarning hayʼatlari tashkil etildi. Rossiya va Turkiyada advokatlik amaliyotini oʻrganib qaytgan Valixonxoʻja tomonidan 1915-yilda Buxoroda tashkil qilingan «Koʻngilli advokatlar shoʻbasi» ish boshladi. Advokatlar shoʻbasi aʼzolari Buxoro amirligi qozikaloni Sharifxon Sadri Ziyoga bir necha marta murojaat etib, aksariyat hollarda yoʻqsillarning mulk, yer va mehnat huquqlariga doir nizolar odilona hal qilinishiga erishdilar³.

Oʻzbekiston hududida advokatura institutining rivojlanishi va advokatura toʻgʻrisidagi qonunchiligining shakllanishi. Oʻzbekiston hududida advokatura instituti 1918—1924-yillarda Turkiston ASSR-ni ham oʻz ichiga olgan RSFSR qonunchiligiga muvofiq faoliyat olib bordi. 1917-yil 12-dekabrda chaqirilgan Turkiston oʻlkasi Xalq komissarlari kengashining buyrugʻi, himoya masalalariga doir asosiy qoidalariga, shu jumladan, Sud toʻgʻrisidagi 1-son Dekretga mos kelardi. U oʻlkada ilgari amal qilgan sud tizimini bekor qildi, advokatura institutlarini tugatdi. Dekretda ayblanuvchining himoyaga

¹ Oʻzbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati. Darslik. Birinchi jild. Masʼul muharrirlar M.X. Rustambayev, L.B. Xvan. — T.: Konsauditinform — Nashr, 2007. — B. 45.

² Qarang: *Rustambayev M.X., Nikiforova E.N.* Huquqni muhofaza qilish organlari. Darslik — T.: TDYuI, 2005. — B. 475.

³ Qarang: *Ayniy S.* Esdaliklar. — T.: Oʻzbekiston, 1953.

bo'lgan huquqi e'lon qilindi, fuqarolik huquqlaridan foydalanuvchi, o'z sha'niga dog' tushirmagan har qanday fuqaro sudda himoyachi yoki taraflardan birining vakili sifatida ishtirok etishi mumkinligi qayd etildi. Toshkent shahar Kengashi 1918-yil 16-yanvarda inqilobiy tribunal tashkil etish to'g'risida qaror qabul qildi. Qarorda, jinsidan qat'i nazar, yigirma yoshga to'lgan, siyosiy huquqlardan foydalanuvchi har qanday fuqaro tribunalning sud majlisida himoyachi sifatida ishtirok etishi mumkinligi ko'rsatib o'tildi.

Himoyachilar instituti bora-bora muayyan tashkiliy shakllarga ega bo'la boshladi. 1919-yilning o'rtalaridayoq huquq himoyachilari hay'atlari va komissiyalari TASSRning Oliy tribunalida ham, viloyatlar tribunalalarida ham mavjud edi. Turkiston ASSR Markaziy ijroiya komitetining 1919-yil 6-maydagi Dekreti bilan «Turkiston respublikasining oliy va viloyat inqilobiy tribunalari to'g'risidagi Nizom» tasdiqlandi. Nizomga muvofiq, ishda himoyachining ishtirok etishiga yo'l qo'yish yoki qo'ymaslik to'la tribunalga bog'liq edi. Biroq, ishda ayblovchi ishtirok etsa, tribunal himoyachini ishga kiritishi yoki tayinlashi shart edi. Nizomda nazarda tutilgan yangi qoidaga muvofiq, Oliy inqilobiy tribunal huzuridagi «huquq himoyachilari hay'ati» a'zolari viloyat ijroiya komitetlari tomonidan tayinlanar va chaqirib olinardi. Ularga mansabdor shaxslar sifatida qaralar va sudyalalar bilan bir qatorda Adliya xalq komissarligi smetasi bo'yicha maosh to'lanardi².

Butunrossiya Markaziy ijroiya komitetining 1920-yil 18-martdagi Dekreti bilan yangi «Inqilobiy tribunal to'g'risidagi Nizom» tasdiqlandi. Nizomga muvofiq, himoyachilar hay'atlarining a'zolaridan tashqari, sudlanuvchilarning yaqinlari yoki qarindoshlari yoki tribunal ishonchini to'liq qozongan shaxslar ham himoyachi bo'lishi mumkin edi. Himoyachilarga xizmati uchun sud belgilagan miqdorda haq to'lanardi. Bu haq ayblanuvchilardan, taraflardan undirib olinardi va Adliya xalq komissarligi smetasi bo'yicha respublika daromadiga kiritilardi. 1920-yilda vujudga kelgan Buxoro va Xorazm XSRda esa amalda bo'lgan qozilar va biylar sudlarida himoyachilar yo'q edi, xuddi shunday TASSR hududida vaqtincha saqlanib kelayotgan qozilar va biylar sudlarida ham shu ahvol kuzatilar edi. Buxoro respublikasining sovet sud organlarida himoyachilar instituti endigina rivojlanib kelayotgan edi, Xorazmda esa himoyachilar hay'atlari hali yo'q edi.

¹ *Rustambayev M.X., Nikiforova F.N.* Huquqni muhofaza qilish organlari. Darslik — T.: TDYuI, 2005. — B. 480.

² O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati. Darslik. Birinchi jild. Mas'ul muharrirlar M.X.Rustambayev, L.B.Xvan. — T.: Konsauditinform — Nashr, 2007. — B. 50.

1922-yil 29-oktabrda Turkiston Respublikasi Markaziy ijroiya komiteti qarori bilan RSFSR Adliya xalq komissarligi tasdiqlagan «Advokatura to'g'risidagi nizom» qo'llanma sifatida qabul qilinganligi e'lon qilindi.

1924-yil 1-oktabrda Buxoro Respublikasi hukumati «BXSР sudlari qoshida huquq himoyachilari hay'atlari to'g'risida»gi Nizomni tasdiqladi. Nizomga ko'ra Buxoro Respublikasi sudlari huzurida huquqni himoya qiluvchilar hay'atlari ta'sis etildi. Okrug sudlari tashkil etilgunga qadar huquqni himoya qiluvchilar hay'atlari bevosita Adliya nozirligiga bo'ysungan, u birinchi chaqiriq huquqni himoya qiluvchilar hay'atlari a'zolarini tasdiqlagan. Keyinchalik yangi a'zolar qabul qilish hay'atning umumiy yig'ilishi qaroriga muvofiq amalga oshirilgan, qarorning nusxasi Adliya nozirligiga Respublika davlat prokurorini xabardor qilingan holda yuborilgan.

Shunday qilib, sovet hokimiyatining dastlabki yillarida O'zbekiston hududida fuqarolarning o'z huquqlari va erkinliklarini himoya qilish huquqini amalga oshirish imkoniyati to'liq advokaturaning maqomi va jamiyatdagi o'rniga bog'liq edi. Advokatura institutini «davlat tasarrufiga o'tkazish»ga urinishlar uning jinoyat ishlari bo'yicha sud ish yurituvida ishtirok etish imkoniyatini ancha kamaytirardi. Boz ustiga, manfaatlarni himoya qilishga nisbatan sinfий yondashuv fuqarolarning qonun va sud oldida tengsizligiga, shuningdek, shaxslarning ayrim toifalari o'z huquqlari va erkinliklarini himoya qilish huquqidan mahrum etilishiga sabab bo'ldi.

O'rta Osiyo respublikalarida milliy davlat hududiy bo'linishi amalga oshirilib, O'zbekiston SSR tashkil topganidan so'ng Respublikaning barcha tumanlari uchun bir xil bo'lgan adliya organlarini tashkil etish bo'yicha ishlar amalga oshirildi. Bu advokaturaga ham to'liq taalluqli bo'ldi. 1925-yilda O'zSSR Markaziy Ijroiya Qo'mitasi tomonidan tasdiqlangan Respublika Adliya Xalq komissarligi to'g'risidagi Nizomda O'zSSR AXK himoyachilar hay'atlari faoliyatiga ham rahbarlik qilishi nazarda tutilgan. 1926-yil 29-sentabrda O'zbekiston SSR sud tuzilishi to'g'risidagi Nizom qabul qilinib, u 1927-yil 15-fevraldan kuchga kiritildi. Shu hujjatga asosan, 1927-yil 14-dekabrda O'zSSR Adliya Xalq komissarligi tomonidan Himoyachilar Hay'atlari to'g'risidagi Nizom tasdiqlandi. Bu Nizom ilgari amalda bo'lgan hay'atlar tuzilishi, ularni kadrlar bilan to'ldirishi, a'zolikka qabul qilish shartlari va advokatlarning xizmati uchun haq to'lash prinsiplarini saqlab qoldi.

1936-yilda qabul qilingan SSSR Konstitutsiyasi, 1937-yilda qabul qilingan O'zSSR Konstitutsiyasi, 1938-yildagi «Sud tuzilishi to'g'risida»gi Qonun va 1939-yildagi «Advokatura to'g'risida»gi

Nizomga muvofiq, O'zbekiston SSR va uning tarkibiga kirgan Qoraqalpog'iston ASSRda advokatlarning viloyat hay'atlari tashkil etildi. Advokaturaning barcha vazifalari shahar va tuman yuridik maslahatxonalarini orqali amalga oshiriladigan bo'ldi.

O'zbekistonda advokatura institutini huquqiy tartibga solishning keyingi bosqichi 1958-yilda Sud tuzilishi to'g'risidagi qonunchilik asoslari qabul qilinishi bilan bog'liqdir. 1961-yil 30-mayda O'zSSR Oliy Kengashi tomonidan Advokatura to'g'risidagi Nizom tasdiqlandi. Bu Nizom 1979-yil 30-noyabrda SSSR Oliy Kengashi tomonidan «SSSRda advokatura to'g'risida» gi Qonun qabul qilingunga qadar harakatda bo'ldi.

«SSSRda advokatura to'g'risida»gi Qonunga asosan 1980-yil 12-noyabrda O'zSSR Oliy Kengashi «O'zSSRning advokatura to'g'risida»gi Nizomga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida Qonun qabul qildi.

Nizomning 1-moddasiga muvofiq, «...sovet advokaturasining asosiy vazifasi fuqarolar va tashkilotlarga odil sudlovni amalga oshirish, sotsialistik qonuniylikka rioya etish va uni mustahkamlash, fuqarolarni sovet qonunlarini aniq va so'zsiz bajarish, xalq boyligini avaylab-asrash, mehnat intizomiga rioya qilish, boshqa shaxslarning huquqlari, sha'ni va qadr-qimmatiga, sotsialistik jamiyat qoidalari-ga nisbatan hurmat ruhida tarbiyalashdan iborat» edi. Nizomni tahlil qilib, shaxs manfaatlaridan ko'ra davlat manfaatlari ustunligi o'rnatilganligi haqida xulosa qilish mumkin. Advokat «sotsialistik odil sudlov va sotsialistik qonunchilikni mustahkamlash ishiga xizmat qilishi» shart edi, bu uni o'z navbatida davlat xizmatidagi va ma'lum siyosiy vazifalarini bajaruvchi shaxsga aylantirgan¹.

Nizomning ikkinchi bobida advokatlar hay'atlari va ularning organlari faoliyati tartibga solingan. 3-moddada advokatlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslarning ixtiyoriy birlashmasi sifatidagi advokatlar hay'atining huquqiy holati belgilangan, advokatlar hay'atini oliy yuridik ma'lumotga ega bo'lgan mutaxassislardan tarkib toptirish tartibi belgilab qo'yilgan. Advokatlarning hay'atlari xalq deputatlari Kengashlari tashabbusiga ko'ra tuzilishi ham mumkin edi.

Advokatlar hay'atini tashkil etish yuzasidan takliflar respublika Adliya vazirligiga yuborilishi lozim edi. O'z navbatida, Adliya vazirligi ularni Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashiga, xalq deputatlari viloyat va Toshkent shahar Kengashi ijroiya komitetiga tasdiqlash va ro'yxatga olish uchun yuborardi. Ushbu taomillar bajarilganidan keyingina advokatlarning hay'atlari yuridik shaxsga aylanar, bankda

¹ Адвокатская деятельность. Учебно-практическое пособие / Под общ. ред. к.ю.н. В.Н. Буробина. 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Статут, 2005. — Б. 19.

o'z hisob varag'ini ochar, o'z nomi ifodalangan yumaloq muhr va shtampga ega bo'lardi. Umumiy yig'ilish (konferensiya) advokatlar hay'atining oliy organi, hay'at rayosati — uning ijro etuvchi organi, taftish komissiyasi — nazorat-taftish organi hisoblanardi. 1980-yildagi Nizomda umumiy yig'ilishni (konferentsiyani) chaqirish muddati, uning vakolatlari va chaqirish tartibi belgilab qo'yilgandi.

1980-yildagi Nizom bilan advokatlar hay'ati a'zolariga quyidagi talablar qo'yilgan:

- SSSR fuqarosi bo'lish;
- oliy yuridik ma'lumotga ega bo'lish;
- yurist mutaxassisligi bo'yicha kamida ikki yillik mehnat stajiga ega bo'lish;
- uch oygacha bo'lgan muddatda sinovdan o'tish.

Bu talablar mutlaqo o'rinli edi, chunki advokat faoliyati sud, prokuratura, militsiyadagi mutaxassis-yurist ishidan butunlay farq qiladi. Zero, advokatning asosiy vazifasi — fuqaroning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini yoki tashkilotning huquqlari va qonuniy manfaatlarini amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq himoya qilishdan iborat¹.

Bundan tashqari, Nizomda advokatning huquq va majburiyatlari, shu jumladan, hay'at va uning organlari ishida faol ishtirok etish, fuqarolik va jinoyat ishlari bo'yicha vakil va himoyachi bo'lish huquqi tartibga solingan edi.

1980-yildagi Nizomga muvofiq, advokatlarning fuqarolar va tashkilotlarga yuridik yordam ko'rsatish bilan bog'liq ishini tashkil etish uchun yuridik maslahatxonalar tashkil etilishi mumkin edi. Bunday maslahatxonalar tashkil etiladigan joyni hay'at rayosati mahalliy adliya organlari bilan bamaslahat belgilardi. Nizomda yuridik maslahatxona mudirining huquq va majburiyatlari mufassal tartibga solingan, shuningdek, advokatlar fuqarolar va tashkilotlarga ko'rsatiladigan yuridik yordam turlari ko'rsatilgan edi.

1980-yildagi Nizomda advokatlar mehnatiga haq to'lash masalalari, mehnat ta'tili, davlat ijtimoiy sug'urtasi bo'yicha nafaqa olish hamda pensiya ta'minotiga bo'lgan ijtimoiy huquqlar tartibga solingan edi. Xususan, advokat mehnatiga yuridik maslahatxona fuqarolar va tashkilotlarga yuridik yordam ko'rsatgani uchun olgan mablag'lar hisobidan haq to'lanardi.

1980-yildagi Nizomda advokatlar hay'ati a'zolarini rag'batlantirish choralari hamda ularning intizomiy javobgarligi ham belgi-

¹ O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati. Darslik. Birinchi jild. Mas'ul muharrirlar M.X.Rustambayev, L.B.Xvan. — T.: Konsauditinform — Nashr, 2007. — B. 55.

lab qo'yilgan edi. O'z kasbiy vazifalarni namunali bajarganlik, uzoq vaqt va benuqson ishlaganlik, faol jamoatchilik faoliyati uchun advokatga hay'at rayosatining tashakkuri e'lon qilinishi, pul mukofoti berilishi, qimmatbaho sovg'a topshirilishi, advokat faxriy yorliq bilan taqdirlanishi, Hurmat kitobi yoki Hurmat taxtasiga kiritilishi mumkin edi.

Favqulodda intizomiy chora sifatida advokatga nisbatan hay'at a'zolari safidan chiqarish chorasi qo'llanilardi. Intizomiy chora qo'llanilishidan oldin faktlar sinchiklab tekshirilishi, advokatlardan tushuntirish xati olinishi lozim edi, shundan keyingina intizomiy ish qo'zg'atilardi. 1980-yildagi Nizomda intizomiy jazoni olib tashlash tartibi ham belgilab qo'yilgan edi. Agar jazo tayinlangan kundan e'tiboran bir yil mobaynida advokat yangi huquqbuzarlik sodir etmagan bo'lsa, u intizomiy jazoga tortilmagan deb hisoblangan. Mehnatga vijdonan munosabatda bo'lganlik va nuqsonsiz xulq-atvor uchun hay'at rayosati intizomiy jazoni muddatidan ilgari olib tashlashi mumkin bo'lgan.

Tarix shundan guvohlik beradiki, sovet davrida advokatura institutini isloh etishga urinishlarga qaramasdan, advokatura kuchsiz va kam sonli edi: 1924-yilning may oyiga qadar bo'lgan holatga ko'ra, Turkistonda jami 108 nafar himoyachi bo'lib, shulardan 52 tasi Sirdaryo viloyatida, 18 tasi Samarqand viloyatida, 13 tasi Turkmaniston viloyatida, 14 tasi Yettisoy viloyatida, 9 tasi Farg'ona viloyatida ish olib borar, Amudaryo viloyatida esa himoyachilar hay'atining birorta ham a'zosi yo'q edi. Himoyachilarning atigi 16 nafari mahalliy millat vakillari edi. Hatto oradan o'n yil o'tgach, 1935-yil 1-yanvarga kelib advokatlar 122 kishini, shu jumladan, oliy yuridik ma'lumotlilar 35, o'rta ma'lumotlilar 30 kishini tashkil etdi; ular orasida 35 nafari o'zbek edi. Hatto oradan chorak asr o'tgach, 1960-yillarning boshida respublika advokatlar hay'atida 420 kishi band bo'lib, shulardan 302 nafari oliy yuridik ma'lumotga ega edi.

Bundan tashqari, 30—40-yillarda advokatlar faoliyatining samaradorligi, ayniqsa, jinoyat ishlari bo'yicha juda past edi. Advokatlarning jinoyat ishlarini yuritishda ishtirok etishiga sud xodimlari, Adliya Xalq komissarligi rahbarlari va boshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlari salbiy munosabatda bo'lishgan. 1934-yil 1-dekabrda va 1937-yil 14-sentabrda SSSR MIK tomonidan qabul qilingan va terroristik tashkilotlar va terroristik aktlar, kontrrevolyutsion zararkunandalik va qo'poruvchilik to'g'risidagi ishlar bo'yicha sud ishlarini yuritishning alohida tartibini o'rnatgan qarorlari, ayniqsa juda salbiy rol o'ynadi. Sudda bu ishlarni ko'rish soddalash-

tirilgan tartibda, shu jumladan, ayblov va himoyaning ishtirokisiz amalga oshirilgan¹.

Sovet davrida advokatura instituti o'z vazifalarini erkin va mustaqil amalga oshirolmagan. Advokatlar va advokatlik faoliyatiga ma'muriy munosabatda bo'lish advokaturaning maqomini har tomonlama kamsitgan.

Mustaqillikka erishilganidan keyingina O'zbekiston Respublikasida advokaturani fuqarolik jamiyatining mustaqil huquqiy instituti sifatida shakllantirish, uning fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishga ko'maklashuvchi, malakali yuridik yordam ko'rsatuvchi mustaqil tashkilot sifatida rivojlanishiga yo'naltirilgan islohotlar amalga oshirildi.

3.2. O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati to'g'risidagi qonunchilik

O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati to'g'risidagi qonunchilik, ya'ni advokatlik faoliyatining huquqiy asoslarini quyidagilar tashkil etadi:

1) O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (1992-yil 8-dekabr);

2) O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonuni (1996-yil 27-dekabr);

3) O'zbekiston Respublikasining «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonuni (1998-yil 25-dekabr);

4) O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi, Xo'jalik protsessual kodeksi, Jinoyat-protsessual kodeksi;

5) O'zbekiston Respublikasining boshqa bir qator qonunlari;

6) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari;

7) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari;

8) boshqa qonun osti hujjatlari.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. O'zbekiston Respublikasining huquqiy tizimi 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi normalariga asoslanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi davlat qurilishi asoslari, boshqaruv shakli, siyosiy tuzum, inson va fuqarolarning huquq va erkinliklari, davlat hokimiyatining tashkil etilishi hamda mamlakat davlat va jamiyat hayotining boshqa eng muhim jihatlari tartibga soladi. O'zbekiston

¹ *Гуценко К.Ф., Ковалев М.А.* Правоохранительные органы. Учебник для юридических вузов и факультетов. Изд. 6-е., перераб. и доп. / Под ред. К.Ф. Гуценко — М.: Зерцало-М, 2001. — Б. 330-331.

Respublikasining barcha qonun hujjatlari Konstitutsiyaga asoslanadi va uning normalarini yanada aniqlashtiradi va rivojlantiradi. Birona qonun hujjatlari Konstitutsiyaga xilof bo'lishi mumkin emas.

Advokatura instituti va advokatlik faoliyatini tartibga solishga yo'naltirilgan konstitutsiyaviy normalarini shartli ravishda ikkiga bo'lish mumkin:

1) advokatura masalalariga bevosita daxl qilmaydigan umumiy normalar;

2) advokaturani tashkil etish va advokatlik faoliyatini amalga oshirishni tartibga soluvchi maxsus normalar.

Birinchi guruhga kiruvchi konstitutsiyaviy normalar jumladan, inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlarini belgilaydi. Bu normalar advokatura institutining faoliyat ko'rsatishiga zaruriyatni belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 1-moddasida «O'zbekiston — suveren demokratik respublika» deb belgilab qo'yilgan. Bu konstitutsiyaviy normadan advokatura va advokatlik faoliyati uchun muhim bo'lgan bir qancha xulosalar kelib chiqadi.

Birinchidan, demokratik respublika degan so'zni o'zi huquqiy davlat degan ma'noni ham anglatadi. Chunki huquqiy bo'lmagan davlat hech qachon demokratik ham bo'lolmaydi. Huquqiy demokratik davlatda esa barcha davlat organlari va mansabdor shaxslarning faoliyati qonun ustuvorligi prinsipiga asoslanadi. Davlat hokimiyati vakolatlari xalq manfaatlarini ko'zlab, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda uning asosida qabul qilingan qonunlar doirasida amalga oshiriladi. Qonun ustuvorligi prinsipi davlat tomonidan o'z hokimiyat vakolatlarini suliste'mol qilishga to'siq bo'lib xizmat qiladi va advokatura institutining uning faoliyatiga qonunga xilof ravishda aralashish kafolatini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13-moddasida inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat deb e'lon qilingan. Bu norma davlat tomonidan inson va fuqarolar huquq va erkinliklarining tan olinishi va ularga rioya etilishini ta'minlash majburiyatini o'z zimmasiga olinganligini anglatadi. Shu tufayli davlatning muhim majburiyatlaridan biri inson huquq va erkinliklarini, ularning subyektiv huquqlarini himoya qilishning ishonchli mexanizmini yaratish hamdir. Bu mexanizmning tarkibiy qismini advokatura tashkil etib, uning faoliyati jismoniy va yuridik shaxslarga yuridik yordam ko'rsatish orqali ularning huquq, erkinligi va qonuniy manfaatlarini himoya qilishdir.

Huquqiy demokratik davlat fuqarolik jamiyati mavjudligini e'tirof etibgina qolmasdan, balki fuqarolik jamiyatining institutlarining har

tomonlarni rivojlanishiga yordam ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 34-moddasiga muvofiq fuqarolar turli jamoat birlashmalariga uyushish huquqiga ega. Advokatura ham fuqarolik jamiyati instituti sifatida mustaqillik va o'z-o'zini boshqarish prinsiplari asosida faoliyat ko'rsatadi, davlat esa uning mustaqilligini kafolatlaydi, bu mazkur institutning mavjud bo'lishi va samarali faoliyat ko'rsatishining muhim shartidir.

Huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati munosabatlari o'zaro mas'uliyat prinsipi asosida amalga oshiriladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas'ul bo'lishlari bilan bir qatorda har bir shaxs va fuqarolik jamiyati institutlari davlat oldida ham mas'uldir. Mazkur mexanizm advokatura faoliyatiga ham taalluqli bo'lib, advokatlar, advokatlik tuzilmalari va advokatlar birlashmalari organlarining qonuniylik prinsipiga qat'iy rioya etishliklarini, davlat oldida boshqa majburiyatlarni bajarishlarini, jumladan soliqlar to'lash, qonunda belgilangan holda bepul yuridik yordam ko'rsatish kabi majburiyatlarining bajarishlarini taqozo etadi.

Huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati mavjudligining o'zi davlat tomonidan advokatura institutining unga yuklatilgan vazifalarning amalga oshirilishi ustidan nazorat qilish huquqini beradi. Lekin bu nazorat faqat qonun doirasida amalga oshirilib, advokaturaning o'z vazifalarini amalga oshirish borasidagi erkinligini cheklamasligi, shu bilan bir vaqtda advokatlar, advokatlik tuzilmalari va advokatlar birlashmalari tomonidan qonuniylik prinsipiga rioya etilishini kafolatlash kerak.

Konstitutsiyaning 11-moddasiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi davlat hokimiyatining tizimi — hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'linish prinsipiga asoslanadi. Advokatura ko'rsatilgan hokimiyat tizimlarining birontasining tarkibiga kirmasada, ular bilan yaqin hamkorlikda o'z faoliyatini amalga oshiradi.

Advokatura Konstitutsiyada nazarda tutilgan fuqarolarning asosiy huquqlari va erkinliklarini himoya qilishda alohida rol o'ynaydi. Shuning uchun ham Konstitutsiyaning 5—10-boblarida nazarda tutilgan konstitutsiyaviy normalar advokatura faoliyatiga bevosita o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Ikkinchi guruh konstitutsiyaviy normalar jumlasiga birinchi navbatda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 116-moddasi kiradi. Mazkur moddaning 1-qismida ayblanuvchi himoyalani huquqi bilan ta'minlanishi mustahkamlab qo'yilgan. Davlat o'zining bu majburiyatini advokatura orqali amalga oshiradi. Ko'rsatilgan moddaning 2-qismida tergov va sud ishini yuritishning har qanday bosqichi-

da malakali yuridik yordam olish huquqi kafolatlanishi, fuqarolarga, korxonaga, muassasa va tashkilotlarga yuridik yordam berish uchun advokatura faoliyat ko'rsatishi, advokaturani tashkil etish va uning ish tartibi qonun bilan belgilanishi mustahkamlab qo'yilgan. Bu konstitutsiyaviy normalar O'zbekiston Respublikasining protsessual qonunlarida, «Advokatura to'g'risida»gi hamda «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi qonunlarda o'z rivojini topgan.

Shunday qilib, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatimizning asosiy qonuni sifatida advokatura va advokatlik faoliyati to'g'risidagi qonun hujjatlarida yanada aniqlashtirilishi va rivojlantirilishi lozim bo'lgan asosiy qoidalarni belgilaydi.

«Advokatura to'g'risida»gi va «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunlari. «Advokatura to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunida advokaturaning maqomi va funksiyalari, advokatura faoliyatining prinsiplari va tashkiliy shakllari, advokat maqomiga ega bo'lish shartlari belgilangan, advokatning huquq va majburiyatlari, advokatlik faoliyatining turlari sanab o'tilgan. Shuningdek, bu qonunda advokat yordamchisi va advokat stajyorining huquqiy maqomi belgilangan, advokatlik siriga tushuncha berilgan, advokatlik faoliyatining va advokatning ijtimoiy himoyasi kafolatlari aks ettirilgan. Qonunda, shuningdek, malaka komissiyalarini tuzishning umumiy huquqiy asoslari, ularning tarkibi, advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyalarni berish shartlari, litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish va tugatish, advokatning intizomiy javobgarligi ko'rsatilgan, advokatura va O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar belgilangan. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, «Advokatura to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilinishi advokatura tarixida katta yangilik bo'ldi. Bu qonunda birinchi bor advokaturaning mustaqilligi, xususiy advokatura institutining barpo etilganligi; advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish uchun litsenziyaning mavjudligi; advokat yordamchisi va stajori faoliyatlarining tartibga solinishi; malaka komissiyalarini, shuningdek, Oliy malaka komissiyasini tuzish va ular faoliyatini tartibga solish; advokat mehnatiga haq to'lash ishonch bildiruvchi shaxs yoki himoya ostidagi shaxs bilan tuziladigan bitim (shartnoma) asosida amalga oshirilishi; o'z kasbiy faoliyatini amalga oshirish davrida advokatga keng huquqlar berilishi advokatura institutining mavqei oshishiga ishonchli huquqiy kafolatlar yaratdi.

«Advokatura to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunida advokatlik faoliyatiga ta'rif berilmagan. Lekin 1-moddada advokatura

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, ajnabiy fuqarolar, fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga, korxonalar, muassasalar, tashkilotlarga yuridik yordam ko'rsatishi belgilangan. Shu orqali huquqiy himoya konstitutsiyaviy huquq ekanligi aytilgan. Bu O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18-moddasi ma'nosidan ham kelib chiqadi, ya'ni O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar. Shuningdek, Konstitutsiyaning 22-moddasi ham — O'zbekiston Respublikasi o'z hududida ham. uning tashqarisida ham o'z fuqarolarini huquqiy himoya qilish va ularga homiylik ko'rsatishni kafolatlaydi.

«Advokatura to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 2-moddasiga asosan, O'zbekiston Respublikasida advokatura to'g'risidagi qonun hujjatlari mazkur Qonun hamda O'zbekiston Respublikasining boshqa qonun hujjatlaridan iborat. O'zbekiston Respublikasi «Advokatura to'g'risida»gi Qonunida advokatlik faoliyati va advokatlarning ijtimoiy himoyasi kafolatlari yetarli darajada aks ettirilmaganligi sababli 1998-yil 25-dekabrda «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonun qabul qilindi. Mazkur qonunda advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqi, advokatlik faoliyatining asosiy prinsiplari, advokat qasamyodi, advokatning vakolati, advokatning mustaqilligini ta'minlash kafolatlari, jumladan, advokatning daxlsizligi, advokatlik faoliyatiga aralashishga yo'l qo'ymaslik, advokatlik faoliyati himoyalanihini ta'minlash va boshqa bir qator masalalar o'z huquqiy yechimini topdi.

Advokatura institutini isloh etish ko'rsatilgan qonunlar qabul qilingandan keyin ham davom etdi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining «Advokatura instituti takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi 2008-yil 31-dekabrda Qonuni bilan O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksiga, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga va Jinoyat ijroiya kodeksiga hamda yuqorida ko'rsatilgan har ikkala qonunga qator o'zgartish va qo'shimchalar kiritildi.

Advokatura institutini yanada isloh etishga yo'naltirilgan bu qonunda quyidagi asosiy qoidalar o'z ifodasini topdi.

Birinchidan, advokatlikka nomzod shaxslarning malakasiga nisbatan qo'yilayotgan talablar kuchaytirildi, ularning yuridik soha bo'yicha ish tajribasiga ega bo'lishi va advokatlik tuzilmalarida amaliyot o'tashi belgilandi, shuningdek, advokatlarning kasbga oid malakasini muntazam ravishda oshirish majburiyligi joriy qilindi.

Advokaturani maxsus ko'nikmalarga ega bo'lgan yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash maqsadida advokatlikka nomzod shaxslarning malakasiga nisbatan, yuridik mutaxassislik bo'yicha ikki yillik ish stajiga ega bo'lish, shu jumladan, advokatlik tuzilmasida kamida olti oy stajirovka o'tash kabi yangi talablar qo'yildi.

Shundan kelib chiqib, advokatning stajirovi maqomini belgilovchi, unga qo'yiladigan talablar va uning stajirovka o'tashi bilan bog'liq normalar qonunda mustahkamlab qo'yildi.

Qonunda, shuningdek, advokatning o'z bilimlarini doimiy ravishda takomillashtirib borishi, Advokatlar palatasi tomonidan belgilangan tartibda uch yilda kamida bir marta kasbiy malakasini oshirish shartligi belgilab qo'yildi.

Qonun advokatning mustaqilligini ta'minlovchi qator normalarni nazarda tutish bilan birga bu mustaqillikni ta'minlash vositalaridan biri sifatida advokatga ilmiy va pedagogik faoliyatdan tashqari haq to'lanadigan boshqa turdagi faoliyat bilan shug'ullanishni man etadi.

Ikkinchidan, advokaturani halol va kasb mahorati yuqori mutaxassislar bilan to'ldirishni ta'minlaydigan samarali litsenziyalash tizimini tashkil etish nazarda tutildi.

Ilgari harakatda bo'lgan advokatlik faoliyatini litsenziyalash tizimi hozirgi kun talablariga javob bermay qoldi. U litsenziya olgan shaxslarning ko'pchiligini amalda advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishini ta'minlay olmadi. Natijada litsenziya olgan 7000 shaxsdan faqat 4000dan ortig'i advokatlik faoliyati bilan shug'ullandi.

Advokatlik faoliyatini litsenziyalashning samarali tizimini yaratish maqsadida qonunda belgilangan tartibda litsenziya olgan shaxs uch oy ichida advokat qasamyodini qabul qilishi va yakka tartibda yoki litsenziyaga ega bo'lgan boshqa shaxslar bilan birgalikda advokatlik tuzilmasini tuzishi yoxud faoliyat ko'rsatayotgan advokatlik tuzilmalaridan biriga kirishi shartligi belgilab qo'yildi. Bundan buyon qonunning bu talabini bajarmaslik litsenziyani chaqirib olishga asos bo'ladi.

Bundan tashqari, qonunda advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga huquq beruvchi litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish va litsenziyaning amal qilishini tugatish, shuningdek, advokatlik maqomini vaqtincha to'xtatib turish asoslari aniqlashtirildi.

Uchinchidan, advokatlik tuzilmalarining vakolatlari aniqlashtirildi va huquqiy maqomi belgilab qo'yildi.

Qabul qilingan qonunda advokatlik tuzilmalari har bir turining huquqiy holatini belgilovchi normalar mustahkamlab qo'yildi:

— *advokatlik byurosi* — advokatlik faoliyatini yakka tartibda amalga oshirish uchun advokat tomonidan ta'sis etilgan advokatlik tuzilmasi;

— *advokatlik firmasi* — sheriklikka asoslangan va advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun ikki yoki undan ortiq advokatlar tomonidan ta'sis etilgan advokatlik tuzilmasi;

— *advokatlar hay'ati* — a'zolikka asoslangan va advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun o'ntadan kam bo'lmagan advokatlar tomonidan ta'sis etilgan advokatlik tuzilmasi;

— *yuridik maslahatxona* - advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasi tomonidan tashkil etilgan va yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan advokatlik tuzilmasi.

To'rtinchidan, qonun inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish sohasida fuqarolik jamiyatining asosiy institutlaridan biri bo'lgan advokaturaning samarali o'zini o'zi boshqaradigan markazlashtirilgan tizimini tashkil qilishni nazarda tutadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 1-maydagi PF-3993-sonli «O'zbekiston Respublikasida advokatura institutini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoniga muvofiq, O'zbekiston Advokatlar assotsiatsiyasining negizida O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi tashkil etildi.

Advokatlar palatasi O'zbekiston Respublikasi barcha advokatlari-ning majburiy a'zoligiga asoslangan bo'lib, uning faoliyati advokatlarning korporativ birligini ta'minlash, advokatlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, advokatlik tuzilmalarining faoliyatini muvofiqlashtirish, advokatning kasb etika qoidalariga rioya etishini ta'minlash, advokatlarni kasbiy tayyorlash va malakasini oshirish ishlarini tashkil qilish, shuningdek, aholining huquqiy yordamdan erkin foydalanishi uchun shart-sharoit yaratish va advokatlar tomonidan ko'rsatilayotgan huquqiy yordamning yuqori saviyada bo'lishini ta'minlashga yo'naltirilgandir. Shu munosabat bilan qonunda O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi, uning hududiy boshqarmalari huquqiy maqomi, Advokatlar palatasi hamda uning organlari va mansabdor shaxslarning asosiy vazifalari, faoliyatini mohiyalashtirish manbalari va boshqa masalalar huquqiy tartibga solingan.

Beshinchidan, advokatlar tomonidan kasb etika qoidalariga rioya etilishini nazorat qilish mexanizmini va advokatlarga nisbatan intizomiy ish yuritish tizimini takomillashtirish nazarda tutilgan.

Qonun qabul qilingungacha bo'lgan amaliyot barcha advokatlar uchun bir xil bo'lgan advokatning kasb etikasi standartlari bo'lmaganligi va o'z-o'zidan advokatlarning kasb etikasi qoidalariga rioya etishi ustidan nazorat olib borish mexanizmi ham mavjud bo'lmaganligidan dalolat beradi. O'zbekiston Advokatlar assotsiatsiyasi tomonidan advokatning kasb etika qoidalari qabul qilingan

bo'lsada, uning harakati faqat assotsiatsiya a'zolariga, ya'ni faoliyat ko'rsatayotgan advokatlarning ellik foizidan kamrog'iga tegishli edi. Chunki advokatlarning 50 % (ellik foiz)idan ko'prog'i bu assotsiatsiyaga a'zo emas edilar. Shuni ham qayd etish kerakki, Advokatning kasb etika qoidalariga rioya qilishi amalda nazorat qilinmas edi. Shuning uchun ham O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi maqomidan kelib chiqqan holda, uning asosiy vazifalaridan biri sifatida advokatlarning qonun hujjatlari va Advokatlar kasb etikasi qoidalari hamda qasamyodiga rioya qilishi ustidan nazorat olib borish qonunda belgilab qo'yildi.

Oltinchidan, jinoyat protsessida ayblov tarafi va himoyaning protsessual huquqlari tengligi ta'minlandi.

Tortishuv prinsipiga asoslangan jinoyat protsessida taraflarning tengligini ta'minlash maqsadida advokatning teng huquqli ishtirokchi sifatida qatnashishi uchun qo'shimcha protsessual imkoniyatlar berildi.

Advokatga dalillar sifatida foydalanishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni mustaqil to'plash va tergov organlariga taqdim etish huquqi ham berildi. Qonunda advokat to'plagan materiallarni dalil sifatida ishga qo'shib qo'yish to'g'risidagi advokat iltimosnomasi surishtiruvchi, tergovchi, prokuror tomonidan, albatta qanoatlantirilishi lozimligi mustahkamlab qo'yildi. Bu o'z navbatida himoya pozitsiyasi mustahkamlanishiga va advokatning isbotlash jarayonida ishtirok etish huquqini amalga oshirish kafolati kuchaytirilishiga xizmat qiladi.

O'z vaqtida himoyachi bilan ta'minlash imkonini berish maqsadida ushlangan gumon qilinuvchi va ayblanuvchi advokatiga yoki yaqin qarindoshiga telefon orqali qo'ng'iroq qilish yoxud xabar berish, birinchi so'roqqa qadar himoyachi bilan uchrashuvlarning soni va davom etish vaqti cheklanmagan holda u bilan xoli uchrashish huquqiga ega ekanligi qonunda mustahkamlab qo'yildi.

Tergov va sudda sukut saqlash aybsizlik prezumpsiyasining uzviy qismi bo'lganligi tufayli, gumon qilinuvchi va ayblanuvchining ko'rsatuvlar berishni rad etishga bo'lgan protsessual huquqlarini tushuntirish, shuningdek, u bergan ko'rsatuvlardan jinoyat ishiga doir dalillar sifatida uning o'ziga qarshi foydalanilishi mumkinligini tushuntirish jinoyat ishlari bo'yicha ish yuritishni olib boruvchi mansabdor shaxslar majburiyati ekanligi qonunda belgilab qo'yildi.

Qonunga ko'ra, himoyachiga yana boshqa bir qator huquqlar, shu jumladan, ishdan ko'chirmalar olishda zamonaviy texnika vositalaridan foydalanish huquqi berildi.

Har bir shaxsning malakali huquqiy yordamga bo'lgan huquqini kafolatlovchi konstitutsiyaviy normani amalga oshirish

maqsadida yangi institut — **guvohning advokati instituti** joriy etildi. Shuningdek, advokatning kasb faoliyatiga to'sqinlik qilganlik uchun ma'muriy javobgarlik belgilandi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, qabul qilingan qonunning ko'rsatib o'tilgan va boshqa normalari jamiyatda advokatura instituti mavqeini yanada oshirish bilan bir qatorda inson huquqlari va erkinliklarining yanada samarali himoya qilinishiga qo'shimcha imkoniyatlar yaratdi.

Advokatlik faoliyati **protsessual qonunlar**, jumladan, **O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi, Xo'jalik protsessual kodeksi, Jinoyat-protsessual kodeksi** bilan ham tartibga solinadi. Ko'rsatilgan protsessual kodekslar advokatning tegishlicha fuqarolik protsessida, sudda xo'jalik nizolarni ko'rib chiqishda va jinoyat protsessida ishtirok etishining huquqiy asoslari, tartibi va advokatning huquq va majburiyatlarini belgilaydi. Bu haqida keyingi hoblarda batafsilroq to'xtalamiz.

Shuni nazarda tutish kerakki, advokatlik faoliyatining ayrim o'ziga xos jihatlari boshqa qonunlarda ham nazarda tutilishi yoki ularning normalaridan kelib chiqishi mumkin. Masalan, sudda oila huquqi bilan bog'liq nizolar hal qilinayotganda advokat O'zbekiston Respublikasi oila kodeksi normalariga asoslanib faoliyat yuritadi. Yoki bo'lmasa xo'jalik sudlarida bankrotlik to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqishda advokat O'zbekiston Respublikasining «Bankrotlik to'g'risida»gi Qonuni normalariga asoslanadi. O'zbekiston Respublikasining «Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida»gi Qonunida qarovsiz qolgan yoki huquqbuzarlik sodir etgan voyaga yetmaganni Voyaga yetmaganlarni ijtimoiy himoya qilish markaziga joylashtirish masalasini hal etishda sudda advokatning ishtiroki masalalari nazarda tutilgan. Shuningdek, inson huquq va erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarni himoya qilish bilan bog'liq qator qonunlarda fuqarolarning advokat tomonidan ko'rsatiladigan yuridik yordamdan foydalanish masalalari tartibga solingan.

O'zbekiston Respublikasida advokatura institutining shakllanishi va rivojlanishida **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari** muhim omil bo'lib xizmat qilib kelmoqda. Bunga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 1-mayda qabul qilingan PF-3993-sonli «O'zbekiston Respublikasida advokatura institutini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni yaqqol misol bo'laoladi. Ushbu Farmon sud-huquq tizimini yanada liberallashtirish, fuqarolarning malakali yuridik yordam olish huquqini mustahkamlaydigan konstitutsiyaviy normani amalga oshi-

rish, advokaturaning tashkiliy mustaqilligini ta'minlash, uni yuqori malakali kadrlar bilan to'ldirish, advokatlarning mustaqilligi kafolatlarini kuchaytirish, advokatlik kasbining obro'si va nufuzini oshirishga yo'naltirilgan. Advokatura institutini yanada isloh qilish fuqarolik jamiyati instituti va inson huquq va erkinliklarini samarali himoya qilishni har taraflama ta'minlashga qaratilgan sud-huquq tizimini isloh qilishning muhim vazifasi sanaladi¹.

E'tibor berish kerakki, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni bilan advokatura birinchi marotaba qonun hujjati darajasida fuqarolik jamiyatining asosiy institutlaridan biri sifatida tan olindi.

Ushbu Farmon advokatura institutini isloh qilishning asosiy vazifalarini belgilab berdi:

— inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish sohasida fuqarolik jamiyatining asosiy institutlaridan biri bo'lgan advokaturaning samarali o'zini o'zi boshqaradigan markazlashtirilgan tizimini tashkil qilish;

— advokatlikka nomzod shaxslarning malakasiga nisbatan qo'ylayotgan talablarni kuchaytirish, ularning yuridik soha bo'yicha ish tajribasiga ega bo'lishi va advokatlik tuzilmalarida amaliyot o'tashini belgilash, shuningdek, advokatlarning kasbiy malakasini muntazam ravishda oshirish majburiyatini joriy qilish;

— advokaturani halol va kasb mahorati yuqori mutaxassislar bilan to'ldirishni ta'minlaydigan samarali litsenziyalash tizimini tashkil etish;

— advokatlik tuzilmalarining vakolatlarini aniqlash va huquqiy maqomini belgilab berish;

— jinoyat protsessida ayblov va himoya taraflarining protsessual huquqlari tengligini ta'minlash;

— huquqshunoslik sohasida maxsus bilimga ega bo'lmagan shaxslarning sud ishida ishtirok etishiga yo'l qo'yilmaslikka qaratilgan tarafdorlik vakilligi institutini bosqichma-bosqich takomillashtirish;

— advokatlar tomonidan kasb etikasi qoidalariga rioya etilishini nazorat qilish mexanizmi va advokatlarga nisbatan intizomiy ish yuritish tizimini takomillashtirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonida ko'tarilgan, advokatura institutini yanada isloh qilish bilan bog'liq masalalar Parlament tomonidan qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining «Advokatura instituti takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar

¹ Qarang: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining № PF-3993 «O'zbekiston Respublikasida advokatura institutini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida» Farmoni.

kiritish to'g'risida»gi 2008-yil 31-dekabrda O'RQ-168-sonli Qonunida o'z mantiqiy yechimini topdi.

O'zbekistonda advokatura va advokatlik faoliyatini tartibga solishda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari ham muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi tashkil etish to'g'risida»gi 2008-yil 27-mayda qabul qilingan 112-sonli qarori O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasini tashkil etishga huquqiy asos bo'lib xizmat qildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Advokatlar tomonidan ko'rsatilgan yuridik yordam uchun davlat hisobidan haq to'lash mexanizmini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2008-yil 20-iyundagi 137-sonli Qarori bilan gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchiga advokat tomonidan ko'rsatilgan bepul yuridik yordam bo'yicha xarajatlarni davlat hisobiga o'tkazish masalalari tartibga solingan.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Advokatlik faoliyatini litsenziyalash va advokatlik tuzilmalarini tashkil etish tartibini takomillashtirish to'g'risida»gi 2009-yil 9-martdagi 60-sonli qarori va bu qaror bilan tasdiqlangan advokatlik faoliyatini litsenziyalash to'g'risidagi Nizom, Advokatlik tuzilmalarini davlat ro'yxatidan o'tkazish (hisobga olish) to'g'risidagi Nizom ko'rsatilgan faoliyatni litsenziyalash va advokatlik tuzilmalarini davlat ro'yxatidan o'tkazish masalalarini tartibga soladi. Mazkur masalalar keyingi boblarda batafsilroq yoritiladi.

Advokatura va advokatlik faoliyati bilan bog'liq bir qator masalalar boshqa qonun osti hujjatlari bilan ham tartibga solinishi mumkin. Bunday hujjatlar jumlasiga O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2008-yil 2-dekabrda 1878-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va Moliya vazirligining «Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchiga advokatlar tomonidan yuridik yordam ko'rsatish bo'yicha xarajatlarni davlat hisobiga o'tkazish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida»gi Qarori, Adliya vazirligining 2009-yil 14-martdagi 68-mx-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi huzuridagi Oliy malaka komissiyasi to'g'risidagi nizomni, O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalari to'g'risidagi nizomni, Adliya vazirining 2009-yil 27-martdagi 79-mx-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan Advokat stajyorining faoliyatini tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomni, Advokat yordamchisining faoliyatini tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizomni va boshqa bir qator qonun osti hujjatlarini kiritish mumkin.

Yuqorida ko'rsatilgan huquqiy normativ hujjatlarning barchasi advokatura va advokatlik faoliyatini tashkil etishning turli sohalarini o'zlarida qamrab olish bilan birga advokatura institutining qonunga muvofiq mustaqil faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydi.

3.3. Malaka komissiyalari va advokatlarning intizomiy javobgarligi

O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi huzuridagi Oliy malaka komissiyasi. O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalarining qarorlari ustidan keltirilgan shikoyatlarni ko'rib chiqish va Advokatlar palatasining hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalarining ish amaliyotini umumlashtirish va tahlil qilish uchun O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi huzurida Oliy malaka komissiyasi tuziladi.

Oliy malaka komissiyasi Advokatlar palatasi va O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining qo'shma qarorlari bilan advokatlar hamda Adliya vazirligi xodimlaridan teng miqdorda tuziladi.

O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi Oliy malaka komissiyasiga a'zolikka tavsiya etilayotgan advokatlarni tanlashda mustaqildir. Oliy malaka komissiyasi tarkibiga tajribali, kamida besh yillik ish stajiga ega bo'lgan, jonkuyar, halol va advokatura manfaatlariga sodiq advokatlar kiritiladi. Oliy malaka komissiyasi Advokatlar palatasi huzurida tashkil etilsada, u Advokatlar palatasining organi hisoblanmaydi va Advokatlar palatasiga o'z faoliyati haqida hisobot bermaydi. U adliya vazirligi oldida ham hisobdor emas. Bu Oliy malaka komissiyasining mustaqilligidan dalolat beradi. Bu mustaqillik advokatlarning mustaqilligi prinsipi bilan uzviy bog'liqdir. Chunki Oliy malaka komissiyasi mustaqil bo'lmasdan turib, o'ziga yuklatilgan vazifalarni xolisona bajara olmaydi.

Oliy malaka komissiyasi o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga hamda qonun osti hujjatlariga amal qiladi.

Oliy malaka komissiyasining moddiy-texnika va moliyaviy ta'minoti Advokatlar palatasi tomonidan amalga oshiriladi.

Oliy malaka komissiyasining vakolatlari. Oliy malaka komissiyasi o'z zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish uchun:

— talabgorlar, advokatlar va hoshqa manfaatdor shaxslarning shikoyatlarini ko'rib chiqadi va ular bo'yicha tegishli qarorlar qabul qiladi;

— zarur bo'lganda, manfaatdor shaxslar va tegishli tashkilotlardan qo'shimcha hujjatlarni so'rab oladi;

— shikoyatlarni koʻrib chiqish vaqtida tegishli malaka komissiyalaridan zarur hujjatlarni talab qilib oladi;

— oʻz Nizomida nazarda tutilgan hollarda, talabgorlardan malaka imtihonlari qabul qiladi va ularni topshirish natijalari boʻyicha qarorlar qabul qiladi;

— qaror qabul qilish uchun ahamiyatga ega boʻlgan yangi ochilgan holatlarni oʻrganadi;

— Advokatlar palatasiga malaka komissiyalari ish amaliyotini umumlashtirish va tahlil etish bilan ularning faoliyatini oʻrganish toʻgʻrisida murojaat qiladi hamda umumlashtirish va tahlil natijalari boʻyicha qarorlar qabul qiladi;

— Oliy malaka komissiyasining qarorlari malaka komissiyalari tomonidan ijro etilishi majburiydir.

Oliy malaka komissiyasi oʻz zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarishda:

— Oliy malaka komissiyasiga koʻrib chiqishi uchun kiritilgan masalalarni har tomondama va xolisona koʻrib chiqishga;

— qonun hujjatlariga, advokatlik faoliyatining asosiy prinsiplariga qatʼiy rioya etishga;

— advokatlik faoliyatining kafolatlari va himoyasini, advokatning daxlsizligini, advokatning faoliyatiga aralashmaslikni taʼminlashga majburdir.

Oliy malaka komissiyasining faoliyatini tashkil etish. Oliy malaka komissiyasining tarkibi Advokatlar palatasi va Adliya vazirligining qoʻshma qarorlari bilan advokatlar hamda Adliya vazirligi xodimlaridan teng miqdorda jami 10 kishidan, shu jumladan, Oliy malaka komissiyasining hamraisilari va aʼzolari uch yil muddatga tasdiqlanadi.

Oliy malaka komissiyasining hamraisilari Oliy malaka komissiyasi tarkibiga kiritilgan advokatlar va Adliya vazirligi xodimlaridan belgilanadi hamda ular Oliy malaka komissiyasining majlislarida navbat bilan raislik qiladilar, Oliy malaka komissiyasining majlisida raislik qilishi lozim boʻlgan hamraisning uzrli sabablarga koʻra hozir boʻlmaganlik hollari bundan mustasno.

Oliy malaka komissiyasi aʼzoriga advokatlarning nomzodlari advokatlik faoliyati boʻyicha kamida besh yillik ish stajiga ega boʻlgan advokatlar orasidan taqdim etiladi. Advokat surunkasiga ikki muddat Oliy malaka komissiyasining aʼzosi boʻlishga haqli emas.

Oliy malaka komissiyasining aʼzosi boʻlgan advokatga nisbatan intizomiy ish yuritish koʻrib chiqilishi yoki Oliy malaka komissiyasi aʼzosi boʻlgan Adliya vazirligi xodimining malaka imtihonini topshirishi natijalari boʻyicha shikoyat koʻrib chiqilgan hollarda, ular Oliy malaka komissiyasi majlisida qatnashishga haqli emas.

Oliy malaka komissiyasining majlisi, agar unda Oliy malaka komissiyasi a'zolarining kamida uchdan ikki qismi qatnashsa, komissiya vakolatli (kvorumga ega) hisoblanadi.

Kvorum bo'lmagan holda, Oliy malaka komissiyasining majlisiga hozir bo'lgan a'zolari tomonidan majlisni keyinga qoldirish to'g'risida qaror qabul qilinadi, majlis o'tkaziladigan sana, vaqt va joy haqida qo'shimcha ravishda xabar qilinadi.

Oliy malaka komissiyasining majlislari zaruratga qarab, lekin uch oyda kamida bir marta o'tkaziladi. Advokatlar palatasi Oliy malaka komissiyasining hamraislari bilan kelishgan holda Oliy malaka komissiyasi majlisi o'tkazilishidan kamida o'n kun oldin majlisning kun tartibi, sanasi, vaqti va joyini belgilaydi.

Oliy malaka komissiyasi qarorlari uning majlisida qatnashayotgan Oliy malaka komissiyasi a'zolarining oddiy ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi. Ovozlar teng bo'lganda, raislik qiluvchining ovozi hal qiluvchi hisoblanadi.

Oliy malaka komissiyasining qarorlari ular qaysi majlisda qabul qilingan bo'lsa, o'sha majlisda raislik qiluvchi tomonidan e'lon qilinadi.

Oliy malaka komissiyasining ishini yuritish Advokatlar palatasi raisi tomonidan tayinlanadigan Oliy malaka komissiyasining mas'ul kotibi zimmasiga yuklatiladi. Mas'ul kotib Oliy malaka komissiyasining va malaka komissiyalarining a'zosi bo'lishi mumkin emas.

Mas'ul kotib:

— shikoyatlarni qabul qiladi;
— Oliy malaka komissiyasining majlisida ko'rib chiqish uchun materiallarni tayyorlashni amalga oshiradi va ularning saqlanishini ta'minlaydi;

— Oliy malaka komissiyasi a'zolarini, shuningdek, shikoyat bergan shaxslarni va boshqa manfaatdor shaxslarni Oliy malaka komissiyasining majlisi o'tkaziladigan sana, vaqt va joy to'g'risida xabardor qiladi;

— Oliy malaka komissiyasi a'zolari va manfaatdor shaxslarning majlisda hozir bo'lganligini tekshiradi, hozir bo'lmaganlik sabablarini aniqlaydi va bu haqda Oliy malaka komissiyasiga axborot beradi;

— Oliy malaka komissiyasi majlislarining bayonnomalarini yuritadi;

— raislik qiluvchining Oliy malaka komissiyasi majlisiga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish bilan bog'liq boshqa topshiriqlarini bajaradi, shuningdek, boshqa vazifalarni ham bajaradi.

Advokatlar palatasiga shikoyatni bevosita yuborish yo'li bilan Oliy malaka komissiyasiga berilgan shikoyat kelib tushgan kundan bosh-

lab uch kun mobaynida, Advokatlar palatasining tegishli hududiy boshqarmasidan shikoyat bilan bog'liq barcha hujjatlar va materiallarni talab qiladi.

Oliy malaka komissiyasining majlislarida bayonnoma yuritiladi, u majlisda qatnashgan Oliy malaka komissiyasining barcha a'zolari, shuningdek, mas'ul kotib tomonidan imzolanadi. Oliy malaka komissiyasining qaroridan rozi bo'lmagan Oliy malaka komissiyasining a'zosi komissiya majlisining bayonnomasiga kiritiladigan o'zining nuqtayi nazarini yozma shaklda bayon etishga haqli.

Oliy malaka komissiyasi majlisining kun tartibiga kiritilgan masalalarga qarab, *bayonnomada*:

- Oliy malaka komissiyasi majlisi o'tkaziladigan sana va joy;
- Oliy malaka komissiyasining majlisida qatnashgan Oliy malaka komissiyasi a'zolarining ro'yxati;
- Oliy malaka komissiyasi majlisining kun tartibi;
- malaka komissiyasining qarori ustidan keltirilgan shikoyat;
- talabgorlar to'g'risidagi axborot;
- Oliy malaka komissiyasi tomonidan talabgordan qabul qilingan malaka imtihoni to'g'risidagi zarur ma'lumotlar;
- shikoyatda bayon etilgan vajlar. Oliy malaka komissiyasi a'zolarining, manfaatdor shaxslarning so'zga chiqishlari hamda tegishli tashkilotlar tomonidan taqdim etilgan hujjatlarning asosiy mazmuni;
- Oliy malaka komissiyasi a'zolari tomonidan bildirilgan fikr-mulohazalar;
- shikoyatni ko'rib chiqish natijalari bo'yicha ovoz berish yakunlari;
- Oliy malaka komissiyasi majlisining kun tartibiga kiritilgan har bir masala bo'yicha qarorlar;
- Oliy malaka komissiyasi qarorlari ustidan shikoyat qilish tartibi;
- qaror qabul qilish uchun zarur bo'lgan boshqa ma'lumotlar aks ettiriladi.

Oliy malaka komissiyasi majlisi bayonnomasining nusxalari bir haftalik muddatda Adliya vazirligi va Advokatlar palatasining tegishli hududiy boshqarmalariga yuboriladi.

Oliy malaka komissiyasi majlisining bayonnomasidan ko'chirma qaror qabul qilingan kundan e'tiboran uch kundan kechiktirmay mas'ul kotib imzosi bilan manfaatdor shaxslarga yuboriladi yoki tilxat olingan holda topshiriladi. Oliy malaka komissiyasi majlisining bayonnomasidan ko'chirmalar Advokatlar palatasining muhri bilan tasdiqlanadi.

Oliy malaka komissiyasi majlisi bayonnomasidan ko'chirmalarda Oliy malaka komissiyasining majlisi o'tkazilgan sana va joy to'g'risidagi ma'lumotlar, Oliy malaka komissiyasi majlisining kun tartibiga kiritilgan qismidagi, tegishli manfaatdor shaxslarga taalluqli bo'lgan masala bo'yicha qaror va ushbu qaror ustidan shikoyat qilish tartibi bayon etiladi.

Oliy malaka komissiyasi tomonidan hududiy boshqarmalar huzuridagi malaka komissiyalari qarorlari ustidan shikoyatlarni ko'rib chiqish tartibi. O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalari qarorlarining ustidan keltirilgan shikoyatlar manfaatdor shaxslar tomonidan komissiya majlisining bayonnomasidan ko'chirma olingan kundan e'tiboran Oliy malaka komissiyasiga bir oy ichida berilishi mumkin.

Ko'rsatilgan muddatning o'tkazib yuborilganligi shikoyatni qabul qilish va ko'rib chiqishni rad etish uchun asos bo'lmaydi. Oliy malaka komissiyasi muddat o'tkazib yuborilganligi sabablarini uzrli deb topib, ana shu muddatni tiklashi va shikoyatni mazmunan ko'rib chiqishi mumkin.

Shikoyat o'z ichiga shikoyat bergan manfaatdor shaxsning vajlari, uning fikricha, malaka komissiyasi qarorining noto'g'riligi nimadan iborat ekanligi va uning iltimosi mazmunini olishi kerak.

Shikoyat Oliy malaka komissiyasi tomonidan u Advokatlar palatasiga kelib tushgan kundan e'tiboran ko'pi bilan bir oy ichida ko'rib chiqilishi kerak.

Oliy malaka komissiyasining a'zolari, shuningdek, shikoyat keltirgan shaxslar va boshqa manfaatdor shaxslar komissiya majlisi o'tkaziladigan sanadan kamida o'n kun oldin majlis o'tkaziladigan sana, vaqt va joy haqida xabardor qilinadi.

Agar Oliy malaka komissiyasi intizomiy ish yuritish bo'yicha shikoyatni ko'rib chiqish vaqtida intizomiy ish yuritish bilan bog'liq alohida masalalarni o'rganish talab etiladi, degan xulosaga kelsa, bunday o'rganishni o'tkazish vazifasi Oliy malaka komissiyasining qarori bilan o'z a'zolaridan birining zimmasiga yuklatilishi mumkin.

Oliy malaka komissiyasi faqat istisno holatlarda, shu jumladan, tegishli malaka komissiyasining xolisligi va beg'arazligiga asosli shubhalar mavjud bo'lgan hollarda malaka imtihoni qabul qiladi.

Malaka imtihoni O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalari to'g'risidagi nizomga muvofiq, Oliy malaka komissiyasi tomonidan qabul qilinadi.

Oliy malaka komissiyasi shikoyatni ko'rib chiqib, o'z qarori bilan:

— malaka komissiyasining qarorini o'zgarishsiz qoldirish va shikoyatni qanoatlantirishni rad qilish;

— malaka komissiyasining qarorini o'zgartirish va yangi qaror qabul qilish;

— talabgor malaka imtihoni topshirishi natijalari bo'yicha malaka komissiyasining qarorini bekor qilish;

— malaka komissiyasi qarorini bekor qilish va advokatga nisbatan intizomiy ish yuritishni tugatish;

— shikoyatni ko'rmasdan qoldirishga haqqi.

Oliy malaka komissiyasining advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish va tugatish masalalariga daxldor qarori u qabul qilingan kunda yozma shaklda advokatga guvohnoma bergan adliya organiga tegishli qaror qabul qilish uchun etkaziladi.

Oliy malaka komissiyasi tomonidan malaka komissiyasining qarorini o'zgarishsiz qoldirish va shikoyatni qanoatlantirishni rad qilish to'g'risidagi qaror:

— shikoyat O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi huzuridagi Oliy malaka komissiyasi to'g'risidagi Nizom talablariga muvofiq bo'lmagan;

— shikoyatda bayon etilgan vajlar tasdiqlanmagan hollarda qabul qilinadi.

Oliy malaka komissiyasi tomonidan malaka komissiyasining qarorini o'zgartirish to'g'risidagi qaror va yangi qaror:

— O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalari to'g'risidagi nizom talablari buzilgan holda, agar bunday qoidabuzarlik malaka komissiyasining qaror qabul qilishiga ta'sir ko'rsatgan bo'lsa;

— malaka komissiyasi tomonidan asoslantirilmagan qaror qabul qilingan hollarda qabul qilinadi.

Oliy malaka komissiyasi tomonidan talabgor malaka imtihoni topshirishi natijalari bo'yicha malaka komissiyasining qarorini bekor qilish to'g'risidagi qaror:

— O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalari to'g'risidagi nizom talablari buzilgan holda, agar bunday qoidabuzarlik malaka komissiyasining qaror qabul qilishiga ta'sir ko'rsatgan bo'lsa;

— talabgor tomonidan malaka imtihonida berilgan javoblarni baholashda malaka komissiyasi tomonidan xolislik va beg'arazlik ta'minlanmagan hollarda qabul qilinadi.

Oliy malaka komissiyasi malaka komissiyasining talabgor tomonidan malaka imtihonini topshirishi natijalari bo'yicha qarorini bekor qilish bilan bir vaqtda o'z qarori bilan talabgorni malaka imtihonini takroriy topshirish uchun tegishli malaka komissiyasiga

yuboradi yoki O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi huzuridagi Oliy malaka komissiyasi to'g'risidagi Nizomda nazarda tutilgan hollarda talabgordan malaka imtihonini qabul qiladi va uning malaka imtihonini takroriy topshirishi natijalari bo'yicha tegishli qaror chiqaradi.

Oliy malaka komissiyasi tomonidan malaka komissiyasining qarorini bekor qilish va advokatga nisbatan intizomiy ish yuritishni tugatish to'g'risidagi qaror:

— O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalari to'g'risidagi nizom talablari buzilgan holda, agar bunday qoidabuzarlik malaka komissiyasining qaror qabul qilishiga ta'sir ko'rsatgan bo'lsa;

— malaka komissiyasi tomonidan asoslantirilmagan qaror qabul qilingan hollarda qabul qilinadi.

Oliy malaka komissiyasi tomonidan shikoyatni ko'rmasdan qoldirish to'g'risidagi qaror:

— Oliy malaka komissiyasiga shikoyat bergan shaxsning shikoyatni ko'rmasdan qoldirish to'g'risidagi arizasi kelib tushsa;

— sudda xuddi shu masala bo'yicha fuqarolik ishi qo'zg'atilgan yoki ish bo'yicha sudning tegishli qarori qabul qilingan bo'lsa;

— advokat intizomiy ish qo'zg'atilishiga sabab bo'lgan shikoyatni bergan shaxs bilan yarashuvga erishgan hollarda qabul qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalari va ular faoliyatini tashkil etish. Advokat maqomiga ega bo'lishga talabgor shaxslardan malaka imtihonini qabul qilish, advokat qasamyodini qabul qilish hamda advokatlar tomonidan qonun hujjatlari talablari, Advokatlarining kasb etikasi qoidalari, advokatlik siri va advokat qasamyodi buzilganligi to'g'risidagi intizomiy ish yuritishni ko'rib chiqish uchun O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi hududiy boshqarmalari huzurida malaka komissiyalari tuziladi.

Malaka komissiyalari o'z zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish uchun:

— talabgorlar, advokatlar va boshqa manfaatdor shaxslarning murojaatlarini ko'rib chiqadi;

— zarur bo'lganda, manfaatdor shaxslar va tegishli tashkilotlardan qo'shimcha hujjatlarni so'rab oladi;

— talabgorlar tomonidan malaka imtihonlari topshirilishi natijalari bo'yicha qarorlar qabul qiladi;

— talabgorlar tomonidan advokat qasamyodi qabul qilinishi natijalari bo'yicha qarorlar qabul qiladi;

— advokatlarga nisbatan intizomiy ish yuritishni ko'rib chiqish natijalari bo'yicha qarorlar qabul qiladi.

Malaka komissiyalari o'z zimmlariga yuklatilgan vazifalarni bajarishda:

— malaka komissiyasi ko'rib chiqishi uchun kiritilgan masalalarni har tomonlama va xolisona ko'rib chiqishga;

— qonun hujjatlariga, advokatlik faoliyatining asosiy prinsiplariga qat'iy rioya etishga;

— advokatlik faoliyatining kafolatlari va himoyasini, advokatning daxlsizligini, advokatning faoliyatiga aralashmaslikni ta'minlashga;

— O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi huzuridagi Oliy malaka komissiyasining qarorlarini ijro etishga majburdir.

Malaka komissiyalarining faoliyatini tashkil etish. Malaka komissiyalarining tarkibi hududiy boshqarmalar va adliya organlari rahbarlarining qo'shma qarorlari bilan advokatlar hamda adliya organlari xodimlaridan teng miqdorda 8 - 10 kishidan, shu jumladan, malaka komissiyalarining hamraislari va a'zolari uch yil muddatga tasdiqlanadi.

Malaka komissiyalarining hamraislari malaka komissiyalari tarkibiga kiritilgan advokatlar va adliya organlari xodimlari orasidan belgilanadilar hamda malaka komissiyalarining majlislarida navbat bilan raislik qiladilar, malaka komissiyasining majlisida raislik qilishi lozim bo'lgan hamraisning uzrli sabablarga ko'ra hozir bo'lmaganlik hollari bundan mustasno.

Bir shaxs bir vaqtning o'zida malaka komissiyasining va Oliy malaka komissiyasining a'zosi bo'lishi mumkin emas.

Malaka komissiyalari a'zoliciga advokatlardan nomzodlar advokatlarning tegishli davlat reyestriga kiritilgan va advokatlik faoliyati bo'yicha kamida uch yillik ish stajiga ega bo'lgan advokatlar orasidan taqdim etiladi. Advokat surunkasiga ikki muddat malaka komissiyasining a'zosi bo'lishga haqli emas.

Malaka komissiyasining a'zosi bo'lgan advokatga nisbatan intizomiy ish yuritish ko'rib chiqilishi yoki malaka komissiyasi a'zosi bo'lgan adliya organlari xodimidan malaka imtihoni va advokat qasamyodi qabul qilinayotganda ular malaka komissiyasi majlisida qatnashishga haqli emas.

Malaka komissiyasining majlisi, agar unda malaka komissiyasi a'zolarining kamida uchdan ikki qismi qatnashsa, komissiya vaqolatli (kvorumga ega) hisoblanadi.

Kvorum bo'lmagan holda malaka komissiyasining majlisida hozir bo'lgan a'zolari tomonidan majlisni keyinga qoldirish to'g'risida

qaror qabul qilinadi, majlis o'tkaziladigan sana, vaqt va joy haqida qo'shimcha ravishda xabar qilinadi.

Oliy malaka komissiyasining qaroriga binoan, malaka komissiyalarining majlislarida Oliy malaka komissiyasining a'zolari kuzatuvchi sifatida ishtirok etishlari mumkin.

Malaka komissiyasining majlislari zaruratga qarab o'tkaziladi. Lekin majlis uch oyda kamida bir marta o'tkazilishi lozim. Hududiy boshqarmalar malaka komissiyasining hamraislari bilan kelishgan holda komissiya majlisi o'tkazilishidan kamida o'n kun oldin majlisning kun tartibi, sanasi, vaqti va joyini belgilaydi.

Malaka komissiyasining qarorlari uning majlisida qatnashayotgan malaka komissiyasi a'zolarining oddiy ko'pchilik ovozi bilan, ochiq ovoz berish orqali manfaatdor shaxslar ishtirokisiz qabul qilinadi. Ovozlar teng bo'lganda, raislik qiluvchining ovozi hal qiluvchi ovoz hisoblanadi.

Malaka komissiyasining qarorlari ular qaysi majlisda qabul qilingan bo'lsa, o'sha majlisda raislik qiluvchi tomonidan e'lon qilinadi.

Malaka komissiyasining ishini yuritish hududiy boshqarma rahbari tomonidan tayinlanadigan malaka komissiyasining mas'ul kotibi (bundan keyingi o'rinlarda mas'ul kotib deb yuritiladi) zimmasiga yuklatiladi. Mas'ul kotib malaka komissiyasining va Oliy malaka komissiyasining a'zosi bo'lishi mumkin emas.

Mas'ul kotib:

— talabgorlardan hujjatlarni, shuningdek, advokatlarga nisbatan intizomiy ish yuritishga taalluqli hujjatlarni qabul qiladi;

— talabgorlarga sabablarini ko'rsatgan holda hujjatlarni qaytarib beradi;

— malaka komissiyasi majlisida ko'rib chiqish uchun materiallarni tayyorlashni amalga oshiradi va ularning saqlanishini ta'minlaydi;

— malaka komissiyasi a'zolarini, shuningdek, qaysi advokatlarga nisbatan intizomiy ish yuritish olib borilayotgan bo'lsa, o'sha advokatni va boshqa manfaatdor shaxslarni komissiya majlisining o'tkaziladigan sana, vaqt va joyi to'g'risida xabardor qiladi;

— malaka komissiyasi a'zolari va manfaatdor shaxslarning majlisda hozir bo'lganligini tekshiradi, hozir bo'lmaganlik sabablarini aniqlaydi va bu haqda malaka komissiyasiga axborot beradi;

— malaka komissiyasi majlislarining bayonnomalarini yuritadi;

— malaka intihonini topshirmagan talabgorlarning hisobini yuritadi;

— raislik qiluvchining malaka komissiyasi majlisiga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish bilan bog'liq boshqa topshiriqlarni bajaradi.

Malaka komissiyasining majlislarida bayonnoma yuritiladi, u majlisda qatnashgan komissiyaning barcha a'zolari, shuningdek, mas'ul kotib tomonidan imzolanadi. Malaka komissiyasining qaroridan rozi bo'lmagan malaka komissiyasining a'zosi komissiya majlisining bayonnomasiga kiritiladigan o'zining nuqtayi nazarini yozma shaklda bayon etishga haqli.

Malaka komissiyasi majlisining kun tartibiga kiritilgan masalalarga qarab, bayonnomada:

- komissiya majlisi o'tkaziladigan sana va joy;
- komissiya majlisida qatnashgan komissiya a'zolarining ro'yxati;
- komissiya majlisining kun tartibi;
- talabgorlar to'g'risidagi axborot;
- talabgorning imtihon bileti raqami va unga kiritilgan savollar mazmuni;
- talabgorning imtihon biletida nazarda tutilgan savollarga javoblari;
- komissiya a'zolari tomonidan berilgan qo'shimcha savollar va talabgorning javoblari;
- talabgor tomonidan malaka imtihonini topshirish natijalari bo'yicha ovoz berish yakunlari;
- advokat qasamyodini qabul qilayotgan talabgorga berilgan litsenziya to'g'risidagi ma'lumotlar;
- intizomiy ish yuritishga oid holatlar, malaka komissiyasi a'zolarining, manfaatdor shaxslarning so'zga chiqishlari hamda tegishli tashkilotlar tomonidan taqdim etilgan hujjatlarning asosiy mazmuni;
- intizomiy ish yuritishni ko'rib chiqish natijalari bo'yicha ovoz berish yakunlari;
- malaka komissiyasi a'zolari tomonidan bildirilgan fikrlar;
- komissiya majlisining kun tartibiga kiritilgan har bir masala bo'yicha qarorlar;
- komissiya qarorlari ustidan shikoyat qilish tartibi;
- qaror qabul qilish uchun zarur bo'lgan boshqa ma'lumotlar aks ettiriladi.

Malaka komissiyasi majlisi bayonnomasining nusxalari bir haftalik muddatda Oliy malaka komissiyasiga va tegishli adliya organiga yuboriladi.

Malaka komissiyasi majlisining bayonnomasidan ko'chirmalar qaror qabul qilingan kundan e'tiboran uch kundan kechiktirmay mas'ul kotib imzosi bilan manfaatdor shaxslarga yuboriladi yoki tilxat olingan holda topshiriladi. Malaka komissiyasi majlisining bayonnomasidan ko'chirmalar hududiy boshqarmaning muhri bilan tasdiqlanadi.

Malaka komissiyasi majlisi bayonnomasidan ko'chirmalarda komissiya majlisi o'tkazilgan sana va joy to'g'risidagi ma'lumotlar, komissiya majlisining kun tartibiga kiritilgan qismidagi, tegishli manfaatdor shaxslarga taalluqli bo'lgan masala bo'yicha qaror va ushbu qaror ustidan shikoyat qilish tartibi bayon etiladi.

Advokatni javobgarlikka tortishning umumiy asoslari. Sudda ishlarni yuritishda ishtirok etuvchi shaxslar huquqbuzarliklar sodir etgan taqdirda ular intizomiy, ma'muriy yoki jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin.

Advokat javobgarligining o'ziga xos xususiyati shundaki, u o'z kasb faoliyatini amalga oshirish jarayonida muayyan ish yuzasidan bildirgan fikrlari uchun javobgarlikka tortilishi mumkin emas. Shuni ham qayd etish kerakki, advokat maqomi to'xtatilgan yoki tugatilgan taqdirda ham advokat muayyan ishini yuritishda ishtirok etgan paytida ish yuzasidan huquqiy nuqtayi nazari tufayli javobgarlikka tortilishi mumkin emas. Bu holat advokatlik immuniteti deb ataladi.

Advokatlar boshqa fuqarolar va sudda ishlarni yuritish ishtirokchilari singari o'z fikrini erkin bildirish, ya'ni odil sudlovni amalga oshirish, inson va fuqarolarning huquqlarini ta'minlash hamda himoya qilish masalalarida bahs-munozaralarda ishtirok etish huquqiga ega. Advokat ommaviy bahs, munozaralarda ishtirok etganda qonun va advokatlar etikasi qoidalari talablariga rioya etishi lozim.

Advokat jinoiyat sodir etganida faqatgina sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilangina aybdor deb topilishi mumkin.

Advokatni javobgarlikka tortishga o'rnatilgan cheklashlar uning o'ziga ishonch bildiruvchi oldidagi fuqarolik huquqiy javobgarligiga tatbiq etilmaydi.

Javobgarlik, bu aybdor shaxsning o'zining huquqqa xilof xatti-harakatlari uchun javob berish majburiyatidir.

Umumiy qoidaga ko'ra, javobgarlik quyidagi turlarga bo'linadi: yuridik, intizomiy, moddiy, jinoiy va ma'naviy. Lekin advokat faqat jinoiy, intizomiy va ma'muriy javobgarlikka tortilishi mumkin.

Intizomiy javobgarlik — bu intizomiy nojo'ya harakat sodir etgan advokatga u o'z kasb faoliyatini amalga oshirayotgan advokatlik tuzilmasi yoki malaka hay'ati tomonidan solinadigan intizomiy choradir.

Intizomiy nojo'ya harakat bu advokat tomonidan sodir etilgan advokatning qadr-qimmatini yoki advokaturaning obro'sini tushiradigan harakat (harakatsizlik), advokatning o'z kasb majburiyatlarini bajarmasligi yoki lozim darajada bajarmasligi, sudning yoki advokatura organlarining o'z vakolatlari doirasida qabul qilgan qarorlarini bajarmasligidir.

Advokatga nisbatan quyidagi intizomiy jazo choralari qo'llanilishi mumkin:

ogohlantirish (malaka komissiyasi qaroriga asosan);

hayfsan;

jarima;

litsenziyaning amal qilishini olti oygacha muddatga to'xtatib turish;

litsenziyaning amal qilishini tugatish.

Shuni qayd etish kerakki, hayfsan va jarima jazosi mehnat intizomini buzganligi uchun advokatga nisbatan advokatlik tuzilmasi tomonidan O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi talablariga muvofiq qo'llaniladi.

Advokatning intizomiy javobgarligi. Intizomiy ish yuritishni qo'zg'atish uchun quyidagilar asos bo'ladi:

— advokatura to'g'risidagi qonun hujjatlarining, Advokatlarning kasb etikasi qoidalari, advokatlik sirining va advokat qasamyodining advokat tomonidan buzilishi hududiy boshqarma yoki adliya organi tomonidan aniqlanganligi;

— advokatning noqonuniy xatti-harakatlari yuzasidan jismoniy yoki yuridik shaxslarning murojaatlari;

— sudning advokatga nisbatan chiqargan xususiy ajrimi.

Yuqorida ko'rsatilgan asoslar mavjud bo'lgan taqdirda, tegishli hududiy boshqarmaning yoki adliya organining rahbari malaka komissiyasiga vajlarni bayon etgan holda advokatga nisbatan intizomiy ish yuritishni ko'rib chiqish to'g'risida taqdimnoma kiritish orqali mazkur advokatga nisbatan intizomiy ish yuritish qo'zg'atadi. Taqdimnomaga u bilan bog'liq barcha hujjatlar va materiallar ilova qilinadi.

Intizomiy ish yuritishni ko'rib chiqish to'g'risidagi taqdimnoma hududiy boshqarma tomonidan ro'yxatga olinadi va barcha hujjatlar bilan birga mas'ul kotibga topshiriladi. Mas'ul kotib ularni qabul qilib olgan kunning ertasidan kechiktirmay, advokatni unga nisbatan intizomiy ish yuritish qo'zg'atilganligi to'g'risida xabardor qiladi.

Mas'ul kotib komissiya a'zolari va manfaatdor shaxslarni komissiya majlisining o'tkazilishidan kamida o'n kun oldin majlis o'tkaziladigan sana, vaqt va joy to'g'risida xabardor qiladi.

Mas'ul kotib qaysi advokatga nisbatan intizomiy ish yuritish qo'zg'atilgan bo'lsa, o'sha advokatni ish materiallari bilan tanishtirishi va undan komissiya nomiga ushbu ish yuritish bo'yicha yozma tushuntirishlar berishni talab qilishi kerak. Advokatning tushuntirish berishni rad qilishi intizomiy ish yuritishni ko'rib chiqishga va intizomiy jazo choralari qo'llashga to'sqinlik qilishi mumkin emas.

O'ziga nisbatan intizomiy ish yuritilish qo'zg'atilgan advokat:

– intizomiy ish yuritish qo'zg'atilishiga asos bo'lgan barcha materiallar bilan tanishib chiqishga;

– intizomiy ish yuritish holatlari bo'yicha yozma shaklda tushuntirishlar berishga va qo'shimcha ma'lumotlar taqdim etishga;

– malaka komissiyasi yoki Oliy malaka komissiyasi qaror qabul qilguniga qadar (agar bu uning ko'rib chiqish predmeti bo'lsa), intizomiy ish qo'zg'atilishiga sabab bo'lgan shikoyatni bergan shaxs bilan yarashuv choralarini ko'rishga haqli.

Advokat malaka komissiyasi majlisi o'tkaziladigan sanasi, vaqti va joyi to'g'risida belgilangan tartibda xabardor qilinganligiga qaramasdan, komissiyaning majlisiga kelmagan taqdirda, komissiyaning qarori bilan intizomiy ish yuritishni ko'rib chiqish keyingi majlisga qoldirilishi yoki uning ishtirokisiz ko'rib chiqilishi mumkin.

Agar intizomiy ish yuritishni ko'rib chiqishda malaka komissiyasi intizomiy ish yuritish bilan bog'liq ayrim masalalarni o'rganish talab qilinadi degan xulosaga kelsa, bunday o'rganish komissiyaning qarori bilan uning a'zolaridan birining zimmasiga yuklatilishi mumkin.

Malaka komissiyasi tomonidan advokatga nisbatan intizomiy jazo choralari qo'llash to'g'risida qaror qabul qilinishida, sodir etilgan huquqbuzarlikning og'irligi, uning sodir etilgan holatlari, advokatning oldingi faoliyati va xulq-atvori e'tiborga olinadi.

Advokatga nisbatan intizomiy ish yuritishni ko'rib chiqish natijalari bo'yicha malaka komissiyasi quyidagi qarorlardan birini qabul qiladi:

– ogohlantirish to'g'risida;

– litsenziyaning amal qilishini olti oygacha muddatga to'xtatib turish to'g'risida;

– litsenziyaning amal qilishini tugatish to'g'risida;

– intizomiy jazo choralari qo'llashni rad etish va intizomiy ish yuritishni tugatish to'g'risida.

Malaka komissiyasining litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish yoki tugatish to'g'risidagi qarori, u qabul qilingan kunda hududiy boshqarma tomonidan tegishli adliya organiga yozma shaklda ma'lum qilinadi, adliya organi o'sha kunning o'zida malaka komissiyasining qarori asosida advokat maqomini to'xtatib turish va tugatish to'g'risida buyruq chiqaradi.

Intizomiy jazo choralari qo'llashni rad etish va intizomiy ish yuritishni tugatish to'g'risidagi qaror malaka komissiyasi tomonidan, agar intizomiy ish yuritishni ko'rib chiqish vaqtida u advokatga nisbatan intizomiy ish yuritishni ko'rib chiqish to'g'risidagi taqdimnomada bayon etilgan vajlar tasdiqlanmadi degan xulosaga kelsa,

shuningdek, advokatning intizomiy ish qo'zg'atilishiga sabab bo'lgan shikoyatni bergan shaxs bilan yarashuvga erishganligi munosabati bilan qabul qilinadi.

Advokatning ma'muriy javobgarligi. Advokat uning tomonidan ma'muriy huquqbuzarlik sodir etilganida ma'muriy javobgarlikka tortiladi. Bu holatda unga nisbatan O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risida kodeksida nazarda tutilgan jazo choralarini qo'llaniladi.

Advokat umumiy asoslarda ma'muriy javobgarlikka tortilishi mumkin, chunki qonunda advokatni ma'muriy javobgarlikka tortilishning boshqalardan farq qiladigan maxsus tartibi belgilanmagan.

Ma'muriy jazo chorasini qo'llashning maqsadi ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan advokat tomonidan va shuningdek, boshqa advokatlardan ham yangi huquqbuzarliklar sodir etilishining oldini olishdir. Ma'muriy jazo chorasini qo'llash ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan shaxsning qadr-qimmatini kamsitish yoki unga jismoniy azob berish, shuningdek, uning ishchanlik obro'sini tushirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymaydi.

Advokatning jinoiy javobgarligi. Advokatning jamiyatda alohida maqomga ega ekanligi va uning faoliyati fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishga yo'naltirilganligi hamda bu vazifalarni bajarish uchun advokat ma'lum huquqiy kafolatlarga ega bo'lishi talab etiladi. Shuning uchun ham qonun advokatni jinoiy javobgarlikka tortilishning alohida tartibini belgilaydi. Advokatga nisbatan jinoyat ishi faqatgina O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori, Qoraqalpog'iston Respublikasi prokurori, viloyatlar, Toshkent shahar prokurori va unga tenglashtirilgan prokurorlar tomonidan qo'zg'atilishi mumkin.

Advokat advokatlik faoliyatini amalga oshirish jarayonida quyidagi jinoiy harakatlarni sodir etganligi uchun jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin.

1. Tergov qilishga yoki sud ishlarini hal etishga aralashish. Advokat tergov qilishga yoki sud ishlarini hal etishga noqonuniy ta'sir ko'rsatish maqsadida aralasha, ya'ni ishni har tomonlama to'liq va xolisona o'rganilishiga to'sqinlik qilish maqsadida surishtiruvchi, tergovchi yoki prokurorga yoxud adolatsiz hukm, hal qiluv qarori, ajrim yoki qaror chiqarilishiga erishish maqsadida sudyaga turli shaklda qonunga xilof ravishda ta'sir o'tkazsa, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 236-moddasi I-qismi bilan jinoiy javobgarlikka tortiladi. Bu modda uch yilgacha axloq tuzatish ishlari, yoki uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilishni nazarda tutadi.

2. *Yolg'on guvohlik berishga majbur qilish.* Yolg'on guvohlik berish, ya'ni surishtiruv olib borish, dastlabki tergov yoki ishni sudda ko'rish vaqtida guvoh yoki jabrlanuvchining bila turib, yolg'on ko'rsatuv berishi yoxud ekspertning bila turib noto'g'ri xulosa berishi, shuningdek, bir tildan ikkinchi tilga bila turib noto'g'ri tarjima qilish — eng kam oylik ish haqining yigirma besh baravarigacha miqdorda jarima yoki ikki yilgacha axloq tuzatish ishlari yoki olti oygacha qamoq bilan jazolanadi.

Surishtiruv olib borish, dastlabki tergov yoxud ishni sudda ko'rish vaqtida guvoh yoki jabrlanuvchining yolg'on ko'rsatuv berishi yoki ekspertning yolg'on xulosa berishi yoxud tarjimonni noto'g'ri tarjima qilishi uchun pora evaziga og'dirib olish, shuningdek, ularga yoki ularning yaqin qarindoshlariga ruhiy yoki jismoniy tazyiq o'tkazish orqali yolg'on ko'rsatuv berishga majbur qilish — ikki yildan uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoki uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Jinoyat kodeksining 238-moddasining birinchi yoki ikkinchi qismida nazarda tutilgan harakatlar uyushgan guruh manfaatlarini ko'zlab sodir etilgan bo'lsa, uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Surishtiruv yoki dastlabki tergov ma'lumotlarini surishtiruvchi, tergovchi yoki prokurorning ruxsatisiz oshkor qilish — eng kam oylik ish haqining ellik baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yilgacha axloq tuzatish ishlari yoxud uch yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

3.4. Advokat maqomini olish, litsenziya berish, advokat maqomini to'xtatib turish, litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish, litsenziyaning amal qilishini tugatish va advokatlik faoliyatining kafolatlari

«Advokatura to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni-ning 3-moddasi advokat atamasiga ta'rif berdi. Unga ko'ra oliy yuridik ma'lumotga ega bo'lgan va advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyani belgilangan tartibda olgan O'zbekiston Respublikasining fuqarosi O'zbekiston Respublikasida advokat bo'lishi mumkin. Qonunning 3^l-moddasi litsenziya olish uchun advokat maqomiga ega bo'lishga talabgor shaxs yuridik mutaxassislik bo'yicha kamida ikki yillik ish stajiga ega bo'lishi, shu jumladan, advokatlik tuzilmasida (advokatlik byurosida, advokatlik firmasida, advokatlar hay'atida, yuridik maslahatxonada) kamida olti oy muddat stajirovka o'tagan bo'lishi kerakligi hamda malaka imtihonini topshirishi shartligi belgilangan.

Advokat maqomiga ega bo'lishga talabgor shaxs:

- 1) O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lishi;
- 2) oliy yuridik ma'lumotga ega bo'lishi;
- 3) yuridik mutaxassislik bo'yicha kamida ikki yillik ish stajiga ega bo'lishi, shu jumladan, advokatlik tuzilmasida kamida olti oy muddat stajirovka o'tagan bo'lishi shart.

«Advokatura to'g'risida»gi Qonunning 3-moddasi tahlilidan advokatlik faoliyati litsenziyalanadigan faoliyat turlariga kirishini ko'rish mumkin. Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziya Qoraqalpog'iston Respublikasi Adliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar adliya boshqarmalari tomonidan tegishli malaka komissiyalarining qarorlari asosida beriladi.

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2009-yil 14-martda 1921-son bilan ro'yxatga olingan «O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalari to'g'risida»gi Nizomga ko'ra, advokat maqomini olishga talabgor malaka imtihonini topshirish uchun doimiy yashash joyidagi Advokatlar palatasi hududiy boshqarmasiga quyidagi hujjatlarni taqdim etadi:

- malaka imtihonini topshirish to'g'risidagi ariza;
- O'zbekiston Respublikasi fuqarosi pasportining nusxasi;
- oliy yuridik ma'lumot to'g'risidagi diplomning notarial tasdiqlangan nusxasi;
- mehnat daftarchasining notarial tasdiqlangan nusxasi;
- talabgor to'g'risidagi ma'lumotlardan iborat bo'lgan shaxsiy varaqa;
- talabgor stajirovka o'tagan advokatlik tuzilmasi tomonidan berilgan tavsifnoma;
- 3x4 sm hajmdagi (so'nggi 12 oy ichida olingan) 2 dona rangli fotosurat.

Talabgor tomonidan malaka komissiyasiga boshqa hujjatlar ham taqdim etilishi mumkin.

Advokatlar palatasi hududiy boshqarmasiga taqdim etilgan hujjatlar mas'ul kotib tomonidan hujjatlar ro'yxatini tuzgan holda qabul qilib olinadi, uning nusxasi (hujjatlar qabul qilib olingan sana ko'rsatilgan holda) talabgorga yuboriladi (topshiriladi) va hujjatlar hududiy boshqarma tomonidan ro'yxatga olinadi.

Mas'ul kotib yuqorida ko'rsatilgan hujjatlarni qabul qilib olganidan e'tiboran ikki kundan kechiktirmay talabgorning sudlanganligi yoki sudlanmaganligi to'g'risida ma'lumot olish uchun ichki ish-

lar organlariga, shuningdek, talabgorning muomalaga layoqatliligi to'g'risida ma'lumot olish uchun tegishli organlarga so'rovnomma yuborilishini tashkil etadi.

Mas'ul kotib malaka imtihonini topshirish uchun materiallarni tayyorlab bo'lganidan keyin ularni malaka komissiyasining tegishli hamraisiga masalani komissiya majlisining kun tartibiga kiritish uchun taqdim etadi.

Mas'ul kotib tomonidan talabgor taqdim etgan hujjatlar o'rganib chiqilgandan keyin ular talabgorga quyidagi hollarda qaytarib berilishi mumkin:

— talabgor malaka imtihonini topshira olmagan kundan e'tiboran bir yil o'tmasdan takroran malaka imtihonini topshirish uchun murojaat qilsa;

— hujjatlarning to'liq ro'yxatini topshirmasa yoki ularni lozim tarzda rasmiylashtirmay taqdim etsa;

— yuridik mutaxassislik bo'yicha kamida ikki yillik ish stajiga ega bo'lmasa, shu jumladan, advokatlik tuzilmasida kamida olti oylik stajirovkadan o'tmagan bo'lsa;

— talabgor taqdim etgan hujjatlarda noto'g'ri yoki buzib ko'rsatilgan ma'lumotlar mavjud bo'lsa;

— agar litsenziyasining amal qilishi tugatilgan shaxsning Qonunga muvofiq, talabgor bo'lishga haqli bo'lmagan uch yillik muddat o'tmagan bo'lsa;

— talabgor belgilangan tartibda muomalaga layoqatsiz yoki muomala layoqati cheklangan deb topilgan, shuningdek, uning sudlanganlik holati tugallanmagan yoki sudlanganligi olib tashlanmagan bo'lsa;

— agar talabgor o'z hujjatlarini qaytarib berish to'g'risida ariza bilan murojaat etsa.

Hujjatlar talabgorga sabablarini ko'rsatgan holda mas'ul kotib tomonidan qaytarib beriladi. Hujjatlar qaytarib berishning barcha sabablari bartaraf etilgandan keyin takroran taqdim etilishi mumkin.

Qonunda advokatlik maqomiga ega bo'lishga talabgor bo'la olmaydigan shaxslar toifalari belgilangan. Bu belgilangan tartibda muomalaga layoqatsiz yoki muomala layoqati cheklangan deb topilgan, shuningdek, sudlanganlik holati tugallanmagan yoki sudlanganligi olib tashlanmagan shaxslar. Bundan tashqari, Qonunda advokat ilmiy va pedagogik faoliyatdan, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasidagi va uning hududiy boshqarmalaridagi faoliyatdan tashqari haq to'lanadigan boshqa turdagi faoliyat bilan shug'ullanishga haqli emasligi belgilangan. Boshqa haq to'lanadigan faoliyat turi bilan shug'ullanishga taqiq belgilanganligi advokatning

mustaqilligini ta'minlaydi va uning o'z ishida diqqatini jamlashga ko'maklashadi, amaliy malakali yordam ko'rsatishga imkon beradi.

Advokat maqomiga ega bo'lish tartibi. Malaka komissiyasining talabgorga advokat maqomini berish yoki berishni rad etish to'g'risidagi qarori odatda advokatlikka nomzodlarning barchasi imtihon topshirishi bilan qabul qilinadi.

Malaka imtihoni mas'ul kotib tomonidan talabgorlardan zarur hujjatlar qabul qilib olingan kundan e'tiboran bir oy ichida o'tkaziladi.

Talabgor malaka komissiyasi majlisining o'tkazilishidan kamida o'n kun oldin majlis o'tkaziladigan sana, vaqt va joy to'g'risida xabardor qilinadi.

Talabgor malaka komissiyasining majlisida uzrli sabablarga ko'ra hozir bo'lmasa, komissiya talabgor malaka imtihonini komissiya-ning keyingi majlisida topshirishi to'g'risida qaror qabul qiladi, majlis o'tkaziladigan sana, vaqt va joy haqida qo'shimcha ravishda ma'lum qilinadi.

Talabgor malaka komissiyasining majlisida hozir bo'lmagan boshqa barcha hollarda u tomonidan taqdim etilgan hujjatlar hududiy boshqarmada ko'pi bilan bir oy saqlanadi. Ushbu muddat o'tgandan keyin mas'ul kotib ko'rsatilgan hujjatlarni talabgorga qaytarib beradi.

Malaka imtihoni barcha talabgorlar uchun bitta xonada, og'zaki va yozma shakllarda o'tkaziladi.

Malaka imtihoni o'tkazilayotgan xonada begona shaxslarning bo'lishiga yo'l qo'yilmaydi.

Talabgorlarga imtihon varaqlari beriladi, ularning har biri hududiy boshqarma rahbarining imzosi va muhri bilan tasdiqlanadi.

Talabgorning imtihon biletidagi savollarga javoblar tayyorlashi uchun ko'pi bilan bir soat vaqt beriladi.

Malaka imtihoni O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi O'zbekiston Respublikasining Adliya vazirligi bilan birgalikda tasdiqlagan ro'yxatdagi savollardan tuzilgan imtihon biletleri asosida o'tkaziladi.

Imtihon biletleri ko'pi bilan beshta, shu jumladan, huquqning amaliy qo'llanilishi sohasiga, ulardan kamida yarmi huquqning turli tarmoqlari nazariyasiga oid savollarni o'z ichiga olishi kerak.

Imtihon biletidagi savollarga talabgorning javoblari imtihon varaqlarida aks ettiriladi.

Imtihon biletidagi savollarga javoblar tayyorlashda talabgorning:

— boshqa talabgorlar bilan suhbatlashishi;

— axborot manbai sifatida xizmat qilishi mumkin bo'lgan qonun hujjatlaridan, adabiyotlardan, har qanday turdagi texnika vositalari yoki boshqa hujjatlar hamda vositalardan foydalanishi;

— imtihon biletini topshirmasdan oldin, xonadan chiqishi taqiqlanadi.

Talabgor imtihon biletidagi savollarga ogʻzaki javob beradi. Malaka komissiyasining aʼzolari imtihon biletidagi savollarga aniqlik kiritish maqsadida talabgorga qoʻshimcha savollar berishi mumkin.

Talabgor imtihon varagʻini topshirganidan keyin malaka imtihoni oʻtkazilgan xonani tark etishi kerak.

Imtihon varagʻi malaka komissiyasi majlisining bayonnomasiga ilova qilinadi.

Malaka imtihonini topshirish natijalari boʻyicha malaka komissiyasi quyidagi qarorlarning birini qabul qiladi:

— talabgorni malaka imtihonini topshirgan deb topish toʻgʻrisida;

— talabgorni malaka imtihonini topshirmagan deb topish toʻgʻrisida.

Malaka imtihonini topshira olmagan talabgorning yozma shaklidagi talabiga binoan, u malaka komissiyasi majlisining bayonnomasidan koʻchirma olgan kundan eʼtiboran bir oy ichida hududiy boshqarmaga u tomonidan malaka imtihonini topshirish uchun taqdim etilgan hujjatlar qaytarib berilishi mumkin, ariza bundan mustasno.

Talabgor tomonidan talab qilib olinmagan hujjatlar malaka komissiyasi qaror qabul qilgan kundan eʼtiboran uch yil davomida hududiy boshqarma arxivida saqlanadi. Ushbu muddat oʻtganidan keyin hujjatlar belgilangan tartibda yoʻq qilib yuborilishi lozim.

«Advokatura toʻgʻrisida»gi Oʻzbekiston Respublikasi Qonuniga binoan, zarur bilimlar va kasbiy malakalarga ega boʻlgan shaxslarga advokatlik faoliyati bilan shugʻullanish huquqini beruvchi litsenziyalar berish toʻgʻrisidagi masalani hal etish maqsadida Advokatlar palatasining hududiy boshqarmalari huzurida advokatlar hamda adliya organlari xodimlaridan teng miqdordagi malaka komissiyalari tuziladi. Advokatlik faoliyati bilan shugʻullanish huquqini beruvchi litsenziya malaka komissiyasining qarori asosida adliya organi tomonidan beriladi. Shunday qilib, litsenziya muayyan faoliyat bilan shugʻullanishga ruxsat beradigan, davlat organi tomonidan berilishi kerak boʻlgan hujjatdir.

Qonunda malaka imtihonini topshira olmagan talabgor uni takroran topshirishga kamida bir yildan keyin qoʻyilishi belgilangan. Shu bilan birga malaka imtihonini muvaffaqiyatli topshirgan talabgor litsenziya olish uchun tegishli adliya organiga uch oy ichida murojaat qilishi kerak. Bu muddatni oʻtkazib yuborgan talabgor esa litsenziya olish uchun adliya organiga malaka imtihonini takroran topshirganidan keyingina murojaat qilishi mumkin.

Advokatlik faoliyatini amalga oshirish huquqini beruvchi litsenziyani olish tartibi. Litsenziya olish uchun malaka imtihonini muvaffaqiyatli topshirgan talabgor adliya organiga quyidagi hujjatlarni taqdim etishi kerak:

— litsenziya berish to'g'risidagi ariza, unda familiyasi, ismi, otasining ismi va O'zbekiston Respublikasi fuqarosi pasportining ma'lumotlari ko'rsatiladi;

— O'zbekiston Respublikasi fuqarosi pasportining nusxasi;

— oliy yuridik ma'lumot to'g'risidagi diplomning notarial tasdiqlangan nusxasi;

— mehnat daftarchasining notarial tasdiqlangan nusxasi;

— talabgor to'g'risidagi ma'lumotlardan iborat bo'lgan shaxsiy varaq;

— malaka imtihonini topshirganligi to'g'risidagi malaka komissiyasining qarori;

— talabgor tomonidan uning arizasini adliya organi ko'rib chiqishi uchun yig'im to'langanligini tasdiqlovchi hujjat.

Talabgordan boshqa hujjatlarni taqdim etishni talab qilishga yo'l qo'yilmaydi.

Hujjatlar adliya organiga bevosita yoxud pochta aloqasi vositalari orqali, ular olingani haqidagi bildirishnoma olingan holda yetkazib beriladi.

Litsenziya olish uchun adliya organiga taqdim etilgan hujjatlar mas'ul shaxs tomonidan ro'yxat bo'yicha qabul qilinadi, ro'yxatning nusxasi hujjatlar qabul qilingan sana to'g'risida belgi qo'yilgan holda talabgorga yuboriladi (topshiriladi) va adliya organi tomonidan ro'yxatdan o'tkaziladi.

Arizani ko'rib chiqish va litsenziya berish to'g'risida yoki litsenziya berishni rad etish to'g'risida qaror qabul qilish. Litsenziya berish to'g'risidagi arizani ko'rib chiqish uchun talabgordan qonun hujjatlarida belgilangan miqdorda yig'im undiriladi.

Arizani ko'rib chiqish uchun undirilgan yig'im summasi adliya organi hisob raqamiga o'tkaziladi. Talabgor bergan arizasidan voz kechsa to'langan yig'im summasi qaytarib berilmaydi.

Talabgorning arizasi adliya organi tomonidan yigirma kunlik muddatda ko'rib chiqiladi.

Alohida hollarda, kelib tushgan hujjatlar qo'shimcha, shu jumladan, mustaqil ekspertizadan o'tkazilganda adliya organi rahbari yoki uning o'rinbosari ushbu muddatni 10 kundan ortiq bo'lmagan muddatga uzaytirishi mumkin.

Talabgor arizasini barcha zarur hujjatlar bilan birga ko'rib chiqish natijalariga ko'ra adliya organi litsenziya berish yoki litsenziya be-

rishni rad etish to'g'risida qaror qabul qiladi va talabgorni qabul qilingan qaror to'g'risida uch kunlik muddatda xabardor qiladi. Litsenziya berish to'g'risidagi qaror adliya organi rahbarining buyrug'i bilan rasmiylashtiriladi.

Litsenziya berish to'g'risida qaror qabul qilingani haqidagi bildirishnoma talabgorga yozma shaklda bank hisob raqami rekvizitlari va davlat bojini to'lash muddati ko'rsatilgan holda yuboriladi (topshiriladi).

Litsenziya talabgor davlat boji to'langanligini tasdiqlovchi hujjatni taqdim etgandan keyin ikki kunlik muddatda beriladi.

Agar talabgor litsenziya berish to'g'risida qaror qabul qilinganligi haqidagi bildirishnoma yuborilgan (topshirilgan) vaqtdan boshlab uch oy ichida litsenziya berganlik uchun davlat boji to'langanligini tasdiqlovchi hujjatni adliya organiga taqdim etmasa, adliya organi litsenziyaning amal qilishini tugatish to'g'risida qaror qabul qiladi.

Litsenziya belgilangan shaklda maxsus blankalarda rasmiylashtiriladi hamda adliya organi rahbari tomonidan imzolanadi va muhr bilan tasdiqlanadi.

Litsenziya blankalari qat'iy hisobda turadigan hujjat hisoblanadi, hisobga olish seriyasi, tartib raqami va himoyalanganlik darajasiga ega bo'ladi. Litsenziya blankalari O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi buyurtmasiga binoan bosmaxona usulida «Davlat belgisi» davlat ishlab chiqarish birlashmasida tayyorlanadi.

Litsenziya blankalarini saqlash va hisobga olish tartibi O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan belgilanadi.

Litsenziyani bergan adliya organlari tomonidan litsenziya reyestrlari yuritiladi.

Reyestr daftari ip bilan tikiladi, raqamlanadi va uning orqa tarafida betlar soni, daftarni yuritish sanasi (yil, kun, oy) ko'rsatiladi va unga adliya organi rahbarining muhri va imzosi qo'yiladi.

Adliya organi quyidagi hollarda litsenziya berishni rad etishi mumkin:

— talabgor malaka imtihonini topshirgan kundan boshlab uch oy muddat o'tgandan keyin malaka imtihonini qayta topshirmasdan murojaat qilsa;

— hujjatlarning to'liq ro'yxatini topshirmasa yoki ularni nomuvofiq ravishda rasmiylashtirsa;

— yuridik mutaxassislik bo'yicha kamida ikki yillik ish staji bo'lmasa, shuningdek, advokatlik tuzilmasida kamida olti oylik stajirovkadan o'tmagan bo'lsa;

— talabgor tomonidan taqdim etilgan hujjatlarda asossiz yoki noto'g'ri ma'lumotlar mavjud bo'lsa;

— talabgor belgilangan tartibda muomalaga layoqatsiz yoki muomala layoqati cheklangan deb topilsa, shuningdek, sudlanganlik holati tugallanmagan yoki sudlanganligi olib tashlanmagan bo'lsa;

— litsenziyasining amal qilish muddati tugatilgan shaxs qonunga muvofiq talabgor bo'lishi mumkin bo'lmagan uch yillik muddat o'tmagan bo'lsa.

Litsenziya berishni boshqa sabablarga ko'ra rad etishga yo'l qo'yilmaydi.

Litsenziyani berishni rad etish to'g'risidagi qaror talabgorga yozma ravishda rad etish sabablari ko'rsatilgan holda hamda ularni bartaraf etib (agar sabablar bartaraf etib bo'lmaydigan xususiyatga ega bo'lmasa), hujjatlarni qayta ko'rib chiqish uchun taqdim etishi mumkin bo'lgan muddat ko'rsatilgan holda yuboriladi (topshiriladi).

Agar talabgor litsenziya berishni rad etishga asos bo'lgan sabablarni bartaraf etsa, hujjatlar adliya organi tomonidan talabgorning arizasi barcha zarur hujjatlar bilan birga olingan kundan boshlab o'n kun muddatda ko'rib chiqiladi. Litsenziya berishni rad etish to'g'risidagi qarorda ko'rsatilgan muddat o'tgandan keyin berilgan ariza yangitdan topshirilgan hisoblanadi.

Talabgor adliya organining litsenziya berishni rad etish to'g'risidagi qarori yuzasidan O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligiga yoki sudga shikoyat qilish huquqiga ega.

Talabgor litsenziya olgandan keyin uch oy ichida advokat qasamyodini qabul qilishi va yakka tartibda yoki litsenziyaga ega bo'lgan boshqa shaxslar bilan birgalikda advokatlik tuzilmasini tuzishi yoxud faoliyat ko'rsatayotgan advokatlik tuzilmalaridan biriga kirishi shart.

Talabgor advokatlik guvohnomasi berilgan kundan e'tiboran advokat maqomini oladi, bu haqda Advokatlar palatasining tegishli hududiy boshqarmasi adliya organi tomonidan uch kunlik muddatda xabardor qilinadi. Bunday xabarnoma olingan paytdan e'tiboran advokat Advokatlar palatasining a'zosi hisoblanadi.

Advokat maqomini to'xtatib turish. O'zbekiston Respublikasining «Advokatura instituti takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi qonuni «Advokatura to'g'risida»gi Qonunga advokatning maqomini to'xtatib turish degan yangi norma kiritdi.

Advokatning maqomini to'xtatib turish — bu advokatni advokatlik vazifasini bajarish va advokatlar uchun nazarda tutilgan huquqlardan foydalanish imkoniyatidan vaqtincha mahrum qilishdir.

Qonunga ko'ra advokat maqomini to'xtatib turish advokatga guvohnoma bergan adliya organining qarori bilan quyidagi hollarda amalga oshiriladi:

— advokat advokatlik faoliyati bilan birga olib borib bo'lmaydigan doimiy lavozimga saylanganda yoki tayinlanganda — ish davriga;

— advokat qonun hujjatlarida belgilangan tartibda bedarak yo'qolgan deb topilganda — bedarak yo'qolgan deb topish haqidagi qaror sud tomonidan bekor qilinguniga qadar bo'lgan davrga;

— advokat harbiy xizmatga chaqirilganda — harbiy xizmatni o'tash davriga;

— sud tomonidan advokatga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llash to'g'risida qaror qabul qilinganda, agar sudning mazkur qarori «Advokatura to'g'risida»gi Qonunning 16-moddasiga muvofiq litsenziyaning amal qilishini tugatish uchun asos bo'lmasa — tibbiy yo'sindagi majburlov choralari sud tomonidan bekor qilinguniga qadar yoki o'zgartirilguniga qadar bo'lgan davrga;

— «Advokatura to'g'risida»gi Qonunning 15-moddasiga muvofiq, litsenziyaning amal qilishi to'xtatib turilganda — litsenziyaning amal qilishi to'xtatib turilgan davrga;

— advokatlik tuzilmasi tugatilganda yoki advokat undan chiqqanida — advokat tomonidan uch oydan oshmaydigan muddatda amalga oshiriladigan boshqa advokatlik tuzilmasi tashkil etilguniga qadar yoxud mavjud advokatlik tuzilmalaridan biriga kirguniga qadar bo'lgan davrga.

Advokat maqomi to'xtatilishi mazkur advokatga nisbatan O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi va «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonunlarga nazarda tutilgan kafolatlarning ham to'xtatilishiga asos bo'ladi. Bundan advokatning mustaqilligi mustasnodir. Advokatlik maqomi to'xtatilgan advokat bu qaror qabul qilingunga qadar advokatlik faoliyatini amalga oshirish jarayonida muayyan ishda qatnashgan paytda bildirgan nuqtayi nazari uchun javobgarlikka tortilishi mumkin emas (agarda advokatning jinoiy qilmishi qonuniy kuchga kirgan sud hukmi bilan aniqlangan bo'lmasa).

Advokatlik maqomini to'xtatib turish haqidagi qaror qabul qilingan kundan e'tiboran advokat maqomi to'xtatiladi.

Adliya organi uch kunlik muddat ichida advokatning guvohnomasini olib qo'yadi, bundan advokat bedarak yo'qolgan deb topilgan hol mustasno va Advokatlar palatasining tegishli hududiy boshqarmasiga advokat maqomi to'xtatilganligi haqida xabar beradi. Advokat maqomining to'xtatib turilishi advokatning Advokatlar palatasiga a'zoliqi to'xtatib turilishiga sabab bo'ladi.

Advokat maqomi to'xtatib turilgan shaxs advokat maqomini to'xtatib turish uchun asos bo'lgan hollar tugatilganidan keyin uch oy ichida advokatlik faoliyatiga kirishishi kerak. Mazkur talabni bajarish litsenziyaning amal qilishi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda tugatilishiga sabab bo'ladi.

Litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish. Advokat o'z faoliyatida qonun hujjatlari talablariga qat'iy rioya etishi, o'z huquqlarini suiiste'mol qilmasligi, vazifalarini halol va vijdonan bajarishi kerak. Advokatning qonun hujjatlari talablarini buzishi, shuningdek, advokatlik kasb etikasi qoidalariga rioya etmasligi, huquqbuzarliklar sodir etishi ma'lum holatlarda advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turishga asos bo'lishi mumkin.

Litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish — bu advokatni advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish va advokatlarga tegishli huquqlardan foydalanish imkoniyatidan litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish asoslari bartaraf qilingunga qadar mahrum qilishdir.

Qonunga ko'ra litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish advokatga guvohnoma bergan adliya organining qarori bilan quyidagi hollarda amalga oshiriladi:

— advokat jinoiy javobgarlikka tortilganda, u ayblanuvchi tariqasida jalb etilgan paytdan boshlab va sud hukmi qonuniy kuchga kirguniga qadar yoxud reabilitatsiya qiluvchi asoslarga binoan uni jinoiy javobgarlikdan ozod etish to'g'risida qaror qabul qilinguniga qadar;

— advokat tomonidan advokatura to'g'risidagi qonun hujjatlari talablari, Advokatning kasb etikasi qoidalari, advokatlik siri va advokat qasamyodi buzilganligi aniqlanganda (malaka komissiyasining qaroriga asosan);

— advokatlar palatasi hududiy boshqarmasining yoki adliya organining o'z vakolatlari doirasida qabul qilingan, shu jumladan, advokatning zimmasiga aniqlangan qoidabuzarliklarni bartaraf etish majburiyatini yuklaydigan qarorlari advokat tomonidan bajarilmaganda yoki lozim darajada bajarilmaganda (malaka komissiyasining qaroriga asosan).

Litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish muddati olti oydan oshishi mumkin emas, advokat jinoyat ishida ishtirok etishga ayblanuvchi tariqasida jalb qilingan hol bundan mustasno. Litsenziyasining amal qilishi to'xtatib turilgan shaxs litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turishga olib kelgan holatlarni, agar ular bartaraf etib bo'lmaydigan xususiyatga ega bo'lmasa, ko'rsatilgan muddatda bartaraf etishi shart.

Adliya organining litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish to'g'risidagi qarori ustidan sudga shikoyat qilinishi mumkin.

Litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish advokat maqomining to'xtatib turilishiga sabab bo'ladi.

Litsenziyaning amal qilishini tugatish. O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi qonunining 16-moddasida advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyaning amal qilishini tugatish asoslari nazarda tutilgan. Bu asoslar ro'yxati tugallangan bo'lib, ularni kengaytirib sharhlashga yo'l qo'yilmaydi.

Litsenziyaning amal qilishini tugatish — bu advokatni advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish va advokatlarga tegishli huquqlardan foydalanish imkoniyatidan mutlaq mahrum qilishdir.

Qonunga ko'ra, litsenziyaning amal qilishini tugatish advokatga guvohnoma bergan adliya organining qarori bilan quyidagi hollarda amalga oshiriladi:

— advokat litsenziyaning amal qilishini tugatish to'g'risidagi ariza bilan murojaat etganda (agar ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) buni talab qilsa), ilgari qabul qilingan topshiriqni bajarib bo'lganidan so'ng;

— agar talabgor litsenziya berish uchun qaror qabul qilinganligi to'g'risida bildirishnoma yuborilgan (topshirilgan) paytdan e'tiboran uch oy ichida litsenziya berganlik uchun davlat boji to'langanligini tasdiqlovchi hujjatni adliya organiga taqdim etmagan bo'lsa;

— «Advokatura to'g'risida»gi Qonunning 3^l-moddasi oltinchi qismida va 3^l-moddasi beshinchi qismida nazarda tutilgan talablar bajarilmaganda;

— litsenziya soxta hujjatlardan foydalanilgan holda olinganlik fakti aniqlanganda;

— litsenziya berish to'g'risidagi qarorning g'ayriqonuniy ekanligi aniqlanganda;

— advokatning muomala layoqati cheklanganda yoki u belgilangan tartibda muomalaga layoqatsiz deb topilganda;

— sudning advokatni jinoyat sodir etishda aybdor deb topish haqidagi ayblov hukmi qonuniy kuchga kirganda;

— kasbiga doir vazifalarini uch oy ichida uzrsiz sabablarga ko'ra bajarmaganda (malaka komissiyasining qaroriga asosan);

— advokat tomonidan advokatura to'g'risidagi qonun hujjatlari talablari, Advokatning kasb etikasi qoidalari, advokatlik siri va advokat qasamyodi muntazam ravishda yoki bir marta qo'pol ravishda buzilganda, advokatning sha'ni va qadr-qimmatiga dog' tushiradi-

gan hamda advokaturaning obro'sini tushiradigan qilmish sodir etilganda (malaka komissiyasining qaroriga asosan);

— litsenziyasining amal qilishi to'xtatib turilgan shaxs litsenziyaning amal qilishi to'xtatib turilishiga olib kelgan holatlarni litsenziyaning amal qilishi to'xtatib turilgan muddatlarda bartaraf etmaganda (malaka komissiyasining qaroriga asosan);

— advokat O'zbekiston Respublikasi fuqaroligini yo'qotganda;

— advokat vafot etganda yoki sudning uni vafot etgan deb e'lon qilish haqidagi qarori qonuniy kuchga kirganda.

Litsenziyaning amal qilishi sudning qaroriga ko'ra ham tugatilishi mumkin.

Litsenziyaning amal qilishini tugatish to'g'risida qaror qabul qilingan sanadan e'tiboran litsenziyaning amal qilishi tugatiladi.

Adliya organining litsenziyaning amal qilishini tugatish to'g'risidagi qarori ustidan sudga shikoyat qilinishi mumkin.

Litsenziyaning amal qilishini tugatish advokat maqomining tugatilishiga sabab bo'ladi.

Adliya organi uch kunlik muddatda Advokatlar palatasining tegishli hududiy boshqarmasini advokat maqomining tugatilganligi haqida xabardor qiladi, shuningdek, tegishli xabarni ommaviy axborot vositalarida e'lon qiladi. Advokat maqomining tugatilishi advokatning Advokatlar palatasiga a'zoligi tugatilishiga sabab bo'ladi.

3.5. Advokatlik faoliyatining tashkiliy shakllari va advokatlarning kasbiy birlashmalari

Advokatlik faoliyatining tashkiliy shakllari «Advokatura to'g'risida»gi Qonunning 4-moddasida ko'rsatilgan.

Advokatlik faoliyatining tashkiliy shakllari — advokatlik byurosi; advokatlik firmasi; advokatlar hay'ati; yuridik maslahatxona.

«Advokatura to'g'risida»gi Qonunga muvofiq advokatlar o'z xohishiga ko'ra, advokatlik faoliyatini turli tashkiliy shakllarda: o'z advokatlik byurosini ochib, yakka tartibda; boshqa advokatlar (sheriklar) bilan advokatlik firmasini yoki a'zolikka asoslangan advokatlar hay'atini tuzishga yoxud faoliyat ko'rsatayotgan shunday advokatlik tuzilmalaridan biriga kirishga yoki yuridik maslahatxonada ishlagan holda advokatlik faoliyatini amalga oshirishga haqli. Advokat o'z faoliyatini faqat bitta advokatlik tuzilmasida amalga oshirishga haqli.

Advokatlik byurolari, advokatlik firmalari va advokatlar hay'atlarini ro'yxatdan o'tkazish, shuningdek, yuridik maslahatxonalarni hisobga olish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasini belgilaydigan tartibda adliya organlari tomonidan amalga oshiriladi.

Advokatlik tuzilmalarining tashkil etilishi, faoliyati, qayta tashkil etilishi va tugatilishi, tuzilmasi, shtatlari, vazifalari, mablag'larni sarflash tartibi, rahbar organlarining vakolatlari, ularni saylash tartibi hamda advokatlik tuzilmalari faoliyatiga taalluqli boshqa masalalar ularning ustavleri (nizomlari), ta'xis shartnomalari bilan tartibga solinadi.

Advokatlik byurolari, advokatlik firmalari va advokatlar hay'atlari ular ro'yxatdan o'tkazilgan kundan e'tiboran yuridik shaxs maqomini oladi. Yuridik maslahatxona hisobga olingan kundan e'tiboran o'z faoliyatini amalga oshirishga haqli.

Advokatlik tuzilmalari fuqarolar va yuridik shaxslarga yuridik yordam ko'rsatganlik uchun ulardan tushadigan pul mablag'lari (daromadlar) hamda qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa mablag'lar hisobidan ta'minot oladi.

Advokatlar qonunda belgilangan tartibda advokatlarning jamoat birlashmalarini tuzishi mumkin.

Advokatlik firmasi va advokatlar hay'ati ustavleri bilan ayrim biriga mos keladigan masalalarni ko'rib chiqamiz.

Advokatlik firmasida yoki advokatlar hay'atida o'z faoliyatini amalga oshiradigan advokatlarning huquq va majburiyatlari. Mazkur advokatlar quyidagi *huquqlarga* ega:

— advokatlik tuzilmasi faoliyati bilan bog'liq masalalar muhokama qilinyotganda ishtirok etish;

— advokatlik tuzilmasi ishini yaxshilash bo'yicha takliflar kiritish;

— advokatlik tuzilmasining rahbar organlariga saylash va saylanish;

— advokatlik tuzilmasi faoliyati to'g'risida axborot olish, hujjatlar bilan, shu jumladan, advokatlik tuzilmasining moliyaviy faoliyati bilan bog'liq hujjatlar bilan tanishish;

— advokatlik tuzilmasi tarkibidan chiqish;

— advokatlik tuzilmasi tarkibidan chiqqanida, advokat tomonidan advokatlik tuzilmasi mulki qilib topshirilgan mol-mulk qiymati doirasida uning mol-mulkinging bir qismini yoki ana shu mol-mulk qiymatini olish, har oylik to'lovlar bundan mustasno;

— advokatlik tuzilmasi tugatilganida, advokat tomonidan advokatlik tuzilmasi mulki qilib topshirilgan mol-mulk qiymati doirasida firmaning kreditorlar bilan hisob-kitoblar qilinganidan keyin qolgan mol-mulkinging bir qismini yoki ana shu mol-mulk qiymatini olish huquqiga ega.

Advokatlar qonun hujjatlariga, firmaning Sheriklik shartnomasiga (hay'atning Ta'xis shartnomasiga) va advokatlik tuzilmasi Ustaviga muvofiq boshqa huquqlarga ham ega bo'lishi mumkin.

Umumiy masalalarni hal etishda advokatlarning huquqlari teng va ular kiritgan mulkiy ulushga, advokatlik faoliyati stajiga hamda boshqa shartlarga bog'liq bo'lmaydi.

Advokatlarning majburiyatlari:

— advokatlik tuzilmasining sheriklik shartnomasi (hay'atning Ta'sis shartnomasiga) va Ustav talablariga rioya etishlari hamda ularni bajarishlari;

— advokatlik tuzilmasining faoliyatida faol ishtirok etishlari;

— advokatlik tuzilmasi rahbar organlarining o'z vakolatlari doirasida qabul qilgan qarorlarini ijro etishlari;

— advokatlik tuzilmasi ta'minoti uchun har oylik to'lovlarni o'z vaqtida to'lashlari;

— advokatlik tuzilmasi faoliyati to'g'risidagi maxfiy axborotni oshkor qilmasliklari shart.

Advokatlar qonun hujjatlariga, Firmaning sheriklik shartnomasiga (hay'atning Ta'sis shartnomasiga) va Ustavga muvofiq boshqa majburiyatlarni ham bajaradilar.

Advokatlarga boshqa advokatlik tuzilmasida advokatlik faoliyatini amalga oshirish taqiqlanadi. Ular faqat bitta advokatlik tuzilmasida faoliyat ko'rsatishlari mumkin.

Advokatlik tuzilmasi tarkibidan chiqarish va mehnat shartnomasini bekor qilish asoslari.

Advokat quyidagi hollarda advokatlik tuzilmasi tarkibidan chiqariladi va u bilan mehnat shartnomasi (kontrakt) bekor qilinadi:

— advokatning arizasiga binoan;

— advokatni muomalaga layoqatsiz yoki muomala layoqati cheklangan deb topish to'g'risidagi sudning qarori qonuniy kuchga kirganda;

— advokat tomonidan advokatning sha'ni va qadr-qimmatiga dog' tushiradigan hamda advokaturaning obro'sini tushiradigan qilmish sodir etilgan holda;

— advokat tomonidan o'z majburiyatlari bajarilmagan yoki lozim darajada bajarilmagan holda;

— advokat unda sudlanganligi olib tashlanmagan yoki sudlanganlik holati tugallanmagan holat kelib chiqishiga olib keladigan jinoyat sodir etganlikda aybdor deb topilganligi to'g'risidagi sudning hukmi qonuniy kuchga kirganida;

— advokat tomonidan advokatlik tuzilmasiga qabul qilinayotganida o'zi to'g'risida haqiqatga to'g'ri kelmaydigan ma'lumotlar berilgan holda;

— advokatning advokat maqomi tugatilgan holda.

Advokatni advokatlik tuzilmasi tarkibidan chiqarish qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa asoslar bo'yicha ham amalga oshirilishi mumkin.

Advokatni advokatlik tuzilmasi tarkibidan chiqarish to'g'risidagi qaror advokatlik tuzilmasining Oliy organi tomonidan qabul qilinadi.

Advokatlik tuzilmalarining rahbar organlari. Firma va hay'atning oliy organi bo'lib tegishlicha advokatlik firmasi Sheriklarining yig'ilishi va advokatlar hay'ati a'zolarining Umumiy yig'ilishi hisoblanadi. Joriy rahbarlik boshqaruvchi tomonidan amalga oshiriladi.

Ko'rsatilgan advokatlik tuzilmalari Oliy organlarining mutlaq vakolatlari masalalari ham o'xshash:

— advokatlik tuzilmasi faoliyatining asosiy yo'nalishlarini belgilash;

— advokatlik tuzilmasi Ustavini tasdiqlash, shuningdek, unga hamda Firmaning sheriklik shartnomasiga (hay'atning Ta'sis shartnomasiga) o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish;

— ichki mehnat tartibi qoidalarini va boshqa lokal hujjatlarni tasdiqlash;

— advokatlik firmasi va advokatlar hay'ati tuzilmasini, xarajatlar smetasini, xodimlarning shtatlari va ish haqi miqdorlarini tasdiqlash;

— boshqaruvchini, uning o'rinbosarlarini saylash va lavozimdan ozod qilish (shu jumladan, muddatidan oldin ozod qilish);

— auditorlik tekshiruvini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilish;

— advokatlik tuzilmasiga sheriklarni (a'zolarini) qabul qilish va chiqarish;

— advokatlik tuzilmasi ta'minoti uchun har oylik to'lovlarning miqdorini belgilash;

— yuridik yordam ko'rsatish uchun haq to'lash shakllarini belgilash;

— advokatlik tuzilmasini qayta tashkil etish va tugatish.

Advokatlar hay'atining oliy organi — Umumiy yig'ilish — bundan tashqari hay'at filiallarini tashkil etish va faoliyatini tugatish masalalarini hal etish huquqiga ham ega.

Oliy organ advokatlik tuzilmasi faoliyati bilan bog'liq boshqa masalalarni ham ko'rib chiqishi mumkin.

Oliy organning mutlaq vakolatlariga kiritilgan masalalar boshqaruvchiga hal etishi uchun berilishi mumkin emas.

Oliy organ yig'ilishi, agar unda jami sheriklarning (a'zolarning) kamida uchdan ikki qismi ishtirok etsa, vakolatli (kvorumga ega) hisoblanadi.

Oliy organing qarorlari bayonnomalar bilan rasmiylashtiriladi.

Boshqaruvchi (boshqaruvchi sherik) saylanadigan muddat, ya'ni vakolati muddati advokatlik tuzilmasining Ustavida belgilanadi.

Boshqaruvchi (boshqaruvchi sherik):

— advokatlik tuzilmasining samarali ishlashini ta'minlaydi;

— advokatlik tuzilmasi nomidan ish yuritadi va uni ishonchnomasiz ifoda etadi;

— xo'jalik, fuqaroviy-huquqiy va boshqa shartnomalar tuzadi;

— advokatlik tuzilmasining xodimlari, shu jumladan, hay'at xodimlari (sheriklar), advokatlarning stajyorlari va yordamchilari bilan mehnat shartnomalari (kontraktlar) tuzadi va bekor qiladi;

— advokatlik tuzilmasi Oliy organi qarorlarining ijrosini ta'minlaydi;

— advokat tomonidan ishni olib borishga order blankalari hisobini yuritadi, saqlanilishini va maqsadli foydalanilishini ta'minlaydi;

— advokat tomonidan ishni olib borishga orderni imzolaydi va beradi;

— buyruqlar, farmoyishlar va boshqa lokal hujjatlar chiqaradi;

— advokatlik hay'ati a'zolari (firmasi sheriklari) tomonidan o'z kasbiy bilimlarini doimiy ravishda takomillashtirilib borishlari va advokatlarning stajyorlarini tayyorlashlari ustidan nazoratni amalga oshiradi;

— qonun hujjatlariga, hay'atning Ta'sis shartnomasiga (firma Sheriklik shartnomasiga) va Ustavga muvofiq, advokatlik tuzilmasining faoliyati bilan bog'liq va advokatlik tuzilmasi Oliy organining mutlaq vakolatlariga kiritilmagan masalalar bo'yicha boshqa qarorlar qabul qiladi.

Advokatlar hay'atining boshqaruvchisi bundan tashqari, hay'at filiallari rahbarlarini tayinlash va lavozimdan ozod qilish masalalarini ham hal etish huquqiga ega.

Boshqaruvchi (boshqaruvchi sherik) advokatlik tuzilmasining oliy organiga hisobdordir.

Advokatlik byurosi, advokatlik firmasi va advokatlar hay'ati tugatilishi va qayta tashkil etilishi mumkinligiga e'tiborni qaratish lozim. Bunda qayta tashkil etish masalasi faqat mazkur advokatlik tuzilmalari vakolati doirasida bo'lsa, bu tuzilmalarni tugatish masalasi nafaqat ularning qarorlari asosida, balki xo'jalik sudi qarori asosida ham amalga oshirilishi mumkin. Advokatlik tuzilmasi ixtiyoriy ravishda tugatilganda, ular (tegishli advokat, Yig'ilish va Umumiy yig'ilish) tomonidan tugatuvchi tayinlanadi hamda qonunga muvofiq tugatish tartibi va muddatlari belgilanadi.

Qonunda nazarda tutilgan har bir advokatlik tuzilmasini qisqacha ko'rib chiqamiz.

Advokatlik byurosi. Advokatlik byurosi advokatlik faoliyatini yakka tartibda amalga oshirish uchun advokat tomonidan ta'sis etilgan, notijorat tashkiloti bo'lgan advokatlik tuzilmasidir. Yakka tartibda deganda, advokat o'z faoliyatini tashkiliy jihatdan boshqa advokatlar bilan doimiy ravishda birlashmagan holda amalga oshirilishi tushuniladi. Lekin shu bilan birga, murakkab jinoyat, fuqarolik ishlari va hokazolar bo'yicha yuridik yordam ko'rsatishda advokat boshqa advokatlar bilan kuchlarini birlashtirish huquqiga ega emas deb tushunmaslik kerak. Shuningdek, advokatlik byurosida advokat yordamchisi va stajyori ham faoliyat ko'rsatishi mumkin.

Advokatlik byurosining ta'sis hujjati muassis tomonidan tasdiqlanadigan ustavidir. Byuro o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari va farmoyishlariga hamda boshqa qonun hujjatlariga, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi va uning hududiy boshqarmalari qarorlariga, O'zbekiston Respublikasi Advokatlarining kasb etikasi qoidalariga va Ustavga amal qiladi.

Byuroni boshqarish uchun advokat quyidagi huquqlarga ega:

- byuroning samarali ishlashini ta'minlaydi;
- byuro faoliyatining asosiy yo'nalishlarini belgilaydi;
- byuro Ustavini tasdiqlaydi, shuningdek, unga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritadi;
- ichki mehnat tartibi qoidalarini va boshqa lokal hujjatlarni tasdiqlaydi;
- byuro tuzilmasini, smeta xarajatlarini, byuro xodimlarining shtatlari va ish haqi miqdorlarini tasdiqlaydi;
- byuro nomidan ish yuritadi va uni ishonchnomasiz ifoda etadi;
- xo'jalik, fuqaroviy-huquqiy va boshqa shartnomalar tuzadi;
- byuro xodimlari, shu jumladan, advokatning stajyorlari va yordamchilari bilan mehnat shartnomalari (kontraktlar) tuzadi va bekor qiladi;
- advokat tomonidan ishni olib borishga order blankalari hisobini yuritadi, saqlanilishi va maqsadli foydalanishini ta'minlaydi;
- buyruqlar, farmoyishlar va boshqa lokal hujjatlar chiqaradi;
- byuroni qayta tashkil etish va tugatish to'g'risida qaror qabul qiladi;

— byuro faoliyati bilan bog'liq boshqa qarorlar qabul qiladi.

Byuroni qayta tashkil etish va tugatish qonun hujjatlariga va advokatlik byurosi Ustaviga muvofiq amalga oshiriladi

Byuro o'z faoliyati natijalarini hisobini olib boradi va belgilangan tartibda tegishli tashkilotlarga hisobotlar taqdim etadi.

Advokatlik firmasi. Advokatlik firmasi sheriklikka asoslangan va advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun advokatlar tomonidan ta'sis etilgan, notijorat tashkiloti bo'lgan advokatlik tuzilmasidir.

Advokatlik firmasi advokatlik faoliyatini amalga oshirishning jamoaviy shakli hisoblanadi.

Advokatlik firmasining ta'sis hujjati uning muassislari tomonidan tasdiqlanadigan ustavdir.

Advokatlik firmasi oddiy yozma shaklda o'zaro sheriklik shartnomasini tuzish orqali ta'sis etiladi. Sheriklik shartnomasiga ko'ra advokatlar — sheriklar barcha sheriklar nomidan yuridik yordam ko'rsatish uchun o'z sa'y-harakatlarini birlashtirish majburiyatini oladi.

Sheriklik shartnomasida uning amal qilish muddati, sheriklar tomonidan qarorlar qabul qilish tartibi, boshqaruvchi sherikni saylash tartibi, uning vakolatlari va boshqa muhim shartlar ko'rsatiladi.

Advokatlik firmasining umumiy ishlarini yuritish, agar sheriklik shartnomasida boshqacha qoida belgilangan bo'lmasa, boshqaruvchi sherik tomonidan amalga oshiriladi. Ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) bilan yuridik yordam ko'rsatish haqidagi bitim (shartnoma) boshqaruvchi sherik yoki barcha sheriklar nomidan ular bergan ishonchnomalar asosida boshqa sherik tomonidan tuziladi. Ishonchnomalarda ishonch bildiruvchi shaxslar (himoya ostidagi shaxslar) va uchinchi shaxslar bilan bitimlar (shartnomalar) hamda kelishuvlar tuzayotgan sherik vakolatlarining barcha cheklovlari ko'rsatiladi. Mazkur cheklovlar ishonch bildiruvchi shaxslar (himoya ostidagi shaxslar) va uchinchi shaxslar e'tiboriga yetkaziladi.

Sheriklik shartnomasi quyidagi hollarda tugatiladi:

— sheriklik shartnomasining amal qilish muddati tugaganda;

— sheriklardan biri bo'lgan advokatning maqomi tugatilganda yoki to'xtatib turilganda, agar sheriklik shartnomasida boshqa sheriklar o'rtasidagi munosabatlarda ushbu shartnomaning kuchda qolishi nazarda tutilmagan bo'lsa;

— sheriklardan birining talabiga ko'ra sheriklik shartnomasi bekor qilinganda, agar sheriklik shartnomasida boshqa sheriklar o'rtasidagi munosabatlarda ushbu shartnomaning kuchda qolishi nazarda tutilmagan bo'lsa.

Sheriklik shartnomasi tugatilgan paytdan e'tiboran uning ishtirokchilari ishonch bildiruvchi shaxslarga (himoya ostidagi shaxslarga) va uchinchi shaxslarga nisbatan ijro etilmagan umumiy majburiyatlar bo'yicha solidar tartibda javobgar bo'ladilar.

Sheriklardan biri sheriklik shartnomasidan chiqqanda, u o'zi yuridik yordam ko'rsatgan barcha ishlar bo'yicha ish yuritishni boshqaruvchi sherikka topshirishi shart.

Sheriklik shartnomasidan chiqqan advokat sheriklik shartnomasida o'zi ishtirok etgan davrda yuzaga kelgan umumiy majburiyatlar bo'yicha ishonch bildiruvchi shaxslar (himoya ostidagi shaxslar) va uchinchi shaxslar oldida javobgar bo'ladi.

Sheriklik shartnomasi tugatilganidan keyin advokatlar yangi sheriklik shartnomasini tuzishlari shart. Agar yangi sheriklik shartnomasi avvalgi sheriklik shartnomasining amal qilishi tugatilgan kundan e'tiboran bir oy ichida tuzilmasa, advokatlik firmasi advokatlik tuzilmasining boshqa shakliga o'zgartirilishi yoki tugatilishi kerak.

Sheriklik shartnomasi tugatilgan paytdan e'tiboran va advokatlik firmasi advokatlik tuzilmasining boshqa shakliga o'zgartirilguniga qadar yoxud yangi sheriklik shartnomasi tuzilguniga qadar advokatlar yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida bitimlar (shartnomalar) tuzishga haqli emas.

Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyaga ega bo'lgan va advokat qasamyodini qabul qilgan shaxslar, shuningdek, boshqa advokatlik tuzilmalarida ishlayotgan advokatlar firmaga sheriklikka qabul qilinadi. Firma sherikligiga qabul qilish to'g'risidagi qaror Advokatlik firmasi sheriklarining yig'ilishi tomonidan qabul qilinadi. Sherikni ishga qabul qilish boshqaruvchi sherikning buyrug'i bilan rasmiylashtiriladi.

Firma uning sherigi uchun asosiy ish joyidir.

Boshqa advokatlik tuzilmasida ishlayotgan advokat firma sherikligiga qabul qilinganidan keyin uni ana shu tuzilmadan chiqarish belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Sheriklar boshqaruvchi sherikni kamida uch oy oldin xabardor qilib, istagan vaqtda firmadan chiqishga haqli.

Advokatlik firmasining Oliy organi haqida. Sheriklar yig'ilishi, agar unda jami sheriklarning kamida uchdan ikki qismi ishtirok etsa, vakolatli (kvorumga ega) hisoblanadi.

Shaxslarni firma sherikligiga qabul qilishga, firmaning Sheriklik shartnomasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritishga doir masalalar bo'yicha Sheriklar yig'ilishi qarorlari bir ovozdan, firma faoliyatining asosiy yo'nalishlarini belgilash, firmaning Ustavini tasdiqlash, unga

o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish, firmani qayta tashkil etish va tugatish bilan bog'liq masalalar bo'yicha to'rtidan uch qismidan iborat ko'pchilik ovoz bilan, boshqa masalalar bo'yicha esa, Sheriklar yig'ilishida ishtirok etayotgan sheriklarning oddiy ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi. Firmaning har bir sherigi Sheriklar yig'ilishida bitta ovozga ega.

Sherikni firmadan chiqarish masalasi bo'yicha qaror ushbu sherikning ovozi hisobga olinmagan holda Sheriklar yig'ilishi tomonidan qabul qilinadi.

Sheriklar yig'ilishi boshqaruvchi sherik tomonidan zaruratga qarab, ammo yiliga kamida bir marta chaqiriladi. Sheriklar yig'ilishi barcha sheriklarning kamida uchdan ikki qismi tashabbusiga ko'ra ham chaqirilishi mumkin.

Boshqaruvchi sherik firmaning Sheriklik shartnomasida, firmaning sheriklari tomonidan beriladigan ishonchnomalarda va Ustavda belgilangan o'zining vakolatlari doirasidan chiqqan holda qabul qilgan qarorlari bo'yicha shaxsan, shu jumladan moddiy javobgar bo'ladi.

Firmaning Sheriklik shartnomasi va Ustavi mos kelmagan holda Ustav qoidalari uchinchi shaxslar va sheriklar uchun ustuvor kuchga ega bo'lishini e'tiborga olish zarur.

Advokatlar hay'ati. Advokatlar hay'ati a'zolikka asoslangan va advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun advokatlar tomonidan ta'sis etilgan, notijorat tashkiloti bo'lgan advokatlik tuzilmasidir. Advokatlar hay'atlari tarkibidagi a'zolar soni o'ntadan kam bo'lmasligi kerak.

Advokatlar hay'atining ta'sis hujjatlari uning muassislari tomonidan tasdiqlanadigan ustav hamda ular tomonidan tuziladigan ta'sis shartnomasidir.

Ta'sis shartnomasida muassislar advokatlar hay'atiga o'z mulkini o'tkazish shartlarini, ushbu hay'at faoliyatida ishtirok etish tartibini, advokatlar hay'atiga yangi a'zolarini qabul qilish, muassislarning (a'zolarining) uning tarkibidan chiqish tartibi va shartlarini, shuningdek, advokatlar hay'ati muassislarining (a'zolarining) huquq va majburiyatlarini belgilaydi.

Advokatlar hay'atida yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitimlar (shartnomalar) advokat va ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) o'rtasida tuziladi hamda advokatlar hay'atining hujjatlarida ro'yxatdan o'tkaziladi.

Advokatlar hay'ati yuridik yordam ko'rsatish uchun o'zi turgan yerdan tashqarida joylashgan filiallar tuzishga haqli.

Hay'atda a'zolik. Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyaga ega bo'lgan va advokat qasamyodini qabul

qilgan shaxslar, shuningdek, boshqa advokatlik tuzilmalarida ishlayotgan advokatlar hay'atga a'zo sifatida qabul qilinadi.

Hay'at a'zoligiga qabul qilish to'g'risidagi qaror Advokatlar hay'atining umumiy yig'ilishi tomonidan qabul qilinadi. Ishga qabul qilish hay'at boshqaruvchisining buyrug'i bilan rasmiylashtiriladi. Hay'at a'zosining mehnat sharoitlari qonun hujjatlarida belgilangan tartibda tuziladigan mehnat shartnomasi (kontrakt) bilan belgilanadi.

Hay'at uning a'zosi uchun asosiy ish joyidir.

Boshqa advokatlik tuzilmasida ishlayotgan advokat hay'at a'zoligiga qabul qilinganidan keyin uni ana shu tuzilmadan chiqarish belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Hay'at a'zolari hay'atni kamida uch oy oldin xabardor qilib, istagan vaqtda uning tarkibidan chiqishga haqli.

Advokatlar hay'atining Oliy organi haqida. Umumiy yig'ilish, agar unda jami a'zolarning kamida uchdan ikki qismi ishtirok etsa, vakolatli (kvorumga ega) hisoblanadi.

Hay'atning Ta'sis shartnomasiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritishga doir masalalar bo'yicha Umumiy yig'ilish qarorlari bir ovozdan, hay'at faoliyatining asosiy yo'nalishlarini belgilash, hay'at Ustavini tasdiqlash, unga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish, hay'atni qayta tashkil etish va tugatish bilan bog'liq masalalar bo'yicha Umumiy yig'ilish qarorlari hay'at a'zolarining to'rt dan uch qismdan iborat ko'pchilik ovozi bilan, boshqa masalalar bo'yicha esa Umumiy yig'ilishda ishtirok etayotganlarning oddiy ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi.

Hay'atning har bir a'zosi Umumiy yig'ilishda bitta ovozga ega.

Hay'at a'zosini hay'atdan chiqarish masalasi bo'yicha qaror ushbu a'zoning ovozi hisobga olinmagan holda Umumiy yig'ilish tomonidan qabul qilinadi.

Umumiy yig'ilish boshqaruvchi tomonidan zaruratga qarab, animo yiliga kamida bir marta chaqiriladi. Umumiy yig'ilish barcha hay'at a'zolarining kamida uchdan ikki qismi tashabbusiga ko'ra ham chaqirilishi mumkin.

Boshqaruvchi hay'atning Ta'sis shartnomasida va Ustavda belgilangan o'zining vakolatlari doirasidan chiqqan holda qabul qilgan qarorlari bo'yicha shaxsan, shu jumladan, moddiy javob beradi.

Hay'atning Ta'sis shartnomasi va Ustav qoidalari mos kelmagan holda, Ustav qoidalari uchinchi shaxslar va hay'at a'zolari uchun ustuvor kuchga ega bo'ladi.

Yuridik maslahatxona. Advokatlik hay'atlari va advokatlik firmalari tashkil etilmagan, shuningdek, yakka tartibda faoliyat ko'rsatadigan advokatlar byuro tashkil etishga harakat qilmaydigan

joylardagi aholi va yuridik shaxslarni malakali yuridik yordam ta'minlash maqsadida Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasi tomonidan yuridik maslahatxonalar tashkil etiladi.

Yuridik maslahatxona — advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasi tomonidan tashkil etiladigan va yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan advokatlik tuzilmasi.

Yuridik maslahatxona tegishli hududda yuridik yordamga bo'lgan ehtiyojlarni qanoatlantirish uchun advokatlik tuzilmalarini soni yetarli bo'lmagan hollarda Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasi tomonidan tashkil etiladi. Tegishli hududlardagi yuridik yordamga bo'lgan ehtiyoj O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va Advokatlar palatasi tomonidan tasdiqlanadigan normativlarga muvofiq aniqlanadi.

Yuridik maslahatxonaning moddiy-texnika ta'minoti tartibi shartlari, yuridik maslahatxonalarga ishlash uchun yuborilgan advokatlar uchun xizmat xonalari va zarurat bo'lganda, turar joylarni ajratish bilan bog'liq masalalar Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasi tomonidan tuman, shahar hokimligi bilan birgalikda hal qilinadi.

Yuridik maslahatxona Advokatlar palatasining tegishli hududiy boshqarmasi tomonidan tasdiqlanadigan nizomga asosan ish olib boradi.

Yuridik maslahatxonani boshqarish. Yuridik maslahatxonani hududiy boshqarma boshlig'i tomonidan tayinlanadigan mudir rahbarlik qiladi.

Mudir:

- yuridik maslahatxonaning samarali ishlashini ta'minlaydi;
- hududiy boshqarma qarorlari ijro etilishini ta'minlaydi;
- advokat tomonidan ishni olib borishga order blankalari berishini yuritadi, saqlanilishini va maqsadli foydalanilishini ta'minlaydi;
- advokat tomonidan ishni olib borishga orderni imzolaydigan beradi;
- huquqni muhofaza qiluvchi organlarning tayinloviga bitirish navbatchilik jadvaliga muvofiq, jinoyat ishlarida advokatlarni qatnash rok etishini ta'minlaydi;
- yuridik maslahatxonaning advokatlari tomonidan o'z bilimlarini doimiy ravishda takomillashtirib borishlari va adliya ning stajyorlarini tayyorlashlari ustidan nazoratni amalga oshiradi;
- yuridik maslahatxona faoliyati bilan bog'liq boshqarishni yuritadi.

Mudir hududiy boshqarmaga hisobdordir.

Yuridik maslahatxona o'z faoliyati natijalarini hisobini olib bora-di va hududiy boshqarmaga tegishli hisobotlar taqdim etadi.

Hududiy boshqarma yuridik maslahatxonaning faoliyati ustidan nazoratni amalga oshiradi.

Yuridik maslahatxona faoliyatini tugatish qonun hujjatlariga, Hududiy boshqarma to'g'risidagi nizom va yuridik maslahatxona to'g'risidagi Nizomga muvofiq amalga oshiriladi.

Advokatlik byurolari, advokatlik firmalari va advokatlar hay'at-larini ro'yxatdan o'tkazish, yuridik maslahatxonalarni hisobga olish. «Advokatura to'g'risida»gi Qonunning 4-moddasiga muvofiq, advokatlik byurolari, advokatlik firmalari va advokatlar hay'atlarini ro'yxatdan o'tkazish, shuningdek, yuridik maslahatxonalarni hisobga olish O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgi-laydigan tartibda adliya organlari tomonidan amalga oshiriladi. «Advokatura to'g'risida»gi Qonunga muvofiq, ro'yxatdan o'tkazish (hisobga olish) Qoraqalpog'iston Respublikasi Adliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar adliya boshqarmalari tomonidan amalga oshiriladi.

Ro'yxatdan o'tkazish (hisobga olish) advokatlik tuzilmasi joy-lashgan joydagi adliya organi tomonidan amalga oshiriladi.

Ro'yxatdan o'tkazish uchun adliya organiga quyidagi hujjatlar taqdim etiladi:

— muassis tomonidan (boshqa muassislar tomonidan buning uchun vakolat berilgan muassislardan biri tomonidan) imzolangan ro'yxatdan o'tkazish to'g'risidagi ariza;

— advokatlik firmasi yoki advokatlar hay'atini tashkil etish to'g'ri-sidagi, ularning muassislari to'g'risidagi, ularning ustavlarini tas-iqlash to'g'risidagi, rahbarlik organlarini shakllantirish to'g'risidagi dvokatlik firmalari yoki advokatlar hay'atlari uchun) ma'lumotlarni ichiga olgan ta'sis yig'ilishining protokoli;

— ta'sis hujjatlarining davlat tilidagi, notarial tasdiqlangan ikki-si nusxasi;

- muassislar litsenziyalarining nusxalari;
malaka komissiyalarining advokatning qasamyodini muassis-bul qilganligini tasdiqlash to'g'risidagi qarori, agar ular ad-naqomiga ega bo'lmasalar;

avlat ro'yxatidan o'tkazish uchun belgilangan miqdordagi o'ji to'langanligi to'g'risida bankning to'lov hujjati;

ki nusxada muhr va shtamp namunalari eskizi, agar mavjud emblema va boshqa ramzlarning ham;

— davlat statistika organi tomonidan berilgan adashtirib yuborish darajasida bir xil yoki o'xshash nomlarning yo'qligi to'g'risidagi ma'lumotnoma.

Hisobga olish uchun adliya organiga quyidagi hujjatlar taqdim etiladi:

— tegishli hududiy boshqarmaning rahbari tomonidan imzolangan, yuridik maslahatxona tashkil etish zarurati asoslari aks ettirgan hisobga olish to'g'risidagi ariza;

— hududiy boshqarma rahbarining yuridik maslahatxona tashkil etish to'g'risidagi buyrug'i;

— yuridik maslahatxona to'g'risidagi nizomning notarial tasdiqlangan ikkita asl nusxasi;

— hisobga olish uchun belgilangan miqdorda davlat boji to'langanligi to'g'risida bankning to'lov hujjati;

— ikki nusxada muhr va shtamp namunalari eskizi.

Yuridik maslahatxona to'g'risidagi nizom tegishli hududiy boshqarma rahbari tomonidan tasdiqlanadi.

Ro'yxatdan o'tkazish to'g'risidagi ariza adliya organi tomonidan yigirma kun muddatda ko'rib chiqiladi.

Hisobga olish to'g'risidagi ariza adliya organi tomonidan o'n kun muddatda ko'rib chiqiladi.

Arizani barcha zarur hujjatlar bilan birga ko'rib chiqish yakunlariga ko'ra, adliya organi ro'yxatdan o'tkazish (hisobga olish) to'g'risida yoki ro'yxatdan o'tkazishni (hisobga olishni) rad etish to'g'risida qaror qabul qiladi va ariza beruvchini qabul qilingan qaror to'g'risida uch kun muddatda xabardor qiladi. Ro'yxatdan o'tkazish (hisobga olish) to'g'risidagi qaror adliya organi rahbarining buyrug'i bilan rasmiylashtiriladi.

Advokatlik byurosi, advokatlik firmasi va advokatlar hay'ati ro'yxatdan o'tkazilgan taqdirda adliya organi tomonidan, advokatlik tuzilmasini ro'yxatdan o'tkazish to'g'risida ariza bergan shaxsga, quyidagilar beriladi:

— qonun hujjatlariga muvofiq shakl bo'yicha ro'yxatdan o'tkazish to'g'risidagi guvohnoma;

— adliya organining muhri bilan tasdiqlangan, «ro'yxatdan o'tkazilgan» belgisi qo'yilgan ta'sis hujjatlari;

— ikki nusxada muhr va shtamp namunalari eskizi, agar mavjud bo'lsa — emblemasi va boshqa ramzlari ham, «tasdiqlangan» belgisi bilan.

Yuridik maslahatxona hisobga olinganligi haqida adliya organi tomonidan hududiy boshqarmaga quyidagilar beriladi:

– qonun hujjatlariga muvofiq shakl bo'yicha hisobga olish to'g'risidagi guvohnoma;

– yuridik maslahatxona to'g'risidagi nizom, «hisobga qo'yildi» belgisi bilan;

– muhr va shtamp namunalarining eskizlari, «tasdiqlangan» belgisi bilan.

Ro'yxatdan o'tkazish (hisobga olish) to'g'risidagi guvohnomalarning blankalari qat'iy hisobda turadigan hujjat hisoblanadi, hisobga olish seriyasiga, tartib raqamiga va himoyalanganlik darajasiga ega bo'ladi. Guvohnomalarning blankalari O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining buyurtmanomasi bo'yicha hosmaxona usulida «Davlat belgisi» davlat ishlab chiqarish birlashmasida tayyorlanadi.

Guvohnomalar blankalarini saqlash va hisobga olish tartibi O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan belgilanadi.

Advokatlar palatasi to'g'risida umumiy tushuncha. Advokatlar palatasi O'zbekiston Respublikasi barcha advokatlarning majburiy a'zoliciga asoslangan notijorat tashkilotidir. Advokatlar palatasi birgalikda yuridik yordam ko'rsatish uchun emas, balki korporativ manfaatlarni ta'minlash maqsadida barcha advokatlarning birlashmasini tashkil etishini aytib o'tish lozim. Shu bilan birga Advokatlar palatasi jamoat tashkiloti hisoblanmaydi, chunki advokatlarning uning tarkibiga kirishi ixtiyoriy ravishda amalga oshirilmagan; shuningdek, u uning a'zolari xohishi bilan ham, biror-bir davlat organlari qarori bilan ham tugatilishi mumkin emas. Advokatlar palatasiga a'zolik advokatlik faoliyatiga ruxsat etilishining ajralmas shartidir. Advokatlar palatasi hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalari timsolida advokatlik hamjamiyati advokat maqomini berish huquqiga ega.

Advokatlar palatasi o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, qonunlari va o'z ustaviga asoslangan holda amalga oshiradi. Advokatlik palatasi tashkil etilishi va faoliyat ko'rsatilishiga shu turdagi tashkilotlarga tegishli bo'lgan qonun hujjatlari qo'llaniladi.

Advokatlar palatasi advokatlarning ta'sis konferensiyasi tomonidan tashkil etiladi. Advokatlar palatasi yuridik shaxs bo'lib, nomuayyan muddatga tashkil etiladi.

Advokatlar palatasi o'z faoliyatida qonuniylik, a'zolarining teng huquqliligi, o'z-o'zini boshqarish, oshkoralik hamda advokatura an'analari va xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplarga riya etgan holda faoliyat ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi quyidagi maqsadlarda tuziladi:

- fuqarolarga, korxonaga, muassasa va tashkilotlarga malakali yuridik yordam ko'rsatilishini tashkil etish va ta'minlash;
- advokatlarning tashkiliy mustaqilligini ta'minlash;
- advokaturani yuqori malakali kadrlar bilan to'ldirish;
- advokatlarning mustaqilligi kafolatlarini kuchaytirish;
- advokatlik kasbining obro'si va nufuzini oshirish.

Advokatlar palatasi o'zining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida tuziladigan hududiy boshqarmalari bilan birgalikda advokaturaning yagona o'zini o'zi boshqarish tizimini tashkil etadi.

Advokatlar palatasi advokatlarning qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladigan faoliyatiga aralashmaslik prinsipi asosida faoliyat ko'rsatadi.

Advokatlar palatasining vazifalari va vakolatlariga o'xshash vazifalar va vakolatlarga ega bo'lgan boshqa tashkilotlarni tashkil etishga yo'l qo'yilmaydi.

Advokatlar Advokatlar palatasi va uning hududiy boshqarmalarining majburiyatlari bo'yicha javob bermaydi, advokatlarning majburiyatlari bo'yicha esa, Advokatlar palatasi va uning hududiy boshqarmalari javob bermaydi.

Advokatlar palatasi va uning hududiy boshqarmalarining o'z vakolatlari doirasida qabul qilgan qarorlari barcha advokatlik tuzilmalari va advokatlar uchun majburiydir.

Advokatlar palatasi faoliyatini moliyalashtirish Advokatlar palatasi Konferentsiyasi tomonidan miqdori belgilanadigan kirish va a'zolik badallari hamda qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa mablag'lar hisobidan amalga oshiriladi.

Advokatlar palatasining asosiy vazifalari. O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi mamlakatimizda inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, fuqarolarga va yuridik shaxslarga yuridik yordam ko'rsatishni yanada takomillashtirish borasida olib borilayotgan islohotlardan kelib chiqib, o'zining asosiy vazifalari va faoliyati yo'nalishlarini belgilaydi. Advokatlar palatasining asosiy vazifalari va faoliyat yo'nalishlari uning Ustavida belgilangan. Ular quyidagilardan iboratdir:

- advokatlik tuzilmalari faoliyatini markazlashgan holda muvofiqlashtirib borish;

- advokaturani yanada rivojlantirishga, insonning huquq va erkinliklarini himoya qilishda uning obro'-e'tibori va ahamiyatini oshirishga ko'maklashish;

- aholining huquqiy bilimi va huquqiy madaniyatini oshirishga qaratilgan huquqiy targ'ibot ishlarini amalga oshirish;

— islohotlarning qonunchilik bazasini va huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish, huquqiy tartibga solishning yaxlitligini hamda qonunchilik normalarining bir xilda qo'llanilishini ta'minlash bo'yicha takliflar kiritish;

— advokatura manfaatlariga daxldor masalalarning davlat organlari tomonidan hal etilishida, shu jumladan, advokatura faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqishda ishtirok etish, ular bo'yicha takliflar tayyorlash;

— advokaturaga oid masalalar bo'yicha tushuntirish va xulosalar berish;

— advokatlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning vakili sifatida qatnashish, shu jumladan, sudda hamda davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari bilan bo'lgan munosabatlarda;

— advokatlarni ularning kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan turli ta'qiblardan, asossiz cheklashlar va tajovuzlardan himoya qilish choralarini ko'rish;

— advokatlarni, advokat stajyorlari va yordamchilarini kasbiy tayyorlash va malakasini oshirish ishlarini tashkil qilish;

— respublika shahar va tumanlarida yuridik maslahatxonalar tashkil etish yo'li bilan aholining yuridik yordamga bo'lgan talabini qondirish;

— advokatura faoliyati to'g'risidagi statistik ma'lumotlarni to'plash va o'rganish, advokatlarning ijobiy ish tajribalarini ommalashtirish, advokatlik tuzilmalariga uslubiy yordam ko'rsatish;

— Advokatlar kasb etikasi qoidalari, shuningdek, advokaturaga taalluqli bo'lgan boshqa hujjatlarni qabul qilish va ijrosini ta'minlash;

— advokatlar tomonidan qonunchilikka va kasb etikasi qoidalari hamda advokaturaga taalluqli bo'lgan boshqa hujjatlarga rioya etilishi ustidan nazorat o'rnatish;

— malaka komissiyalari ishini tashkil etish;

— advokatura tizimini ijtimoiy va iqtisodiy rivojlantirish choratadbirlarini ishlab chiqish;

— advokatlik faoliyati, fuqarolarning huquq va erkinliklariga rioya qilinishi masalalari bo'yicha ilmiy-amaliy anjumanlar, simpoziumlar, seminarlar tashkil qilish va o'tkazish;

— ommaviy axborot vositalarini ta'sis etish hamda matbaa va noshirlik faoliyatini yo'lga qo'yish.

Palata qonun hujjatlari bilan taqiqlanmagan, bevosita advokatura faoliyatiga taalluqli boshqa vazifa va funksiyalarni ham amalga oshiradi.

Advokatlar palatasining organlari va mansabdor shaxslari. O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi o'z faoliyatini samarali tashkil etish va o'z oldidagi qo'yilgan vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'zining boshqaruv organlarini tuzadi.

Palataning yuqori organi bo'lib, besh yilda bir marta chaqiriladigan O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining **konferensiyasi** hisoblanadi. Navbatdan tashqari konferensiya Advokatlar palatasi boshqaruv tashabbusi bilan yoki palata a'zolarining uchdan bir qismining tashabbusi bilan chaqirilishi mumkin.

Konferensiya delegatlari hududiy boshqarmalar tomonidan chaqiriladigan advokatlarning umumiy yig'ilishlarida oddiy ko'pchilik ovoz bilan saylanadi.

Advokatlar palatasi konferensiyasining **mutlaq vakolatiga** quyidagilar kiradi:

— Palata Ustavini qabul qilish, unga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish;

— Advokatlar kasb etikasi qoidalarini qabul qilish;

— Boshqaruv tarkibini tuzish va uning faoliyat yo'nalishini belgilash;

— O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining taqdimnomasi-ga ko'ra Palata raisi va uning o'rinbosarlarini saylash;

— Boshqaruv raisi hisobotini, jumladan, Palataning ta'minoti uchun qilingan xarajatlar smetasining ijrosini tasdiqlash;

— taftish komissiyasi to'g'risidagi Nizomni qabul qilish;

— taftish komissiyasini saylash va uning hisobotini tasdiqlash;

— Palataga kirish va a'zolik badallari miqdorlarini belgilash.

Konferensiya Advokatlar palatasining kundalik faoliyatiga rahbarlik qilish va uning Ustavida belgilangan vazifalarning amalga oshirilishini ta'minlash maqsadida palataning ijro etuvchi organi Palata Boshqaruvini saylaydi.

Boshqaruv a'zolari Konferensiyada qatnashgan delegatlar orasidan ochiq ovoz berish yo'li bilan har bir hududdan ikkitadan saylanadi.

Boshqaruv a'zolariga saylangan hudud vakili Boshqaruv a'zolidan chiqarilganda uning o'rnini Palataning hududiy boshqarmasi tomonidan tavsiya etilgan a'zo hisobidan to'ldiriladi.

O'z vakolati doirasida **Boshqaruv**:

— Konferensiyani chaqiradi, uning kun tartibini belgilaydi, Konferensiyani o'tkazish bilan bog'liq tashkiliy tayyorgarlik ishlarini amalga oshiradi va Konferensiya qarorlari bajarilishini ta'minlaydi;

— Palataning joriy va istiqbolli rejalarini belgilaydi va uning bajarilishini ta'minlaydi;

— Hududiy boshqarmalarni tuzadi va ular to'g'risidagi nizomlarni tasdiqlaydi;

— Palataga a'zolik va kirish badallarini to'lash va taqsimlash tartibini belgilaydi;

— Palata huzuridagi Oliy malaka komissiyasini tashkil etadi;

— advokatlardan tomonidan qonunchilikka va kasb etikasi qoidalariga hamda advokaturaga taalluqli bo'lgan boshqa hujjatlarga rioya etilishi ustidan nazorat o'rnatadi va intizomiy amaliyotni o'rganish, tahlil etish asosida tegishli ko'rsatmalar, metodik tavsiyalar ishlab chiqadi;

— advokatlarning ijtimoiy va kasbiy huquqlarini himoya qiladi;

— advokatlik faoliyati, fuqarolarning huquq va erkinliklari masalalariga taalluqli qonun loyihalarining muhokamasida ishtirok etadi;

— advokatlarni kasbiy tayyorlash va malakasini oshirish ishlarini tashkil qiladi;

— advokatlarning axborot bilan ta'minlanishini tashkil etadi;

— advokatlik amaliyoti standartlarini tasdiqlaydi;

— jinoyat ishlari bo'yicha tayinlov asosida qatnashishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqadi va amaliyotga joriy etadi;

— Palata ta'minoti uchun qilinadigan xarajatlar smetasini tasdiqlaydi;

— Boshqaruv a'zolarining vazifalarini taqsimlaydi;

— Boshqaruv apparatining shtatlar jadvalini tasdiqlaydi;

— ommaviy axborot vositalarini ta'sis etadi hamda matbaa va noshirlik faoliyatini yo'lga qo'yadi;

— qonun hujjatlarida belgilangan tartibda advokatlarni davlat mukofoti, orden va medallarga tavsiya qiladi, shuningdek, belgilangan tartibda advokatlik ko'krak nishonlari, esdalik belgilarini ta'sis etadi va advokatlarni taqdirlaydi;

— o'z vakolatlari doirasida boshqa vazifalarni amalga oshiradi.

Boshqaruv majlisi Palata raisi tomonidan zaruriyatga qarab, lekin har uch oyda kamida bir marta chaqiriladi. Majlisda Boshqaruv a'zolarining yarmidan ko'pi ishtirok etgan taqdirda, majlis vakolati hisoblanadi.

Boshqaruv qarori uning majlisida ishtirok etayotgan Boshqaruv a'zolarining oddiy ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi. Ovozlar teng bo'lib qolgan taqdirda Palata raisining ovozi hal qiluvchi hisoblanadi.

Boshqaruv a'zolari Boshqaruvdagi ishlarini advokatlik faoliyati bilan birga olib boradilar.

Boshqaruv a'zolariga Boshqaruv faoliyatidagi ishlari uchun belgilangan miqdorda haq to'lanishi hamda qilgan xarajatlari qoplanishi mumkin.

Palata raisi Palataning yuqori mansabdor shaxsi hisoblanib, u Palataning kundalik faoliyatiga rahbarlik qiladi. Palata raisi va uning o'rinbosarlari saylanadigan kunga qadar kamida besh yil advokatura tizimida ishlab kelgan advokatlar orasidan saylanadi.

Palata raisi va uning o'rinbosarlari O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining taqdimnomasiga ko'ra, Konferensiya saylagan Boshqaruv a'zolari orasidan besh yil muddatga Konferensiya tomonidan yopiq ovoz berish yo'li bilan saylanadi.

Palata raisi va uning o'rinbosarlari o'z vazifalarini bajarish davrida ilmiy, pedagogik va advokatlik faoliyatidan tashqari haq to'lanadigan boshqa turdagi faoliyat bilan shug'ullanishi mumkin emas.

Palata raisi va uning o'rinbosari advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishda boshqa advokatlarning huquqlarini cheklovchi va kasbiy faoliyatiga to'sqinlik qiluvchi sharoitlar hamda imtiyoz yaratmasligi lozim.

Palata raisi:

— Palata va hududiy boshqarmalarning samarali faoliyatini ta'minlaydi;

— hududiy boshqarmalar boshliqlarini va ularning o'rinbosarlarini lavozimlariga tayinlaydi va lavozimlaridan ozod etadi;

— Boshqaruv majlisini chaqiradi, uning kun tartibini belgilaydi, majlisga raislik qiladi;

— Konferensiya va Boshqaruv qarorlari ijrosini ta'minlaydi;

— Palata nomidan ishonchnomasiz ish yuritadi, shu jumladan, uning manfaatlarini ifodalaydi va yuridik shaxslar, fuqarolar hamda xalqaro tashkilotlar bilan bitimlar tuzadi;

— Palata faoliyatiga doir buyruqlar, farmoyishlar chiqaradi va bajarilishi majburiy bo'lgan ko'rsatmalar beradi;

— shtatlar jadvalini tuzadi va Boshqaruv tasdig'iga kiritadi;

— lavozim yo'riqnomalarini tasdiqlaydi;

— Palata apparati xodimlarini ishga qabul qiladi va ularni egalab turgan lavozimlaridan ozod qiladi;

— xodimlar mehnatiga haq to'lash tartibi va usulini belgilaydi;

— xodimlarni rag'ballantiradi hamda intizomiy jazo choralarini qo'llaydi;

— Palata bo'limlari ishini tashkillashtiradi va muvofiqlashtiradi;

— Palataning moliyaviy-xo'jalik faoliyatini tashkil etadi;

— tasdiqlangan tushumlar va xarajatlar smetasi doirasida mablag'larni tasarruf etadi;

— Palata faoliyatiga tegishli boshqa vazifalarni ham amalga oshiradi.

Palata raisining o'rinbosarlari o'z faoliyatlarini taqsimlangan vazifalariga asosan amalga oshiradilar, shuningdek, rais tomonidan o'zlariga yuklatilgan boshqa vazifalarni bajaradilar.

Palata raisi va uning o'rinbosarlari muddatidan oldin egallab turgan lavozimidan O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi taqdim-nomasiga ko'ra Konferensiya tomonidan ozod etilishi mumkin.

Palata raisi va uning o'rinbosarlari egallab turgan lavozimlaridan muddatidan oldin quyidagi hollarda ozod etilishi mumkin:

- o'z arizasiga binoan;
- qonun hujjatlariga binoan advokatlik maqomi tugatilganda;
- qonun hujjatlari va Advokatlar palatasi ustavi talablarini muntazam ravishda buzganda.

Taftish komissiyasi Palataning moliyaviy nazorat organi hisoblanib, u Palata Konferensiyasi tomonidan saylanadi va Konferensiyaga hisobot beradi.

Taftish komissiyasi o'z faoliyatini Advokatlar palatasi Ustaviga va taftish komissiyasi to'g'risidagi nizomga asosan amalga oshiradi.

Hududiy boshqarmalar huzuridagi malaka komissiyalar qarorlari ustidan keltirilgan shikoyatlarni ko'rib chiqish, malaka komissiyalari ish tajribasini umumlashtirish va tahlil qilish maqsadida Palata huzurida Oliy malaka komissiyasi tuziladi.

Palata tuzilmasida fuqarolardan kelib tushgan shikoyatlarni ko'rib chiqish, advokatlar tomonidan kasb etika qoidalariga rioya etilishi ustidan nazorat qilish va advokatlarga nisbatan intizomiy choralar qo'llash bo'yicha taklif kiritish vakolatiga ega bo'lgan bo'lim tashkil etiladi.

Palata vazifalarini bajarish va uning to'laqonli faoliyatini amalga oshirish maqsadida Boshqaruv tomonidan muayyan yo'nalishlar bo'yicha doimiy yoki vaqtincha faoliyat ko'rsatuvchi boshqa bo'limlar, komissiyalar tuziladi, shuningdek, advokatlarning ijtimoiy himoyasini amalga oshirish maqsadida ijtimoiy himoya jamg'armasi tashkil etilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi Qoraqalpog'iston Respublikasi, Toshkent shahri va viloyatlarda o'zining vazifalari va faoliyat yo'nalishlarining amalga oshirilishini ta'minlash maqsadida hududiy boshqarmalar tashkil etadi.

Advokatlar palatasining hududiy boshqarmalari yuridik shaxs bo'lib, Advokatlar palatasi tomonidan tasdiqlanadigan nizomlar asosida faoliyat ko'rsatadi.

Advokatlar palatasi hududiy boshqarmalarining rahbarlari Advokatlar palatasining raisi tomonidan lavozimga (tegishli hududda faoliyat ko'rsatayotgan advokatlar orasidan) tayinlanadi va lavozimdan ozod qilinadi.

3.6. Advokatlik faoliyatining standartlari

Zamonaviy xalqaro huquqda advokat faoliyatining tashkiliy va huquqiy kafolatlari ko'rinishida tadbirlar majmuasi, ya'ni inson huquqlarining fundamental huquqlaridan biri bo'lgan himoyalash huquqini ta'minlashga qaratilgan advokatlik faoliyatining xalqaro standartlari ishlab chiqilgan¹. Advokatlik faoliyati standartlari — bu xalqaro aktlarda, amaldagi qonunchilikda nazarda tutilgan advokatning protsessual harakatlari sifatiga qo'yilgan talablar, shuningdek, samarali ishlash imkoniyatini beradigan advokatlik faoliyati amaliyoti davomida to'plangan usul va uslublardir. Odatda, advokatlik faoliyati standartlari deganda, advokatning kasbiy xislatlari va harakatlariga qo'yiladigan talablar tushuniladi². Biroq, bizning fikrimizcha, advokatlik faoliyatining standartlari bu bilangina chegaralanmaydi, chunki ular amalda advokatlik faoliyatini mustaqil amalga oshirish kafolatlari hamdir.

Xalqaro miqyosda advokatlik faoliyatini huquqiy va axloqiy tartibga solish asosini quyidagi xalqaro-huquqiy aktlar tashkil etadi:

1. 1945-yil 26-iyundagi BMT Nizomi. Ushbu hujjatga ko'ra, insonlarga, ularning millati, jinsi, tili, e'tiqodidan qat'i nazar shunday sharoit yaratish kerakki, unda insoniy huquqlar hurmat qilinsin va qonuniylikka rioya qilinsin.

2. 1948-yil 10-dekabrda Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. Unda insonlarning qonun oldida tengligi, aybsizlik prezumpsiyasi, sudda ishlarni xolis va ochiq holda ko'rilishi va eng muhimi himoya kafolati prinsiplari belgilab qo'yilgan.

3. 1966-yil 19-dekabrda Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakti. Ushbu pakt BMT nizomi va Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining asosiy qoidalarini tasdiqlaydi.

4. BMTning jinoyatlarni oldini olish bo'yicha Sakkizinchi Kongressi tomonidan 1990-yilda Nyu-Yorkda qabul qilingan «Advokatlarning roli to'g'risida asosiy qoidalar». Ularda quyidagilar belgilangan:

1) qo'rqitishsiz, to'siqlarsiz, tashvishlarsiz va no'rin aralashishlarsiz barcha kasbiy majburiyatlarini amalga oshirish imkoniyati;

2) erkin bir joydan ikkinchi joyga ko'chish va mijozlarga o'z davlatida va boshqa davlatlarda konsultatsiyalar berish imkoniyati;

¹ Саидов А.Х. Международные стандарты и законодательство об адвокатуре в странах Центральной Азии // «Современное состояние адвокатуры в странах Центральной Азии: проблемы и перспективы». Материалы Международной региональной конференции (4-7 февраля 2003 г. Ташкент, Узбекистан). — Ташкент, 2003. — Б. 8.

² Qarang: Адвокатская деятельность: Учебно-практическое пособие / Под общ. ред. к.ю.н. В.Н. Буробина. 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Статут, 2005. — Б. 130.

3) kasbiy majburiyatlar, standartlar va axloq normalari asosida amalga oshirilgan maxsus harakatlar uchun javobgarlikka tortilmaslik, ma'muriy, iqtisodiy va boshqa sanksiyalarning qo'llanilmasligi imkoniyati;

4) advokat xavfsizligi kasbiy majburiyatlarini bajarish vaqtida xavf-xatar ostida bo'lsa, u davlat tomonidan tegishli ravishda himoyalangan bo'lishi lozim;

5) agarda advokat milliy qonunchilik va uni qo'llash amaliyoti bilan diskvalifikatsiya qilinmagan bo'lsa, sud yoki ma'muriy organ advokatning mijoz manfaatlarini ifodalash huquqini tan olishni rad etmasligi lozim;

6) tegishli ma'lumotlar, hujjatlar va ish materiallari bilan o'z vaqtida, jinoyat protsessida esa — dastlabki tergov tugagach va sud muhokamasidan oldin tanishish imkoniyatini advokatga ta'minlash vakolatli hokimiyat organlarining majburiyati sanaladi.

5. 1988-yil dekabrda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan tasdiqlangan, shaklidan qat'i nazar ushlab turilgan yoki qamoqqa olingan barcha shaxslarni himoya qilish prinsiplari to'plami. Ushbu hujjatga asosan har qanday ushlab turilgan shaxs advokatdan yuridik yordam olish huquqiga ega.

6. BMTning jinoyatlarning oldini olish va huquqbuzarlar bilan muomala qilish bo'yicha Sakkizinchi Kongressi tomonidan 1990-yilda Gavanada qabul qilingan «Advokatlar rolining asosiy prinsiplari». Bu hujjat quyidagilarni belgilab qo'yan:

— huquqshunolar va yuridik xizmatlarga murojaat qilish imkoniyati;

— jinoyat ishlari bo'yicha odil sudlovni amalga oshirish vaqtida maxsus kafolatlar;

— kadrlar tayyorlash va ularning malakasi;

— funksiya va majburiyatlar;

— huquqshunolarning o'z majburiyatlarini bajarishda kafolatlari;

— ishonch erkinligi;

— huquqshunolarning kasbiy assotsiatsiyalari;

— huquqshunolarning o'z majburiyatlarini tegishli ravishda bajarish uchun intizomiy ta'sir choralari.

7. 1990-yil sentabrda Nyu-Yorkda huquqshunolarning xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan qabul qilingan Yuridik kasbning mustaqilligi standartlari quyidagilarni belgilab qo'yan:

1) yuridik kasb va yuridik ma'lumotga ega bo'lish erkinligi;

2) jamiyatning huquqiy ta'limi;

3) huquqshunolarning huquq va majburiyatlari;

4) nochor shaxslarga yuridik yordam ko'rsatish;

5) advokatlar assotsiatsiyasi vazifalari;

6) huquqshunoslarni intizomiy javobgarlikka tortish asoslari.

Bundan tashqari, Yevropa Hamjamiyati miqyosida integratsiyani yanada rivojlantirish va hamjamiyat davlatlarida advokatlarning xalqaro faoliyatini kengaytirish maqsadida «Yevropa Hamjamiyati davlatlari advokatlari uchun qoidalar umumiy kodeksi» qabul qilingan.

Advokatlarning jamiyatdagi roli to'g'risida yuqorida aytib o'tilgan va boshqa bir qator xalqaro-huquqiy aktlar advokatlik huquqi xalqaro standartlari asosini tashkil etadi.

3.7. Advokatlik faoliyati va uzluksiz yuridik ta'lim

Fuqarolik jamiyatini qurish jarayonida biz sud-huquq tizimini isloh qilish va uni yanada liberalizatsiyalashtirishga alohida ahamiyat beramiz. Sud-huquq tizimining tashkiliy qismi bo'lib fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat barpo etishda muhim o'rin egallaydigan yuridik ta'lim hisoblanadi. Sifatli yuridik ta'lim huquqiy siyosatni ishlab chiqadigan va hayotga tatbiq etadigan, davlat hokimiyati va mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlarida, turli xil tashkilotlarda mas'uliyatli lavozimlarni egallaydigan yangi avlod huquqshunoslarini tayyorlashda belgilab beruvchi pog'ona sanaladi.

Boshqa so'zlar bilan aytganda, yuridik ta'lim oliy ta'limning va olib boriladigan sud-huquq islohotining hal qiluvchi sohasi hisoblanadi. Huquqiy davlat barpo etish, sud-huquq tizimini isloh qilish Prezidentimiz I.A.Karimovning chiqishlarida bir necha bor ta'kidlanganidek, yuridik ta'limni rivojlantirishni talab qiladi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining ikkinchi chaqiriq VI sessiyasidagi ma'ruzasida davlatimiz rahbari tayyorlanayotgan kadrlarning saviyasiga e'tibor qaratdi: «huquqshunoslarni tarbiyalash ishi hamon eskicha olib borilmoqda, o'qitish dasturlarining sifati, ayniqsa, huquqning yangi ustuvor yo'nalishlari bo'yicha, zamonaviy talablarga javob bermaydi. Ularda eskicha yondashuv va tamoyillari halli-hanuz saqlanib qolmoqda. O'qituvchilarning o'zini qayta tayyorlash va kasb mahoratini oshirish tizimi hamon past saviyada qolmoqda»¹. Shuningdek, bugungi kun talablariga javob bermaydigan yuridik fan, o'zimizning yuridik maktabimizning yo'qligi, maxsus adabiyotlari nashrining past darajasi masalalari ham tanqid qilingan.

¹ Karimov I.A. Adolat — qonun ustuvorligida. Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining VI sessiyasidagi ma'ruza, 2001-yil 29-avgust // Xavfsizlik va tinchlik uchun kurashmoq kerak. T.10. — T.: O'zbekiston, 2002. — B. 49-50.

Albatta hozirgi vaqt talablariga javob beradigan va davlatimizning sud-huquq tizimini isloh qilishda poydevor bo'lib xizmat qila oladigan yuridik ta'limni shakllantirish uchun vazifalar qo'yilib, o'ta muhim muammolar ko'tarildi.

Yuridik ta'lim faoliyati mazmunan quyidagilarni o'z ichiga oladi:

— yuridik kadrlarni bevosita tayyorlash; o'z navbatida u huquqni himoya qilish organlari, davlat boshqaruv organlari, iqtisod sohasida faoliyat olib boradigan huquqshunoslar, o'rta maktablar, kollejlilar, litseyilar va oliy o'quv yurtlari o'qituvchilari, shu jumladan advokatura xodimlari uchun kadrlar tayyorlashga bo'linadi;

— yuqorida aytib o'tilgan kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

— milliy yuridik maktabni shakllantirish va yuridik fanlarni rivojlantirish;

— jiddiy ilmiy baza asosida huquqiy tizimni isloh qilish bilan bog'liq bo'lgan dasturlar, qarorlar, qonunlar va buyruqlar loyihalarini tuzish;

— darsliklar, o'quv qo'llanmalar, monografiyalar, risolalarni o'z ichiga oladigan maxsus yuridik adabiyotlarni tayyorlash va nashr etish;

— jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirish va oshirish; huquqiy jamiyat fuqarolarining yangi avlodini tarbiyalash.

Yuridik ta'limining asosiy vazifasi va maqsadi tayyorgarlik darajasi nafaqat oliy o'quv yurtining nufuzi, balki butun jamiyat rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash hisoblanadi. Tayyorgarlik darajasi past kadrlar jamiyat taraqqiyotini ta'minlab bera olmaydi. Agar moliya vositalarini biror-bir tarzda qayta tiklab bo'lsa, o'rta-miyona mutaxassislarni tayyorlashga sarf qilingan vaqtni tiklashning hech ham iloji yo'q.

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda huquqshunoslarni tayyorlash sakizta oliy o'quv yurtlarida amalga oshiriladi: Toshkent davlat yuridik institutida, Qoraqalpog'iston, Samarqand va Farg'ona davlat universitetlarining yuridik fakultetlarida, boshqa o'quv yurtlarida.

Aytib o'tish lozimki, huquqshunoslik sohasidagi ta'lim siyosati ta'lim sohasida umummilliy manfaatlar va maqsadlarni aks ettirgan holda shu bilan birga davlat huquqiy tizimini isloh etish xususiyatlarini e'tiborga olishga harakat qiladi.

Bugungi kunda ta'lim siyosati Ittifoq vaqtidagi ta'lim siyosatidan jiddiy ravishda farq qiladi. Dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuv talabalarga ta'lim berishning davlat standartlari va metodlarini qayta ko'rib chiqishga va mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirish ustidan ish olib borish imkoniyatini berdi. Bu borada advokatlarni talabalik davridanoq tayyorlash jarayoni orqada qolib ket-

masligi kerak. Bu yoʻnalishda Toshkent davlat yuridik institutida «Sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar» kafedrasini tashkil etilgan. Bu kafedrada advokatura instituti ham oʻrganiladi. Kelajakda advokatlik faoliyatining maqomi, muammolari va takomillashtirish yoʻllarini oʻrganish bilan shugʻullanadigan «Advokatura» kafedrasini tashkil etish mumkin.

Boʻlajak advokatlarni talabalik davridan tayyorlashda davlatning roli haqida gapirganda, aytish kerakki, hozirda jarayonlarni dinamikada oʻrganishga eʼtibor qaratilmoqda, bu esa tinglovchilar tomonidan oʻquv materiallarini chuqurroq oʻrganishiga olib keladi hamda pedagog va talabaning hamkorligi ruhi sezilib turadigan ijodiy atmosferani shakllantiradi. Fuqarolarga huquqiy muammolar boʻyicha konsultatsiyalar berishda talabalar ishtirok etadigan yuridik klinikalar faoliyati ham shu maqsadlarga qaratilgan. Bu olingan bilimlarni amaliyotda qoʻllash va oʻzini boʻlajak advokat sifatida namoyon etish imkoniyatini beradi.

Yuqori malakali advokatni tayyorlash maqsadi boʻlganda advokatura organlarida ham amaliyot oʻtashni koʻzda tutish lozim. Buning uchun yuridik oliy oʻquv yurtlari advokatlik tuzilmalari bilan talabalarining ishlab chiqarish amaliyotini oʻtash haqidagi shartnomalarini tuzishi lozim. Va boshidanoq hozirgi vaqtda ishlab chiqarish amaliyotida mavjud boʻlgan kamchiliklarni hisobga olish lozim. Chunonchi, huquqni himoya qilish organlari va sud organlarining xodimlari amaliyot oʻtash uchun kelgan talabalarga takabburona munosabatda boʻlib, ishlab chiqarish amaliyotini oʻtash sifati ustidan nazoratni deyarli amalga oshirmaydi. Bizning fikrimizcha, bu muammoni ishlab chiqarish amaliyotini oʻtash boʻyicha imtihon natijalari uchun tegishli huquqni himoya qilish yoki boshqa organlar xodimi zimmasiga yuklatish, advokatura organlariga nisbatan ham xuddi shunday chora koʻrish orqali yechish mumkin. Masalan, talaba ishlab chiqarish amaliyotini oʻtash uchun advokatlik hayʼatiga yuborilgan. Bu holda advokatlik tuzilmasi rahbari zimmasiga ishlab chiqarish amaliyotini oʻtash sifati uchun javobgarlik yuklatilgan boʻlishi lozim.

Demak, nazariya va amaliyotning uzluksiz oʻzaro taʼsirini taʼminlash maqsadida ishlab chiqarish amaliyoti yuqorida koʻrsatilgan joylarda tegishli tarzda tashkil etilgan boʻlishi lozim.

Huquqiy bilimlar mutaxassis butun hayoti davomida, yaʼni oliy oʻquv yurtida taʼlim davrida ham, kasbiy faoliyati davrida ham takomillashtirib borilishi kerak. Jamiyatni isloh qilish bevosita davlatdagi huquqshunoslar malakasi saviyasiga bogʻliqligini eʼtiborga olib, oliy oʻquv yurtidan keyingi taʼlim tizimini takomillashtirish doimiy vazifa boʻlib hisoblanadi.

Sud organlari kadrlarini, adliya, advokatura organlari xodimlarini, davlat boshqaruv organlari, mulk shaklidan qat'i nazar korxonalar, tashkilot, muassasalarning huquqshunos kadrlarini qayta tayyorlashni yaxshilash va malakasini oshirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 25.06.1997-yildagi «Huquqiy tarbiyani yaxshilash, aholining huquqiy madaniyati darajasini yuksaltirish, huquqshunos kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish, jamoatchilik fikrini o'rganish ishini yaxshilash haqida»gi Farmoniga asosan O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi qoshida yuristlar malakasini oshirish Markazi tuzilgan. O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi qoshida Oliy o'quv kurslari faoliyatini amalga oshiradi. Ichki ishlar organlari xodimlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish IIV o'quv muassasalarida amalga oshiriladi. Ko'rib turganimizdek, amalda bevosita prokuratura va tergov organlari xodimlari malakasini oshirish uchun markazlar mavjud. Yuristlar malakasini oshirish Markazi esa ko'proq sud organlari xodimlari, rezervdagi sudyalalar va boshqalar uchun mo'ljallangan. Endi esa ushbu Markazda advokatlar ham malaka oshirishadi.

Shubhasiz, yuridik yordamni ham moddiy, ham professional huquq normalarini biladigan savodli huquqshunoslar ko'rsatishi lozim. Qonunchilikda bo'ladigan o'zgarishlarni, vaqt talabi bilan paydo bo'lgan huquqning yangi tarmoqlari vujudga kelishini e'tiborga olib, advokat doimo o'zining kasbiy darajasi va saviyasini yuksaltirish ustidan ishlanishi lozim, shu jumladan, seminar, konferensiyalarda ishtirok etishi, chet elda, MDH davlatlarida malaka oshirish va stajirovka tizimlarda ta'lim olishi lozim¹.

Kasbiy bilimlarning uzluksiz to'ldirilib borilishi advokatlik faoliyatini mustaqil amalga oshirilishini tartibga soluvchi advokatlik faoliyatining prinsiplari va normalariga amal qilishning shartlaridan biri hisoblanadi.

Advokatlarning malakasini oshirish advokaturaning davlat bilan munosabatlarida uning pozitsiyasini kuchaytirish sifatida qarash lozim, bu yerda advokatura yetuk fuqarolik jamiyatining elementi sifatida namoyon bo'lishi, uning erkinligi va mustaqilligi oshirilishi Prezidentimiz I.A.Karimovning «Kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyatiga o'tish» konsepsiyasining hayotga tatbiq etilishiga olib keladi. Ushbu konsepsiyaga asosan nodavlat notijorat tashkilotlarning roli oshirilishi lozim. Shu kabi advokatlar malakasini oshirish yangi das-

¹ Усланова М.С. О непрерывном образовании адвокатов // «Современное состояние адвокатуры в странах Центральной Азии: проблемы и перспективы». Материалы Международной региональной конференции (4-7 февраля 2003г. Ташкент, Узбекистан). – Т.: 2003. – Б.116.

turlari xalqaro tajribaga tayangan holda progressiv modellarga intilish orqali advokatlik birlashmalarining rolini oshirishga qaratilgan.

Maqsadi advokatlik faoliyatini o'rganish bo'lgan huquqshunos kadrlarni tayyorlash, milliy huquqiy maktabni shakllantirish, yuridik fanlarni rivojlantirishdan tashqari advokaturani isloh qilish, har bir inson hayotida uni rolini oshirishda yana bir muhim ahamiyatga ega jihat bu aholining huquqiy tarbiyasini yaxshilash, huquqiy madaniyatni darajasini yuksaltirish, huquqiy informatsiyaning keng doirasini hosil qilish sanaladi.

Shubhasiz, qonun ustuvorligi, davlatdagi fuqaroviy totuvlikni ta'minlash, huquqiy davlat barpo etish va fuqarolik jamiyatini shakllantirishning muhim tashkil etuvchisi huquqiy madaniyat hisoblanadi. Jamiyatning olg'a qarab intilishi va davlatdagi islohotlarning muvaffaqiyati aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatiga bevosita bog'liq. Yuksak huquqiy madaniyat demokratik jamiyat asosi va huquqiy tizim yetukligi ko'rsatkichi sanaladi. Huquqiy madaniyatning ahamiyati darajasi haqida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining quyidagi so'zlari dalolat beradi: «...xalqimizning huquqiy madaniyatini yuksaltirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilishi lozim»¹.

Davlat yuridik ta'lim timsolida o'z faoliyatini quyidagi ikkita yo'nalishda amalga oshirishi lozim: bevosita huquqshunos-advokatning kasbiy huquqiy madaniyatini shakllantirish va yuksaltirish hamda aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirish.

Kasbiy huquqiy madaniyatni ijtimoiy-kasbiy guruh sifatida huquqshunoslarning meros tartibida o'tib keladigan huquqiy boyluklarni huquqiy tarbiya va yuridik ta'lim orqali o'rganish va amaliy qo'llash o'lchovi bo'lib hisoblangan mehnat taqsimoti bilan shartlangan jamiyat huquqiy madaniyatining bir ko'rinishi deb tushunish mumkin.

Bizning fikrimizcha, keltirilgan ta'rifni kasbiy-huquqiy faoliyatning o'ziga xos xususiyatini e'tiborga olgan holda to'ldirish lozim. Bu borada huquqshunoslarning huquqiy ongi darajasi, ularning amaliy faoliyati usuli, yuridik hamjamiyatning huquqiy hayotining sifat holati, shuningdek yuridik ta'lim kabi belgilar muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning har birini o'rganish maxsus ilmiy tahlil obyekti bo'lishi mumkin.

O'ylishimizcha, huquqshunoslarning huquqiy madaniyati na-faqat bilishning, balki olingan bilimlarni amaliy o'rganish va qo'llash o'lchovi bo'lib ham xizmat qiladi. O'z navbatida ushbu o'lchov huquqiy tartibga solishning barcha bosqichlarida huquqshunosning sa-

¹ Karimov I.A. Yuksak huquqiy tafakkur — demokratik jamiyat taqozosi // Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. T.6. — T.: O'zbekiston, 1998. — B. 29.

marali ishtirokiga ta'sir etadi. Bu esa kasbiy huquqiy faoliyat hamda huquqiy ong o'rtasidagi bog'liqlik haqida dalolat beradi. Kasbiy huquqiy faoliyat boshqa shaxslarning huquqlarini buzmaganda holda o'z majburiyatlarini samarali bajarilishi hamda o'z huquqlarini to'g'ri qo'llay olishi darajasini oldindan belgilab beradi. Hozirgi sharoitda huquqiy madaniyat huquqiy davlatni shakllantirish, sud-huquq islohotini amalga oshirish zamini hisoblanadi. Bu ayniqsa sud-huquq islohotini samarali amalga oshirishga huquqshunolar daxldorligini e'tiborga olganda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'qish davrida ham, talabalar bilan tarbiya ishlarini olib borish vaqtida ham huquqshunolarning, shu jumladan advokatlarning kasbiy madaniyatini shakllantirish jarayoniga birinchi darajali e'tibor qaratilishi lozim.

Advokatura institutini isloh qilishning keyingi jihati: yuridik ta'limning vazifalaridan biri aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirish sohasidagi vazifasi hisoblanadi. Mamlakatimizda inson huquqlari va manfaatlarini ta'minlash, ijtimoiy hayotni demokratizatsiyalashtirish va huquqiy davlat asoslarini shakllantirish shart-sharoitlarini yaratish zaruratidan kelib chiqqan holda aholining huquqiy bilimlari va ongi darajasini yuksaltirish, jamiyatning siyosiy faolligini oshirish, huquqshunos kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Huquqiy tarbiyani yaxshilash, aholining huquqiy madaniyati darajasini yuksaltirish, huquqshunos kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish, jamoatchilik fikrini o'rganish ishini yaxshilash haqida»gi Farmoni qabul qilingan. Ushbu Farmon asosida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan huquqiy tarbiyani yaxshilash, aholining huquqiy madaniyati darajasini yuksaltirish, huquqshunos kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish to'g'risida bir qator qarorlar qabul qilingan. Odamlarda huquqiy madaniyatni tarbiyalash, huquqiy bilimlarni targ'ibot qilish yuridik ta'limning eng muhim vazifalaridan biri sanaladi.

Bu borada Toshkent davlat yuridik instituti, Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universitetida keng qo'llanadigan aholining huquqiy madaniyati va huquqiy ongi darajasini yuksaltirishga qaratilgan yuridik klinikalar amaliyoti e'tiborga sazovor. Ushbu faoliyatning birdan bir ajralib turadigan xususiyati — bu aholining u yoki bu masala bo'yicha o'zi murojaat qilishi hisoblanadi.

Hozirgi sharoitda yuridik ta'limning maqsad va vazifasi faqat huquqshunos kadrlar tayyorlashdan iborat emas. Yuridik ta'limning muvaffaqiyati va samarasi tashqi va ichki omillarga bog'liq, ularni muvaffaqiyatli yechish esa nafaqat davlatga, balki professor-o'qituvchilar tarkibiga ham bog'liq. Bunda huquqiy davlatning taraqqiy etishi va

jamiyatning barcha jabhalarida islohotlar amalga oshirilishi istiqbol-lari bo'lajak huquqshunoslar, ayniqsa advokatlarga bog'liqligi haqi-da unutmazlik lozim. Ta'lim tizimida advokat kasbiga tayyorlash dunyoning barcha davlatlarida muhim o'rin egallaydi, chunki bu kasb davlatning muvaffaqiyatli yuksalishida yo'l ochib beradigan ahami-yatga ega, uning saviyasi davlatning milliy xavfsizligi, ya'ni siyosiy, iqtisodiy, ekologik xavfsizligiga ta'sir etadi.

Shunday qilib, yuqori malakali advokatlarni tayyorlash maqsadida yuridik ta'limni takomillashtirishda quyidagi masalalar birinchi dara-jali hisoblanadi: zamonaviy informatsion texnologiyalarni joriy qi-lish va ularni ommalashtirish (o'quv jarayonini kompyuterizatsiya-lashtirish); ta'lim berishning zamonaviy interaktiv metodikalari; tala-balar ishining mustaqil ishlash qismini ko'paytirish; ishlab chiqarish amaliyotini o'tash mexanizmini qayta ko'rib chiqish, malaka oshi-rish markazini tashkil etish va advokatlarning malaka oshirish das-turlarini ishlab chiqish; bo'lajak advokatlarning stajirovkasini tashkil etish; advokatlik faoliyati to'g'risida maxsus adabiyotlar, darsliklar, qo'llanmalar nashr etilishini moliyalashtirish; hozirgi zamon talablari-ga javob beradigan ilmiy tadqiqotlar o'tkazish; advokatlarning kasbiy faoliyatini, aholining huquqiy madaniyati va huquqiy ongini yuksalti-rish masalalariga e'tibor qaratish. Albatta, bu tugal ro'yxat emas.

So'z oxirida yuridik ta'limning sifatiga fuqarolarning huquq va erkinliklari himoyasi sifati, ularning xavfsizligi, davlat hokimiyatining barcha darajalarida qabul qilinadigan qarorlar sifati, demak, butun jamiyat va davlatning xavfsizligi ham bog'liqligini eslatib o'tish lozim.

3.8. Advokatlik faoliyatining soliqqa tortilishi

Advokatlik tuzilmalari (advokatlik byurosi, advokatlik firmasi, ad-vokatlar hay'ati) va advokatlarning alohida huquqiy maqomi hisobga olingan holda qonunga ko'ra ularga soliq solish ham o'ziga xos xusu-siyatlarga ega. Advokatlik tuzilmalari va advokatlarni soliqqa tortish-ning o'ziga xos xususiyatlari O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi-ning 64-bobida nazarda tutilgan. Advokatlik tuzilmalari va advokat-larni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rib chiqishdan avval, soliqqa tortish bilan bog'liq asosiy tushunchalarni bilish zarur.

Soliqlar deganda Soliq kodeksida belgilangan, muayyan miqdor-larda undiriladigan, muntazam, qaytarib berilmaydigan va beg'araz xususiyatga ega bo'lgan, budjetga yo'naltiriladigan majburiy pul to'lovlari tushuniladi.

Boshqa majburiy to'lovlar deganda Soliq kodeksida belgilangan davlat maqsadli jamg'armalariga majburiy pul to'lovlari, bojxona

to'lovlari, shuningdek vakolatli organlar hamda mansabdor shaxslar tomonidan yuridik ahamiyatga molik harakatlarni to'lovchilarga nisbatan amalga oshirish uchun, shu jumladan muayyan huquqlarni yoki litsenziyalar va boshqa ruxsat beruvchi hujjatlarni berish uchun to'lanishi lozim bo'lgan yig'imlar, davlat boji tushuniladi.

Soliq to'lovchilar — bu Soliq kodeksiga muvofiq zimmasiga soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash majburiyati yuklatilgan jismoniy shaxslar, yuridik shaxslar va ularning alohida bo'linmalaridir.

O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksida ishlatilgan «yuridik va jismoniy shaxslar» tushunchasi kodeksning 16-moddasida berilgan.

Yuridik shaxs — O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari-ga muvofiq tashkil etilgan, o'z mulkida, xo'jalik yuritishida yoki operativ boshqaruvida alohida mol-mulkka ega bo'lgan hamda o'z majburiyatlari yuzasidan ushbu mol-mulk bilan javob beradigan, mustaqil balansiga yoki smetasiga ega bo'lgan, o'z nomidan mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquqlarga ega bo'la oladigan hamda ularni amalga oshira oladigan, majburiyatlarni bajara oladigan, sudda da'vogar va javobgar bo'la oladigan tashkilot; chet davlatning qonun hujjatlari-ga muvofiq tashkil etilgan chet el tashkiloti; O'zbekiston Respublikasining, chet davlatning qonun hujjatlari-ga yoki xalqaro shartnomaga muvofiq tashkil etilgan xalqaro tashkilotlar.

Jismoniy shaxslar — bu O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet davlatlar fuqarolari, shuningdek fuqaroligi bo'lmagan shaxslardir.

Notijorat tashkilotlari deganda foyda olishni faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan va olingan daromadlarni o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydigan yuridik shaxslar tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonuni-ning 4¹, 4², 4³-moddalariga ko'ra advokatlik tuzilmalari (advokatlik byurosi, advokatlik firmasi, advokatlar hay'ati) *notijorat tashkilotlari* hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonuni-ning 3-moddasiga ko'ra qonunda belgilangan tartibda advokat maqomini va advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini olgan shaxs advokat deb hisoblanadi. Shunday qilib, soliq solish nuqtayi nazardan advokat *jismoniy shaxsdir*.

Qonunda belgilangan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni yuridik shaxslar (advokatlik tuzilmalari) ham va jismoniy shaxslar (advokatlar) ham to'lashi shart.

Qonunning mazmuniga ko'ra soliqlarni joriy etishda soliq to'lovchilar va soliq solish elementlari: soliq solish obyekti, soliq solina-

digan baza, soliq stavkasi, soliqlarni hisoblab chiqarish tartibi, soliq davri, soliqlar bo'yicha imtiyozlar va ulardan soliq to'lovchilarning foydalanish asoslari belgilanishi lozim.

Soliq to'lovchi — soliq to'lash majburiyati yuklatilgan yuridik yoki jismoniy shaxs.

Soliq solish obykti soliq to'lovchida soliq yoki boshqa majburiy to'lov hisoblab chiqarilishi va (yoki) to'lanishi yuzasidan majburiyat keltirib chiqaruvchi mol-mulk, harakat, harakat natijasidir.

Soliq solinadigan baza soliq solish obyektining soliq yoki boshqa majburiy to'lovning stavkasi tatbiqan belgilangan ko'rsatkichlardagi qiymat, miqdor, fizik va boshqa tavsiflarini ifodalaydi.

Soliq stavkasi soliq solinadigan bazaning o'lchov birligiga nisbatan hisoblanadigan foizlardagi yoki mutlaq summadagi miqdorni ifodalaydi.

Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning stavkalari, agar Soliq kodeksida boshqacha qoida nazarda tutilgan bo'lmasa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan belgilanadi.

Soliq va boshqa majburiy to'lovni hisoblab chiqarish tartibi soliq davri uchun soliq solinadigan bazadan, stavkadan, shuningdek imtiyozlar mavjud bo'lsa, shu imtiyozlardan kelib chiqib, soliq va boshqa majburiy to'lov summasini hisoblash qoidalarini belgilaydi.

Soliq va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblab chiqarish soliq to'lovchi tomonidan mustaqil ravishda amalga oshiriladi.

Soliq kodeksida nazarda tutilgan hollarda, soliq va boshqa majburiy to'lovni hisoblab chiqarish majburiyati davlat soliq xizmati organi yoki soliq agenti zimmasiga yuklatilishi mumkin.

Soliq davri u tugaganidan keyin soliq solinadigan baza aniqlanadigan hamda soliq yoki boshqa majburiy to'lov summasi hisoblab chiqariladigan davrdir.

Soliq davri bir necha hisobot davriga bo'linishi mumkin bo'lib, ularning yakunlari bo'yicha hisob-kitoblarni taqdim etish hamda soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning to'lanishi lozim bo'lgan summalarini to'lash majburiyati yuzaga keladi.

Joriy to'lovlarni to'lash bo'yicha majburiyat yuzaga kelgan davr hisobot davri bo'lmaydi.

Soliq kodeksida, boshqa qonunlarda va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlarida nazarda tutilgan, boshqa soliq to'lovchilarga nisbatan ayrim toifadagi soliq to'lovchilarga beriladigan afzalliklar, shu jumladan soliq va (yoki) boshqa majburiy to'lov to'lamaslik yoxud ularni kamroq miqdorda to'lash imkoniyati soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha **imtiyozlar** deb e'tirof etiladi.

O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonuniga muvofiq advokatlik faoliyati O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, ajnabiy fuqarolar, fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga, korxonalar, muassasalar, tashkilotlarga yuridik yordam ko'rsatishga yo'naltirilgan. Advokatlik faoliyati tadbirkorlik hisoblanmaydi, shu tufayli advokat ilmiy va pedagogik faoliyatdan, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasidagi va uning hududiy boshqarmalaridagi faoliyatdan tashqari haq to'lanadigan boshqa turdagi faoliyat bilan shug'ullanishga haqli emas. Qonunda advokatlik tuzilmalari uchun bunday cheklash nazarda tutilmagan. Chunonchi ko'rsatilgan qonunning 4-moddasiga muvofiq advokatlik tuzilmalari fuqarolar va yuridik shaxslarga yuridik yordam ko'rsatganligi uchun ulardan tushadigan pul mablag'lari (daromadlar) hamda qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa mablag'lar hisobidan ta'minot oladi. Bundan shunday xulosa qilish mumkin-ki, advokatlar tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishga haqli emaslar, ammo advokatlik tuzilmalari qonunda taqiqlanmagan har qanday faoliyat bilan, shu jumladan tadbirkorlik faoliyati bilan ham shug'ullanishga haqli.

Advokatlar hay'atlari, advokatlik firmalari va advokatlik byuro-lari nodavlat notijorat tashkilotlari sifatida faoliyatning advokatlar tomonidan yuridik yordam (xizmat) ko'rsatish bilan bog'liq qismi bo'yicha soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar to'lashdan ozod etiladilar. Ammo advokatlik tuzilmalari:

- bojxona to'lovlari;
- yagona ijtimoiy to'lov;
- avtotransport vositalarini olganlik va (yoki) vaqtinchalik olib kirganlik uchun Respublika yo'l jang'armasiga yig'im;
- to'lov manbaida ushlab qolinadigan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni boshqa soliq to'lovchilar uchun o'rnatilgan tartibda to'laydilar.

Advokatlar hay'atlari, advokatlik firmalari va advokatlik byuro-lari (advokatlar tomonidan yuridik yordam ko'rsatish bilan bog'liq bo'lmagan) tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirgan taqdirda, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar Soliq kodeksida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiruvchi yuridik shaxslar uchun nazarda tutilgan tartibda to'lanadi.

O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonunining II-moddasiga muvofiq advokat o'zi tomonidan ko'rsatilgan yuridik yordam uchun jismoniy va yuridik shaxslardan haq olish (gonorar) huquqiga ega. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 392-moddasiga muvofiq advokatlar tomonidan yuridik yordam (xiz-

mat) ko'rsatganlik uchun olingan gonorarlar summalariga jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i solinadi.

Advokatning daromadlari jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i obyektidir.

Advokatning daromadi advokat tomonidan yuridik yordam (xizmat) ko'rsatganlik uchun olingan summa bilan advokatlar hay'atlari, advokatlik firmalari va advokatlik byurolarini saqlab turish uchun o'tkazilgan mablag'lar summasi o'rtasidagi farq sifatida aniqlanadi.

Soliq solinadigan baza advokat daromadidan advokat gonorarida hisobga olinadigan yagona ijtimoiy to'lov chegirib tashlangan holda aniqlanadi.

Advokatlarning daromadlariga soliq solish soliq agentlari — advokatlar hay'atlari, advokatlik firmalari va advokatlik byurolari tomonidan amalga oshiriladi.

Advokatlarning to'lov manbaida soliq solinadigan daromadlariga quyidagi daromadlar kiradi:

1) Soliq kodeksining 172-moddasiga muvofiq advokatlarning mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlari;

2) Soliq kodeksining 177-moddasiga muvofiq moddiy naf tarzidagi daromadlar;

3) mulkiy daromadlar, agar daromadning to'lov manbai yuridik shaxs — O'zbekiston Respublikasining rezidenti, faoliyatini O'zbekiston Respublikasida doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidenti, chet el yuridik shaxsining vakolatxonasi bo'lsa;

4) Soliq kodeksining 178-moddasiga muvofiq boshqa daromadlar, agar daromadning to'lov manbai yuridik shaxs — O'zbekiston Respublikasining rezidenti, faoliyatini O'zbekiston Respublikasida doimiy muassasa orqali amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasining norezidenti, chet el yuridik shaxsining vakolatxonasi bo'lsa.

To'lov manbaida soliq solish soliq solinadigan baza va belgilangan stavkadan kelib chiqqan holda soliq agentlari tomonidan amalga oshiriladi.

Soliq agentlari soliq to'lovchining Soliq kodeksining 184-moddasida ko'rsatilgan daromadlaridan hisoblangan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i summasini mazkur daromadlar haqiqatda to'lanayotganda ushlab qolishlari shart.

Advokatlarning daromadlaridan olinadigan soliqning hisoblangan summasini soliq to'lovchidan ushlab qolish soliq agenti soliq to'lovchiga to'layotgan har qanday pul mablag'lari hisobidan, mazkur pul mablag'lari haqiqatda soliq to'lovchiga yoki uning topshirig'iga binoan uchinchi shaxslarga to'lanayotganda amalga oshiriladi.

Advokatlardan olinadigan daromad solig'ining to'g'ri ushlab qolinishi va o'z vaqtida budjetga o'tkazilishi uchun javobgarlik daromad to'layotgan soliq agentining zimmasida bo'ladi. Mazkur soliq summasi ushlab qolinmagan taqdirda, soliq agenti ushlab qolinmagan summani hamda u bilan bog'liq penyani budjetga to'lashi shart.

Advokatlardan olinadigan daromad solig'ini hisoblab chiqarish uchun soliq stavkasini qo'llash maqsadida eng kam ish haqi miqdori yil boshidan ortib boruvchi yakun bo'yicha (yil boshidan tegishli davrning har bir oyi uchun eng kam ish haqlarining summasi) hisobga olinadi.

Advokatlardan olinadigan daromad solig'ini hisoblab chiqarish va ushlab qolish belgilangan soliq solinadigan baza hamda stavkalardan kelib chiqqan holda daromad hisoblanishiga qarab, yil boshidan ortib boruvchi yakun bo'yicha har oyda advokatning asosiy ish joyi bo'yicha soliq agenti tomonidan amalga oshiriladi.

Advokatlardan olinadigan daromad solig'ining hisoblab chiqarilgan summasi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda advokatlarning shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvaraqlariga o'tkaziladigan har oylik majburiy badallar summasiga kamaytiriladi.

O'z tarkibida faoliyat ko'rsatayotgan advokatlarga moddiy yordam ko'rsatgan va sovg'alar bergan advokatlar tuzilmasi advokatlardan olinadigan daromad solig'i summasini soliq davrining oxirida amalda bo'lgan eng kam ish haqi miqdoridan kelib chiqqan holda qayta hisob-kitob qiladi.

O'zbekiston Respublikasi «Advokatura to'g'risida»gi Qonunning 4¹-moddasiga muvofiq yuridik maslahatxona advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasi tomonidan tashkil etiladi va yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmaydi.

Yuridik maslahatxonada faoliyat ko'rsatayotgan advokatlarning mehnatiga jismoniy va yuridik shaxslardan ularga yuridik yordam ko'rsatilayotgani uchun Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasiga kelib tushgan mablag'lar hisobidan haq to'lanadi. Mablag'lar yetarli bo'lmagan taqdirda Advokatlar palatasining yuridik maslahatxonani tashkil etgan hududiy boshqarmasi ushbu yuridik maslahatxonani ta'minoti uchun ko'shimcha mablag'lar ajratadi, shu jumladan yuridik maslahatxonada faoliyat ko'rsatayotgan advokatlar mehnatiga haq to'laydi.

Yuridik maslahatxonada faoliyat ko'rsatayotgan advokatlarning daromadlari jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining obyektidir va bu soliq ulardan yuridik maslahatxonani tashkil etgan Advokatlar palatasi hududiy boshqarmasi tomonidan yuqorida ko'rsatilgan tartibda undiriladi.

Nazorat savollari

1. Hozirgi O'zbekiston hududida oktabr to'ntarishiga (1917-y.) qadar fuqarolarga huquqiy yordam kimlar tomonidan ko'rsatilgan?

2. Sovetlar davrida advokatura instituti va uning o'ziga xos xususiyatlari.

3. O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyatining huquqiy asoslari.

4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida advokatura va advokatlik faoliyatini tartibga soluvchi normalar hamda ularning ahamiyati.

5. O'zbekiston Respublikasi «Advokatura to'g'risida»gi Qonunining o'ziga xos xususiyatlari.

6. O'zbekiston Respublikasi «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonunini qabul qilish zaruriyati va ahamiyati.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 1-maydagi «O'zbekiston Respublikasida advokatura institutini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmonida advokatura institutini isloh qilish borasida belgilangan vazifalar.

8. O'zbekiston Respublikasi «Advokatura instituti takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi Qonunning asosiy qoidalari haqida so'zlab bering.

9. O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi huzuridagi Oliy malaka komissiyasining vazifalari haqida so'zlab bering.

10. O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalari qanday vazifalarni bajaradi?

11. Advokat intizomiy javobgarligining o'ziga xos xususiyatlari.

12. Advokatlik maqomiga ega bo'lish tartibi.

13. Advokatlik maqomini to'xtatib turishga asos bo'ladigan holatlar.

14. Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqi beruvchi litsenziyaning amal qilinishini to'xtatib turish asoslari va tartibi.

15. Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyaning amal qilinishini tugatish asoslari va tartibi.

16. Advokatlik faoliyatining tashkiliy shakllari — advokatlik byurosi, advokatlik firmasi, advokatlik hay'ati, yuridik maslahatxona bir-biridan nimasi bilan farqlanadi?

17. O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining huquqiy maqomi to'g'risida so'zlab bering.

18. Advokatlik faoliyati standartlari tushunchasi.

19. Advokatlarning kasb malakasini oshirish ishlarini tashkil qilish asoslari.

20. Advokat kasb huquqiy madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari.

21. Advokatlik tuzilmalariga soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash bo'yicha qanday imtiyozlar berilgan?

IV BOB. ADVOKATNING KASB ETIKASI

Asosiy savollar. Advokatning kasb etikasi qoidalari: ularning ahamiyati va mazmuni. Advokat va ishonch bildiruvchi. Advokatlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar. Advokatlar va sud protsessi ishtirokchilari. Advokatlik siri. Advokat va manfaatlar to'qnashuvi. Advokat gonorari.

4.1. Advokatning kasb etikasi: ahamiyati va mazmuni

Yuridik etika huquqshunosning kasbiy faoliyati xususiyatlari, uning axloqiy va ijtimoiy holati fazilatlarini bilan shartlangan.

Kasb turi bo'yicha insonlar bilan ish olib borishga to'g'ri keladigan mutaxassislar o'quvchilar, talabalar, sudlanuvchilar, guvohlar tomonidan nafaqat muayyan belgilangan rolni ijro etuvchi sifatida, balki ularning istarasi issiqligi, ijobiy yoki salbiy insoniy xislatlari bo'yicha ham baholanadi. Xususan, huquqshunos bilan suhbatda bo'lgan har bir inson undan nafaqat kasbiy majburiyatlarini malakali bajarishini, balki izzat-hurmat bilan muomala qilishni kutadi, bu esa huquqshunos zimmasiga odob nuqtayi nazaridan javobgarlik yuklaydi, unga shaxs sifatida yuqori talablar qo'yadi. Mana shuning o'ziyoq insonlarning kasbiy majburiyatlarini bajarishini tartibga soladigan va ularning e'tiborini o'z-o'zini tarbiyalashga undovchi maxsus xulq-atvor normalarining paydo bo'lish asosi hisoblanadi.

Bu sohalarida kasbiy majburiyatlarni muvaffaqiyatli bajarilishi mutaxassislarning malakasi va javobgarligi, o'z kasbiy burchini benuqson bajarishga shayligini fahmlash bilan qo'shilishini nazarda tutadi.

Axloq ham, huquq ham muayyan tarzda adolat va lozimlik to'g'risidagi umuminsoniy tasavvurlarni ifodalaydigan nisbatan barqaror normalar (qoidalar, yo'l-yo'riqlar va boshqa) majmui sifatida tushuniladi. Bu normalar umumiy xarakterga ega bo'lib, jamiyatning barcha a'zolari uchun bir xilda baravar taalluqli hisoblanadi. Huquq normalari yozilganligi, nashr qilinganligi, ya'ni rasmiy tarzda davlat tomonidan e'lon qilinganligi, axloq normalari esa asosan jamiyatning ijtimoiy ongida mujassam bo'lganligiga qaramasdan, axloq ham, huquq ham deyarli barcha munosabatlarni o'z ichiga oladigan yoyiq xulq qoidalari tizimini tashkil etadi.

Odatda, axloq madaniyati — bu uch pog'onada namoyon bo'ladigan, shaxsning axloqiy rivojlanishi va yetukligining sifat tavsifidir.

Birinchidan, bu jamiyatning axloq va odob normalari talablarini bilishda, faoliyatning maqsad va vositalarini ongli darajada asoslay olish imkoniyatida ifodalanadigan axloqiy ong madaniyati. Bu pog'ona shaxsning dunyoqarashi, uning axloqiy bilimlari va e'tiqodlariga bog'liq.

Ikkinchidan, axloq maqsadlari va vositalarini dildan qabul qilishni, ularni amalga oshirishga ko'ngilda tayyorligini ta'minlaydigan nihoyatda muhim pog'ona bu axloq tuyg'ulari madaniyati.

Yuridik faoliyat turidan qat'i nazar huquqshunos kasbiy axloqning bosh prinsipi adolat hisoblanadi. Ushbu axloqiy prinsipsiz huquq sohasidagi faoliyat o'z ma'nosini yo'qotadi. Shu bilan bir qatorda huquqshunoslardan xolislik, beg'arazlik, mustaqillik, inson huquqlariga va aybsizlik prezumpsiyasiga rioya etish talab etiladi.

Yuqorida belgilab o'tilgan prinsiplar huquqshunosning kasbiy faoliyati tuzilishida nihoyatda muhim o'rin egallaydi. Uning kasbiy faoliyati mohiyatini ifodalagan holda bu prinsiplar uning xulqining strategiyasini ham tashkil etadi. Bu prinsiplar advokatlik faoliyatida o'ziga xos ahamiyat kasb etadi, chunki advokat har bir malakali yuridik yordamga muhtoj shaxsga uni ko'rsatish maqsadida faoliyatni amalga oshiradigan shaxs hisoblanadi, ya'ni boshqa so'zlar bilan aytganda insonlarning qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qiladi.

Imperativligi har bir muayyan holatlarni hisobga olgan holda qo'llanadigan ijtimoiy axloq normalaridan farqli ravishda yuridik etika prinsiplari — adolat, beg'arazlik, xolislik, mustaqillik va inson huquqlariga rioya etish — advokat uchun barcha hollarda majburiy bo'lgan qat'iy axloqiy talablarni ifoda etadi.

Kasb etikasi — bu advokat kasbini boshqa yuridik kasblar orasidan ajratib turadigan tushuncha. Kasbiy mahorat qanchalik yuqori bo'lsa, axloq normalari ham shunchalik yuqori bo'ladi, va aksincha, axloq normalari qancha yuqori bo'lsa, kasbiy mahorat ham shunchalik oshadi.

Advokatning kasb etikasi undan sotilmaslikni, qonunga sodiqlikni, hammaning qonun oldida tengligiga rioya etishni talab qiladi. Advokatura to'g'risidagi qonunchilikda belgilab qo'yilgan prinsiplar ham aynan shunga qaratilgan.

Advokat kasbi uchun axloq talablari o'ziga xos ma'noga ega.

Kasbiy axloqning mohiyatini tushunishdan advokatlar etikasini rivojlantirish masalalarini yechish ham chiqib keladi. Advokatlik etikasining vazifasi — protsessual normalarga rioya qilishda axloq asoslarining roli haqidagi masalani o'rganib chiqish. Sudlov ishlarini yuritish ishtirokchilarning munosabatlarini belgilovchi axloq prinsiplari, shubhasiz, shaxsning subyektiv huquqlarining muhim kafolatidir. Sudlov ishlarini yuritish inson uchun eng muhim narsaga taalluqli — uning sha'ni va qadr-qimmati, ba'zi hollarda esa hayotiga ham. Axloq prinsiplari advokatning kasb etikasida bevosita o'z aksini topadi.

Yuqorida aytib o'tilganlarni hisobga olib, advokatlik etikasi bu advokatlik faoliyati vakillarining mehnat faoliyati va xizmatdan tashqari xulqining axloqiy xarakterini ta'minlovchi yurish-turish qoidalari majmuidan iborat kash etikasining bir turi, deb ta'rif berish mumkin.

Boshqacha qilib aytganda, advokatlik etikasi advokatlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslarning axloq kodeksidir.

Agar sudyalik etikasi — bu sudyalarning jinoyat, fuqarolik sudlov ishlarini yuritishning boshqa ishtirokchilarining kasbiy faoliyati va xizmatdan tashqari xulqining axloqiy xarakterini ta'minlovchi yurish-turish qoidalari majmui bo'lsa¹, advokatlik etikasi — bu tegishli advokatlarning yurish-turish qoidalari kodeksidir.

Unuman, advokatlik etikasi advokatura xodimlarining qarashlari, ongining to'g'ri shakllanishiga imkon beradi, ularni axloq normalariga og'ishmay rioya qilish, haqiqiy adolatni ta'minlash, insonlarning huquq va erkinliklari, sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, o'z sha'ni va obro'sini saqlashga yo'naltiradi. Advokatlik etikasi masalasi olimlarning ham, amaliy huquqshunoslarning ham qiziqish doirasi ostida hisoblanadi².

Advokatlik etikasi — bu olimlar kabinetda o'ylab topgan narsasi emas, qadimgi mualliflarning tsitatolari to'plami ham emas, balki advokatlarning o'z vijdonlari asosida tashkil etilgan ularning erkin axloqiy tanlash mahsulidir. «Advokatura nazariyasi» mualliflari aytganidek, har bir advokatning vijdoni bor, lekin har bir advokat uni eshitishga tayyor emas. Bu borada etikaning vazifasi har bir advokatga uning vijdoni ovozini yetkazish³.

Jamiyatda advokat muhim va mas'uliyatli rolni bajarishi tufayli u muayyan kash va etika mezonlariga javob berishi lozim, va bu mezonlar odatda har qanday munosib fuqaroga qo'yiladigan mezonlardan ancha yuqori: adolatlik va haqqoniylik, mustaqillik, topshirilgan vazifa uchun javobgarlik va boshqalar. «Odil sudlovning muhim ishtirokchilari hisoblangan advokatlar o'z kasblarining sha'ni va qadr-qimmatini tutib turishlari lozim», — deyilgan BMTning jinoyatlarni oldini

¹ *Коблицкая А.С.* Юридическая этика. Учебник для вузов, 2-е издание. -М.:Норма, 2004. -Б.31.

² *Васьковский Е.В.* Основные вопросы адвокатской этики. — СПб., 1895; *Марков А.Н.* Правила адвокатской профессии в России. — М.: Статут, 2003; *Ватман Д.П.* Адвокатская этика. — М., 1977; *Бойков А.Д.* Этика профессиональной защиты по уголовным делам. — М., 1978; *Барщевский М.Ю.* Адвокатская этика. — М.: Профобразование, 2000.

³ *Воробьев А.В., Поляков А.А., Тихонравов Ю.В.* Теория адвокатуры. — М.: Грантъ, 2002. — Б.272.

olish bo'yicha Sakkizinchi kongressida 1990-yil avgustda qabul qilingan «Advokatlar roli to'g'risida asosiy qoidalar»ning 12-bandida¹.

Advokatlik etikasi advokatlik faoliyatining axloqiy jihatlari to'g'risidagi ilmiy asoslangan tasavvurlar tizimini tashkil etadi².

Shunday qilib, bizning fikrimizcha, advokatlik etikasining ahamiyati shundaki, u advokatni malakali yuridik yordam ko'rsatish borasidagi majburiyatlarini bajarishini ta'minlash, ya'ni har bir O'zbekiston Respublikasi fuqarosining konstitutsiyaviy huquqini ta'minlash ushbu majburiyatlarni bajarish vaqtida advokatning lozim bo'lgan xulq-atvorini aniqlash, insonparvarlik mazmuni bilan to'ldirilgan advokatlik faoliyatiga axloqiy tus berish va shu vaqtning o'zida davlat, jamiyat va advokatura o'rtasida bog'lab turuvchi bo'g'in va balans vazifalarini bajaradi. Advokatlik etikasi ommaviy-huquqiy institut sifatida advokaturaga nisbatan jamiyat va davlat ishonchini kerakli darajada shakllantirishi lozim³.

4.2. Advokat va ishonch bildiruvchi

Advokatning ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) bilan munosabatlarda o'zini tutish etikasi mazmun-mohiyatiga ko'ra ancha murakkabdir.

Advokatning ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) bilan o'zaro munosabati asosini ishonch tashkil etishi lozim.

Aynan ishonch unga yuridik yordam so'rab murojaat etgan shaxs bilan munosabatlarining huquqiy tabiatinigina emas, balki advokatning fuqarolar subyektiv huquqlarini ta'minlashga yo'naltirilgan faoliyatining axloqiy jihatini ham o'zida ifodalaydi.

Advokat o'ziga yuridik yordam berishni so'rab, murojaat etgan shaxsga huquqiy masalalarda maslahat berar ekan, u berilayotgan maslahatning to'g'riligigagina emas, balki to'g'ri tushunilganiga ham ishonch hosil qilishi kerak. Advokat yuridik yordam ko'rsatishda hal qilinishi lozim bo'lgan masala yuzasidan qonunga asoslangan tushuntirishlar berishi va nizoning sudda qay tarzda hal bo'lishi mumkinligi haqida bildirishi lozim. Lekin u hech qachon ishni u yoki bu tarzda hal qilib beraman, degan mazmunda va'dalar bermasligi lozim.

¹ Qarang: Законы и нормативные акты по адвокатуре и адвокатской деятельности Республики Узбекистан: Сборник // Составитель Б.С.Саломов. – Т.: Адолат, 2006. – Б. 322-329.

² Qarang: Кучерена А.Г. Адвокатура: Учебник. – М.: Юристъ, 2006. – Б. 246.

³ Адвокатская деятельность: Учебно-практическое пособие / Под общ. ред. к.ю.н. В.Н. Буробина. 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Статут, 2005. – Б. 192..

O'zbekiston Respublikasi Advokatlarning kasb etikasi qoidalari
2.4-bandiga ko'ra advokat quyidagilarga haqli emas:

Advokat:

— yuridik yordam ko'rsatishni so'rab murojaat qilgan shaxsning qonuniy manfaatlariga zid harakat qilishga, unga yuridik yordam ko'rsatishda o'z foydasini, badaxloq manfaatlarni ko'zlab yoki tashqaridan bo'ladigan tazyiq ta'sirida harakat qilishga;

— murojaat qilgan ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) o'zini o'zi ayblayotganligiga ishonchi komil bo'lgan hollarni istisno qilganda ish bo'yicha ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) xohish-irodasiga zid nuqtayi nazarni egallashga va unga qarshi harakat qilishga;

— agar ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) o'z aybi isbotlanganligini rad etsa, uning aybi isbotlanganligi to'g'risida omma oldida bayonot berishga, shuningdek ishonch bildiruvchi shaxsni (himoya ostidagi shaxsni) o'z aybiga iqrar bo'lishga ko'ndirishga;

— ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) rozilgisiz u tomonidan yuridik yordam ko'rsatilayotganligi bilan bog'liq holda o'ziga ma'lum qilingan ma'lumotlarni oshkor etishga;

— o'z imkoniyati darajasidan ortiq ekanligini bila turib, yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi topshiriqni o'z zimmasiga olishga;

— yuridik yordamga muhtoj shaxslarga o'z yordamini majburlab tiqishtirishga, ularni sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlari bilan shaxsiy aloqalaridan foydalanish, ishning muvaffaqiyatli hal bo'lishini va'da qilish, boshqa advokatlarning rolini pasaytirib ko'rsatish hamda boshqa nomunosib usullar orqali o'ziga jalb etishga;

— ishning muhokamasi jarayonida ishtirok etayotganida muhokamaning boshqa ishtirokchilarining, hatto beodoblik qilgan bo'lsalar ham, sha'ni va qadr-qimmatini tahqirlovchi, haqoratlovchi iboralar ishlatishga;

— o'zi yuridik yordam ko'rsatuvchi shaxs sifatida ishtirok etayotgan nizo predmeti hisoblangan mol-mulkni va mulkiy huquqlarni shaxsiy manfaatlari yo'lida har qanday usul bilan xoh o'z nomiga, xoh boshqa shaxslar nomiga rasmiylashtirish orqali olishga;

— o'zini o'zi reklama qilishga (yuridik yordam ko'rsatadigan joyini, vaqtini, bunday yordam turlarini qayd etish hollari bundan mustasno);

— ish uchun zarur bo'lmagan hollarda va ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) rozilgisiz uning shaxsiga va turmushining ishqiy (intim) tomonlariga taalluqli ma'lumotlarni olish uchun harakat qilishga;

— advokatlik siri predmeti bo'lgan masalalar bo'yicha guvohlik ko'rsatmalari berishga;

— ish bo'yicha so'roq qilingan guvohlar, jabrlanuvchilar va ekspertlar bilan suddan tashqari hollarda bahsga kirishishga;

— ish uchun zarurligi taqozo etilmasa, jarayon ishtirokchilari yoki boshqa shaxslarni obro'sizlantiradigan hujjatlarni talab qilishga va taqdim etishga;

— kelishuv bitimi tuzish to'g'risidagi muzokaralar davomida boshqa tarafdin olingan ma'lumotlardan butun jarayon davomida ham, jarayondan keyin ham ana shu tarafga qarshi foydalanishga haqli emas.

Qonun va advokat kasbi etikasi ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) xohish-irodasidan ustundir. Iшонch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) qonunga rioya etmaslikka yoki ushbu Qoidalarda nazarda tutilgan normalarni buzishga qaratilgan hech bir istagi, iltimosi yoki ko'rsatmasi advokat tomonidan bajarilishi mumkin emas.

Advokat o'ziga huquqiy yordam so'rab murojaat qilgan shaxsga taalluqli masalaning mohiyatini sabr-toqat bilan aniqlashi, qonunni sodda tilda tushuntirishi, o'rganilayotgan masalaga qonun hujjatlari-ning talablariga muvofiq ravishda baho berishi va masalani hal etish uchun tanlanadigan muayyan variantning oqibatlari to'g'risida imkon qadar ma'lum qilishi kerak. Masalani hal etish yo'lini uzil-kesil tanlash huquqi doimo ishonch bildiruvchi shaxsga (himoya ostidagi shaxsga) tegishlidir.

Advokat o'ziga yuridik yordam ko'rsatishni so'rab murojaat qilgan shaxsga yoki ishonch bildiruvchi shaxsga (himoya ostidagi shaxsga) unda topshiriqni bajarish bo'yicha erishiladigan natijalar xususida bevosita yoki bilvosita asossiz umidlar paydo qilishi yoki advokat kutilayotgan natijaga o'z majburiyatlarini halol bajarishdan tashqari boshqa vositalar orqali ta'sir ko'rsatishi mumkin degan tasavvur hosil qilishi mumkin bo'lgan va'da va kafolatlar berishga haqli emas.

Agar muayyan topshiriqning ijrosi muqaddam qabul qilingan topshiriqning ijrosiga to'sqinlik qiladigan bo'lsa, advokat bunday topshiriqni zimmasiga olmasligi kerak.

Advokat ishonch bildiruvchi shaxsga (himoya ostidagi shaxsga) qarzdorlik tufayli tobe bo'lib qolmasligi kerak.

Advokat ishonch bildiruvchi shaxslar (himoya ostidagi shaxslar) bilan o'zaro betakalluf munosabatlarga yo'l qo'ymasligi kerak.

Topshiriq bekor qilingan taqdirda, advokat ishonch bildiruvchi shaxsdan (himoya ostidagi shaxsdan) olgan ishga doir barcha hujjatlarning asl nusxalarini va ishonchnomani darhol unga qaytarishi kerak.

Topshiriqni bajarish jarayonida, advokat o'z xatti-harakatlarida ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) taqdim etgan hujjatlar va axborotning ishonchligi prezumpsiyasidan kelib chiqadi va ularni qo'shimcha ravishda tekshiruvdan o'tkazmaydi.

Advokatning surishtiruv, dastlabki tergov organlari, prokuror yoki sudning tayinlashiga ko'ra ishonch bildiruvchi shaxsga (himoya ostidagi shaxsga) davlat hisobidan yuridik yordam ko'rsatganidagi vazifalari to'lov bitimi asosida yuridik yordam ko'rsatilganidagi vazifalardan farq qilmaydi.

Agar topshiriqning qabul qilinganidan keyin advokat topshiriqni zimmasiga olishga haqli bo'lmagan holatlar yuzaga chiqsa, advokat bitimni bekor qilishi lozim.

Advokat surishtiruv, dastlabki tergov organlarining, prokuror yoki sudning tayinlashiga ko'ra yuridik yordam ko'rsatishda O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi hududiy boshqarmasi belgilaydigan tartibda shaxsan ishtirok etishi shart.

Dastlabki tergov bosqichida himoya qilish topshirig'ini tayinlanish yoki bitim bo'yicha qabul qilgan advokat birinchi instansiya sudida himoya qilishni uzrli sabablarsiz rad etishga haqli emas.

Ish bo'yicha ishtirok etish topshirig'ini tayinlash yoki bitim bo'yicha qabul qilgan advokat ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) to'lovga qobiliyatsizligi vaji bilan himoya qilishni rad etishga haqli emas hamda o'ziga murojaat qilgan ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) ishi bo'yicha sudning hukmi ustidan apellatsiya shikoyati tayyorlash va uni berish bosqichiga qadar himoyachi vazifalarini bajarishi kerak.

Advokat topshiriqni qabul qilishni va ishni yuritishni rad etishi shart, agarki:

u mazkur ish bo'yicha manfaatlari o'ziga murojaat qilgan shaxs manfaatlariga zid bo'lgan shaxslarga yuridik yordam ko'rsatayotgan yoki ko'rsatgan bo'lsa;

garchi shaxslardan birining manfaatlari boshqasining manfaatlariga zid bo'lmasa-da, ammo bu shaxslar ishning ayni bir epizodi bo'yicha turlicha nuqtayi nazarda bo'lsalar;

ayni bir ish bo'yicha voyaga yetgan va voyaga yetmagan shaxslarning himoyasini amalga oshirish zarur bo'lsa;

u muqaddam ishda sudya, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi, ekspert, mutaxassis, tarjimon, guvoh, xolis sifatida ishtirok etgan bo'lsa;

ishni tergov qilish yoki ko'rib chiqish vaqtida u qarindoshchilik munosabatlarida bo'lgan mansabdor shaxs ishtirok etayotgan (ishtirok etgan) bo'lsa.

Agar muayyan holatlar natijasida manfaatlari turlicha bo'lgan yoin-ki manfaatlarida ziddiyatlar kelib chiqishi ehtimoli mavjud bo'lgan shaxslarga yuridik yordam ko'rsatish zarurati yuzaga kelsa, sheriklik shartnomasi asosida birgalikda yuridik yordam ko'rsatayotgan advokatlar topshiriqni ijro etishni davom ettirish uchun ziddiyatli munosabatlari barcha taraflarining yozma roziligini olishlari va ana shu manfaatlar huquqiy himoya qilinishing teng imkoniyatlarini ta'minlashlari shart.

Sud-tergov organlari tomonidan topshiriqdan voz kechish to'g'risidagi tegishli iltimosnoma qanoatlantirilgan hollarda advokat bu haqda advokatlik tuzilmasi rahbariyatini va ishonch bildiruvchi shaxsni (himoya ostidagi shaxsni) u boshqa advokatga huquqiy yordam so'rab murojaat qilish imkoniyatiga ega bo'lishi uchun oldindan xabardor qilishi shart.

Advokat ishonch bildiruvchi shaxsga (himoya ostidagi shaxsga) uning talablari qanoatlantirilishiga kafolat bermasligi kerak. Da'vo-ning yoki unga nisbatan e'tirozning asosligiga shubha mavjud bo'lgan taqdirda, advokat topshiriqni qabul qilishi mumkin, biroq ishonch bildiruvchi shaxsga (himoya ostidagi shaxsga) uning talablari qanoatlantirilmasligi mumkinligini tushuntirib qo'yishi shart.

Ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) talablari yoki e'tirozlari asossiz ekanligiga ishonchi komil bo'lsa va huquqiy asos mavjud bo'lmasa, advokat o'z fikrini ishonch bildiruvchi shaxsga (himoya ostidagi shaxsga) ma'lum qilishi kerak. Agar da'vo va unga nisbatan e'tirozning asossiz ekanligi sud muhokamasi jarayonida aniqlansa, ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) esa ishda advokatning bundan buyon ham ishtirok etishini qat'iy talab qilsa, advokat ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) talablari va e'tirozlari bilan cheklanishi kerak, ularni qonun qoidalari bilan asoslashi shart emas.

Ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) aybni tan olganligi, agar advokat uning aybdorligi shubhali yoki isbot qilinmagan degan xulosaga kelsa, advokatni aybni tan olish borasida nizolashish huquqidan mahrum qilmaydi. Bunday vaziyatda advokat ish bo'yicha mustaqil va ishonch bildiruvchi shaxsdan (himoya ostidagi shaxsdan) xoli huquqiy nuqtayi nazarni egallashi hamda ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) oqlanishini so'rashi shart.

Agar mavjud dalil-isbotlar ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) xatti-harakatlarida jinoyatning qo'yilgan aybdagiga nisbatan unchalik og'ir bo'lmagan tarkibi mavjudligidan dalolat bersa, advokat bu haqda unga ma'lum qilishi va unchalik og'ir bo'lmagan

jinoyatni nazarda tutgan holda nuqtayi nazarni kelishib olishi shart. Bunday holda ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) advokatning asoslariga rozi bo'lsa, advokat o'zi mustaqil tanlagan nuqtayi nazardan kelib chiqqan holda uni himoya qiladi.

Bir guruh shaxslar ishtirok etayotgan ishlarda ayrim ishonch bildiruvchi shaxslarni (himoya ostidagi shaxslarni) himoya qilish manfaatlari o'rtasida ziddiyatlar mavjud bo'lsa, advokat sud tergov vaqtida himoya nutqi uchun o'ziga ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) aybini rad etadigan yoki uning aybdorligiga shubha paydo qiladigan dalil-isbotlarni yoxud javobgarlikni yengillashtiradigan holatlarni to'plashi va tahlil qilishi lozim. Advokat boshqa sudlanuvchilarning holatini zaruratsiz yomonlashtirmasligi kerak. Advokatning manfaatlari o'ziga ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) manfaatlari zid bo'lgan boshqa sudlanuvchilarga qarshi qaratilgan xatti-harakatlari faqatgina bunday xatti-harakatlarsiz o'ziga murojaat qilgan ishonch bildiruvchi shaxsni (himoya ostidagi shaxsni) to'laqonli himoya qilish mumkin bo'lmaydigan holatlarda asosli hisoblanadi.

Advokat o'ziga murojaat qilgan ishonch bildiruvchi shaxsga (himoya ostidagi shaxsga) nisbatan chiqarilgan hukm ustidan uning iltimosiga ko'ra, shuningdek agar ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) voyaga yetmagan bo'lsa yoki ruhiy kanchiliklarga ega bo'lsa va sud hukmda advokatning mavqeini hisobga olmagan hamda u iltimos qilganidan ko'ra og'irroq jazo yoki og'irroq jinoyat uchun tayinlanadigan jazo tayinlagan bo'lsa yoxud hukmni yengillashtirish uchun huquqiy asoslar mavjud bo'lsa, shikoyat qilishi kerak.

Agar mahkum, voyaga yetmagan va ruhiy illatga ega shaxslar bo'lsa bundan mustasno, hukm ustidan shikoyat qilishga e'tiroz bildirsa, advokat imkon qadar undan hukm ustidan shikoyat qilishni rad etishning yozma shaklini olishi kerak.

Advokat jabrlanuvchini, guvohni haqiqatga to'g'ri kelmaydigan tushuntirish berishga ko'ndirishga haqli emas.

Advokat bajaragan ishi uchun haq sifatidagi, shuningdek o'zi qilgan chiqim va xarajatlarni qoplash tarzidagi o'ziga tegishli bo'lgan mablag'larni olish huquqiga ega.

Advokatga to'lanadigan haq taraflarning kelishuvi orqali belgilanadi va bunda ishning hajmi va qay darajada murakkabligi, ishni bajarish uchun qancha vaqt ketishi, advokatning tajribasi va malakasi, ish bajarishning muddatlari, tezkorlik darajasi va boshqa holatlar hisobga olinishi mumkin.

Advokat to'lanadigan haq ish ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) foydasiga hal bo'lish-bo'lmasligiga qa-

rab belgilanishi ko'zda tutilgan yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitim tuzmasligi kerak.

Ushbu qoida haq ish muvaffaqiyatli nihoyalangan taqdirda, da'voning bahosiga mutanosib ravishda belgilanishi mumkin bo'lgan mulkiy nizolarga nisbatan amal qilmaydi.

Advokatning haqni advokat bo'lmagan shaxslar bilan bo'lishishi, xususan, go'yoki vazifalarini taqsimlash tarzida bo'lishishi taqiqlanadi.

Advokatning ishonch bildiruvchi (himoya ostidagi) shaxsdan yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitimni ta'minlash tarzida mol-mulk olishi taqiqlanadi, avans to'lovlari bundan mustasno.

4.3. Advokatlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar

Advokat o'z hamkasblarining sha'ni, qadr-qimmatini va ishchanlik obro'sini hurmat qilishi, ular bilan o'zaro hurmat va kasbiy huquqlarga rioya etish asosida munosabatda bo'lishi, zarurat taqozo etsa, o'z hamkasbiga uning kasbiy faoliyatida (huquqiy nuqtayi nazarini, himoyaning eng maqsadga muvofiq vositalari, usullari va uslublarini tanlashida hamda boshqa shu kabilarda) baholi qudrat yordam ko'rsatishi shart.

Advokat advokatlik tuzilmasidagi boshqa advokat oldiga kelgan shaxsni o'ziga og'dirib, yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida bitim tuzishga ko'ndirishga haqli emas.

Advokat:

— huquqiy hujjatlarda, ishonch bildiruvchi shaxsiga (himoya ostidagi shaxsiga) va boshqa shaxslarga yozgan xatlarida boshqa advokatni, shuningdek, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, sudyalalar va boshqa davlat organlarini badnom etuvchi yoki haqorat qiluvchi iboralardan foydalanishga;

— o'ziga yuridik yordam ko'rsatishni so'rab murojaat qilgan shaxslar va ishonch bildiruvchi shaxslar (himoya ostidagi shaxslar) bilan suhbatlarda boshqa advokatni badnom etuvchi iboralardan foydalanishga, shuningdek, mazkur shaxslarga muqaddam yuridik yordam ko'rsatgan boshqa advokatlarning xatti-harakatlari va maslahatlarining to'g'ri-noto'g'riligini tanqid qilishga;

— o'ziga yordam so'rab murojaat qilgan shaxslar va ishonch bildiruvchi shaxslar (himoya ostidagi shaxslar) bilan boshqa advokatlarga to'lanayotgan haqning qay darajada asosli ekanligini muhokama qilishga haqli emas.

Sud majlisi yoki tergov harakatlarida ishtirok etish uchun belgilangan vaqtda yetib kelishning uzrli sabablarga ko'ra imkoni bo'lmagan

taqdirda, shuningdek, boshqa vaqt tayinlash to'g'risida iltimosnoma kiritish niyatida bo'lsa, bu haqda advokat surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sudga imkon qadar oldindan ma'lum qilishi, shuningdek, jarayonda ishtirok etayotgan boshqa advokatlarni ham xabardor qilishi va ular bilan o'zaro maqbul vaqtni kelishib olishi kerak.

Agar ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) ishni topshiriqni oldin zimmasiga olib bo'lgan boshqa advokat (advokatlar) bilan birgalikda yuritishni iltimos qilsa, advokat o'z hamkasbi (hamkasblari) ishni birgalikda yuritishga rozi ekanligi yoki emasligini aniqlashi lozim; agar ular rozi bo'lmasalar, bu haqda ishonch bildiruvchi shaxsni (himoya ostidagi shaxsni) xabardor qilib, unga advokat (advokatlar) tanlashda bir to'xtamga kelishni taklif etishi kerak.

Agar advokat ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) boshqa advokatga qarshi qo'zg'atgan da'vo ishini yuritishni zimmasiga olsa, u bu haqda advokatlik tuzilmasining rahbariga, hamkasbiga ma'lum qilishi va ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) manfaatlariga rioya etgan holda nizoni kelishuv bitimi tuzish bilan tugatishni taklif qilishi kerak. Agar nizo kelishuv bitimi tuzish bilan tugashi mumkin bo'lmasa, ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) manfaatlarini ifoda etuvchi advokat hamkasbi bilan suhbatni tiklamay turib, topshiriqni bajaradi.

Advokatlar o'rtasidagi munosabatlar ishda ishtirok etuvchi taraflar manfaatlarini himoya qilishga ta'sir ko'rsatmasligi kerak. Advokat qandaydir boshqa munosabatlar manfaatini o'ylab, ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) manfaatlariga putur yetkazishga haqli emas.

Advokat o'ziga murojaat qilgan ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) protsessual raqibi bilan ana shu protsessual raqib advokatining roziligi bilangina yoki uning ishtirokida suhbatlashishga haqli.

Advokatga agar zarurat taqozo etsa, o'z hamkasbiga u professional etika normalarini buzganligini bildirib qo'yish tavsiya etiladi.

Kasbiy etika normalari qo'pol buzilgan yoki advokat o'z hamkasbiga bildirgan mulohazalarni u inkor etgan taqdirda, advokat advokatlar o'zini o'zi boshqarish organlariga shikoyat bilan murojaat qilishga haqli.

O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasidagi va uning hududiy boshqarmalaridagi lavozinlarga saylangan yoki tayinlangan advokatlar boshqa advokatlarning huquqlarini cheklovchi, tahqirlovchi yoki ular o'z professional faoliyatini amalga oshirishi uchun to'sqinlik qiladigan holatlarni istisno qilgan hamda o'zlari uchun

imtiyozli shartlar belgilamagan holda advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishlari mumkin.

Advokat O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi organlari va hududiy boshqarmalarini hurmat qilishi, badallarni o'z vaqtida to'lashi va ular tomonidan qabul qilinadigan professional advokatlik faoliyatini tartibga soluvchi qarorlar, yo'riqnomalar hamda qoidalar-ni aniq bajarishi shart.

Advokat O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi organlari va hududiy boshqarmalarining o'z vakolatlari doirasida qabul qilgan qarorlarini bajarishi shart.

Advokat O'zbekiston Respublikasi Advokatlari palatasining organ-lariga va hududiy boshqarmalariga ularning kasbiy va jamoatchilik faoliyati bilan bog'liq barcha masalalarda yordam ko'rsatishi shart.

Advokat O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi organlari va hududiy boshqarmalarining, malaka komissiyalarining taklifiga binoan belgilangan muddatda hozir bo'lishi shart.

Chaqiruv bo'yicha o'z vaqtida yetib kelishning imkoni bo'lmagan taqdirda, advokat hozir bo'lmaganligining sababini ma'lum qilishi va talab qilingan tushuntirishni o'z vaqtida taqdim etishi kerak.

Advokat, agar o'ziga nisbatan jinoyat ishi qo'zg'atilgan bo'lsa yoki fuqarolik ishi bo'yicha o'z sha'ni va qadr-qimmatini badnom etadi-gan da'vo taqdim etilgan bo'lsa, bu haqda advokatlik tuzilmasi rah-barini xabardor qilishi shart.

4.4. Advokatlar va sud protsessi ishtirokchilari

Advokatning sud bilan munosabatlarining etik tomoniga, bosh-qalar bilan bo'ladigan munosabatlardagidan ko'ra, juda yuqori ta-lablar qo'yiladi.

Advokat sud protsessida ishtirok etishda sud va uning vakillariga nisbatan xushmuomalalik bilan munosabatda bo'lishi, uning hara-katlari va so'zida sudga nisbatan hurmatsizlik alomatlari bo'lmashligi lozim.

Umumiy tarzda olganda, advokat sud bilan munosabatlarda o'zining barcha xatti-harakatlari, bildirayotgan fikr-mulohazalari, sudda so'zlaydigan nutqi bilan jamiyatda sud-huquq tizimi va uning vakillariga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lish madaniyati-ni shakllantirishga ko'maklashishi lozim.

Advokat sudga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lish bilan birga o'ziga ishonch bildiruvchi shaxs (himoyasi ostidagi shaxs) hu-quq va manfaatlarini vijdonan himoya qilishi, shu bilan birga qonun hujjatlarida nazarda tutilgan chegaradan chiqmasligi lozim.

Advokat sudda o'z ishonch bildiruvchisi (himoyasi ostidagi shaxs) manfaatlarini sudda himoya qilar ekan, u sudda tekshirilgan dalillarni huquqiy jihatdan o'z ishonch bildiruvchisi (himoyasi ostidagi shaxs) manfaatlaridan kelib chiqib baholashi, shu bilan birga imkon qadar xolis bo'lishi dalillarning, isbotlangan holatlarning mohiyatini buzmasligi lozim.

Advokat sud bilan aytishidan, sud protsessi boshqa ishtirokchilari sha'niga tegish va ularga nisbatan haqoratomuz so'zlarni aytishdan o'zini tiyishi kerak. Advokat sudda raislik etuvchining farmoyishlariga so'zsiz bo'ysunishi, sud majlisida belgilangan tartibga rioya etishi shart.

Raislik etuvchining himoya huquqi yoki fuqarolik protsessi taraflarining huquqlarini buzuvchi xatti-harakatlariga qonunda belgilangan tartibda e'tiroz bildirishda advokat og'ir-bosiq bo'lishi va odob qoidalariga rioya qilishi kerak.

Advokat sud muhokamasi ishtirokchisi sifatida o'z muxoliflariga ham hurmat bilan munosabatda bo'lishi lozim.

Advokatning sud majlisiga uzrsiz kelmay qolishi yoki tizimli ravishda kech kelishi kasb etikasi qoidalarini qo'pol ravishda buzish hisoblanadi. Shuning uchun ham advokat ma'lum bir sabablarga ko'ra sud majlisiga belgilangan vaqtda yetib kelishi mumkin bo'lmay qolgan hollarda, bu haqida sudga va shu ishda qatnashayotgan boshqa hamkasblariga avvaldan xabar berishi kerak.

Advokatning sud protsessida etika qoidalariga qat'iy rioya etish nafaqat advokatning, balki sud hokimiyatining ham obro'si oshishiga xizmat qiladi.

4.5. Advokatlik siri

«Advokatlik siri» tushunchasi advokat va ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) o'rtasidagi munosabatlarni tavsiflaydi. «Advokatura to'g'risida»gi Qonunga ko'ra, advokat advokatlik sirini saqlashi shart. Advokatlik siri jumlasiga ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) advokatdan yordam so'rab murojaat etganligining o'zi, ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) yordam so'rab murojaat etgan masalalar, advokatdan ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) olgan maslahatlar, nasihatlar va tushuntirishlarning mohiyati, advokatning ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) bilan o'tkazgan suhbatida to'xtab o'tilgan barcha masalalar kiradi.

Advokat, advokat yordamchisi, advokat stajyori, advokatlar byurolari, hay'atlari va firmalari mansabdor shaxslari va texnik xodimlarining advokatlik siri bo'lmish ma'lumotlarni oshkor etishi va bu

ma'lumotlardan o'z manfaatlari yoki uchinchi shaxslar manfaatlari yo'lida foydalanishi nuan etiladi.

Qonunning bu normasi advokat yordamidan foydalanuvchilarga advokat bilan muhokama qilinayotgan ma'lumotlarning sir saqlanishiga ishonch uyg'otadi. Bu esa o'z navbatida ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarini advokatga erkin bayon etish imkonini beradi.

Advokat tomonidan ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs)dan olingan ma'lumotlarni sir saqlash muddati belgilanmagan. Advokat huquqiy yordam ko'rsatish munosabati bilan unga ma'lum bo'lib qolgan ma'lumotlarni muddatsiz sir saqlashi va hech kimga ma'lum qilmasligi kerak. Faqat ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) advokatni sir saqlash majburiyatidan ozod qilishi mumkin. Faqat bir holatdagina advokat bu qoidaga rioya etmasligi mumkin. Ya'ni u o'ziga ma'lum qilingan ma'lumotlardan ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) manfaatlarini himoya qilishda o'z nuqtayi nazarini asoslash uchun zarur bo'lgan hajmda foydalanishga haqli.

Qonun normalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, advokatlik siriga quyidagilar taalluqlidir:

1) advokatdan yuridik yordam so'rab murojaat etgan shaxs to'g'risidagi ma'lumotlar, shu jumladan, ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) ismi, otasining ismi, familiyasi, agarda ishonch bildiruvchi yuridik shaxs bo'lsa uning nomi;

2) ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) yordam so'rab, murojaat etgan masalalar;

3) yuridik yordam so'rab murojaat etgan shaxs advokatdan olgan maslahatlar, nasihatlar va tushuntirishlar mohiyati;

4) yuridik yordam so'rab murojaat etgan shaxs bilan advokatning o'tkazgan suhbatidagi barcha masalalar;

5) advokat ish yuzasidan qonunda belgilangan tartibda to'plagan hamda foydalanadigan barcha dalillar va hujjatlar;

6) advokat ishonch bildiruvchi (himoya ostidagi shaxs) yoki ularning qarindoshlaridan olgan ma'lumotlar;

7) yuridik yordam ko'rsatish jarayonida advokatga ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) haqida ma'lum bo'lib qolgan axborotlar;

8) advokatning ish bo'yicha dosesi;

9) yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitim (shartnoma) shartlari, shu jumladan, ko'rsatilgan yuridik yordam uchun ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) tomonidan haq to'lash shartlari;

10) yuridik yordam ko'rsatish bilan bog'liq boshqa ma'lumotlar.

«Advokatura to'g'risida»gi Qonunga va Jinoyat protsessual kodeksiga muvofiq, advokat himoyachilik yoki vakillik vazifasini bajarayotganida o'ziga ma'lum bo'lib qolgan tafsilotlar yuzasidan guvoh sifatida so'roq qilinishi mumkin emas. Advokatlik siri yuridik yordam ko'rsatish bo'yicha munosabatlar tugaganidan keyin ham saqlanadi.

Shuni ham qayd etish kerakki, advokatlik siri yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitim (shartnoma) tuzilganiga qadar advokat va unga yuridik yordam so'rab murojaat etgan shaxs o'rtasida olib borilgan muzokaralarga ham taalluqlidir.

Advokatlik sirini saqlash kafolatlari. Advokatlik sirini saqlash advokat va unga ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) o'rtasidagi munosabatlarda bir-biriga to'liq ishonchni ta'minlaydi.

Yuridik yordam ko'rsatish jarayonida advokatga ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) boshqa holatlarda sir saqlashni afzal ko'rgan ma'lumotlar ma'lum bo'lib qoladi.

Advokatlik sirini saqlash qonun tomonidan kafolatlanadi. Bu quyidagilardan iboratdir:

Birinchidan, himoya va vakillikni amalga oshirish jarayonida advokatga ma'lum bo'lib qolgan ma'lumotlarning oshkor etilishi Jinoyat protsessual kodeksining 353-moddasiga muvofiq, tergovchi tomonidan taqiqlab qo'yilishi mumkin. Tergovchi jinoyat ishidagi barcha ma'lumotlarni yoki uning muayyan qismidagi ma'lumotlarni oshkor qilinmaydigan deb e'tirof etishga haqli. Ana shu asosda u tergov harakatlarida ishtirok etayotgan yoki tergov harakatlarini bajarishda hozir bo'lgan yoxud tergov materiallari bilan tanishayotgan shaxslardan ularning zimmasiga ishda mavjud bo'lgan ma'lumotlarni uning ruxsatisiz oshkor qilmaslik to'g'risida majburiyat yuklatilgani haqida tilxat olishi mumkin. Tilxatda, shuningdek, mazkur majburiyatni buzganlik uchun Jinoyat kodeksining 239-moddasiga binoan, javobgarlik haqidagi ogohlantirish ham aks ettiriladi.

Himoyachining ishdagi ma'lumotlarni oshkor qilmaslik majburiyati uning gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi bilan bo'ladigan suhbatiga taalluqli emas.

Ikkinchidan, Jinoyat-protsessual kodeksining 53-moddasi 3-qismiga ko'ra himoyachi o'z vazifasini amalga oshirishi bilan bilgan ma'lumotlarni oshkor qilishga haqli emas.

Uchinchidan, advokat o'z himoyasida bo'lgan va qamoqda saqlanayotgan ayblanuvchi yoki sudlanuvchi bilan xoli uchrashishga haqlidir. Bunda uchrashuvlar soni va davom etish vaqti chegaralanmaydi.

Advokatning kasbga oid huquqlari, sha'ni va qadr-qimmatini qonun bilan qo'riqlanadi. Advokatlarning kasbiy faoliyatiga u yoki bu tarzda aralashish, ular o'z kasbiy vazifalarini bajarayotganda olgan muay-

yan ma'lumotlarni oshkor etishni talab qilish, shuningdek, advokatlarning birlashmalarining mansabdor shaxslaridan va texnik xodimlaridan xuddi shunday ma'lumotlarni talab qilish taqiqlanadi. Advokat o'z kasbiy vazifalarini bajarayotganida unga biror-bir shaklda ta'sir o'tkazishga yo'l qo'yilmaydi.

Advokat himoyachilik yoki vakillik vazifasini bajarayotganda o'ziga ma'lum bo'lib qolgan tafsilotlar yuzasidan guvoh sifatida so'roq qilinishi mumkin emas. Advokat kasbiy vazifalarini bajarishi munosabati bilan qo'lga kiritgan advokatlik dalillari (ashyolari), hujjatlari undan olib qo'yilishi yoki ko'zdan kechirilishi mumkin emas, shuningdek, uning o'zi yuridik yordam ko'rsatayotgan shaxslar bilan uchrashish huquqi cheklanishi mumkin emas.

Advokatning ish yuzasidan huquqiy nuqtayi nazari xususida surishtiruv organi, tergovchi, prokuror taqdimnoma kiritishi, shuningdek, sud xususiy ajrim chiqarishi mumkin emas.

Advokat qonunga muvofiq, jismoniy va yuridik shaxslarga yuridik yordam ko'rsatayotganligi munosabati bilan uni jinoiy, moddiy va boshqa javobgarlikka tortish yoki bunday javobgarlikni qo'llash bilan qo'rqitish mumkin emas.

Advokatga nisbatan jinoiy ish O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori, Qoraqalpog'iston Respublikasi prokurori, viloyatlar, Toshkent shahar prokurorlari va ularga tenglashtirilgan prokurorlar tomonidan qo'zg'atilishi mumkin.

Yuqoridagilarning barchasi advokatlik siri saqlanishini kafolatlashga yo'naltirilgan. Ammo shuni qayd etish kerakki, ayrim holatlarda advokat advokatlik sirini saqlash prinsipidan chekinishi mumkin. Masalan, advokat o'z vazifalarini amalga oshirishi jarayonida unga jinoyat sodir etishga tayyorgarlik ko'rilayotganligi yoki jinoyat sodir etilayotganligi haqida aniq ma'lumotlar ma'lum bo'lib qolsa, u bu haqida tegishli organlarga xabar qilishi kerak.

Advokat o'ziga ma'lum bo'lib qolgan ma'lumotlarni o'z foydasiga yoki uchinchi shaxslar foydasiga yoki zarariga ishlatishi mumkin emas.

4.6. Advokat va manfaatlar to'qnashuvi

Advokat yuridik yordam ko'rsatishda ishonch bildiruvchi (himoya ostidagi shaxs) huquq manfaatlariga biron-bir tarzda zarar yetkazmasligi lozim. Shu bilan birga ishonch bildiruvchi (himoya ostidagi shaxs)da ham advokatga nisbatan biron-bir shubha uyg'onmasligi kerak. Advokatning bunday tarzda harakat qilishini ishonch bildiruvchi (himoya ostidagi shaxs) huquq va manfaatlarni himoya qilishda manfaatlar to'qnashuviga yo'l qo'yimaslik prinsipi ta'minlaydi.

Manfaatlar to'qnashuvi yangi ishonch bildiruvchi (himoya ostidagi shaxs) manfaatlari bilan advokatning shaxsiy manfaatlari, u ilgari huquqiy yordam ko'rsatgan yoki bunday yordamni ko'rsatayotgan shaxslar manfaatlari o'rtasida qarama-qarshilik mavjud bo'lganda, vujudga keladi. Shuning uchun advokat yangi ishonch bildiruvchi (himoya ostidagi shaxs) bilan huquqiy yordam ko'rsatish to'g'risida bitim tuza-yotganda manfaatlar to'qnashuvi mavjud yoki yo'qligiga ishonch hosil qilishi lozim. Manfaatlar to'qnashuvi mavjud bo'lgan holda advokat huquqiy yordam ko'rsatish majburiyatini olmasligi kerak.

Manfaatlar to'qnashuvi masalasini hal etish bir advokatlik tuzilmasida, ya'ni advokatlik firmasi va advokatlar hay'atida faoliyat ko'rsatayotgan advokatlar uchun bir qadar qiyin kechadi, chunki bir advokatlik firmasida faoliyat ko'rsatayotgan advokatlarning manfaatlari qarama-qarshi bo'lgan shaxslarga huquqiy yordam ko'rsatishi — bu advokatlik firmasiga nisbatan ishonchning yo'qotilishiga olib kelishi mumkin.

Manfaatlar to'qnashuviga yo'l qo'ymaslik maqsadida qonun hujjatlari va O'zbekiston Respublikasi advokatlarning kasb etikasi qoidalarida qator normalar nazarda tutilgan.

O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonunining 7-moddasi 2 qismiga muvofiq advokat muayyan ish bo'yicha yuridik yordam ko'rsatayotgan yoki ilgari yuridik yordam ko'rsatgan shaxslarning manfaatlari ishini olib borishni so'rab murojaat etgan shaxsning manfaatlariga zid kelgan yoki u sudya, prokuror, tergovchi, surishtiruv o'tkazuvchi shaxs, jamoat ayblovchisi, sud majlisi kotibi, ekspert, mutaxassis, jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning, fuqaroviy javobgarning vakili, guvoh, xolis, tarjimon sifatida ishtirok etgan hollarda, shuningdek, agar ishini dastlabki tergov qilishda yoxud sudda advokatning qarindoshi bo'lgan mansabdor shaxs ishtirok etgan yoki ishtirok etayotgan bo'lsa, xuddi shuningdek agar advokat bevosita yoki bilvosita shu ishdan shaxsan manfaatdor bo'lsa bu hol unga ishonch bildiruvchi (himoya ostidagi) shaxsning manfaatlariga zid kelsa, yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi topshiriqni qabul qilishga haqli emas.

Jinoyat-protsessual kodeksining 79-moddasi advokat bilan ishonch bildiruvchi shaxs yoki himoya ostidagi shaxs manfaatlari o'rtasida qarama-qarshilik kelib chiqqan hollarda muayyan advokatning ishda ishtirok etishini istisno etadi. Bunday hollarda advokat ishda ishtirok etishdan chetlashtiriladi va uning o'rniga ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) boshqa advokat bilan ishda ishtirok etish to'g'risida shartnoma tuzadi. Agarda himoya ostidagi shaxs (ayblanuvchi, sudlanuvchi) boshqa advokatni taklif

etish imkoniga ega bo'lmasa, advokatning ishtiroki tergov organi yoki sud tomonidan ta'minlanadi.

Himoyachi, shuningdek, jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning yoki fuqaroviy javobgarning vakili quyidagi hollarda ishini yuritishda ishtirok etishga haqli emas, bosharti u:

1) ilgari shu ish bo'yicha sudya, xalq maslahatchisi, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi, sud majlisining kotibi, guvoh, ekspert, mutaxassis, tarjimon yoki xolis sifatida ishtirok etgan bo'lsa;

2) ushbu ishning tergovida yoki sudda ko'rilishida ishtirok etgan yoxud ishtirok etayotgan sudya, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi yoki sud majlisining kotibi bilan qarindoshlik munosabatida bo'lsa yoxud yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida u bilan bitim tuzgan protsess ishtirokchisining manfaatlariga manfaati qarama-qarshi bo'lgan shaxs bilan qarindoshlik munosabatida bo'lsa;

3) o'z himoyasidagi gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining yoki o'zi vakillik qilayotgan jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning, fuqaroviy javobgarning manfaatlariga manfaati qarama-qarshi bo'lgan shaxsга yuridik yordam ko'rsatayotgan yoki muqaddam shunday yordam ko'rsatgan bo'lsa.

Yuqoridagi holatlar mavjud bo'lgan hollarda advokat mazkur ish bo'yicha himoyani amalga oshirish yoki vakillik qilish to'g'risida bitim tuzishga haqli emas.

Ishonch bildiruvchi (himoya ostidagi shaxs) va advokatning ish yuzasidan nuqtayi nazari o'rtasida qarama-qarshiliklar vujudga kelgan taqdirda ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) protsessning istalgan bosqichida unga huquqiy yordam ko'rsatayotgan advokatdan voz kechishga haqli.

Agarda gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchining advokatni rad qilish haqidagi arizasi qanoatlantirilgan taqdirda, ularga boshqa advokat xizmatidan foydalanish huquqi beriladi, jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogari yoki fuqaroviy javobgarga ishga boshqa vakilni jalb etish imkoniyati beriladi.

O'zbekiston Respublikasi Advokatlarning kasb etikasi qoidalari-da ham manfaatlar to'qnashuviga yo'l qo'ymaslik bilan bog'liq qoidalar nazarda tutilgan. Chunonchi, mazkur hujjatning 4.12-bandida quyidagilar ko'rsatilgan.

Advokat topshiriqni qabul qilishni va ishini yuritishni rad etishi shart, agarki:

— u mazkur ish bo'yicha manfaatlari o'ziga murojaat qilgan shaxs manfaatlariga zid bo'lgan shaxslarga yuridik yordam ko'rsatayotgan yoki ko'rsatgan bo'lsa;

— garchi shaxslardan birining manfaatlari boshqasining manfaatlariga zid bo'lmasa-da, ammo bu shaxslar ishning ayni bir epizodi bo'yicha turlicha nuqtayi nazarda bo'lsalar;

— ayni bir ish bo'yicha voyaga yetgan va voyaga yetmagan shaxslarning himoyasini amalga oshirish zarur bo'lsa;

— u muqaddam ishda sudya, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi, ekspert, mutaxassis, tarjimon, guvoh, xolis sifatida ishtirok etgan bo'lsa;

— ishni tergov qilish yoki ko'rib chiqish vaqtida u qarindoshchilik munosabatlarida bo'lgan mansabdor shaxs ishtirok etayotgan (ishtirok etgan) bo'lsa.

Agar muayyan holatlar natijasida manfaatlari turlicha bo'lgan yoiniki manfaatlarida ziddiyatlar kelib chiqishi ehtimoli mavjud bo'lgan shaxslarga yuridik yordam ko'rsatish zarurati yuzaga kelsa, sheriklik shartnomasi asosida birgalikda yuridik yordam ko'rsatayotgan advokatlar topshiriqni ijro etishni davom ettirish uchun ziddiyatli munosabatlar barcha taraflarning yozma roziligini olishlari va ana shu manfaatlar huquqiy himoya qilinishining teng imkoniyatlarini ta'minlashlari shart.

4.7. Advokat gonorari

Gonorar so'zi lotin tilidagi honorarium so'zidan kelib chiqqan bo'lib, hurmat izhori sifatida beriladigan sovg'a tushuniladi.

Qadimgi Rimda va Gretsiyada ham faqat jismoniy mehnat uchun haq to'lanib, aqliy mehnat uchun esa haq to'lanmagan. O'sha davrdagi tasavvurga ko'ra aqliy mehnatni pul bilan baholab bo'lmagan, aqliy mehnat bilan faqat ozod va hurmatli fuqarolargina shug'ullanib, bu mehnat uchun haq to'lash haqorat hisoblangan. Sudda himoyani amalga oshiruvchi — sud notioqlari mashhur va badavlat oilalardan bo'lishgan. Shuning uchun ham ularning sudda himoyachi vazifasini bajarish bilan bog'liq faoliyati obro'-e'tibor qozonish uchun amalga oshirilgan va ularga bu mehnati uchun hurmat ko'rsatilib, ba'zan minnatdorchilik ramzi sifatida sovg'alar berilgan. Keyinchalik bu sovg'alar pul shaklida ham berilishi mumkin bo'lib, u gonorar deb atalgan.

O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonuni advokatlarning huquqiy yordam ko'rsatgani uchun to'lanadigan haqqa nisbatan biron-bir aniq talablar qo'ymaydi. Shu bilan birga bu qonun yuridik xizmat uchun haq to'lash advokat bilan ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) o'rtasida ixtiyoriy ravishda tuziladigan bitim (shartnoma) asosida amalga oshirilishini nazarda tutadi.

Advokat gonorari miqdorini belgilash advokatlar etikasining eng murakkabligi shundaki, advokat gonorari oqilona miqdorlarda belgilanishi lozim. Ammo qonunda ham, O'zbekiston Respublikasi Advokatlarning kasb etikasi qoidalarida ham advokat gonorarining oqilona miqdori qancha ekanligi haqida ko'rsatilmagan. Fuqarolik protsessual kodeksining 114-moddasida hal qiluv qarori qaysi tarafning foydasiga chiqarilgan bo'lsa, sud shu tarafga ikkinchi tarafdan vakilning yordami uchun to'lashga ketgan xarajatlarni oqilona miqdorlarda undirib berilishi nazarda tutilgan.

O'zbekiston Respublikasi Advokatlarning kasb etikasi qoidalarining 4.21—4.25-bandlari advokat gonorari masalalariga tegishli bo'lib, unda quyidagilar nazarda tutilgan.

Advokat bajargan ishi uchun haq sifatidagi, shuningdek o'zi qilgan chiqim va xarajatlarni qoplash tarzidagi o'ziga tegishli bo'lgan mablag'larni olish huquqiga ega.

Advokatga to'lanadigan haq taraflarning kelishuvi orqali belgilanadi va bunda ishning hajmi va qay darajada murakkabligi, ishni bajarish uchun qancha vaqt ketishi, advokatning tajribasi va malakasi, ish bajarishning muddatlari, tezkorlik darajasi va boshqa holatlar hisobga olinishi mumkin.

Advokat to'lanadigan haq ish ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) foydasiga hal bo'lish-bo'lmasligiga qarab belgilanishi ko'zda tutilgan yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitim tuzmasligi kerak.

Ushbu qoida haq ish muvaffaqiyatli nihoyalangan taqdirda, da'voning bahosiga mutanosib ravishda belgilanishi mumkin bo'lgan mulkiy nizolarga nisbatan amal qilmaydi.

Advokatning haqni advokat bo'lmagan shaxslar bilan bo'lishishi, xususan, go'yoki vazifalarni taqsimlash tarzida bo'lishishi taqiqlanadi.

Advokatning ishonch bildiruvchi shaxsdan (himoya ostidagi shaxsdan) yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitimni ta'minlash tarzida mol-mulk olishi taqiqlanadi, avans to'lovlari bundan mustasno.

Qonun hujjatlari, O'zbekiston Respublikasi Advokatlarning kasb etikasi qoidalari va advokatlik amaliyotini tahlil etish natijalariga tayangan holda, advokat gonorari miqdori quyidagilar hisobga olingan holda oqilona belgilangan deb topish mumkin.

Birinchidan, advokatlik gonorari miqdori advokatning yuqori huquqiy maqomiga muvofiq bo'lishi, advokatning munosib turmush tarzini ta'minlay olishi lozim.

Ikkinchidan, yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida shartnoma tuzishda, advokatga yuridik yordam ko'rsatganligi uchun to'lanadigan

haq (gonorar) miqdorini belgilashda har holda quyidagilar e'tiborga olinmog'i lozim: ishning hajmi va qay darajada murakkabligi; ishni bajarish uchun qancha vaqt ketishi; advokatning tajribasi va malakasi; ish bajarishning muddatlari va tezkorlik darajasi; ishonch bildiruvchi shaxsning mulkiy ahvoli; odat tarziga aylanib qolgan advokat gonorari miqdorini belgilash amaliyoti va boshqalar.

Advokat gonorarini hisoblab chiqish uslubi turli xil bo'lishi mumkin: qat'iy belgilab qo'yilgan; vaqtbay; shartli; aralash.

Qat'iy belgilab qo'yilgan summada gonorar undirish deyilganda, yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitimda advokat va ishonch bildiruvchi shaxs tomonidan advokatga uning ishonch bildiruvchi shaxsga ko'rsatadigan yuridik yordami uchun to'lanadigan gonorarning summasi aniq belgilab ko'yilishi tushuniladi.

Vaqtbay gonorar deyilganda ishonch bildiruvchi shaxsning topshirig'ini bajarish uchun advokat tomonidan sarflanadigan vaqtga nisbatan belgilanadigan gonorar miqdori tushuniladi. Bunda ishonch bildiruvchi shaxsning topshirig'ini bajarish uchun advokat necha oy, necha kun yoki necha soat vaqt sarflashidan kelib chiqib gonorar miqdori kelishiladi.

Gonorar miqdorini shartli ravishda belgilash deyilganda, advokat gonorari miqdorining ishning qanday hal etilishiga bog'liq tarzda aniqlash tushuniladi.

Gonorar miqdorini belgilashning aralash uslubi deyilganda gonorarning bir qismini qat'iy belgilangan summada to'lash, boshqa qismini esa topshiriqni bajarish uchun sarflangan vaqtga qarab yoki erishilgan natijaga qarab to'lash tushuniladi.

Odatda advokatlar gonorar undirish uslubini ko'rsatiladigan huquqiy yordamning xususiyatlariga qarab belgilashadi. Bu amaliyotni advokatlik faoliyatining turlariga qarab tasniflash mumkin.

Huquqiy xizmat ko'rsatish to'g'risidagi shartnoma bo'yicha gonorar undirish. Odatda bu turdagi shartnomalar bo'yicha advokat tadbirkorlik subyektlariga huquqiy xizmat ko'rsatadi. Bu xizmat odatda quyidagi shakllarda ko'rsatiladi: harakatdagi qonun hujjatlarini tadbirkorlik subyekti amaliyotida qo'llash to'g'risida maslahatlar berish; shartnomalar, buyruqlar, qo'llanmalar, nizomlar va boshqa hujjatlarning loyihasini tuzish yoki tuzilgan bunday hujjatlarning qonun hujjatlari talablariga qanchalik muvofiq ekanligi to'g'risida xulosa berish; tadbirkorlik subyekti o'zining hamkorlari bilan shartnomalar tuzish borasida olib borayotgan muzokaralarda ishtirok etish va ishonch bildiruvchi shaxsning manfaatlaridan kelib chiqqan holda shartnoma shartlarini yuridik nuqtayi nazardan shakllantirish, shuningdek, boshqa huquqiy tusdagi ishlarni amalga oshirish.

Bu xildagi shartnomalar bo'yicha huquqiy yordam ko'rsatishda advokatlar odatda ishonch bildiruvchi shaxsning manfaatlarini sudda himoya qilish majburiyatini olishmaydi. Agarda bunday majburiyatni olganlari taqdirdagina uning uchun to'lovni amalga oshirishni shartnomada alohida qayd etishadi.

Huquqiy xizmat ko'rsatish to'g'risidagi shartnoma bo'yicha gonorar ma'lum vaqt (oy, chorak yoki advokat sarflagan vaqtga qarab soatbay) uchun qat'iy belgilangan summada to'lanadi.

Ishonch bildiruvchi shaxsning manfaatlarini fuqarolik ishlari bo'yicha sudlarda va xo'jalik sudlarda himoya qilish to'g'risidagi bitim bo'yicha advokatning gonorari masalasi bitimda atroflicha kelishib olinadi. Bunday bitimlar bo'yicha advokat gonorari bir necha qismlardan iborat bo'lishi mumkin. Ishonch bildiruvchi shaxs advokat tomonidan hujjatlarning tahlil qilinganligi va sudda egallanadigan huquqiy pozitsiyani ishlab chiqqanligi uchun, hamda ish yuzasidan maslahatlar berganligi uchun alohida haq to'lashi, keyin esa sudda amalga oshirilgan ishlar uchun, ya'ni sud protsessida qatnashganlik, e'tiroz, iltimosnoma va ishonch bildiruvchi shaxsning fikrlarini ifodalovchi boshqa protsessual hujjatlarni tuzganligi uchun haq to'lashi bitimda nazarda tutilishi mumkin.

Shuningdek, bitimda advokatning birinchi instansiya sudida va yuqori sud instansiyalarida qatnashganligi uchun alohida-alohida haq to'lash nazarda tutilishi mumkin. Ayrim hollarda to'lanadigan gonorarning miqdori mulkiy xususiyatga ega bo'lgan ishlar bo'yicha erishilgan natijaga bog'liq etib belgilanishi ham mumkin.

Jinoyat ishlari bo'yicha advokat ishtiroki to'g'risida bitim. O'zbekistonda bozor iqtisodiyoti qaror topganiga qadar advokat jinoyat ishlari bo'yicha asosan dastlabki tergov va sudda jinoyat ishlari bo'yicha himoyachi, jabrlanuvchining vakili sifatida ishtirok etar edi.

Advokatning jinoyat ishlari bo'yicha ishtirok etganligi uchun gonorar Adliya Vazirligi tomonidan tasdiqlangan maxsus tariflar bo'yicha undiriladi. 1999-yilda bu tariflar bekor qilingach advokatning jinoyat ishlari bo'yicha ishtiroki uchun haq advokat bilan ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) o'rtasida tuziladigan bitimga asosan belgilanadigan bo'ldi. Jinoyat ishlari bo'yicha advokatning himoyachi sifatida qatnashganligi uchun advokat gonorarini shakllantirishga turli xilda yondashiladi. Ayrim hollarda advokat ishning sudda hal bo'lishiga qadar bo'lgan jarayonda ishtirok etib, gonorarni shunga nisbatan belgilaydi. Bunda gonorar har bir oy uchun alohida-alohida to'lanishi yoki dastlabki tergovda qatnashganligi uchun alohida, birinchi instansiya sudida ishtirok etganligi uchun alohida to'lanishi mumkin. Ko'pchilik hollarda advokat gonorarining miq-

dori kunlik stavka tarzida belgilanadi. Bu shu bilan bog'liqdir-ki jinoyat ishlari bo'yicha dastlabki tergov yoki ishni sudda ko'rish uzluksiz har kuni davom etmasligi mumkin. Ba'zi hollarda muayyan tergov harakatlarini advokatning ishtiroki bilan o'tkazish advokatga bog'liq bo'lmagan holda boshqa kunga ko'chirilishi yoki ishni sudda ko'rish boshqa kunga qoldirilishi mumkin. Bu holatlar advokatning jinoyat ishlari bo'yicha ishtiroki to'g'risidagi bitim tuzishda e'tiborga olinishi lozim.

Advokatlik etikasi nuqtayi nazaridan jinoyat ishida himoyachi sifatida qatnashayotgan advokat ish yuzasidan ijobiy natijalarga (masalan, sudlanuvchining oqlanishiga yoki unga nisbatan yengil jazo tayinlanishiga) erishganida gonorar miqdorini belgilash ma'lum murakkabliklar bilan bog'liq. To'g'ri, qonunda advokat gonorari miqdorini ko'rsatilgan holatlar bilan bog'lashni taqiqlovchi normalar mavjud emas. Lekin O'zbekiston Respublikasi Advokatlarning kasb etikasi qoidalariga ko'ra advokat to'lanadigan haq ish himoya ostidagi shaxsning foydasiga hal bo'lish-bo'lmasiligiga qarab belgilanishini nazarda tutadigan yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitim tuzishlikni taqiqlaydi. Ammo shuni nazarda tutish kerakki, bu qoida jinoyat ishi bilan birga ko'rilayotgan mulkiy nizolarga nisbatan qo'llanilmaydi.

Advokat huquqiy masalalar bo'yicha maslahatlar va tushuntirishlar, qonun hujjatlari yuzasidan og'zaki yoki yozma ma'lumotlar berish to'g'risidagi bitimlar, huquqiy xususiyatdagi arizalar, shikoyatlar va boshqa hujjatlarni tuzish to'g'risidagi bitimlar, shuningdek, ma'muriy huquqbuzarlik ishlari bo'yicha vakillikni amalga oshirish hamda ishonch bildiruvchi shaxsning nomidan davlat organlarida jismoniy va yuridik shaxslar oldida vakillikni amalga oshirish to'g'risidagi bitimlar bo'yicha advokat gonorari ishonch bildiruvchi shaxs bilan o'zaro kelishuv asosida belgilanadi. Bunday hollarda advokat gonorari miqdorini belgilashning turi uslublari (qat'iy belgilab qo'yilgan; vaqtbay; shartli; aralash) qo'llanilishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida jinoyat ishlari bo'yicha gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchiga advokat tomonidan yuridik yordam ko'rsatish bo'yicha xarajatlarni davlat hisobiga o'tkazish hollari ham nazarda tutilgan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Advokatlarning tomonidan ko'rsatilgan yuridik yordam uchun davlat hisobidan haq to'lash mexanizmini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2008-yil 20-iyunda qabul qilingan qaror va uning asosida O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining qarori bilan tasdiqlanib, O'zbekiston Respublikasi Adliya

vazirligida 2008-yil 2-dekabrda 1878-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan «Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchiga advokatlar tomonidan yuridik yordam ko'rsatish bo'yicha xarajatlarni davlat hisobiga o'tkazish tartibi to'g'risida»gi Nizomga asosan oilasida har bir oila a'zosiga to'g'ri keladigan yalpi oylik daromad yuridik yordam ko'rsatilganligi uchun haq to'lashdan ozod qilish to'g'risida qaror (ajrim) qabul qilingan kundagi eng kam oylik ish haqining 1,5 barobaridan ortiq bo'lmagan shaxslar (gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi) advokatlar tomonidan yuridik yordam ko'rsatilganligi uchun haq to'lashdan ozod qilinadi va xarajatlar davlat hisobiga o'tkaziladi.

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchiga advokat tomonidan yuridik yordam ko'rsatish bo'yicha xarajatlarni davlat hisobiga o'tkazish uchun asos bo'lib, yuridik yordam uchun haq to'lashdan ozod qilish to'g'risidagi surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning qarori, sudning ajrimi hisoblanadi. Mazkur qaror (ajrim) ni chiqarish uchun gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchining ish joyidan berilgan ohirgi 12 oylik daromadi to'g'risidagi ma'lumotnoma mavjud bo'lgan taqdirda, uni ilova qilgan holda yashash joyidagi mahalla, ovul, qishloq fuqarolar yig'ini yoki fuqarolar yig'ini tomonidan vakolatlangan komissiya tomonidan berilgan xulosa asos bo'lib xizmat qiladi.

Surishtiruv jarayonida, dastlabki tergov bosqichida, birinchi instansiya sudlarida va apellatsiya, kassatsiya yoki nazorat tartibida ko'rilayotgan ishlarda advokatlar tomonidan yuridik yordam ko'rsatilganligi uchun to'lov har bir kun uchun eng kam oylik ish haqining 50 foizi miqdorida amalga oshiriladi.

Ikki va undan ortiq shaxslarga bitta jinoiy ish bo'yicha advokatlar tomonidan yuridik yordam ko'rsatilganligi uchun to'lov har bir himoya ostidagi shaxsga Nizomning 6 va 8-bandlarida belgilangan to'lov miqdorining 80 foizi hisobida amalga oshiriladi.

Sud majlisining har bir tanaffus kuni uchun to'lov advokatlar tomonidan yuridik yordam ko'rsatilganligi uchun Nizomning 6 va 7-bandlarida belgilangan to'lov miqdorining 50 foizi hisobida amalga oshiriladi.

Dam olish va bayram (ishlanmaydigan) kunlari advokatlar tomonidan yuridik yordam ko'rsatilganligi uchun to'lov eng kam oylik ish haqining 100 foizi miqdorida, tungi vaqtda esa eng kam oylik ish haqining 75 foizi miqdorida amalga oshiriladi.

Advokatlar tomonidan yuridik yordam ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan xizmat safari va transport xarajatlari miqdori advokat-

lik tuzilmasi tomonidan belgilangan tartibda aniqlanadi hamda ma'lumotnomada ko'rsatiladi.

Moliya vazirligining g'aznachiligi hududiy bo'linmasi advokatlar tomonidan ko'rsatilgan yuridik yordam uchun to'lovlarni advokatlik tuzilmasining murojaatnomasi tegishli moliyaviy organga kelib tushgan kundan boshlab, o'ttiz kun muddatdan kechiktirmasdan ma'lumotnomaga va yuridik yordam ko'rsatilganligi uchun haq to'lashdan ozod qilish to'g'risidagi qaror (ajrim)ga asosan advokatlik tuzilmasining bank hisob raqamiga pul mablag'larini o'tkazib berish yo'li bilan to'lab beradi.

Nazorat savollari

1. Advokatlik etikasi tushunchasi.
2. O'zbekiston Respublikasi advokatlarning kash etika qoidalari mazmun-mohiyati.
3. Advokat ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) bilan munosabatlarda qanday harakatlarni sodir etishga haqli emas?
4. Qanday holatlarda advokat o'ziga yuridik yordam ko'rsatishni so'rab murojaat etgan shaxsdan topshiriqni qabul qilishga haqli emas?
5. Advokat o'z hamkasblari bilan o'zaro munosabatining o'ziga xos xususiyatlari.
6. Advokatlik siriga nimalar kiradi?
7. Advokatlik sirini saqlashning huquqiy kafolatlari.
8. Advokat gonorari tushunchasi va uni belgilash uslublari.

V BOB. ADVOKATLIK FAOLIYATIDA NOTIQLIK SAN'ATI ASOSLARI

Asosiy savollar: Zamonaviy ritorikaga kirish. Advokat himoya nutqining tuzilishi. Sud nutqining asoslantirish jihatlari. Nutq maqsadining belgilanishi.

5.1. Zamonaviy ritorikaga kirish

Notiqlik san'atini mukammal egallamasdan va uni tortishuvga asoslangan sud protsessida mohirlik bilan qo'llash ko'nikmasiga ega bo'lmasdan turib, advokat o'z vazifasini yuqori darajada uddalashi qiyin. Ammo ko'pchilik advokatlar sudda nutq so'zlash san'atini egallashga zarur darajada e'tibor qilishmaydi.

Notiqlik san'ati amaliyot bo'lsa, ritorika uning nazariyasidir. Ritorika grekcha so'z bo'lib, fikrni chiroyli va ishonarli ifoda etishni anglatadi.

O'zaro munosabatlar sohasida fikrni ifodalovchi so'zning ishonchligi uning dalillanganligidan kam ahamiyatga ega emas. Ritorika san'at va ayni vaqtda ishontirish nazariyasi sifatida o'zining borliqni bilish va o'zgartirish usuli ritorik usulga ega.

Tadqiq etishning ritorik usuli — bu ijtimoiy borliqni amaliy vazifalarni hal etish maqsadida anglash, boshqalarni ham shunga ishontirish uchun amalga oshiriladigan fikrlash usullarining majmudir.

Sud ritorikasini o'rganishda ritorik usul dalillarni anglab yetish va uning mohiyatini boshqalarga ham yetkazishning umumiy usulbi sifatida e'tirof qilinadi.

Sud ritorikasi yoki yuridik ritorika fan sifatida yuridik ahamiyatga ega bo'lgan faktlarni o'rganish va huquqiy xususiyatdagi qarorlarni qabul qilish jarayonida yuridik faktlar tahlilini tayyorlash va ularni baholash to'g'risidagi xulosalarni ishonchli tarzda taqdim etish bilan bog'liq barcha muammolarni o'rganadi. Yuridik ritorikaning predmeti huquqiy munosabatlar sohasida ishontirishdir.

Advokatning muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishi uning kasb mahorati, chunonchi ish materiallarini o'rganish va tahlil qilish, ularga huquqiy baho berish, so'roq olib borish, savollarni aniq, tushunarli va maqsadli shakllantirish qobiliyatiga bog'liqdir.

Advokat o'z protsessual funksiyalarini amalga oshirishda yuridik ritorikadan foydalanishi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

— sud tergovni boshlanganga qadar himoyaning ishonchli pozitsiyasini shakllantirish maqsadida ish materiallarini o'rganish, ularni tahlil etish va baholash;

— himoyaning uzil-kesil pozitsiyasini aniqlash maqsadida sud tergovi jarayonida ish olib borish, sudda nutq soʻzlash uchun materiallar tayyorlash, ayblov taraf bilan protsessual kurashish va sudni advokat sudlanuvchi foydasiga keltirgan vajlarni haqiqiy deb qabul qilishga oldindan tayyorlab borish;

— advokatning protsessual harakatining yakuni sifatida, advokat tomonidan ishni taʼlil etish natijasi va shu bilan birga sud tomonidan qaror qabul qilish uchun oʻz pozitsiyasini yakka-yu yagona toʻgʻri deb taqdim etadigan, himoya nutqi.

Himoya nutqining ishonchliligi advokatning jinoyat protsessidagi barcha protsessual faoliyatining bosh maqsadi boʻlganligi uchun, unga himoya pozitsiyasining qanchalik ishonchli ekanligidan dalolat beruvchi muhim koʻrsatkich va advokatning kasbiy layoqatining muhim mezonini sifatida qarash mumkin.

5.2. Advokat himoya nutqining tuzilishi

Koʻpchilik mualliflar advokat himoya nutqining tuzilishi deganda, uning tarkibiy qismlarini tushunadi. Uni kirish, asosiy (asoslantirish) qism hamda xulosadan iborat deb taʼriflab, oʻrganadilar. Bu yondashuvni notoʻgʻri deb boʻlmaydi, lekin u asosiy masalani, yaʼni advokat himoya nutqining ishonchliligi masalasini ikkinchi darajaga tushirib qoʻyadi. Bizning nazarimizda, advokat himoya nutqining tuzilishini oʻrganishda uning kommunikativ¹ xususiyatlariga asosiy eʼtiborni qaratish lozim.

Oʻzbekistonda sud ishlarini yuritish tortishuv prinsipiga asoslangan. Taraflarning oʻzaro tortishuviga asoslangan sud protsessida advokatning nutqi ishontirish jarayoni bilan (himoyadagi shaxsning haq ekanligini isbotlash, tinglovchilarni oʻziga jalb etish va ularning fikrini ishdagi taraf uchun zarur boʻlgan tomonga yoʻnaltirish) bogʻliq masalalarni samarali hal qilishga koʻmaklashadigan muayyan kommunikativ sifatlariga ega boʻlganidagina advokatga nisbatan ishonch uygʻonadi. Sud majlisida soʻzlayotgan notiq nutqining kommunikativ sifatlarini quyidagilar belgilaydi:

- nutqning tushunarliiligi;
- nutqning mantiqiyiligi;
- nutqning yetarli darajada davom etishi bilan birga, loʻndaligi;
- nutqning his-hayajonlilik;
- nutqda bayon etilayotgan fikrlarning oʻz joyidaligi;
- nutqning samimiyligi;
- nutqda aniqlik.

¹ Kommunikativ (communicatio) lotincha soʻz boʻlib, muloqot (muloqotda boʻlish), insonlar hamjamiyatida axborotni yetkazish maʼnosini anglatadi.

Nutqning tushunarligi uning tinglovchining ongiga osonlik bilan yetib borishini anglatadi. Nutqning bu kommunikativ sifati ayniqsa xalq maslahatchilari ishtirokida o'tkazilayotgan sud protsessida alohida ahamiyat kasb etadi. Nutq o'zining tushunarligi tufayli ishonchli bo'lishi sud protsessi ishtirokchilarining ishi yuzasidan advokat uchun zarur bo'lgan xulosalarga kelishiga yordam beradi. Nutqning tushunarligiga umum qabul qilingan so'zlar va iboralarni ishlatish orqali erishiladi.

Advokatning o'z nutqida boshqalar uchun tushunarsiz bo'lgan yoki tushunilishi uchun maxsus bilimlar talab qilinadigan so'zlar yoxud iboralarni ishlatishi nutqning kommunikativ sifatiga aks ta'sir ko'rsatadi.

Nutqning ommabopligi, tushunarligi, aniqligi, demak uning ishonarliligi nutqning boshqa kommunikativ sifatlari, jumladan mantiqiyililigiga ham bevosita bog'liq.

Nutqning mantiqiyiligi uning mazmunini mantiq qonunlariga muvofiq, obyektiv borliqda mavjud aloqalar va munosabatlarga asoslangan holda ketma-ket bayon etishda ifodalanadi.

Nutq mantiq jihatidan uzuk-yuluq bo'lib, fikrlar tugallanmasdan turib, bir predmetdan ikkinchiga o'tish, asosiy fikr yakunlamasdan mayda-chuyda narsalarga o'tib ketish, tinglovchida notiqqa va uning vajlariga nisbatan salbiy munosabat uyg'otadi. oqibatda advokat o'z nutqida qo'yilgan maqsadga erishishi qiyin bo'ladi.

Aksincha, nutqda bayon etilayotgan fikrlar qat'iy mantiqiy ketma-ketlikda rivojlansa, uni tinglash nafaqat yoqimli bo'ladi, balki bunday nutq tinglovchining ongiga jiddiy ta'sir ko'rsatib, uni tushunish va qabul qilishni osonlashtiradi.

Bunday mantiqiy jihatdan mukammal nutqni tayyorlash uchun nutq rejasini va uning tuzilishini puxta o'ylash lozim.

Nutq rejasini — bu uning mazmuni chizmasi bo'lib, u bir fikrdan boshqasiga o'tish mantiqini belgilaydi.

Nutq rejasini shunday tuzish kerakki, bunda ikkinchi fikr birinчисidan, uchinchisi ikkinчисidan kelib chiqishi yoki bir fikrdan ikkinчисiga o'tish tabiiyligini ta'minlashi lozim.

Bir fikrdan ikkinчисiga o'tishning tabiiyligi suddagi nutqning tuzilishining mantiqiyiligi, nutqning barcha qismlari mantiq — mazmuni bo'yicha yaxlitligi bilan ham ta'minlanadi.

Bunday mukammal nutqni tayyorlash va so'zlash uchun birinchi navbatda nutqning maqsadini, uning asosiy fikrini aniqlab olish lozim, bu esa nutqning barcha qismlariga singdirilishi va uni yaxlit birlik sifatida bog'lab turishi lozim.

Sudyalar tomonidan advokatning asosiy fikrni, uning pozitsiyasi va vajlari anglab yetilishi uchun, nutqning yana bir kommunikativ sifati — **nutqning yetarli darajada davom etishi bilan birga loʻndaligi (qisqaligi)** muhim ahamiyatga ega. Chunki nutqda asosiy fikrni ifodalashda ortiqcha soʻz va iboralardan foydalanish tinglovchining asosiy fikrlarni tushunishdan chalgʻitadi. Uzundan-uzoq soʻzlangan nutq tinglovchini zeriktiradi, va oxir-oqibatda advokat tomonidan bayon etilayotgan vajlarning qabul qilinishini qiyinlashtiradi.

Himoya nutqi haddan tashqari davomli, quruq, faqat muayyan axborotlardan iborat boʻlib, his-hayajonsiz soʻzlanishi odatda sudyalarda salbiy munosabat uygʻotadi.

Shuning uchun ham advokat oʻz nutqini tuzayotganda uning yetarli darajada **his-hayajonli** boʻlishiga ham eʼtibor berishi kerak. **Nutqning his-hayajonliligi** deyilganda, nutqning tinglovchilarning diqqati va qiziqishini jalb etadigan, ularning advokat bayon etayotgan mulohazalar, faktlar, dalillar va ularning oʻzaro aloqadorligini tushunib yetishini yengillashtiradigan hamda tinglovchilarda ijobiy hissiyot va kechinmalarni uygʻotib, ularning taassurotini, mantiqiy fikrlashi va xotirasini faollashtiradigan oʻziga xos tuzilishiga aytiladi.

Advokatning nutqi his-hayajonli boʻlishi uch maqsadga: ishontirish, jalb etish va tinglovchilarning his-hayajonini qoʻzgʻatishga xizmat qiladi.

Shuni yodda saqlash kerakki, advokatning tinglovchini ishontirishga urinayotganligi hammaga koʻrinib turishi kerak. Lekin, uning tinglovchilarni jalb etishga va ularning his-hayajonini qoʻzgʻashga harakat qilayotganligi aniq ravshan koʻrilmaligi balki nutqning barcha qismiga singdirib yuborilishi lozim.

Bu vazifani bajarish uchun advokatning nutqi yana uchta muhim kommunikativ sifatlarga ega boʻlishi lozim. Bular bayon etilayotgan fikrlarning oʻz joyida aytilayotganligi, samimiyligi va aniqligidir.

Fikrlarning oʻz joyida aytilishi deyilganda nutq va uni bayon etish uslubining shunday tashkil etilishi tushuniladi-ki, u mavjud sharoitga mos kelishi, muloqot vazifalari va maqsadiga javob berishi, gapirayotgan kishi bilan tinglovchi oʻrtasida ruhiy bogʻliqlikni oʻrnatishga va saqlab turishga koʻmaklashishi lozim.

Advokatning nutqida oʻz joyida aytilmagan gap nutqning ahamiyatini yoʻqqa chiqarishi, oʻz joyida aytilgan gap esa nutqning taʼsirchanligini yanada oshirishi mumkin. Shuning uchun advokat sudda nutq soʻzlashga tayyorgarlik koʻrishda ish holatlarini ortiqcha «bezab koʻrsatishga» harakat qilmasligi, nutq oʻrtacha darajada rivojlangan sogʻlom fikrlovchi sudya, xalq maslahatchisi uchun

mo'ljallanganligini unutmashligi, shuningdek, o'zini haddan tashqari yuqori intellekt egasi ekanligini ta'kidlashga urinmasligi kerak.

Advokatning nutqi o'zining ma'naviy-madaniy darajasiga mos bo'lishi nutqqa tabiiylik bag'ishlaydi va advokatga nisbatan ishonch uyg'otadi. Aksincha, agarda tinglovchi advokatning nutqi uning o'zining ma'naviy-madaniy darajasiga, intellektual salohiyatiga mos emasligini uning boshqalarning so'zini takrorlayotganligini sezsa, unda advokatning axloqiy fazilatlariga nisbatan, ya'ni advokatning pozitsiyasi to'g'ri va adolatlilikiga hamda ular asosida yotgan vajrlarga nisbatan shubha uyg'onadi.

Nutqning samimiyligi — bu shunday kommunikativ sifatk, notiqning so'zlash ohangidan samimiyligi sezilib turishi, uning fikr va kechinmalari tabiiy ekanligi, himoya qilinayotgan holatlar hamda vajrlarning to'g'ri va adolatlilikiga to'g'risida notiqda ichki ishonch mavjudlilikiga tinglovchini ishontiradi, buning o'zi sud majlisida raislik etuvchi sudya va xalq maslahatchilarida xuddi shunday ichki ishonch shakllanishiga ko'maklashadi.

Shunday qilib, nutqning samimiyligi advokatga tinglovchilarni o'zi tomonga og'dirib olishga yordamlashadi.

Tinglovchilarda advokat haqiqatni gapirayotganligi haqidagi fikr shakllanishi uchun advokatning nutqi yana bir sifatga, ya'ni aniqlikka ega bo'lishi, aytilayotgan fikr va haqiqiy holat bir-biriga to'g'ri kelishi lozim.

Sud protsessida himoya nutqining aniqligi eng avvalo advokatning ishga qanchalik vijdonan yondashishiga bog'liq.

Noaniq nutq, u ataylab yoki e'tiborsizlik natijasida yo'l qo'yilganligidan qat'i nazar tinglovchilarda advokat yolg'on so'zlayapti degan tasavvur uyg'otadi. Buning o'zi advokatning haqiqatga to'g'ri keladigan fikr va vajrlari ishni hal qilishda sudya va xalq maslahatchilari tomonidan e'tiborga olinmasdan qolinishiga olib kelishi mumkin.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan advokat nutqining kommunikativ sifatlari himoya nutqining tuzilishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Nutqning kommunikativ sifatlarga ega bo'lishi advokatning o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishishiga ko'maklashadi.

5.3. Sud nutqini asoslantirish jihatlari.

Nutq maqsadining helgilanishi

Advokatning sud protsessidagi nutqining eng asosiy jihatlari-dan biri uning asoslantirilganligidir. Tinglovchilarni (protsess ishtirokchilarini) ishontira oladigan nutqni tuzish asoslash faoliyatining bir turidir. Asoslantirish deyilganda nima tushuniladi?

Asoslantirish — bu intellektual faoliyat bo'lib, uning mohiyatini qaysidir bir fikrni aniqlash yoki rad etish, kimnidir ishontirish, uning qarashlari yoki pozitsiyasini o'zgartirish maqsadida vajlar, asoslar keltirish tashkil etadi.

Har qanaqangi asoslantirishning bosh maqsadi tinglovchini muhokama qilinayotgan masala bo'yicha o'z maslakdoshiga, itti-foqchisiga aylantirishdir. Agarda asoslantirish odob doirasida, sud protsessining boshqa ishtirokchilari hurmati joyiga qo'yilgan holda amalga oshirilsa, asoslantirish jarayonida isbotlanayotgan holat haqiqat ekanligi haqida tinglovchilarda ishonch uyg'otish osonlashadi. Shuni hamisha yodda tutish kerakki, asoslantirish birinchi navbatda inson ongiga ta'sir etishga yo'naltirilgan, shuning uchun ham asoslantirishda bayon qilinayotgan vajlar shunday tinglovchilarga tushunarli tarzda yetkazilmog'i lozim.

Tinglovchida ishonch uyg'otadigan nutq tayyorlashda odatda ishontirishning quyidagi shakllaridan foydalaniladi:

- mantiq yordamida ishontirish;
- emotsiya¹ yordamida ishontirish;
- diskussiya² (bahslashuv) yordamida ishontirish.

Mantiq yordamida yoki mantiqiy ishontirish isbotlash (dalillar) mantiqiy operatsiyalari, tanqid va rad etish orqali amalga oshiriladi. Dalillar — bu asoslashning bir turi, fikrlarning to'g'riligini boshqa haqiqat deb qabul qilingan fikrlar yordamida asoslashdir.

Sud nutqini shakllantirishda uning ishontiruvchi ta'sirini ta'minlash uchun quyidagi asosiy qoidalardan iborat bo'lgan mantiqiy dalillar qoidasiga rioya etish lozim:

- tezis va asoslar (vajlar) aniq, qisqa, tushunarli holda keltirilishi shart;
- isbotlash (asoslantirish)ning boshdan oxirigacha tezis bir xilda o'zgarmasdan qolishi kerak;
- tezisni tasdiqlash maqsadida keltirilayotgan vajlar bir-biriga qarama-qarshi bo'lmasligi kerak;
- haqiqat bo'lgan tezisni isbotlash haqiqiy asoslardan foydalanishni talab etadi;
- vajlarning haqiqat ekanligi tezisdan qat'i nazar aniqlanishi (isbotlanishi) kerak;
- vajlar (asoslar) mazkur tezis uchun yetarli asos bo'lib xizmat qilishi kerak;

¹ Emotsiya (fr. emotion, lot. emovere) qo'zg'ash, hayajonlantirish ma'nosini anglatadi.

² Diskussiya (lot. discussio) munozara ma'nosida ishlatiladi.

• isbotlash (asoslash) jarayonida xulosa chiqarish shakllariga (deduksiya, induksiya va analogiya) va fikrlashning mantiq qonunlariga: aynanlik qonuni, qarama-qarshi bo'lmashlik qonuni, uchinchi-ni istisno qilish qonuni, asos yetarliligi qonunlariga rioya etish lozim.

Ko'rsatilgan qoidalarni buzish mantiqiy xatolarga olib keladi. Advokatning suhdagi nutqida eng ko'p uchraydigan mantiqiy xatolar quyidagilar:

— yolg'on asoslar yoki asosiy adashish. Bunda tezisni yolg'on yoki haqiqatdan yiroq asoslar bilan isbotlashga harakat qilinadi;

— asoslantirishni o'zining haqiqatligi tasdiqlanishi zarur bo'lgan holatlar bilan isbotlashga urinish;

— chiqib bo'lmash aylanaga tushib qolish. Bunda tezisni biron-bir holat bilan, uni esa tezis bilan isbotlashga harakat qilinadi;

— tezisni to'liq almashtirish yoki tezisdan chekinish. Bunda advokat tezis sifatida olg'a surilgan ma'lum bir holatni asoslash o'rniga, tezisga yaqin yoki unga o'xshash holatni asoslashga o'tib ketib, asosiy g'oyani boshqasi bilan almashtiradi;

— tezisni qisman o'zgartirish. Bunda advokat tezisni asoslashda birinchi aytilgan umumiy yoxud keskin fikrni toraytirib yoki yumshatib o'zi olg'a surgan tezisni o'zgartiradi. Masalan: u dastlab «jinoyatning barcha ishtirokchilari qasddan harakat qilgan» deb ta'kidlab, keyin «ularning ko'pchiligi qasddan harakat qilgan» deb o'zgartiradi.

— «asoslar qancha ko'p bo'lsa, shuncha yaxshi» prinsipi bo'yicha haddan tashqari ko'p dalil keltirishga urinish. Bunda asoslash haddan tashqari ko'payib ketib, asoslantiruvchi (advokat) o'zi sezmaganda holatda mantiqqa zid ravishda bir-biriga qarama-qarshi vajlar keltirishi mumkin;

— sababiy bog'lanishni ma'lum vaqtda sodir bo'lgan hodisalarning oddiy ketma-ketligi bilan aralastirib yuborish. Bu «shundan so'ng, demak shu sababli» qabilida fikr yuritishda namoyon bo'ladi;

— tezisni tasdiqlash maqsadida unga nisbatan aytilgandan unga aloqasi bo'lmaganga o'tish;

— umumlashtirishga shoshilish, ya'ni tezisning ma'lum bir qismini tasdiqlovchi asos bilan tezisni to'liq asoslantirishga harakat qilish;

— asos bilan asoslantirilayotgan tezis o'rtasida mantiqiy bog'liqlik yo'qligi.

Sanab o'tilgan mantiqiy xatolar advokatning pozitsiyasiga nisbatan uning protsessual raqiblari va sudyalarda tanqidiy munosabatni vtjudga keltiradi.

Bunday holatlarda munozara davomida bir-birini ishontirish va qayta ishontirish, sudyalarni o'z tomoniga og'dirib olish uchun advokatlar mantiqiy asoslantirishning yana ikki usuli tanqid va rad etishdan foydalanish mumkin.

Tanqid — bu protsessual raqib tomonidan amalga oshirilgan asoslantirish jarayonini buzishga yo'naltirilgan mantiqiy operatsiyadir.

Rad etish — bu mantiqiy vositalar va isbotlangan holatlardan foydalangan holda u yoki bu holatning yolg'on ekanligini isbotlashdir.

Shunday qilib, mantiqiy ishontirish uch mantiqiy operatsiyadan: dalillar, tanqid va rad etishdan iborat. Mantiqiy ishontirishning ta'siri u emotsional ishontirish bilan qo'shib olib borilganda yanada oshadi.

Emotsional ishontirish advokat tomonidan bayon etilayotgan holatlar bo'yicha ishontirilayotganlarda (birinchi navbatda sudya va xalq maslahatchilarida) keyingi fikrlash jarayoniga ta'sir qiladigan kechinmalar, emotsiya va his-hayajon hosil qilishga mo'ljallangan.

Mantiqiy ishontirish u ma'lum bir emotsional holatda qabul qilinganda yanada kuchayadi. Bu shu bilan bog'liqlik, emotsiya har qanaqangi bilish jarayonining zarur elementi va shu bilan birgalikda emotsiya bilishning rag'batlantiruvchi zarur shartlaridan biridir.

Diskussiya shaklida (yoki yordamida) ishontirish munozara jarayonida o'z nuqtayi nazarini himoya qilish maqsadida asos (vajlar) keltirish orqali amalga oshiriladi. Odatda advokatlar ishontirishning bu shaklidan sud muzokarasida barcha taraflar chiqish qilganlaridan so'ng replikaga chiqish huquqini amalga oshirishda foydalanadilar. Ko'pgina hollarda ishontirishning bu shakllini advokatlar himoya nutqini tuzishda — davlat ayblovchisi (prokuror) nutqida keltirilgan vajlarni rad etishda ishlatadilar.

Shunday qilib, advokatning suddagi nutqining asoslantirish jihatlari qisqacha ko'rib chiqdik. Endi nutq maqsadining belgilanishi masalasiga to'xtalamiz.

Advokatning suddagi nutqi maqsadi ish yuzasidan o'z ishonch bildiruvchisi shaxs foydasiga qaror chiqarilishiga erishishdir. Jinoyat ishlar bo'yicha advokatning nutqining maqsadi himoyasi ostidagi shaxsning aybsizligi yoxud uning ahvolini yengillashtirish lozimligiga sudni ishontirishdir.

Nutqning maqsadini belgilashda advokat ish holatlaridan kelib chiqishi lozim. U faqat o'zi ishongan narsalar haqida gapirishi kerak. Nutq maqsadini belgilashda advokat unga ishonch bildirgan shaxs (himoyasi ostidagi shaxs) bilan maslahatlashib sud muzokarasidagi pozitsiyani yana bir bor kelishib olishi shart.

Nutq maqsadini belgilash ko'plab faktorlar bilan bog'liq. Advokat birinchi navbatda ishning mohiyati va tayyorlanayotgan nutqni sud tarkibi tomonidan qabul qilinishi xususiyatidan kelib chiqib, sudga ta'sir ko'rsatishning obyektiv va subyektiv tomonlarini aniqlab olishi zarur. Lekin hamma vaqt shuni yodda tutish kerakki, advokat — notiq o'zi uchun haqiqat, o'z-o'zidan ko'rinib turgan, muhim va istalgan asoslarga tayanmasa maqsadga erishib bo'lmaydi. Shuning uchun ham advokat o'z nutqini tayyorlashda erishish lozim bo'lgan maqsadlarni aniq tasavvur qilishi lozim. Nutq qanchalik oddiy tuzilsa, maqsadlar nechog'lik aniq bo'lsa, uni qabul qilish shunchalik oson bo'ladi.

Nazorat savollari

1. Tadqiq etishning ritorik usuli tushunchasi.
2. Advokatning yuridik ritorikadan foydalanishi nimalarda namoyon bo'ladi?
3. Advokat nutqining kommunikativ sifatlarini sanab bering.
4. Advokat suddagi nutqining asoslantirilishi deganda nima tushuniladi?
5. Mantiq yordamida ishonitirishning asosiy qoidalari.
6. Emotsional ishonitirishning ahamiyati.
7. Diskussiya shaklida (yoki yordamida) ishonitirish to'g'risida gapirib bering.

VI BOR. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ADVOKATURA VA INSON HUQUQLARI BO'YICHA MILLIY INSTITUTLAR

Asosiy savollar: Advokatura va inson huquqlari: xalqaro-huquqiy jihatlar. Inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar tushunchasi va tizimi. Advokatura va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman). Advokatura va Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi.

6.1. Advokatura va inson huquqlari: xalqaro-huquqiy jihatlar

Hozirgi zamon xalqaro huquqida inson huquq va erkinliklari hamda ularni himoya qilish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Bu masalalarni hal etishda advokaturaning muhim o'rin tutishi inson huquqlari bilan bog'liq xalqaro-huquqiy hujjatlarda tobora aniq aks etmoqda. Jahon hamjamiyati inson huquq va erkinliklarining muhim kafolatlaridan biri erkin va mustaqil advokatlik faoliyati ekanligini anglab yetib, advokatlik faoliyatining xalqaro-huquqiy standartlarini barcha davlatlarda joriy qilishga urinmoqda.

Advokatura demokratik huquqiy davlat huquqiy tizimining tarkibiy qismi bo'lib, u nafaqat xususiy balki ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifalarni bajaradi. Advokatura o'z tabiatiga ko'ra fuqarolik jamiyatining muhim huquqiy instituti bo'lib, mamlakatda qonun ustuvorligini ta'minlash, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishga salmoqli hissa qo'shadi.

Hozirgi zamon xalqaro huquqida jismoniy va yuridik shaxslarga zarur malakali yuridik yordam ko'rsatilishini ta'minlash maqsadida advokatlik faoliyatining tashkiliy va yuridik asoslari ishlab chiqilgan. Bu asoslar insonning fundamental huquqlarini, shu jumladan himoyaga bo'lgan huquqini ta'minlashga yo'naltirilgan turli xalqaro-huquqiy hujjatlarida o'z aksini topgan.

Biz quyida advokatura faoliyatining xalqaro-huquqiy asoslarini tashkil etuvchi ayrim xalqaro hujjatlarni ko'rib chiqamiz.

Birlashgan millatlar tashkilotining (BMT) 1945-yil 26-iyunda qabul qilingan ustavida bu tashkilotning asosiy maqsadlari qatorida inson huquqlariga va barchaning irqi, jinsi, tili va dinidan qat'i nazar asosiy erkinliklariga hurmatni rag'batlantirish va rivojlantirishda xalqaro hamkorlikni amalga oshirish maqsadlariga erishishda millatlar harakatlarini muvofiqlashtirish markazi bo'lishi e'lon qilingan.

BMT Ustavining 55-moddasiga ko'ra tashkilot xalqaro iqtisodiy va ijtimoiy hamkorlik sohasidagi faoliyatida inson huquqlari va asosiy erkinliklariga yalpi hurmat bilan qarash va ularga rioya qilishga ko'maklashadi.

BM Tning Iqtisodiy va ijtimoiy kengashi inson huquqlariga va hammaning asosiy erkinliklariga ehtirom va rioya qilishni rag'batlantirish maqsadida tavsiyalar beradi hamda inson huquqlarini rag'batlantirish bo'yicha komissiyalar tuzadi (Ustavning 62, 68-moddalari).

BM Tning ustavi inson huquq va erkinliklarini himoya qilish bo-rasidagi xalqaro-huquq rivojlanishining asosini tashkil etadi.

Inson huquqlari umunjahon deklaratsiyasi BMT tomonidan 1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan bo'lib¹, unda insonning eng asosiy huquq va erkinliklarini ta'minlash «barcha davlatlar bajarishga intilishi lozim bo'lgan vazifa» sifatida e'lon qilindi. Deklaratsiya barchaning qonun bilan teng himoya qilinish huquqi, aybsizlik prezumpsiyasi, buzilgan huquqlarini sud tomonidan samarali tiklanishi va boshqa shu kabi prinsiplarni e'lon qilish bilan birga, **himoyaga bo'lgan kafolatlarni ham nazarda tutadi.**

Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt BMT Bosh assambleyasi tomonidan 1966-yil 16-dekabrda qabul qilingan². Mazkur Pakt BMT va Inson huquqlari sohasidagi asosiy qoidalarni yanada rivojlantirdi.

Paktda ishtirok etuvchi har bir davlat o'z zimmasiga quyidagi majburiyatlarni oladi:

a) mazkur Paktda tan olingan huquqlari va erkinliklari buzilgan har bir shaxsni, agar bu hol rasmiy harakat qilgan shaxslar tomonidan sodir etilgan bo'lsa ham, huquqiy himoyalani shning samarali vositalari bilan ta'minlash;

b) ana shunday himoya talab qiluvchi har qanday shaxs uchun yuridik himoya nufuzli sud, ma'muriy yoki qonuniy hokimiyatlar tomonidan yoki davlatning tizimida nazarda tutilgan boshqa nufuzli organlar tomonidan ta'minlash va sud orqali himoyalani sh imkoniyatini rivojlantirish;

d) huquqiy himoya vositalari berilganda, nufuzli hokimiyatlar buni qo'llashni ta'minlashlari.

Har bir kishining unga qo'yilgan har qanday jinoiy ishi ko'rib chiqilayotganda to'liq tenglik asosida quyidagi kafolatlarga ega bo'lish huquqi mavjud:

a) unga qo'yilgan ayblov xarakteri va asoslari haqida u tushunadigan tilda darhol va batafsil xabardor etilish;

b) o'z himoyasini tayyorlash va o'zi tanlagan himoyachi bilan mu-loqotda bo'lish uchun yetarlicha vaqt va imkoniyatlarga ega bo'lish;

¹ O'zbekiston Respublikasi 1991-yil 30-sentabrda qo'shilgan.

² O'zbekiston Respublikasi 1995-yil 31-avgustda qo'shilgan.

d) asossiz holda to'xtatib turilmasdan, ishining sudda ko'rib chiqilishi;

e) o'zi qatnashib sud qilinishi va o'zining o'zi yoki tanlab olingan himoyachi vositasida himoya qilinishi; agar himoyachi bo'lmasa, unga ega bo'lish huquqi borligi haqida xabardor qilinishi; odil sud manfaatlari talab etgan har qanday hollarda unga tayinlangan himoyachiga ega bo'lish, ushbu himoyachiga to'lash uchun yetarli mablag'i bo'lmagan barcha hollarda uning uchun himoyachini tekinga berish;

f) unga qarshi ko'rsatmalar berayotgan guvohlarni so'roq qilish yoki ana shu guvohlar so'roq qilinishi huquqiga ega bo'lish va unga qarshi ko'rsatma berayotgan guvohlar uchun mavjud shartlarda uning o'zi tanlagan guvohlarni tergovga chaqirish va so'roq qilish huquqiga ega bo'lish;

g) agar sudda qo'llanilayotgan tilni u tushunmasa yoki bu tilda gapira olmasa, bepul tarzda tarjimon ko'magidan foydalanish;

h) o'ziga o'zi qarshi ma'lumotlar berishga yoki o'zini aybdor deb tan olishga majbur qilinmaslik.

Har qanday shaklda ushlab turilgan yoki qamoqqa olingan barcha shaxslarni himoya qilish prinsiplari to'plami 1988-yil 9-dekabrda BMT Bosh assambleyasining 76-yalpi majlisida tasdiqlangan.

Mazkur hujjat o'ttiz to'qqiz prinsipni nazarda tutgan bo'lib, ular ushlab turilgan va qamoqqa olingan shaxslarning asosiy huquqlari qatorida advokatdan huquqiy yordam olish huquqini ham mustahkamlaydi.

Prinsiplar to'plami:

- ushlab turilgan shaxsning advokatdan yuridik yordam olish huquqi vakolatli organlar tomonidan tushuntirilishi;

- ushlab turilgan shaxs o'zi tanlagan advokatga ega bo'lmasa, u sud yoki boshqa organ tomonidan tayinlangan advokat xizmatidan foydalanish, agar yetarli mag'lablarga ega bo'lmasa, bepul huquqiy yordam olish huquqi;

- ushlab turilgan yoki qamoqda saqlanayotgan shaxsning advokat bilan bog'lanish va maslahatlashish huquqi;

- ushlab turilgan yoki qamoqda saqlanayotgan shaxs o'z advokati bilan maslahatlashish uchun zarur vaqt berilishi va sharoit yaratilishi;

- ushlanib turilgan yoki qamoqda saqlanayotgan shaxsning advokat bilan uchrashuvlarining soni va davom etish vaqti chegaralanmagan holda xoli uchrashish huquqi;

- ushlab turilgan yoki qamoqda saqlanayotgan shaxs yoki uning advokatining ushlab turish yoki qamoqda saqlash joylari

ma'muriyatining harakatlari ustidan shikoyat qilish va boshqa bir qator huquqlarini mustahkamlaydi.

Yuristlarning roliga taalluqli asosiy prinsiplar jinoyatchilikning oldini olish va huquqbuzarlar bilan munosabatda bo'lishga doir BMT sakkizinchi kongressi (27-avgust — 7-sentabr 1990-yil, Gavana)da qabul qilingan.

Mazkur asosiy prinsiplar ishtirokchi davlatlarga advokatlarning munosib rolini ta'minlash va bu vazifani amalga oshirishga ko'maklashish maqsadida ishlab chiqilgan. Hukumatlar milliy qonun hujjatlarini ishlab chiqish va qo'llashda bu asosiy prinsiplarni hurmat qilishi va ularga rioya kilinishini kafolatlashlari lozim. Advokatlar, sudyalalar, prokurorlar, qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat vakillari, umuman jamiyat mazkur asosiy prinsiplarni e'tiborga olishi kerak.

Yuristlar roliga taalluqli asosiy prinsiplar:

a) advokatga erkin murojaat qilish va yuridik yordamdan foydalanish borasida quyidagilarni:

- har kimning jinoyat protsessining barcha bosqichlarida o'z huquqlarini tasdiqlash va himoya qilish maqsadida o'zi tanlagan advokatdan yordam so'rash huquqini;

- hukumatning o'z hududida yashaydigan va uning yurisdiksiyasiga bo'ysunadigan barcha shaxslarga tenglik asosida advokat yordamidan erkin foydalanishning samarali tartib-tamoyili va mexanizmini kafolatlash borasidagi majburiyatini;

- hukumatlar kambag'al va boshqa nochor odamlarga yuridik yordam ko'rsatish uchun zarur moliyaviy va boshqa zarur resurslarni ta'minlashi kerakligini, advokatlarning kasb birlashmalari yuridik yordam ko'rsatish borasida hukumat bilan hamkorlik qilishi lozimligini;

- asosiy erkinlik himoya qilishda, qonun bo'yicha advokatlarning ahamiyati va roli haqida, jamoatchilikni uning huquq va majburiyatlari haqida xabardor qilish maqsadida dasturlar ishlab chiqish hamda amalga oshirishga hukumat va advokatlarning kasbiy assotsiatsiyalari mas'ul ekanligini;

b) jinoyatga oid odil sudlov sohasida maxsus kafolatlarni:

- hukumatning vakolatli organlar tomonidan har bir shaxsni u qamoqqa olingan, ushlangan yoki qamoqqa joylashtirilgan yoxud jinoyat sodir qilganlikda ayblanganda uning o'z tanloviga ko'ra advokat yordamidan foydalanish huquqi haqida xabardor qilinishini ta'minlash borasidagi majburiyatini;

- zarur mablag'lari bo'lmagan shaxslarni bepul yuridik yordam bilan ta'minlashni;

- hukumatning jinoyat sodir qilganlikda ayb e'lon qilinib yoki ayb e'lon qilinmasdan ushlab turilgan qamoqqa olingan yoki qamoq-

qa joylashtirilgan shaxslarga darhol, har holda ushlangan yoki qamoqqa olingan paytdan 48 soatdan kechiktirmasdan, advokat yordamidan foydalanish huquqini ta'minlashi majburiyatini;

- ushlangan, qamoqqa olingan yoki qamoqqa joylashtirilgan shaxsga advokat bilan kechiktirilmasdan to'siqlarsiz va xoli, senzurasiz uchrashishi, aloqa o'rnatishi va maslahatlar olishi uchun zarur sharoit, vaqt va vositalar ta'minlanishi shartligini;

d) advokatlarni tayyorlash va malakasi borasida:

- hukumat, advokatlarning kasbiy assotsiatsiyalari va oliy o'quv yurtlari (institutlar) advokatlarning zarur ta'lim olishlari, ularning advokatlarning etik majburiyatlari, milliy va xalqaro huquq tomonidan e'tirof etilgan inson huquqlari va asosiy erkinliklari to'g'risida bilimlarga ega bo'lishini ta'minlashi kerakligini;

- shaxslarga advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanishga ruxsat berishda yoki advokatlik amaliyotini davom ettirishda irqi, jinsi, dini, kelib chiqishi, siyosiy va boshqa qarashlari, shuningdek boshqa belgilariga qarab kamsitilishiga yo'l qo'ymaslik hukumatlar, advokatlarning kasbiy assotsiatsiyalari va oliy o'quv yurtlarining majburiyati ekanligini;

e) advokatlarning majburiyati va javobgarligi masalasida:

- advokatlar odil sudlovning amalga oshirishning muhim ishtirokchilari sifatida o'z kasbining nufuzini va shaxsiy qadr-qimmatini saqlashi lozim; advokat o'z mijoziga nisbatan quyidagi majburiyatlarga ega: mijozga uning huquq va majburiyatlarini tushuntirishi; qonunda nazarda tutilgan barcha vositalar va man qilinmagan usullardan foydalanilgan holda mijozga huquqiy yordam ko'rsatish; mijozga sudlarda va ma'muriy organlarda yordam ko'rsatish;

- advokatlar odil sudlovni amalga oshirishda o'z mijozlariga yordam ko'rsata borib, milliy va xalqaro huquqda tan olingan inson huquqlari va asosiy erkinliklariga rioya etilishiga erishishlari hamda qonunga, e'tirof etilgan kasb standartlari va etika qoidalariga rioya qilgan holda qat'iyatlik bilan harakat qilishlari shart;

- advokat hamma vaqt o'z mijozining manfaatlariga xayrixoh bo'lishi lozim;

f) advokatlik faoliyati kafolatlari:

- hukumat advokatlarga o'z kasbiy majburiyatlarini biron-bir qo'rquvsiz, to'siqlarsiz va ularning faoliyatiga qonunga xilof ravishda aralashishlardan xoli ravishda bajarishlarini, o'z mamlakati hududida va chet ellarda o'z mijozni manfaatlari yuzasidan erkin harakatlanishini, advokat majburiyatini bajarganlik uchun jazolanishi yoki unga nisbatan ma'muriy, iqtisodiy va boshqa sanksiyalar qo'llanishini istisno etadigan sharoitni ta'minlashi shart;

- advokatning o'z kasbiy majburiyatlarini bajarishi munosabati bilan uning xavfsizligiga tajovuz etilganda hokimiyat organlari uni himoya qilish choralarini ko'rish;

- sud yoki ma'muriy organlar advokatga o'z faoliyatini amalga oshirishni rad etmasliklari lozim;

- advokat o'z kasb majburiyatlarini bajarish jarayonida sudda yoki boshqa yuridik organlarda, ma'muriy organlarda bildirgan fikrlari uchun ta'qib qilinmasligi lozim;

- vakolatli hokimiyat organlari advokatga o'z vazifasini bajariishi munosabati bilan o'z vaqtida tegishli axborotlar, hujjatlar va ish materiallari bilan, jinoyat protsessida esa ish yuzasidan tergov tugaganidan kechikmasdan ish sudda ko'rilishi boshlangunga qadar tanishishini ta'minlashlari shart;

- hukumat advokat va uning mijozi o'rtasidagi aloqalar va maslahatlarning sir tutilishini tan olishi va unga rioya qilishi shart;

g) advokatlarning so'z erkinligi va assotsiatsiyalarga birlashish erkinligi:

- advokatlar boshqa fuqarolar singari so'z erkinligiga, din va e'tiqod erkinligi, assotsiatsiya va boshqa tashkilotlarga birlashish huquqiga ega;

- advokatlar huquq, odil sudlovni amalga oshirish, inson huquqlarini ta'minlash va himoya qilish masalalarida turli munozaralarda qatnashish, qonunda ruxsat etilgan tashkilotlarga a'zo bo'lish huquqiga ega;

- advokatlar o'z huquqlarini amalga oshirishda doimo qonunga va etika qoidalariga rioya etishlari lozim;

h) advokatlarning kasbiy assotsiatsiyalari (birlashmalari):

- advokatlarga ularning manfaatlarini ifodalash, doimiy o'quv, qayta tayyorlash va malaka oshirish ishlarini tashkil etish uchun o'z-o'zini boshqaruvchi assotsiatsiyalarga birlashish huquqi ta'minlanishi lozim;

- advokatlarning kasbiy assotsiatsiyalari hukumat tomonidan har bir shaxsning yuridik yordam olishga bo'lgan huquqini amalga oshirish maqsadida qo'llab-quvvatlanishi va advokatlarga o'z mijozlariga qonun va etika qoidalariga muvofiq tashqaridan hech qanaqangi aralashishlarsiz huquqiy yordam ko'rsatish sharoiti ta'minlanishi lozim;

i) intizomiy choralar masalasida:

- advokatlarning kasbiy xatti-harakatlari to'g'risidagi kodekslar (advokatlar kasb etikasi qoidalari nazarda tutilmolda) advokatlarning tegishli organlari yoki qonun hujjatlarida belgilanishi va ular milliy huquq va xalqaro huquq standartlari va normalariga muvofiq bo'lishi lozim;

- advokatning o'z kasbiy majburiyatlarini bajarishi bilan bog'liq ayblov yoki ish qo'zg'atish tezkor va adolatli tartib tamoyillar doirasida amalga oshirilishi lozim;
- advokatlarga nisbatan intizomiy ish advokaturaning o'zi tomonidan tashkil etilgan xolis komissiyalar tomonidan ko'rib chiqilishi va uning qarorlari ustidan sudga shikoyat qilish imkoniyati ta'minlanishi lozim;
- barcha intizomiy ishlar kasbiy xatti-harakatlar kodeksiga va boshqa e'tirof etilgan standartlar advokatlik etikasi normalariga muvofiq ko'rib chiqilishi lozimligini nazarda tutadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, O'zbekiston Respublikasining advokatura va advokatlik faoliyati bilan bog'liq qonun hujjatlari yuqorida ko'rsatilgan xalqaro hujjatlarga hamda shu sohaga aloqador xalqaro huquqning boshqa normalariga javob beradi.

6.2. Inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar tushunchasi va tizini

Hozirda inson huquqlari bo'yicha xalqaro huquq normalarining amalga oshirilishini ta'minlash bo'yicha xalqaro universal va hududiy mexanizmlar yaratilgan. Ammo, inson huquqlarini ta'minlashda inson huquqlari bo'yicha milliy tizim alohida o'rin tutadi. Inson huquqlari bo'yicha ishonchli milliy tizim yaratilmasdan turib, bu tizimga kiruvchi institutlar faoliyatini huquqiy tartibga solmasdan va ularning huquq, majburiyatlarini qonun hujjatlarida aniq belgilamasdan turib, bu tizimning samarali faoliyat ko'rsatishiga umid qilib bo'lmaydi.

Xalqaro huquqda ham milliy qonunchilikda ham inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar tizimi tushunchasi berilmagan.

Inson huquqlari bo'yicha milliy institutlarni tashkil etish g'oyasi 1946 yilda BMTning Iqtisodiy va Ijtimoiy Kengashi (EKOSOS) a'zodavlatlarga Inson huquqlari bo'yicha komissiya ishiga ko'maklashish maqsadida hamkorlik qilish uchun inson huquqlari bo'yicha axborot guruhlari yoki komissiyalar tuzish masalasini ko'rib chiqishni taklif qilganidan so'ng tug'ilgan.

Xalqaro huquq va milliy qonun hujjatlarining tahlilidan kelib chiqib, inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar tushunchasini quyidagicha ifodalash mumkin.

Inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar — bu davlat tomonidan tashkil etiladigan, tashkil etilishi va faoliyati huquqiy jihatdan qonun hujjatlari bilan tartibga solinadigan, mustaqil, yuridik va siyosiy jihatdan avtonom bo'lgan, inson huquqlari sohasida ta'lim va madaniy-ma'rifiy ishlarni amalga oshiruvchi, mamlakatda inson huquqlariga

rioya etilishini tahlil qilib boruvchi, davlat hokimiyati va boshqaruv organlariga inson huquqlari bilan bog'liq masalalarda maslahat beruvchi, inson huquq va erkinliklariga doir xalqaro shartnomalarning bajarilishi yuzasidan milliy ma'ruzalar tuzishga ko'maklashuvchi (yoki tuzuvchi), inson huquqlari buzilishi bilan bog'liq jinoyatlar yuzasidan tekshirishlar o'tkazuvchi, inson huquqlari buzilishi faktlariga barham berishga yo'naltirilgan tavsiyalar ishlab chiquvchi hamda inson huquqlarini rag'batlantirish va muhofaza qilish bilan bog'liq tadqiqotlar bilan shug'ullanuvchi organlar tizimidir.

Dunyoning ko'p davlatlaridagi singari O'zbekistonda ham inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar tizimiga Inson huquqlari bo'yicha milliy markaz va Ombudsman institutlari kiradi.

Jinoyatlar yuzasidan tekshirishlar o'tkazish huquqiga ega bo'lgan Ombudsmanning vakolatlari ko'p jihatidan Inson huquqlari bo'yicha milliy markaz vakolatlariga o'xshab ketadi. Har ikkala organning vazifasi fuqarolarning huquqlarini himoya qilish bo'lib, bu organlar ijro etilishi majburiy bo'lgan qarorlar qabul qilish huquqiga ega emas. Shu bilan birga bu ikki organ faoliyati o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular haqida keyingi paragraflarda to'xtalamiz.

6.3. Advokatura va O'zbekiston Respublikasi

Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman)

Advokatura o'z faoliyatini amalga oshirish jarayonida turli organlar, shu jumladan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman) bilan ham yaqindan hamkorlik qiladi. Bu hamkorlikning inson huquq va erkinliklarini himoya qilishdagi ahamiyati va o'ziga xos xususiyatlarini tushunib yetish uchun Ombudsman institutining huquqiy maqomi to'g'risida tushunchaga ega bo'lishlik talab qilinadi.

Ombudsman instituti inson huquqlariga rioya etilishini ta'minlash va inson huquqlarini himoya qilish milliy tizimining tarkibiy qismi sifatida hozirda dunyoning 120dan ortiq davlatida mavjud. Birinchi bor Ombudsman 1809-yilda Shvetsiya parlamenti tomonidan tayinlangan va bu tajriba asta-sekinlik bilan boshqa mamlakatlar tomonidan ham qabul qilingan. Shuni ta'kidlash kerakki, G'arbda Ombudsman institutining paydo bo'lishi va rivojlanishiga Sharq mamlakatlari, xususan musulmon dunyosi bevosita ta'sir ko'rsatgan.

Ombudsman institutining tarixiy ildizlari bevosita islom dini manbalariga borib taqaladi. Bu holat dunyodagi ko'plab Ombudsman instituti tadqiqotchilari tomonidan e'tirof etilgan. Jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Rivojlanish dasturining Ombudsman institutlari bo'yicha maslahatchisi, Alyaska shtati Ombudsma-

ni. AQSH Ombudsmanlari Assotsiatsiyasining sobiq prezidenti Din Gotterer ombudsmanning tarixiy ildizlaridan biri muqaddas Qur'on va islomning tarkibiy qismi bo'lgan adolat prinsipiga borib taqaladi deb yozadi. U xalifa Umar tomonidan shikoyatlarni qabul qilish va nizolarni hal etishlik uchun muxtasib lavozimini joriy etilganligini, Shvetsiya qiroli Karl XII Ombudsman lavozimini Turkiyaga qilgan safaridan so'ng joriy etganligini ta'kidlaydi¹.

Hozirgi zamonda ko'pchilik davlatlarda Ombudsman asosan Parlament tomonidan saylanadi (tayinlanadi), ayrim davlatlarda esa davlat boshlig'i tomonidan tayinlanadi. Ombudsman atamasi hamma davlatlarda ham bir xilda qo'llanilmaydi. Ombudsman vazifasini bajaruvchi shaxsni Advo deb ham atashadi. Ombudsman instituti mutlaq bir xil vakolatlarga ega bo'lgan ikkita mamlakatni topish mushkul. Lekin qanday atalishi va huquqiy maqomidan qat'i nazar Ombudsmanlar o'z vazifalarini amalga oshirishda bir xil yoki o'xshash prinsiplarga tayanadilar. Ombudsman instituti har bir davlatda inson huquqlari va erkinliklarni himoya qilish milliy tizimini to'ldirib, fuqarolik jamiyati bilan davlat o'rtasida vositachi rolini o'ynaydi. Ombudsmanlar o'zlarining vakolat doirasida fuqarolarning ariza va shikoyatlarini ko'rib chiqadilar va ularning buzilgan huquqlarini tiklash choralarini ko'radilar hamda bu masalada davlat organlariga tegishli tavsiyalar beradi.

O'zbekiston Respublikasida Ombudsman instituti O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Abdug'aniyevich Karimov tashabbusi bilan tashkil etilib, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman) instituti ta'sis etilgan. «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili Ombudsman to'g'risida»gi Qonun 1997-yil 24-aprelda qabul qilingan va 2004-yil 27-avgustda bu qonun yangi tahrirda qabul qilinib, Ombudsmanni saylash, uning faoliyatini tashkil etish tartibi yanada takomillashtirildi. Qonunda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakilining (Ombudsmanning) huquqlari, majburiyatlari, faoliyatining asosiy yo'nalishlari va kafolatlari belgilangan. Qonunga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman) mansabdor shaxs bo'lib, unga davlat organlari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va mansabdor shaxslar tomonidan inson huquqlari hamda erkinliklari to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishi ustidan parlament nazoratini ta'minlash vakolatlari berilgan.

¹ Bu haqida qarang: Жузжоний А. III История становления института Омбудсмана // Омбудсманы мира. Сборник статей. – Т., 2006. – С. 11.

O'zbekiston Respublikasining Inson huquqlari bo'yicha vakili instituti inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilishning mavjud shakllari hamda vositalarini to'ldiradi. Vakil O'zbekiston Respublikasining inson huquqlari to'g'risidagi qonun hujjatlarini takomillashtirish va ularni xalqaro huquq normalariga muvofiqlashtirishga, xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi, fuqarolarning inson huquqlari sohasidagi ijtimoiy ongini oshirishga ko'maklashadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan saylanish kuni-ga 25 yoshga to'lgan, kamida 5 yil O'zbekiston Respublikasi hududi-da muqim yashayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarosi Ombudsman lavozimiga nomzod sifatida ko'rsatilishi mumkin. Tabiiyki, bunda nomzodning jamiyatda hurmatga sazovor inson bo'lishi va o'z shaxsiy xislatlariga ko'ra Ombudsman vazifasini muvaffaqiyatli bajarishga qobil bo'lishi lozim. Ombudsman nomzodi O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senatiga kiritiladi hamda bu nomzod Oliy Majlis Palatalarining majlislarida 5 yil muddatga saylanadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) o'z faoliyatini qonuniylik, adolatparvarlik, demokratizm, insonparvarlik, oshkoralik va har bir inson uchun ochiqlik prinsiplariga asosan amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) har bir inson uchun ochiqlik prinsipi-ga ko'ra nafaqat O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining, balki O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lmagan shaxslarning, ya'ni O'zbekiston Respublikasi hududidagi chet el fuqarolari va fuqaroli-gi bo'lmagan shaxslarning ham o'z huquqlari, erkinliklari ham-da qonuniy manfaatlarini buzayotgan tashkilotlar yoki mansabdor shaxslarning harakatlari yoxud harakatsizligi ustidan bergan shiko-yatlarini ko'rib chiqadi. Ombudsman shikoyatlar yuzasidan o'z tek-shiruvini o'tkazish huquqiga ega.

Ombudsman uchinchi shaxslarning, shu jumladan, nodavlat no-tijorat tashkilotlarining muayyan bir kishi yoki bir guruh shaxslar-ning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari buzilganligi ustidan bergan shikoyatlarini ko'rib chiqish uchun, bosharti ular-ning bunga roziligi bo'lsa, qabul qiladi.

Ombudsman sudning vakolat doirasiga kiradigan masalalarni ko'rib chiqmaydi.

Ombudsman arz qiluvchiga o'z huquqlari, erkinliklari va qonu-niy manfaatlari buzilganligi ma'lum bo'lib qolgan paytdan e'tiboran yoki arz qiluvchi, agar u huquqlari va erkinliklarini himoya qilish-

ning boshqa vositalaridan foydalangan hamda qabul qilingan qarorlardan qanoatlanmagan bo'lsa, o'z shikoyati bo'yicha qabul qilingan oxirgi qarordan xabar topgan paytdan e'tiboran bir yil davomida berilgan shikoyatlarni ko'rib chiqadi.

Ombudsmanga berilgan shikoyatlar uchun davlat boji undirilmaydi va buning o'zi fuqarolarning Ombudsmanga erkin murojaat etishini ta'minlovchi omillardan biri bo'lib xizmat kiladi.

Ombudsman fuqarolarning shikoyatlarini ko'rib chiqish borasidagi quyidagi huquqlarga ega:

- shikoyatni ko'rib chiqish;
- arz qiluvchi o'z huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish uchun foydalanishi mumkin bo'lgan vositalar va shakllarni ko'rsatish;
- shikoyatni uning mohiyatiga ko'ra hal qilishga vakolatli bo'lgan tashkilot yoki mansabdor shaxsga yuborish;
- arz qiluvchini uning huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor hujjatlar, qarorlar va boshqa materiallar bilan tanishtirish;
- sababini albatta ko'rsatgan holda shikoyatni ko'rib chiqishni rad etish;
- qonun hujjatlariga zid bo'lmagan boshqa chora-tadbirlarni ko'rish.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) shikoyatlarni ko'rib chiqish, shuningdek fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari buzilganligi hollarini o'z tashabbusi bilan tekshirish chog'ida quyidagi huquqlarga ega:

- aniqlanishi lozim bo'lgan holatlarni tekshirishda ko'maklashishni so'rab tashkilotlar va mansabdor shaxslarga murojaat qilish;
- aniqlanishi lozim bo'lgan holatlarni tekshirish uchun tashkilotlarning vakillarini va mansabdor shaxslarni taklif etish. Tekshirishni harakatlari yoki harakatsizligi ustidan shikoyat berilgan tashkilotga yoxud mansabdor shaxsga topshirish mumkin emas;
- tashkilotlarga va mansabdor shaxslar huzuriga moneliksiz kirish;
- tashkilotlar va mansabdor shaxslardan hujjatlar, materiallar va boshqa ma'lumotlarni so'rash hamda olish;
- mansabdor shaxslardan tushuntirishlar olish;
- aniqlanishi lozim bo'lgan masalalar yuzasidan tashkilotlar va mutaxassislariga xulosalar tayyorlashni topshirish;
- inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga daxldor masalalar yuzasidan tashkilotlar hamda mansabdor shaxslar tomonidan o'tkazilayotgan tekshirishlarda ishtirok etish;

— ushlab turilgan yoki qamoqda saqlanayotgan shaxs bilan uchrashuv va suhbatlar o'tkazish;

— harakatlarida inson huquqlari va erkinliklari buzilganligi aniqlangan shaxslarni javobgarlikka tortish to'g'risida tegishli organlarga iltimosnoma bilan kirish.

Fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaat-lari buzilganligi hollarini tekshirayotganda ma'lum bo'lib qolgan, arz qiluvchining va boshqa shaxslarning shaxsiy hayotiga taalluqli ma'lumotlar ularning roziligisiz oshkor qilinishi mumkin emas.

Ombudsman shikoyatni tekshirish natijalariga binoan:

— arz qiluvchiga ko'rib chiqish natijalarini ma'lum qilishi;

— harakatlari yoki harakatsizligida fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari buzilganligi aniqlangan tashki-lot yoki mansabdor shaxsга buzilgan huquqlarni tiklash yuzasidan tavsiyalar bo'lgan o'z xulosasini yuborishi shart.

Ombudsmanning xulosasida quyidagi tavsiyalar nazarda tutili-shi mumkin:

— ish tashkilot yoki mansabdor shaxs tomonidan oxiriga yetka-zilishi zarurligi;

— tashkilot yoki mansabdor shaxsning qarori o'zgartirilishi yoxud bekor qilinishi kerakligi;

— tashkilot yoki mansabdor shaxsning qarori asoslanishi zarurligi;

— tashkilot yoki mansabdor shaxs qo'shimcha qaror qabul qili-shi lozimligi.

Xulosada boshqa tavsiyalar ham bo'lishi mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, Ombudsmanning xulosasi majburiy tus-ga ega bo'lmasdan, u tavsiya xususiyatiga egadir. Lekin shunga qara-madan Ombudsmanning xulosasini olgan tashkilot yoki mansabdor shaxs uni ko'rib chiqishi va bir oydan kechiktirmay asoslantirilgan javob yuborishi shart.

Ombudsman o'z faoliyatini amalga oshirishda davlat organlari, jamoat birlashmalari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan hamkorlikni amalga oshiradi. Demokratik huquqiy davlatda Ombudsmanning faoliyatiga ko'maklashish sharaflı burch hisobla-nadi. Shu bilan birga qonun mansabdor shaxslar fuqarolarning hu-quqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlari buzilganligiga taal-luqli, Ombudsman so'ragan hujjatlar, materiallar hamda boshqa ma'lumotlarni taqdim etishlari shart ekanligini nazarda tutadi.

Ombudsman o'z faoliyatiga doir masalalar bo'yicha davlat organlarining, korxonalar, muassasalar, tashkilotlarning rahbarlari va boshqa mansabdor shaxslari tomonidan darhol qabul qilinish hu-quqidan foydalanadi.

Advokatura va Ombudsman har biri o'zlariga xos usul va vositalarida inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish vazifasini amalga oshiradi. Shuning uchun ham ular o'rtasidagi hamkorlik mamlakatda qonun ustuvorligini ta'minlash hamda har bir shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilish, shuningdek buzilgan huquqlarini tiklashda alohida ahamiyat kasb etadi.

Advokatura va Ombudsman institutlarining hamkorligi o'zaro hurmat, tenglik, bir-birining ichki ishlariga aralashmaslik kabi prinsiplariga asoslanadi. Keyingi yillarda Ombudsman instituti bilan advokatura hamkorligining quyidagi yo'nalishlari shakllandi:

- inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish kafolatlari yanada kuchaytirish maqsadida qonun loyihalarini va mavjud qonunlarni takomillashtirishga yo'naltirilgan takliflar ishlab chiqish;

- Ombudsmanning zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish yuzasidan uning faoliyatiga ko'maklashish uchun O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Kengashlari tomonidan Ombudsman raisligida tuzilgan Insonning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklariga rioya etilishi bo'yicha komissiya faoliyatida advokatlarning faol ishtirok etishi. Mazkur komissiya tarkibida advokatlar ham faoliyat ko'rsatib kelmoqda;

- advokatlar Ombudsman tomonidan o'tkazilayotgan inson huquqlari bilan bog'liq qonunlar ijrosi hamda joylarda inson huquqlariga rioya qilinishi yuzasidan o'tkazilayotgan monitoringlarda faol ishtiroki;

- advokatlarning Ombudsman huzurida tashkil etilgan ekspertlar Kengashi faoliyatida ishtiroki, Ombudsman tomonidan ko'rib chiqilayotgan masalalar yuzasidan xulosalar tayyorlashdagi ishtiroki;

- Ombudsmanning hududiy vakillari faoliyatiga advokatlarning faol ko'maklashishi;

- inson huquqlari sohasida ma'rifiy ishlarni hamkorlikda amalga oshirish, turli xil konferensiya va seminarlar o'tkazish.

Ombudsman va advokatura inson huquq va erkinliklarini himoya qilishda boshqa yo'nalishda ham hamkorlik qilib kelishmoqda. Jumladan, ayrim hollarda advokatlar o'z ishonch bildiruvchilari (himo-yasi ostidagi shaxslar) huquqlarini himoya qilish yoki ularning buzilgan huquqlarini tiklashga ko'maklashishni so'rab Ombudsmanga murojaat qiladilar.

Umuman olganda Ombudsman va advokaturaning keng miqyosdagi hamkorligi mamlakatimizda qonun ustuvorligini ta'minlash hamda inson huquq va erkinliklarini yanada ishonchliroq himoya qilish manfaatlariga xizmat qiladi.

6.4. Advokatura va Inson huquqlari bo'yicha

O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi

Yuqorida aytilganidek, dunyoning ko'pgina davlatlarida inson huquqlariga taalluqli qonunlarning samarali tarzda qo'llanishini ta'minlash maqsadida turli komissiyalar (qo'mitalar, markazlar) tuzilgan. Ko'pchilik holatlarda bu komissiyalar boshqa davlat organlaridan mustaqil ravishda faoliyat ko'rsatadi va muntazam ravishda qonun chiqaruvchi organ oldida hisobot berib turadi. Inson huquqlari bo'yicha komissiyalar asosan fuqarolarni barcha shakldagi kamsitishlardan, shuningdek, insonning fuqarolik va siyosiy huquqlarini himoya qilish masalalari bilan shug'ullanadilar.

Inson huquqlari bo'yicha komissiyalarning mutloq ko'pchiligiga xos bo'lgan vazifalardan biri alohida shaxslarning (ba'zan esa bir guruh shaxslarning) inson huquqlari sohasidagi qonun buzilishlari hamda suiiste'molliklar to'g'risidagi shikoyatlarni qabul qilish va ular yuzasidan tekshirishlar o'tkazishdir. Bu tekshirishlar natijalari bo'yicha komissiyalar odatda inson huquqlarining buzilish holatlarini bartaraf etish borasida taraflar o'rtasida kelishuvga erishishga harakat qiladilar. Aksariyat hollarda inson huquqlari bo'yicha komissiyalar majburiy xususiyatga ega bo'lgan qarorlar chiqarish huquqiga ega emas. Komissiyaning tavsiyalari taraflar tomonidan qabul qilinmagan taqdirda, komissiya shikoyatni unda ko'rsatilgan nizolarni hal qilish uchun tegishli sudga berishi mumkin.

Komissiyalarning asosiy vazifalaridan yana biri hukumatning inson huquqlari borasidagi siyosatini tizimli ravishda tahtil qilish orqali inson huquqlari buzilish holatlarini aniqlash va ularni bartaraf qilishga yo'naltirilgan takliflar ishlab chiqishdir.

Mazkur komissiyalar yana bir muhim faoliyat bilan shug'ullanadiki, bu jamiyat a'zolarini inson huquqlariga oid qonun hujjatlari to'g'risida xabardor qilishdir. Markazlar bu vazifani bajarish maqsadida inson huquqlari sohasida turli muloqotlar, seminar, konferensiyalar o'tkazishadi, hamda bu sohaga oid ma'lumotlarni ommaviy axborot vositalari va maxsus nashrlar orqali tarqatib, aholi o'rtasida inson huquqlari bilan bog'liq ma'rifiy ishlarni amalga oshiradilar.

O'zbekiston Respublikasida inson huquqlarini ta'minlash va ularga rioya etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'lib, bu borada salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, 1996-yil 31-oktabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni bilan inson huquqlari va erkinliklarini muhofaza qilishning ta'sirli vositasini barpo etish, xalqaro va huquqni muhofaza qilish tashkilotlari bilan hamkorlikni kengaytirish, davlat muassasalari xodimlari

va barcha aholining inson huquqlari bo'yicha madaniyatini oshirish maqsadida, BMTning inson huquqlari va boshqaruv tizimini demokratiyalashni qo'llab-quvvatlash dasturiga muvofiq Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi tuzildi.

Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi xalqaro huquqning inson huquqlari va erkinliklari sohasida umume'tirof etilgan prinsiplari va me'yorlarini, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qoidalarini va qonunlarini, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlarini, davlat siyosatini amalga oshirish bo'yicha davlatga qarashli tahlil, maslahat, idoralararo muvofiqlashtirish organi hisoblanadi.

Markaz o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga va qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi-ning qonunlariga, shuningdek xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplari va me'yorlariga amal qiladi, faoliyatini o'z Nizomi bilan belgilangan vazifalar va funksiyalardan kelib chiqqan holda amalga oshiradi.

Quyidagilar Markazning *asosiy vazifalari va funksiyalari* hisoblanadi:

— fuqarolarning huquq va erkinliklari sohasida milliy harakat rejasini ishlab chiqish;

— inson huquqlari sohasida O'zbekiston Respublikasining xalqaro va milliy tashkilotlar bilan hamkorligini rivojlantirish;

— O'zbekiston Respublikasida inson huquqlariga rioya etilishi va bu huquqlarning muhofaza qilinishi yuzasidan milliy ma'ruzalar tayyorlash;

— inson huquqlarini muhofaza qilish va qo'shma loyihalarni amalga oshirish masalalari bo'yicha xalqaro va hukumatga qarashli bo'lmagan tashkilotlar bilan o'zaro hamkorlik qilish;

— inson huquqlari sohasida davlatlararo ikki tomonlama va ko'p tomonlama bitimlarni ishlab chiqish va ekspert baholash hamda ularni kelishishda qatnashish;

— davlat hokimiyati va boshqaruv organlariga, shuningdek inson huquqlari bo'yicha jamoat birlashmalariga maslahatlar berib turish faoliyatini amalga oshirish;

— davlat organlarining inson huquqlarini rag'batlantirish va muhofaza qilish sohasida ta'lim berish, targ'ibot, o'quv-uslubiy adabiyotlarni nashr etish borasidagi faoliyatini muvofiqlashtirish;

— fuqarolarning huquq va erkinliklarini amalga oshirish va rivojlantirish bo'yicha ma'lumotlarning axborot bazasini barpo etish;

— fuqarolarning huquq va erkinliklarini rivojlantirish yuzasidan sotsiologik tadqiqotlar o'tkazish va ularda qatnashish;

— davlat organlarining inson huquqlariga rioya etish va bu huquqlarni muhofaza qilish sohasidagi faoliyatini takomillashtirish yuzasidan ularga tavsiyalar tayyorlash;

— inson huquqlari va erkinliklarini muhofaza qilish bo'yicha milliy dasturlarni ishlab chiqish;

— aholining huquqiy madaniyatini shakllantirish strategiyasini ishlab chiqish;

— inson huquqlarini rag'batlantirish va muhofaza qilish sohasida jamoatchilik tashabbuslarini rag'batlantirish va muvofiqlashtirish;

— inson huquqlari bo'yicha adabiyotlar, teleko'rsatuvlar va radioeshittirishlar, shuningdek «O'zbekistonda demokratiyalash va inson huquqlari» davriy nashrini tayyorlash va chiqarish;

— milliy, mintaqaviy va xalqaro darajalarda inson huquqlariga rioya etish va ularni muhofaza qilish sohasida ilmiy tadqiqotlar tashkil etish;

— inson huquqlari bo'yicha o'qitish, dasturlar tayyorlash, konferensiyalar, seminarlar va o'quv kurslarini birgalikda tashkil etish sohasida xalqaro hamkorlikni amalga oshirish;

— inson huquqlari sohasida hukumatga qarashli bo'lmagan jamoat, huquqni muhofaza qilish tashkilotlari va siyosiy partiyalar bilan hamkorlik qilish;

— O'zbekiston Respublikasi Hukumatining insonning huquqlari va asosiy erkinliklariga rioya qilish, muhofaza qilish va rag'batlantirish bo'yicha faoliyati to'g'risida aholini, shuningdek xalqaro jamoatchilikni ommaviy axborot vositalari orqali xabardor qilish.

Markaz o'ziga yuklatilgan vazifalarni samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan qator *huquqlarga* ega. Markaz:

— inson huquqlari bo'yicha xalqaro va xorijiy milliy tashkilotlar bilan hamkorlik qilish;

— inson huquqlari to'g'risida axborot tayyorlash va tarqatish masalalari bo'yicha xorijiy davlatlarning vakolatxonalari, xalqaro tashkilotlar bilan, O'zbekiston Respublikasida akkreditatsiya qilingan va shu yerdagi missiyalar bilan bevosita o'zaro hamkorlik qilish;

— davlat va jamoat birlashmalariga, O'zbekiston Respublikasining chet eldagi vakolatxonalariga so'rovlar yuborish hamda inson huquqlari sharoitlarini rag'batlantirish va muhofaza qilish bo'yicha axborot, taklif, xulosa va boshqa zarur materiallarni majburiy tartibda olish;

— inson huquqlarini muhofaza qilishning ahvolidni tadqiq etish bo'yicha muvofiqlashtirish kengashi va boshqa kengashlar, ekspert komissiyalari tashkil etish;

— inson huquqlari sohasida axborot-tahlil materiallari tayyorlash bo'yicha olimlar, mutaxassislardan vaqtinchalik ishchi guruhlar tashkil etish;

— inson huquqlari sohasidagi takliflarni maslahatlashish, o'rganish va tayyorlash uchun ham Vatanimiz, ham chet el olimlari, mutaxassislari va ekspertlarini jalb etish;

— inson huquqlari sharoitlarini rag'batlantirish va muhofaza qilish masalalari bo'yicha dasturlar ishlab chiqishga ko'maklashish;

— jahon hamjamiyatida O'zbekiston Respublikasida inson huquqlari to'g'risidagi axborotni nashr etish va tarqatish;

— O'zbekiston Respublikasining BMTdagi vakolatxonasidan va boshqa xalqaro tashkilotlardan inson huquqlari bo'yicha masalalarning ko'rib chiqilishi va qabul qilingan qarorlar to'g'risidagi axborotlarni majburiy tartibda olish;

— xalqaro va milliy huquqni muhofaza qilish tashkilotlari bilan zarur axborotlarni ayirboshlash;

— inson huquqlari bo'yicha xalqaro anjumanlarda qatnashish, Markaz mutaxassislari chet elga xizmat safariga va o'qishga yuborish;

— O'zbekiston Respublikasining qonunlari va normativ hujjatlarini, davlat hokimiyati va boshqaruv organlari, vazirliklar, davlat qo'mitalaridan zarur yo'riqnoma, hisobot, axborot va tahliliy materiallarni majburiy tartibda tekin olish huquqiga ega.

Markaz o'z vazifalarini bajarish jarayonida davlat organlari, boshqa tashkilotlar, jumladan, jamoat birlashmalari bilan yaqindan hamkorlik qiladi. Bu hamkorlik, ayniqsa, inson huquqlarini himoya qilish masalalari bilan shug'ullanuvchi tashkilotlar, jumladan advokatura bilan bo'lgan munosabatlarda alohida ahamiyat kasb etadi.

Inson huquqlari bo'yicha Milliy markaz va advokatura instituti o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning mazmun-mohiyatini mamlakatda inson huquqlari borasidagi O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari va milliy qonunchiligining ijrosini so'zsiz ta'minlash, inson huquqlari sohasidagi qonun hujjatlarini yanada takomillashtirish, fuqarolarning buzilgan huquqlarini samarali tarzda tiklash, davlat organlari — birinchi navbatda huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlarining hamda aholining huquqiy madaniyatini oshirish va inson huquqlariga oid boshqa masalalar tashkil etadi.

Inson huquqlari bo'yicha Milliy markaz va advokatura instituti-ning hamkorligida quyidagi yo'nalishlar yaqqol ko'zga tashlanadi:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi va Inson huquqlari bo'yicha Milliy markaz inson huquqlariga oid qonun loyihalarini tayyorlash hamda ularni muhokama qilish jarayonida yaqindan hamkorlik qilib kelishmoqda.

Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi O'zbekiston Respublikasi qo'shilgan BMTning inson huquqlari bo'yicha asosiy oltita xalqaro shartnomalari talablarining bajarilish yuzasidan Milliy markaz tomonidan Milliy ma'ruzalarni tayyorlash va muhokama qilishda faol ishtirok etib kelmoqda.

Uchinchidan, BMTning ixtisoslashgan va konvensiyalarning ijrosini kuzatib boruvchi organlari, jumladan, BMTning inson huquqlari bo'yicha, ayollar huquqlari bo'yicha, bolalar huquqlari bo'yicha, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar bo'yicha Qo'mitalarining tavsiyalarini bajarishga yo'naltirilgan Milliy harakat dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda hamkorlik qilishadi.

To'rtinchidan, mamlakatimizda inson huquqlariga rioya etilishi ahvoli to'g'risida advokatlarning beradigan axborotlari, shu jumladan, ayrim shaxslarning huquq va erkinliklari buzilayotganligi to'g'risida advokatlar tomonidan berilayotgan shikoyatlar Markazning vazifalarini amalga oshirishga, xususan inson huquqlarini ta'minlashning ahvoli yuzasidan tizimli tahlil o'tkazishiga ko'maklashadi.

Beshinchidan, Markaz O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi va uning joylardagi organlari ishtirokida aholi o'rtasida inson huquqlari bo'yicha axborot tarqatish, ma'rifiy ishlarni amalga oshirib kelmoqda. Markaz va Advokatlar palatasi hamkorlikda inson huquqlari bo'yicha konferensiya, seminar, davra suhbatlari o'tkazishmoqda.

Oltinchidan, Markazning nashrlarida advokatlarning va aksincha Advokatlar palatasining nashrlarida markaz xodimlarining inson huquqlari va uni muhofaza qilish masalalari hamda muammolariga bag'ishlangan maqolalari chop etilib kelinmoqda.

Yuqoridagilardan tashqari, advokatlar Milliy markazga fuqarolarning ariza va shikoyatlarini ko'rib chiqish va hal etishda o'zlarining maslahatlari bilan ko'maklashib kelmoqdalar. Umuman olganda, Milliy markaz va advokatura instituti o'rtasidagi hamkorlik bir-biriga beg'araz yordam berishga asoslangan bo'lib, mamlakatimizda inson huquqlarini ta'minlash ishlarini yanada yaxshilashga yo'naltirilgandir.

Nazorat savollari

1. Advokatura faoliyatining xalqaro-huquqiy asoslarini tashkil etuvchi asosiy xalqaro hujjatlar haqida soʻzlab bering.

2. 1988-yil 9-dekabrda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan tasdiqlangan «Har qanday shaklda ushlab turilgan yoki qamoqqa olingan shaxslarni himoya qilish prinsiplari toʻplami»da advokatdan huquqiy yordam olishga oid qanday qoidalar belgilangan?

3. BMTning Jinoyatchilikning oldini olish va huquqbuzarlar bilan munosabatda boʻlishga doir 8 kongressi (27-avgust — 7-sentabr 1990-y., Gavana) da qabul qilingan «Yuristlarning rolga taalluqli asosiy prinsiplar»da advokatlik faoliyati bilan bogʻliq qanday asosiy qoidalar nazarda tutilgan?

4. Inson huquqlari boʻyicha milliy institutlar tushunchasiga taʼrif bering.

5. Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari boʻyicha vakili (Ombudsman) va advokatura institutining oʻzaro hamkorligi asoslari haqida soʻzlab bering.

6. Inson huquqlari boʻyicha Oʻzbekiston Respublikasi Milliy markazi faoliyatining advokatura institutining rivojlanishiga taʼsiri haqida soʻzlab bering.

VII BOB. XORIJIY MAMLAKATLARDA ADVOKATURA

Asosiy savollar: *Xorijiy mamlakatlar advokatura institutlari qiyosiy-huquqiy tahlilining ahamiyati. Rossiya Federatsiyasida advokatura. Mustaqil Davlatlar hamdo'stligi mamlakatlari (Ukraina, Belorussiya, Moldova, Tojikiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Armaniston, Ozarbayjon, Gruzija) da advokatura. AQSHda advokatura. Germaniyada advokatura. Buyuk Britaniyada advokatura. Janubiy-sharqiy Osiyo mamlakatlari (Xitoy Xalq Respublikasi, Koreya Respublikasi, Yaponiya) da advokatura. Advokatlarning xalqaro jamoat birlashmalari. Bepul yuridik yordam va advokatura: xalqaro-huquqiy jihatlar.*

7.1. Xorijiy mamlakatlar advokatura institutlari qiyosiy-huquqiy tahlilining ahamiyati

Xorijiy mamlakatlar advokatura institutlari qiyosiy-huquqiy tahlili turli mamlakatlardagi mazkur institutning o'ziga xos va bir-biridan farqlovchi xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi.

Yuridik fanda qiyosiy-huquqiy tahlil turli huquqiy tizimlar, shu jumladan advokaturani o'rganishning muhim usullaridan biridir. Tahlilning bu turini qo'llash turli huquqiy tizimlardagi advokaturaning umumiy, alohida va mushtarak xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Turli mamlakatlardagi advokatura institutini o'rganishda qiyosiy-huquqiy tahlilni qo'llash tizimli va aniq maqsadni ko'zlab amalga oshirilgandagina o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshira oladi.

Advokatura institutini o'rganishda qiyosiy-huquqiy tahlilning turli shakllari qo'llaniladi. Advokatura tarixini o'rganishda tarixiy qiyosiy-huquqiy tahlil qo'llanilib, advokaturaning rivojlanishi qonuniyatining tarixiy jihatlari o'rganiladi. Ko'pchilik holatlarda esa qiyoslash predmeti turli davlatlardagi amaldagi advokatura instituti bo'ladi. Bu tahlil advokatura institutining hozirgi zamonda rivojlantirish tendensiyalarini o'rganishga xizmat qiladi.

Advokaturani qiyosiy-huquqiy tahlil etishning obyektlari xilmaxil bo'lishi mumkin. Qiyosiy tadqiqotning obyektiga qarab, u turli darajada o'tkazilishi mumkin.

Birinchi. nisbatan eng past darajadagi tadqiqot — bu advokatura to'g'risidagi huquqiy normalarni qiyoslash (mikroqiyoslash)dir. Bunda qiyoslashning obyekti bo'lib, turli davlatlarning advokatura to'g'risidagi qonun hujjatlari hisoblanadi. Bu darajadagi qiyoslashda ko'pchilik hollarda tegishli qonun hujjatlarining yuridik-tahlil jihatlari qiyoslanadi.

Ikkinchi, oʻrta darajadagi tadqiqotda advokatura huquqiy institutlari qiyoslanadi. Bunda advokatura institutlari, butun huquqiy tizim bilan bogʻliq holda advokatlik faoliyati kafolatlari va advokatlarni ijtimoiy himoya qilish masalalari tadqiqot (qiyoslash) obyekti boʻlib, xizmat qiladi.

Uchinchi, yuqori darajadagi tadqiqotga advokatura institutlari har tomonlama qiyoslanadi (makroqiyoslash). Bunda turli huquqiy tizimlardagi hozirgi zamon advokatura institutlari ularning shakllanishi va faoliyat koʻrsatishi jarayoni, faoliyatining asosiy prinsiplari va huquqiy tartibga solish manbalari, ijtimoiy himoya va advokatlik kasbining obroʻyi, advokatlik amaliyoti nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotning bu turli advokatura institutlari haqida nisbatan toʻla va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish hamda uni yanada rivojlantirishga yoʻnaltirilgan takliflar ishlab chiqish imkonini beradi.

Qisqacha qilib aytganda, turli huquqiy tizimlar va mamlakatlardagi advokatura institutlarini qiyosiy-huquqiy tahlil yordamida oʻrganish birinchidan, hozirgi zamonda advokaturaning roli, funksiyasi va rivojlanish qonuniyatlarini tushunib yetishga, ikkinchidan, advokatlik faoliyatining huquqiy asoslarini, advokatlik faoliyati amaliyotini takomillashtirishga, uchinchidan, advokatura instituti bilan bogʻliq nazariy bilimlarni oʻrganish, advokatlarning umumiy va kasbiy madaniyatini oshirishga koʻmaklashadi.

7.2. Rossiya Federatsiyasida advokatura

«Rossiya Federatsiyasida advokatlik faoliyati va advokatura toʻgʻrisida»gi Federal qonun 2002-yil 31-mayda qabul qilingan. 2003—2004-yillarda bu qonunga qator oʻzgartish va qoʻshimchalar kiritilgan. «Rossiya Federatsiyasida advokatlik faoliyati va advokatura toʻgʻrisida»gi Federal qonun 5 bob va 45 moddalardan iborat boʻlib, unda advokatlik faoliyat tushunchasi, advokatning huquq va majburiyatlari, advokatlik siri, advokat maqomi, advokatlik faoliyati va advokaturani tashkil etish va boshqa bir qator masalalar huquqiy jihatdan tartibga solingan.

«Rossiya Federatsiyasida advokatlik faoliyati va advokatura toʻgʻrisida»gi Federal qonunda advokatura toʻgʻrisidagi Rossiya qonunchiligiga birinchi bor advokatlik faoliyati tushunchasi berilgan.

Mazkur qonunga koʻra, advokatlik faoliyati qonunda belgilangan tartibda advokatlik maqomini olgan shaxslar tomonidan ishonch bildiruvchi jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari, erkinliklari va manfaatlarini himoya qilish, shuningdek ularning odil sudlovdan erkin foydalanishini taʼminlash maqsadida koʻrsatiladigan malakali huquqiy yordamdir. Huquqiy yordamning malakali boʻlishi ha-

qidagi talab Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyasining 48-moddasi 1-bandi mazmunidan kelib chiqadi. Shaxs ma'lum huquqiy munosabatlar doirasida qanday maqomga ega bo'lishidan qat'i nazar unga malakali huquqiy yordam berilishi kerak¹.

Rossiya Federatsiyasining yuqorida ko'rsatilgan Federal qonunining 9-moddasi 1-bandiga ko'ra, advokatlik maqomini olishga talabgor bo'lgan shaxsga qo'yiladigan talablar ko'rsatilgan. Unga ko'ra davlat akkreditatsiyasiga ega bo'lgan oliy o'quv yurtida oliy yuridik ma'lumot olgan yoxud yuridik mutaxassislik bo'yicha ilmiy unvonga ega bo'lgan, yuridik mutaxassislik bo'yicha kamida ikki yil ish stajiga ega bo'lgan yoki qonunda belgilangan muddatlarda advokatlik tuzilmasida stajirovka o'tagan shaxslar advokatlik maqomini olishlari mumkin. Bunda ular Rossiya Federatsiyasi subyekti advokatlik palatasi huzuridagi malaka komissiyasida malaka imtihonini topshirishlari lozim.

Rossiya Federatsiyasining «Rossiya Federatsiyasida advokatlik faoliyati va advokatura to'g'risida» Federal qonunining 9-moddasi 4-bandida advokatlik maqomini olish uchun yuridik mutaxassislik bo'yicha ish stajiga nimalar kirishi aniq ko'rsatilgan.

Rossiya Federatsiyasi va O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi belgilangan tartibda muomalaga layoqatsiz yoki muomalaga layoqati cheklangan deb topilgan, shuningdek sudlanganlik holati tugallanmagan yoki sudlanganligi olib tashlanmagan shaxslarning advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishiga yo'l qo'yilmasligini belgilab qo'yan. Shuni e'tirof etish kerakki, Rossiya Federatsiyasi qonunchiligi sudlanganlik holatini qasddan sodir etilgan jinoyatlar bilan bog'laydi.

Advokatlik maqomini olishga talabgor bo'lgan shaxsga advokatlik maqomini berish haqidagi qaror u Rossiya Federatsiyasi subyekti advokatlik palatasi huzuridagi malaka hay'atiga malaka imtihoni topshirgach shu komissiya tomonidan qabul qilinadi.

Federal qonunning 10-moddasi advokat maqomini olishga talabgor shaxsni malaka imtihoniga qo'yish tartibini belgilaydi. Malaka imtihoni savollariga yozma javob berish va og'zaki suhbat o'tkazishni o'z ichiga oladi. Shuni ta'kidlash kerakki, malaka imtihonini topshira olmagan talabgor uni takroran topshirishga kamida bir yil o'tganidan keyin qo'yiladi.

Talabgorga advokat maqomini berish yoki uni rad etish to'g'risidagi qaror malaka komissiyasi tomonidan talabgor unga advokat

¹ Комментарий к Федеральному закону «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации» (постатейный) / А.В. Гриненко, Ю.А. Костанов, С.А. Невский / Под ред. А.В. Гриненко. — М.: ООО «ТК Велби», 2003. — Б.8.

maqomini berish to'g'risidagi ariza bilan murojaat etgan kundan boshlab uch oy ichida qabul qilinadi. Bu muddat qonunda malaka komissiyasi zaruriyat bo'lgan hollarda ikki oy davomida talabgor taqdim etgan hujjatlar va ma'lumotlarni tekshirishi lozimligi belgilanganligi bilan bog'liq. Malaka hay'ati malaka imtihonini muvaffaqiyatli topshirgan talabgorga, qonunda nazarda tutilgan holatlarni istisno qilganda boshqa sabablar bilan advokatlik maqomini berishni rad etishga haqli emas. Advokatlik maqomini berish rad etilganda bunday qaror ustidan sudga shikoyat qilish mumkin.

Malaka imtihoniga qo'yilgan shaxsga faqat ikki holatdagina advokatlik maqomini berish rad etilishi mumkin:

1) imtihon natijasi qoniqarsiz bo'lganda;

2) imtihonni muvaffaqiyatli topshirganidan keyin talabgor tomonidan taqdim etilgan hujjatlarda yolg'on ma'lumotlar aniqlanganda¹.

Rossiya Federatsiyasi va O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, Rossiya Federatsiyasida advokatlik faoliyatini litsenziyalash nazarda tutilmagan. Talabgorga advokatlik maqomini berish uchun tegishli malaka komissiyasining qarori kifoya qiladi. O'zbekistonda esa advokatlik faoliyati litsenziyalanadigan faoliyat turi hisoblanib, litsenziya Advokatlar palatasining hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalarining qaroriga asosan tegishli adliya organlari tomonidan beriladi.

Rossiya Federatsiyasida ham, O'zbekiston Respublikasida ham malaka komissiyalari Advokatlar palatasining organi hisoblanmaydi. Rossiya Federatsiyasida malaka komissiyasi tarkibiga advokatlardan tashqari adliya organlari, davlat hokimiyatining qonun chiqaruvchi organlari va sudyalar ham kiradi. Malaka komissiyasi Advokatlar palatasi organi bo'lmasdan, uning oldida hisobdor emas, advokatlarning umumiy yig'ilishi (konferensiyasi) advokatlar kengashi va kolatlariga malaka komissiyalari hisobotlarini eshitish kirmaydi².

O'z navbatida, Advokatlar palatasi — nodavlat notijorat tashkilot bo'lib, u jamoat tashkiloti emas va u advokatlarning unga ixtiyoriylik asosida kirishiga asoslanmagan. Palata uning a'zolari, biron-bir davlat organlarining qarori bilan tugatilishi mumkin emas. Advokatlar

¹ Комментарий к Федеральному закону «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации» (постатейный) / А.В. Гриненко, Ю.А. Костанов, С.А. Невский / Под ред. А.В. Гриненко. — М.: ООО «ТК Велби», 2003. — Б.57—58.

² Комментарий к Федеральному закону «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации» (постатейный) / А.В. Гриненко, Ю.А. Костанов, С.А. Невский / Под ред. А.В. Гриненко. — М.: ООО «ТК Велби», 2003. — Б.226.

palatasiga a'zolik advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishning majburiy sharti hisoblanadi¹.

Davlat va advokatura o'zaro munosabatlari muvozanati shu bilan ta'minlanadiki, Advokatlarning Federal palatasi nodavlat notijorat tashkilotlar — RF subyektlari advokatlar palatalarining assotsiatsiyasidir va uning o'zi ham nodavlat notijorat tashkiloti hisoblanadi. Advokatlarning Federal palatasi nodavlat tashkilot bo'lish bilan birga jamoat tashkiloti hisoblanmaydi, chunki, birinchidan — uni tashkil etuvchi RF subyektlari advokatlar palatalari jamoat tashkiloti hisoblanmaydi, ikkinchidan — u unga advokatlar palatalarining kirishiga asoslanmagan². Advokatlar tomonidan ko'rsatiladigan yuridik yordamning yuqori darajada bo'lishini ta'minlash ommaviy funksiyadir. Federal palata ommaviy funksiyani amalga oshirish yuklangan tashkilot sifatida ommaviy hokimiyat instituti bo'lmasdan fuqarolik jamiyatining ommaviy institutlariga tegishlidir. Bu advokatlar Federal palatasining maqomini va uchinchi xususiyatini, ya'ni u uning a'zolari, biron-bir davlat organlari qarori bilan tugatilishi mumkin emasligini belgilaydi.

Advokatlarning Federal palatasi, eng avvalo, Advokatlar Federal palatasi organlari tomonidan Advokatning professional etika kodeksini tasdiqlash, advokatlarni axborot bilan ta'minlashni tashkil etish va umumrossiya miqyosida ular o'rtasida ish tajribasi bilan almashishni ta'minlash, uslubiy ishlarni amalga oshirish, RF subyektlari advokatlar palatalari huzuridagi malaka komissiyalari majlislarida advokat statusini berish masalalari bo'yicha va malaka komissiyalari tomonidan advokatlarning harakatlari (harakatsizliklari) bo'yicha shikoyatlar yuzasidan xulosalar qabul qilishda ovoz berishda foydalanadigan byulletenlarni ishlab chiqish va ularning shaklini tasdiqlash orqali advokatlarning kasbiy yaroqliligining yagona standartlarini ta'minlaydi³.

Advokatlar Federal palatasining oliy organi Advokatlar umumrossiya syezdi hisoblanadi. Advokatlar palatalari s'ezdda teng huquqlarga va teng vakillikka ega bo'ladi. Har bir advokatlar palatasi uning vakillarining sonidan qat'i nazar qaror qabul qilishda bita ovozga ega. Advokatlarning umumrossiya syezdini chaqirish Advokatlar Federal palatasining vakolatiga kiradi.

¹ Андреева С.В. Адвокатура. — СПб.: Питер, 2006. — В.93. — (Серия «Краткий курс»).

² Bu haqida qarang: Адвокатская деятельность: Учебно-практическое пособие / Под общ. ред. к.ю.н. В.Н. Буробина. 3-е изд, перераб. и доп. — М.: Статут, 2005. — Б. 70.

³ Андреева С.В. Адвокатура. — СПб.: Питер, 2006. — В.106.

7.3. Mustaqil Davlatlar hamdo'stligi mamlakatlari (Ukraina, Belorussiya, Moldova, Tojikiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Armaniston, Ozarbayjon, Gruziya)da advokatura

Mustaqil Davlatlar hamdo'stligi mamlakatlarida, O'zbekistondagi singari, keyingi yillarda advokatura instituti jiddiy isloh etildi. Bu mamlakatlarda advokatura tuzilishi va faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari qabul qilingan bo'lib, ular ayrim jihatlari bo'yicha bir-biriga o'xshash bo'lishi bilan birga o'ziga xos belgilarga ham ega. Biz birinchi navbatda ularning bir-biridan farqlanuvchi tomonlariga to'xtalamiz.

Ukrainada advokaturani tashkil etilishi va faoliyati 1992-yil 12-dekabrda qabul qilingan advokatura to'g'risidagi qonun bilan tartibga solinadi. Qonunga ko'ra oliy yuridik ma'lumotlarga ega bo'lgan, yuridik mutaxassislik bo'yicha ish staji yoki advokat yordamchisi bo'lib ishlagan davri ikki yildan kam bo'lmagan, malaka imtihonini topshirgan, advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi guvohnoma olgan va Ukraina advokati qasamyodini qabul qilgan Ukraina fuqarosi advokat bo'lishi mumkin. Ukrainada advokat advokatlik faoliyati bilan xususiy tartibda, o'z advokatlik byurosini ochib, boshqa advokatlar bilan advokatlar hay'atiga birlashib, advokatlik firmalarida, idoralari yoki advokatura to'g'risidagi qonun va advokatlar birlashmalari ustavleri asosida faoliyat ko'rsatuvchi advokatlarning boshqa birlashmalarida advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishi mumkin.

Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga talabgor shaxslarning kasbiy tayyorgarligini tekshirish hamda advokatlarning intizomiy javobgarligi to'g'risidagi masalalarni hal qilish uchun Qrim Respublikasi, viloyatlar, Kiyev va Sevastopol shaharlarida advokatura malaka-intizomiy komissiyalari tuziladi. Bu komissiyalarning vakolat muddati 3 yil bo'lib, ular ikki palatadan — attestatsiya va intizomiy palatalardan iborat.

Advokatura malaka — intizomiy komissiyalarini shakllantirish va ularning faoliyatini tashkiliy jihatdan ta'minlash Qrim Respublikasi vazirlar kengashi, viloyatlar, Kiyev va Sevastopol shahar xalq deputatlari kengashlari tomonidan amalga oshiriladi.

Attestatsiya palatasi 11 a'zo tarkibida shakllantirib, uning tarkibiga 4 advokat, 4 sudya, tegishli Qrim Respublikasi vazirlar kengashi, viloyat, Kiyev va Sevastopol shahar xalq deputatlari kengashlaridan, adliya boshqarmalaridan va Ukraina advokatlar ittifoqi bo'linmasidan bittadan vakil kiradi.

Intizomiy palata 9 ta a'zo tarkibida tuzilib, unga 5 ta advokat, 2 ta sudya, adliya boshqarmalaridan va Ukraina advokatlar ittifoqi

bo'linmasidan 1 tadan vakil kiradi. Advokatni intizomiy javobgarlikka tortish masalasi palata a'zolarining umumiy sonidan uchdan ikki qism ovozi bilan qabul qilinadi.

Malaka-intizomiy komissiya majlisida yurist olimlar va xalq deputatlari maslahat ovozi bilan qatnashishi mumkin.

Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi guvohnoma berishni rad etish yoki advokatni intizomiy javobgarlikka tortish to'g'risidagi qaror ustidan Advokatura oliy malaka komissiyasiga shikoyat berilishi mumkin.

Advokatura oliy malaka komissiyasi Ukraina Vazirlar Mahkamasida huzurida tashkil etiladi. Mazkur komissiya tarkibiga har bir advokatura malaka-intizomiy komissiyalaridan, Ukraina Oliy sudidan, Ukraina adliya vazirligidan, Ukraina advokatlar ittifoqidan bittadan vakil kiradi.

Belorussiya Respublikasida advokatura tuzilishi va faoliyati 1993-yil 15-iyundagi «Advokatura to'g'risida»gi qonuni bilan tartibga solinadi.

Belorussiya Respublikasida oliy yuridik ma'lumotga ega bo'lgan, ixtisosligi bo'yicha 3 yildan kam bo'lmagan ish staji bo'lgan yoki bunday stajiga ega bo'lmasada advokaturada 6 oydan 1 yilgacha muddat stajirovka o'tagan, malaka imtihoni topshirgan va litsenziya olgan Belorussiya Respublikasi fuqarosi advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishi mumkin.

Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga ruxsat berish masalalarini hal qilish uchun Advokatlar malaka komissiyasi tashkil etiladi. Advokatlar malaka komissiyasi tarkibiga kamida 10 yillik advokatlik ish stajiga ega bo'lgan advokatlar, yurist-olimlar, Adliya vazirligi xodimlari, kamida 11 kishi kiradi. Komissiya tarkibi 3 yil muddatga Belorussiya Respublikasi advokatlar ittifoqi kengashining taqdimiga ko'ra Belorussiya Respublikasi Adliya vaziri tomonidan tasdiqlanadi.

Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziya Belorussiya Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan Advokatlar malaka komissiyasi qaroriga asosan beriladi. Litsenziya berishni rad etish haqidagi qaror ustidan qaror chiqarilgan kundan bir oy ichida sudga shikoyat berish mumkin.

Advokat advokatlik faoliyatini advokatlar hay'ati tarkibida, shuningdek, ixtiyoriylik asosida xususiy tartibda tashkil etiladigan advokatlarning boshqa birlashmalarida (firma, byuro, idora) yoxud yakka tartibda amalga oshirishi mumkin.

Belorussiya Respublikasida viloyatlar va Minsk shahar advokatlar hay'atlari tashkil etiladi.

Advokatlar hay'atlari va advokatlarning boshqa birlashmalari ustavlari Belorussiya Respublikasi adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olinadi.

Yakka tartibda faoliyat ko'rsatuvchi advokatlar xalq deputatlarining tegishli mahalliy Kengashi ijroiya qo'mitasida ro'yxatdan o'tishlari lozim.

Belorussiya Respublikasida Adliya vazirligi o'z vakolatlari doirasida advokatura faoliyatini nazorat qiladi. Chunonchi, qonun hujjatlari-ga muvofiq advokatura faoliyatini tartibga soluvchi normativ huquqiy hujjatlarni qabul qiladi; advokatlar hay'atlari rahbar organlarining qonun hujjatlariga muvofiq bo'lmagan qarorlarining amal qilishini to'xtatib turadi va ularni bekor qilish haqida taqdimnomalar kiritadi; advokatlik faoliyatini amalga oshiruvchi barcha shaxslar tomonidan qonun hujjatlariga rioya etilishini nazorat qiladi; o'z vakolatlari doirasida advokatlar hay'atlari faoliyatini tekshirishni tashkil etadi; qonun hujjatlari talablari buzilganligi aniqlangan taqdirda umumiy yig'ilish (konferensiya), Advokatlar hay'atlari Respublika Rayosatiga advokatlar hay'ati raisini muddatdan ilgari chaqirib olish haqida taqdimnoma kiritadi, aniqlangan qoidabuzarliklarni bartaraf qilish bo'yicha boshqa choralarni ko'radi; advokatlarni intizomiy javobgarlikka tortish to'g'risida advokatlar hay'atiga taqdimnomalar kiritadi va qonunda nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

Tojikiston Respublikasida 1995-yil 4-noyabrda qabul qilingan «Advokatura to'g'risida»gi konstitutsiyaviy qonunga ko'ra advokatlar ikki toifaga bo'linadi: advokat — advokatlar hay'atining a'zosi; advokat — vakil (advokat — поверенный) litsenziya asosida yuridik yordam ko'rsatuvchi tadbirkor.

Advokatlar hay'ati 40 tadan kam bo'lmagan advokatlarning tashabbusi bilan tashkil etiladi. Ta'sischilar umumiy yig'ilish chaqirib, unda advokatlar hay'ati Ustavini qabul qilishadi va rahbar organini saylashadi.

Tojikiston Respublikasi advokatlar hay'ati, viloyat advokatlar hay'atlari Adliya vazirligida ro'yxatdan o'tadi.

Oliy yuridik ma'lumot va yuridik ixtisosligi bo'yicha kamida 2 yillik stajga ega bo'lgan yoki stajga ega bo'lmasada 6 oydan 1 yilgacha stajirovka o'tagan Tojikiston Respublikasi fuqarosi Advokatlar hay'ati a'zoliciga qabul qilinishi mumkin.

Advokat-vakil sifatida yuridik yordam ko'rsatish faoliyati bilan shug'ullanishga litsenziya Tojikiston Respublikasi adliya vazirligi tomonidan beriladi. Advokat-vakil sifatida ishlash uchun litsenziya olishga da'vogar shaxs Tojikiston Respublikasi fuqaroligini, oliy

yuridik ma'lumoti va ixtisosligi bo'yicha ikki yildan kam bo'lmagan ish stajiga ega ekanligini tasdiqlovchi hujjatlarni shaxsan taqdim etishi hamda Tojikiston Respublikasi adliya vazirligida malaka imtihonini topshirishi lozim.

Litsenziya berishlikni rad etish yoki litsenziya berishlik haqidagi arizani ko'rmadan qoldirish to'g'risidagi qaror ustidan Tojikiston Respublikasi Oliy sudiga shikoyat qilinishi mumkin.

Tojikiston Respublikasida chet mamlakatlar va Mustaqil Davlatlar hamdo'stligi mamlakatlari advokatlarining, yuridik korxonalar o'chmasdan, yuridik yordam ko'rsatish huquqi o'zaroлик asosida tan olinadi.

Moldova Respublikasida 1999-yil 13-mayda qabul qilingan «Advokatura to'g'risida»gi qonunga ko'ra, advokatura Konstitutsiyaga muvofiq fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jismoniy va yuridik shaxslarga yuridik yordam ko'rsatish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi mustaqil nohukumat huquqiy institutdir.

Moldova Respublikasida advokatlik faoliyatining tashkiliy huquqiy shakllari bu advokatlar hay'atlari, yakka tartibdagi advokatlar byurolari va advokatlik byurolari birlashmalaridir. Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslar Respublika advokatlar ittifoqiga birlashgan bo'lib, bu tashkilot Moldova advokatlarining ma'muriy boshqaruv organi hisoblanadi.

Advokatlar hay'atlari Kishinev shahrida, Gagauz avtonomiyasi va barcha uyezdlarda tashkil etilgan bo'lib, ular mustaqil yuridik shaxs maqomiga ega.

Advokatlar hay'atlarining organlari: umumiy yig'ilish, kengash, dekan va komissiyalardir. Advokatlar hay'ati Kengashi qonun va ustavda belgilangan a'zolik badallari yoki yig'imlarni to'lamagan advokatlarni olti oygacha bo'lgan muddatga advokatlik faoliyatidan chetlatish huquqiga ega.

Yakka tartibdagi advokatlik byurosi yuridik shaxs hisoblanmaydi. Yakka tartibdagi advokatlik byurosida attestatsiyadan o'tgan advokat o'z kasb faoliyatini amalga oshiradi, shu bilan birga u boshqa advokatlarni va mutaxassislarni kontrakt asosida ishga qabul qilishi mumkin.

Yakka tartibdagi advokatlik byurosida faoliyat ko'rsatuvchi advokatlar kasb faoliyatini amalga oshirish xarajatlarini kamaytirish maqsadida Advokatlik byurolari birlashmasini tuzishlari mumkin. Birlashgan advokatlik byurosi yuridik shaxs bo'lib, saylab qo'yiladigan rahbar tomonidan boshqariladi.

Moldovada advokatlik tuzilmalari Moldova Respublikasi advokatlari ittifoqi tomonidan ro'yxatga olinadi.

Advokatlar ittifoqining organlari: syezd, ittifoq kengashi, ittifoq raisiva komissiyalardir. Advokatlar ittifoqi malaka, etika, intizomiy va taftish komissiyalarini tuzadi.

Ittifoq kengashi ancha keng vakolatlarga ega bo'lib:

— advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga berilgan ruxsatnoma-ni tasdiqlaydi;

— adliya vazirligiga litsenziya berish yoki litsenziyani bekor qilish to'g'risida taqdimnoma kiritadi;

— advokat — stajyorni ishga qabul qilishni tasdiqlaydi;

— yakka tartibdagi yoki birlashgan advokatlik byuolarini ro'yxatdan o'tkazadi;

— advokatlik byuolari nizomlarini tasdiqlaydi;

— mamlakat bo'yicha advokatlik gonorarining eng kam miqdori-ni yagona tarifini tasdiqlaydi.

Bundan tashqari Advokatlar ittifoqi kengashi bir yilgacha bo'lgan muddatga advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishni taqiqlash tari-qasidagi intizomiy chorani qo'llashga haqli.

Qozog'iston Respublikasida advokaturaning tashkil etilishi va faoliyati 1997-yil 5-dekabrda qabul qilingan «Advokatlik faoliyati to'g'risida»gi Qonun bilan tartibga solinadi.

Qozog'iston Respublikasida advokat deb advokatlar hay'ati a'zosi bo'lgan va qonunda belgilangan tartibda advokatlik faoliyati doirasida yuridik yordam ko'rsatishni kasb asosida amalga oshiruvchi Qozog'iston Respublikasi fuqarosi tan olinadi.

Oliy ma'lumotga va yuridik ixtisosligi bo'yicha kamida 2 yillik ish stajiga ega bo'lgan, advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish hu-quqini beruvchi litsenziya olgan shaxs advokat bo'lishi mumkin.

Advokatlik litsenziyasi malaka imtihonini topshirgan shaxsga Adliya malaka komissiyasi tavsiyasiga asosan Qozog'iston Respubli-kasi adliya vazirligi tomonidan beriladi.

Advokat o'z faoliyatini yuridik maslahatxona orqali yoxud mustaqil ravishda yoki boshqa advokatlar bilan birgalikda advokatlik ido-rasi ta'xis etib, shuningdek, yuridik shaxs tashkil etmasdan yakka tartibda amalga oshirishi mumkin.

Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslar advokatlar hay'atlariga a'zo bo'lishlari shart.

Advokatlar hay'ati viloyat, respublika ahamiyatidagi shahar va poytaxtda tuziladi. Ko'rsatilgan ma'muriy hududlarda faqat bittadan advokatlar hay'ati tuzilishi va faoliyat ko'rsatishi mumkin.

Advokatlar hay'atlarining asosiy vazifalari:

— hay'at a'zolariga advokatlik faoliyatini amalga oshirishda ko'maklashish va ularni himoya qilish;

— hay'at a'zolari faoliyatini moddiy-texnik jihatidan va zarur axborotlar bilan ta'minlash;

— advokatlik faoliyatini amalga oshirish ustidan kasbiy nazoratni tashkil etish;

— bepul yuridik yordam ko'rsatishni tashkil etish, dastlabki tergov va sud organlari talabiga ko'ra himoyachi tayinlashdir.

Yuridik yordam ko'rsatish bo'yicha ishlarni tashkil qilish uchun advokatlar hay'ati rayosati yuridik maslahatxonalar tashkil etishi mumkin.

Yuridik maslahatxona advokatlar hay'atining tarkibiy tuzilmasi (filiali) hisoblanadi va advokatlar hay'ati umumiy yig'ilishi (konferensiyasi) tomonidan qabul qilinadigan Nizom asosida faoliyat ko'rsatadi. Yuridik maslahatxonaga advokatlar hay'ati rayosati tomonidan tayinlanadigan mudir rahbarlik qiladi.

Advokatlik idorasi advokatlar hay'ati a'zosi bo'lgan advokat yoki bir necha advokat tomonidan tashkil etiladigan notijorat tashkilotidir. Bir advokat tomonidan ta'sis etilgan advokatlik idorasi ustav asosida faoliyat ko'rsatadi. Advokatlik idorasi bir necha advokat tomonidan tashkil etilganda ta'sis hujjati ta'sis shartnomasi ham bo'lishi mumkin.

Qozog'iston Respublikasida jinoyat ismlari bo'yicha himoya faqat advokatlar tomonidan amalga oshiriladi.

Qirg'iziston Respublikasida «Advokatlik faoliyati to'g'risida»gi qonun 1999-yil 21-oktabrda qabul qilingan.

Qirg'iziston Respublikasida advokatlik faoliyati bilan tegishli litsenziyaga ega bo'lgan Qirg'iziston Respublikasi fuqarosi shug'ullanishi mumkin.

Belgilangan tartibda muomalaga layoqatsiz yoki muomala layoqati cheklangan deb topilgan, qasddan sodir etilgan jinoyati uchun sudlanganlik holati bo'lgan, shuningdek, huquqni muhofaza qiluvchi va boshqa davlat organlaridan o'z sha'niga dog' tushirganligi uchun bo'shatilgan shaxslarga advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga ruxsat berilmaydi.

Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishni istovchi shaxslardan imtihon qabul qilish uchun Adliya vazirligi huzurida Malaka komissiyasi tuziladi. Komissiya tarkibi adliya vazirligi tomonidan belgilanadi. Imtihon topshiriladigan fanlar ro'yxati va imtihon topshirish tartibi adliya vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. Malaka komissiyasi raisi uning majlisida bir yil muddatga saylanadi.

Qirg'izistonda advokat advokatlik faoliyatini advokatlik muassasasi orqali yoki yakka tadbirkorlik faoliyati tarzida amalga oshirishi mumkin.

Advokatlik muassasasi faoliyatining asosiy turi yuridik yordam ko'rsatish bo'lgan tashkilot — yuridik shaxsdir.

Advokatlik muassasasi mulkchilikning har qanaqangi turiga asoslangan tashkiliy-huquqiy shaklda tuzilishi mumkin.

Advokatlik muassasasining ta'sischi har qanaqangi yuridik yoki jismoniy shaxs bo'lishi mumkin.

Armaniston Respublikasida advokatura tuzilishi va faoliyati 1998-yil 18-iyunda qabul qilingan «Advokatlik faoliyati to'g'risida»gi qonun bilan tartibga solinadi.

Mazkur qonunining 4-moddasida advokatlik faoliyati tushunchasi berilgan. Advokatlik faoliyati Konstitutsiya va qonunlarda e'tirof etilgan huquqni himoya qilish faoliyati turi bo'lib, yuridik yordam oluvchining manfaatlarini qonunda man qilinmagan vositalar va usullar bilan amalga oshirishga yo'naltirilgan.

Advokatlik faoliyatini belgilangan tartibda litsenziya olgan advokat amalga oshirishi mumkin. Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga litsenziya olish uchun shaxs oliy yuridik ma'lumotga ega bo'lishi, malaka imtihonini topshirishi va tegishli guvohnoma olishi lozim. Imtixon tashkil etilishi va faoliyati «Oliy yuridik malaka komissiyasi to'g'risida»gi qonun bilan tartibga solinadigan Davlat malaka komissiyasi tomonidan o'tkaziladi. Advokatlik faoliyatiga litsenziya olishga talabgor shaxs Advokatlar ittifoqiga a'zo bo'lish haqida ariza beradi, arizaga Davlat malaka komissiyasi tomonidan berilgan guvohnoma ilova qilinadi. Advokatlar ittifoqiga a'zolikka qabul qilingan shaxsga 5 kunlik muddat ichida litsenziya beriladi. Mazkur litsenziya muddatsizdir.

Armanistonda «maxsus litsenziya» deb ataluvchi litsenziyani maxsus dastur bo'yicha imtixon topshirgan Armaniston fuqarosigina olishi mumkin. Advokat maxsus litsenziya olish uchun Advokatlar ittifoqiga ariza beradi va unga maxsus dastur bo'yicha imtixon topshirganligi to'g'risida Davlat malaka komissiyasi tomonidan berilgan guvohnomani ilova qiladi. Maxsus litsenziya berish to'g'risidagi masala tegishli advokatlar ittifoqining umumiy yig'ilishida yashirin ovoz berish yo'li bilan hal qilinadi. Har bir advokatlar ittifoqi bir yil davomida bittadan ortiq bo'lmagan litsenziya berishga haqli. Maxsus litsenziya 5 yil muddatga beriladi.

Maxsus litsenziyaga ega bo'lgan advokat uni kassatsiya sudiga taqdim etgach 5 kun ichida Kassatsiya sudida uning raisi buyrug'i bilan ro'yxatga olinadi.

Maxsus litsenziyaga ega bo'lgan advokat qonuniy kuchga kirgan hal qiluv qarorlari, hukmlar, ajrimlar, qarorlar ustidan protest kiri-

tish va bu protestning Kassatsiya sudida ko'rilishida uning majlisida hozir bo'lish huquqiga ega.

Advokatlar ittifoqlari advokatlarning mustaqil, o'z-o'zini boshqaruvchi birlashmasi bo'lib, ular jamoat tashkilotlari uchun qonunda nazarda tutilgan barcha huquqlardan foydalanadilar.

Advokatlar ittifoqlari 50 dan kam bo'lmagan advokatlar tomonidan ta'sis etilishi mumkin. Advokatlar ittifoqlari yuridik shaxs maqomiga ega bo'lib, Kassatsiya sudida ro'yxatdan o'tadi.

Ozarbayjon Respublikasining «Advokatlar va advokatlik faoliyati to'g'risida»gi qonuni 1999-yil 28-dekabrda qabul qilingan. Mazkur qonunning 3-moddasiga ko'ra advokatlik faoliyatining asosiy vazifasi jismoniy va yuridik shaxslarning huquq, erkinliklari va qonun bilan muhofaza etiladigan manfaatlarini himoya qilish, ularga yuqori sifatli yuridik yordam ko'rsatishdan iboratdir.

Ozarbayjon Respublikasida oliy ma'lumotga va yurist ixtisosligi bo'yicha kamida 3 yillik ish stajiga ega bo'lgan yoki ilmiy muassasalarda va o'quv yurtlarida huquq sohasida ishlayotgan, malaka imtihonini muvaffaqiyatli topshirgan shaxs advokat bo'lishi mumkin.

Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishi uchun Advokatlar hay'ati a'zosi bo'lish va advokat qasamyodini qabul qilish shart.

Advokatlikka nomzodlarning kasbiy tayyorgarligini aniqlash uchun malaka komissiyasi tuziladi. Malaka komissiyasi tarkibiga 9 kishi, shu jumladan 3 advokat, 3 sudya va 3 yurist-olim kiradi. Malaka komissiyasi a'zolariga advokatlardan Advokatlar hay'ati Rayosati, sudyalardan Ozarbayjon Respublikasi Oliy sudi tomonidan tayinlanadi. Malaka komissiyasining qolgan 3 a'zosi yurist-olimlardan tegishli ijro hokimiyati organi tomonidan tayinlanadi.

Advokatlik faoliyati tashkiliy-huquqiy shakli bo'yicha yakka tartibda yoki yuridik maslahatxona, advokatlik byurosi, advokatlik firmasi va boshqa tashkiliy tuzilmalar tarkibida amalga oshirilishi mumkin.

Advokatlar hay'atlari nodavlat, mustaqil, o'z-o'zini boshqaruvchi va barcha advokatlarni birlashtiruvchi tashkilot — yuridik shaxsdir. Advokatlar hay'ati a'zosi bo'lmagan shaxslar advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishlari mumkin emas.

Gruziyada advokatlik faoliyati 2001-yil 20-iyunda qabul qilingan «Advokatlar to'g'risida»gi qonun bilan tartibga solinadi. Gruziyada advokatlik maqomiga ega bo'lgan shaxs advokatlik faoliyatini yakka tartibda yoki boshqa advokatlar bilan birga mas'uliyati cheklangan jamiyat shaklida advokatlik byurosi (idora, yuridik firma va b.) ochib

yoxud yuridik shaxs maqomiga ega bo'lgan tadbirkor sifatida amalga oshirishi mumkin.

Shunday qilib, Mustaqil Davlatlar hamdo'stligi mamlakatlariga a'zo davlatlarda advokatura faoliyati, bu davlatlarning huquqiy tizimidan kelib chiqqan holda turlicha tarzda tartibga solingan.

7.4. AQSHda advokatura

AQSH huquqiy tizimining murakkabligi, Amerika jamiyati hayotida huquqiy tartibga solishning alohida yuqori rol o'ynashi advokatlik kasbining ham alohida o'rnini belgilaydi. AQSH iqtisodiy va davlat siyosiy mexanizmida ko'plab yuqori lavozimlarni yuristlar egallaydi.

AQSHning 43 prezidentidan 26 tasi yurist bo'lgan, jumladan A.Linkoln, F.D. Ruzvelt, G.Trumen, R.Nikson, B.Klinton ham yurist bo'lgan, hozirgi prezident B.Obama ham yurist. Senatorlarning uchdan ikki qismi va AQSH Kongressi vakillar palatasi a'zolarining yarmiga yaqini yuristlardir. Shtatlar gubernatorlarining yarmi va diplomatlarning 40 % ham yuristlar. 60-yillardan boshlab, hukumat tarkibida oliy lavozimlarning 45 % yaqinini yuristlar egallagan, davlat apparati xodimlarining 25 % dan ko'pini yuristlar tashkil etadi.

AQSHda yuridik ta'lim ikki pog'onali bo'lib, birinchi pog'ona o'rta ma'lumot olgandan so'ng kolleжда 3-4 yil ta'lim berilib, bakalavr diplomini olish bilan yakunlanadi. Ikkinchi pog'ona – bu maxsus (kasbiy) oliy ta'lim bo'lib, u ixtisoslashgan maktab yoki universitetlarning kollejlarida umumta'lim kollejlarini tugallagandan so'ng beriladi.

Oliy o'quv yurtlariga imtihonsiz qabul qilinadi. Ammo abituriyentning yuridik maktabda o'qish qobiliyatini aniqlash uchun test o'tkaziladi. Test abituriyentga pochta orqali yuboriladi, u o'z navbatida testni to'ldirib yuridik maktabga pochta orqali qaytaradi. Ta'lim muddati odatda uch yil. O'qishni tugatgan bitiruvchi yurisprudensiya doktori darajasini oladi. Bu yuridik amaliyot bilan shug'ullanish huquqini beradi. Huquq magistri darajasini olish uchun esa yana bir yil o'qib tegishli dissertatsiya himoya qilish yoki yuridik fanlar doktori darajasini olish uchun 2-3 yil ta'lim olib dissertatsiya yoqlash lozim.

Advokaturaga kirish. Yuridik oliy o'quv yurtining bitiruvchisi diplom bilan birga advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanish huquqini ham oladi. Advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanish huquqini beruvchi patent olish uchun talabalar qo'shimcha attestatsiyadan o'tishi lozim. Shuni ta'kidlash kerakki, patent ma'lum shtat hududida advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanish huquqini beradi.

Advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanishga ruxsat berish shartlari odatda shtat oliy sudi tomonidan belgilanadi. Ammo patent berish masalasi shtat advokatlar assotsiatsiyasi tomonidan shakllantiriladigan yoki sud yoxud shtat gubernatori tomonidan tayinlanadigan komissiya tomonidan beriladi. Komissiya odatda amaliyotchi yuristlardan tarkib topadi.

Advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanishga ruxsat berish masalasini hal qilishda komissiya nomzodning axloqiy xislatlari va imtihon natijalarini e'tiborga oladi.

Nomzodning axloqiy sifatlarini o'rganishda uning o'zi taqdim etgan ma'lumotlarni tahlil etish, uning shaxsini xufiyona o'rganish, sudlanganligi, politsiyaga majburiy keltirilganligi haqidagi ma'lumotlarni talab qilib olish, alkogolizm yoki narkomaniyaga muhtalo bo'lgan yoxud bo'lmaganligini surishtirish, yashash joyidagi qo'shnilaridan ma'lumot olish orqali amalga oshiriladi.

Imtihon og'zaki suhbat va yozma ishdan iborat bo'lib, odatda bir necha kun davom etadi. Talabgor imtihon topshirilayotgan shtat huquqiy normalarini bilish, sharhlash va qo'llashga oid 20—30 ta savollarga javob berishi kerak.

Imtihon komissiyasining qarori ustidan sudga shikoyat berilishi mumkin.

AQSHda advokatura tuzilishi. Har bir shtatda shtat advokatlar assotsiatsiyasi mavjud. Ko'pchilik shtatlarda advokatlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslarning advokatlar assotsiatsiyasiga a'zo bo'lishi majburiy. Ammo ayrim shtatlarda advokatlar assotsiatsiyasiga a'zolik ixtiyoriy. Advokatlarning ixtiyoriy a'ziligiga asoslangan umummilliy tashkiloti Amerika yuristlar assotsiatsiyasidir.

Assotsiatsiyaning asosiy maqsadi ikki vazifani: birinchidan, huquqning rivojlanishi va odil sudlovni mustahkamlashga, fuqarolarni huquqiy jihatdan tarbiyalashga ko'maklashishni; ikkinchidan, o'z a'zolariga yordam ko'rsatish, ularning kasb malakasini oshirish, umuman yuridik kasbning rivojlanishiga ko'maklashish vazifalarini bajarishdir.

Assotsiatsiya vazifalari qatoriga kasb etikasi qoidalarini belgilash, advokatlik faoliyati standartlarini ishlab chiqish, intizomiy choralarini qo'llash kabi masalalar ham kiradi.

Assotsiatsiya yuristlarning kasbiy birlashmasi bo'lib, biron-bir muayyan yuridik amaliyot bilan shug'ullanmaydi. Yuristlar assotsiatsiyasiga to'lanadigan a'zolik badallarining miqdori yuristlarning daromadi, ularning qaysi yuridik muassasa yoki firmada ishlashi bilan bog'liq emas.

Shuni ta'kidlash kerakki, Amerika yuristlar assotsiatsiyasiga na faqat amaliyotchi advokatlar, balki prokuraturada ishlayotgan yuristlar ham, shuningdek, yuristkonsultant bo'lib ishlayotgan shaxslar ham a'zo bo'lishi mumkin.

AQSHda advokatlar faoliyatining tashkiliy shakllari. AQSHda advokatlarning yarmidan ortig'i yakka tartibda yoki ikki, uch advokat bilan birga faoliyat ko'rsatadi. Ammo o'z ahamiyatiga ko'ra advokatlik faoliyatining asosiy tashkiliy shakli bo'lib, har birida 50dan ortiq advokat faoliyat ko'rsatadigan, yirik advokatlik firmalari hisoblanadi. Bunday firmalar, qoida tariqasida jinoyat ishlari bilan shug'ullanmaydi, asosan ta'minlangan mijozlar, korporatsiyalarning ishlarini olib borishlikni afzal ko'rishadi.

Advokatlik firmalarining egasi bo'lib, sheriklar hisoblanadi. Sherik-advokat katta amaliy tajribaga ega bo'lib, natijada yuqori daromad va advokatlik firmasi foydasidan hissa olish huquqiga ega bo'ladi. Firmada ishlaydigan ikkinchi guruh advokatlar-assotsiatorlar bo'lib, qoida tariqasida ular o'z mijozlariga ega bo'lmagan yoki juda kam mijozlari bo'lgan yosh advokatlardir. Assotsiator firmadan maosh olib ishlaydi.

Bunday firmalarda odatda (8 yillik) assotsiatorlik staji belgilanadi. Bu muddatda assotsiator o'z mijozlariga ega bo'lib, firma uchun iqtisodiy jihatdan foydali bo'lishi lozim. Mazkur shartni bajara olgan assotsiator firma sherigi bo'lishi, bajara olmagan esa firmadan ketishga majbur bo'lishi mumkin.

AQSHda advokatlarning bir qismi shtatning davlat budjeti tomonidan moliyalashtiriladigan va moliyaviy jihatdan nochor ayblanuvchilarga bepul yuridik yordam ko'rsatadigan «ommaviy himoyachilar» deb yuritiladigan muassasalarda faoliyat yuritadilar.

Xuddi shunaqangi nochorlarga yuridik yordam ko'rsatadigan federal budjetdan moliyalashtiriladigan muassasalar ham mavjud. Ularning bosh tashkiloti bo'lib, Kongress tomonidan ta'sis etilgan va moliyalashtiriladigan Yuridik yordam ko'rsatish korporatsiyasi hisoblanadi.

AQSHda «advokatlik idorasi» deb atalmish, «jamiyat manfaatlarini himoya qiluvchi» advokatlik faoliyati shakli ham mavjud. Advokatlik idoralari alohida mijozlar ishi bilan shug'ullanmaydi, ular ayrim toifadagi fuqarolarning (iste'molchilar, saylovchilar, siyosiy faollar, soliq to'lovchilar va b.) huquq va manfaatlarini yoki tabiatni va fuqarolarning sog'lig'ini himoya qilib davlat yoki korporatsiyalarga nisbatan da'vo qo'zg'aydilar.

Ko'pgina advokatlar, o'z vazifalarini asosan sud-huquq vositasi da amalga oshiradigan jamoat tashkilotlarining yuridik xizmatlari-

da faoliyat ko'rsatadilar. Bunaqangi tashkilotlar AQSHda ko'plab uchraydi. Ularning eng mashhur va kattalari, Fuqarolik erkinliklarini himoya qilish Amerika ittifoqi, Rangli aholining rivojlanishiga ko'maklashuvchi milliy assotsiatsiya, Fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlarini muhofaza etish markazi, tabiiy resurslarni muhofaza etish bo'yicha milliy kengash, Irtiqiy va siyosiy qatag'onlar bilan kurash milliy ittifoqidir.

Advokat xizmatiga haq to'lash. AQSHda ham O'zbekistondagi singari advokat xizmatiga haq to'lashning qat'iy o'rnatilgan tariflar tizimi mavjud emas. Gonorar miqdori ikki tomonlama shartnoma asosida belgilanadi. AQSHda mehnatga soathay haq to'lash tizimi keng tarqalgan, bu advokatlik amaliyotiga ham tatbiq etiladi. Shuningdek, advokat ishni yutib chiqqanidagina gonorar olishini nazarda tutuvchi haq to'lash tizimi ham amal qiladi.

Advokatlik faoliyati huquqiy asoslari. AQSHda advokatning sud ishlarini yuritishdagi huquqlari mustahkamlangan normativ-huquqiy hujjat mavjud emas. Advokatning maqomi odat, pretsedent huquqi va kasb etikasi normalari bilan belgilanadi.

Sud ishlarini yuritishda advokat ishtiroki shartlarining asoslari AQSH konstitutsiyasiga 1791 yilda kiritilgan oltinchi tuzatishda bayon qilingan. Bu tuzatish ayblanuvchi jinoyat sodir qilingan shtat va okrugda qasamyod qildirilganlarning (prisyajniylarning), ilgari qonun bilan belgilangan, tezkor va ochiq, xolis sudida ishi ko'rib chiqilishi huquqiga, ayblanuvchi ayblovning mohiyati va asoslaridan xabardor qilinish huquqiga, unga qarshi ko'rsatuv bergan guvoh bilan yuzlashish huquqiga, o'zi tomonidan guvohlarni majburiy chaqirtirish huquqiga va o'z himoyasi uchun advokat xizmatidan foydalanish huquqiga ega ekanligini nazarda tutadi.

O'z navbatida bu tuzatishlar sudlarning qator qarorlarida rivojlantirildi. Bu sud qarorlarining mohiyati quyidagi prinsiplardan iborat: advokatga bo'lgan huquq fundamental va odil sud uchun zarur, ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlanishi mumkin bo'lgan har qanday shaxs advokat xizmatidan foydalanish huquqiga ega; advokat ayblanuvchiga huquqiy muammolarni hal etishiga yordam yoki maslahat berish uchun unga boshqa protsessual taraf qarshi turganda, protsessual harakatlarni amalga oshirishda qatnashishi shart.

Advokat-himoyachi, sudlanuvchi o'z aybiga iqror bo'lgan yoki bo'lmaganligidan qat'i nazar, har qanday sud majlisida qatnashishi shart.

Advokatlik etikasi. AQSHda sud pretsedentlari advokatlik etikasi qoidalarning asosini tashkil etadi. Har bir advokat-himoyachi o'z

mijoziga nisbatan to'liq xayrixoh bo'lishi shart. Bu majburiyatning bir necha jihatlari bor.

Birinchiidan, advokatga mijoz tomonidan ma'lum qilingan, ishga aloqador har qanaqangi axborot sir saqlanishi kerak. Advokat bu axborotni mijozining rozilgisiz oshkor qilishi, uni davlat bu axborotni oshkor qilishga majbur qilishi mumkin emas.

Ikkinchiidan, advokat o'z mijoziga haqiqiy adolatli sudni ta'minlash uchun, kasb etikasi qoidalariga xilof bo'lmagan, himoyaning barcha usul va vositalaridan foydalanishi shart.

Uchinchiidan, advokatda manfaatlar to'qnashuvi mavjud bo'lib, bu mijoz manfaatlarini to'liq va faol himoya qilishga xalaqit qilsa, advokat bunday mijozning vakili bo'la olmaydi.

To'rtinchiidan, ehtimol eng asosiysi, advokat eng avvalo mustaqil bo'lishi shart. Advokatning pozitsiyasi davlat ayblovi yoki sudga bog'liq degan shubhaga mutlaqo o'rin bo'lmasligi kerak.

7.5. Germaniyada advokatura

Germaniyada advokaturaning tashkil etilishi va faoliyati maxsus qonun hujjatlari, 1959-yil 1-avgustda qabul qilingan «Advokatura to'g'risida»gi Federal qonun va 1957-yil 26-iyulda qabul qilingan «Advokatlar xizmatiga haq to'lash to'g'risida»gi Federal nizom bilan tartibga solinadi.

Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini olish. Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga sud tuzilishi to'g'risidagi qonunga muvofiq sudyalik vazifasini bajarishga loyiq deb topilgan shaxslar-gagina ruxsat etiladi. Sudyalar va advokatlar uchun bir xil darajadagi ma'lumot talab etiladi. Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga talabgor shaxs oliy yuridik ma'lumotga ega bo'lishi va Germaniya universitetlaridan birida olti semestr davomida huquq bo'yicha kurslarda ta'lim olishi lozim. Shundan so'ng u ikkita maxsus imtihonni muvaffaqiyatli topshirishi kerak. Birinchi imtihon sudya yoki advokat bo'lishni istagan shaxs ta'lim olgan o'quv yurtida topshiriladi. Birinchi imtihonni topshirgan shaxs 3,5 yildan 4,5 yilgacha bo'lgan muddat davomida sud, prokuratura, notariat yoki advokaturada stajirovka o'taydi. Stajirovka davomida stajyorga maosh yer hokimiyati organlarining maxsus fondlaridan to'lanadi¹.

Stajirovkani o'tab bo'lgach talabgor ikkinchi imtihonni topshiradi. Bu imtihon tegishli ma'muriy hudud (yer) adliya vazirligi (boshqarmasi) rahbarligida o'tkaziladi. Adliya vazirligi (boshqar-

¹ Germaniya federativ davlat bo'lib, 17 federatsiya subyektlaridan iborat. Federatsiya subyektlari yer deb atalib, ma'muriy hudud ma'nosini anglatadi.

masi) imtihon dasturini ishlab chiqadi va imtihon biletlarini shakllantiradi hamda imtihon komissiyasini tuzadi. Ikkinchi imtihonda birinchi imtihondan farqli ravishda talabgorning nazariy bilimlari emas, balki kasbga tayyorgarligini baholash uchun uning amaliy ko'nikmalari sinovdan o'tkaziladi. Bu imtihonni topshirgan shaxs sudya ham, advokat ham bo'lishi mumkin. Mazkur umumiy qoidadan istisno ham mavjud bo'lib, Germaniya huquq doktori ilmiy darajasiga ega bo'lgan shaxs stajirovkani o'tamasdan va imtihon topshirmasdan turib, advokat maqomini olishi mumkin.

Talabgorga advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga ruxsat berish masalasi talabgor yashayotgan joydagi ma'muriy hudud (yer) adliya vazirligi (boshqarmasi) tomonidan advokatlarning hududiy hay'atining fikri hisobga olingan holda hal qilinadi.

Germaniya qonunchiligida fuqaroga advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini berishni rad etish asoslarining tugal ro'yxati berilgan. Bular quyidagilardan iborat bo'lib, agar fuqaro:

- Federal konstitutsiyaviy sudning qaroriga asosan asosiy fuqarolik huquqlarining biridan mahrum qilingan bo'lsa;

- sudning qaroriga ko'ra ommaviy lavozimlarni egallash huquqidan mahrum qilingan bo'lsa;

- sudning qarori bilan advokaturadan chiqarilgan, ya'ni chetlashtirilgan bo'lsa;

- intizomiy sudning qarori bilan odil sudlov organlaridan bo'shatilgan bo'lsa;

- advokatlik unvoniga nолоyiq bo'lgan xatti-harakatni sodir etganlikda ayblangan bo'lsa;

- Germaniyada mavjud bo'lgan ijtimoiy tizimni noqonuniy yo'l bilan o'zgartirishga yo'naltirilgan harakatlarda ishtirok etayotgan bo'lsa;

- o'zining jismoniy kamchiliklari yoki ruhiy ahvoli tufayli uzoq vaqt davomida advokatlik vazifalarini munosib darajada bajarish imkoniga ega bo'lmasa;

- advokatlik kasbi va obro'yiga muvofiq bo'lmagan faoliyat bilan shug'ullanayotgan bo'lsa;

- sudning qarori bilan o'z mulkini boshqarish huquqi cheklangan bo'lsa;

- sudya yoki davlat xizmati vazifasini bajarayotgan bo'lsa (bu vazifalarni jamoatchilik asosida bajarish hollari bundan mustasno).

Germaniya Federativ Respublikasida federal qonun hujjatlariga ko'ra advokatlik faoliyatining quyidagi turlari nazarda tutilgan:

- yuridik masalalar bo'yicha maslahat va axborotlar berish;

— fuqarolik protsessida qatnashayotgan taraflarning sudda va suddan tashqari organlarda vakili sifatida faoliyat ko'rsatish;

— ayblanuvchi yoki sudlanuvchining huquqlarini tergov organlarida va sudda himoya qilish. Jinoyat protsessida advokat jabrlanuvchi manfaatlarini himoya qiluvchi vakil sifatida ham qatnashishi mumkin;

— shartnoma asosida mijozning mulkini boshqarish;

— maxsus shartnoma asosida yuristkonsult vazifasini bajarish (advokat faqatgina maxsus shartnoma asosida yuristkonsult vazifasini bajarishi mumkin, ammo u federal qonunga muvofiq rasmiy ravishda yuristkonsult bo'lib ishlay olmaydi).

Germaniyada advokatura tuzilishi va Advokatlar palatasi. Advokat faqat o'zi birlashtirib qo'yilgan suddagina advokatlik faoliyatini amalga oshirishi mumkin. Ayrim hollarda mustasno tariqasida, faqat odil sudlov manfaatlaridan kelib chiqib advokatga boshqa sudlarda ham ishlashga ruxsat berilishi mumkin. Germaniya Federal Oliy sudida advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga ruxsat etilgan advokatga har qanday quyi turuvchi sudlarda advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga hech qanaqangi istisnolarsiz ruxsat etilmaydi.

Germaniyada advokatlar hay'atlari hududiy prinsipga asosan tashkil etiladi va bir ma'nuriy hududdagi (yerdagi) sudda faoliyat ko'rsatayotgan advokatlarni birlashtiradi. Adliya vazirligi (boshqarmasi) bir hududda faoliyat ko'rsatayotgan advokatlarning soni 500 nafardan oshgan taqdirda ikkinchi advokatlar hay'atini tuzishga ruxsat berishi mumkin.

Germaniyadagi barcha advokatlar hay'atlari Advokatlarning federal palatasiga birlashadi. Advokatlar hay'atining oliy organi bo'lib, uning a'zolarining umumiy yig'ilishi hisoblanadi. Umumiy yig'ilish advokatlar hay'ati raisining yoki a'zolarining 10 foizidan kam bo'lmagan advokatlarning talabiga ko'ra chaqirilishi mumkin. Yig'ilishni o'tkazish bilan bog'liq va boshqa tartib-tamoyillar advokatlar hay'atining ustavi yoxud ichki tartib qoidalari bilan hal qilinadi. Umumiy yig'ilishning barcha qarorlari oddiy ko'pchilik ovoz bilan qabul qilinadi, ovozlar teng bo'lganda esa, raisning ovozi hal qiluvchi hisoblanadi. Ammo bu qoidadan yagona mustasno mavjud. Agarda boshqaruv a'zolarini saylashda ovozlar teng bo'lib qolgan taqdirda masala qur'a tashlash yo'li bilan hal etiladi.

Umumiy yig'ilish hay'at boshqaruvini saylaydi, a'zolik badallari miqdorini va ularni to'lash tartibini belgilaydi, advokatlar hay'ati a'zolari va ularning oila a'zolarining ijtimoiy ta'minlash masa-

lalarini, stajirovka masalalarini, hay'atning umumiy ehtiyojlari-ga mablag' ajratish, boshqaruv a'zolari va advokatlik obro'yi sudi a'zolarining xarajatlarini qoplash masalalarini hal qiladi.

Advokatlar hay'atining ijro etuvchi organi boshqaruv bo'lib, odat-da uning tarkibiga 7 kishi saylanadi.

Rasmiy jihatdan advokatlarning advokatlar hay'atiga birlashishi majburiy emas. Advokat advokatlar hay'atiga a'zo bo'lmashligi ham mumkin. Ammo advokatning advokatlar hay'atiga a'zo bo'lmashligi uning faoliyatida turli qiyinchiliklar keltirib chiqaradi. Jumladan, advokatlar hay'atiga a'zo bo'lmagan advokat hech qachon Federal Oliy sud huzurida ishlay olmaydi.

1957-yilda qabul qilingan advokatlar xizmatiga haq to'lash to'g'risidagi federal nizom advokat gonorarining eng kam miqdori to'g'risida tarifni ham nazarda tutadi. Bu Nizomga bir necha bor o'zgartish va qo'shimchalar kiritilgan.

Advokatlar hay'ati tavsiya xususiyatiga ega bo'lgan tarif stavka-larini belgilaydi, lekin Advokatlar etikasi normalari bu tavsiyalarga rioya etishlikni talab qiladi.

Germaniyada aholiga advokatlar tomonidan bepul xizmat ko'rsatish amaliyoti ham mavjud bo'lib, bu xizmat uchun haq federal budjetdan to'lanadi.

7.6. Buyuk Britaniyada advokatura

Angliyada advokatlar bir-biridan mustaqil bo'lgan ikki guruhga: barristerlar va solisitorlarga bo'linadi. Ular bir-birlaridan o'zlarining qadriyatleri, tashkiliy jihati, vazifalari va kasb faoliyati qoidalari bilan farqlanadi.

Solisitor. Solisitorlar — Angliya advokatlariining eng ko'p son-li guruhi bo'lib, ularning umumiy soni 48 mingdan ortiq, shundan 8 mingdan ortiq solisitorlar Londonda faoliyat ko'rsatadi. Solisi-tor mustaqil advokat bo'lib, u shaxsan yoki boshqa solisitorlar bilan hamkorlikda o'z mijozlariga yuridik masalalarda maslahatlar beradi. Solisitorlar odatda yer bilan bog'liq ko'chmas mulk masalalari haqida-gi ishlarni olib boradi, shartnomalar va vasiyatnoma loyihalarini tu-zadi hamda meros mulklarini boshqaradi. Ular o'z mijozlariga soliq, sug'urta, raqobat va tadbirkorlik masalalarida tavsiyalar beradi.

Solisitorlar sud ishlarining tayyorlov bosqichini ta'minlaydi va sud protsessini boshlash uchun zarur choralarni ko'rish huquqiga ega. Ular guvohlarni so'raydi, o'z mijozlarining topshirig'iga ko'ra arizalar va boshqa hujjatlar matnini tayyorlaydi.

Solisitorlar fuqarolik ishlarini sudda ko'rishga tayyorlash jarayonida taraflar bilan muzokaralar olib boradilar, ko'pchilik holatlarda bu muzokaralar natijasida kelishuv bitimi tuzishga erishilib, ish sudgacha yetib bormasligi mumkin.

Ishni sudda ko'rishda qatnashish uchun solisitor tomonidan barrister taklif etiladi. Barristerning majburiyatiga sudga taqdim etiladigan zarur hujjatlarning loyihalarini tuzish kiradi. Barrister kelishuv shartlarini qabul qilish yoki qabul qilmaslik to'g'risida maslahatlar beradi. Agar ish sudgacha yetib borsa, barrister sud majlisida hozir bo'lishi va ishtirok etishi lozim.

Jinoyat ishlarining ko'pchilik qismi magistrat sudida solisitorning ishtirokida boshlanadi va yakunlanadi. Ayrim solisitorlar sud majlisida qatnashish uchun kichik barristerlarni jalb etishadi. Og'ir jinoyatlar to'g'risidagi ishlar Korona sudida barristerlar ishtirokida ko'rib chiqiladi. Ammo 1994-yilda barristerlar Korona sudida ishtirok etish bo'yicha monopoliyasini yo'qotdilar, chunki birinchi bor bir nechta solisitorlar Korona sudida ko'rilayotgan ishlar bo'yicha sud majlisida qatnashish huquqini beruvchi litsenziya oldilar.

Solisitorlarning asosiy ish vaqti sud majlislarida qatnashish bilan bog'liq emas. Ularning asosiy vaqti hujjatlar bilan ishlash, suddan tashqari tartib-tamoyillarda ishtirok etish, niqoh tuzish va nikohni bekor qilish bilan bog'liq yuridik masalalarni hal qilish, yer bilan bog'liq mulkni boshqarish, yuridik shaxslarning faoliyatiga xizmat ko'rsatish va boshqa masalalar bilan shug'ullanishga sarflanadi.

Solisitorlar magistrat sudlarida, graflik sudlarida va bir qator tribunallarda o'zlarining advokatlik vazifalarini bajarishlari mumkin. Yuqorida ko'rsatilganidek, ayrim solisitorlar Korona sudida qatnashish huquqini olgan bo'lsalarda, bu amaliyot keng tarqalgan emas. Shuningdek, ular Korona sudida birinchi instansiyada ko'rilayotgan ishlar bo'yicha himoyachi sifatida ishtirok eta olmaydilar. Solisitorlar o'zlarining ishtirokida magistrat sudlarida ko'rilgan ishlar bo'yichagina Korona sudi majlisida ish kassatsiya tartibida ko'rilayotganda qatnashishi mumkin. Solisitorlar bankrotlik ishlar bo'yicha Yuqori sud (Высокий суд) majlislarida qatnashishi mumkin. Yevropa sudi majlislarida solisitorlar barristerlar bilan teng huquqda qatnashadi.

Solisitorlar kontrakt shartlarini bajarmagani uchun va zarar yetkazishdan kelib chiqadigan majburiyatlar bo'yicha fuqarolik-huquqiy va sud javobgarligiga tortilishi mumkin.

O'z lavozimida 10 yildan ortiq ishlagan solisitorlar rekorder etib tayinlanishi, ya'ni advokatlik vazifasi bilan Korona sudi sudyasi vazifasini o'rindoshlik asosida olib borish huquqiga ega bo'lishi mumkin.

Besh yildan kam bo'lmagan ish stajiga ega bo'lgan solisitorlar Angliya va Uelsdagi olti sud okrugining birida okrug sudyasi lavozimiga tayinlanishi mumkin.

Solisitor, shuningdek, magistrat lavozimiga, ya'ni haq olib ishlaydigan magistrat sudi sudyasi lavozimiga yoki Oliy sud apparatiga ishga tayinlanishi mumkin.

1990-yilda qabul qilingan «Sudlar va yuridik xizmatlar to'g'risida»gi qonunga ko'ra solisitorlar mantiya olishi, ya'ni barristerlar toifasiga o'tishi va Lord-kansler tomonidan katta barrister etib tayinlanishi mumkin.

Solisitorlar shirkatga birlashishlari mumkin, lekin ular kompaniya ta'sis etish huquqiga ega emas. Keyingi paytlarda solisitorlarning 100 yoki undan ortiq solisitorlarning birlashtiradigan shirkatlar tuzishi kuzatilmoqda. Solisitorlarning anchagina qismi munitsipal boshqaruv, xususiylar firmalar yoki kompaniyalarda yuristkonsult sifatida faoliyat ko'rsatadilar.

Yuridik jamiyat. Solisitorlar yuridik jamiyatga birlashishlari mumkin. Yuridik jamiyat solisitorlarning kasbiy hamjamiyatining rahbarlik va nazorat etuvchi organidir. Yuridik jamiyat Qirol xartiyasi bilan 1845-yilda ta'sis etilgan. Yuridik jamiyatga a'zo bo'lish ixtiyoriy bo'lib, hozirda barcha solisitorlarning taxminan 85 % bu jamiyat a'zosi.

1974-yilda qabul qilingan solisitorlar to'g'risidagi aktga muvofiq Yuridik jamiyat Lord-kantsler va boshqa oliy sudyalarning roziligi bilan solisitorlikka o'qitish va qabul qilish masalalarini tartibga soluvchi normativ hujjatlar qabul qilishga haqli. Yuridik jamiyat solisitorlar hamjamiyatiga yangi a'zolar qabul qilishda ularning malakasini tekshirishdan o'tkazishga haqli. Qonunga ko'ra yuridik jamiyat solisitorlar faoliyatini nazorat qilish bo'yicha bir qator huquqlarga ega. Jumladan, yuridik jamiyat malaka imtihonni topshirgan har bir solisitorni hisobga oladi va solisitorlarning shaxsiga oid ma'lumotlar kiritiladigan reyestrni yuritadi. Bundan tashqari yuridik jamiyat solisitorlarning kasb faoliyati sug'urtalanishini ta'minlaydi, u solisitorlarning faoliyatini tekshiradi, solisitorlarning buxgalteriya hisoboti va daromadlar bo'yicha hisobotlarni yuritishi bilan bog'liq masalalarni hal qiladi hamda solisitorlarga nisbatan intizomiy va kasbiy talablarni belgilaydi.

Barristerlar. Angliyada barristerlar tom ma'noda advokat hisoblanadi. Barristerlar advokatlik kasbi bilan shug'ullanuvchilarning ozchiligini tashkil etib, ularni soni 5500 nafardan oshmaydi. Faqat mantiya olgan va u bilan birga sudda qatnashish huquqini olgan bar-

risterlargina Qirollik advokati bo'lishi mumkin. Qirollik advokatlar soni 500 kishidan ozgina ko'proq. Bu barristerlar Angliya advokaturasining to'laqonli a'zolari qatoriga kiradi. Mantiyaga ega bo'lmagan barristerlar advokatlar hamjamiyatida nisbatan pastroq o'rinni egallashadi. Buning oqibatida ko'pchilik barristerlar biznes sohasida, universitetlarda va boshqa o'quv muassasalarida faoliyat ko'rsatishadi.

Barristerlarning ishi asosan sudlarda advokatlik faoliyatini ko'rsatish va o'zlari ixtisoslashgan huquq sohalari bo'yicha yozma xulosalar tayyorlashdan iborat.

1990-yil «Sudlar va yuridik xizmatlar to'g'risida»gi qonun qabul qilinguniga qadar barristerlar faqat solisitorlar bilan birgalikda ishlashi mumkin edi. Yangi qonun barristerlarga ularning xizmatiga muhtoj bo'lgan mijozlar bilan to'g'ridan to'g'ri bitim tuzish va ulardan xizmat haqi olish huquqini berdi. Bundan tashqari barristerlar sud protsessi ishtirokchisi bo'lmagan, ammo huquq va sud ishlarini yuritish masalalarida ekspertning vakolatli fikrini olishni istagan boshqa shaxslarga ham yuridik xususiyatdagi xizmatlar ko'rsatishi mumkin.

Barcha barristerlar ikki toifaga: kichik barristerlar va katta barristerlarga bo'linadi. Muvaffaqiyatli ishlagan kichik barrister odatda 9 yildan keyin «mantiya oladi», ya'ni to'la qonli advokat huquqiga ega bo'ladi. Bunday holda ular asosan sudda advokatlik faoliyatini amalga oshirish imkoniga ega bo'ladilar. Mantiyaga ega bo'lgan barristerlar boshqalarga nisbatan ancha yuqori gonorar olishadi va sudyalarning nazarida yuqoriroq mavqeiga ega bo'lishadi. Sudyalikka ham asosan mantiyaga ega bo'lgan barristerlar tayinlanadi.

Barristerlar mijozdan o'z xizmati uchun to'lanishi lozim bo'lgan gonorarni sud tartibida undirilishini talab qilishga haqli emaslar. Bu masalalar barristerlar hamjamiyati va solisitorlar hamjamiyatining rahbar organlari darajasida va kasb etikasi normalari bilan tartibga solinadi, chunonchi Solisitorlar jamiyati yuridik kengashining qaroriga ko'ra solisitorlar barristerlar o'z mijozlaridan tegishli gonorar olishini nazorat qilishlari lozimligi haqida qaror qabul qilgan.

Barristerlar bevosita sud majlisi zalida o'z harakatlari yoki noto'g'ri maslahatlari bilan mijozga yetkazgan zarari uchun javobgar emaslar.

Barristerlar sudgacha bo'lgan bosqichda yoki sud zalidan tashqarida yo'l qo'ygan xatolari tufayli mijozga yetkazilgan zararni to'lashdan ozod qilinmaydilar.

1977-yilgacha katta barrister sud majlisi zalida kichik barrister hamrohligidagina hozir bo'lishligi to'g'risidagi qoida mavjud edi. Bu qoida hozirda bekor qilingan bo'lsada, barcha «qora ishlarni» kichik

barrister bajarishi odati saqlanib qolgan. Shuning uchun qirollik advokati xizmatidan foydalanishga majbur bo'lgan mijoz bir paytning o'zida ikki barrister xizmatiga, ya'ni hujjatlarni tayyorlaydigan barristerning va sud majlisida qatnashadigan barristerning xizmatiga haq to'lashga majbur.

Advokat — barristerlar har qanaqangi sudda qatnashishi mumkin, lekin ular shirkat tuzishga haqli emas va ular shu bilan solisitorlardan farq qiladi. Shuning uchun ham barristerlar yakka tartibda yoki palata tarkibida faoliyat ko'rsatishadi. Ular o'zlarining vazifasini bajarish uchun boshqalarni yollash huquqiga ega emas.

Palata barristerlar uchun kotibiyat vazifasini o'taydi. Palatada maxsus xizmatchi — klerk barristerning ish faoliyati bilan bog'liq masalalarni hal qiladi, jumladan, solisitorlar bilan barristerga to'lanadigan gonorar masalasini muhokama qiladilar, palatadagi barristerlar o'rtasida ishlarni taqsimlaydi.

1990-yil «Sudlar va yuridik xizmatlar to'g'risida»gi Qonun qabul qilinguniga qadar solisitorlar va boshqa mijozlar barristerlar bilan faqat klerklar orqali munosabatga kirishi mumkin edi. Ko'rsatilgan qonun qabul qilingach, bu holat birmuncha o'zgardi, jumladan barristerlarning solisitorlar yuridik idorasiga borishiga bo'lgan taqiq bekor qilindi. Barristerlar ommaviy axborot vositalarida o'z xizmatlarini taklif etib, e'lon berish huquqiga ega bo'ldilar. Ammo barristerlar mijozlarni solisitorning tegishli xati bo'lgandagina qabul qilishi mumkin. Mijozlar uchun barristerni odatda solisitorlar tanlashadi, shuning uchun ham barristerlar solisitorlar bilan yaxshi aloqalar o'rnatishga harakat qilishadi.

Barrister u sud innlari tomonidan kasbga loyiq deb topilgan taqdirdagina yuridik amaliyot bilan shug'ullanishi mumkin. Sud innlari bu maktab-gildiyalaridir. Mohiyat jihatidan sud maktab-gildiyalari barristerlarning kasbiy tashkilotidir. Maktab-gildiyaga o'qish va amaliyotni o'rganish uchun universitet diplomiga ega bo'lgan shaxslar qabul qilinadi. Ammo universitetda olingan ta'lim albatta yurisprudentsiya bilan bog'liq bo'lishi shart emas.

Advokaturaga qabul qilish masalasini hal qilish maktab-gildiyalarning mutlaq huquqidir. Barrister bo'lish uchun maktab-gildiyada kamida 7 sessiya, taxminan 21 oy ta'lim olish va shundan so'ng nazariy va amaliy tayyorgarlik bo'yicha imtihon topshirish lozim. Imtihonni muvaffaqiyatli topshirgan barristerlikka nomzod stajyor sifatida tegishli palataga bir yil muddatga birlashtirilib qo'yiladi. Stajirovka muddati o'tgach, agarda tegishli palatada bo'sh joy bo'lsa, stajyor to'laqonli barrister huquqini oladi.

Advokat-barristerlarning o'z-o'zini boshqarish bosh organi bo'lib, Sud inlari senati hisoblanadi. Senat barristerlar hamjamiyatining umumiy qoidalarini ishlab chiqadi, Xulq-atvor kodeksini qabul qiladi va uning so'zsiz bajarilishini ta'minlaydi. Bundan tashqari Senat advokatura faoliyatini moliyalashtirishni amalga oshiradilar. Senat tarkibiga 90 a'zo, shu jumladan Bosh attorney, Bosh solisitor, Yuridik o'qitish bo'yicha kengash raisi, sudyalalar maktab-gildiyalar boshqaruvining haqiqiy a'zolaridan 24 kishi, 39 barristerlar va boshqalar kiradi.

7.7. Janubiy-sharqiy Osiyo mamlakatlari (Xitoy Xalq Respublikasi, Koreya Respublikasi, Yaponiya)da advokatura

Xitoy Xalq Respublikasida advokatura. XXRda advokatura faoliyati 1996-yil 15-mayda qabul qilinib, 1997-yil 7-yanvardan kuchga kirgan «Advokatlar va yuridik vakillik to'g'risida»gi Qonun bilan tartibga solinadi.

Qonunga ko'ra XXRda advokaturaning vazifasi taraflarning qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilish hamda odil sudlovning to'g'ri amalga oshirilishiga erishishdir.

XXRda advokatura deyilganda advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyaga ega bo'lgan va fuqarolarga yuridik yordam ko'rsatuvchi shaxs tushuniladi.

Qonunga ko'ra Davlat kengashi huzuridagi Yuridik bo'lim advokatlari, advokatlar idoralari va assotsiatsiyalari faoliyatiga rahbarlik qiladi va ularni nazorat qiladi.

Advokat maqomini olish. Advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish uchun shaxs advokat guvohnomasi va advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyaga ega bo'lishi lozim.

Advokat guvohnomasini olish uchun talabgor davlat tomonidan o'rnatilgan imtihonlarni topshirishi lozim. Kasb-hunar kollejlari «oliy o'quv yurtlarida yurisprudentsiya» ixtisosligi bo'yicha ta'lim olganligi yoki yuqoriroq darajadagi o'quv yurtlarini tugallaganligi, shu jumladan, yurisprudensiya bilan bog'liq bo'lmagan ma'lumot olganligi to'g'risidagi hujjatga ega bo'lgan shaxslar imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirgan taqdirda Davlat Kengashi huzuridagi Yuridik bo'limdan advokat guvohnomasini olishlari mumkin.

Advokatlik guvohnomasiga ega bo'lgan, advokatlik idorasida to'liq bir yil stajirovka o'tagan, ijobiy xulq-atvorli ekanligini ko'rsatgan shaxslar advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga litsenziya olish uchun ariza berishi mumkin. Ariza provintsiya, avtonom hudud, shahar va yuqori hokimiyat organlari Yuridik bo'limlariga beriladi.

Ariza qonun talablariga javob berib, litsenziya berishni rad etishga asos bo'luvchi holatlar bo'lmasa, litsenziya 30 kun ichida beriladi.

Quyidagilarga advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga litsenziya berishlik rad etiladi:

— agar shaxs fuqarolik huquq layoqatiga ega bo'lmasa yoki fuqarolik huquq layoqati cheklangan bo'lsa;

— jinoiy jazoga tortilgan bo'lsa, bunda ehtiyotsizlik oqibatida jinoyat sodir etganlar bundan mustasno;

— shaxs davlat xizmatidan bo'shatilgan yoxud uning advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga bo'lgan litsenziyasi chaqirib olingan bo'lsa.

Qonunda advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga yana bir qator cheklavlar nazarda tutilgan. Chunonchi, advokat advokatlik amaliyoti bilan faqat advokatlik idorasida shug'ullanishi mumkin va u bir paytning o'zida ikkitadan ortiq advokatlik idorasida ishlashi mumkin emas. Davlat organida ishlovchi shaxs bir paytning o'zida advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanish huquqiga ega emas. Har qanday darajadagi xalq vakillari yig'ini doimiy qo'mitasining a'zosi bo'lgan advokat advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanishi mumkin emas. Shuningdek, advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish uchun litsenziyaga ega bo'lmagan shaxslarga advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanish yoki yuridik vakil bo'lish yoxud sudda iqtisodiy manfaatlar to'g'risidagi ishlar bo'yicha himoyani amalga oshirish taqqlanadi.

Advokatlik tuzilmalari. Xitoy Xalq Respublikasida advokatlik tuzilmalari 3 turdagi advokatlik idoralaridan iborat: 1) davlat tomonidan moliyalashtiriladigan advokatlik idoralari; 2) kooperativ advokatlar idoralari; 3) sheriklikka asoslangan advokatlik idoralari.

Davlat mablag'lari hisobiga tashkil etilgan advokatlik idorasi qonunga muvofiq advokatlik faoliyatini mustaqil ravishda amalga oshirishlari lozim va o'z majburiyatlari bo'yicha o'zining mulki bilan javob beradi.

Advokatlar kooperativ advokatlik idorasi tashkil etishlari mumkin va o'z majburiyatlari bo'yicha barcha mulki bilan javob berishadi.

Advokatlar sheriklikka asoslangan advokatlik idorasi tashkil etishlari mumkin. Sheriklar bu advokatlik idorasi uchun cheklangan va birgalikda javobgardirlar.

Advokatlik idorasi tuzish quyidagi talablarga javob berishi lozim:

- o'z nomiga, adresiga va ustaviga ega bo'lishi;
- qimmati 100 ming yuanidan ko'p bo'lgan mulkka ega bo'lishi;
- qonun talablariga javob beradigan advokatlar bo'lishi.

Tegishli hududlarning ma'muriy organlari huzuridagi Yuridik bo'limlar advokatlik idorasi ta'sis etish to'g'risidagi arizalarni 30 kun ichida ko'rib chiqib, ariza qonun talablariga muvofiq bo'lgan taqdirda, advokatlik idorasi ochishga litsenziya beradi. Advokatlik idoralari joylarda tegishli Yuridik bo'limlarning ruxsati bilan filial ochishlari mumkin.

Advokatning huquq va majburiyatlari. Advokatlar quyidagi faoliyat turlari bilan shug'ullanish huquqiga ega:

— fuqarolardan, yuridik shaxslar va boshqa tashkilotlardan yurist-konsult ishini hajarishga topshiriqlar olish;

— fuqarolik va ma'muriy ishlar bo'yicha sudda nizolashayotgan taraflarning yuridik vakili bo'lish va protsessda ishtirok etish;

— jinoyat ishlari bo'yicha gumon qilinuvchilarga huquqiy masalalarda maslahatlar berish, sudga shikoyat berish va sudga gumon qilinuvchini garovga ozod qilish to'g'risida iltimosnoma bilan murojaat etishda ularning vakillari sifatida harakat qilish; jinoyat ishi bo'yicha gumon qilinuvchining yoki ayblanuvchining himoyachisi bo'lish yoki sud tomonidan himoyachilikka tayinlanish;

— mustaqil ayblovchi sifatida harakat qilayotgan xususiy tarfning, jabrlanuvchining yoki ularning yaqin qarindoshlarining sudda vakillik qilish to'g'risidagi taklifini qabul qilish va sud protsessida ishtirok etish;

— apellatsiya berishda vakil sifatida harakat qilish;

— nizolashishda ishtirok etayotgan taraflarning vositachilikda va arbitrajda qatnashish to'g'risidagi taklifini qabul qilish;

— nizolashishda ishtirok etayotgan taraflarning o'rniga sud protsessida ishtirok etish va yuridik xizmat ko'rsatish to'g'risidagi taklifini qabul qilish;

— qonun hujjatlari bo'yicha maslahatlar berish, topshiriqqa ko'ra sudda ish yuritish uchun zarur hujjatlarni yoxud boshqa yuridik hujjatlarni tuzish.

Yuristkonsult sifatida faoliyat ko'rsatayotgan advokat o'z mijoziga tegishli yuridik masalalar yuzasidan maslahatlar berishi, yuridik hujjatlar loyihasini tayyorlashi yoki yuridik hujjatlarni qanchalik to'g'ri ekanligini tekshirishi, sud protsessi vositachilik va arbitrajda vakillik vazifasini bajarishi, mijozining topshirig'iga ko'ra boshqa yuridik ishlarni yuritishi, mijozining huquq va manfaatlarini himoya qilishi lozim.

Sud protsessi bilan bog'liq, xuddi shuningdek sud protsessi bilan bog'liq bo'lmagan yuridik ishlarda vakil sifatida harakat qilayotgan advokat unga mijoz tomonidan berilgan vakolatlar doirasida o'z mijozining huquq va manfaatlarini himoya qiladi.

Jinoyat ishida himoyachi sifatida harakat qilayotgan advokat gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchining qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilishda gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi aybsizligini isbotlash maqsadida faktlarga va qonunga asoslangan axborot, materiallarni va o'z fikrini taqdim etishga haqli. Ko'rsatilgan axborot, materiallar va fikr himoya ostidagi shaxsга tayinlanadigan jazoni yengillashtirish yoki uni javobgarlikdan ozod etish maqsadida ham taqdim etilishi mumkin.

Advokatga o'z ishini olib borishni topshirgan mijoz uning xizmatidan voz kechishi va o'z himoyachisi yoki vakili sifatida boshqa advokatni tayinlashi mumkin. Ammo advokat ishga kirishganidan so'ng himoyachi yoki vakil sifatida qabul qilgan majburiyatlaridan yetarli asoslarsiz voz kechishi mumkin emas.

Agarda unga topshirilgan ish qonunga xilof bo'lsa yoki mijoz qonunga xilof faoliyat bilan shug'ullanish uchun advokatning xizmatidan foydalanayotgan bo'lsa yoxud faktlarni yashirsa, advokat mazkur ish bo'yicha himoyachi yoki vakillik majburiyatini bajarishdan bosh tortishga haqli.

Advokatga advokatlik faoliyatini amalga oshirishda quyidagilar taqiqlanadi:

— mijozdan ishini olib borish to'g'risidagi topshiriqni o'zboshimchalik bilan qabul qilish (mijoz bilan ishini olib borish to'g'risidagi bitim advokatlik idorasi tomonidan tuziladi), mijozdan haq olish, mijozdan pul yoki uning shaxsiy mulkini qabul qilish;

— nizoda ishtirok etayotgan ikki taraf tomonidan nizolashayotgan huquq va manfaatlarini o'zlashtirish, shu yo'l bilan yuridik xizmat ko'rsatishda vujudga kelgan imkoniyatlardan foydalanish, yoki protsessda ishtirok etayotgan qarshi tarafdan pul yoki shaxsiy mulklarni qabul qilish;

— sudya, davlat prokurori yoki hakamlik sudyasi bilan uchra-shish tartibini buzish;

— sudyani, davlat prokurorini yoki hakamlik sudyasini yoxud boshqa tegishli shaxslarni mehmon qilish yoki ularga sovg'alar yoki pora taklif qilish yoxud protsess ishtirokchilarini pora berishga undash;

— soxta dalillar taqdim etish, faktlarni yashirish, qo'rqitish yoki va'dalar berish yo'li bilan boshqa shaxslarni soxta dalillar taqdim etish yoki faktlarni yashirishga ko'ndirish, yoxud protsessda ishtirok etuvchi qarshi tarafning qonuniy yo'l bilan dalillar yig'ishiga qarshilik ko'rsatish;

— sudda yoki arbitraj sudida tartibni buzish yoxud ishning ko'rib chiqilishiga xalaqit qilish.

Ilgari sudya yoki davlat prokurori bo'lib ishlagan advokatlarga xalq sudi yoxud prokuraturadagi o'z lavozimidan ketganidan so'ng ikki yil davomida sud protsessida vakil yoki himoyachi sifatida qatnashish taqtilanadi.

Advokatlal assotsiatsiyalari. Advokatlal assotsiatsiyalari advokatlalning jamoat tashkiloti va o'z-o'zini nazorat qiluvchi tashkiloti bo'lib, yuridik shaxs maqomiga ega. Xitoy Xalq Respublikasida umummilliy miqyosda Advokatlalning umumxitoy assotsiatsiyasi va advokatlalning mahalliy assotsiatsiyalari faoliyat ko'rsatadi. Advokatlalning mahalliy assotsiatsiyalari barcha provintsiyalarda, avtonom tumanlarda va markazga bo'ysunuvchi shaharlarda tuziladi. Tumanlarga bo'lingan shaharlarda zarurat bo'lganda advokatlalning tuman assotsiatsiyalari ham tashkil etilishi mumkin.

Boshqa davlatlardan farqli ravishda Xitoy Xalq Respublikasida advokatlal assotsiatsiyalalining namunaviy ustavlari advokatlal assotsiatsiyalari a'zolarining umumxitoy yig'ilishi tomonidan ishlab chiqiladi va ro'yxatdan o'tkazish uchun Davlat kengashi huzuridagi Yuridik bo'limga taqdim etiladi.

Advokatlalning advokatlik idorasi joylashgan joydagi mahalliy advokatlal assotsiatsiyasiga a'zo bo'lishlari majburiy. Mahalliy advokatlal assotsiatsiyalalidan biriga a'zo bo'lib kirgan advokat Advokatlalning umumxitoy assotsiatsiyasining ham a'zosi bo'ladi.

Advokatlal assotsiatsiyalari quyidagi majburiyatlalni bajaradi:

— advokatlalning o'z faoliyatini qonunga muvofiq amalga oshirishini ta'minlaydi, advokatlalning qonuniy huquq va manfaatlalrini himoya qiladi;

— advokatlalning ish tajribasini umumlashtiradi va tarqatadi;

— advokatlalning malakasini oshirish ishlari bilan shug'ullanadi;

— advokatlalning advokatlik kasb-etika qoidalari va intizomga rioya qilishini tekshiradi va nazorat qiladi;

— chet mamlakatlar advokatlalrini bilan tashqi munosabatlalrini rivojlantiradi;

— ishlalrni olib borishda advokatlal o'rtasida vujudga kelgan nizolalrni hal qiladi;

— qonunda nazarda tutilgan boshqa majburiyatlalrni bajaradi.

Advokatlal assotsiatsiyasi advokatlalrni mukofotlash va jazolash huquqiga ega.

Koreya Respublikasida advokatura. Koreyada advokat jamiyatning eng hurmatli a'zolaridan bo'lib, advokat maqomini olish juda qiyin. Lekin har bir shaxsda advokat maqomi olish uchun mala-

ka imtihonini topshirish imkoni bor. Advokatlik malaka imtihonini topshirish uchun oliy yuridik ma'lumot, umuman oliy ma'lumot ham talab qilinmaydi. Ammo advokat maqomini olish jarayoni anchagina murakkab. Malaka imtihoni ikkita yozma ish va og'zaki suhbatdan iborat. Imtihon jarayonida talabgorning yuridik bilimi signalishi bilan bir qatorda uning huquqiy madaniyat darajasi, umumiy ma'lumoti, milliy tarixni va madaniyatni, etiket va koreys jamiyati qadriyatlarini qanchalik bilishi atroflicha baholanadi.

Advokat maqomini olishga tanlov juda katta bo'lib, bu Koreyada advokaturaga qabul qilishlik uchun limit o'rnatilganligi bilan ham bog'liq. 1996-yilga qadar bir yilda faqat 300 gacha advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishga litsenziya berish mumkin edi. Faqat 1996-yilga kelib, litsenziyalar soni 1000 gacha ko'paytirildi. Malaka imtihonlarini topshirishning murakkabligidan shu narsa ham dalolat beradiki, 1997-yildan 2000-yilgacha litsenziya olishga talabgor shaxslarning faqat 3 foizigina malaka imtihonini muvaffaqiyatli topshira olishgan. Malaka imtihonini muvaffaqiyatli topshirishning o'zigina kifoya qilmaydi. Malaka imtihonini muvaffaqiyatli topshirganlar advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishdan ilgari albatta ikki yil davomida Huquqiy tadqiqotlar va stajirovkalar davlat instituti-da ta'lim olishlari shart.

1981-yilgacha advokat, sudya yoki davlat prokurori lavozimida tajriba orttirishi va shundan so'nggina o'zining advokatlik kabinetini ochishi mumkin edi. Uning faoliyati mutlaqo fuqarolik va jinoyat protsessi bilan bog'liq edi.

Keyingi yillarda Koreya Respublikasi davlat qurilishi, iqtisodiyoti va madaniyatida yuz bergan juda katta ijobiy o'zgarishlar, iqtisodiyotning rivojlanishi bilan birga advokatura institutining rivojlanishiga ham olib keldi. 1980-yillardan boshlab Koreyada yirik advokatlik idoralari, keyinchalik esa yuridik firmalar vujudga kela boshladi. Korporativ huquq, qimmatbaho qog'ozlar bozorida, soliq huquqi, ekologiya huquqi va monopoliyaga qarshi qonunchilik sohasida xizmat ko'rsatuvchi advokatlar soni keskin oshdi. 2009-yil boshlariga kelib, Koreyada faoliyat ko'rsatayotgan advokatlar soni 10 mingdan oshdi. Holbuki, 2002-yilda Koreyada 5 ming advokat faoliyat ko'rsatgan.

Koreyada, mutaxassislarning fikriga qaraganda, yuz berayotgan iqtisodiy o'zgarishlar, inson huquq va erkinliklarini himoya qilishga berilayotgan e'tibor va erkin savdning rivojlanishi yaqin 7 yilda advokatlar sonining ikki barobar oshishiga olib keladi.

Advokatlik maqomini olgan shaxs advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanish uchun Koreya Respublikasi advokatlar assotsiatsiyasi-

dan ro'yxatdan o'tishi lozim. Buning uchun u o'zi a'zo bo'lmoqchi bo'lgan mahalliy advokatlar assotsiatsiyasiga ariza beradi. Arizani qabul qilib olgan Advokatlarning mahalliy assotsiatsiyasi talabgor advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanishga loyiq yoki loyiq emasligi to'g'risidagi fikrini ilova qilgan holda uni Koreya Respublikasi advokatlar assotsiatsiyasiga yuboradi. Advokatlar assotsiatsiyasi masalani ijobiy hal qilgan taqdirda advokatni ro'yxatga oladi va bu haqida unga xabar qiladi. Agarda ariza bergan advokat ro'yxatga olinishi mumkin emas degan xulosaga kelinsa va bu haqida maxsus qo'mita qaror qabul qilsa, ro'yxatga olish rad etilishi mumkin.

Advokatura faoliyatini tashkil etish, hokimiyatni suiiste'mol qilish va korrupsiyaga qarshi kurash, ijtimoiy adolatni va inson huquqlarini ta'minlashda Koreya Respublikasi advokatlar assotsiatsiyasi muhim rol o'ynaydi. Hozirda faoliyat ko'rsatayotgan Koreya advokatlar assotsiatsiyasi 1952-yil 29-avgustda tashkil etilgan bo'lsada uning tarixi 1907-yil 23-iyunda tashkil etilgan Xonsung advokatlari assotsiatsiyasiga borib taqaladi.

Koreya Respublikasi advokatlar assotsiatsiyasi mamlakatda faoliyat ko'rsatayotgan barcha advokatlarni o'zida birlashtirgan jamoat birlashmasidir. Assotsiatsiyaning tarkibida 14 mahalliy advokatlar assotsiatsiyasi faoliyat ko'rsatadi. Assotsiatsiya advokaturani tashkil etish va faoliyatini nazorat qilish, advokatlarning qonun va etika normalariga rioya etishini ta'minlash, ularga nisbatan intizomiy jazo choralarini qo'llash, advokatlarning sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish, qonun hujjatlarini takomillashtirish, xalqaro hamkorlik va tajriba almashish ishlarini yo'lga qo'yish va boshqa vazifalarni amalga oshiradi.

Assotsiatsiya koreys jamiyati hayotida muhim rol o'ynaydi va ijtimoiy ahamiyatga molik vazifalarni ham amalga oshiradi. Chunonchi assotsiatsiya huzurida Inson huquqlari bo'yicha maxsus qo'mita tashkil etilgan bo'lib, u mamlakatda inson huquqlariga rioya qilinishi ahvoli va davlat organlari tomonidan inson huquqlarini buzish hollarini o'rganadi, inson huquqlari bo'yicha qonunlarga rioya etilishi ustidan monitoring o'tkazadi. Qo'mita har yili Inson huquqlari bo'yicha ma'ruza tayyorlaydi.

Assotsiatsiya a'zolari huquqiy yordamga muhtoj, to'lov qobiliyatiga ega bo'lmagan yoki to'lov qobiliyati cheklangan fuqarolarga bepul yuridik yordam ko'rsatishadi.

Yaponiyada advokatura. Yaponiyada 1947-yil 3-mayda kuchga kirgan Yaponiya Konstitutsiyasi qabul qilingunga qadar ishonch bildirilganlar birlashmasi ham, advokatlar ham Adliya vazirligi orqali davlat tomonidan nazorat qilinardi. Buning oqibatida advokat-

lik faoliyati sohasidagi ishlarning miqdori bir qadar oshgan bo'lsada, advokaturaning faoliyati sezilarli darajada qisqargan edi. Yaponiya Konstitutsiyasining qabul qilinishi advokatura tashkil etilishining keskin o'zgarishi hamda jadal rivojlanishiga olib keldi.

Yuridik xizmatlar ko'rsatish tizimini to'liq qayta tashkil etishda yurist kasbi mamlakatda fuqarolik huquqlari va insonning fundamental huquqlarini qo'llab-quvvatlashga xizmat qilishi kerak degan g'oyaga tayanildi. Bu g'oya 1949-yil may oyida qabul qilingan advokatlik faoliyati to'g'risidagi qonun normalariga ham singdirilgan.

Yaponiyada advokatlik maqomini olish uchun davlat imtihonini topshirish va Yuridik tadqiqotlar va tayyorlash institutida ikki yillik stajirovka o'tash talab qilinadi. Mazkur institutda advokatlar, sud-yalar va davlat ayblovchilari birgalikda ta'lim olishadi. Bu o'z navbatida advokatga sudya yoki davlat ayblovchisi lavozimini egallash, sudya yoki davlat ayblovchisiga esa advokat maqomini olish imkonini beradi. Bundan tashqari quyidagi shaxslar ham advokatlik maqomini olishi mumkin:

— Oliy sudning sobiq sudyalari (shuni nazarda tutish kerakki, Yaponiyada oliy yuridik ma'lumotga ega bo'lmagan mutaxassislar ham Oliy sud sudyasi bo'lishi mumkin);

— davlat imtihonini topshirganidan so'ng 5 yildan kam bo'lmagan muddat davomida sudlarda, Adliya vazirligida, Vakillar palatasida, Maslahatchilar palatasida yoki hukumat muassasalarida ixtisoslashgan yuridik ishlarga jalb etilgan shaxslar;

— uzoq vaqt davomida (5 yildan kam bo'lmagan) oliy o'quv yurti yoki oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim dasturi bo'yicha universitetda huquq professori yoki dotsenti lavozimini egallagan shaxslar.

Qonunga ko'ra barcha advokatlar Yaponiya advokatlar federatsiyasining a'zosi bo'lishlari shart. Advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanishni xohlagan shaxslar o'zi a'zo bo'lmoqchi bo'lgan advokatlarning mahalliy assotsiatsiyasiga ariza berishi va o'zining Yaponiya advokatlar federatsiyasi tomonidan yuritiladigan advokatlar ro'yxatiga kiritilishiga erishishi lozim. Chet el advokatlari Yaponiyada yuridik xizmat ko'rsatish uchun maxsus attestatsiyadan o'tishlari lozim.

Yaponiya advokatlar federatsiyasi 1949-yil 1-sentabrda tashkil etilgan bo'lib, hozirda uning tarkibiga advokatlarning 52 ta mahalliy assotsiatsiyalari kiradi.

Advokat Yaponiyaning barcha sudlarida qatnashish huquqiga ega. Yaponiyada fuqarolarning huquq va manfaatlarini sud orqali himoya qilishda faqat advokat maqomiga ega bo'lgan shaxslar qatnashishi mumkin.

Advokatlik faoliyati to'g'risida qonunda Advokatlar federatsiya-sining vazifalari advokatlar birlashmalarining birligini va yuristlar ishini yaxshilash hamda rivojlantirish maqsadida barcha advokatlar va advokatlar assotsiatsiyalari faoliyatiga rahbarlik qilish, ularning faoliyatini kuzatib borish va hamkorligini ta'minlash ekanligi mustahkamlab qo'yilgan. Federatsiya ko'rsatilgan vazifalarni advokatlarning mahalliy assotsiatsiyalari bilan birgalikda bajarishda advokatlik faoliyatini boshqarish masalalari bo'yicha sudlar, hukumat organlaridan to'liq mustaqildirlar.

Federatsiya va advokatlarning mahalliy assotsiatsiyalarining avtonomligi quyidagilarda ham namoyon bo'ladi:

1) qonunga ko'ra advokaturaning tuzilishi va uni boshqarishga oid masalalarda federatsiya mustaqil ravishda o'zining qoidalarini o'rnatishga haqli;

2) Federatsiya va advokatlarning mahalliy assotsiatsiyalari advokatlarga nisbatan intizomiy jazo choralarini qo'llash huquqiga ega;

3) advokatlarning mahalliy assotsiatsiyalari a'zolikka qabul qilish masalalarini hal qilishda mustaqildirlar.

Advokatlar insonning fundamental huquqlari va ijtimoiy adolatni himoya qilishning jamoat tartibini qo'llab-quvvatlash va yuridik tizimni rivojlantirish orqali amalga oshiradilar. Shu maqsadda Federatsiya insonning asosiy huquqlarini himoya qilishga yo'naltirilgan turli dasturlarni amalga oshiradi. Federatsiya bu masalalar bo'yicha faol tadqiqot ishlari bilan shug'ullanib, hukumatga qonun hujjatlarini takomillashtirish borasida va siyosiy masalalarda tavsiyalar beradi. Federatsiya sud va yuridik tizimni takomillashtirish maqsadida harakatdagi qonun hujjatlariga tuzatishlar kiritish to'g'risidagi o'z fikrlarini hukumat va Oliy sudga taqdim etadi.

Federatsiya advokatlarning kasbiy birlashmasi sifatida o'z a'zolari uchun ta'lim dasturlarini, o'zaro foydali bo'lgan nafaqa bilan ta'minlash tizimini, huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirishga va mavjud yuridik xizmatlar doirasini kengaytirishga yo'naltirilgan dasturlarni taqdim etadi.

Federatsiya ko'rsatilgan faoliyat turlarini ixtiyoriylik asosida ishlovchi turli qo'mitalar orqali amalga oshiradi.

Yaponiya advokatlar federatsiyasi huzurida inson huquqlarini himoya qilish bo'yicha qo'mita faoliyat ko'rsatib, u quyidagi dasturlarni amalga oshirib kelmoqda:

— inson huquqlari buzilishiga yo'l qo'yilgan sud ishlari va sudan tashqaridagi ishlar bo'yicha tahlil;

— jinoyat ishlari bo'yicha tergov o'tkazuvchi xizmatlar, masalan, politsiya va prokuratura tomonidan inson huquqlari buzilishi tahlili;

- ushlab turilganlarning huquqlari;
- tibbiyot amaliyoti sohasida inson huquqlari;
- soʻz erkinligi, vijdon va yigʻilishlar oʻtkazish erkinligi masalalari;
- inson huquqining xalqaro jihatlari.

Jinsi boʻyicha kamsitishga qarshi kurashish masalalari Federatsiya faoliyatining ustuvor yoʻnalishlaridan biridir. 1976-yilda Federatsiya huzurida ayollar huquqi boʻyicha qoʻmita tashkil etilgan boʻlib, bu qoʻmita Yapon jamiyatida ayollarning maqomi va ularning huquqlarini himoya qilish masalalarida koʻplab tadqiqotlar oʻtkazdi. Bu tadqiqotlar koʻpchilik hollarda qonunlarga tegishli tuzatishlar kiritishga asos boʻldi.

Federatsiya huzurida kasb-etikasi boʻyicha qoʻmita ham faoliyat koʻrsatadi. Bu qoʻmita advokatlar tomonidan Advokatlarning etika kodeksi normalariga rioya qilinishini nazorat qilib boradi.

Biz koʻrib chiqqan tez rivojlanayotgan Xitoy, Koreya va Yaponiya mamlakatlarida advokatura instituti ham tobora rivojlanib inson huquqlari va manfaatlarini himoya qilishda sezilarli oʻrin egallamoqda.

7.8. Advokatlarning xalqaro jamoat birlashmalari

Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va «Advokatura toʻgʻrisida»gi qonuniga koʻra advokatlar qonunda belgilangan tartibda advokatlarning jamoat birlashmalarini tuzish, shuningdek, jamoat birlashmalariga, shu jumladan xalqaro jamoat birlashmalariga aʼzo boʻlishlari mumkin.

Oʻzbekiston Respublikasi qonunchiligida mustahkamlangan bu qoidalar advokaturani tashkil etish boʻyicha xalqaro tajribaga toʻliq muvofiqdir.

Quyida advokatlarning xalqaro jamoat birlashmalarining ayrimlarini koʻrib chiqamiz.

Sobiq SSSR hududida tuzilgan advokatlarning birinchi jamoat birlashmasi **Advokatlar ittifoqi** boʻldi. 1989-yil fevral oyida Moskva shahrida boʻlib oʻtgan Sovet advokatlari taʼsis syezdida 507 advokat qatnashib ular advokatlarning ixtiyoriy aʼzo boʻlishiga asoslangan, advokatlarning oʻz-oʻzini boshqaruvchi jamoat birlashmasi Advokatlar ittifoqi tuzilganligini eʼlon qilishdi.

Sovet ittifoqi mustaqil davlatlarga boʻlinib ketgach, 1992-yil may oyida Advokatlar ittifoqining IV syezdi boʻlib oʻtdi. Bu syezdda Rossiya, Armaniston, Belarus, Qozogʻiston, Qirgʻiziston, Turkmaniston va Oʻzbekistondan delegatlar qatnashdi. Syezd Advokatlar ittifoqi-

ni advokatlarning xalqaro jamoat birlashmasi sifatida qayta tashkil etish to'g'risida qaror qabul qildi, birlashma **Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi)** deb nomlandi. Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi)ning tarkibiy tuzilmalari Armaniston, Belorus, Gruziya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Latviya, Moldova, Rossiya (32 subyektida), Turkmaniston, O'zbekiston va Ukrainada tashkil etilgan. Angliya, Fransiya, Germaniya, Norvegiya, Avstriya, Belgiya va Gollandiyalik ayrim advokatlar ham Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi) a'zolaridir.

Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi) shtab kvartirasi Bryusselda joylashgan Xalqaro advokatlar ittifoqi (UIA) va shtabkvartirasi Londonda joylashgan Advokatlar xalqaro assotsiatsiyasi (IBA)ning jamoaviy a'zosi.

Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi) 1992-yil 21-mayda I Assambleya tomonidan qabul qilinib, 1998-yil 22-mayda, 2004-yil 26-mayda va 2008-yil 23-mayda o'zgartishlar kiritilgan o'z Ustaviga muvofiq faoliyat yuritadi.

Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi) tashkiliy-huquqiy jihatdan jamoat birlashmasi shaklida tashkil etilgan xalqaro nohukumat notijorat jamoat birlashmasidir.

Mazkur tashkilotning faoliyati ixtiyoriy a'zolik, o'z-o'zini boshqarish, qonuniylik va advokatlarning irqi, millati, fuqaroligi, tili, jinsi, dini va ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar tengligi prinsiplariga asoslanadi. Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi)ning faoliyati oshkora bo'lib, uning ta'sisчилari va dasturiy hujjatlari haqidagi axborotlar barcha uchun ochiqdir.

Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi)ning Ustavida nazarda tutilgan asosiy maqsadlari quyidagilar:

— Mustaqil Davlatlar hamdo'stligi va boshqa davlatlardagi advokatlar va advokatlarning jamoat tashkilotlarining hamkorligi, birdamligi va o'zaro yordam ko'rsatishlarini mustahkamlashga ko'maklashish;

— ularning xalqaro, kasbiy va madaniy aloqalarini kengaytirish;

— advokatlik faoliyatining jahon hamjamiyati tomonidan e'tirof etilgan prinsiplari va standartlarini, advokatlik faoliyati axloqiy asoslari va advokatlar mustaqilligi kafolatlarini targ'ib qilish;

— aholining huquqiy madaniyatini oshirishga ko'maklashish;

— tashkilot a'zolari huquq va erkinliklarini, sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish.

Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi) o'z Ustavida nazarda tutilgan, yuqorida ko'rsatilgan maqsadlarga erishish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

a) advokatlarning xalqaro, milliy, hududiy ittifoqlari, assotsiatsiyalari va boshqa notijorat jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik qiladi;

b) tashkilotning matbuot organini ta'sis etadi, noshirlik faoliyati bilan shug'ullanadi;

d) dunyodagi eng yaxshi advokatlar tajribasini o'rganadi va tarqatadi;

e) xalqaro seminarlar, kongresslar va konferensiyalarni tashkil etadi;

f) turli mamlakatlar advokatlari ish tajribasini almashishga ko'maklashadi;

g) turli mamlakatlar va hududlar advokatlari ittifoqlari va assotsiatsiyalari o'rtasida advokatlar delegatsiyalari almashishini tashkil qiladi;

h) ma'ruzalar, ko'rgazmalar, lotereya va boshqa madaniy hamda sog'lomlashtirish tadbirlarini o'tkazadi;

j) davlat organlari va jamoat tashkilotlarining iltimoslariga ko'ra normativ hujjatlarni mustaqil jamoatchilik huquqiy ekspertizasini o'tkazadi, advokatlik faoliyati va advokatura to'g'risidagi qonun hujjatlarini ishlab chiqishga ko'maklashadi;

k) jamoat birlashmalari to'g'risidagi qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa vazifalarni amalga oshiradi.

Ustavda Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi)ning huquq va majburiyatlari ham belgilangan. Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi): o'zining faoliyati haqida axborotlarni erkin tarqatish; davlat hokimiyati va mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari qarorlarini ishlab chiqishda Rossiya Federatsiyasi va boshqa davlatlar qonunlarida nazarda tutilgan tartib va darajada ishtirok etish; seminarlar, ilmiy-amaliy konferensiyalar, ma'ruzalar, yig'ilishlar va qonun hujjatlarida ruxsat etilgan boshqa tadbirlarni o'tkazish; ommaviy axborot vositalarini ta'sis etish va noshirlik faoliyatini amalga oshirish; tashqi iqtisodiy va xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalari, Rossiya Federatsiyasi va boshqa davlatlarning jamoat birlashmalari to'g'risidagi qonunlarida nazarda tutilgan boshqa faoliyat turlarini amalga oshirish; davlat hokimiyati organlarida, mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari va jamoat birlashmalarida o'z va a'zolari nomidan vakillik qilish hamda huquq va manfaatlarini himoya qilish; jamoat birlashmalari to'g'risidagi qonunlarda nazarda tutilgan vakolatlarini to'liq amalga oshirish; jamiyat hayotining turli masalalari bo'yicha tashabbuslar bilan chiqish, davlat hokimiyati organlariga takliflar kiritish huquqiga ega.

Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi)ning sanab o'tilgan huquqlarni amalga oshirishi Rossiya Federatsiyasi va boshqa davlatlarning jamoat birlashmalari to'g'risidagi qonun hujjatlari yoki xalqaro shartnomalari bilan chegaralanishi mumkin.

Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi) Ustavi uning huquqlari bilan bir qatorda majburiyatlarini ham belgilaydi, ular jumlasiga quyidagilar kiradi: Rossiya Federatsiyasi va qaysi davlat hududida faoliyat ko'rsatayotgan bo'lsa o'sha davlat qonun hujjatlariga, shuningdek, xalqaro huquqning, uning faoliyati sohasiga aloqador, umume'tirof etilgan prinsip va normalariga va uning Ustavida nazarda tutilgan normalarga rioya qilish; har yili o'z mulkidan foydalanish to'g'risida hisobotni nashr qilish yoki ko'rsatilgan hisobot bilan erkin tanishish imkoniyatini ta'minlash; har yili Rossiya Federatsiyasi Adliya vazirligiga o'z faoliyatini davom ettirayotganligi haqida axborot berish, bu axborotda doimiy faoliyat ko'rsatuvchi rahbar organining haqiqiy joylashgan joyini, uning nomi va rahbarlariga oid ma'lumotlarni yuridik shaxslarning yagona davlat reyestriga kiritish uchun taqdim etiladigan darajada ko'rsatishi; Rossiya Federatsiyasi Adliya vazirligi so'rovi bo'yicha tashkilotning rahbar organlari va mansabdor shaxslarining qarorlari, shuningdek, o'z faoliyati to'g'risida yillik va choraklik hisobotlarni, soliq organlariga taqdim etiladigan ma'lumotlar doirasida, taqdim etish; tashkilot tomonidan o'tkazilayotgan tadbirlarga RF Adliya vazirligi vakillarini qo'yish; RF Adliya vazirligi vakillariga tashkilotning ustavida nazarda tutilgan maqsadlariga erishish bilan bog'liq faoliyati va qonun hujjatlariga rioya etilishi bilan tanishishga ko'maklashish; tashkilot a'zolari — uning faoliyati bilan bog'liq zarur ma'lumotlarni taqdim etish va boshqalar.

Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi)ga har qanday davlatdagi, tashkilot Ustavini tan oluvchi va tashkilotga ixtiyoriy kirish istagini bildirgan, advokatlar va yuridik shaxs bo'lgan ittifoqlar, assotsiatsiyalar va advokatlarning boshqa jamoat birlashmalari a'zo bo'lishi mumkin.

Tashkilot a'zolari — jismoniy va yuridik shaxslar — teng huquq va majburiyatlarga ega.

Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi) a'zolari: tashkilotning rahbariy va nazorat-taftish organlarini saylash va ularga saylanish, shuningdek, ularning faoliyatini nazorat qilish; yuridik shaxslar — jamoat birlashmalari o'zlarining bu huquqlarini vakillari orqali amalga oshiradilar; tashkilot organlari muhokamasiga uning faoliyati bilan bog'liq masalalar bo'yicha takliflar kiritish; tashki-

lot tomonidan o'tkazilayotgan assambleya, konferensiya, seminarlar ishida va boshqa tadbirlarda ishtirok etish o'z ijtimoiy va kasbiy huquqlarini himoya qilishda tashkilot tomonidan taqdim etiladigan imkoniyatlardan, shu jumladan barcha turdagi maslahat, huquqiy va uslubiy yordamlardan foydalanishi; o'z ixtiyoriga ko'ra tashkilotdan chiqishi mumkin.

Tashkilot a'zolari uning vazifalarni amalga oshirishda faol ishtirok etishlari, Ustav talablariga rioya etishlari va a'zolik badallarini to'lashlari shart.

Advokatlar xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi)ning oliy rahbar organi Assambleyadir, u to'rt yilda bir marta Rayosat yoki Boshqaruv belgilagan joyda yig'iladi.

Assambleya uning yig'ilishida tashkilot a'zolari tomonidan saylangan delegatlarning eng kamida uchdan ikki qismi hozir bo'lganda vakolatli hisoblanadi.

Assambleya tashkilotning maqsad va vazifalarini amalga oshirish bilan bog'liq har qanaqangi masalalarni ko'rib chiqadi, shu jumladan: tashkilot faoliyatining asosiy yo'nalishlarini belgilaydi; Advokatlar xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi) Prezidentining tashkilot faoliyati to'g'risidagi ma'ruzasini, Taftish komissiyasining hisobot davrida tashkilotning moliya-xo'jalik faoliyati to'g'risidagi ma'ruzasini eshitadi va tasdiqlaydi; tashkilotning qo'mitalari va boshqa organlarini, shu jumladan muassasa va xo'jalik tashkilotlarini hamda Advokatlar xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi)ning tarkibiy tuzilmalarini tuzadi.

Assambleyaning mutlaq vakolatlariga kirmaydigan masalalar bo'yicha qarorlar Assambleya yig'ilishida hozir bo'lgan delegatlarning oddiy ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi. Assambleyaning mutlaq vakolatlariga: tashkilotni qayta tashkil etish yoki tugatish to'g'risida qaror qabul qilish; tashkilotning Ustavi va Taftish komissiyasi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash, shuningdek, ularga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish; Rayosat, Boshqaruv va Taftish komissiyasini saylash; Rayosat, Boshqaruv va Taftish komissiyasi a'zolarining vakolatini muddatdan ilgari tugatish va qo'shimcha saylovlar o'tkazish kiradi. Mazkur masalalar bo'yicha Assambleya majlisida qatnashayotgan delegatlarning uchdan ikki qismining, ya'ni mutlaq ko'pchilikning ovozi bilan qaror qabul qiladi.

Tashkilotni qayta tashkil etish yoki tugatish masalalari bo'yicha ovoz berishda tashkilot o'z faoliyatini amalga oshirayotgan har bir davlat, shuningdek, federatsiya subyektini bir ovozga ega bo'ladi. Agar-da tashkilotning ikki yoki undan ko'proq davlat hududida faoliyat

ko'rsatayotgan tuzilmasi vakillari qarshi ovoz bersa tashkilot tugatilishi yoki qayta tashkil etilishi mumkin emas.

Assambleya to'g'ridan to'g'ri ovoz berish yo'li bilan Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi) a'zolari ichidan to'rt yil muddatga tashkilotning Rayosatini, Boshqaruvni va Taftish komissiyasini saylaydi. Rayosat tarkibida Prezident (Rayosat raisi) birinchi vitse-prezidentlar, tashkilot faoliyati yo'nalishlari bo'yicha vitse-prezidentlar va har bir davlatdagi, shu jumladan Rossiya Federatsiyasi subyektlaridagi advokatlardan bittadan vitse-prezidentlar saylanadi.

Boshqaruv tashkilotning ijro etuvchi organi bo'lib, Prezidentning Rayosat ishi haqidagi hisobotini eshitadi, tashkilotning daromadlar va xarajatlarni smetasini tasdiqlaydi, tashkilotning tuzilishi, shtatlari, tashkilot xodimlari mehnatiga ish haqi to'lash tizimini belgilaydi, tashkilotning maqsadli dasturlari, doimiy faoliyat ko'rsatuvchi qo'mitalari, komissiyalari va boshqa organlari rahbarlarini tasdiqlaydi, Assambleyaning mutlaq vakolatlariga kirmaydigan tashkilot faoliyati bilan bog'liq boshqa masalalarni muhokama qiladi.

Tashkilot Boshqaruv yiliga kamida bir marta o'z majlisini o'tkazadi, u Boshqaruv a'zolarining yarmidan kam bo'lmagan a'zolari hozir bo'lganda vakolatli hisoblanib, qarorlar hozir bo'lganlarining oddiy ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi. Tashkilotning har bir davlatdagi advokatlardan saylangan vitse-prezidentlari Boshqaruvning hamraisilari hisoblanadi va ularning majlisida navbatma-navbat raislik qiladi.

Rayosat Advokatlar xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi)ning doimiy faoliyat ko'rsatuvchi rahbariy organi bo'lib, tashkilot nomidan yuridik shaxs huquqlaridan foydalanadi va majlislarini har chorakda kamida bir marotaba o'tkaziladi.

Advokatlar xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi)ning Ustavida uning faoliyatini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan boshqa normalar ham nazarda tutilgan.

Advokatlarning xalqaro assotsiatsiyasi (IBA) 1947-yil 17-fevralda BMT homiyligida Nyu-Yorkda yig'ilgan yuristlarning 34 milliy assotsiatsiyalari vakillarining qarori bilan tashkil etilgan. Mazkur tashkilot ikki xildagi a'zolikni mustaqil yuristlar a'zolicini va advokatlar assotsiatsiyalari hamda yuridik hamjamiyatlarining a'zolicini nazarda tutadi. Hozirda advokatlarning xalqaro assotsiatsiyasiga (IBA) 30 mingdan ortiq mustaqil yuristlar va 195 dan ortiq advokatlar assotsiatsiyalari hamda yuristlar hamjamiyatlari a'zo. Advokatlar xalqaro assotsiatsiyasi (IBA) xalqaro huquqning rivojlanishiga va yurist kasbining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatib kel-

moqda. Har bir qit'ada assotsiatsiyaga a'zo bo'lgan tashkilotlar mavjud. Assotsiatsiyaga, jumladan, Amerika advokatlar assotsiatsiyasi, Nemis advokatlar assotsiatsiyalari federatsiyasi, Yaponiya advokatlar assotsiatsiyalari federatsiyasi, Meksika advokatlari jamiyati va shu jumladan, Advokatlar xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi) va boshqa bir qator advokatlar jamoat birlashmalari a'zo.

Advokatlarning xalqaro assotsiatsiyasi (IBA) tarkibida tijorat huquqi masalalari bilan shug'ullanuvchi 50 ta ixtisoslashgan komitetlarga birlashtirilgan 16 seksiyadan iborat Yuridik amaliyot bo'linmasi hamda Akademik forum va Yosh yuristlar qo'mitasi, Advokaturalar masalalari bo'yicha komissiyaning birlashgan Jamoat va kasbiy manfaatlar bo'linmasi faoliyat ko'rsatadi.

Assotsiatsiyada ko'plab turli xil guruh va komitetlar tuzilganligi tufayli Assotsiatsiya a'zolari qonunchilikka aloqador masalalar, uni amaliyotda qo'llash va kasbiy majburiyatlarni bajarish va boshqa turli xil masalalarda axborot va fikr almashish imkoniga egadirlar. Bunda ko'pincha butun dunyoda savdo huquqini qo'llash masalalariga katta e'tibor beriladi. Assotsiatsiyaning asosiy maqsadi butun jahon yuridik hamjamiyatlari o'rtasida axborot almashishiga ko'maklashish, sud tizimining mustaqilligini qo'llab-quvvatlash va yuridik amaliyot bilan shug'ullanuvchi yuristlarning o'z huquqlarini hech qanaqangi aralashishlarsiz amalga oshirishlariga ko'maklashishdir.

Advokatlarning xalqaro ittifoqi (UIA) 1927-yil 8-iyulda xalqaro aloqalar o'rnatish maqsadida bir guruh fransuz tilida so'zlashuvchi Yevropa yuristlari tomonidan tashkil etilgan nodavlat assotsiatsiya. Hozirda mazkur assotsiatsiya 110 dan ortiq mamlakatda faoliyat ko'rsatayotgan o'z saflarida 2 milliondan ortiq yuristlarni birlashtirgan, 200 dan ortiq advokatlarning hamjamiyatlarini (assotsiatsiya, tashkilot va federatsiyalar) va yakka tartibda a'zo bo'lgan advokatlarni birlashtiradi. Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi) ham mazkur assotsiatsiyaning jamoaviy a'zosi hisoblanadi.

Assotsiatsiyaning (UIA) asosiy maqsadlari:

- yuridik kasbning asosiy prinsiplarini, shu jumladan, mustaqilligi va erkinligini butun dunyoda tatbiq etish;
- huquqiy bilimlarni tarqatish va huquqiy fanlarning rivojlanishini xalqaro darajada qo'llab-quvvatlash;
- inson huquqlari va odil sudlovga asoslangan xalqaro huquqiy tartib o'rnatilishiga hissa qo'shish;
- assotsiatsiyaning maqsadlariga hamohang maqsadlarga ega bo'lgan milliy va xalqaro nohukumat tashkilotlar bilan hamkorlik qilish;

- advokatlar, ularning assotsiatsiyalari va yuridik jamiyatlari bilan xalqaro darajada aloqalar o'rnatish va tajriba almashish;
- Advokatlarning xalqaro ittifoqi (UIA) xalqaro hukumatlararo va nohukumat tashkilotlarda doimiy vakilligini ta'minlash;
- yuridik kasbning moddiy va etik manfaatlarini himoya qilish;
- advokatlar va ularning tashkilotlarining kasb maqomi bilan bog'liq muammolarni hamkorlikda xalqaro darajada o'rganish va boshqalardir.

Advokatlarning xalqaro ittifoqi (UIA) tarkibida 14 komitet, shu jumladan, korporativ huquq, raqobat, kontrakt huquqi, inson huquqlari, Inson huquqlari bo'yicha Yevropa sudi bilan munosabatlar bo'yicha komitetlar, shuningdek, 11 ishchi guruhi, jumladan, intizomiy masalalarda hamkorlik qilish bo'yicha, korporativ yuristlar bo'yicha, kasb javobgarligini sug'urtalash, ijtimoiy xavfsizlik, yuridik yordam bo'yicha guruhlar tashkil etilgan va faoliyat ko'rsatmoqda.

Yuqoridagilardan tashqari Yevropa advokatlari va Advokatlik birlashmalari kengashi, Advokatlik birlashmalari Yevropa federatsiyasi, Yevropa yuristlar ittifoqi, Yevropa yosh advokatlar assotsiatsiyasi, Yosh yuristlarning xalqaro assotsiatsiyasi kabi ko'plab xalqaro va hududiy advokatlarning jamoat birlashmalari tashkil etilgan.

7.9. Bepul yuridik yordam va advokatura: xalqaro-huquqiy jihatlar

Inson huquqlari bilan bog'liq qator xalqaro hujjatlar insonning yuridik yordam, shu jumladan, bepul yuridik yordam olishga bo'lgan huquqlarini nazarda tutadi.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 11-moddasida jinoyat sodir etganlikda ayblangan har bir inson uchun himoyaning barcha imkoniyatlari ta'minlanishi mustahkamlangan.

Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktida «huquqiy himoya vositalari berilganda, nufuzli hokimiyatlar buni qo'llashni ta'minlasinlar» (2-modda), «jinoiy qilmishda ayblanayotgan har bir kishi... agar himoyachisi bo'lmasa, unga ega bo'lish huquqi borligi haqida xabardor qilinishi; odil sudlov manfaatlarini talab qilgan har qanday hollarda unga tayinlangan himoyachiga ega bo'lish, ushbu himoyachiga to'lash uchun yetarli mablag'i bo'lmagan barcha hollarda uning uchun himoyachini tekin berish» (14-modda) lozimligi ko'rsatilgan.

Irqiy kamsitishning barcha shakllarini tugatish to'g'risida xalqaro konvensiyada (1966-y.) inson huquqlari va asosiy erkinlik-

lariga, shuningdek, huquqlariga qasd qilinganda irqiy kamsitishning har qanday harakatlari sodir etilgan holda Konvensiya ishtirokchisi bo'lgan davlatlar o'zining yuridik huquqi tarqatiladigan har bir odamga vakolatli milliy sudlar va boshqa davlat institutlari orqali samarali himoya vositalarini ta'minlash majburiyati nazarda tutilgan (6-modda).

Bola huquqlari to'g'risida Konventsiyaga (1989-y.) ko'ra ishtirokchi-davlatlar jinoyat qonunlarini buzgan deb hisoblanayotgan yoki ayblanayotgan har bir bolaga o'zining himoyasini tayyorlash va amalga oshirishda huquqiy va boshqa yordam olishini ta'minlashlari kerak.

Yuristlarning roliga oid asosiy prinsiplar (1990-y., Gavana) hukumatlar kambag'al va boshqa nochor odamlarga yuridik yordam ko'rsatish uchun zarur moliyaviy va boshqa resurslarni ta'minlashi lozimligini, advokatlarning kasbiy assotsiatsiyalari bunday yuridik yordam ko'rsatishni tashkil etish va zarur sharoitlar yaratish uchun hukumat bilan hamkorlik qilishi kerakligini nazarda tutadi.

Asosiy prinsiplar aholini qonunga ko'ra asosiy erkinliklarni himoya qilishda advokatlarning roli va ahamiyati haqida xabardor qilishga yo'naltirilgan dasturlar ishlab chiqish va amalga oshirishga hukumat va advokatlarning kasbiy assotsiatsiyalari mas'ul ekanligini belgilaydi. Bu maqsadlarda o'z huquqlarini o'zlari himoya qila olmaydigan va advokatning yordamiga muhtoj, kambag'al va boshqa nochor odamlarga alohida e'tibor qaratilishi talab etiladi.

BMT Bosh Assambleyasining 76-yalpi majlisida 1988-yil 9-dekabrda Nyu-York shahrida qabul qilingan Qanday shaklda bo'lmasin ushlab turilgan yoki qamoqqa olingan barcha shaxslarni himoya qilish prinsiplari majmuasi (17-prinsip) ushlab turilgan shaxs advokatdan yuridik yordam olish huquqiga ega ekanligini, o'zi tanlagan advokati bo'lmasa, sud yoki boshqa organ tomonidan tayinlangan advokat xizmatidan, yetarli mablag'i bo'lmasa, bepul foydalanish huquqiga ega ekanligini nazarda tutadi.

Yuqorida keltirilgan va boshqa bir qator inson huquqlariga oid xalqaro hujjatlar tahliliga asoslangan holda bepul yuridik xizmat ko'rsatish — bu aholini qonun hujjatlari haqida xabardor qilish va alohida toifadagi fuqarolarga ulardan haq olmasdan yuridik yordam ko'rsatishdir degan xulosaga kelish mumkin.

Xalqaro huquqiy hujjatlarda bepul yuridik yordam ko'rsatishga oid quyidagi muhim holatlar mustahkamlangan:

— tayinlash tartibida himoyachining bepul yordamidan foydalanish huquqiga ega bo'lgan shaxslar doirasi belgilangan, bular qatori-ga kambag'al va boshqa nochor ahvoldagi shaxslar kiradi;

-- ko'rsatilgan shaxslarga bepul yuridik yordam uchun davlatning yetarli darajada moliyaviy va boshqa resurslar ajratish bo'yicha majburiyatlari belgilangan;

— davlat va advokatlarning kasbiy assotsiatsiyalarining aholini fuqarolarning huquq va majburiyatlari, shu jumladan, bepul yuridik yordamga bo'lgan huquq to'g'risida xabardor qilishga oid dasturlarni amalga oshirishga yo'naltirilgan dasturlarga ko'maklashish majburiyati;

— tayinlash tartibida huquqiy yordam ko'rsatuvchi advokatlarning zarur malaka va tajribaga ega bo'lishiga oid talablar;

— bepul huquqiy yordam olishda advokatning xizmatidan foydalanish tartib-tamoyillari, masalan, yuridik yordam uchun mustaqil haq to'lash uchun yetarli mablag'lari yo'qligini asoslash majburiyatini nazarda tutuvchi normalar.

Xalqaro huquqiy hujjatlar nafaqat ma'lum holatlarda bepul yuridik yordam ko'rsatishini, balki bu yordamni ko'rsatgan advokatning mehnati davlat tomonidan ajratilgan mablag'lar hisobidan haq to'lanishini nazarda tutadi.

Jahon amaliyotida bepul yuridik yordam ko'rsatishning asosan 6 ta modeli shakllangan. Ularga quyidagilar kiradi:

- advokatning tayinlash tartibida ishlashi;
- jamoatchi yoki davlat advokatlari idorasi;
- kontrakt tizimi;
- JUDICARE tizimi;
- pro bono modeli;
- yuridik klinikalar.

Advokatning tayinlash tartibida ishlash tizimi yoki ex officio ko'pgina davlatlarda amal qiladi. Bu tizimga jinoyat ishlari bo'yicha bepul yuridik xizmat ko'rsatish uchun advokat (himoyachi) huquqni muhofaza qiluvchi organlar va sud tomonidan yoki ularning talabiga ko'ra advokatlar tuzilmalari tomonidan tayinlanadi. Advokatlardan tomonidan ko'rsatilgan yuridik yordam uchun haq davlat budjetidan to'lanadi.

Jamoatchi yoki davlat advokatlari idorasi tizimida huquqiy xizmat shtatida kambag'allarga yuridik yordam ko'rsatadigan, qancha ishda qatnashganligidan qat'i nazar davlatdan maosh oladigan advokatlar bo'lgan advokatlik tuzilmalari tomonidan ko'rsatiladi.

Kontrakt tizimida odatda mahalliy davlat hokimiyati organlari kambag'al yoki boshqa nochor odamlarga yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida advokatlar tuzilmalari, ba'zan esa bevosita advokat bilan shartnoma tuzadi.

Judicare tizimida ma'lum toifadagi fuqarolarni bepul yuridik yordamga bo'lgan huquqi belgilanadi va bunda advokatlarga ko'rsatilgan yuridik yordam uchun haq davlat tomonidan to'lanadi. Judicare tizimida asosiy maqsad protsessda ishtirok etayotgan kam ta'minlangan fuqaroning ikkinchi (qarshi) taraf bilan tengligini ta'minlashdir.

Pro bono tizimida kambag'al va juda kam ta'minlanganlarga yuridik yordam yuristlar va xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi advokatlarga tomonidan ko'rsatiladi.

Yuridik klinikalar odatda oliy o'quv yurtlari huzurida tashkil etilib, fuqaroning qaysi ijtimoiy qatlama tegishliligidan qat'i nazar yuridik yordam bepul ko'rsatiladi.

Bepul yuridik yordam ko'rsatishning qaysi biri joriy qilinishi yoki ularning aralash shakli qo'llanilishi har bir davlat qonunchiligining o'ziga xos xususiyatlari, bepul yuridik yordam tizimining rivojlanish darajasi, aholining huquqiy madaniyati va daromadi darajasi, jino-yatchilik darajasi va turlarining tarqalishi, davlatning moliyaviy imkoniyatlari va boshqa bir qator omillarga bog'liq.

Nazorat savollari

1. Xorijiy mamlakatlar advokatura institutlarini o'rganishning qiyosiy huquqi tahlil turlari haqida so'zlab bering.

2. Rossiya Federatsiyasi va O'zbekiston Respublikasida advokatura institutlarining farqli jihatlari haqida so'zlab bering.

3. Ukrainada advokatura malaka-intizomiy komissiyalarining o'ziga xos xususiyatlari haqida so'zlab bering.

4. Belorussiya Respublikasida advokatura faoliyatini nazorat qilish bo'yicha adliya vazirligi qanday vakolatlarga ega?

5. Armaniston Respublikasida joriy qilingan «maxsus litsenziya»ning o'ziga xos xususiyatlari.

6. AQSHda advokatlik faoliyatining tashkiliy shakllari.

7. Germaniyada advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini olishning o'ziga xos xususiyatlari.

8. Buyuk Britaniyada faoliyat ko'rsatuvchi solisitorlar va barristerlarning bir-biridan farqi nimada?

9. Xitoy Xalq Respublikasida advokat maqomini olish tartibi.

10. Koreya Respublikasida Advokatlar Assotsiatsiyasining umumiy xususiyatlari.

11. Yaponiyada Advokatlar federatsiyasi va advokatlarning mahalliy assotsiatsiyalarining avtonomligi nimalarda namoyon bo'ladi?

12. Advokatlarning xalqaro ittifoqi (hamdo'stligi)ning maqsad va vazifalari.

13. Bepul yuridik yordam ko'rsatishga oid xalqaro huquqiy qoidalar.

14. Bepul yuridik yordam ko'rsatishning jahon amaliyotidagi asosiy modellari.

II. MAXSUS QISM

VIII BOR. ADVOKAT VA FUQAROLIK SUD ISHLARINI YURITISH

Asosiy savollar: *Advokat — shartnomaviy (ixtiyoriy) vakil. Ishonch bildiruvchi shaxsni qabul qilish va sudda vakilsifatida ishtirok etishga tayyorgarlik bo'yicha advokatning faoliyati. Ishni qo'zg'atish va sudda ko'rishga tayyorlash bosqichida advokat. Advokat va birinchi instansiya sudida ish yuritish. Advokat va birinchi instansiya sudi hal qiluv qarorlari va ajrimlari ustidan apellatsiya tartibida shikoyat (protest)lar keltirish. Advokat va birinchi instansiya sudi hal qiluv qarorlari va ajrimlari ustidan kassatsiya tartibida shikoyat (protest)lar keltirish. Sudning qonuniy kuchga kirgan hal qiluv qarorlari, ajrimlari va qarorlarining qonuniyligi, asoslantirilganligi va adolatiligini tekshirish bosqichida advokatning ishtiroki. Advokat va sud qarorlarini ijro etish.*

8.1. Advokat — shartnoma bo'yicha (ixtiyoriy) vakil

Sudda vakillik qilish fuqarolik protsessual huquqining eng qadimgi va muhim institutlaridan biridir. Mazkur institutning ildizi qadimgi Rimga borib taqaladi. Rimliklar sudda o'z ishlarini yuritishda vakillardan foydalanganlar. Bu o'z navbatida taraflar bilan bir qatorda harakat qiluvchi va ishlarni yuritishda yuridik yordam beruvchi yurist-mutaxassislarining, ya'ni advokatlarning paydo bo'lishiga olib kelgan.

Fuqarolik-protsessual vakillik instituti O'zbekiston huquqiy tizimiga ham xosdir. O'zbekiston fuqarolik protsessual huquqida vakillik institutining huquqiy asosini FPKning 50-moddasi tashkil etib, unga ko'ra fuqarolik protsessida ishtirok etuvchi shaxslar o'z ishlarini sudda shaxsan yoki o'z vakillari orqali yuritishlari mumkin. Fuqaroning ishda shaxsan qatnashuvi uni shu ish bo'yicha vakilga ega bo'lish huquqidan mahrum etmaydi.

Sudda da'vo ishlarini yuritishda, davlat organlari va boshqa organlar, shuningdek, mansabdor shaxslarning xatti-harakatlari (qarorlari) ustidan berilgan shikoyat va arizalar bo'yicha ish yuritishda, alohida tartibda ish yuritishda, sud buyrug'i tartibida ish yuritishda taraflar uchinchi shaxslar, boshqa shaxslarning huquqlarini himoya qilayotgan davlat boshqaruvi organlari, tashkilotlar va ayrim fuqarolar fuqarolik protsessida o'z vakillari orqali ishtirok etishlari mumkin.

Ko'rsatilgan shaxslar fuqarolik protsessida ishlarni o'z vakillari orqali yuritish huquqidan birinchi instantsiya sudida, apellatsiya, kassatsiya va nazorat instansiyasida hamda sud qarori to'liq ijro etilguncha foydalanishlari mumkin.

Ish bo'yicha vakil sifatida advokatning xizmatidan foydalanish huquqi fuqarolik protsessual muomala layoqatining muhim elementlaridan biridir. FPKning 50-moddasiga ko'ra fuqaro sudda:

- ishni shaxsan o'zi yuritish;
- ishni o'z vakili bilan birgalikda yuritish;
- protsessda shaxsan o'zi qatnashmasdan, ishni vakil orqali yuritish huquqiga ega.

Sudda vakillik qiluvchi shaxs xizmatidan foydalanish zaruriyati yuzaga kelishiga turli sabablar bo'lishi mumkin. Bu zaruriyat aksariyat hollarda protsess ishtirokchisining obyektiv sabablarga ko'ra o'z huquqlarini to'laqonli himoya qilish imkoniga ega bo'lmagan hollarda vujudga keladi. Masalan, muomalaga layoqatsiz yoki muomala layoqati cheklangan shaxslar o'z huquq va manfaatlarini sudda mustaqil himoya qila olmaydilar.

Sudda vakillik qilish subyektiv sabablar bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, protsess ishtirokchisi unda shaxsan hozir bo'lishlikni xohlamasligi, ish uning yashash joyidan uzoqda bo'lgan o'zga joydagi sudda ko'rilayotganligi tufayli sud majlisida shaxsan qatnashishning imkoni yo'qligi yoki yuridik ma'lumotga ega bo'lmaganligi tufayli mutaxassis yordamiga muhtojligi va boshqalar vakilning yordamidan foydalanishga sabab bo'lishi mumkin.

Fuqarolik protsessida sudda vakillik qilish uning asoslariga qarab, ikkiga bo'linadi:

1) qonuniy vakillik, bunda shaxs qonunda to'g'ridan to'g'ri ko'rsatilgan hollarda sudda vakillik qiladi;

2) shartnoma bo'yicha (ixtiyoriy) vakillik, bunda ishonch bildiruvchi o'z huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qilish bo'yicha sudda ish yuritishni shartnoma asosida vakilga topshiradi.

Quyidagilar shartnoma bo'yicha (ixtiyoriy) vakil bo'la oladilar:

1) advokatlar;

2) nasl-nasab shajarasi bo'yicha to'g'ri tutashgan yoki yon shajara bo'yicha qarindoshlar, shuningdek er (xotin) yoxud uning qarindoshlari;

3) yuridik shaxslarning xodimlari shu yuridik shaxslarning ishlari bo'yicha;

4) notijorat tashkilotlarning vakolatli vakillari shu tashkilotlar a'zolarining ishlari bo'yicha;

5) qonunga binoan hoshqa shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish huquqi berilgan notijorat tashkilotlarning vakolatli vakillari;

6) birgalikda ishtirok etuvchilardan biri boshqa ishtirokchilarning topshirig'i bo'yicha;

7) ishni ko'rayotgan sud tomonidan ishda jismoniy shaxslarning vakillari sifatida qatnashishga ruxsat berilgan shaxslar.

Sudda ish yuritish bo'yicha vakil sifatida professional faoliyat bilan faqat advokatlar shug'ullanishi mumkin.

Fuqarolar o'z huquq va manfaatlarini sudda himoya qilishlikni advokatga shartnoma bo'yicha topshirishlari mumkin.

Davlat boshqaruv organlari va boshqa yuridik shaxslar (tashkilotlar, korxonalar, muassasalar) fuqarolik ishlar bo'yicha sudda ishlarni o'z vakillari orqali yuritadilar. Sudda yuridik shaxslarning vakili sifatida ularning xodimlari yoki advokatlar qatnashishi mumkin.

Sudda fuqarolik ishlarini yuritishda vakil sifatida ishtirok etayotgan advokat vakolatlari O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi bilan tartibga solinadi. Sudda vakillik qilayotgan advokat vakolati tegishli advokatlik tuzilmasi tomonidan berilgan order bilan tasdiqlanadi. Hech kim advokatdan va uning ishonch bildiruvchisidan yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitimni taqdim etishlikni talab etishga haqli emas.

O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonunining 8-moddasiga ko'ra fuqarolik ishlari bo'yicha vakillik qilish advokatlik faoliyati turlaridan biridir.

Advokat ishonch bildiruvchiga vakil sifatida yuridik yordamni ko'rsatishni advokat va ishonch bildiruvchi o'rtasida tuziladigan yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitim asosida amalga oshiradi. Mazkur bitim oddiy yozma shaklda tuziladigan fuqarolik huquqiy shartnomadan iboratdir. Yuqorida ko'rsatilgan qonunning 9'-moddasining 5-qismiga ko'ra yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitimning (shartnomaning) muhim shartlari quyidagilardan iborat:

- topshiriqni bajarishni ishonchli vakil sifatida o'z zimmasiga olgan advokat haqidagi, uning guvohnomasi rekvizitlari ko'rsatilgan holdagi ma'lumotlar;

- topshiriqning predmeti;

- ko'rsatilayotgan yuridik yordam uchun ishonch bildiruvchi shaxs tomonidan haq to'lash shartlari;

- advokatning topshiriqni bajarish bilan bog'liq xarajatlarini kompensatsiya qilish tartibi va miqdori;

- topshiriqni bajarishni o'z zimmasiga olgan advokat javobgarligi-ning miqdori va xususiyati.

Advokatning fuqarolik protsessida o'z ishonch bildiruvchisi-ning manfaatlarini himoya qilish maqsadida vakillik qilishi bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Sudda vakillik qilayotgan advokat barcha protsessual harakatlarni vakolat beruvchi nomidan amalga oshiradi. Bu shuni anglatadiki advokat tomonidan amalga oshirilgan protsessual harakatlar bevosi-ta vakolat beruvchi uchun huquqiy oqibatlarni vujudga keltiradi. Advokat-vakilning suddagi barcha harakatlari vakolat beruvchi shaxs uchun zarur bo'lgan huquqiy natijalarga erishishga yo'naltiriladi. Fuqarolik protsessi subyekti bo'lib vakolat beruvchi hisoblanadi, advokat esa fuqarolik protsessi natijasida biron-bir moddiy huquq va majburiyatlarga ega bo'lmaydi. Advokat fuqarolik protsessida vakolat beruvchi nomidan o'ziga berilgan vakolatlar doirasidagina harakat qiladi. Bu vakolatlar turlicha bo'lishi mumkin. Vakolat beruvchi advokatga fuqarolik protsessida, ishni ko'rish va hal etishda vujudga keladigan turli huquqiy munosabatlarda uning nomidan harakat qilishga vakolat berishi mumkin. Shuni nazarda tutish kerakki, FPK-ning 54-moddasi 2-qismiga ko'ra shartnoma va ustav bo'yicha vakillik qiluvchining arz qilingan talablardan butunlay yoki qisman voz kechish, ularning asosini yoki predmetini o'zgartirish, miqdorini ko'paytirish yoki kamaytirish, da'vogarning talablarini tan olish, kelishuv bitimi tuzish, vakolatlarni boshqa shaxsga o'tkazish (boshqa shaxsga ishonib topshirish), sudning hal qiluv qarori (ajrimi) ustidan shikoyat berish, ijro varaqasini undiruvga qaratish, da'vo qo'zg'atuvchiga tegishli deb qaror chiqarilgan mol-mulk yoki pulni olish vakolati to'g'risida har bir alohida holda vakolat beruvchi tomonidan topshirilgan vakolatnomada maxsus izoh berilishi kerak.

8.2. Ishonch bildiruvchi shaxsni qabul qilish va sudda vakil sifatida ishtirok etishga tayyorgarlik bo'yicha advokatning faoliyati

Advokatning fuqarolik protsessida vakillik qilish bilan bog'liq faoliyati yuridik yordam so'rab murojaat etgan shaxsni qabul qilishdan boshlanadi.

Fuqaroni qabul qilish advokatlik faoliyatining sudga qadar ish yuritishga oid qismi bo'lib, u ishni sudga ko'rishga tayyorlash va sudda ishtirok etishning asosini tashkil etadi.

Advokat o'ziga yuridik yordam ko'rsatilishini so'rab murojaat qilgan shaxsni qabul qilar ekan unga nisbatan hurmat va e'tibor bilan munosabatda bo'lishi, undan huquqiy jihatidan hal qilinadigan masalaning mohiyatini sabr-toqat bilan aniqlashi, qonuni sodda tilda

tushuntirishi, muhokama qilinayotgan masalaga qonun hujjatlari talablariga muvofiq ravishda baho berishi va masalani hal etish uchun tanlanadigan muayyan variantning oqibatlari to'g'risida imkon qadar to'liq ma'lumot berishi kerak.

Agarda ishonch bildiruvchi advokatga biron-bir hujjat taqdim etsa, advokat ular bilan tanishib, ular hal qilinishi lozim bo'lgan huquqiy masalaga qanchalik aloqador ekanligini aniqlashi va ulardan sudda yozma dalil sifatida foydalanishi mumkin yoki yo'qligi haqida ishonch bildiruvchiga o'z fikrini bayon qilishi lozim.

Agarda taqdim etilgan hujjatlar yetarli bo'lmasa advokat ishonch bildiruvchida masalaga oid boshqa hujjatlar ham bor yoki yo'qligini surishtirishi hamda zarur hujjatlarni «Advokatura to'g'risida»gi qonunning 6-moddasiga muvofiq o'zi tegishli davlat organlaridan, korxonalar, muassasalar, tashkilotlardan, shuningdek, jamoat birlashmalaridan so'rab olishi mumkinligini tushuntirishi shart.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasida fuqarolik ishlari bo'yicha sud ishlarini yuritishning 4 turi mavjud:

- 1) buyruq tartibida ish yuritish;
- 2) da'vo ishlarini yuritish;
- 3) davlat organlari va boshqa organlar, shuningdek, mansabdor shaxslarning xatti-harakatlari (qarorlari) ustidan berilgan shikoyat va arizalar bo'yicha ish yuritish;
- 4) alohida tartibda ish yuritish.

Advokat yuridik yordam so'rab murojaat etgan shaxs bilan suhbat davomida hal qilinishi lozim bo'lgan huquqiy masala fuqarolik ishlari bo'yicha sudning sudloviga tegishli yoki yo'qligini, agarda u fuqarolik ishlari bo'yicha sud sudloviga tegishli bo'lsa, sud ishlarini yuritishning qaysi bir turiga oidligini aniqlashi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksining 238¹-moddasiga ko'ra sud buyrug'i undiruvchining pul mablag'larini undirish to'g'risidagi yoki ko'char mol-mulkni nizosiz talablar bo'yicha qarzdordan talab qilib olish to'g'risidagi arizasi bo'yicha sudya sudda ishni ko'rmasdan chiqargan hujjatdir.

Sud buyrug'i ijro hujjati kuchiga ega. Sud buyrug'i bo'yicha undiruv buyruq berilganidan keyin va sud qarorlarini ijro etish uchun belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksining 238²-moddasiga ko'ra sud buyrug'i quyidagi hollarda chiqariladi:

- 1) agar talab notarial tasdiqlangan bitimga asoslangan bo'lsa;
- 2) agar talab yozma bitimga asoslangan va qarzdor tomonidan tan olingan bo'lsa, shu jumladan, agar kommunal xizmatlar to'lovi bo'yicha qarzni undirish haqidagi talab arz qilingan bo'lsa;

3) agar voyaga yetmagan bolalar uchun alimentlar undirish haqidagi, otalikni belgilash bilan yoki uchinchi shaxslarni jalb etish zarurati bilan bog'liq bo'lmagan talab arz qilingan bo'lsa;

4) agar hisoblangan, lekin xodimga to'lanmagan ish haqini va unga tenglashtirilgan to'lovlarni undirish haqidagi talab arz qilingan bo'lsa;

5) agar fuqarolardan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha qarzlarni undirish haqidagi talab arz qilingan bo'lsa.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksining 239-moddasiga ko'ra sudda da'vo ishlarini yuritish tartibida ko'riladigan ishlarga fuqarolik, mehnatga doir, oilaga doir, uy-joyga doir, agar qonun hujjatlarida ko'rishning o'zga tartibi belgilangan bo'lmasa, boshqa huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan da'volar bo'yicha ishlar kiradi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksining 264-moddasiga ko'ra davlat organlari va boshqa organlar, shuningdek, mansabdor shaxslarning xatti-harakatlari (qarorlari) ustidan berilgan shikoyatlar bo'yicha ishlarga quyidagilar kiradi:

1) fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzuvchi xatti-harakatlar va qarorlar ustidan berilgan shikoyatlar;

2) notariusning, fuqarolik holati aktlarini qayd qilish organlarining harakatlarni bajarishni rad etganligi yoxud ularni noto'g'ri bajarganligi ustidan berilgan shikoyatlar;

3) prokurorning huquqiy aktini g'ayriqonuniy deb topish to'g'risidagi arizasi bo'yicha ishlar.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksining 279-moddasiga ko'ra sud tomonidan alohida ish yuritish tartibida ko'riladigan ishlarga quyidagilar kiradi:

1) yuridik ahamiyatga ega bo'lgan faktlarni aniqlash to'g'risidagi ishlar;

2) fuqaroni bedarak yo'qolgan deb topish va fuqaroni o'lgan deb e'lon qilish to'g'risidagi ishlar;

3) fuqaroni muomala layoqati cheklangan yoki muomalaga layoqatsiz deb topish to'g'risidagi ishlar;

4) mol-mulkn (ashyoni) egasiz deb topish to'g'risidagi ishlar;

5) taqdim etuvchiga deb berilgan hujjatlar yo'qolgan taqdirda, ular bo'yicha huquqlarni tiklash to'g'risidagi ishlar (chaqirib ish yuritish).

Advokat unga yuridik yordam ko'rsatishlikni so'rab murojaat etgan shaxs bilan suhbatlashish davomida hal qilinishi lozim bo'lgan huquqiy masala yuqorida ko'rsatilgan fuqarolik ishlarini sudda yuritish

turlaridan qaysi biriga kirishini aniqlash bilan birga ularning sudlovga tegishligining o'ziga xos xususiyatlarini ham tushuntirishi lozim.

Masalan, nikohni bekor qilish to'g'risidagi ishlar sudga taalluqli bo'lishi bilan birga, Oila kodeksining 40, 42, 43-moddalarida nazarda tutilgan hollarda FHDYO organlariga ham tegishli bo'lishi mumkin. Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzadigan xatti-harakatlar va qarorlar ustidan shikoyatlar bevosita sudga yoki bo'ysunish tartibida yuqori turuvchi organga yoxud mansabdor shaxsga berilishi mumkin.

Fuqaroning o'z huquq va qonuniy manfaatlarining buzilganligi hamda ularni himoya qilish uchun sudga murojaat etish istagining o'zi uning huquq va qonuniy manfaatlarining buzilganligidan dalolat bermaydi. Shuning uchun ham advokat fuqarodan uning huquq va qonuniy manfaatlari buzilganligi to'g'risidagi ma'lumotlarni atroflicha surishtirib bilishi va sudga murojaat etish uchun zarur bo'lgan yuridik faktlar mavjudligini aniqlashi lozim. Advokatga fuqarolik sud ishlarini yuritish jarayoniga javobgar sifatida jalb etilgan shaxs murojaat etganida advokat da'vo arizasining (ariza, shikoyat) nusxasi bilan tanishib, da'vo arizasi mazmunidan uning predmetini, asoslarini aniqlashi va javobgarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish uslubini tanlashi lozim.

Yetarli asoslar bo'lgan taqdirda da'vo ishlarini yuritish tartibida ko'rilayotgan ish bo'yicha advokat fuqaroga FPKning 246-moddasiga muvofiq FPKning 247-moddasida ko'rsatilgan hollarda javobgar da'vogarga nisbatan qarshi da'vo taqdim etishga haqli ekanligini tushuntirishi lozim.

Advokat unga yuridik yordam ko'rsatishni so'rab murojaat etgan fuqaroning iltimosini qabul qilib, ishda ishtirok etishga rozilik bergan taqdirda advokat bilan ishonch bildiruvchi shaxs o'rtasida yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitim tuziladi. Tuzilgan bitim «Advokatura to'g'risida»gi qonunning 9-moddasining talablariga javob berishi kerak.

Advokatning sudda fuqarolik ishlarining ko'rilishida qatnashish bo'yicha vakolatlarini tasdiqlovchi hujjat bo'lib advokatlik tuzilmasi tomonidan beriladigan order hisoblanadi.

Mazkur order advokatning umumiy vakolatlarini tasdiqlaydi. Umumiy vakolatlar — bu ishonch bildiruvchi nomidan vakil amalga oshirilishi mumkin bo'lgan, alohida ishonchnomada ko'rsatilishi talab qilinmaydigan, protsessual harakatlarni amalga oshirish vakolatidir.

Fuqarolik protsessida ishtirok etayotgan advokat o'z ishonch bildiruvchisi manfaatlarini himoya qilish borasida quyidagi umumiy vakolatlarga ega bo'ladi:

- ish materiallari bilan tanishish, ulardan ko'chirmalar, nusxa olish;
- rad qilish haqida ariza berish;
- dalillar taqdim etish va ularni tekshirishda ishtirok etish, ishdagi ishtirok etayotgan boshqa shaxslar, guvohlar, ekspertlar va mutaxassislariga savollar berish;
- iltimosnomalar, shu jumladan dalillarni talab qilib olish haqidagi iltimosnomalar kiritish;
- sudga og'zaki yoki yozma shaklda tushuntirishlar berish;
- sud majlisida yuzaga kelgan barcha masalalar yuzasidan o'z vajlarini keltirish, ishdagi ishtirok etayotgan boshqa shaxslarning iltimosnomalari va vajlari yuzasidan o'z e'tirozlarini bildirish;
- Fuqarolik protsessual kodeksida nazarda tutilgan boshqa protsessual huquqlardan foydalanish.

Fuqarolik protsessida advokatning maxsus vakolatlari deyilganda ishonch bildiruvchi tomonidan topshirilgan vakolatnomada maxsus izoh berilishi talab qilinadigan vakolatlar tushuniladi.

8.3. Ishni qo'zg'atish va sudda ko'rishga tayyorlash bosqichida advokat

Advokat ishonch bildiruvchidan sudda vakillik qilish to'g'risidagi topshiriqni qabul qilgach, sudda fuqarolik ishini qo'zg'atish va ishini sudda ko'rishga tayyorlash bosqichida ishtirok etishga tayyorgarlik ko'rishni boshlaydi. Bu jarayonda advokat ishonch bildiruvchining sudda himoya qilinadigan talablarini to'liq aniqlash va protsessual tartibda rasmiylashtirish uchun zarur bo'lgan bir qator harakatlarni amalga oshiradi.

Birinchi, ishonch bildiruvchi bilan suhbatlashish va taqdim qilingan hujjatlar bilan tanishish orqali ishonch bildiruvchi talablarining mohiyatini aniqlaydi. Qonun hujjatlari normalari va sud amaliyotini tahlil qilish orqali advokat ishonch bildiruvchi talablarining huquqiy mohiyatini aniqlaydi va uni qonun nuqtayi nazaridan baholaydi.

Mazkur bosqichda advokat da'vo predmetini aniqlaydi. Da'vo predmeti sud tartibida hal qilinishi lozim bo'lgan u yoki bu subyektiv huquq to'g'risidagi nizodir. Masalan, da'vogarning turar joyidan foydalanishga bo'lgan huquqi; muayyan ashyolarga bo'lgan egalik huquqi; aliment olish huquqi; bolalarni tarbiyalashda ishtirok etish huquqi va boshqalar.

Advokat tomonidan da'vo predmetini to'g'ri aniqlash muhim ahamiyatga ega, chunki u ishini sudda ortiqcha sansalorliklarsiz hal qilish imkonini berib, protsess davomida uni aniqlashtirish zaruriyatiga o'rin qoldirmaydi.

Advokat da'vo predmetidan kelib chiqib, ishonch bildiruvchining huquqini himoya qilish borasida sud amalga oshirishi lozim bo'lgan harakatlarni (masalan, turar joyga bo'lgan mulk huquqini tan olish; bitimni haqiqiy emas deb topish; javobgar zimmasiga yetkazilgan zararni qoplash majburiyatini yuklash va boshqalar) aniqlashi lozim. Bu harakatlar da'vogarning talabi sifatida da'voning mazmuni-ni tashkil etadi.

Advokat ishonch bildiruvchidan olgan ma'lumotlar va advokatlik faoliyati tajribasi asosida qonun tomonidan ruxsat etilgan huquqiy himoyaning maqbul variantini tanlaydi. Huquqiy himoyaning asosini da'vo arizasi tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi fuqarolik huquqlarini himoya qilishning bir qancha usullarini nazarda tutadi.

Fuqarolik huquqlari quyidagi yo'llar bilan himoya qilinadi:

- huquqni tan olish;
- huquq buzilishidan oldingi holatni tiklash va huquqni buzadigan yoki uning buzilishi xavfini tug'diradigan harakatlarning oldini olish;
- bitimni haqiqiy emas deb topish va uning haqiqiy emasligi oqibatlarini qo'llash;
- davlat organining yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organining hujjatini haqiqiy emas deb topish;
- shaxsning o'z huquqini o'zi himoya qilishi;
- burchni aslicha (natura) bajarishga majbur qilish;
- zararni to'lash;
- neustoyka undirish;
- ma'naviy ziyonni qoplash;
- huquqiy munosabatni bekor qilish yoki o'zgartirish;
- davlat organining yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organining qonunga zid hujjatini sudning qo'llamasligi.

Fuqarolik huquqlari qonunda nazarda tutilgan boshqacha usullar bilan ham himoya qilinishi mumkin (FKning II-moddasi).

Advokat tomonidan aniq shakllantirilgan va mazmuni qonunga asoslangan da'vo kelgusida qabul qilinadigan sud hal qiluv qarorini amalda ijro etish imkoniyatini ta'minlaydi. Advokat da'vo predmeti va mazmunini aniqlagach, uning asoslarini ochib berishi, ya'ni da'vogarning fikri bo'yicha uning talablari bilan bog'liq subyekt huquqning mavjudligi yoki mavjud emasligini tasdiqlovchi faktlarni ko'rsatishi lozim.

Advokat da'vo arizasini tayyorlash jarayonida ko'pchilik holatlarda da'vo talablarini asoslash muammosiga duch keladi. Advokatning da'vo talablarini asoslash jarayonini ikki yo'nalishga bo'lish mumkin.

*Birinchi*dan, bu huquqiy asoslash bo'lib, bu jarayonda da'vogarning talablari asoslanadigan huquqiy normalarni aniqlash zarur. Advokat bu jarayonda da'vogar sud tomonidan tan olinishini talab qilayotgan huquq yoki huquqiy munosabatlar mavjudligini tasdiqlovchi normalarni, shu jumladan qonun yoki huquq o'xshashligini qo'llash zaruriyatini aniqlashi kerak.

*Ikkinchi*dan, faktik asoslash, ya'ni da'voning asosi bo'lmish haqiqiy holatlarni sudda tasdiqlash uchun zarur bo'lgan qonun yo'l qo'yadigan dalillarni qidirish, aniqlash va qonunda ruxsat etilgan vositalar orqali sud oldida tasdiqlash. Oddiy so'zlar bilan aytganda advokat nafaqat haqiqatni aniqlashi, balki unga sudni ishonitirish vositalarini ham topishi lozim.

Advokatga o'z ishonch bildiruvchisiga sudgacha bo'lgan bosqichda yuridik yordam ko'rsatish jarayonida dalillar yig'ish huquqi berilganligi aynan da'vo talablarini faktik jihatdan asoslash muammosini hal qilishga xizmat qiladi.

Advokatning bu huquqi kelgusida bo'ladigan sud muhokamasi va fuqarolik nizosini hal qilish uchun zarur bo'lgan dalillarni tayyorlashga imkon berish bilan birga advokat tomonidan da'vo predmeti mazmuni va asosini shakllantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ham advokat sudda da'vo qo'zg'ashga tayyorgarlik ko'rish jarayonida dalillarni yig'ish va tahlil etishga kirishishi maqsadga muvofiq.

O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonunining 6-moddasiga ko'ra advokat kasbiy faoliyatini amalga oshirishda, jumladan asoslantirilgan da'vo arizasi tayyorlash va sudga taqdim etishda quyidagi huquqlarga ega:

— sudlarda dalil sifatida foydalanilishi mumkin bo'lgan faktlar to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash;

— yuridik yordam ko'rsatilishi munosabati bilan advokat tomonidan so'ralgan hujjatlarni yoki ularning tasdiqlangan ko'chirma nusxalarini qonun hujjatlarida belgilangan tartibda berishi shart bo'lgan davlat organlari va boshqa organlardan, shuningdek korxonalar, muassasalar va tashkilotlardan ma'lumotnomalar, tavsifnomalar hamda boshqa hujjatlarni so'rash va olish;

— yuridik yordam ko'rsatish uchun zarur bo'lgan masalalar yuzasidan ekspertlarning yozma xulosalarini, mutaxassislarning ma'lumotnoma-maslahatlarini ishonch bildiruvchi shaxsning roziligi bilan so'rash va olish;

— ishga taalluqli axborotdan xabardor bo'lgan shaxslarni so'rovdan o'tkazish va ularning roziligi bilan yozma tushuntirish olish.

Ammo advokatning dalillar to'plashga bo'lgan huquqini amalga oshirishda ayrim qiyinchiliklar vujudga kelishi mumkin. Jumladan, ayrim mansabdor shaxslar advokatning so'roviga javob bermasligi yoki o'z vaqtida zarur hujjatlarni taqdim etmasliklari mumkin. Shunday holatlarning oldini olish maqsadida O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksining 197-moddasiga ko'ra advokat so'roviga javob taqdim etmaslikda ifodalangan advokatning professional faoliyatiga to'sqinlik qilganligi uchun ma'muriy javobgarlik o'rnatilgan. Ko'rsatilgan ma'muriy huquqbuzarlikni sodir etgan shaxslarga eng kam oylik ish haqining 2 baravaridan 5 baravarigacha miqdorida jarima solinishi mumkin.

Advokat tomonidan da'vo talablari shakllantirilgan va asoslantirilganidan, zarur dalillar yig'ilganidan so'ng advokatning fuqarolik ishlarini sudga yuritishda huquqiy yordam ko'rsatish bilan bog'liq faoliyatining ikkinchi bosqichi, ya'ni sudga fuqarolik da'vosini taqdim etish bosqichi boshlanadi.

Da'vo tartibida yuritiladigan ishlar bo'yicha sudga murojaat etish shakli qonunga ko'ra da'vo arizasidir.

Da'vo arizasida quyidagilar ko'rsatilishi lozim:

- 1) ariza berilayotgan sudning nomi;
- 2) da'vogarning nomi (famiyasi, ismi va otasining ismi) va yashash joyi, agar da'vogar tashkilot bo'lsa, uning qayerda joylashganligi, shuningdek, agar ariza vakil tomonidan berilayotgan bo'lsa, vakilning nomi (famiyasi, ismi va otasining ismi) va manzili;
- 3) javobgarning nomi (famiyasi, ismi va otasining ismi), yashash joyi yoki agar javobgar tashkilot bo'lsa, uning qayerda joylashganligi;
- 4) da'vogarning talabi;
- 5) agar da'voni baholash lozim bo'lsa, uning bahosi;
- 6) da'vogar o'zining talablariga asos qilib ko'rsatayotgan holatlar va bu holatlarni tasdiqlaydigan dalillar;
- 7) arizaga ilova qilingan hujjatlarning ro'yxati.

Ariza da'vogar yoki uning vakili tomonidan imzolanadi. Agar ariza vakil tomonidan berilgan bo'lsa, arizaga ishonchnoma yoki uning vakolatini tasdiqlovchi boshqa hujjat ilova qilinishi lozim.

Boshqa shaxslarning huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qilish maqsadida prokuror, davlat boshqaruvi organlari, tashkilotlar yoki ayrim fuqarolar tomonidan beriladigan arizalarda, shu moddada sanab o'tilgan ma'lumotlardan tashqari, ariza kimning manfaatini ko'zlab berilgan bo'lsa, o'sha shaxsning nomi (famiyasi, ismi va otasining ismi) va manzili ko'rsatilishi lozim.

Sudga ariza javobgarlarning soniga mutanosib miqdorda nusxalari bilan beriladi.

Sudya ishning murakkabligi va xususiyatiga qarab, da'vogarni arizaga ilova qilingan hujjatlarning nusxalarini ham javobgarlarning soniga mutanosib miqdorda taqdim etishga majbur qilishi mumkin.

Da'vo arizasi fuqarolik ishlari bo'yicha sudga topshiriladi va sudya fuqarolik ishi qo'zg'atish masalasini hal qilib, bu haqida ajrim chiqaradi.

Advokat ishonch bildiruvchisining huquqlarini ishonchli himoya qilish uchun da'vo arizasini qabul qilinishini rad etilishi oldini olish choralarini ko'rish lozim. Buning uchun advokat qaysi holatlarda sud da'vo arizasini qabul qilishni rad etishini bilishi lozim. Fuqarolik protsessual kodeksining 152-moddasiga ko'ra sud quyidagi holatlarda arizani qabul qilishni rad etadi, agar:

- 1) ariza sudda ko'rishga tegishli bo'lmasa;
- 2) sudning aynan o'sha taraflar o'rtasida, aynan bir narsa to'g'risida va aynan bir asoslar bo'yicha chiqqan nizo yuzasidan qabul qilib, qonuniy kuchga kirgan hal qiluv qarori yoxud da'vogarning arz qilgan talablaridan voz kechganligini qabul qilish yoki taraflarning kelishuv bitimini tasdiqlash to'g'risidagi ajrimi mavjud bo'lsa;
- 3) sud aynan o'sha taraflar o'rtasida, aynan bir narsa to'g'risida va aynan bir asoslar bo'yicha chiqqan nizo yuzasidan ish yuritayotgan bo'lsa;
- 4) taraflar o'rtasida ushbu nizoni hal qilish uchun hakamlik sudiga topshirish haqida hakamlik bitimi tuzilgan bo'lsa;
- 5) ish shu sudning sudloviga taalluqli bo'lmasa;
- 6) ariza muomalaga layoqatsiz shaxs tomonidan berilgan bo'lsa;
- 7) manfaatdor shaxs nomidan arizani ish yuritish vakolatiga ega bo'lmagan shaxs bergan bo'lsa.

Sudyaning FPKning 152-moddasi 5, 6 va 7-bandlarida nazarda tutilgan asoslar bo'yicha arizani qabul qilishni rad etishi, basharti yo'l qo'yilgan xatolar bartaraf etilsa, shu ish bo'yicha sudga ikkinchi marta ariza bilan murojaat etishga to'sqinlik qilmaydi.

Da'vo arizasini qabul qilishni rad etish jiddiy huquqiy oqibatlariga olib keladi, jumladan aynan shu javobgarga nisbatan aynan shu da'vo predmeti va asoslari yuzasidan keyinchalik da'vo qo'zg'atishga to'sqinlik qiladi. Shuning uchun ham agarda advokatning fikricha arizani qabul qilish qonunga xilof ravishda rad etilgan bo'lsa, u sudyaning da'vo arizasini qabul qilishni rad etish to'g'risidagi ajrimi ustidan xususiy shikoyat berishi lozim.

Advokat da'vo arizasining sud tomonidan qaytarilishiga yo'l qo'ymaslik maqsadida quyidagilarni e'tibordan chetda qoldirmasligi

kerak. FPKning 154-moddasiga muvofiq sudya ariza FPKning 149 va 150-moddalarida bayon etilgan talablarga rioya qilinmay berilganligini yoki davlat boji to'lanmaganligini aniqlasa, arizani harakatsiz qoldirish to'g'risida ajrim chiqarib, bundan da'vogarni xabardor qiladi va kamchiliklarni tuzatish uchun unga muhlat beradi.

Agar da'vogar belgilangan muddatda sudyaning ko'rsatmalariga muvofiq FPKning 149 va 150-moddalaridagi talablarni bajarsa va davlat bojini to'lasa, ariza sudga dastlab taqdim etilgan kuni berilgan hisoblanadi. Aks holda, ariza berilmagan hisoblanib, da'vogarga qaytariladi va bu haqda ajrim chiqariladi.

Sud tomonidan da'vo arizasi harakatsiz qoldirilib kamchiliklarni tuzatish uchun muhlat berilgan taqdirda advokat sud ajrimida ko'rsatilgan kamchiliklarni bartaraf etish choralarini ko'rishni lozim. Da'vo arizasi sud tomonidan qonunga xilof ravishda qaytarilgan bo'lsa advokat sudyaning da'vo arizasini qaytarish to'g'risidagi ajrimi ustidan shikoyat berishi kerak.

Da'vogarning vakili sifatida harakat qilayotgan advokatning da'vo arizasini tayyorlash va sudga taqdim etish bosqichidagi asosiy vazifalari da'vo talablarini shakllantirish, da'vo arizasini tuzish va sudga taqdim etishdan iborat bo'lsa, javobgarning manfaatlarini himoya qilayotgan advokatning vazifasi butunlay boshqacha. U: ishonch bildiruvchisiga nisbatan qo'yilayotgan da'vo talablarini o'rganishi; ish holatlarini javobgar nuqtayi nazaridan aniqlashi; o'z ishonch bildiruvchisining vajrlarini huquqiy jihatdan shakllantirishi va da'voga qarshi e'tiroz tayyorlashi kerak.

Da'vogarning da'vo talablariga e'tirozlar sudga turli shaklda, shu jumladan bevosita sud protsessida og'zaki bayon etilishi ham mumkin. Da'vo talablariga nisbatan e'tirozlar yozma shaklda taqdim etilishi maqsadga muvofiq.

Da'vogarning talablariga nisbatan yozma e'tiroz tayyorlashning ahamiyati shundaki, sud majlisida tortishuv jarayonida bildiriladigan e'tirozlarda ayrim vajlar unutilib qoldirilishi yoki yetarli darajada asoslantirilmasligi mumkin. Da'vo arizasiga yozma e'tiroz bildirish esa javobgarning unga nisbatan da'vogar tomonidan qo'yilayotgan talablar yuzasidan fikrini to'liq va izchillik bilan bayon qilish imkonini beradi. Da'vo arizasiga yozma e'tiroz tayyorlash va uni sudga o'z vaqtida taqdim etish sudyaga ishni sudda ko'rishga tayyorlash jarayonida javobgarning vajlari bilan tanishib chiqish hamda nizoni hal qilishda e'tirozda bayon etilgan vajlarni xolisona va har tomonlama tekshirish imkonini beradi. Bundan tashqari e'tiroz yozma shaklda berilishining yana bir afzalligi shundaki, bunda og'zaki e'tiroz bildirishdan farq-

li o'laroq, sud majlisi bayonnomasida javobgar va uning advokatining fikrlarini buzib ko'rsatish, noaniq yoki to'liq bo'lmagan holda bayon etish hollarining oldini oladi.

Da'vo arizasiga e'tirozning shakli va mazmuniga qo'yiladigan talablar Fuqarolik protsessual kodeksida nazarda tutilmagan. Shunday bo'lsada bizning nazarimizda da'vo arizasiga nisbatan bildiriladigan e'tirozda quyidagilar ko'rsatilishi lozim: e'tiroz qaysi sudga taqdim etilayotgan bo'lsa shu sudning nomi; da'vogarning nomi (familiyasi, ismi va otasining ismi); javobgarning nomi; agar ishga jalb etilgan bo'lsa uchinchi shaxslarning nomi (familiya, ismi va otasining ismi); ishning mazmuni; qo'yilgan talablarga nisbatan javobgarning e'tirozlari ko'rsatilishi lozim.

E'tirozda javobgarning vajlari va bu vajlarni tasdiqlovchi dalillar batafsil bayon etilishi hamda da'vogarning talablarini rad etish masalasida javobgar vajlari asoslangan huquqiy normalar ko'rsatilishi kerak.

Advokat da'vo arizasi yuzasidan e'tiroz tayyorlashda javobgarning e'tirozlarini tasdiqlovchi barcha dalillarni yig'ishi va ular haqida e'tirozda ko'rsatishi lozim.

E'tiroz bilan birga javobgarning vajlarini tasdiqlovchi zarur hujjatlarning nusxalari va boshqa yozma dalillar ham sudga taqdim etilishi mumkin.

Advokat zarur deb topgan hollarda da'vo arizasiga e'tirozning nusxalari da'vogar, uchinchi shaxslarga yuborilishi yoki bevosita sud majlisida topshirilishi mumkin.

Shuni qayd etish kerakki, da'vo arizasiga e'tiroz tayyorlash va uni sudga taqdim etish taraflarning majburiyati emas, balki huquqidir.

Advokat tomonidan e'tiroz tayyorlanib, sudga taqdim etilganidan so'ng javobgarning ish yuzasidan pozitsiyasi o'zgargan hollarda, advokat tomonidan yangi yoki qo'shimcha e'tiroz sud majlisida og'zaki shaklda yoki yozma shaklda sudga taqdim etilishi mumkin.

Bunday hollar ko'pincha da'vogar tomonidan da'vo asoslari yoki predmeti o'zgartirilgan yoxud o'z talablarini asoslash uchun qo'shimcha dalillar taqdim etgan taqdirda vujudga keladi.

Advokatning o'z ishonch bildiruvchisining manfaatlarini samarali himoya qilishi vositalaridan biri — bu qarshi da'vo qo'zg'ashdir.

Javobgarning advokati sud ish yuzasidan hal qiluv qarori chiqarguniga qadar dastlabki da'vo bilan ko'rib chiqishi uchun da'vogarga nisbatan qarshi da'vo taqdim etishga haqli. Qarshi da'vo taqdim etish da'vo taqdim etish to'g'risidagi umumiy qoidalarga binoan amalga oshiriladi. Qarshi da'vo sud tomonidan u ma'lum shartlarga rioya etilgan holda taqdim etilgandagina qabul qilinadi.

Quyidagi hollarda sudya qarshi da'voni qabul qilishi shart:

- 1) qarshi da'vo dastlabki da'voni qoplashga qaratilgan bo'lsa;
- 2) qarshi da'voning qanoatlantirilishi dastlabki da'vo qanoatlantirishini butunlay yoki qisman istisno etsa;
- 3) qarshi va dastlabki da'vo o'rtasida o'zaro bog'lanish mavjud bo'lib, ularni birga ko'rish nizo tezroq va to'g'ri hal qilinishiga yordam bersa.

Qarshi da'voga nisbatan Fuqarolik protsessual kodeksining 148—150-moddalaridagi talablar to'liq qo'llaniladi.

Advokat fuqarolik sud ishlarini yuritishda ishonch bildiruvchining manfaatlarini himoya qilishga kirishgan paytidan hoshlaboq protsessning qanday ketishi va uning natijasi hamda huquqiy oqibatlarini tasavvur qilishi, shuningdek, qabul qilinadigan sud hal qiluv qarorini ijro etish masalalari to'g'risida to'liq tasavvurga ega bo'lishi lozim.

Advokat ishonch bildiruvchisiga ish yuzasidan qabul qilinishi mumkin bo'lgan sud hal qiluv qarorining ijrosini ta'minlash masalalarida ham tushuntirish berishi kerak.

Qonunga ko'ra sud (sudya) ishda ishtirok etuvchi shaxslarning arizasiga binoan yoki o'z tashabbusi bilan da'voni ta'minlash choralarini ko'rish mumkin. Da'voni ta'minlash choralarini ko'rmaslik sud chiqargan hal qiluv qarorining ijrosini qiyinlashtirsa yoki uni bajarib bo'lmaydigan qilib qo'ysa, da'voni ta'minlashga yo'l qo'yiladi.

Hakamlik sudida ko'rib chiqilayotgan da'voni ta'minlash choralari hakamlik muhokamasi tarafining da'voni ta'minlash to'g'risidagi arizasiga binoan hakamlik sudi joylashgan yerdagi yoxud javobgar joylashgan yerdagi yoki yashaydigan joydagi yoinki javobgarning mol-mulki turgan joydagi sud tomonidan ko'rilishi mumkin. Da'voni ta'minlash to'g'risidagi arizaga da'voning hakamlik sudiga taqdim etilganligini isbotlovchi dalillar, hakamlik sudining da'voni ta'minlash choralarini ko'rish haqidagi ajrimi ilova qilinadi.

Hakamlik sudida ko'rib chiqilayotgan da'voni ta'minlash to'g'risidagi arizani sud tomonidan ko'rib chiqish va da'voni ta'minlash haqida ajrim chiqarish FPKning 249—258-moddalarida nazarda tutilgan tartibda amalga oshiriladi.

Quyidagilar da'voni ta'minlash choralari bo'lishi mumkin:

- 1) javobgarga tegishli bo'lgan va uning o'zida yoki boshqa shaxsda turgan mol-mulk yoxud pul summasini xatlash;
- 2) javobgarning muayyan harakatlarni amalga oshirishini taqiqlash;
- 3) boshqa shaxslarning javobgarga mol-mulk berishini yoki unga nisbatan boshqa majburiyatlarni bajarishini taqiqlash;

4) mol-mulkni xatlashdan chiqarish to'g'risida da'vo qo'zg'atilgan taqdirda, uni sotishni to'xtatish;

5) agar qarzdor ijro hujjati yuzasidan da'vo tartibida nizolashayotgan bo'lsa va bunday nizolashishga qonun hujjatlarida yo'l qo'yilsa, bu hujjat bo'yicha undiruvni to'xtatish.

Da'volarning ish haqini, daromadni, pensiya va stipendiyani xatlash yo'li bilan ta'minlanishiga yo'l qo'yilmaydi, aliment undirish to'g'risidagi, mayib bo'lganlik yoki sog'liqqa hoshqacha tarzda shikast yetganlik, shuningdek, boquvchining o'limi oqibatida ko'rilgan zarar o'rnini qoplash to'g'risidagi, o'zgalar mol-mulkini talon-toroj qilganlik natijasida ko'rilgan zararining o'rnini qoplash to'g'risidagi da'volar bundan mustasno.

Zarur hollarda sud da'voni ta'minlash chorasining bir necha turini qo'llashi mumkin, lekin ularning umumiy summasi da'voning bahosidan oshib ketmasligi kerak.

Da'voni ta'minlash to'g'risidagi ariza ishni ko'rayotgan sudya (sud) tomonidan ariza tushgan kuniyoq javobgarni va ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarni xabardor qilmagan holda hal qilinadi.

Advokat tomonidan fuqarolik protsessida ishonch bildiruvchi manfaatlarini ifodalashning muhim bosqichlaridan biri — bu fuqarolik ishini sudda ko'rishga tayyorlash bosqichidir.

Sudya arizani qabul qilib, fuqarolik ishi qo'zg'atganidan so'ng, ishni o'z vaqtida va to'g'ri ko'rib chiqish hamda hal qilish maqsadida uni sudda ko'rishga tayyorlaydi.

Ishni sudda ko'rishga tayyorlash vazifalari quyidagilardan iborat:

— taraflarning huquqiy munosabatlarini va ishni ko'rishda amal qilinishi lozim bo'lgan qonunni aniqlash;

— taraflarning talab va e'tirozlarini asoslovchi faktlarni, shuningdek, nizoni to'g'ri hal etish uchun ahamiyatga ega bo'lgan boshqa faktlarni aniqlash;

— ishni hal etish uchun zarur bo'lgan dalillar doirasini aniqlash va ularning o'z vaqtida sud majlisiga taqdim etilishini ta'minlash;

— ishda ishtirok etishi mumkin bo'lgan shaxslar tarkibi masalasini hal etish.

Fuqarolik protsessida da'vogarning vakili sifatida qatnashayotgan advokat ishni sudda ko'rishga tayyorlash jarayonida o'zi sudning yordamisiz mustaqil talab qilib olish imkoniga ega bo'lmagan dalillarni talab qilib olish to'g'risida sudga iltimosnoma kiritadi.

Javobgarning vakili sifatida ishtirok etayotgan advokat esa ishni sudda ko'rishga tayyorlash jarayonida zaruratga qarab quyidagilarni amalga oshiradi:

1) da'vogarning da'vo talablarini va bu talablarning faktik asoslarini aniqlashtiradi;

2) da'vo talablariga nisbatan da'vogarga yoki uning vakiliga va sudga yozma shaklda e'tiroz taqdim etadi;

3) da'vogar yoki uning vakili va sudga da'voga nisbatan e'tirozlarni tasdiqlovchi dalillarni taqdim etadi;

4) o'zi sudning yordamisiz mustaqil talab qilib olish imkoniga ega bo'lmagan dalillarni talab qilib olish to'g'risida sudga iltimos-noma kiritadi.

Advokat ishni sudda ko'rishga tayyorlash bosqichida sudya tomonidan taraflar arz qilingan talablarning mohiyati bo'yicha so'roq qilinayotganida qatnashib qarshi tarafning pozitsiyasini aniqlaydi, zarurat bo'lganda qo'shimcha dalillar taqdim etish choralari ko'radi.

Ishni sudda ko'rishga tayyorlash paytida advokat ish holatlaridan kelib chiqqan holda sudyaga quyidagi iltimosnomalarni taqdim etishi mumkin:

1) ishga daxldor bo'lmagan tarafni almashtirish;

2) bir necha talablarni birlashtirish;

3) bir necha talablarni ajratish;

4) guvohlarni chaqirish;

5) ekspertiza tayinlash;

6) ishda ishtirok etishga mutaxassis, tarjimonni jalb etish;

7) taraflar yoki ularning vakillari mustaqil talab qilib olishi imkoni bo'lmagan dalillarni tegishli tashkilotlar yoki fuqarolardan talab qilib olish to'g'risida.

Ish sud majlisida mazmunan ko'rib chiqilguniga qadar, shu jumladan, ishni sudda ko'rishga tayyorlash bosqichida taraflar o'rtasida kelishuv bitimi tuzilishi mumkin. Advokat nizoni kelishuv bitimi tuzish orqali hal qilishlik uchun barcha imkoniyatlardan foydalanishi maqsadga muvofiq, chunki nizoni kelishuv bitimi tuzish orqali hal qilish nizolashayotgan taraflarning manfaatlariga javob beradi.

8.4. Advokat va birinchi instansiya sudida ish yuritish

Sudda ishni ko'rish fuqarolik sud ishlarini yuritishning asosiy bosqichi bo'lib, u Fuqarolik protsessual kodeksida belgilangan tartibga qat'iy rioya qilingan holda amalga oshiriladi. Sud ishlarini yuritishning bu muhim bosqichini amalga oshiriladigan harakatlardan kelib chiqqan holda bir necha qismlarga bo'lish mumkin: *tayyorlash qismi; ish holatlarini tekshirish yoki ishni mazmunan ko'rib chiqish; sud muzokaralari; prokurorning fikri; hal qiluv qarori chiqarish va e'lon qilish.*

Fuqarolik ishi ishda ishtirok etuvchi shaxslarni albatta xabardor qilgan holda sudning ochiq majlisida ko'riladi.

Yopiq sud majlisi qonunda nazarda tutilgan hollarda ishda ishtirok etuvchi shaxslarning talabi bilan yoki sudning tashabbusi bilan o'tkaziladi.

Sud majlisida shu sudning raisi, uning o'rinbosari yoki sudya raislik qiladi.

Raislik qiluvchi sud majlisini boshqarib, ishning barcha holatlari, taraflarning huquq va majburiyatlari to'liq, har taraflama va xolisona aniqlanishini, sud protsessining tarbiyaviy ta'sirini ta'minlaydi, ko'rilayotgan ishga aloqasi bo'lmagan hamma narsani sud muhokamasidan chetlatadi.

Ishda ishtirok etuvchi shaxslar, ekspertlar, mutaxassislar, tarjimonlar, guvohlardan birortasi raislik qiluvchining xatti-harakatiga e'tiroz bildirsa, bu e'tirozlar sud majlisining bayonnomasiga kiritiladi va masala sud tomonidan hal qilinadi.

Raislik qiluvchi sud majlisida tegishli tartibni ta'minlash uchun zarur chora-tadbirlar ko'radi.

Ishni ko'rish uchun tayinlangan vaqtda sudya (sudyalar) majlis zaliga kiradi, sud majlisini ochib, qanday ish ko'rilishini e'lon qiladi. Protsess ishtirokchilarining hozir bo'lganligini tekshiradi, guvohlarni sud zalidan chetlashtiradi, sud tarkibini e'lon qiladi va rad qilish huquqini tushuntiradi, shuningdek, ishda ishtirok etuvchi shaxslarga ularning huquq va majburiyatlarini tushuntiradi.

Sud majlisini tayyorlash qismida sud tomonidan ishda ishtirok etuvchi shaxslarning ishni ko'rib chiqish bilan bog'liq bo'lgan iltimosnomalari, ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarning fikri eshitilgan holda sud ajrimi bilan hal qilinadi.

Fuqarolik protsessual kodeksida nazarda tutilgan hollarda, shuningdek, muayyan sud majlisida ishni ko'rishning imkoni bo'lmagan boshqa hollarda sud ishni ko'rishni keyinga qoldiradi.

Sud ishni ko'rishni keyinga qoldirar ekan, navbatdagi sud majlisining vaqtini belgilaydi va bu haqda hozir bo'lgan shaxslarga e'lon qilib, ularning imzosini qo'ydirib oladi. Sudga kelmagan va protsessda ishtirok etishga yangi jalb qilinadigan shaxslar navbatdagi sud majlisining vaqti to'g'risida chaqiruv qog'ozi orqali xabardor qilinadilar.

Keyinga qoldirilgan ishni ko'rish kelgan joyidan davom ettiriladi. Biroq, agar ish taraflar, uchinchi shaxslar, ularning vakillari, protsessda boshqa shaxslarning huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qilishda ishtirok etadigan prokuror, davlat

boshqaruvi organlari, tashkilotlar va ayrim fuqarolar jalb qilish uchun keyinga qoldirilgan bo'lsa, ishni ko'rish yangidan boshlanadi.

Ishni mazmunan ko'rish raislik qiluvchining ish to'g'risidagi ma'ruzasidan boshlanadi. So'ngra raislik qiluvchi da'vogardan o'z talablarini quvvatlash-quvvatlamasligini, javobgardan da'vogarning talablarini tan olish-olmasligini va taraflarning ishni kelishuv bitimi bilan tamomlashni istash-istamasliklarini so'laydi.

Advokat o'z ishonch bildiruvchisiga da'vogar tomonidan da'vo talablaridan voz kechish, javobgarning da'vo talablarini tan olishi va taraflarning ishni kelishuv bitimi bilan tamomlashi kabi harakatlarning ahamiyati va huquqiy oqibatlarini, shuningdek, u yoki bu harakatlarni sodir qilish yoki sodir qilishdan tiyilishning qanchalik maqsadga muvofiq ekanligini tushuntirishi lozim.

Taraflar ishni kelishuv bitimi bilan tamomlash to'g'risida bir qarorga kelgan taqdirda advokat kelishuv bitimining matnini tayyorlaydi. Advokat kelishuv bitimining matnini tayyorlashda kelishuv bitimi shartlarini to'liq va aniq bayon qilishi hamda kelgusida kelishuv bitimining so'zsiz ijro etilishini ta'minlaydigan shartlarning kiritilishiga erishishi lozim.

Agarda ish yuritish kelishuv bitimi bilan tamomlanmasdan umumiy asoslarda ko'rib chiqilishi davom ettirilayotgan bo'lsa, protsess jarayonida advokat ishda ishtirok etuvchi shaxs sifatida sudga tushuntirishlar beradi. Bunday holatda advokat o'z ishonch bildiruvchisining ish yuzasidan pozitsiyasini aniq ifodalashi, ularni tegishli normativ-huquqiy aktlar bilan asoslashi, qarshi tarafning vajlariga nisbatan o'z fikrini bildirishi lozim.

Ishda ishtirok etayotgan advokat nizolashayotgan qarshi tarafga savollar berish huquqiga ega bo'lib, u bunda qarshi tarafning tushuntirishlaridagi noaniqliklar va qarama-qarshiliklarni aniqlashi, sudning e'tiborini qarshi tarafning vajlari yetarli darajada asoslantirilmaganligiga qaratishi lozim.

Sud tomonidan dalillar tekshirilishi jarayonida advokat o'z ishonch bildiruvchisining vajlarini tasdiqlovchi dalillar taqdim etishi, zarur hollarda esa qarshi taraf tomonidan taqdim etilgan dalillar bilan tanishishi mumkin.

Fuqarolik protsessual kodeksi sud tomonidan dalillarni tekshirish tartibini, shu jumladan, guvohlarni so'roq qilish, yozma dalillarni va ashyoviy dalillarni tekshirish tartibini belgilaydi.

Advokat sud tomonidan dalillarni tekshirishda faol ishtirok etishi uchun zarur bo'lgan qator huquqlarga ega. Jumladan, advokat guvohlarga savol berish, yozma dalillarni va ashyoviy dalillarni

taqdim etishlikni talab qilish, tekshirilgan dalillar bilan bog'liq tushuntirishlar berish, ashyoviy dalillarni ko'zdan kechirish bilan bog'liq u yoki bu holatlarga sudning e'tiborini jalb etish huquqiga ega. Advokat dalillarni tekshirishda sudga taqdim etilgan u yoki bu dalillarning soxta ekanligi haqida bayonot berishi hamda ularning haqiqiylikni aniqlash maqsadida ekspertiza tayinlash to'g'risida iltimosnoma kiritishi mumkin. Advokat ekspert xulosasini tekshirish jarayonida ekspertga savollar berish huquqiga ega. Shunday qilib, ishda vakil sifatida qatnashayotgan advokat fuqarolik protsessining to'laqonli va mustaqil isbotlash subyekti hisoblanadi.

Ish yuzasidan barcha dalillar tekshirib bo'lingach va zarur protsessual harakatlar amalga oshirilgach, sud sud muzokaralariga o'tadi.

Sud muzokaralari protsess ishtirokchilarining ish yuzasidan pozitsiyasini aniqlashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, u ishda ishtirok etuvchi shaxslarning nutqlaridan iborat bo'ladi.

Dastlab da'vogar va uning vakili, keyin javobgar va uning vakili so'zlaydi. Boshlangan protsessda nizo predmetiga nisbatan mustaqil talabi borligini arz qilgan uchinchi shaxs va uning vakili taraflardan keyin so'zlaydi. Nizo predmetiga nisbatan mustaqil talabi borligini arz qilmagan uchinchi shaxs va uning vakili shu uchinchi shaxs ishda qaysi da'vogar yoki javobgar tomonida ishtirok etuvchi bo'lsa, ana shu da'vogar yoki javobgardan keyin so'zlaydi.

Boshqa shaxslarning huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qilish maqsadida sudga murojaat etgan prokuror, shuningdek, davlat boshqaruvi organlari, tashkilotlar yoki ayrim fuqarolar sud muzokaralarida birinchi bo'lib so'zlaydilar.

Sud tomonidan protsessda ishtirok qilishga jalb etilgan yoki protsessga o'z tashabbusi bilan kirishgan davlat boshqaruvi organlarining vakillari sud muzokaralarida taraflar va uchinchi shaxslardan keyin so'zlaydilar.

Muzokara ishtirokchilari bir-birlariga luqma tashlashlari mumkin. Oxirgi luqma huquqiga doimo javobgar va uning vakili ega bo'ladi.

Sud muzokaralarida qatnashayotgan advokat o'z nutqida ish materiallarini chuqur tahlil etishi, har bir xulosasini normativ-huquqiy hujjatlarga asoslangan holda chiqarishi lozim. Advokat o'z nutqida sud majlisida aniqlanmagan yoki tekshirilmagan dalillarga asoslashi mumkin emas.

Agarda advokat ishni mazmunan to'g'ri hal qilish uchun zarur bo'lgan u yoki bu holatlarni aniqlash yoki yangi dalillarni tekshirish lozim degan xulosaga kelsa, bu holatda suddan ishni mazmunan ko'rishni tiklash to'g'risida iltimos qiladi.

Sud muzokaralarini eshitgach, sud hal qiluv qarori chiqarish uchun alohida xonaga (maslahatxonaga) chiqadi, bu haqda raislik qiluvchi sud majlisida hozir bo'lganlarga e'lon qiladi.

Sud hal qiluv qarori imzolanganidan keyin sud majlisi o'tkazilayotgan zalga qaytib kiradi va raislik qiluvchi sudning hal qiluv qarorini o'qib eshittiradi. Raislik qiluvchi sud majlisining bayonnomasi bilan tanishish va hal qiluv qarori ustidan shikoyat qilish tartibi va muddatini tushuntiradi hamda shu ish yuzasidan sud majlisini yopiq deb e'lon qiladi.

Advokat sud tomonidan chiqarilgan hal qiluv qaroriga rozi bo'lmagan taqdirda, u bu qaror ustidan apellatsiya yoki kassatsiya tartibida shikoyat keltirish huquqiga ega. Sud tomonidan hal qiluv qarorining faqat qaror qismi e'lon qilingan taqdirda, advokat sudning hal qiluv qarorini apellatsiya tartibida shikoyat qilish lozim deb topsa qisqacha apellyatsiya shikoyati yozib taqdim etadi. Bu shikoyatda qarorga rozi emasligi haqida va to'liq apellatsiya shikoyati sudning hal qiluv qarori bilan tanishilganidan keyin taqdim etilishini ko'rsatadi.

8.5. Advokat va apellatsiya yoki kassatsiya tartibida ish yuritish

Sud tomonidan chiqarilgan hal qiluv qarori taraflarning birini yoki har ikkalasini ham qanoatlantirmasligi mumkin. Bunday holdalarda qonunga ko'ra taraflar sudning hal qiluv qarori ustidan apellatsiya yoki kassatsiya tartibida shikoyat keltirishlari mumkin.

Apellatsiya tartibidagi shikoyat qonuniy kuchga kirmagan hal qiluv qarorlari ustidan beriladi. Qonuniy kuchga kirgan hal qiluv qarorlari ustidan esa kassatsiya tartibida shikoyat keltiriladi.

Advokat o'z ishonch bildiruvchisiga sudning hal qiluv qarori ustidan apellatsiya yoki kassatsiya tartibida shikoyat keltirishning mazmun-mohiyatini tushuntirishi, hamda u bilan kelishgan holda shikoyat keltirishning tegishli uslubini tanlashi lozim.

Apellatsiya tartibida shikoyat (xuddi shuningdek, kassatsiya tartibida shikoyat) berish, ishini ko'rish va hal qilishda sud tomonidan yo'l qo'yilgan kamchiliklar va xatolarini bartaraf qilishning uslubidir.

Sud qarori ustidan apellatsiya tartibida shikoyat berishning afzaligi shundaki, unda sud tomonidan yo'l qo'yilgan kamchilik va xatolarni nisbatan tez bartaraf etilishiga erishilishi mumkin. Odatda sudning hal qiluv qarorida qilingan xulosalarning asossiz ekanligini yoki hal qiluv qarorining noqonuniy ekanligini isbotlash uchun

qo'shimcha hujjatlar yoki dalillar yig'ish hamda buning uchun ma'lum vaqt talab qilingan hollarda sud hal qiluv qarori ustidan kassatsiya tartibida shikoyat berish uslubi tanlanadi.

Tegishli fuqarolik ishlari bo'yicha tumanlararo, tuman (shahar) sudlarining hal qiluv qarorlari ustidan, Qoraqalpog'iston Respublikasi fuqarolik ishlari bo'yicha Oliy sudining, fuqarolik ishlari bo'yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlarining hal qiluv qarorlari ustidan apellatsiya yoki kassatsiya shikoyatlari Qoraqalpog'iston Respublikasi fuqarolik ishlari bo'yicha Oliy sudi, fuqarolik ishlari bo'yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlariga beriladi.

Okrug va hududiy harbiy sudlarning hamda O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudining hal qiluv qarorlari ustidan apellatsiya yoki kassatsiya shikoyatlari O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudiga beriladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining hal qiluv qarorlari ustidan apellatsiya yoki kassatsiya shikoyatlari O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining Fuqarolik ishlari bo'yicha sudlov hay'atiga beriladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Harbiy hay'atining hal qiluv qarorlari ustidan apellatsiya yoki kassatsiya shikoyatlari O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining Harbiy hay'atiga beriladi.

Shuni yodda tutish lozimki, apellatsiya yoki kassatsiya shikoyatlari tegishli apellatsiya yoki kassatsiya instansiyasi sudi nomiga yoziladi, lekin hal qiluv qarori chiqargan sudga beriladi.

Advokat tomonidan berilgan apellatsiya yoki kassatsiya shikoyatiga uning vakolatini tasdiqlovchi hujjat, ya'ni order ilova qilinishi lozim.

Apellatsiya shikoyati sudning hal qiluv qarori chiqqan kundan e'tiboran 20 kun ichida berilishi mumkin. Kassatsiya shikoyati esa qonuniy kuchga kirgan, apellatsiya tartibida ko'rilgan hal qiluv qarorlari ustidan sudning hal qiluv qarori chiqqan kundan e'tiboran bir yil ichida berilishi mumkin.

Apellatsiya yoki kassatsiya shikoyati sudda ishda ishtirok etuvchi shaxslarning soniga mutanosib miqdorda nusxalari bilan beriladi.

Zarur hollarda sudya, apellatsiya yoki kassatsiya shikoyati bergan shaxs zimmasiga shikoyatga ilova qilingan yozma hujjatlarning nusxalarini ham ishda ishtirok etuvchi shaxslar soniga mutanosib miqdorda topshirish majburiyatini yuklashi mumkin.

Apellatsiya yoki kassatsiya shikoyatida quyidagilar ko'rsatilgan bo'lishi kerak:

- 1) shikoyat berilayotgan sudning nomi;
- 2) shikoyat berayotgan shaxsning nomi (familias, ismi va otasining ismi);

- 3) shikoyat qilinayotgan hal qiluv qarori va uni chiqargan sud;
- 4) hal qiluv qarorining noto'g'riligi nimadan iborat ekanligi;
- 5) shikoyat berayotgan shaxsning iltimosi;
- 6) shikoyatga ilova qilingan yozma materiallarning ro'yxati.

Apellatsiya yoki kassatsiya shikoyati shikoyat berayotgan shaxs yoki uning vakili tomonidan imzolanadi.

Sudning hal qiluv qarori ustidan to'liq va yuridik jihatidan asoslantirilgan apellatsiya yoki kassatsiya tartibida shikoyat keltirish uchun advokat sudning hal qiluv qarorini, ishning barcha materiallarini, shuningdek, sud majlisi bayonnomasini diqqat bilan o'rganib chiqishi va ularning qonun talablariga qanchalik muvofiq ekanligini tahlil qilishi lozim. Shu bilan birga advokat sud hal qiluv qarorining shakli va mazmuniga e'tibor berishi, uning sud majlisi bayonnomasi va ishdagi boshqa hujjatlarga qanchalik muvofiq ekanligini tekshirib chiqishi lozim.

Advokat apellatsiya yoki kassatsiya shikoyatida chiqarilgan hal qiluv qaroriga nisbatan e'tirozlarini aniq va izchillik bilan bayon etishi lozim.

Apellatsiya (kassatsiya) shikoyatiga davlat boji to'langanligi to'g'risidagi hujjat ilova qilinishi lozim, bundan davlat bojidan ozod qilingan holatlar mustasno.

Sudya yoki sud raisi apellatsiya (kassatsiya) shikoyati olgandan so'ng:

1) ishda ishtirok etuvchi shaxslarga shikoyatning nusxalarini yuborishi;

2) ishda ishtirok etuvchi shaxslarga apellatsiya (kassatsiya) instansiyada ishni ko'rish vaqti va joyi to'g'risida ma'lum qilishi;

3) hal qiluv qarori ustidan shikoyat berish uchun belgilangan muddat o'tgan vaqtdan e'tiboran o'n kun ichida ishni tushgan shikoyat bilan birga apellatsiya (kassatsiya) instansiyasi sudiga yuborishi shart.

Hal qiluv qarori ustidan shikoyat berish uchun belgilangan muddat ichida hech kim ishni suddan talab qilib olishi mumkin emas. Ishda ishtirok etuvchi shaxslar sudda ish materiallari va tushgan shikoyatlar bilan tanishishga haqlidirlar.

Birinchi instantsiya sudi tomonidan chiqarilgan hal qiluv qarori advokatga ishonch bildiruvchini qanoatlantirgan, ammo qarshii tarafdin apellatsiya (kassatsiya) shikoyati berilgan yoki prokuror tomonidan protest keltirilgan hollarda advokatning vazifasi apellatsiya (kassatsiya) shikoyati yoki protestiga e'tiroz tayyorlashdan iborat bo'ladi.

Apellatsiya (kassatsiya) shikoyati yoki protestiga e'tirozlar advokat tomonidan yozma shaklda bu e'tirozlarni tasdiqlovchi hujjatlarda ilova qilingan holda beriladi. Advokat o'z e'tirozida birinchi instantsiya sudi hal qiluv qarorining qonuniyligi, asosliligi va bekor qilinishi kerak emasligini isbotlovchi hamda apellatsiya (kassatsiya) shikoyati, protestining qonun talablari va ish holatlariga muvofiq emasligini tasdiqlovchi vajlar keltiradi.

Apellatsiya (kassatsiya) shikoyatlariga va protestlariga e'tiroz hamda unga ilova qilingan hujjatlar ishda ishtirok etuvchi shaxslarning soniga mutanosib miqdorda nusxalari bilan beriladi. Apellatsiya (kassatsiya) shikoyati bergan shaxs bu shikoyatlar yuzasidan apellatsiya, kassatsiya instantsiya sudi tegishli qaror qabul qilguniga qadar o'z shikoyatini qaytarib olishi mumkin.

Ishda ishtirok etayotgan advokat shuni nazarda tutishi kerakki, ishni apellatsiya yoki kassatsiya tartibida ko'rish bosqichida da'vogar da'vodan voz kechishi mumkin yoki ish kelishuv bitimi tuzish bilan tugallanishi mumkin.

Da'vogarning da'vodan voz kechishi yoki kelishuv bitimi tuzishga rozi bo'lishi apellatsiya (kassatsiya) instantsiyasi sudiga berilgan yozma shakldagi arizada ifodalanishi kerak. Apellatsiya, kassatsiya instantsiyasi sudi da'vogarning da'vodan voz kechishini qabul qilgan yoki kelishuv bitimini tasdiqlagan taqdirda birinchi instantsiya sudi tomonidan qabul qilingan hal qiluv qarorini bekor qiladi va ish yuritishni tugatadi.

Apellatsiya, kassatsiya instantsiyasi sudining ishni ko'rish doirasi FPKning tegishlicha 332 va 348¹³-moddalarida belgilangan. Unga ko'ra sud ishni apellatsiya, kassatsiya tartibida ko'rayotganda birinchi instantsiya sudining hal qiluv qarori qay darajada qonuniy, asosli va adolatlilik ekanligini tekshiradi. U yangi dalillarni o'rganib chiqishi va yangi faktlarni aniqlashi mumkin.

Apellatsiya, kassatsiya instantsiyasi sudi birinchi instantsiya sudining hal qiluv qarorini to'liq tekshirib chiqishi shart.

Apellatsiya, kassatsiya shikoyatini (protestini) sud majlisida ko'rib chiqish tartibi FPKning 14, 333—342-moddalarida belgilangan.

Ishni apellatsiya, kassatsiya instantsiyasi sudida ko'rish raislik qiluvchi yoki sudyalardan birining ma'ruzasi bilan boshlanadi.

Ma'ruzachi ishning holatini, birinchi instantsiya sudi chiqargan hal qiluv qarorining mazmunini, apellatsiya, kassatsiya shikoyati yoki protestida keltirilgan dalillarni va ular yuzasidan berilgan tushuntirishlarni (e'tirozlarni), keltirilgan yangi dalillarning mazmunini, shuningdek, hal qiluv qarorining qonuniy, asosli va adolatlilik

li ekanligini tekshirish uchun sud ko'rishni zarur bo'lgan barcha ma'lumotlarni bayon qiladi.

Sud raislik qiluvchi yoki sudyalardan birining ma'ruzasidan keyin sud majlisiga kelgan ishda ishtirok etuvchi shaxslarning tushuntirishini tinglaydi, bu shaxslar apellatsiya, kassatsiya shikoyati yoki protestida ko'rsatilmagan vajlar keltirishga va qo'shimcha materiallar taqdim etishga ham haqli.

Dastavval, apellatsiya, kassatsiya shikoyatini bergan shaxs va uning vakili yoki agar ish protest bo'yicha ko'rib chiqilayotgan bo'lsa, prokuror so'zga chiqadi. Hal qiluv qarori ustidan har ikki taraf ham shikoyat bergan bo'lsa, birinchi bo'lib da'vogar so'zga chiqadi.

FPKning 5 va 48-moddalarida nazarda tutilgan tartibda ishda ishtirok etuvchi davlat boshqaruvi organlarining, tashkilotlarning vakillari, shuningdek, fuqarolar, agar sudning hal qiluv qarori ustidan shikoyat bermagan bo'lsalar, apellatsiya, kassatsiya sudida tarafalar va uchinchi shaxslardan keyin so'zga chiqadilar.

Ishda ishtirok etuvchi shaxslarning tushuntirishlaridan keyin prokuror hal qiluv qarori qay darajada qonuniy, asosli va adolatli ekanligi to'g'risida fikrini bayon qiladi, prokurorning protesti bo'yicha qayta ko'rilayotgan hal qiluv qarorlari bundan mustasno.

Apellatsiya, kassatsiya instansiyasi sudi majlisida ishtirok etayotgan advokat qo'shimcha guvohlar chaqirish va ularni so'roq qilish, boshqa dalillarni talab qilib olish to'g'risida iltimos kiritishga haqli. Uning bunday iltimosi birinchi instansiya sudi tomonidan rad qilingan bo'lsa ham, u bunday iltimos bilan apellatsiya yoki kassatsiya instansiyasi sudiga murojaat qilishi mumkin.

Ishda ishtirok etuvchi shaxslarning tushuntirishlari va prokurorning fikri tinglab bo'linganidan keyin apellatsiya, kassatsiya instansiyasi sudi ajrim chiqarish uchun maslahatxonaga chiqadi.

Apellatsiya, kassatsiya instansiyasi sudining ajrimi ish ko'rilganidan keyin darhol chiqariladi.

Alohida hollarda asoslantirilgan ajrim tayyorlash ko'pi bilan uch kunga kechiktirilishi mumkin, lekin ajrimning xulosa qismini sud ishni apellatsiya, kassatsiya tartibida muhokama qilish tamomlangan majlisning o'zidayoq e'lon qilishi kerak.

Sudyalarning maslahatlashuvi, ajrim chiqarish va uni e'lon qilish FPKning 14-moddasida belgilangan tartibda o'tkaziladi.

Sud ishni apellatsiya, kassatsiya tartibida ko'rib chiqqach, o'z ajrimi bilan:

1) hal qiluv qarorini o'zgarishsiz qoldirishga, shikoyat yoki protestni esa qanoatlantirmaslikka;

2) ishni yangidan ko'rish uchun yubormasdan hal qiluv qarorini o'zgartirishga yoxud butunlay yoki qisman bekor qilishga va yangi hal qiluv qarori chiqarishga;

3) FPKning 314-moddasining ikkinchi qismida nazarda tutilgan asoslar mavjud bo'lgan taqdirda hal qiluv qarorini butunlay yoki qisman bekor qilishga va ishni birinchi instansiya sudiga yangidan ko'rib chiqish uchun yuborishga;

4) hal qiluv qarorini butunlay yoki qisman bekor qilishga hamda FPKning 97 va 100-moddalarida ko'rsatilgan asoslarga ko'ra ish yuritishni tugatishga yoxud arizani ko'rmasdan qoldirishga haqli.

Sudning qarorini apellatsiya yoki kassatsiya tartibida bekor qilishga quyidagilar asos bo'ladi:

1) ish uchun ahamiyatga ega bo'lgan holatlar to'liq aniqlanmaganligi;

2) sud aniqlangan deb hisoblagan, ish uchun ahamiyatga ega bo'lgan holatlarning isbotlanmaganligi;

3) sudning hal qiluv qarorida bayon qilingan xulosalarning ish holatlariga muvofiq kelmasligi;

4) moddiy huquq normalari yoki protsessual huquq normalari-ning buzilganligi yoki noto'g'ri qo'llanganligi.

Sudning mazmunan to'g'ri bo'lgan hal qiluv qarori, ajrimi, qarori faqat rasmiy asoslarga ko'ra bekor qilinishi mumkin emas.

Protsessual huquq normalarining buzilganligi yoki noto'g'ri qo'llanganligi ishning noto'g'ri hal etilishiga sabab bo'lgan yoki sabab bo'lishi mumkin bo'lgan taqdirdagina hal qiluv qarori, ajrim yoki qarorning bekor qilinishiga asos bo'ladi.

Agar:

1) ish sud tomonidan g'ayriqonuniy tarkibda ko'rilgan bo'lsa;

2) ish sud muhokamasida ishtirok etish huquqiga ega bo'lgan, ammo sud majlisining vaqti va joyi to'g'risida xabar berilmagan shaxslardan birortasining yo'qligida ko'rilgan bo'lsa;

3) ish ko'rilayotganida ish yuritiladigan tilga doir qoidalar buzilgan bo'lsa;

4) sud ishda qatnashishga jalb qilinmagan shaxslarning huquq va majburiyatlariga doir masalani hal qilgan bo'lsa;

5) hal qiluv qarori, ajrim, qaror chiqarishda sud maslahatining sir saqlanishiga doir qoidalar buzilgan bo'lsa;

6) hal qiluv qarori, ajrim, qaror sudyalardan birortasi (sudya) tomonidan imzolanmagan yoki hal qiluv qarori unda ko'rsatilmagan sudyalardan (sudya) tomonidan imzolangan bo'lsa;

7) hal qiluv qarori, ajrim, qaror ishni ko'rmasdan sudyalardan tomonidan chiqarilgan bo'lsa;

8) ishda sud majlisi bayonnomasi mavjud bo'lmasa yoki u imzolanmagan bo'lsa, hal qiluv qarori, ajrim, qaror majburiy tartibda bekor qilinishi shart.

Kassatsiya va nazorat instansiyasi sudining ajrimi yoki qarorida quyidagilar ko'rsatilishi lozim:

- 1) ajrim yoki qaror chiqarilgan vaqt va joy;
- 2) ajrim yoki qaror chiqargan sudning nomi va tarkibi;
- 3) taraflar va ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarning ishtiroki to'g'risidagi ma'lumotlar;
- 4) ish kimning shikoyati yoki protesti bo'yicha ko'rib chiqilganligi;

5) shikoyat berilgan yoki protest bildirilgan hal qiluv qarorining (ajrim yoki qarorning) nomi va uning qisqacha mazmuni;

6) shikoyatda yoki protestda bayon etilgan vajlar, taqdim etilgan materiallarning qisqacha mazmuni, ishni ko'rishda ishtirok etgan shaxslarning tushuntirishlari va prokurorning fikri;

7) kassatsiya yoki nazorat instansiyasi sudi xulosaga kelishiga asos bo'lgan dalillar hamda sud amal qilgan moddiy va protsessual huquq normalari;

8) qarorning xulosa qismi.

Hal qiluv qarori, ajrim, qaror bekor qilingan va ish yangidan ko'rib chiqish uchun yuborilgan taqdirda, sud ishni yangidan ko'rganda qanday holatlar aniqlanishi zarurligini, qanday dalillar talab olinishi kerakligini, shuningdek, ish topshirilayotgan sud boshqa qanday harakatlarni bajarishi lozimligini ko'rsatishi shart.

Sud shikoyat yoki protestni rad qilsa, qanday asoslarga ko'ra shikoyat yoki protestdagi vajlarni noto'g'ri deb yoki qarorni bekor qilish, o'zgartirish yoki yangi hal qiluv qarori chiqarish uchun asos bo'lmaydi deb topganligini ham o'z ajrimida yoki qarorida ko'rsatishi shart.

8.6. Advokat va nazorat instansiyasi sudida ish yuritish

Sud nazorati sud qarorlarining qonuniyligi, asosliliigi va adolatlili-gini ta'minlashda muhim rol o'ynaydigan huquqiy institutlardan biridir. Ishlarni nazorat tartibida ko'rib chiqish o'z mohiyatiga ko'ra sud qarorlarini apellatsiya yoki kassatsiya tartibida qayta ko'rib chiqishdan jiddiy farq qiladi.

Qonuniy kuchga kirgan sud qarorlari ustidan nazorat tartibida shikoyat berilishi mumkin. Bu tartib advokatga o'z ishonch bildiruv-chisining manfaatlarini yoki u buzilgan deb hisoblayotgan huquq-larini tiklash borasida yana bir imkoniyat beradi.

O'zbekiston Respublikasi barcha sudlarining qonuniy kuchga kirgan hal qiluv qarorlari, ajrimlari va qarorlari quyidagilar keltirgan protestlar bo'yicha nazorat tartibida qayta ko'rilishi mumkin:

— Qoraqalpog'iston Respublikasi fuqarolik ishlari bo'yicha Oliy sudi raisi, fuqarolik ishlari bo'yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlari, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudi raislari — tegishli fuqarolik ishlari bo'yicha tumanlararo, tuman (shahar) sudlarining, okrug va hududiy harbiy sudlarning hal qiluv qarorlari va ajrimlari ustidan hamda tegishli Qoraqalpog'iston Respublikasi fuqarolik ishlari bo'yicha Oliy sudining, fuqarolik ishlari bo'yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlarining, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudining sudlov hay'atlari apellatsiya, kassatsiya ajrimlari ustidan keltirgan protestlar bo'yicha, Qoraqalpog'iston Respublikasi fuqarolik ishlari bo'yicha Oliy sudi, fuqarolik ishlari bo'yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlari, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudi tomonidan birinchi instansiya bo'yicha ko'rib chiqilgan ishlar yuzasidan apellatsiya, kassatsiya ajrimlari bundan mustasno;

— Qoraqalpog'iston Respublikasi prokurori, viloyatlar va Toshkent shahar prokurorlari, O'zbekiston Respublikasi Harbiy prokurori tegishli fuqarolik ishlari bo'yicha tumanlararo, tuman (shahar) sudlarining, okrug va hududiy harbiy sudlarning hal qiluv qarorlari va ajrimlari ustidan hamda tegishli Qoraqalpog'iston Respublikasi fuqarolik ishlari bo'yicha Oliy sudining, fuqarolik ishlari bo'yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlarining, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudining sudlov hay'atlari apellatsiya, kassatsiya ajrimlari ustidan keltirgan protestlar bo'yicha, Qoraqalpog'iston Respublikasi fuqarolik ishlari bo'yicha Oliy sudi, fuqarolik ishlari bo'yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlari, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudi tomonidan birinchi instansiya bo'yicha ko'rib chiqilgan ishlar yuzasidan apellatsiya va kassatsiya ajrimlari bundan mustasno;

— O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi raisining o'rinbosarlari — O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarorlaridan tashqari, O'zbekiston Respublikasi sudlarining hal qiluv qarorlari, ajrimlari va qarorlari ustidan keltirgan protestlar bo'yicha;

— O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va uning o'rinbosarlari — O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarorlaridan tashqari, O'zbekiston Respublikasi sudlarining hal qiluv qarorlari, ajrimlari va qarorlari ustidan keltirgan protestlar bo'yicha;

— O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi raisi — O'zbekiston Respublikasi barcha sudlarining hal qiluv qarorlari, ajrimlari va qarorlari ustidan keltirgan protestlar bo'yicha.

Nazorat tartibida protest keltirish to'g'risidagi ariza tegishli yuqori sudning raisi nomiga yoziladi va yuqori sudga beriladi.

Nazorat tartibida protest keltirish to'g'risidagi ariza mazmun jihatidan FPKning 323-moddasiga muvofiq bo'lishi lozim. Arizaga sud chiqargan hal qiluv qarorining nusxasi, agar ish apellatsiya, kassatsiya yoki nazorat tartibida ham ko'rib chiqilgan bo'lsa, apellatsiya, kassatsiya va nazorat instansiyasi sudlarining ajrimlari (qarorlari) nusxalari ham ilova qilinadi.

FPKning 350-moddaning ikkinchi qismi talablariga rioya qilinmagan yoki davlat boji to'lanmagan taqdirda, nazorat tartibida protest keltirish to'g'risidagi ariza harakatsiz qoldiriladi, arizachiga esa, kamchiliklarni bartaraf etish tartibi va muddati tushuntiriladi.

Sudning hal qiluv qarori qonuniy kuchga kirgan kundan e'tiboran uch yil o'tgandan keyin berilgan arizalar ko'rilmaydi.

Protest keltirish to'g'risidagi ariza bir oylik muddatda, ish talab qilib olinadigan va tekshiriladigan hollarda ikki oygacha bo'lgan muddatda ko'rib chiqilishi kerak. Protest keltirish uchun asos bo'lmasa, ariza bergan shaxsga arizani qanoatlantirmasdan qoldirish sabablari ko'rsatilib, yozma javob berilishi lozim.

Qoraqalpog'iston Respublikasi fuqarolik ishlari bo'yicha Oliy sudi raisi, fuqarolik ishlari bo'yicha viloyat, Toshkent shahar sudlari hamda O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudi raisi protest keltirishni rad qilganligi ustidan arizachi O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining raisi yoki uning o'rinbosarlariga shikoyat berishi mumkin. Qoraqalpog'iston Respublikasi prokurori, viloyat, Toshkent shahar prokurori hamda O'zbekiston Respublikasi Harbiy prokurori protest keltirishni rad qilganligi ustidan O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va uning o'rinbosarlariga shikoyat berish mumkin.

FPKning 349-moddasida sanab o'tilgan mansabdor shaxslar, shuningdek, tuman va shahar prokurorlari nazorat tartibida protest keltirishga asos bor-yo'qligi masalasini hal qilish uchun o'z vakolatlari doirasida tegishli sudlardan fuqarolik ishlarini talab qilib olishga haqlidirlar. Basharti, ishni talab qilib olgan shaxs muayyan hal qiluv qarori, ajrim yoki qarorga nisbatan protest keltirish huquqiga ega bo'lmasa, u zarur hollarda, protest keltirish huquqiga ega bo'lgan yuqori mansabdor shaxsga nazorat tartibida protest keltirishni tavsiya qilib murojaat etadi.

Protest keltirish uchun asos mavjud bo'lsa, FPKning 349-moddasida sanab o'tilgan mansabdor shaxslar protest yozib, uni ish bilan birga tegishli sudga yuboradilar. Protestning mazmuni FPKning 323-moddasida bayon etilgan qoidalarga mos kelishi lozim. Protest

sudda ishda ishtirok etuvchi shaxslarning soniga mutanosib ravishda nusxalari bilan taqdim qilinadi.

Qoraqalpogʻiston Respublikasi fuqarolik ishlari boʻyicha Oliy sudining, fuqarolik ishlari boʻyicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlarining rayosatlari tegishli mazkur sudlarning, fuqarolik ishlari boʻyicha tumanlararo, tuman (shahar) sudlari chiqargan apellatsiya va kassatsiya ajrimlari ustidan keltirilgan protestlari boʻyicha ishlarni koʻradi.

Oʻzbekiston Respublikasi Oliy sudining Fuqarolik ishlari boʻyicha sudlov hayʼati Qoraqalpogʻiston Respublikasi fuqarolik ishlari boʻyicha Oliy sudining, fuqarolik ishlari boʻyicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlari rayosatlarining qarorlari ustidan keltirilgan protestlar boʻyicha, shuningdek, mazkur sudlar tomonidan birinchi instansiyada koʻrilgan ishlar boʻyicha apellatsiya va kassatsiya ajrimlari boʻyicha ishlarni koʻradi.

Oʻzbekiston Respublikasi Harbiy sudining rayosati mazkur sudning okrug va hududiy harbiy sudlar tomonidan koʻrilgan ishlar ustidan chiqargan apellatsiya va kassatsiya ajrimlari ustidan keltirilgan protestlar boʻyicha ishlarni koʻradi. Oʻzbekiston Respublikasi Oliy sudining Harbiy hayʼati Oʻzbekiston Respublikasi Harbiy sudi rayosatining qarorlari ustidan, shuningdek, Oʻzbekiston Respublikasi Harbiy sudining mazkur sud tomonidan birinchi instansiyada koʻrilgan ishlar ustidan keltirilgan apellatsiya va kassatsiya ajrimlari yuzasidan keltirilgan protestlari boʻyicha ishlarni koʻradi.

Oʻzbekiston Respublikasi Oliy sudi Rayosati Oʻzbekiston Respublikasi Oliy sudi sudlov hayʼatlarining apellatsiya va kassatsiya ajrimlari ustidan keltirilgan protestlar boʻyicha ishlarni, shuningdek, Oʻzbekiston Respublikasi Oliy sudi sudlov hayʼatlarining nazorat tartibida chiqargan ajrimlarini koʻradi.

Oʻzbekiston Respublikasi Oliy sudining Plenumi Oʻzbekiston Respublikasi Oliy sudi Rayosatining qarorlari ustidan nazorat tartibida keltirilgan protestlar boʻyicha ishlarni koʻradi.

Zarur hollarda protestlar boʻyicha ishlar Qoraqalpogʻiston Respublikasi fuqarolik ishlari boʻyicha Oliy sudi, fuqarolik ishlari boʻyicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlari, Oʻzbekiston Respublikasi Harbiy sudini chetlab oʻtib, nazorat tartibida bevosita Oʻzbekiston Respublikasi Oliy sudining sudlov hayʼatlari tomonidan koʻrib chiqilishi mumkin.

Nazorat tartibida keltirilgan protestni koʻrishda FPKning 333, 335 va 336-moddalarida bayon etilgan qoidalar shu bobda bayon etilgan istisnolarni hisobga olgan holda qoʻllanadi.

Sudlov hay'atida, sud Rayosati va Plenumida rais yoki uning topshirig'iga binoan ilgari ishni ko'rishda qatnashmagan sudya, Rayosat yoki Plenum a'zosi ish yuzasidan ma'ruza qiladi.

Ma'ruzada: ishning holatlari, ish bo'yicha chiqarilgan hal qiluv qarori, ajrim yoki qaror, shuningdek, protestning mazmuni bayon etiladi.

Ishda ishtirok etuvchi shaxslar ish ko'riladigan vaqt va joy haqida xabardor qilinmagan bo'lishlariga qaramay, sudga kelgan holalarda ham sud majlisiga kiritiladilar. Bu shaxslar sudga ish bo'yicha ma'ruza qilinganidan keyin tushuntirishlar beradilar.

Sud ishni nazorat tartibida ko'rib, o'zining ajrimi yoki qarori bilan:

1) hal qiluv qarorini, ajrim yoki qarorni o'zgarishsiz, protestni esa qanoatlantirmay qoldirishga;

2) hal qiluv qarorini, ajrim yoki qarorni butunlay yoxud qisman bekor qilishga va ishni yangidan ko'rish uchun birinchi instansiya sudi yoki apellatsiya yoxud kassatsiya instansiyasi sudiga yuborishga;

3) hal qiluv qarorini, ajrim yoxud qarorni butunlay yoki qisman bekor qilishga va ish yuritishni tugatishga yoxud arizani ko'rmasdan qoldirishga;

4) ish bo'yicha ilgari chiqarilgan hal qiluv qarori, ajrim yoki qarordan birini o'z kuchida qoldirishga;

5) hal qiluv qarori, ajrim yoki qarorni o'zgartirishga yoxud bekor qilishga va ishni yangidan ko'rib chiqish uchun yubormasdan, yangi hal qiluv qarori chiqarishga haqli.

8.7. Advokat va sud qarorlarini ijro etish

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksi 16-moddasi 1-qismiga ko'ra sudning qonuniy kuchga kirgan hal qiluv qarori, ajrimi va qarori barcha davlat organlari, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar uchun majburiy bo'lib, O'zbekiston Respublikasining butun hududida ijro etilishi lozim.

Sud hujjatlarini ijro etish masalalari O'zbekiston Respublikasining «Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to'g'risida»gi Qonuni bilan tartibga solinadi. Mazkur qonun ijro hujjatlariga qo'yiladigan talablar, unga rioya etmaslik oqibatlari, ijro ishi yuritishni qo'zg'atish, ijro harakatlarini amalga oshirish tartibi va sud qarorlarini hamda boshqa organlar hujjatlarini ijro etish bilan bog'liq boshqa masalalarni tartibga soladi.

Ko'rsatilgan qonun asosida va uning ijrosini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan ijro ishi yuritish masalasida zarur normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinishi mumkin.

Ijro hujjatlarini majburiy ijro etish O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Sud qarorlarini ijro etish, sudlar faoliyatini moddiy-texnika jihatidan va moliyaviy ta'minlash departamenti organlarining sud ijrochilari zimmasiga yuklatilgan.

Sud hujjatlarini ijro etish ijro ishi yuritish doirasida amalga oshiriladi.

Ijro ishi yuritishda taraflar bo'lib, undiruvchi va qarzdor hisoblanadi.

Ijro ishi yuritishda taraflar — bu moddiy majburiyatdan kelib chiqadigan munosabatlar subyektlaridir. Ijro ishi yuritishda taraflar bo'lib: undiruvchi va qarzdor hisoblanadi. Taraflar ijro ishi yuritishda ishtirok etuvchi asosiy shaxslardir. Undiruvchi va qarzdorsiz ijro ishi yuritish mavjud bo'lishi mumkin emas.

Har bir taraf o'zining huquq va majburiyatlariga ega. Ijro ishi yuritishda bir paytning o'zida bir necha undiruvchi yoki qarzdor ishtirok etishi mumkin. Ularning har biri boshqa tarafga nisbatan ijro ishi yuritishda mustaqil ishtirok etadi yoki ijro harakatlarida ishtirok etishni sheriklaridan biriga topshirishi mumkin.

Undiruvchi — bu sud hujjalari yoki boshqa organlar hujjatlarini ijrosini talab etish huquqiga ega bo'lgan shaxs, ya'ni foydasiga yoki manfaatlarini ko'zlab ijro hujjati berilgan jismoniy yoki yuridik shaxs. Undiruvchi o'z ixtiyoriga ko'ra ijro hujjatini olishi va mustaqil ravishda ijroga topshirish huquqiga ega yoxud uning iltimosiga ko'ra sud yoki boshqa organ ijro hujjatini ijroga qaratish uchun tegishli ijro organiga jo'natishi mumkin. Mutlaq ko'pchilik holatlarda sobiq da'vogar uning talab qilish huquqi yoki qonuniy manfaati sud qarori yoxud boshqa vakolatli organ qarori bilan tasdiqlangan holda undiruvchiga aylanadi. Ammo sobiq javobgar undiruvchiga aylanish hollari ham uchrashi mumkin. Masalan, sudning qarori bilan da'voning qanoatlantirilishi rad etilishi va sud xarajatlari da'vogardan javobgar foydasiga undirilishi mumkin. Bunday holda sobiq javobgar undiruvchiga aylanadi.

Qarzdor — bu ijro hujjatida nazarda tutilgan pul mablag'lari yoki boshqa mol-mulkni undiruvchiga berish yoxud muayyan harakatlarni amalga oshirish yoki ularni amalga oshirishdan o'zini tiyish majburiyati zimmasiga yuklatilgan jismoniy yoki yuridik shaxs.

Ijro ishi yuritishda qarzdor zimmasiga majburiyat yuklatilgan shaxs bo'lib, uning ishtirokidagi huquqiy munosabatlarga, fuqaroning qadr-qimmatini hurmat qilish hamda qarzdor fuqaro va uning oila a'zolarining normal turmush kechirishi uchun zarur bo'lgan mol-mulkning eng kam miqdorining daxlsizligi prinsiplariga rioya qilingan holda, tartibga solishning imperativ usullari qo'llaniladi.

Qarzdor undiruvchidan farqli ijrodan voz kechish huquqiga ega emas. Ijro hujjatini ijro etmagan holda qarzdor ish holatlariga qarab qonunda belgilangan tartibda ma'muriy yoki jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin.

Shaxs undiruvchi yoki qarzdor protsessual maqomiga ijro asosi bo'lmish hujjat (qaror) chiqarilishi bilanoq emas, balki ijro ishi yuritish qo'zg'atilganidan so'ng ega bo'ladi.

Fuqarolar ijro ishi yuritishda o'zlari mustaqil ravishda qatnashishlari yoki vakillari, shu jumladan, advokat orqali qatnashishlari mumkin. Fuqaroning ijro ishi yuritilishida shaxsan qatnashishi uni advokat yordamidan foydalanish huquqidan mahrum qilmaydi.

Agarda ijro hujjati bo'yicha qarzdor zimmasiga faqat uning o'zi shaxsan ijro etishi mumkin bo'lgan majburiyatlar yuklatilgan bo'lsa, shuningdek, ijro hujjatining xususiyati undiruvchining shaxsan ishtirokini talab qilgan hollarda ularni ijro etishda qarzdor yoki undiruvchi shaxs o'z vakili orqali harakat qilishga haqli emas.

Sud qarorlarini ijro etish bosqichida ishonch bildiruvchining vakili sifatida ishtirok etayotgan advokat ijro ishi yuritishda taraflar foydalanadigan huquq va majburiyatlarga ega bo'ladi.

Ijro ishi yuritishda ishtirok etayotgan advokat odatda o'z ishonch bildiruvchisi nomidan ijro ishi yuritish bilan bog'liq barcha harakatlarni amalga oshirishga haqli bo'ladi.

Ijro ishi yuritishda ishtirok etayotgan advokat:

- ijro ishi materiallari bilan tanishish, ulardan ko'chirmalar va nusxalar olish;
- qo'shimcha materiallar taqdim etish;
- iltimosnomalar kiritish;
- ijro harakatlarini amalga oshirishda qatnashish;
- ijro harakatlarini amalga oshirish jarayonida og'zaki va yozma tushuntirishlar berish;
- ijro harakatlarini amalga oshirish jarayonida vujudga kelgan barcha masalalar yuzasidan o'z vajlarini va fikrini aytish;
- ijro harakatini amalga oshirishda qatnashayotgan boshqa shaxslarning iltimosnomalari, vajlari va fikrlariga nisbatan e'tirozlar bildirish.
- sud ijrochining harakatlari (harakatsizligi) ustidan shikoyatlar berish huquqiga ega.

Vakil qilayotgan shaxs berayotgan ishonchnomada advokatning quyidagi harakatlarini amalga oshirish vakolatlari maxsus ko'rsatib o'tilgan bo'lishi kerak:

- ijro hujjatini ijroga topshirish va uni chaqirib olish;

- undiruvdan voz kechish;
- vakolatlarni boshqa shaxsga o'tkazish (ishonib topshirish);
- sud ijrochisining harakatlari (harakatsizligi) ustidan shikoyat berish va uni rad qilish;
- undirilgan mol-mulkni (shu jumladan pulni) olish;
- kelishuv bitimi tuzish.

Ijro ishi yuritishda vakil sifatida qatnashayotgan advokat, agar unga hunday vakolat berilgan bo'lsa, suddan ijro varaqasini olish va ijroga topshirish huquqiga ega. Ijro varaqasi hal qiluv qarori qonuniy kuchga kirgandan so'ng beriladi.

Qonunda ijro hujjatlarini ijroga topshirish muddatlari aniq belgilab qo'yilgan.

Ijro hujjatlari quyidagi muddatlarda ijroga topshirilishi mumkin:

1) umumiy yurisdiksiya sudlarining sud hujjatlari asosida beriladigan ijro varaqalari — uch yil mobaynida, xo'jalik sudlarining sud hujjatlari esa — olti oy mobaynida;

2) hakamlik sudining qarorlarini majburiy ijro etish to'g'risidagi sud hujjatlari asosida beriladigan ijro varaqalari — olti oy mobaynida;

3) notariuslarning ijro xatlari — uch yil mobaynida;

4) mehnat nizolari komissiyalarining guvohnomalari — uch oy mobaynida;

5) ishlarni ma'muriy tartibda ko'rish vakolatiga ega organlarning (mansabdor shaxslarning) qarorlari — uch oy mobaynida.

Boshqa ijro hujjatlarini ijroga topshirish muddatlari tegishli ijro hujjatlarini berish shartlari va tartibini belgilovchi qonun hujjatlari-da ko'rsatiladi.

Ko'rsatilgan muddatlar quyidagicha hisoblanadi:

1) sud hujjatlari asosida berilgan ijro varaqalari (sud buyrug'i bundan mustasno) ijroga topshirilganda — sud hujjati qonuniy kuchga kirgan yoki uning ijrosini kechiktirish yoki bo'lib-bo'lib ijro etish uchun belgilangan muddat tugagan kundan boshlab yoxud ijro hujjatini ijroga topshirishning o'tkazib yuborilgan muddatini tiklash to'g'risidagi ajrim chiqarilgan kundan boshlab, sud hujjati darhol ijro etilishi lozim bo'lgan hollarda esa — hujjat chiqarilgan kunning er-tasidan boshlab;

2) sud buyruqlari ijroga topshirilganda — ular berilgan kundan boshlab o'n kunlik muddat o'tganidan keyin;

3) ishlarni ma'muriy tartibda ko'rish vakolatiga ega organlarning (mansabdor shaxslarning) qarorlari ijro hujjatlari ijroga topshirilgan-da — qaror chiqarilgan kundan boshlab.

Hakamlik sudining qarorlarini majburiy ijro etish to'g'risidagi sud hujjatlari asosida beriladigan ijro varaqalari, notariuslarning ijro xatlari, mehnat nizolari komissiyalarining guvohnomalari ularni ijroga topshirish muddatlari, agar qonunda boshqacha tartib belgilangan bo'lmasa, ular berilgan kunning ertasidan boshlab hisoblanadi.

Davriy to'lovlarni undirish to'g'risidagi (alimentlar undirish, sog'liqqa shikast yetkazilgani oqibatidagi zararni qoplash to'g'risidagi va shu kabi ishlarga doir) sud hujjatlari bo'yicha ijro hujjatlari to'lovlarni undirishning belgilangan butun davrida o'z kuchini saqlab qoladi. Bunday tartib alimentlar to'lash to'g'risidagi notarial tarzda tasdiqlangan kelishuvlarga nisbatan ham amal qiladi. Bunday hollarda ijro hujjatlarini ijroga topshirish muddatlari har bir to'lov uchun alohida hisoblanadi.

Ijro hujjatini ijroga topshirish muddati o'tkazib yuborilgan taqdirda advokat o'tkazib yuborilgan muddatni tiklash to'g'risida tegishli hujjatni qabul qilgan sudga yoki bu hujjat ijro etiladigan hududdagi sudga o'tkazib yuborilgan muddatni tiklash to'g'risidagi ariza bilan murojaat qilishga haqlidir. Bunda advokat shuni nazarda tutishi kerakki, faqatgina ijro varaqasi yoki sud buyrug'ini ijroga topshirish muddati sud tomonidan tiklanishi mumkin. Boshqa ijro hujjatlari bo'yicha o'tkazib yuborilgan muddatlar tiklanmaydi.

Agarda ijro qilinishi lozim bo'lgan hal qiluv qarori aniq bo'lmasa, advokat bu hal qiluv qarorini tushuntirib berishni so'rab, hal qiluv qarorini chiqargan sudga murojaat etishga haqli.

Sud qarorini ijro etilishini qiyinlashtiruvchi holatlar mavjud bo'lganda, advokat hal qiluv qarorining ijrosini kechiktirish yoki uning bo'lib-bo'lib bajarilishiga yo'l qo'yish, uni ijro etish usuli va tartibini o'zgartirishlikni so'rab, sudga murojaat etishga haqli.

Advokat sud ijrochisiga ijro harakatlarini keyinga qoldirishlikni so'rab iltimosnoma bilan murojaat etishi mumkin.

Zarur hollarda advokat ijro ishi yuritishni to'xtatib turishlikni so'rab, sudga yoki sud ijrochisiga murojaat qilishi mumkin.

Ijro ishi yuritishni to'xtatib turish masalasi «Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to'g'risida»gi Qonunning 34—36-moddalariga rioya qilingan holda tegishlicha sud yoki sud ijrochisi tomonidan hal qilinadi.

«Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to'g'risida»gi Qonunning 37-moddasida nazarda tutilgan ijro ishi yuritishni tugatish asoslari vujudga kelgan taqdirda, advokat ijro ishini tugatish to'g'risidagi iltimosnoma bilan sudga murojaat etishi kerak.

Nazorat savollari

1. Shartnoma bo'yicha (ixtiyoriy) vakillik tushunchasi.
2. Yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitimning (shartnomaning) muhim shartlari.
3. Ishonch bildiruvchini qabul qilishda advokat nimalarga e'tibor berishi lozim?
4. Advokat o'z ishonch bildiruvchisiga sudgacha bo'lgan bosqichda yuridik yordam ko'rsatish jarayonida dalillar yig'ish borasida qanday huquqlarga ega?
5. Advokat da'vo arizasini tayyorlashda nimalarni e'tiborga olishi lozim?
6. Javobgarning vakili sifatida harakat qilayotgan advokat da'vo arizasiga e'tiroz tayyorlashda nimalarga e'tibor berishi lozim?
7. Advokat tomonidan qarshi da'vo arizasi tayyorlashda e'tiborga olinishi lozim bo'lgan holatlar.
8. Advokatning qabul qilinishi mumkin bo'lgan sud qarorini ta'minlash masalalaridagi harakatlari.
9. Javobgarning vakili sifatida ishtirok etayotgan advokat ishni sudga tayyorlash jarayonida nimalarga e'tibor berishi lozim?
10. Birinchi instansiya sudida ishtirok etayotgan advokatning huquqlari.
11. Apellatsiya yoki kassatsiya tartibida ish yuritishda advokat ishtirokining huquqiy asoslari.
12. Advokatning nazorat tartibida ish yuritishda ishtiroki.
13. Ijro ishi yuritishda ishtirok etayotgan advokatning huquqlari.

IX BOB. ADVOKAT VA XO'JALIK SUD ISHLARINI YURITISH

Asosiy savollar: Xo'jalik sudlov ishlarini yuritishda advokatning maqomi. Xo'jalik protsessining sudgacha bo'lgan bosqichida advokat. Advokat va birinchi instansiya sudida ish yuritish. Advokat va apellatsiya instansiya sudida ish yuritish. Advokat va kassatsiya instansiyasi sudida ish yuritish. Advokat va nazorat tartibida ish yuritish. Advokat va xo'jalik sudining qonuniy kuchga kirgan hujjatlarini yangi ochilgan holatlar bo'yicha qaytadan ko'rib chiqish. Advokat va sud hujjatlarini ijro etish. Advokat va chet el tashkilotlari, xalqaro tashkilotlar va tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan chet ellik fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi ishlar.

9.1. Xo'jalik sudlov ishlarini yuritishda advokatning maqomi

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining III-moddasiga muvofiq, mulkchilikning turli shakllariga asoslangan korxonalar, muassasalar, tashkilotlar o'rtasidagi, shuningdek, tadbirkorlar o'rtasidagi, iqtisodiyot sohasida va uni boshqarish jarayonida vujudga keladigan xo'jalik nizolarini hal etish Oliy xo'jalik sudi va xo'jalik sudlari tomonidan ularning vakolatlari doirasida amalga oshiriladi.

Xo'jalik sudida sud ishlarini yuritishda advokat fuqaroning, xo'jalik yurituvchi subyektning, shu jumladan, tadbirkorning vakil sifatida qatnashadi.

Vakillik — bu vakilning vakil qiluvchi nomidan u bilan kelishilgan vakolatlar doirasida olib boriladigan, ishonch bildiruvchi uchun maqbul bo'lgan qaror qabul qilinishiga erishish, shuningdek, unga yuridik yordam ko'rsatishga yo'naltirilgan faoliyatdir.

Vakillik ishda ishtirok etuvchi shaxslar nomidan va ularning manfaatlarini ko'zlab amalga oshiriladi.

Ishda ishtirok etuvchi shaxslar tushunchasi Xo'jalik protsessual kodeksining 34-moddasida berilgan: taraflar, uchinchi shaxslar, prokuror, davlat organlari va boshqa organlar o'z zimmalariga yuklatilgan vakolatga ko'ra, shuningdek, arizachilar hamda yuridik ahamiyatga ega bo'lgan faktlarni aniqlash to'g'risidagi va tashkilotlar hamda fuqarolar bankrotligi to'g'risidagi ishlardan manfaatdor boshqa shaxslar ishda ishtirok etuvchi shaxslar deb hisoblanadilar.

Advokatning xo'jalik sudida ish yuritishga bo'lgan vakolati unga u faoliyat ko'rsatayotgan advokatlik tuzilmasi tomonidan berilgan order bilan tasdiqlanadi.

Advokatning xo'jalik sudida ish yuritish vakolatlari uni vakil qilgan shaxs nomidan barcha protsessual harakatlarni amalga oshirish

huquqini beradi. Ammo, vakil qilingan advokatning da'vo arizasini imzolash, ishni hakamlilik sudiga topshirish, da'vo talablaridan qisman yoki butunlay voz kechish va da'voni tan olish, da'vo predmetini yoki asosini o'zgartirish, kelishuv bitimini tuzish, vakolatlarni boshqa shaxsga topshirish (ishonib topshirish), sud hujjati ustidan shikoyat qilish, protest keltirish to'g'risidagi arizani imzolash, sud hujjatining majburiy tartibda ijro etilishini talab qilish, undirilgan mol-mulk yoki pulni olish harakatlarining har birini amalga oshirishga bo'lgan vakolatlari vakil qilayotgan shaxs bergan ishonchnomada maxsus nazarda tutilgan bo'lishi kerak.

Agarda ko'rsatilgan huquqlar ishonchnomada maxsus nazarda tutilgan bo'lmasa, advokat ularni amalga oshirishga haqli emas.

XPKning 23-moddasiga asosan xo'jalik sudiga quyidagi ishlar taalluqlidir:

1) iqtisodiyot sohasida yuridik shaxslar (bundan buyon matnda tashkilotlar deb yuritiladi), yuridik shaxs tuzmagan holda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan va yakka tartibdagi tadbirkor maqomini qonunda belgilangan tarzda olgan fuqarolar o'rtasidagi (bundan buyon matnda fuqarolar deb yuritiladi) fuqaroviy, ma'muriy va boshqa huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan nizolarga doir ishlar;

2) iqtisodiyot sohasida tashkilotlar va fuqarolarning huquqlari vujudga kelishi, o'zgarishi yoki bekor bo'lishi uchun ahamiyatga ega bo'lgan faktlarni aniqlash (bundan buyon matnda yuridik ahamiyatga ega bo'lgan faktlarni aniqlash deb yuritiladi) to'g'risidagi ishlar;

3) tashkilotlar va fuqarolarning bankrotligi to'g'risidagi ishlar.

Qonun bilan xo'jalik sudiga taalluqli ishlar jumlasiga boshqa ishlar ham kiritilishi mumkin.

Xo'jalik sudi o'ziga taalluqli ishlarni, agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida boshqacha tartib nazarda tutilgan bo'lmasa, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan O'zbekiston Respublikasi tashkilotlari va fuqarolari, shuningdek, chet el tashkilotlari, chet el investitsiyalari ishtirokidagi tashkilotlar, xalqaro tashkilotlar, chet el fuqarolari, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokida ko'radi.

O'zaro bog'liq bo'lib, ba'zilar xo'jalik sudiga, boshqalari esa umumiy yurisdiksiya sudiga taalluqli bo'lgan bir necha talab birlashtirilgan taqdirda, hamma talablar umumiy yurisdiksiya sudida ko'rilishi kerak.

XPKning 24-moddasiga binoan xo'jalik sudi quyidagilarni hal etadi:

1) tuzilishi qonunda nazarda tutilgan shartnoma yuzasidan chiqqan kelishmovchiliklar yoki shartnoma yuzasidan chiqqan bo'lib,

hal etish uchun xo'jalik sudiga topshirish haqida taraflar o'zaro kelishgan ixtiloflar;

2) shartnoma shartlarini o'zgartirish yoki shartnomani bekor qilish haqidagi nizolar;

3) mulk huquqini tan olish to'g'risidagi nizolar;

4) majburiyatlar bajarilmaganligi yoki tegishli darajada bajarilmaganligi to'g'risidagi nizolar;

5) mulkdor yoki mulkning boshqa qonuniy egasi tomonidan mol-mulkni boshqa shaxsning qonunsiz egaligidan talab qilib olish to'g'risidagi nizolar;

6) mulkdorning yoki mol-mulkning boshqa qonuniy egasining huquqlari egalik qilishdan mahrum etish bilan bog'liq bo'lmagan holda buzilganligi to'g'risidagi nizolar;

7) yetkazilgan zararni qoplash to'g'risidagi nizolar;

8) sha'n, qadr-qimmat va ishchanlik obro'sini himoya qilish to'g'risidagi nizolar;

9) davlat organlari va fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining qonun hujjatlariga muvofiq bo'lmagan, tashkilotlar va fuqarolarning huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini buzadigan hujjatlarini (butunlay yoki qisman) haqiqiy emas deb topish to'g'risidagi nizolar;

10) undirish so'zsiz (akseptsiz) tartibda amalga oshiriladigan ijro hujjatini yoki boshqa hujjatni ijro etilishi mumkin emas deb topish to'g'risidagi nizolar;

11) davlat ro'yxatiga olishni rad etganlik yoki belgilangan muddatda davlat ro'yxatiga olishdan bosh tortganlik ustidan berilgan shikoyat;

12) agar qonunda so'zsiz (akseptsiz) tartibda jarima undirilishi nazarda tutilmagan bo'lsa nazorat qiluvchi organlar tomonidan tashkilotlar va fuqarolardan jarimalar undirish to'g'risidagi nizolar;

13) nazorat qiluvchi organlar tomonidan qonun hujjatlarining talablarini buzgan holda so'zsiz (akseptsiz) tartibda hisobdan chiqarilgan pul mablag'larini budjetdan qaytarish to'g'risidagi nizolar.

Xo'jalik sudi o'zining vakolat doirasiga kiritilgan boshqa nizolarni ham hal qiladi.

XPKning 25-moddasiga ko'ra fuqarolik huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan yoki kelib chiqishi mumkin bo'lgan hamda xo'jalik sudiga taalluqli bo'lgan nizo taraflarning kelishuviga binoan, xo'jalik sudi qaror chiqargunga qadar hakamlilik sudiga ko'rish uchun topshirilishi mumkin.

Xo'jalik sudi tomonidan ko'riladigan, hakamlilik sudining hal qiluv qarori bilan bog'liq ishlarga quyidagilar kiradi:

1) hakamlik sudlarining hal qiluv qarorlarini bekor qilish to'g'risidagi arizalar bo'yicha ishlar;

2) hakamlik sudlarining hal qiluv qarorlarini majburiy ijro etish uchun ijro varaqalari berish to'g'risidagi arizalar bo'yicha ishlar.

Xo'jalik sudlari mazkur ishlarni XPKning 20¹—20²-boblarida ko'rsatilgan istisno va qo'shimchalar bilan birgalikda xo'jalik sudlov ishlarini yuritishning umumiy qoidalariga binoan ko'rib chiqadi.

Xo'jalik sudlov ishlarini yuritishda ishtirok etayotgan advokatning huquqiy maqomi uni vakil qiluvchining huquqiy maqomi bilan bevosita bog'liq. Chunki advokat xo'jalik sudlov ishlarini yuritishda ishonch bildiruvchining vakili sifatida u bilan birga yoki mustaqil ishtirok etib, ishonch bildiruvchi ega bo'lgan protsessual huquqlardan foydalanadi hamda protsessual qonun bilan unga yuklatilgan majburiyatlarni bajaradi.

9.2. Xo'jalik protsessining sudgacha bo'lgan bosqichida advokat

Jinoyat protsessidan farqli ravishda fuqarolik protsessidagi singari xo'jalik protsessida sudga qadar ish yuritish bosqichi qonunda nazarda tutilmagan. Ammo xo'jalik protsessida taraflarning vakili sifatida qatnashuvchi advokatning o'z ishonch bildiruvchisiga yuridik yordam ko'rsatish bilan bog'liq faoliyati nizo xo'jalik sudida ko'rib chiqilishidan ancha ilgari boshlanadi. Shuning uchun advokat — vakilning unga ishonch bildiruvchiga yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida murojaat qilganidan to' xo'jalik sudida ish yuritish boshlanguniga qadarg bo'lgan harakatlari shartli ravishda advokatning xo'jalik protsessining sudga qadar bosqichidagi faoliyati deb nomlanadi.

Advokatning xo'jalik protsessining sudga qadar bosqichidagi faoliyati o'z mazmuniga ko'ra odatda **tashkiliy va sud protsessiga tayyorgarlik ko'rish** harakatlaridan iborat bo'ladi.

Sudga qadar bosqichda advokat quyidagi **tashkiliy** xususiyatga ega bo'lgan masalalarni hal qilishi lozim:

I. Yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida bitim (shartnoma) tuzish va ishonch bildiruvchining manfaatlari yuzasidan sudda vakillik qilish uchun belgilangan tartibda order olish. Bunda advokat quyidagilarni amalga oshiradi: a) hal qilinishi lozim bo'lgan nizo yoki boshqa ish mazmunini bilan dastlabki tarzda tanishish; b) advokat xizmatiga haq to'lash shartlarini va advokat tomonidan ko'rsatiladigan yuridik xizmat doirasini kelishish; d) yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida bitim (shartnoma) tuzish va uni imzolash; e) xo'jalik sudida qatnashish (ishtirok etish) to'g'risida topshiriqni qabul qilish. Bunda advokat

ishonch bildiruvchidan ishni xo'jalik sudida yuritishda amalga oshiradigan ishlari haqida aniq ko'rsatmalar (imkoni boricha yozma) olishi lozim. Advokat topshiriqni qabul qilishida ishonch bildiruvchini o'z ish uslubi bilan tanishtirishi, ammo hech qachon u uchun ijobiy natijaga erishishni kafolatlamasligi kerak; f) advokatning topshirilgan ishni sudda yuritishga bo'lgan vakolatini tasdiqlovchi order rasmiylashtirilishi. Shuni nazarda tutish kerakki, order advokatga sudda qatnashish huquqini beradi, ammo uning xo'jalik sudida vakil sifatida qatnashishi e'tiborga olingan holda advokatning vakolatlari ishonch bildiruvchi tomonidan qonunda belgilangan tartibda berilgan ishonchnomada ifoda etilgan bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Xo'jalik protsessual kodeksining 52-moddasiga ko'ra xo'jalik sudida ish yuritish vakolatlari vakilga uni vakil qilgan shaxs nomidan barcha protsessual harakatlarni amalga oshirish huquqini beradi, da'vo arizasini imzolash, ishni hakamlilik sudiga topshirish, da'vo talablaridan qisman yoki butunlay voz kechish va da'voning tan olish, da'vo predmetini yoki asosini o'zgartirish, kelishuv bitimini tuzish, vakolatlarni boshqa shaxsga topshirish (ishonib topshirish), sud hujjati ustidan shikoyat qilish, protest keltirish to'g'risidagi arizani imzolash, sud hujjatining majburiy tartibda ijro etilishini talab qilish, undirilgan mol-mulk yoki pulni olish bundan mustasno. Vakilning ushbu moddada ko'rsatib o'tilgan harakatlarning har birini amalga oshirishga bo'lgan vakolatlari vakil qilayotgan shaxs bergan ishonchnomada maxsus nazarda tutilgan bo'lishi kerak.

2. Ishonch bildiruvchi nomidan advokatga bajarilishi shart bo'lgan ko'rsatmalar berish huquqiga ega shaxsni va u bilan o'zaro munosabatlar tartibini aniqlash.

3. Ishonch bildiruvchidan ish yuzasidan dastlabki hujjatlar va axborotlarni olish.

Xo'jalik protsessining sudga qadar bosqichida advokat quyidagi **tayyorgarlik** xususiyatiga ega bo'lgan harakatlarini amalga oshiradi.

Ishonch bildiruvchi taqdim etgan dastlabki hujjatlar va axborotlarni o'rganish. Mazkur hujjatlar va axborotlarni tahlil qilish orqali advokat quyidagilarni aniqlashi lozim bo'ladi:

- nizoli-huquqiy munosabatning turi va xususiyatlari;
- nizoning mohiyati va vujudga kelish sabablari;
- nizoli-huquqiy munosabat qaysi normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinishi;
- ishonch bildiruvchining manfaatlarini himoya qilish uchun amalga oshirilishi lozim bo'lgan harakatlar. Shu jumladan tegishli tashkilotlar, shaxslarga advokat so'rovi yuborish zaruriyati;

— mavjud yozma dalillar (hujjatlar)ni tegishlilik va maqbulligi nuqtayi nazaridan huquqiy baholash.

Shundan so'ng advokat ish yuzasidan huquqiy pozitsiyani va uning asosida ish yuritishning taktikasini ishonch bildiruvchi bilan kelishgan holda aniqlaydi. Bunda advokat isbotlash predmeti, doirasi va vositalarini aniqlashi hamda ishonch bildiruvchiga ishni suddan tashqari tartibda hamda nizoni sudga qadar hal qilish tartibiga rioya qilinishi lozimligini tushuntirishi kerak.

Advokat yuqoridagilarni va ishning boshqa holatlarini baholab, nizoni sudga qadar hal qilish choralarini ko'rish yoki xo'jalik sudiga murojaat qilish masalasini ishonch bildiruvchi bilan kelishgan holda hal qiladi.

Nizoli masalani hal qilishda advokat sudga murojaat qilish uchun sudga qadar tayyorgarlik xususiyatiga ega harakatlar yakunida nizoning mohiyati va huquqiy xususiyatini hisobga olgan holda sud buyrug'ini berish to'g'risida ariza, da'vo arizasi, yuridik ahamiyatga ega bo'lgan faktlarni aniqlash to'g'risidagi ariza va zaruriyatga qarab boshqa protsessual hujjatlarni tayyorlashi mumkin.

Ko'pchilik holatlarda advokat sud buyrug'ini berish to'g'risida ariza yoki da'vo arizasini tayyorlashini hisobga olgan holda ko'rsatilgan hujjatlarga qo'yiladigan talablarni ko'rib chiqamiz.

Sud buyrug'ini berish to'g'risidagi ariza. Sud buyrug'i kreditorning pul summasini undirish yoki undiruvni qarzdorning mol-mulkiga qaratish haqidagi yoxud qarzdordan nizosiz talablar bo'yicha mol-mulkni talab qilib olish to'g'risidagi arizasi bo'yicha sudya chiqargan hujjatdir.

Sud buyrug'i ijro hujjati kuchiga ega. Sud buyrug'i bo'yicha undiruv buyruq berilgandan so'ng o'n kunlik muddat o'tgach, sud hujjatlarini ijro etish uchun belgilangan tartibda amalga oshiriladi (XPKning 102-moddasi).

Sud buyrug'i sudya tomonidan quyidagi hollarda yakka tartibda beriladi:

1) soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha boqimondalarni undirishni tashkilotlar va fuqarolarning mol-mulkiga qaratish to'g'risida talab qo'yilsa;

2) kommunal xizmatlar va aloqa xizmatlari to'lovlari bo'yicha qarzdorlikni undirish to'g'risida tasdiqlovchi hujjatlarga asoslangan talab qo'yilsa;

3) hujjatlar asosida tan olingan debitorlik qarzini undirish to'g'risida talab qo'yilsa;

4) talab to'lanmagan, akseptlanmagan va akseptga sana qo'yilmagan veksel notarius tomonidan protest qilinishiga asoslansa;

5) lizing beruvchi tomonidan lizing oluvchidan o'z mol-mulkini talab qilib olish to'g'risida talab qo'yilsa (XPKning 103-moddasi).

Ariza xo'jalik sudiga yozma shaklda sudlovga tegishlilikning umumiy qoidalari bo'yicha beriladi. U kreditor yoki uning vakili tomonidan imzolanadi. Vakil tomonidan imzolanadigan arizaga ishonchnoma ilova qilinadi.

Arizada quyidagilar ko'rsatilishi kerak:

- 1) ariza berilayotgan xo'jalik sudining nomi;
- 2) kreditorning, qarzdorning nomi va ularning manzillari;
- 3) kreditorning qonun hujjatlariga asoslangan talabi;
- 4) talabga asos bo'lgan holatlar va ularni tasdiqlovchi dalillar;
- 5) undiriladigan summaning hisob-kitobi, lizing obyekti talab qilib olingan taqdirda esa lizing shartnomasida belgilangan, to'lanmagan to'lovlarning lizing beruvchining lizing shartnomasi muddati tugaguniga qadar qolgan davrdagi daromadini chegirib tashlagan holdagi summaning hisob-kitobi;

6) ilova qilingan hujjatlar ro'yxati (XPKning 104-moddasi).

Kreditor sud buyrug'ini berish to'g'risida ariza berganida qarzdor-ga shu arizaning nusxasini topshirishi shart.

Sud buyrug'ini berish to'g'risidagi ariza uchun sudga da'vo bilan umumiy tartibda murojaat qilganda nizolashilayotgan summa asosida hisoblab chiqilgan stavkaning ellik foizi miqdorida davlat boji to'lanadi.

Sud buyrug'ini berish to'g'risidagi arizani qabul qilish rad etilgan taqdirda undiruvchi to'lagan davlat boji undiruvchi tomonidan qarzdorga umumiy tartibda da'vo taqdim etilganda to'lanishi lozim bo'lgan boj hisobiga o'tkaziladi.

Da'vo arizasi. Da'vo arizasi xo'jalik sudiga yozma shaklda beriladi. U da'vogari yoki uning vakili tomonidan imzolanadi. Da'vo arizasida quyidagilar ko'rsatilishi kerak:

- 1) ariza berilayotgan xo'jalik sudining nomi;
- 2) ishda ishtirok etuvchi shaxslarning nomi, ularning pochta manzillari;
- 3) agar da'vo baholanishi lozim bo'lsa, da'voning bahosi;
- 4) da'vo talablariga asos bo'lgan holatlar;
- 5) da'vo talablarining asoslarini tasdiqlovchi dalillar;
- 6) undiriladigan yoki nizolashilayotgan summaning hisob-kitobi;
- 7) da'vogarning qonun hujjatlarini dalil qilib keltirgan talablari, da'vo bir necha javobgarga nisbatan taqdim etilganda esa - ularning har biriga qo'yilgan talablar;
- 8) nizoni javobgar bilan sudgacha hal qilish (talabnoma yuborish) tartibiga rioya etilganligi to'g'risidagi ma'lumotlar, agar bu shu

toifadagi nizolar uchun qonunda yoki shartnomada nazarda tutilgan bo'lsa;

9) ilova qilinayotgan hujjatlar ro'yxati.

Da'vo arizasida, agar nizoni to'g'ri hal qilish uchun zarur bo'lsa, boshqa ma'lumotlar ham, shuningdek, da'vogarda mavjud iltimosnomalar ko'rsatiladi.

Da'vogar da'vo taqdim etganda ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarga da'vo arizasining va unga ilova qilingan, bu shaxslarda bo'lmagan hujjatlarning nusxalarini yuborishi shart.

Da'vo arizasiga quyidagi tasdiqlovchi hujjatlar ilova qilinadi:

1) belgilangan tartibda va miqdorda davlat boji to'langanligini;

2) da'vo arizasining va unga ilova qilingan hujjatlarning nusxalari yuborilganligini;

3) nizoni javobgar bilan sudgacha hal qilish (talabnoma yuborish) tartibiga rioya etilganligini, agar bu shu toifadagi nizolar uchun qonunda yoki shartnomada nazarda tutilgan bo'lsa;

4) da'vo talablariga asos bo'lgan holatlarni.

Agar da'vo arizasi da'vogarning vakili tomonidan imzolangan bo'lsa, uning da'vo taqdim etishga vakolatli ekanligini tasdiqlovchi ishonchnoma ilova qilinadi.

Shartnoma tuzishga majbur etishlik to'g'risidagi arizaga shartnoma loyihasi ilova qilinadi.

9.3. Advokat va birinchi instansiya sudida ish yuritish

Ishni birinchi instansiya sudida ko'rib chiqish xo'jalik protsessi-ning eng muhim bosqichi hisoblanib, unda ish mazmunan hal qilinadi va nizo yuzasidan qonunga asoslangan hal qiluv qarori chiqariladi. Birinchi instansiya sudining hal qiluv qaroridan taraflar yoki ulardan biri qanoatlanmagan, ya'ni rozi bo'lmagan taqdirda hal qiluv qarori ustidan apellatsiya tartibida, keyinchalik esa kassatsiya, nazorat tartibida shikoyat berish imkoniyati vujudga keladi. Shuning uchun ham birinchi instansiya sudida xo'jalik protsessida qatnashayotgan advokatning o'ziga berilgan barcha protsessual huquqlardan va ishonch bildiruvchining manfaatlarini himoya qilish vositalaridan foydalangan holda o'z ishonch bildiruvchisining manfaatlariga to'g'ri keladigan asoslantirilgan yuridik pozitsiyani ishlab chiqishi hamda uni samarali amalga oshirishi alohida ahamiyat kasb etadi.

Shuni nazarda tutish kerakki birinchi instansiya sudida da'vogarning vajlari da'vo arizasi yoki boshqa arizada aniq bayon etilgan bo'ladi. Javobgarning advokati esa o'z vaqtida da'vo arizasiga e'tiroz tayyorlashi va unda ishonch bildiruvchi bilan kelishilgan

moddiy va protsessual qonun hujjatlariga asoslangan yuridik pozitsiyasini bayon etishi lozim bo'ladi.

Xo'jalik protsessual kodeksining 108-moddasiga ko'ra qarzdor unga sud buyrug'ini berish to'g'risidagi ariza nusxasi topshirilgan paytdan boshlab o'n kunlik muddatda xo'jalik sudiga kreditor talablariga qarshi e'tirozlarini tasdiqlovchi hujjatlar ilova qilingan fikr-mulohazasini taqdim etishga haqli.

Belgilangan muddatda qarzdor tomonidan fikr-mulohaza berilmasligi, shuningdek, uning bildirilgan talabga roziligi sud buyrug'ini berish uchun asos bo'ladi.

Fikr-mulohaza qarzdor yoki uning vakili tomonidan imzolandi. Vakil tomonidan imzolangan fikr-mulohazaga ishonchnoma ilova qilinadi.

Da'vo arizasi yuzasidan esa Xo'jalik protsessual kodeksining 119-moddasiga ko'ra ishda ishtirok etuvchi shaxs da'vo arizasi yuzasidan da'voga qarshi e'tirozlarini tasdiqlovchi hujjatlar ilova qilingan fikr-mulohazasini ishda ishtirok etuvchi shaxslarga fikr-mulohazaning hamda ularda bo'lmagan hujjatlarning nusxalari yuborilganini tasdiqlovchi dalillarni ish ko'riladigan kungacha yetib borishini ta'minlaydigan muddatda xo'jalik sudiga yuborishga haqli.

Mulohazada quyidagilar ko'rsatiladi:

- 1) fikr-mulohaza yuborilayotgan xo'jalik sudining nomi;
- 2) da'vogarning nomi va ishning tartib raqami;
- 3) da'vo talablari rad etilgan taqdirda, da'vogarning talablarini to'liq yoki qisman rad etishning qonun hujjatlariga asoslangan sabablari, shuningdek, e'tirozlarni asoslovchi dalillar;
- 4) fikr-mulohazaga ilova qilinayotgan hujjatlar ro'yxati;
- 5) boshqa ma'lumotlar, shuningdek, javobgarda mavjud bo'lgan iltimosnomalar.

Fikr-mulohaza ishda ishtirok etuvchi shaxs yoki uning vakili tomonidan imzolandi. Vakil tomonidan imzolangan fikr-mulohazaga uning ishini yuritishga vakolati borligini tasdiqlovchi ishonchnoma ilova qilinadi.

Javobgarning advokati ish bo'yicha hal qiluv qarori qabul qilinishiga qadar dastlabki da'vo bilan birga ko'rib chiqish uchun birinchi instansiya sudiga da'vogarga qarshi da'vo taqdim etishga haqli. Qarshi da'vo taqdim etish da'vo taqdim etishning umumiy qoidalari bo'yicha amalga oshiriladi.

Qarshi da'vo quyidagi hollarda qabul qilinadi:

- 1) qarshi talab dastlabki talabni hisob qilishga qaratilgan bo'lsa;
- 2) qarshi da'voni qanoatlantirish dastlabki da'voni qanoatlantirishni to'liq yoki qisman mumkin bo'lmaydigan qilib qo'ysa;

3) qarshi da'vo bilan dastlabki da'vo o'rtasida o'zaro bog'liqlik bo'lib, ularni birgalikda ko'rib chiqish nizoni tez va to'g'ri ko'rishga olib kelsa.

Birinchi instansiya sudi tomonidan ishni sudda ko'rishga tayyorlash to'g'risidagi ajrim chiqarilgan kundan boshlab ish bir oydan ortiq bo'lmagan muddatda ko'rilishi va hal qiluv qarori qabul qilinishi lozim. Alohida hollarda ishni ko'rish muddati xo'jalik sudining raisi tomonidan bir oydan oshmagan muddatga uzaytirilishi mumkin. Xo'jalik sudida ishni ko'rib chiqish vaqti va joyi to'g'risida ishda ishtirok etuvchi shaxslar xabardor qilinishi shart. Xo'jalik sudida ish birinchi instansiya sudining majlisida ko'riladi. Xo'jalik sudi majlisi XPKning 126-moddasiga rioya qilgan holda o'tkaziladi.

Birinchi instansiya xo'jalik sudi majlisida ishtirok etayotgan advokat zaruriyat bo'lgan hollarda sud tarkibi prokuror, ekspert, sud majlisi kotibi va tarjimonni rad etish huquqidan foydalanishi mumkin.

Xo'jalik protsessida o'z ishonch bildiruvchisi manfaatlarini himoya qilayotgan advokat:

- ish materiallari bilan tanishish, ulardan ko'chirmalar qilish va nusxalar olish;

- rad qilish;

- dalillar taqdim etish va sud majlisi boshlanguniga qadar ishda ishtirok etayotgan boshqa shaxslar tomonidan taqdim etilgan dalillar bilan tanishish;

- dalillarni tekshirishda ishtirok etish;

- ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarga savollar berish, iltimosnomalar kiritish, tushuntirishlar berish, ishni ko'rish jarayonida vujudga kelgan barcha masalalar yuzasidan o'z vajlarini keltirish;

- ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslar tomonidan keltirilgan iltimosnomalar bilan tanishish, ularga e'tiroz bildirish;

- ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslar tomonidan berilgan shikoyatlar bilan tanishish, ish yuzasidan qabul qilingan sud hujjatlaridan nusxalar olish;

- sud hujjatlari ustidan shikoyatlar berish;

Xo'jalik protsessual kodeksida nazarda tutilgan boshqa huquqlardan foydalanadi.

Advokat o'z protsessual huquqlaridan insof bilan foydalanishi shart. Xo'jalik protsessida ishtirok etayotgan shaxslarning, shu jumladan advokatning protsessual huquqlaridan foydalanishda suiiste'molchiliklarga yo'l qo'yilishi ular uchun nomaqbul oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Advokatning ishni ko'rish bilan bog'liq barcha iltimosnomalari asoslantirilgan bo'lishi, yozma shaklda berilishi yoki sud majlisi bayonnomasiga kiritilishi lozim.

Iltimosnomalar va arizalarni ko'rib chiqish natijasi bo'yicha xo'jalik sudi ajrim chiqaradi. Iltimosnoma rad qilingan taqdirda advokat sud muhokamasi davomida keyinchalik bu iltimosnomani qaytadan kiritish huquqiga ega.

Advokat ikkinchi taraf tomonidan taqdim etilgan dalillarning haqiqiyligini tekshirish maqsadida tegishli ekspertiza tayinlash to'g'risida, boshqa dalillarni talab qilib olish to'g'risida yoki boshqa choralarni ko'rish to'g'risida sudga iltimosnoma kiritish huquqiga ega. Advokat sudda ko'rilayotgan ishning xususiyati va isbotlash predmetidan kelib chiqib, ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslar tomonidan taqdim etilgan dalillarning yetarli emasligi, ishonchga sazovor emasligi va maqbul emasligi to'g'risida masalani sud oldiga qo'yish uchun zarur bo'lgan barcha protsessual huquqlarga ega.

Ishni ko'rib chiqishda xo'jalik sudi ish bo'yicha dalillarni bevosita tekshiradi: ishda ishtirok etuvchi shaxslarning tushuntirishlarini, guvohlarning ko'rsatuvlarini, ekspertlarning xulosalarini eshitadi, yozma dalillar bilan tanishadi, ashyoviy dalillarni ko'zdan kechiradi.

Advokat xo'jalik sudiga o'zi tomonidan yoki ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslar tomonidan taqdim etilgan dalillar, taraflarning iltimosiga ko'ra sud tomonidan talab qilib olingan dalillar yuzasidan tushuntirishlar berish, sud majlisiga chaqirilgan guvohlar va ekspertlarga savol berish huquqiga ega. Barcha dalillar tekshirib bo'linganidan so'ng, sud majlisida raislik qiluvchi ishda ishtirok etuvchi shaxslardan ularda ish bo'yicha qo'shimcha materiallar bor-yo'qligini aniqlaydi. Bunday arizalar bo'lmasa, raislik qiluvchi ishni tekshirish tugaganligini e'lon qiladi va xo'jalik sudi hal qiluv qarori qabul qilish uchun chiqib ketadi.

Advokat sud majlisi bayonnomasi bilan tanishib chiqish va unga e'tirozlar bildirish huquqiga ega.

9.4. Advokat va apellatsiya, kassatsiya, nazorat instansiyasi sudlarida ish yuritish. Advokat va xo'jalik sudining qonuniy kuchga kirgan hujjatlarini yangi ochilgan holatlar bo'yicha qaytadan ko'rib chiqish

Advokat va apellatsiya instansiyasi sudida ish yuritish. Xo'jalik sudida ishni ko'rib chiqishda ishtirok etgan advokat—vakilga ishonch bildiruvchi shaxs tomonidan sud hujjati ustidan shikoyat qilish huquqi berilgan bo'lsa advokat birinchi instansiya xo'jalik sudining qonuniy

kuchga kirmagan hal qiluv qarori ustidan apellatsiya tartibida shikoyat berishi mumkin.

Xo'jalik protsessual kodeksining 158-moddasiga ko'ra apellatsiya shikoyati xo'jalik sudi hal qiluv qarorini qabul qilgandan keyin bir oy ichida beriladi. Xo'jalik sudining huquqiy ta'sir chorasini qo'llash to'g'risidagi ish bo'yicha hal qiluv qarori ustidan esa apellatsiya shikoyati hal qiluv qarori qabul qilinganidan keyin 10 kun ichida beriladi. Shuni nazarda tutish kerakki, apellatsiya shikoyati birinchi instansiyada hal qiluv qarorini qabul qilgan xo'jalik sudining apellatsiya instansiyasi tomonidan ko'rib chiqiladi.

Apellatsiya shikoyati advokat tomonidan Xo'jalik protsessual kodeksining 159-moddasi talablariga rioya qilingan holda tuzilishi lozim. Mazkur normaga ko'ra apellatsiya shikoyatida quyidagilar ko'rsatilishi kerak:

- 1) shikoyat yo'llangan xo'jalik sudining nomi;
- 2) shikoyat berayotgan shaxsning nomi;
- 3) ustidan shikoyat berilayotgan hal qiluv qarorini qabul qilgan xo'jalik sudining nomi, ishning tartib raqami va hal qiluv qarori qabul qilingan sana, nizingning predmeti;

- 4) shikoyat berayotgan shaxsning talablari va hal qiluv qarorini noto'g'ri deb hisoblashining asoslari, bunga dalil bo'lgan qonun hujjatlari hamda ish materiallari;

- 5) shikoyatga ilova qilinayotgan hujjatlar ro'yxati.

Apellatsiya shikoyati shikoyat berayotgan shaxs yoki uning vakili tomonidan apellatsiya protesti esa prokuror tomonidan imzolanadi. Vakil tomonidan imzolangan shikoyatga uning sud hujjatlari ustidan shikoyat qilish vakolatini tasdiqlovchi ishonchnoma, agar u avval shu ish bo'yicha berilmagan bo'lsa, ilova qilinadi.

Shikoyatga shikoyat nusxalari ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarga yuborilganligini tasdiqlovchi dalillar ilova qilinadi. Bundan tashqari shikoyatga davlat boji to'langanligini tasdiqlovchi dalillar ham ilova qilinadi.

Advokat apellatsiya shikoyatini berishda shuni nazarda tutishi kerakki, apellatsiya instansiyasi sudi qo'shimcha dalillarni agarda shikoyat berayotgan shaxs bu dalillarni o'ziga bog'liq bo'lmagan sabablarga ko'ra birinchi instansiya sudiga taqdim etish imkoniyatiga ega bo'lmaganligini asoslagan taqdirdagina qabul qiladi.

Advokat apellatsiya shikoyatining nusxalarini va unga ilova qilingan hujjatlarni ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarga yuborishi lozim. Bunda apellatsiya shikoyati va unga ilova qilingan hujjatlar ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarga yuborilganligini tasdiqlovchi hujjat (pochta chiptasi yoki boshqa hujjatlar) olinishi lozim. Ish-

da ishtirok etuvchi boshqa shaxs tomonidan berilgan apellatsiya shikoyatining nusxasini olgan advokat uning yuzasidan o'z yozma fikrini bayon etish huquqiga ega.

Advokat o'z yozma fikrining nusxalarini ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarga yuborishi hamda bu harakatning amalga oshirilganligini tasdiqlovchi dalillarni yozma fikr bilan birgalikda apellatsiya shikoyati ko'riladigan kungacha yetib borishini ta'minlaydigan muddatda xo'jalik sudiga yuborishga haqlidir. Shuni nazarda tutish kerakki, yozma fikrga advokat avval taqdim etilmagan hujjatlarni ilova qilishi mumkin. Bu holda yozma fikrga ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarga ularda bo'lmagan hujjatlarning nusxalari yuborilganligini tasdiqlovchi dalillar ilova qilinishi shart.

Ishni xo'jalik sudining apellatsiya instansiyasida ko'rib chiqishda advokat yangi guvohlar chaqirish, ekspertiza o'tkazish, ishga birinchi instansiya sudi tomonidan qo'shib qo'yish yoki talab qilib olish, rad etilgan dalillarni qo'shib qo'yish yoki talab qilib olish, shuningdek, ularni tekshirish to'g'risida iltimosnomalar kiritishga haqli.

Apellatsiya instansiyasi sudida ishtirok etayotgan advokat u birinchi instansiya sudida ega bo'lgan asosiy protsessual huquqlaridan foydalanadi.

Advokat o'z ishonch bildiruvchisi bilan kelishgan holda apellatsiya shikoyatidan voz kechish huquqiga ega.

Advokat va kassatsiya instansiyasi sudida ish yuritish. Advokat vakil birinchi yoki apellatsiya instansiyasi sudida qatnashgan yoki qatnashmaganligidan qat'i nazar, agarda ishonch bildiruvchi bilan xo'jalik sudining qonuniy kuchga kirgan hal qiluv qarori hamda apellatsiya instansiyasining qarori ustidan kassatsiya shikoyati berish va ishonch bildiruvchining manfaatlarini kassatsiya instansiyasi sudida himoya qilish to'g'risida bitim tuzgan bo'lsa kassatsiya shikoyati berish va kassatsiya instansiyasi sudining sud majlisida qatnashish huquqiga ega.

Advokat-vakil shuni nazarda tutishi lozimki, O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudi Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar xo'jalik sudlari tomonidan birinchi va apellatsiya instansiyalarida qabul qilingan hal qiluv qarorlari va qarorlarning qonuniyligini tekshiradi.

Oliy xo'jalik sudining Rayosati shu sud tomonidan birinchi instansiyada qabul qilingan hal qiluv qarorlarining qonuniyligini tekshiradi.

Kassatsiya shikoyati (protesti) O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudiga hal qiluv qarori, qaror qabul qilgan xo'jalik sudi orqali beriladi.

Hal qiluv qarori, qaror qabul qilgan xo'jalik sudi shikoyat (protest) tushgan kundan e'tiboran besh kunlik muddatda uni O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudiga ish bilan birga yuborishi shart.

Qonunga ko'ra kassatsiya shikoyati (protesti) xo'jalik sudining hal qiluv qarori yoki apellatsiya instansiyasining qarori qonuniy kuchga kirganidan keyin bir oy davomida berilishi mumkin. Agarda kassatsiya shikoyati berish muddati uzrli sabablarga ko'ra o'tkazib yuborilgan bo'lsa, advokat-vakil sudga bu muddatni tiklash to'g'risida il-timosnoma kiritishga haqli.

Advokat-vakil kassatsiya shikoyati matnini tayyorlashdan ilgari ish materiallari bilan, shuningdek, ishga oid boshqa hujjatlar bilan atroflicha tanishib chiqishi lozim. Ish materiallari va boshqa hujjat-lari bilan tanishib chiqqach, advokat o'z ishonch bildiruvchisiga ish yuzasidan o'z huquqiy pozitsiyasini ma'lum qilishi hamda kassatsiya shikoyati berish orqali erishishi mumkin bo'lgan natija to'g'risida batafsil ma'lumot berishi zarur.

Kassatsiya shikoyatini tayyorlashda advokat qonun talablariga qat'iy rioya qilishi hamda o'zining har bir vajini ish materiallari va tegishli qonun hujjatlari bilan asoslantirishi lozim.

Kassatsiya shikoyatida quyidagilar ko'rsatilishi kerak:

- 1) shikoyat yo'llanayotgan xo'jalik sudining nomi;
- 2) shikoyat berayotgan shaxsning va ishda ishtirok etuvchi shaxs-larning nomi;
- 3) ustidan shikoyat berilayotgan hal qiluv qarorining yoki qaror-ni qabul qilgan xo'jalik sudining nomi, ishning tartib raqami va hal qiluv qarori, qaror qabul qilingan sana, nizo predmeti;
- 4) shikoyat bergan shaxsning talablari, moddiy yoxud protses-sual huquq normalarining buzilishi yoki noto'g'ri qo'llanilishi ni-madan iboratligi;
- 5) shikoyatga ilova qilinayotgan hujjatlar ro'yxati.

Kassatsiya shikoyatida (protestida) ishning holatlari isbotlanma-ganligini yoki ishda ishtirok etuvchi shaxslarning haqiqiy munosa-batlari to'g'risida hal qiluv qarori yoki qarorda bayon qilingan xu-losalar ishning holatlariga nomuvofiqligini dalil qilib keltirishga yo'l qo'yilmaydi.

Kassatsiya shikoyati uni berayotgan shaxs yoki uning vakili to-monidan imzolanadi. Vakil tomonidan imzolangan shikoyatga uning sud hujjatlari ustidan shikoyat qilish vakolatini tasdiqlovchi ishonch-noma, agar u avval ushbu ish bo'yicha taqdim etilmagan bo'lsa, ilova qilinadi.

Shikoyatga davlat boji to'langanligini va ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarga shikoyatning nusxalari yuborilganligini tasdiqlovchi dalillar ilova qilinadi.

Kassatsiya shikoyatini berayotgan advokat yoki uning ishonch bildiruvchisi ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarga shikoyat nusxasini va unga ilova qilingan, ularda bo'lmagan hujjatlarning nusxalarini yuboradi.

Agarda advokat-vakil kassatsiya shikoyati bergan tarafga qarshi taraf bo'lgan shaxsning manfaatlarini himoya qilayotgan bo'lsa kassatsiya shikoyatining nusxasini olganidan keyin uning yuzasidan o'z fikr-mulohazasini hamda ishda ishtirok etuvchi shaxslarga fikr-mulohaza nusxalari jo'natilganligini tasdiqlovchi hujjatlarni kassatsiya shikoyati ko'rib chiqiladigan kungacha yetib borishini ta'minlaydigan muddatda xo'jalik sudiga yuborishga haqlidir.

Fikr-mulohaza ishda ishtirok etuvchi shaxs yoki uning vakili tomonidan imzolanadi. Vakil tomonidan imzolangan fikr-mulohazaga uning ishini yuritishga vakolati borligini tasdiqlovchi ishonchnoma ilova qilinadi.

Advokat-vakil kassatsiya shikoyati berishda XPKning 180-moddasi normalarini ham hisobga olishi zarur. Mazkur modda normalariga ko'ra kassatsiya shikoyati quyidagi hollarda qaytariladi:

1) kassatsiya shikoyati imzolanmagan yoki uni imzolashga huquqi bo'lmagan shaxs yoxud mansab mavqei ko'rsatilmagan shaxs tomonidan imzolangan bo'lsa;

2) shikoyat hal qiluv qarorini qabul qilgan xo'jalik sudini chetlab o'tgan holda yuborilgan bo'lsa;

3) kassatsiya shikoyatiga ishda ishtirok etuvchi shaxslarga uning nusxalari jo'natilganini tasdiqlovchi dalillar ilova qilinmagan bo'lsa;

4) kassatsiya shikoyatiga belgilangan tartibda va miqdorda davlat boji to'langanligini tasdiqlovchi hujjatlar ilova qilinmagan bo'lsa, qonunda davlat boji to'lashni kechiktirish, bo'lib-bo'lib to'lash imkoniyati nazarda tutilgan hollarda esa, bu haqda iltimosnoma berilmagan yoxud iltimosnoma rad etilgan bo'lsa;

5) kassatsiya shikoyati belgilangan muddat o'tganidan keyin berilgan bo'lsa va o'tkazib yuborilgan muddatni tiklash to'g'risida iltimosnoma bo'lmasa;

6) kassatsiya shikoyatida moddiy yoki protsessual huquq normalarini buzish yoki noto'g'ri qo'llanish nimadan iboratligi ko'rsatilgan bo'lmasa;

7) ishda ishtirok etuvchi shaxslarga kassatsiya shikoyati ish yuritishga qabul qilingani to'g'risidagi ajrim yuborilgunga qadar

shikoyatni bergan shaxsdan uni qaytarish to'g'risida ariza tushgan bo'lsa.

Kassatsiya shikoyati birinchi instansiya sudining sudyasi tomonidan qaytariladi. Agar shikoyatni qaytarish asoslari kassatsiya instansiyasida aniqlangan bo'lsa, shikoyatni shu instansiya sudining sudyasi qaytaradi.

Kassatsiya shikoyatini qaytarish to'g'risida ajrim chiqariladi.

Kassatsiya shikoyatini qaytarish to'g'risida birinchi instansiya sudyasi tomonidan chiqarilgan ajrim ustidan kassatsiya instansiyasiga shikoyat qilinishi mumkin.

XPKning 180-moddasi birinchi qismining 1, 2, 3, 4, 6 -bandlarida ko'rsatilgan holatlar bartaraf etilgach, shikoyatni bergan shaxs kassatsiya shikoyati bilan xo'jalik sudiga umumiy tartibda yana murojaat qilishga haqli.

Zarurat bo'lgan hollarda ishonch bildiruvchi bilan kelishgan holda advokat-vakil xo'jalik sudi birinchi instansiya va apellatsiya instansiyasi sudlarida qabul qilingan hal qiluv qarorining, qarorning ijrosini kassatsiya instansiyasida ish yuritish tamomlangunga qadar to'xtatib turish haqida kassatsiya instansiyasi sudiga iltimosnoma kiritishga haqli.

Kassatsiya shikoyatlarini ko'rib chiqish, hal qilish tartibi XPKning 185—189-moddalarida mustahkamlab qo'yilgan.

Advokat va nazorat instansiyasi sudida ish yuritish. O'zbekiston Respublikasi xo'jalik sudlarining qonuniy kuchga kirgan hal qiluv qarorlari va qarorlari ustidan O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudining Raisi va uning o'rinbosarlari, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va uning o'rinbosarlari nazorat tartibida O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudining rayosatiga protest kiritish huquqiga ega.

Ishda ishtirok etuvchi shaxslarning vakili sifatida qatnashayotgan advokat nazorat tartibida protest keltirish to'g'risidagi arizani yuqorida ko'rsatilgan mansabdor shaxslarga berishga haqli. Advokat-vakil shuni nazarda tutishi kerakki, nazorat tartibida protest keltirish to'g'risidagi ariza mazmunan kassatsiya shikoyatiga qo'yiladigan talablarga javob berishi lozim. Arizaga sudning hal qiluv qarori nusxasi, agar ish apellatsiya, kassatsiya tartibida ham ko'rib chiqilgan bo'lsa, apellatsiya, kassatsiya instansiyasi sudlarining qarorlari nusxalari ham ilova qilinadi. Ko'rsatilgan talablarga rioya qilinmagan taqdirda nazorat tartibida protest keltirish to'g'risidagi ariza qaytariladi.

Sudning hal qiluv qarori qonuniy kuchga kirgan kundan e'tiboran uch yil o'tgandan keyin berilgan nazorat tartibida protest keltirish to'g'risidagi ariza ko'rib chiqilmaydi.

Nazorat tartibida protest keltirish to'g'risidagi ariza bir oylik muddatda, ish talab qilib olinadigan va tekshiriladigan hollarda esa ikki oygacha bo'lgan muddatda ko'rib chiqilishi kerak.

Protest keltirish uchun asoslar bo'lmaganda ariza bergan shaxsga arizani qanoatlantirmasdan qoldirish sabablari ko'rsatilib, yozma javob berilishi lozim.

Nazorat tartibida ariza berish bilan birga zarurat bo'lgan hollarda advokat-vakil xo'jalik sudining tegishli hal qiluv qarorining, qarorining ijrosini nazorat tartibida ish yuritish tamomlanguniga qadar to'xtatib turish to'g'risida ham ariza berish mumkin.

Hal qiluv qarorining ijrosini to'xtatib turish masalasi yuqorida ko'rsatilgan xo'jalik sudining qonuniy kuchga kirgan hal qiluv qarori va qarorlari ustidan nazorat tartibida protest keltirish huquqiga ega bo'lgan mansabdor shaxslar tomonidan hal qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudining Rayosati barcha xo'jalik sudlarining hal qiluv qarorlari va qarorlari ustidan keltirilgan protestlar bo'yicha ishlarni nazorat tartibida ko'radi.

Xo'jalik sudining hal qiluv qarori va qarorni nazorat tartibida qayta ko'rib chiqish to'g'risida ariza matnini tayyorlashda, shuningdek, ishni O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudi Rayosatida protest bilan ko'rib chiqishda ishtirok etayotgan advokat xo'jalik sudining mazmunan to'g'ri bo'lgan hal qiluv qarori, qaror yuzaki asoslar bo'yicha bekor qilinishi mumkin emasligi to'g'risidagi qoidani e'tiborga olishi lozim. Shuning uchun arizada xo'jalik sudining hal qiluv qarorini o'zgartirish yoki bekor qilish uchun asos bo'ladigan holatlar bayon etilishi kerak.

Oliy xo'jalik sudi Rayosatida protestni ko'rishda ishtirok etayotgan advokat o'z nutqida Rayosat a'zolarining e'tiborini aynan xo'jalik sudining hal qiluv qarori yoki qarorini o'zgartirish yoxud bekor qilishga asos bo'lib xizmat qiladigan holatlarga qaratishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi Oliy xo'jalik sudining Rayosati ishni nazorat tartibida ko'rib:

1) xo'jalik sudining hal qiluv qarorini, qarorni o'zgarishsiz, protestni esa qanoatlantirmasdan qoldirishga;

2) hal qiluv qarorini, qarorni to'la yoki qisman bekor qilib, ishni yangidan ko'rish uchun yuborishga;

3) hal qiluv qarorini, qarorni o'zgartirib yoki bekor qilib, ishni yangidan ko'rishga yubormasdan yangi qaror qabul qilishga;

4) hal qiluv qarorini, qarorni to'la yoki qisman bekor qilib, ish yuritishni tugatishga yoxud da'voni to'la yoki qisman ko'rmasdan qoldirishga;

5) ish bo'yicha ilgari qabul qilingan hal qiluv qarorlari yoki qarorlardan birini kuchda qoldirishga haqli.

Sud hujjatining noqonuniyligi yoki asossizligi hal qiluv qarorini, qarorni nazorat tartibida o'zgartirish yoki bekor qilish uchun asos bo'ladi.

Advokat va xo'jalik sudining qonuniy kuchga kirgan hujjatlarini yangi ochilgan holatlar bo'yicha qaytadan ko'rib chiqish. Xo'jalik sudi o'zi qabul qilgan va qonuniy kuchga kirgan sud hujjatini yangi ochilgan holatlar bo'yicha qayta ko'rish mumkin.

Qonuniy kuchga kirgan sud hujjatini yangi ochilgan holatlar bo'yicha qayta ko'rish to'g'risidagi ariza ishda ishtirok etuvchi shaxslar tomonidan shu hujjatni qabul qilgan xo'jalik sudiga sud hujjatini qayta ko'rish uchun asos bo'lib xizmat qiluvchi holatlar ochilgan kundan e'tiboran bir oydan kechiktirmay berilishi mumkin.

Arizaga uning nusxalari va unga ilova qilingan hujjatlarning nusxalari ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarga yuborilganini tasdiqlovchi hujjatlar ilova qilinadi.

Ariza belgilangan muddat o'tgandan keyin berilsa va o'tkazib yuborilgan muddatni tiklash to'g'risida iltimosnoma bo'lmasa yoxud ariza nusxalari va unga ilova qilingan hujjatlarning nusxalari ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarga yuborilganini tasdiqlovchi dalillar taqdim etilmasa, u sudya tomonidan arizachiga qaytariladi.

Arizani qaytarish to'g'risida ajrim chiqariladi.

Ajrim ustidan shikoyat qilish mumkin.

Birinchi instansiyada qabul qilinib, qonuniy kuchga kirgan hal qiluv qarori, ajrim shu hal qiluv qarorini, ajrimni qabul qilgan xo'jalik sudi tomonidan qayta ko'riladi.

Yangi ochilgan holatlar bo'yicha apellatsiya, kassatsiya yoki nazorat instansiyasining sud hujjati o'zgartirilgan yoki yangi sud hujjati qabul qilingan qarorlari va ajrimlarini qayta ko'rish xo'jalik sudining sud hujjati o'zgartirilgan yoki yangi sud hujjati qabul qilingan instansiyasi tomonidan amalga oshiriladi.

Xo'jalik sudi qonuniy kuchga kirgan sud hujjatini yangi ochilgan holatlar bo'yicha qayta ko'rish to'g'risidagi arizani u tushgan kundan e'tiboran bir oylik muddatda o'z majlisida ko'radi. Arizachi va ishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslar majlis vaqti va joyi to'g'risida topshirilganligi ma'lum qilinadigan buyurtma xat orqali xabardor qilinadi. Biroq ularning kelmaganligi arizani ko'rishga to'sqinlik qilmaydi.

Sud hujjatini yangi ochilgan holatlar bo'yicha qayta ko'rish uchun quyidagilar asos bo'ladi:

1) arizachiga ma'lum bo'lmagan va ma'lum bo'lishi mumkin bo'lmagan, ish uchun muhim holatlar;

2) guvohning bila turib yolg'on ko'rsatuvlar bergani, ekspertning bila turib yolg'on xulosa bergani, tarjimonning bila turib noto'g'ri tarjima qilgani, hujjatlar yoki ashyoviy dalillarning soxtaligi, bu hol sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlangan va noqonuniy yoki asoslanmagan sud hujjati qabul qilinishiga sabab bo'lgan bo'lsa;

3) ishda ishtirok etuvchi shaxslar yoxud ular vakillari yoki sudyalarning shu ishni ko'rish vaqtidagi sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlangan jinoiy qilmishlari;

4) ushbu hal qiluv qarorini qabul qilishga asos bo'lgan xo'jalik sudining hujjati yoki sudning hal qiluv qarori, hukmi yoxud boshqa organning qarori bekor qilinganligi.

Xo'jalik sudi qonuniy kuchga kirgan sud hujjatini yangi ochilgan holatlar bo'yicha qayta ko'rish to'g'risidagi arizani ko'rib, arizani qanoatlantiradi va sud hujjatini bekor qiladi yoxud qayta ko'rishni rad etadi.

Sud hujjatini yangi ochilgan holatlar bo'yicha qayta ko'rish to'g'risidagi arizani qanoatlantirishni rad etish haqidagi xo'jalik sudining ajrimi ustidan shikoyat qilish (protest keltirish) mumkin.

Sud hujjati bekor qilingan taqdirda ish xo'jalik sudi tomonidan XPKda belgilangan qoidalar bo'yicha ko'riladi.

9.5. Advokat va sud hujjatlarini ijro etish

Xo'jalik sudining qonuniy kuchga kirgan sud hujjatlari O'zbekiston Respublikasining butun hududida barcha davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan Xo'jalik protsessual kodeksida, «Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to'g'risida»gi Qonun va boshqa qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ijro etiladi.

Qonun hujjatlari normalariga ko'ra tarafklar, ya'ni undiruvchi va qarzdor ijro ishi yuritishda mustaqil ravishda yoki vakillari orqali ishtirok etishlari mumkin. Ko'pchilik hollarda ijro ishi yuritish taraflari yuridik yordamga muhtoj bo'lganligi tufayli advokat-vakillarning xizmatidan foydalanadi. Advokat-vakilning ijro ishi yuritishda ishtiroki ijro ishi yuritish tarafi bo'lmish jismoniy shaxsni ijro ishi yuritishda shaxsan ishtirok etish huquqidan mahrum etmaydi.

Ijro ishi yuritishda ishtirok etishga advokat-vakilni jalb etish u bilan ijro ishi yuritishda ishtirok etish to'g'risida bitim tuzish orqali amalga oshiriladi. Advokat-vakilning ijro ishi yuritishda ishtirok

etishga bo'lgan vakolatlari advokatlik tuzilmasi tomonidan berilgan order va ishonch bildiruvchi shaxs tomonidan berilgan ishonchnoma bilan tasdiqlanadi.

Ijro ishi yuritishda ishtirok etish to'g'risidagi topshiriqni qabul qilgan advokat-vakil quyidagilarni nazarda tutishi lozim. Advokat-vakil ijro ishi yuritishda ishtirok etish jarayonida o'zi vakillik qilayotgan ishonch bildiruvchi — ijro ishi yuritish tarafining huquq va majburiyatlariga ega bo'ladi. Bu huquq va majburiyatlar quyidagilardan iborat:

— ijro ishi yuritish materiallari bilan tanishish, ulardan ko'chirmalar, nusxalar olish;

— qo'shimcha materiallar taqdim etish, iltimosnomalar berish;

— ijro harakatlarini amalga oshirishda ishtirok etish, ijro harakatlari jarayonida og'zaki va yozma tushuntirishlar berish;

— ijro ishi yuritilishi davomida paydo bo'ladigan masalalar yuzasidan o'z vajlari va fikr-mulohazalarini bildirish;

— ijro ishi yuritishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarning iltimosnomalari, vajlari va fikr-mulohazalariga qarshi e'tiroz bildirish;

— rad qilish;

— sud ijrochisining harakatlari (harakatsizligi) ustidan shikoyat qilish.

Advokat-vakilning vakolatlari qonunga muvofiq berilgan va rasmiylashtirilgan ishonchnoma bilan tasdiqlangan bo'lishi shart.

Ijro ishi yuritishda ishtirok etuvchi advokat-vakil o'zini vakil qilgan shaxs nomidan ijro ishi yuritish bilan bog'liq barcha harakatlarni amalga oshirish huquqiga ega.

Vakil qilayotgan shaxs berayotgan ishonchnomada advokat-vakilning quyidagi harakatlarni amalga oshirish vakolatlari maxsus ko'rsatib o'tilgan bo'lishi kerak:

— ijro hujjatini ijroga topshirish va uni chaqirib olish;

— undiruvdan voz kechish;

— vakolatlarni boshqa shaxsga o'tkazish (ishonib topshirish);

— sud ijrochisining harakatlari (harakatsizligi) ustidan shikoyat berish va uni rad qilish;

— undirilgan mol-mulkni (shu jumladan pulni) olish;

— kelishuv bitimi tuzish.

Advokat-vakil ijro ishi yuritishda ishtirok etishga kirishish, ijro hujjatini ijroga topshirishdan avval ijro hujjatining qonun talablariga qanchalik muvofiq berilganligini tekshirib chiqishi shart.

Xo'jalik protsessual kodeksining 212-moddasiga ko'ra ijro varaqasida quyidagilar ko'rsatilishi kerak:

1) ijro varaqasini bergan xo'jalik sudining nomi;

- 2) ijro varaqasi berilgan ish va uning tartib raqami;
- 3) ijro etilishi lozim bo'lgan sud hujjati qabul qilingan sana;
- 4) undiruvchining va qarzdorning nomi, ularning manzillari;
- 5) sud hujjatining xulosa qismi;
- 6) sud hujjati qonuniy kuchga kirgan sana;
- 7) ijro varaqasi berilgan sana va uning amal qilish muddati.

Agar xo'jalik sudi tomonidan ijro varaqasi berilguncha sud hujjatini ijro etishni kechiktirish yoki bo'lib-bo'lib ijro etishga ruxsat berilgan bo'lsa, unda ijro varaqasining muddati qachondan o'ta boshlashi ko'rsatiladi.

Ijro varaqasini sudya imzolaydi va u xo'jalik sudining gerbli muhri bilan tasdiqlanadi.

Agarda ijro varaqasi yuqorida ko'rsatilgan talablarga javob bermasa bu hujjatning keyinchalik sud ijrochisi tomonidan qaytarilishining oldini olish maqsadida advokat-vakil ijro varaqasini bergan xo'jalik sudiga ijro varaqasidagi xatoliklarni tuzatish to'g'risidagi itimosnoma bilan murojaat etishi lozim.

Ijro varaqasini ijroga taqdim etishda advokat-vakil mazkur sud hujjatini ijroga taqdim etish muddatlariga rioya qilishi lozim. XPK-ning 213-moddasiga ko'ra ijro varaqasi xo'jalik sudining hujjati qonuniy kuchga kirgan kundan yoxud ijroni kechiktirish yoki bo'lib-bo'lib ijro etishda belgilangan muddat tugagan kundan yoxud ijro varaqasini ijroga taqdim etish uchun o'tkazib yuborilgan muddatni tiklash to'g'risida ajrim chiqarilgan kundan boshlab olti oydan kechiktirmasdan taqdim etilishi mumkin.

Agar sud hujjatining ijro etilishi to'xtatib turilgan bo'lsa, u to'xtatib turilgan vaqt ijro varaqasi ijroga taqdim etiladigan olti oylik muddatga qo'shib hisoblanmaydi.

Ijro varaqasini ijroga taqdim etish muddatlari o'tkazib yuborilgan taqdirda advokat xo'jalik sudiga mazkur muddatni tiklash to'g'risida ariza bilan murojaat etishi lozim bo'ladi.

Ijro varaqasini ijroga taqdim etish muddati xo'jalik sudi tomonidan uzrli deb topilgan sabablar bilan o'tkazib yuborilganda, o'tkazib yuborilgan muddat tiklanishi mumkin.

O'tkazib yuborilgan muddatni tiklash to'g'risidagi ariza sud hujjatini qabul qilgan xo'jalik sudiga yoki ijro etish joyi bo'yicha xo'jalik sudiga beriladi. Ariza xo'jalik sudining majlisida undiruvchi va qarzdor topshirilganligi ma'lum qilinadigan buyurtma xat orqali xabardor qilingan holda ko'riladi. Biroq ularning kelmaganligi arizani ko'rishga to'sqinlik qilmaydi.

Arizani ko'rish natijalari bo'yicha ajrim chiqarilib, u undiruvchi va qarzdorga yuboriladi.

Ajrim ustidan shikoyat qilish mumkin.

Ijro varaqasi yo'qotilgan taqdirda advokat-vakil sud hujjatni qabul qilgan xo'jalik sudiga ijro varaqasining dublikatini berish to'g'risidagi ariza bilan murojaat etadi.

Ariza ijro varaqasini ijroga taqdim etish uchun belgilangan muddat o'tguncha berilishi mumkin. Ariza xo'jalik sudining majlisida, undiruvchi va qarzdor topshirilganligi ma'lum qilinadigan buyurtma xat orqali xabardor qilingan holda ko'riladi. Biroq ularning kel-maganligi arizani ko'rishga to'sqinlik qilmaydi.

Arizani ko'rish natijalari bo'yicha ajrim chiqarilib, u undiruvchi va qarzdorga yuboriladi.

Xo'jalik sudi undiruvchi, qarzdor yoki advokat-vakil yoxud sud ijrochisining arizasiga ko'ra sud hujjatining ijrosini kechiktirish yoki uni bo'lib-bo'lib ijro etishga, ijro etish usulini va tartibini o'zgartirishga haqli.

Xo'jalik sudi qarzdorga hujjatni kechiktirib yoki bo'lib-bo'lib ijro etish imkonini berar ekan, Xo'jalik protsessual kodeksning 7-bobida nazarda tutilgan tartibda sud hujjatining ijro etilishini ta'minlash choralari ko'rish mumkin.

Sud hujjatining ijrosini kechiktirish yoki uni bo'lib-bo'lib ijro etish uni ijro etish usulini va tartibini o'zgartirish masalalari xo'jalik sudining majlisida, undiruvchi va qarzdor topshirilganligi ma'lum qilinadigan buyurtma xat orqali xabardor qilingan holda ko'riladi. Biroq, ularning hozir bo'lmasligi arizani ko'rib chiqishga to'sqinlik qilmaydi.

Sud hujjatining ijrosini kechiktirish yoki uni bo'lib-bo'lib ijro etish, ijro etish usuli va tartibini o'zgartirish to'g'risidagi ariza u berilgan kundan e'tiboran yigirma kunlik muddat ichida ko'rib chiqiladi. Arizani ko'rib chiqish natijalari bo'yicha ajrim chiqarilib, u undiruvchi hamda qarzdorga, shuningdek, sud hujjatini ijro etish sud ijrochisining ish yurituvida bo'lsa, sud ijrochisiga yuboriladi.

Agarda xo'jalik sudining hujjati ijro qilinganidan keyin bu hujjatni berishga asos bo'lgan xo'jalik sudining hal qiluv qarori, qarori o'zgartirilib yoki bekor qilinib, da'voni to'la yoki qisman rad etish to'g'risida yangi sud hujjati qabul qilinsa yoxud ish yuritish tugatilsa, yoxud da'vo ko'rilmagan qoldirilsa, advokat-vakil bekor qilingan yoki tegishli qismini o'zgartirilgan sud hujjati bo'yicha da'vogar foydasiga undirilgan hamma narsa javohgarga qaytarish, ya'ni sud hujjatining qaytarma ijrosini ta'minlash to'g'risidagi ariza bilan xo'jalik sudiga murojaat etishga haqli.

Sud hujjatining qaytarma ijrosi to'g'risidagi masala yangi sud hujjatini qabul qilgan xo'jalik sudi tomonidan hal qilinadi.

Agar sud hujjatini bekor qilish yoki o'zgartirish to'g'risidagi qarorda uning qaytarma ijrosi to'g'risida ko'rsatma berilmagan bo'lsa, javobgar birinchi instansiya xo'jalik sudiga tegishli ariza berishga haqli. Sud hujjatining qaytarma ijrosi to'g'risidagi javobgarning arizasini ko'rish natijalari bo'yicha ajrim chiqariladi.

Tashkilotning, fuqaroning arizasi bo'yicha xo'jalik sudi undirilgan pul mablag'lari, mol-mulk yoki uning qiymatini qaytarish to'g'risida ijro varaqasini beradi. Arizaga avval qabul qilingan sud hujjatining ijrosini tasdiqlovchi hujjat ilova qilinadi.

Ijro ishi yuritishda ishtirok etayotgan advokat-vakil o'z ishonch bildiruvchisining qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadida qonunda nazarda tutilgan boshqa harakatlarni ham amalga oshirish huquqiga ega.

9.6. Advokat va chet el tashkilotlari, xalqaro tashkilotlar va tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan chet ellik

fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi ishlar

O'zbekistonda bozor iqtisodiyotining huquqiy bazasi shakllantirilganligi, iqtisodiyotni rivojlantirish bozor iqtisodiyoti qonuniyatlariga asoslanishi hamda chet el investorlari uchun qulay imkoniyatlar yaratilganligi mamlakatimiz iqtisodiyotiga chet el investitsiyalarining keng jalb etilishini ta'minladi. Bugungi kunda yurtimizda ko'plab chet el korxonalari va chet ellik tadbirkorlar ham faoliyat yuritmoqdalar. Tabiiyki, xo'jalik yuritishda ayrim hollarda chet el tashkilotlari, xalqaro tashkilotlar va tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan chet ellik fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ham xo'jalik nizolarining ishtirokchilari bo'lib qolishlari mumkin. Bunday hollarda ular malakali yuridik yordamga muhtoj bo'ladilar. Ularga yuridik yordam ko'rsatishda advokatura (advokatlar) alohida o'rin tutadi. Shuning uchun ham chet el tashkilotlari, xalqaro tashkilotlar va tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan chet ellik fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilayotgan advokat bunday shaxslarga oid xo'jalik nizolarini xo'jalik sudlarida ko'rib chiqilishining o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olishi lozim.

Shuni nazarda tutishi kerakki, chet el tashkilotlari, xalqaro tashkilotlar va tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan chet ellik fuqarolar, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar o'zlarining buzilgan yoki

nizolashilayotgan huquqlari va qonun bilan muhofaza qilinadigan manfaatlarini himoya qilish uchun O'zbekiston Respublikasining xo'jalik sudlariga murojaat qilish huquqiga ega hamda bu huquqni amalga oshirishda advokat tomonidan ko'rsatiladigan malakali huquqiy yordamdan foydalanishlari mumkin.

O'zbekiston Respublikasi qonunlari barcha demokratik prinsiplarga javob beradi, shu jumladan chet ellik shaxslarning ham huquqlarini himoya qilishning teng kafolatlarini ta'minlaydi. Chunonchi, O'zbekiston Respublikasi Xo'jalik protsessual kodeksiga muvofiq chet ellik shaxslar O'zbekiston Respublikasi tashkilotlari va fuqarolari bilan baravar protsessual huquqlardan foydalanadilar va protsessual majburiyatlarni bajaradilar.

Chet ellik shaxslar ishtirokidagi sud ishlarini yuritish Xo'jalik protsessual kodeksiga muvofiq amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasining xo'jalik sudlari chet ellik shaxslar ishtirokidagi ishlarni, basharti javobgar tashkilot O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan, fuqaro esa shu hududda yashash joyiga ega bo'lsa, ko'radi.

O'zbekiston Respublikasining xo'jalik sudlari chet ellik shaxslar ishtirokidagi ishlarni quyidagi hollarda ham ko'rishga haqli:

1) chet ellik shaxsning filiali yoki vakolatxonasi O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan bo'lsa;

2) javobgar O'zbekiston Respublikasi hududida mol-mulkka ega bo'lsa;

3) da'vo O'zbekiston Respublikasi hududida ijro etilishi lozim bo'lgan yoki ijro etilgan shartnomadan kelib chiqsa;

4) mol-mulkka etkazilgan ziyonni qoplash to'g'risidagi ish bo'yicha ziyonni qoplash to'g'risidagi talabni qo'yishga asos bo'lib xizmat qilgan harakat yoki boshqa holat O'zbekiston Respublikasi hududida sodir etilgan bo'lsa;

5) da'vo O'zbekiston Respublikasi hududidagi asossiz boyishdan kelib chiqsa;

6) sha'n, qadr-qimmat va ishchanlik obro'sini himoya qilish to'g'risidagi ish bo'yicha davogar O'zbekiston Respublikasida turgan bo'lsa;

7) bu haqda O'zbekiston Respublikasi tashkiloti yoki fuqarosi bilan chet ellik shaxs o'rtasida kelishuv mavjud bo'lsa.

Binolarga, inshootlarga, yer uchastkalariga nisbatan mulk huquqini tan olish, binolar, inshootlar, yer uchastkalarini o'zganing qonunsiz egaligidan talab qilib olish, mulkdorning yoki qonuniy egalik qiluvchining huquqlari buzilishini bartaraf etish bilan bog'liq ishlar,

basharti egalik qilishdan mahrum etish bilan bog'liq bo'lmasa, bino, inshoot, yer uchastkasi joylashgan yerda ko'riladi.

Yo'lovchi, bagaj va yuk tashish shartnomasidan kelib chiqadigan tashuvchilarga da'volar bo'yicha ishlar, shu jumladan tashuvchi javobgarlardan biri bo'lganda ham, transport tashkilotining organi joylashgan erda ko'riladi.

Xo'jalik sudi tomonidan XPKda nazarda tutilgan qoidalarga riya qilgan holda ko'rish uchun qabul qilingan ish, garchi ish yuritish davomida ishda ishtirok etuvchi shaxslarning turgan joyi o'zgarishi yoki boshqa holatlar tufayli boshqa davlat sudining sudloviga o'tsada, mazmunan hal qilinaveradi.

Xo'jalik sudida chet davlatga nisbatan da'vo taqdim etishga, uni uchinchi shaxs sifatida ishda ishtirok etishga jalb qilishga, chet davlatga qarashli bo'lgan va O'zbekiston Respublikasi hududida turgan mol-mulkni xatlash va unga nisbatan da'voni ta'minlash bo'yicha boshqa choralarniqo'llashga, xo'jalik sudining hal qiluv qarorini majburiy ijro etish tartibida undiruvni shu mol-mulka qaratishga, agar O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida yoki xalqaro shartnomalarida boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo'lsa, tegishli davlatning vakolatli organlari roziligi bilangi-na yo'l qo'yiladi.

Xalqaro tashkilotlarning sud immuniteti O'zbekiston Respublikasining qonunlari va xalqaro shartnomalari bilan belgilanadi.

Agar chet davlatning vakolatli sudi O'zbekiston Respublikasi xo'jalik sudida da'vo taqdim etilgunicha ishni ko'rishga qabul qilib, ayni bir shaxslar o'rtasida, ayni bir predmet to'g'risida va ayni bir asoslar bo'yicha nizo yuzasidan ishni ko'rgan yoki shu ish bo'yicha qonuniy kuchga kirgan hal qiluv qarorini qabul qilgan bo'lsa, xo'jalik sudi da'voni ko'rmasdan qoldiradi yoki ish yuritishni tugatadi. Agar chet davlatning sudi tomonidan qabul qilinadigan yoki qabul qilingan hal qiluv qarori O'zbekiston Respublikasi hududida tan olinishi yoki ijro etilishi mumkin bo'lmasa yoxud tegishli ish O'zbekiston Respublikasi xo'jalik sudining mutlaq vakolatida bo'lsa, shunday oqibatlar kelib chiqmaydi.

Nazorat savollari

1. Xo'jalik sudlov ishlarini yuritishda vakillik tushunchasi.
2. Xo'jalik sudida ish yuritishda qatnashayotgan advokatning vakolatlari.
3. Sudga qadar ish yuritish bosqichida advokat hal qilishi lozim bo'lgan tashkiliy masalalar.

4. Xo'jalik protsessining sudga qadar bosqichida advokat amalga oshiradigan tayyorgarlik xususiyatiga ega bo'lgan harakatlar.

5. Advokat tomonidan xo'jalik sudiga sud buyrug'ini berish to'g'risidagi arizani tayyorlashda e'tiborga olinishi lozim bo'lgan holatlar.

6. Advokat tomonidan da'vo arizasini tayyorlashda e'tiborga olinishi lozim bo'lgan holatlar.

7. Birinchi instansiya xo'jalik sudida qatnashayotgan javobgarning advokati tomonidan da'vo arizasiga e'tiroz tayyorlashning o'ziga xos xususiyati.

8. Javobgarning advokati tomonidan birinchi instansiya sudiga da'vogarga qarshi da'vo taqdim etish mumkin bo'lgan holatlar.

9. Advokatning dalillarning haqiqiylikini tekshirish bo'yicha harakatlari.

10. Advokatning apellatsiya shikoyati berishda qo'shimcha dalillar taqdim etish huquqi.

11. Kassatsiya shikoyatini tayyorlashda advokat rioya qilishi lozim bo'lgan qonun talablari.

12. Advokat tomonidan nazorat tartibida protest keltirish to'g'risidagi ariza matnini tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari va e'tiborga olinishi lozim bo'lgan holatlar.

13. Sud hujjatini yangi ochilgan holatlar bo'yicha qayta ko'rish asoslari.

14. Ijro ishi yuritishda ishtirok etayotgan advokatning vakolatlari.

**X BOB. ADVOKAT
VA MA'MURIY HUQUQBUZARLIKLAR TO'G'RISIDAGI
ISHLAR BO'YICHA ISH YURITISH**

Asosiy savollar: O'zbekiston Respublikasining ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi qonun hujjatlari. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishning vazifalari va prinsiplari. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishning umumiy xususiyatlari. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritishda qatnashuvchi shaxslar. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishni ta'minlash choralari qo'llash. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqish. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlar yuzasidan qarorlarni ko'rib chiqish. Ma'muriy jazo qo'llash to'g'risidagi qarorlarni ijro etish.

**10.1. O'zbekiston Respublikasining ma'muriy
javobgarlik to'g'risidagi qonun hujjatlari**

O'zbekiston Respublikasining demokratik huquqiy davlat qurish yo'lidagi hozirgi rivojlanish bosqichida davlat tomonidan huquqiy jihatdan tartibga solish, boshqarish va nazorat qilish fuqarolar, tashkilotlar, korxonalar faoliyatining barcha sohalariga u yoki bu darajada tatbiq etiladi. Bu o'z navbatida bir qator huquqbuzarliklar uchun tegishli normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish orqali ma'muriy javobgarlik o'rnatishni ham taqozo qiladi.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi qonun hujjatlari — bu ma'muriy jazo choralari qo'llanilishini tartibga soluvchi huquqiy normalar tizimidir.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risida qonun hujjatlari tizimiga quyidagilar kiradi:

1. O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksi.
2. O'zbekiston Respublikasining boshqa qonunlari.
3. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari va Qarorlari.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari.
6. Qoraqalpog'iston Respublikasi qonunlari.
7. Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesining va Vazirlar Kengashining qarorlari.
8. Xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar Kengashlarining, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlarining qarorlaridan iboratdir.

O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksi 1994-yil 22-sentabrda qabul qilingan bo'lib, o'zida 31 bobni birlashtirgan 5 bo'limdan iboratdir. Kodeks ma'muriy huquqbuzarlik va ma'muriy javobgarlikka oid asosiy qoidalarni o'rnatadi. Mazkur kodeks hozirgi zamon talabidan kelib chiqqan holda qayta ko'rib chiqilishi va takomillashtirilishi taqozo etilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek: «Faol rivojlanib borayotgan demokratlashtirish jarayonlarini inobatga olgan holda, O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksini har tomonlama qayta ishlash va yangi tahrirda qabul qilish zarur.

1994-yilda qabul qilingan amaldagi mazkur kodeksga o'tgan davr mobaynida 60 martadan ko'proq o'zgartish va qo'shimchalar kiritilgan. Uning yangi tahriri sud-huquq tizimini liberallashtirish munosabati bilan ma'muriy qonunchilik va jinoiy-huquqiy siyosatda yuz bergan katta miqyosdagi prinsipial o'zgarishlarni o'zida tizimli va keng ko'lamli tarzda aks ettirishi lozim.

Bunda avvalambor jinoyat qonunchiligini tobora liberallashtirish, ya'ni, ayrim qonunbuzarlik holatlarini jinoiy yurisdiksiyadan ma'muriy yurisdiksiyaga o'tkazishni ko'zda tutish zarur. Kodeksning yangi tahrirda qabul qilinishi bugungi kunda o'nlab normativ-huquqiy hujjatlarda o'z aksini topgan ma'muriy javobgarlikka oid qonunchilikning unifikatsiyalashuvini, ya'ni birxillashuvini ta'minlaydi.

Shuningdek, ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni ko'rishning protsessual mexanizmlarini takomillashtirish, demokratlashtirish, bu sohada qonuniylikni ta'minlash va fuqarolarning huquqlarini ishonchli himoyalash bo'yicha choralarni ham mazkur kodeksda ko'zda tutish lozim»¹.

Shuni nazarda tutish kerakki, ko'pchilik holatlarda O'zbekiston Respublikasining boshqa tarmoq qonunlarida, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari; O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari va Qarorlari; O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlarida u yoki bu harakatlar uchun ma'muriy javobgarlik belgilash to'g'risidagi normalar keyinchalik tegishli tarzda O'zbekiston Respublikasining ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksida o'z aksini topadi.

¹ *Karimov I.A.* Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruza, 2010-yil 12-noyabr. — Xalq so'zi. — 13 noyabr. — 2010.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi qonun hujjatlari sohasida quyidagilar O'zbekiston Respublikasi ixtiyoriga berilgan:

— ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi qonun hujjatlarining prinsiplarini aniqlash va umumiy qoidalarini belgilab berish;

— ma'muriy javobgarlikka sabab bo'ladigan harakat yoki harakatsizlikni, ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqish vakolatiga ega bo'lgan organlar tizimini (mansabdor shaxslarni), mazkur ishlarni yuritish va chiqarilgan qarorlarning ijrosi tartibini belgilash;

— ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi qonun hujjatlari sohasida Qoraqalpog'iston Respublikasining vakolatlarini belgilash;

— viloyatlar va Toshkent shahar hokimiyat vakillik organlari hamda hokimlari ma'muriy javobgarlik nazarda tutiladigan qaror qabul qilishlari mumkin bo'lgan masalalar doirasini belgilash.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi qonun hujjatlari sohasida Qoraqalpog'iston Respublikasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, Vazirlar kengashi hamda xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar Kengashlari, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari quyidagi vakolatlarga egadirlar:

— jamoat tartibini saqlash masalalari bo'yicha, bosharti bu masalalar MJTK bilan tartibga solinmagan bo'lsa, shuningdek, tabiiy ofatlar va epidemiyalarga qarshi kurash masalalari bo'yicha ma'muriy javobgarlik belgilash;

— MJTKning 90 (ov qilish yoki haliq tutish qoidalarini, shuningdek, hayvonot dunyosidan foydalanishning boshqa turlarini amalga oshirish qoidalarini buzish), 109 (hayvonlarni karantinga qo'yish qoidalarini va boshqa veterinariya-sanitariya qoidalarini buzish), 110 (it va mushuk boqish qoidalarini buzish), 161 (shaharlarni va boshqa aholi punktlarini obodonlashtirish qoidalarini buzish), 162-moddalariga (shahardagi daraxtlarni shikastlantirish yoki ularni o'zboshimchalik bilan kesib tashlash), 164-moddasining uchinchi qismiga¹ (yonilg'i-moylash materiallari bilan, dori-darmon vositalari yoki tibbiy buyumlar bilan qo'lda savdo qilish yoxud shaharlarda belgilanmagan joylarda qo'lda savdo qilish), 168-moddasiga (bozorlarda savdo qilish qoidalarini buzish) binoan buzilishi ma'muriy javobgarlikka sabab bo'ladigan qoidalarni belgilash.

¹ MJTKning 164-moddasi 2001-yil 29-avgustda qabul qilingan 254-11-son Qonunga asosan ikkinchi qism bilan to'ldirilgan bo'lib mazkur moddaning 1994 yil 12-sentabrdagi tahririda berilgan ikkinchi qism uchinchi qism deb hisoblanishi nazarda tutilgan. Ammo MJTKning 5 va 6-moddalarining 3-bandiga tegishli o'zgartishlar kiritilmagan.

10.2. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishning vazifalari va prinsiplari

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishning vazifalari ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi qonun hujjatlari vazifalari bilan uzviy bog'liq bo'lib ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi har bir ishni o'z vaqtida, har tomonlama, to'liq va xolisona (obyektiv) ko'rib chiqish, uni qonun hujjatlariga muvofiq hal qilish, chiqarilgan qarorning ijrosini ta'minlash, shuningdek, ma'muriy huquqbuzarliklar sodir etilishining sabablari va ularning sodir etilishiga shart-sharoit yaratgan holatlarini aniqlash, fuqarolarni O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etish ruhidagi tarbiyalash, qonuniylikni mustahkamlashdir.

Ish holatlarini o'z vaqtida aniqlash MJTKda o'rnatilgan protsessual muddatlarga rioya qilinishini anglatadi. Bu o'z navbatida aybdor shaxslarni ma'muriy javobgarlikka tortilishining muqarrarligini ta'minlash maqsadlariga xizmat qiladi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishning barcha holatlarini har tomonlama va to'liq aniqlash ishni mazmunan to'g'ri hal qilishda, aybdor shaxslarning ma'muriy javobgarlikka tortilishi va aybdor bo'lmagan birona shaxsning ham javobgarlikka tortilishiga yo'l qo'yilmaslikni ta'minlashda alohida ahamiyat kasb etadi. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni xolisona, qonun hujjatlariga muvofiq hal qilinishini ta'minlash ijtimoiy adolat o'rnatish maqsadlariga xizmat qiladi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishning asosiy vazifalaridan biri ma'muriy huquqbuzarliklarning oldini olishdir. MJTKning 7-moddasiga muvofiq davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari ma'muriy huquqbuzarliklarning oldini olish, ularning sodir etilishiga olib keluvchi sabablar va sharoitlarni aniqlash hamda bartaraf etishga, fuqarolarni ongli, intizomli bo'lish, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya qilish ruhidagi tarbiyalashga yo'naltirilgan tadbirlar ishlab chiqadilar va ularni amalga oshiradilar.

Mahalliy davlat hokimiyati organlari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga, Qoraqalpog'iston Respublikasi hududida esa Qoraqalpog'iston Respublikasi Konstitutsiyasiga ham muvofiq qonuniylik, huquq-tartibot va fuqarolar xavfsizligini ta'min eta borib, o'z hududlarida barcha davlat organlari va jamoat birlashmalarining ma'muriy huquqbuzarliklarning oldini olish borasidagi ishlarini muvofiqlashtirib turadilar, ichki ishlar organlari, voyaga yetmaganlar ishi bilan shug'ullanuvchi komissiyalar hamda ularga hisobdor ma'muriy huquqbuzarlik bilan kurash olib boruvchi hoshqa organlar faoliyatiga rahbarlik qiladilar.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishning prinsiplari MJTKning 3-moddasida e'lon qilingan prinsiplar bilan uzviy bog'liq bo'lib, asosiy prinsiplar sifatida qonuniylik, fuqarolarning qonun oldida tengligi, demokratizm, insonparvarlik, odillik va ayb uchun javobgarlikning muqarrarligi prinsiplari e'tirof etiladi.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda va ta'sir ko'rsatish choralarini qo'llash vaqtida *qonuniylikni* ta'minlash MJTKning 8-moddasida nazarda tutilgan bo'lib, mazkur normaga ko'ra ma'muriy huquqbuzarlik uchun hech kim qonun hujjatlarida belgilangan asoslar va tartibdan boshqacha tarzda ta'sir ko'rsatish chorasiga tortilishi mumkin emas. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritish qonuniylikka rioya qilish asosida olib boriladi.

Tegishli vakolat berilgan organlar va mansabdor shaxslar ma'muriy ta'sir ko'rsatish choralarini o'z vakolatlari doirasida qo'llaydilar.

Ma'muriy huquqbuzarlik uchun ta'sir ko'rsatish choralarini qo'llash chog'ida qonun hujjatlari talablariga rioya etilishi vakolatli yuqori turuvchi organlar va mansabdor shaxslar tomonidan muntazam ravishda nazorat qilib turilishi, prokuror nazorati, shikoyat berish huquqi bilan ta'minlanadi.

Fuqarolarning qonun oldida tengligi prinsipi konstitutsiyaviy prinsip bo'lib, ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda ham bevosita amal qiladi. Tahlil qilinayotgan prinsip O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18-moddasiga asoslanadi. Mazkur moddaga ko'ra O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy keilib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar.

Fuqarolarning ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida ishlarni yuritishda qonun oldida tengligi, fuqaroning irqi va millati, ijtimoiy, mulkiy va mansab mavqei yoxud uning diniy e'tiqodi asosida ayrim imtiyozlar bermaydigan yoki cheklovlar o'rnatmaydigan yagona moddiy va protsessual qonunlar mavjudligini anglatadi. Fuqarolarning qonun oldida tengligi amaldagi qonunlarga rioya qilish hamma uchun majburiyligida va ularni buzganlik uchun barcha uchun o'rnatilgan teng javobgarlikda o'z ifodasini topadi.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda *demokratizm prinsipi* mazkur ishlarni tegishli organlar, mansabdor shaxslar tomonidan ko'rib chiqilishida, qabul qilingan qarorlarning qonuniyligini tekshirishda va ularni ijro etishda ishtirok etuvchi shaxslarning o'z huquqlarini bevosita yoki vakillari orqali erkin amalga oshirishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda *insonparvarlik prinsipi* O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi-ning 13-moddasida nazarda tutilgan «inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat» hisoblanishi to'g'risidagi normaga asoslangan. Mazkur prinsipga ko'ra ma'muriy jazo choralari ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan shaxsga jismoniy azob berish yoki inson qadr-qimmatini kamsitish maqsadini ko'zlamaydi. Ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan shaxsga nisbatan u axloqan tuzalishi va yangi ma'muriy huquqbuzarliklar sodir etishining oldini olish uchun zarur hamda yetarli bo'ladigan ma'muriy jazo chorasi qo'llanilishi kerak. Ma'muriy jazo chorasi qo'llashdan ko'zlangan maqsadga ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeks maxsus qismining tegishli moddalarida nazarda tutilgan yengilroq choralarni qo'llash orqali erishib bo'lmaydigan taqdirdagina og'irroq ma'muriy jazo choralari tayinlanishi mumkin.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda *odillik prinsipi* ma'muriy huquqbuzarlik sodir etishda aybdor bo'lgan shaxsga nisbatan qo'llaniladigan ma'muriy jazo chorasi odilona bo'lishini, ya'ni ma'muriy huquqbuzarlikning og'ir-yengilligiga, aybning va ma'muriy huquqbuzarlik sodir etganning shaxsiga muvofiq bo'lishini taqozo etadi. Mazkur prinsipga ko'ra hech kim aynan bitta ma'muriy huquqbuzarlik uchun ikki marta ma'muriy javobgarlikka tortilishi mumkin emas.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda *ayb uchun javobgarlik prinsipi* shaxs qonunda belgilangan tartibda aybi isbotlangan ma'muriy huquqbuzarlik uchungina javobgar bo'lishini nazarda tutadi. Shaxsning u yoki bu aybsiz harakati bilan qanaqangi zarar yetkazilgan bo'lishidan qat'i nazar u ma'muriy javobgarlikka tortilishi mumkin emas.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda *ayb uchun javobgarlikning muqarrarligi prinsipi* qilmishida ma'muriy huquqbuzarlikning mavjudligi aniqlangan har qanday shaxs ma'muriy javobgarlikka tortilishi shart. Ma'muriy javobgarlikdan ozod qilishga faqat qonunda nazarda tutilgan holatlardagina yo'l qo'yiladi.

10.3. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishning umumiy xususiyatlari

Quyidagi holatlar mavjud bo'lgan taqdirda ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishni boshlash mumkin emas, boshlangan ish esa tugatilishi lozim:

- 1) ma'muriy huquqbuzarlik hodisasi yoki alomati yo'q bo'lsa;

2) ma'muriy huquqbuzarlikni sodir etish paytida shaxs o'n olti yoshga to'lmagan bo'lsa;

3) g'ayrihuquqiy harakat yoki harakatsizlikni sodir etgan shaxs aqli noraso bo'lsa;

4) shaxs harakatni zaruriy mudofaa holatida yoki oxirgi zarurat holatida qilgan bo'lsa;

5) amnistiya akti chiqishi, agar u ma'muriy jazo chorasini qo'llanishni bekor qilsa;

6) ma'muriy javobgarlikni belgilovchi hujjat bekor qilingan bo'lsa;

7) ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rib chiqish payti-ga kelib MJTKning 36-moddasida nazarda tutilgan muddatlar o'tib ketgan bo'lsa;

8) ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxs xususida shu fakt yuzasidan ma'muriy jazo qo'llanish to'g'risida vakolatli organ (mansabdor shaxs) qaror chiqargan bo'lsa yoki ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni tugatish to'g'risida chiqarilgan qaror bekor qilinmagan bo'lsa, shuningdek, mazkur fakt yuzasidan jinoyat to'g'risidagi ish qo'zg'atilgan bo'lsa;

9) shaxs ishi yuritila boshlangan paytda vafot etgan bo'lsa.

Ma'muriy huquqbuzarlik ishlarini yuritishda qatnashayotgan advokat e'tiborga olinishi lozim bo'lgan ayrim holatlarga to'xtalib o'tamiz.

Ma'muriy huquqbuzarlik deganda qonun hujjatlariga binoan ma'muriy javobgarlikka tortish nazarda tutilgan, shaxsga, fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga, mulkchilikka, davlat va jamoat tartibiga, tabiiy muhitga tajovuz qiluvchi g'ayrihuquqiy, aybli (qasddan yoki ehtiyotsizlik orqasida) sodir etilgan harakat yoki harakatsizlik tushuniladi.

Advokat shuni nazarda tutishi kerakki, shaxsning harakatida yoki harakatsizligida rasmiy jihatdan ma'muriy huquqbuzarlik belgilari bo'lsada, ammo shaxsning harakatlari g'ayri qonuniy bo'lmasdan, qonunga muvofiq amalga oshirilgan bo'lib, kelib chiqqan oqibat-larda uning aybi bo'lmasa ma'muriy huquqbuzarlik alomatlariga yo'q deb topiladi.

Ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan paytda 16 yoshga to'lmagan shaxslar ma'muriy javobgarlikka tortilishi mumkin emas. Shuni ham nazarda tutish kerakki, ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan 16 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan shaxslarga nisbatan Voyaga yetmaganlar ishlari bilan shug'ullanuvchi komissiyalar to'g'risidagi nizomda nazarda tutilgan choralar qo'llaniladi.

Zaruriy mudofaa yoki oxirgi zarurat holatida sodir etilgan harakatlar ma'muriy huquqbuzarlik hisoblanmaydi.

MJTKda yoki ma'muriy huquqbuzarlik uchun ma'muriy javobgarlik belgilovchi boshqa normativ hujjatlarda nazarda tutilgan, lekin zaruriy mudofaa holatida, ya'ni shaxsni yoki mudofaalanuvchining yoxud boshqa shaxsning huquqlarini, jamiyat yoki davlat manfaatlarini g'ayrihuquqiy tajovuzlardan shunday tajovuz qilayotgan shaxsga zarar yetkazish yo'li bilan himoya qilish vaqtida, basharti bunda zaruriy mudofaa chegarasidan chiqib ketilishiga yo'l qo'yilmagan bo'lsa, sodir etilgan harakatlar ma'muriy huquqbuzarlik deb hisoblanmaydi.

MJTKda yoki boshqa normativ hujjatlarda nazarda tutilgan, huquqlarga hamda qonun bilan himoya etiladigan manfaatlarga zarar yetkazgan, oxirgi zarurat holatida, ya'ni shaxsga yoki mazkur shaxsning yoxud boshqa shaxsning huquqlariga, jamiyat yoki davlat manfaatlariga tahdid etayotgan xavfni, basharti bu xavfni o'sha holatda boshqacha choralar bilan bartaraf etib bo'lmasa hamda yetkazilgan zarar oldi olingan zararga qaraganda kamroq bo'lsa, bartaraf etish uchun sodir etilgan harakatlar ma'muriy huquqbuzarlik deb hisoblanmaydi.

Aqli noraso shaxs sodir etgan g'ayrihuquqiy harakat yoki harakatsizligi tufayli ma'muriy javobgarlikka tortilishi mumkin emas.

G'ayrihuquqiy harakat yoki harakatsizlik sodir etgan vaqtida aqli norasolik holatida bo'lgan shaxs, ya'ni surunkali ruhiy kasallik, ruhiy faoliyati vaqtincha buzilganligi, aqli zaifligi yoxud boshqa xil kasallik oqibatida o'z harakatining (harakatsizligining) ahamiyatini idrok eta olmagan yoki boshqara olmagan shaxs ma'muriy javobgarlikka tortilishi mumkin emas.

Yuqorida ko'rsatilganidek, MJTK ma'muriy huquqbuzarlik sodir etganlik uchun javobgarlikdan va ma'muriy jazo chorasidan amnistiya akti asosida ham ozod qilish mumkinligini nazarda tutadi.

Shuni ham nazarda tutish kerakki, ma'muriy huquqbuzarlik uchun ma'muriy javobgarlik belgilovchi normativ-huquqiy hujjatning bekor qilinganligi ham ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarini yuritishni istisno qiladi.

Ma'muriy jazoni qo'llash muddatlari MJTKning 36-moddasida nazarda tutilgan bo'lib, bu muddatlarni o'tib ketishi ham ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishga to'sqinlik qiladi. Ko'rsatilgan normaga ko'ra ma'muriy jazo huquqbuzarlik sodir etilgan kundan boshlab, davom etayotgan huquqbuzarliklar uchun esa, huquqbuzarlik aniqlangan kundan boshlab ikki oydan kechiktirmay qo'llanilishi mumkin.

Jinoyat ishini qo'zg'atish rad etilgan yoki jinoyat ishi tugatilgan bo'lsa-yu, lekin huquqbuzarning harakatlarida ma'muriy huquqbuzarlik alomatlari mavjud bo'lsa, ma'muriy jazo chorasi jinoyat ishi qo'zg'atishni rad etish yoki jinoyat ishini tugatish to'g'risida qaror qabul qilingan kundan boshlab bir oydan kechiktirmay qo'llanilishi mumkin.

Ko'rsatilgan muddatlar ashyolarni bojxona munosabatlarini tartibga soladigan qonun hujjatlari asosida musodara qilish hollariga nisbatan tatbiq etilmaydi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritishda qatnashayotgan advokat yuqoridagi holatlarni e'tiborga olishi va shaxsning ma'muriy javobgarlikka tortilishini istisno etuvchi holatlar mavjudligi aniqlangan holda ma'muriy ishni tugatishi to'g'risida tegishli organ yoki mansabdor shaxsga iltimosnomalar kiritishi shart.

10.4. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritishda qatnashuvchi shaxslar

Qonunga ko'ra, ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritishda qatnashuvchi shaxslar jumlasiga ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxs, jabrlanuvchi va ularning qonuniy vakillari, advokat, guvoh, ekspert hamda tarjimon kiradi.

Ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxs ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida ishlarni yuritishda o'z huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish uchun zarur bo'lgan barcha protsessual huquqlar bilan ta'minlangan. Jumladan, u:

- ish materiallari bilan tanishib chiqish;
- izohlar berish;
- dalillar keltirish;
- o'z iltimosini bayon etish;
- ishni ko'rib chiqish vaqtida advokatning yuridik yordamidan foydalanish;
- o'z ona tilida so'zlash va tarjimonning xizmatlaridan foydalanish;
- ish yuzasidan chiqarilgan qaror ustidan shikoyat berish huquqiga ega.

Ishda ishtirok etayotgan advokat shuni nazarda tutishi lozimki, ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxs yuqorida ko'rsatilgan huquqlaridan tashqari boshqa protsessual huquqlarini ham amalga oshirishi mumkin. Masalan, u ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida bayonnoma tuzilayotgan paytda tushuntirishlar berish, bayonnoma mazmuniga e'tirozlar bildirish, o'z tushuntirishlari va e'tirozlarining

bayonnomaga kiritilishini talab qilish, bayonnomani imzolashdan bosh tortish va uning sabablarini bayon etish huquqlariga ham ega.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxs ishtirokida ko'rib chiqiladi. Mazkur shaxsga ishni ko'rib chiqish joyi va vaqti haqida xabar qilinganligi to'g'risida ma'lumotlar bo'lgan va undan ishni ko'rib chiqishni kechiktirish xususida hech qanday iltimos tushmagan hollardagina ish uning ishtirokisiz ko'rib chiqilishi mumkin.

Basharti sodir etgan huquqbuzarligi uchun MJTK Maxsus qismining muayyan moddalarida ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxsga nisbatan ma'muriy qamoqqa olish, ashyolarini musodara qilish yoki haqini to'lash sharti bilan olib qo'yish choralarini qo'llash nazarda tutilgan bo'lsa, ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqish vaqtida ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxsning qatnashishi shart. Mazkur shaxs bunday ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rib chiqishda qatnashishdan bo'yin tovlagani taqdirda u ma'muriy ishlar bo'yicha sudyaning ajrimiga binoan ichki ishlar (militsiya) organi tomonidan majburan olib kelinishi mumkin. Eksport qilinishi man etilgan buyumlar va mahsulot O'zbekiston Respublikasidan tashqariga olib chiqib ketilishi bilan bog'liq bo'lib, musodara chorasi qo'llanilishi mumkin bo'lgan ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ish bojxona organi tomonidan alohida hollarda, agar ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxs O'zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida bo'lsa yoki uning qayerdaligini aniqlashning iloji bo'lmasa, ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxsning ishtirokisiz ko'rib chiqiladi.

Jabrlanuvchi. O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksining 295-moddasiga ko'ra ma'muriy huquqbuzarlik yo'li bilan ma'naviy, jismoniy yoki mulkiy zarar yetkazilgan shaxs *jabrlanuvchi* deb topiladi.

Jabrlanuvchi:

- ishga oid hamma materiallar bilan tanishib chiqish;
- ko'rsatuvlar berish;
- dalillar keltirish;
- iltimoslar qilish;
- ishni ko'rib chiqish paytida advokatning yuridik yordamidan foydalanish;
- o'z ona tilida so'zlash va tarjimon xizmatidan foydalanish;
- ish yuzasidan chiqarilgan qaror ustidan shikoyat berish huquqiga ega.

Qonuniy vakillar. Voyaga yetmagan yoki o'zining jismoniy nuqsonlari yoxud ruhiy kasalliklari sababli ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlar yuzasidan o'z huquqini o'zi amalga oshirolmaydigan — ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxsning yoki jabrlanuvchining manfaatlarini ular uchun mazkur shaxslarning qonuniy vakillari (ota-onalari, er yoki xotinlari, voyaga yetgan bolalari, farzandlikka oluvchilar, vasiylar, homiyar) ifodalashga haqlidirlar.

Qonuniy vakillar ish materiallari bilan tanishishga va manfaatlarini o'zlari ifoda etayotgan shaxs nomidan iltimoslar qilishga, ish yuzasidan chiqarilgan qaror ustidan shikoyat berishga haqlidirlar.

Advokat. Ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni yuritishning muhim vazifalaridan biri mazkur jarayonda ishtirok etayotgan ma'muriy huquqiy munosabatlar ishtirokchilarining huquq va erkinliklarini ta'minlashdir. Ko'rsatilgan vazifani amalga oshirishda ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida ishlarni yuritishda advokatning ishtiroki alohida ahamiyat kasb etadi.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksning 297-moddasiga muvofiq ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rib chiqishda shu huquqbuzarlikni sodir etgan shaxsni ushlab turish paytidan boshlab advokat qatnashishi mumkin.

Ammo shuni nazarda tutish kerakki, qonunning bu normasi ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida ishlarni ko'rib chiqishda advokatning ishtirokini faqatgina huquqbuzarlikni sodir etgan shaxsni ushlab turish bilan bog'lashga asos bo'lmaydi. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida ishlarni yuritishning barcha bosqichlarida ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxsga himoya huquqidan foydalanish imkoniyati ta'minlanishi shart. Bu e'tirof MJTKning 264-moddasida o'rnatilgan ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxs ishni ko'rib chiqish vaqtida advokatning yuridik yordamidan foydalanish huquqiga ega ekanligi to'g'risidagi normaga asoslanadi.

Advokatning ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritishda ishtirok etishga bo'lgan vakolati advokatlik tuzilmasi tomonidan berilgan order bilan tasdiqlanadi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritishda ishtirok etayotgan advokat:

- ishga oid barcha materiallar bilan tanishib chiqish;
- dalillar taqdim etish;
- iltimosnomalar kiritish;
- ish ko'rib chiqilishining barcha bosqichlarida ishtirok etish, shu jumladan ish bo'yicha ta'minlash choralarini qo'llashda hozir bo'lish;

— sudyaning yoki ishni yuritayotgan boshqa organ, mansabdor shaxsning ruxsati bilan ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxsga jabrlanuvchi, guvoh va ekspertga savollar berish;

— ish bo'yicha ta'minlash choralarini qo'llash bilan bog'liq harakatlar va qarorlar ustidan shikoyat berish;

— ish yuzasidan chiqarilgan qaror ustidan shikoyat berish;

— qonunda nazarda tutilgan boshqa protsessual huquqlardan foydalanish huquqiga ega.

Ishda ishtirok etayotgan advokat, jumladan ishga hujjatlarni va daliliy ashyolarni qo'shib qo'yish, qo'shimcha guvohlarni chaqirish, mutaxassislarni jalb etish va uning fikrini eshitish, ish yuzasidan ekspertiza tayinlash va boshqa masalalarda iltimosnoma kiritish huquqiga ega.

Advokatning ish yuritilayotgan tilni bilmasligi uning ishda ishtirok etishiga to'siq bo'la olmaydi. Bunday hollarda u tarjimon bilan ta'minlanishi lozim.

Guvoh. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish bo'yicha aniqlanishi kerak bo'lgan biron-bir holatdan voqif bo'lishi mumkin bo'lgan har qanday shaxs shu ish yuzasidan guvoh sifatida chaqirilishi mumkin.

Ishni yuritayotgan organning (mansabdor shaxsning) chaqiruviga binoan guvoh ko'rsatilgan vaqtda kelishi, haqqoniy ko'rsatuvlar berishi, shu ish xususida o'ziga ma'lum bo'lgan hamma narsalarni aytib berishi va qo'yilgan savollarga javob berishi shart.

Ekspert. Xulosa berish uchun zarur fan, texnika, san'at yoki hunar sohasida maxsus bilimlarga ega bo'lgan jismoniy shaxs ekspert sifatida tayinlanishi mumkin.

Ekspert sifatida davlat sud-ekspertiza muassasasi eksperti, boshqa korxonalar, muassasa, tashkilot xodimi yoki boshqa jismoniy shaxs ishtirok etishi mumkin.

Ekspert ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritayotgan organ (mansabdor shaxs) tomonidan maxsus bilimlarga zarurat tug'ilgan hollarda tayinlanadi.

Belgilangan tartibda muomalaga layoqatisiz yoki muomala layoqati cheklangan deb topilgan shaxslar, shuningdek, qasddan sodir etgan jinoyatlari uchun sudlanganlik holati tugallanmagan yoki sudlanganligi olib tashlanmagan shaxslar ekspert sifatida jalb etilishi mumkin emas.

Ekspert: ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishning ekspertiza predmetiga oid materiallari bilan tanishish, ulardan zarur ma'lumotlarni yozib olish yoki ko'chirma nusxalar olish; ekspertizani o'tkazish uchun zarur bo'lgan qo'shimcha materiallar va tekshirish

obyektlari taqdim etilishi haqida iltimosnomalar berish; ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritayotgan organ (mansabdor shaxs) ruxsati bilan ishni ko'rib chiqishda hozir bo'lish, javobgarlikka tortilayotgan shaxsga, jabrlanuvchiga, guvohlarga ekspertiza predmetiga oid savollar berish; ashyoviy dalillar va hujjatlarni ko'zdan kechirish; o'z xulosasida nafaqat o'zining oldiga qo'yilgan savollar bo'yicha, balki ekspertiza predmetiga oid va ish uchun ahamiyatga molik boshqa masalalar bo'yicha ham fikrlarini bayon etish; uning xulosasi yoki ko'rsatuvlari ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuritishda ishtirok etuvchi shaxslar tomonidan noto'g'ri talqin qilinganligi xususida ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rib chiqish bayonnomasiga kiritilishi lozim bo'lgan bayonotlar berish; agar u ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuritilayotgan tilni bilmasa yoki etarlicha bilmasa, o'z ona tilida xulosa taqdim etish va ko'rsatuvlar berish hamda bunday holda tarjimon xizmatidan foydalanish; agar ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritayotgan organning (mansabdor shaxsning) qarorlari, harakatlari (harakatsizligi) ekspertning huquq va erkinliklarini buzayotgan bo'lsa, bu qarorlar, harakatlar (harakatsizlik) ustidan shikoyat qilish huquqiga egadir.

Ekspert: o'ziga taqdim etilgan tekshirish obyektlarini har tomonlama va to'liq tekshirishdan o'tkazishi, o'z oldiga qo'yilgan savollar yuzasidan asosli va xolisona yozma xulosa berishi; ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritayotgan organning (mansabdor shaxsning) chaqiruviga binoan hozir bo'lishi; o'zi o'tkazgan ekspertiza xususida ko'rsatuvlar berishi va o'zi bergan xulosani tushuntirish uchun qo'shimcha savollarga javob berishi; ekspertizani o'tkazishi munosabati bilan o'ziga ma'lum bo'lib qolgan ma'lumotlarni oshkor qilmasligi; taqdim etilgan tekshirish obyektlari va ish materiallarining saqlanishini ta'minlashi; ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish ko'rib chiqilayotganda tartibga rioya qilishi shart.

Tarjimon. Tarjimon ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritayotgan organ (mansabdor shaxs) tomonidan tayinlanadi.

Tarjimon mazkur organning (mansabdor shaxsning) chaqirig'iga binoan kelishi, o'ziga topshirilgan tarjimani to'la-to'kis hamda aniq bajarishi shart.

Prokuror. Ma'muriy javobgarlik to'g'risida Kodeksning XXII hoida ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritishda qatnashuvchi shaxslar qatorida prokuror ko'rsatilmagan. Ammo bu prokuror ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida ishni yuritishda qatnashmaydi degan gap emas. Prokurorning ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritish chog'ida qonunlarning ijrosi ustidan prokuror na-

zoratini amalga oshirish bilan bog'liq vakolatlari Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksning 275-moddasida nazarda tutilgan.

Prokuror ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda qonunlarni ijrosi ustidan prokuror nazoratini amalga oshirish chog'ida bir qator huquqlardan foydalanadi. Jumladan, u:

- ishni ko'rib chiqish chog'ida ishtirok etish;
- ish materiallari bilan tanishish;
- ish yuritish vaqtida organlar (mansabdor shaxslar)ning harakatlari qonuniyligini tekshirish;
- iltimosnomalar kiritish;
- ishni ko'rib chiqish vaqtida vujudga kelgan masalalar xususida xulosalar berish;
- ma'muriy huquqbuzarliklar uchun tegishli organlar (mansabdor shaxslar) ta'sir ko'rsatish choralarini to'g'ri qo'llaganligini tekshirish;
- ma'muriy huquqbuzarlik to'g'ri idagi ish yuzasidan qabul qilingan qarorga yoki shikoyat yuzasidan chiqarilgan qaror ustidan protest keltirish;
- qonunda nazarda tutilgan boshqa harakatlarni amalga oshirish huquqiga ega.

Jabrlanuvchilar, guvohlar, ekspertlar va tarjimonlarning qoplanishi lozim bo'lgan xarajatlari. Jabrlanuvchilar, guvohlar, ekspertlar va tarjimonlar ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritayotgan organ (mansabdor shaxs) huzuriga kelishlari munosabati bilan ularning qilgan xarajatlari belgilangan tartibda qoplanadi.

Jabrlanuvchilar, guvohlar, ekspertlar va tarjimonlar sifatida chaqirilgan shaxslarning ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritayotgan organ (mansabdor shaxs) huzuriga kelishlari munosabati bilan ular ishda bo'lmagan vaqtda o'z ish joyidagi maoshi belgilangan tartibda saqlanadi.

Ekspert va tarjimon xizmat topshirig'i tartibida bajarilgan hollardan tashqari, o'zining vazifalarini bajarganligi uchun mukofotlanish huquqiga egadir.

10.5. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishni ta'minlash choralarini qo'llash

Boshqa ta'sir ko'rsatish choralari qo'llanib bo'linganidan keyin ma'muriy huquqbuzarlikni to'xtatish, huquqbuzarning shaxsini aniqlash, basharti bayonnoma tuzish zarur bo'lib, uni huquqbuzarlik sodir etilgan joyning o'zida tuzish imkoni bo'lmagan taqdirda ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida bayonnoma tuzish, ishlarning

o'z vaqtida va to'g'ri ko'rib chiqilishini ta'minlash va ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlar yuzasidan chiqarilgan qarorlarni ijro etish maqsadida ta'minlash chorolari qo'llanilishi mumkin.

Ta'minlash choralarining qo'llanilishi shaxsga nisbatan albat-ta ma'muriy jazo choralari ko'rilishini anglatmaydi. Ishni yuritish chog'ida ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritishni istis-no etuvchi holatlar aniqlanishi yoki shaxs sud tomonidan ma'muriy javobgarlikdan ozod qilinishi mumkin.

Odatda, advokatlar ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida ish yuri-tishni ta'minlash choralarini qo'llashda kamdan kam hollarda ish-tirok etadilar. Holbuki, mazkur choralarni qo'llash shaxsning daxl-sizligi va boshqa konstitutsiyaviy huquq erkinliklari hamda qonuniy manfaatlariga bevosita daxl qiladi. Shuning uchun ham advokatning ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishni ta'minlash choralarini qo'llashda ishtirok etishi mazkur choralarni qo'llashda qonun buzilishlarining oldini olishga, ma'muriy javobgarlikka torti-layotgan shaxsning huquqlarini ishonchli himoya qilish manfaatlari-ga xizmat qiladi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishni ta'min-lash choralari jumlasiga quyidagilar kiradi:

- huquqbuzarni ushlab keltirish;
- shaxsni ma'muriy yo'l bilan ushlab turish;
- shaxsan ko'rikdan o'tkazish;
- huquqbuzarning ashyolarini ko'zdan kechirish;
- transport vositalarini ushlab turish va ko'rikdan o'tkazish;
- ashyo va hujjatlarni olib qo'yish;
- transport vositasini boshqarishdan chetlatish, mastlik holatini aniqlash uchun tekshiruvdan o'tkazish;
- huquqbuzarni majburan olib kelish.

Yuqorida sanab o'tilgan ta'minlash choralarini qo'llashlik uchun ma'muriy huquqbuzarlik sodir etilganligi faktigina asos bo'la ola-di. Har qanaqangi ta'minlash chorasini qo'llash zarur protsessu-al hujjat tuzish bilan amalga oshiriladi. Ishda ishtirok etayotgan advokat mazkur hujjatlar bilan tanishish yo'li bilan ta'minlash chora-si qo'llanilishining qonuniyligiga ishonch hosil qilishi kerak. Shuni nazarda tutish kerakki, ta'minlash choralarini qo'llash alohida bayon-noma tuzish yoki mazkur chorani qo'llash haqida ma'muriy hu-quqbuzarlik to'g'risida bayonnomada alohida ko'rsatib o'tish yoxud ma'muriy yo'l bilan ushlab turish to'g'risidagi bayonnomada qayd etish orqali amalga oshiriladi.

Qonunda ta'minlash choralarini qo'llash to'g'risidagi bayonnomada aks ettirilishi lozim bo'lgan holatlar alohida ko'rsatilmagan. Ammo

MJTK normalarini tahlil qilish orqali bayonnomada ko'rsatilishi lozim bo'lgan quyidagi holatlarni qayd etish mumkin. Mazkur bayonnomada: bayonnoma tuzilgan sana va joy, bayonnoma tuzgan shaxsning lavozimi, familiyasi, ismi, otasining ismi; ta'minlash choralari qo'llanilayotgan shaxs haqidagi ma'lumotlar; ta'minlash chorasini qo'llashning huquqiy asoslari; qo'llanilayotgan ta'minlash chorasini amalga oshirishning uslubi; huquqbuzardan olib qo'yilgan ashyolar va hujjatlar haqida va boshqa zarur ma'lumotlar ko'rsatilishi lozim.

Bayonnoma uni tuzgan vakolatli shaxs, ta'minlash chorasini qo'llanilayotgan shaxs, agarda ishda ishtirok etayotgan bo'lsa mazkur shaxsning qonuniy vakili, advokati, eshtirok etishi qonunda nazarda tutilgan bo'lsa xolislar tomonidan imzolanadi.

10.6. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqish

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqish bunday ishlarni ko'rib chiqish vakolati berilgan organlar yoki mansabdor shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. Alohida ma'muriy ishlarni ko'rib chiqish qaysi organlar yoki mansabdor shaxslar vakolatiga kirishi MJTKda aniq belgilab qo'yilgan.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqishda advokatning ishtiroki MJTKda yetarli darajada huquqiy jihatdan tartibga solinmasdan, advokatning ishtirok etishining umumiy asoslariga ko'rsatilgan.

MJTK normalari tahlili shuni ko'rsatadiki, ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rib chiqishda ishtirok etishga kirishayotgan advokat ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxsning huquq va qonuniy manfaatlarini samarali himoya qilish uchun quyidagilarga e'tibor berishi lozim.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rib chiqishga tayyorlash bosqichida advokat:

1) mazkur ishni ko'rib chiqish uni ko'rib chiqayotgan organ (mansabdor shaxs) vakolat doirasiga kirish-kirmasligini aniqlashi;

2) ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi bayonnoma va ishga oid boshqa materiallar bilan tanishib, ularning to'g'ri tuzilgan-tuzilmaganligini aniqlashi;

3) mavjud materiallar ishni ko'rib chiqish uchun yetarli yoki yetarli emasligini aniqlashi, agarda ular yetarli bo'lmagan taqdirda qo'shimcha materiallarni talab qilib olish to'g'risida iltimosnoma kiritishi;

4) ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxsning harakatida ma'muriy huquqbuzarlik alomatlari bor yoki yo'qligini, uning hara-

katlari MJTKning maxsus qismi moddalari bilan kanchalik to'g'ri kvalifikatsiya qilinganligini aniqlashi;

5) ma'muriy javobgarlikni yengillashtiruvchi yoki og'irlashtiruvchi holatlar mavjud yoki mavjud emasligini aniqlashi lozim.

Agarda ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxsni ma'muriy javobgarlikdan ozod qilish uchun asoslar mavjud bo'lsa uni, qonunda belgilangan tartibda ma'muriy javobgarlikdan ozod etish masalasini hal qilishlikni so'rab iltimosnoma kiritishi lozim.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish shu huquqbuzarlik sodir etilgan joyda ko'rib chiqiladi.

MJTKning 113-moddasining beshinchi qismida, 119, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 135-1, 136, 139, 140-moddalarida nazarda tutilgan ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlar transport vositalari ro'yxatga olingan joyda ko'rib chiqilishi ham mumkin.

MJTKning 187-moddasida nazarda tutilgan ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlar shunday huquqbuzarliklar sodir etilgan joyda yoki huquqbuzarning istiqomat joyida ko'rib chiqiladi.

Voyaga yetmaganlar ishi bilan shug'ullanuvchi komissiyalar ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni huquqbuzarning istiqomat joyida ko'rib chiqadilar.

O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlarida ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish boshqa joyda ko'rib chiqilishi ham nazarda tutilishi mumkin.

Ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishni o'z vaqtida ko'rib chiqilishini ta'minlash maqsadida MJTKda mazkur ishlarni ko'rib chiqish muddatlari belgilab qo'yilgan.

Ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ish mazkur ishni ko'rib chiqishga vakolatli organ (mansabdor shaxs) tomonidan ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi bayonnoma va ishga oid boshqa materiallar olingan kundan boshlab o'n besh kunlik muddat ichida ko'rib chiqiladi.

MJTKning 170, 180, 181, 183, 184, 187, 194-moddalarida nazarda tutilgan ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlar bir sutka mobaynida ko'rib chiqiladi, mazkur Kodeksning 164-moddasining ikkinchi qismida, 201, 202, 203, 204, 205-moddalarida nazarda tutilgan ishlar — uch sutka ichida, Kodeksning 61-moddasida nazarda tutilgan ishlar esa — besh sutka ichida ko'rib chiqiladi.

Ishni ko'rib chiqish shu ishni ko'ruvchi organning tarkibini e'lon qilish yoki mansabdor shaxsni tanishtirishdan boshlanadi.

Ishni ko'rib chiquvchi organning majlisida raislik qiluvchi yoki ishni ko'rib chiquvchi mansabdor shaxs qanday ish ko'rib chiqili-

shi lozimligini, ma'muriy javobgarlikka kim tortilayotganligini e'lon qiladi, ishni ko'rib chiqishda qatnashuvchi shaxslarga ularning huquqlari va majburiyatlarini tushuntiradi, ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi bayonnomanani o'qib eshittiradi. Majlisda ishni ko'rib chiqishda qatnashuvchi shaxslarning so'zlari eshutiladi, keltirilgan dalillar o'rganiladi va tushgan iltimoslar hal etiladi. Ishni ko'rib chiqishda prokuror qatnashgan taqdirda uning xulosasi eshutiladi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rib chiqish vaqti-da tegishli organ (mansabdor shaxs): ma'muriy huquqbuzarlik sodir etilgan-etilmaganligini, huquqbuzarlik sodir etilgan vaqt va joyini, mazkur shaxs uni sodir etishda aybdor-aybdor emasligini, uning ma'muriy javobgarlikka tortilish-tortilmasligini, javobgarlikni yengillashtiruvchi yoki og'irlashtiruvchi holatlar bor-yo'qligini, mulkiy zarar yetkazilgan-yetkazilmaganligini, shuningdek, ishni to'g'ri hal etishda ahamiyatga mofik boshqa holatlarni aniqlashi shart.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rib chiqish paytida tegishli organ bayonnoma yuritadi. Unda:

- 1) majlis bo'lgan sana va joy;
- 2) ishni ko'rib chiquvchi organning nomi va tarkibi;
- 3) ko'rilayotgan ishning mazmuni;
- 4) ishda qatnashuvchi shaxslarning hozir bo'lgan-bo'lmaganligi haqidagi ma'lumotlar;
- 5) ishni ko'rishda qatnashuvchi shaxslarning tushuntirishlari, ularning iltimoslari va bu iltimoslarni ko'rib chiqish natijalari;
- 6) ishni ko'rib chiqish paytida o'rganilgan hujjatlar va ashyoviy dalillar;
- 7) qabul qilingan qarorni o'qib eshittirish to'g'risidagi ma'lumotlar va qaror ustidan shikoyat berish tartibi va muddatlari tushuntirilganligi ko'rsatiladi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish mansabdor shaxs tomonidan ko'rib chiqilishida odatda bayonnoma yuritilmaydi. Ammo bayonnomaning ish yuzasidan chiqarilgan qarorning qanchalik qonuniy, asoslantirilgan va ish holatlariga to'g'ri kelishini keyinchalik tekshirib chiqishdagi ahamiyatini e'tiborga olgan holda advokat ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishning mansabdor shaxs tomonidan ko'rib chiqilishi qanday borayotganligini aks ettiruvchi bayonnoma yuritishlikni iltimos qilishi mumkin. Qonun mazmuniga ko'ra bunday iltimosnoma albatta qanoatlantirilishi va MJTKning 308-moddasi 1-qismi talablariga muvofiq bayonnoma yuritilishi lozim.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rib chiqish bayonnomasi tegishlicha organ majlisidagi raislik qiluvchi va kotib tomo-

nidan yoki ishni ko'rib chiquvchi mansabdor shaxs tomonidan imzolanadi.

Organ (mansabdor shaxs) ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rib chiqib, shu ish yuzasidan qaror chiqaradi.

Qarorda quyidagilar ko'rsatilgan bo'lishi kerak: qaror chiqargan organning (mansabdor shaxsning) nomi; ish ko'rib chiqilgan sana; ishi ko'rib chiqilayotgan shaxs xususidagi ma'lumotlar; ishni ko'rib chiqish paytida aniqlangan holatlarning bayoni; mazkur ma'muriy huquqbuzarlik uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi normativ hujjat; ish yuzasidan qabul qilingan qaror.

Basharti ma'muriy huquqbuzarlik uchun MJTKning 242-moddasi birinchi, ikkinchi va uchinchi bandlarida ko'rsatib o'tilgan organlar (mansabdor shaxslar) tomonidan ma'muriy jazoni qo'llash to'g'risidagi masalani hal qilish paytida aybdordan yetkazilgan mulkiy zararni undirib olish masalasi ham hal etiladigan bo'lsa, ish yuzasidan chiqarilgan qarorda undirib olinishi lozim bo'lgan shu zararning miqdori, uni undirib olish muddati va tartibi ko'rsatiladi.

Ish yuzasidan chiqarilgan qarorda olib qo'yilgan ashyolar va hujjatlar, shuningdek, ushlab turilgan transport vositalari to'g'risidagi masala ham hal etilgan bo'lishi lozim.

Qaror majlisdagi ishtirok etayotgan kollegial organ a'zolarining oddiy ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan chiqarilgan qaror mansabdor shaxs tomonidan, organning qarori — majlisdagi raislik qiluvchi va kotib tomonidan imzolanadi.

Qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda jazo qo'llanilganligi to'g'risida ma'muriy huquqbuzarlik haqidagi bayonnomaga tegishli yozuv yozib qo'yiladi.

Organ (mansabdor shaxs) ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rib chiqib, quyidagi qarorlardan birini qabul qiladi:

- 1) ma'muriy jazo qo'llanish to'g'risida;
- 2) ishni yuritishni tugatish to'g'risida.

Ishni yuritishni tugatish to'g'risidagi qaror og'zaki ogohlantirish e'lon qilinganda, shuningdek, MJTKning 271-moddasida nazarda tutilgan holatlar mavjud bo'lgan taqdirda chiqariladi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan chiqarilgan qaror ishni ko'rib chiqish tugashi bilanoq darhol e'lon qilinadi.

Qarorning nusxasi uch kun ichida ustidan shu qaror chiqarilgan shaxsga, shuningdek, o'zining iltimosiga ko'ra jabrlanuvchiga topshiriladi yoki jo'natiladi.

Qarorning nusxasi tilxat bilan beriladi, basharti qarorning nusxasi jo'natilsa, bu haqda ishga tegishli yozuv yozib qo'yiladi.

10.7. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlar yuzasidan qarorlarni ko'rib chiqish

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan chiqarilgan qaror xususida ustidan shu qaror chiqarilgan shaxs, jabrlanuvchi, shuningdek, ularning qonuniy vakillari va advokat tomonidan shikoyat berilishi mumkin.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan chiqarilgan qaror ustidan yuqori turuvchi organga (mansabdor shaxsga) yoki ma'muriy ishlar bo'yicha tuman (shahar) sudyasiga, sudyaning ma'muriy ishlar bo'yicha qarori ustidan esa — tuman (shahar) sudi raisiga yoki yuqori turuvchi sudga shikoyat berilishi mumkin. Fuqarolik ishlari bo'yicha sudning yoki xo'jalik sudining ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish bo'yicha hal qiluv qarori ustidan tegishli O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksida yoki Xo'jalik-protsessual kodeksida belgilangan tartibda shikoyat qilinadi.

Shikoyat ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan qaror qabul qilgan organ (mansabdor shaxs) orqali yoki bevosita shikoyat yo'llangan sudga yuboriladi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan qaror chiqargan organ (mansabdor shaxs) shikoyatni olgach, uni uch sutka ichida ish bilan birga shikoyatni ko'rib chiqish huquqiga ega bo'lgan organga (mansabdor shaxsga) yuboradi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan chiqarilgan qaror xususida shikoyat bergan shaxs davlat boji to'lashdan ozod etiladi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan chiqarilgan qaror xususida shu qarorning nusxasini olgan kundan boshlab o'n kun ichida shikoyat berilishi mumkin. Mazkur muddat uzrli sabablar bilan o'tkazilib yuborilgan taqdirda, bu muddat shikoyatni ko'rib chiqishga vakolatli organ (mansabdor shaxs) tomonidan qayta tiklanishi mumkin.

Prokuror ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan:

1) tuman (shahar) sudining ma'muriy ishlar bo'yicha sudyasi qarori ustidan — tuman (shahar) sudi raisiga yoki yuqori turuvchi sudga;

2) boshqa organ (mansabdor shaxs) qarori ustidan — qaror chiqargan organga (mansabdor shaxsga) yoki yuqori turuvchi organga (mansabdor shaxsga) protest bildirishi mumkin.

Belgilangan muddatda shikoyat berish ma'muriy jazo qo'llanish to'g'risidagi qarorning ijrosini shikoyat ko'rib chiqilgunga qadar to'xtatib turadi, ma'muriy qamoq jazosi qo'llanish to'g'risidagi qaror

va ma'muriy huquqbuzarlik sodir etilgan joyda undirib olinadigan jarima solish hollari bundan mustasnodir.

Prokurorning protest bildirishi ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan qabul qilingan qaror ijrosini protest ko'rib chiqilgunga qadar to'xtatib turadi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan chiqarilgan qaror xususidagi berilgan shikoyat yoki bildirilgan protestni vakolatli organlar (mansabdor shaxslar), shikoyat va protest tushgan kundan boshlab o'n kun muddat ichida ko'rib chiqadilar.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan chiqarilgan qaror xususida berilgan shikoyat yoki bildirilgan protestni ko'rib chiqish paytida organ (mansabdor shaxs) chiqarilgan qarorning qonuniyligi, asosliqligi va adolatliligini tekshiradi.

Ma'muriy ishlar bo'yicha sudyaning qarori yuzasidan berilgan shikoyat yoki bildirilgan protest bo'yicha ish kassatsiya instansiyasi sudyasi tomonidan sud raisi topshirig'iga binoan ko'rib chiqiladi.

Kassatsiya instansiyasi sudi sudyasining ma'muriy ishlar bo'yicha sudyaning qarori yuzasidan berilgan shikoyat yoki bildirilgan protest bo'yicha hal qiluv qarori qaror shaklida chiqariladi va chiqarilgan vaqtdan boshlab kuchga kiradi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan chiqarilgan qaror xususida berilgan shikoyat yoki bildirilgan protestni ko'rib chiqish paytida organ (mansabdor shaxs) quyidagi hal qiluv qarorlaridan birini qabul qiladi:

1) chiqarilgan qarorni o'zgarishsiz, shikoyat yoki protestni esa qanoatlantirishsiz qoldiradi;

2) chiqarilgan qarorni bekor qiladi va ishni qayta ko'rib chiqish uchun yuboradi;

3) chiqarilgan qarorni bekor qiladi va ishni yuritishni tugatadi;

4) jazo chorasini kuchaytirmagan holda uni ma'muriy huquqbuzarlik uchun javobgarlik to'g'risidagi normativ hujjatda nazarda tutilgan doirada o'zgartiradi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan chiqarilgan qarorni bekor qilish yoki o'zgartirish uchun: organ (mansabdor shaxs) tomonidan ishni to'liq bo'lmagan holda yoki bir tomonlama ko'rib chiqilishi; organ (mansabdor shaxs) hal qiluv qarorining va MJTK Maxsus qismining qo'llanilgan normalari va ma'muriy javobgarlik nazarda tutilgan boshqa normativ hujjatlar ishning faktik holatlariga mos kelmasligi; ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni yuritish qoidalarining jiddiy buzilishi; qo'llanilgan ma'muriy jazoning adolatsizligi asos bo'lib hisoblanadi.

Mazkur ishni ko'rib chiqishga vakolati bo'lmagan organ (mansabdor shaxs) tomonidan chiqarilgan qaror bekor qilinadi, ish esa vakolatli organga (mansabdor shaxsga) ko'rib chiqish uchun yuboriladi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan chiqarilgan qaror yuzasidan berilgan shikoyat yoki bildirilgan protest bo'yicha qabul qilingan hal qiluv qarorida: u chiqarilgan vaqt va joy; shikoyat yoki protestni ko'rib chiqayotgan mansabdor shaxs; prokuror va boshqa ishtirok etayotgan shaxslar; shikoyat bergan shaxs yoki protest bildirgan prokuror; ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish bo'yicha chiqarilgach, shikoyat berilgan yoki protest bildirilgan qarorning hamda shikoyat, protestning mohiyati; chiqarilayotgan qarorni asoslashi; shikoyat yoki protest yuzasidan qaror ko'rsatilishi lozim.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan chiqarilgan qaror xususida berilgan shikoyat yoki bildirilgan protestga doir hal qiluv qarorining nusxasi o'zi haqida ana shu qaror chiqarilgan shaxsga uch kun muddat ichida yuboriladi, jabrlanuvchiga esa — uning iltimosiga binoan yuboriladi. Protestni ko'rib chiqish natijalari to'g'risida prokurorga ma'lum qilinadi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan organ (mansabdor shaxs) chiqargan qaror yuqori turuvchi organ rahbari, prokurorning protesti bo'yicha esa uni chiqargan organ tomonidan ham MJTKning 321-moddasi ikkinchi va uchinchi qismlarida belgilangan asoslar bo'yicha bekor qilinishi yoki o'zgartirilishi mumkin.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish yuzasidan chiqarilgan qaror ustidan berilgan shikoyat yuzasidan chiqarilgan hal qiluv qaroriga prokuror protest bildirishi mumkin.

Shikoyat yuzasidan chiqarilgan hal qiluv qaroriga protest mazkur qarorni chiqargan organdan (mansabdor shaxsdan) yuqori turuvchi organga kiritiladi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rishni tugatish bilan qarorni bekor qilish undirib olingan pul summalarini, haqi to'lab olib qo'yilgan va musodara qilingan narsalarni qaytarib berishga, shuningdek, ilgari qabul qilingan qaror bilan bog'liq hoshqa cheklashlarni bekor qilishga sabab bo'ladi.

Narsani qaytarib berish mumkin bo'lmagan hollarda uning qiymati, basharti bu narsalar tadbirkorlik uchun mo'ljallangan bo'lsa, boy berilgan foydasi ham qoplanadi.

Fuqaroni ma'muriy qamoqqa olish g'ayriqonuniy ravishda qo'llanilganligi natijasida yetkazilgan zarar qonun hujjatlarida belgilangan tartibda qoplanadi.

10.8. Ma'muriy jazo qo'llash to'g'risidagi qarorlarni ijro etish

Ma'muriy jazo qo'llanish to'g'risidagi qarorni korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar ijro etishi majburiydir.

Ma'muriy jazo qo'llanish to'g'risidagi qaror, basharti ushbu Kodeksda va O'zbekiston Respublikasining boshqa qonun hujjatlarida o'zgacha qoida belgilanmagan bo'lsa, chiqarilgan paytdan boshlab ijro etilishi lozim.

Ma'muriy jazo qo'llanish to'g'risidagi qarorga shikoyat berilgan yoki protest bildirilgan taqdirda bu qaror berilgan shikoyat yoki bildirilgan protest qanoatlanirishsiz qoldirilgandan keyin ijro etilishi kerak. Ma'muriy huquqbuzarlik sodir etilgan joyning o'zida undirib olinadigan jarima solish to'g'risidagi qaror bundan mustasnodir.

Jarima solish to'g'risidagi qaror uni ixtiyoriy ravishda bajarishning MJTKning 332-moddasi birinchi qismida belgilab qo'yilgan muddati o'tib ketganidan keyin majburiy ravishda ijro etiladi.

Ma'muriy jazo qo'llanish to'g'risidagi qaror uni chiqargan organ (mansabdor shaxs) tomonidan ijro etishga qaratiladi.

Ma'muriy jazo qo'llanish to'g'risidagi qaror MJTKda va O'zbekiston Respublikasining boshqa qonun hujjatlarida belgilangan tartibda vakolatli organlar (mansabdor shaxslar) tomonidan ijro etiladi.

Bir shaxsga nisbatan ma'muriy jazo qo'llanish to'g'risida bir necha qaror chiqarilgan hollarda ularning har biri mustaqil ravishda ijro etiladi.

Ma'muriy qamoqqa olish yoki jarima solish (joyning o'zida undirib olinadigan jarima solish bundan mustasno) tarzida ma'muriy jazo qo'llanish to'g'risidagi qarorni darhol ijro etishga imkon bermaydigan holatlar mavjud bo'lgan taqdirda, shu qarorni chiqargan organ (mansabdor shaxs) uning ijrosini bir oygacha muddatga kechiktirishi mumkin.

Ma'muriy jazo qo'llash to'g'risida qaror chiqargan organ (mansabdor shaxs) quyidagi hollarda uning ijrosini tugatadi:

1) amnistiya akti e'lon qilinib, u ma'muriy jazo chorasini qo'llashni yo'q qilsa;

2) ma'muriy javobgarlikni belgilovchi normativ hujjat bekor qilingan bo'lsa;

3) ustidan qaror chiqarilgan shaxs vafot etgan bo'lsa.

Basharti ma'muriy jazo qo'llash to'g'risidagi qaror chiqarilgan kundan boshlab uch oy davomida ijro etishga qaratilmagan bo'lsa, u holda bunday qaror ijro etilmaydi. MJTKning 318-moddasiga muvofiq qarorning ijrosi to'xtatib turilgan taqdirda, kuchini yo'qotish

muddatining kechishi shikoyat yoki protest ko'rib chiqilgunga qadar to'xtatib qo'yiladi. MJTKning 328-moddasiga muvofiq qarorning ijrosi kechiktirilgan taqdirda, kuchini yo'qotish muddatining kechishi muddatini kechiktirish davri o'tgunga qadar to'xtatib qo'yiladi.

Ma'muriy jazo qo'llash to'g'risidagi qarorning ijrosi bilan bog'liq bo'lgan masalalarni shu qarorni chiqargan organ (mansabdor shaxs) hal etadi.

Ma'muriy jazo qo'llash to'g'risidagi qarorning to'g'ri va o'z vaqtida ijro etilishini nazorat qilish shu qarorni chiqargan organ (mansabdor shaxs) zimmasiga yuklatiladi.

Organlarning (mansabdor shaxslarning) ma'muriy jazo qo'llash to'g'risidagi qarorning ijrosiga oid harakati xususida berilgan shikoyatlar MJTKning 315-moddasida aytib o'tilgan organlar tomonidan 319 va 320-moddalarida belgilangan talablarga rioya etilgan holda hal etiladi.

Nazorat savollari

1. Ma'muriy javobgarlik tushunchasi.
2. O'zbekiston Respublikasining ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksini yangi tahrirda qabul qilish zaruriyati to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning fikrlari.
3. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishning prinsiplari.
4. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda advokatning ishtiroki huquqiy asoslari.
5. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritishda ishtirok etayotgan advokatning huquqlari.
6. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda ta'minlash choralarini qo'llash jarayonida advokat ishtirokining zaruriyati va ahamiyati.
7. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqishga tayyorlash jarayonida advokat amalga oshirishi lozim bo'lgan harakatlar.
8. Advokat tomonidan ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlar yuzasidan shikoyat berish tartibi.

XI BOB. ADVOKATNING JINOYAT PROTSSESSIDA ISHTIROKI

Asosiy savollar: *Advokat jinoyat protsessi ishtirokchisi sifatida. Ishni sudga qadar yuritishda advokatning ishtiroki. Advokatning birinchi instansiya sudida ishtiroki. Himoyachining apellatsiya, kassatsiya va nazorat tartibida ish yuritishda ishtiroki. Sud hukmi, ajrini va qarorlarini ijro etish bosqichida advokatning ishtiroki. Alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritishda advokat ishtiroki. Jabrlanuvchi va protsessning boshqa ishtirokchilari nomidan advokat vakilligi.*

11.1. Advokat jinoyat protsessi ishtirokchisi sifatida

Advokatning jinoyat ishlarini yuritishda ishtiroki, bu jarayonda uning maqomi, huquq va majburiyatlarini to'liq anglab yetish uchun advokatning jinoyat protsessida ishtirok etishi umumiy huquqiy asoslarini ko'rib chiqish lozim.

Jinoyat protsessida himoyachi yoki vakil sifatida ishtirok etayotgan advokat O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining quyidagi asosiy xususiyatlarini bilishi kerak.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi, ilgari amalda bo'lgan Jinoyat-protsessual kodeksidan farqli ravishda, qonuniylik prinsipiga asoslanadi, inson erkinligi va shaxsiy daxlsizligi, odil sudlov mustaqil, xolis sud tomonidan amalga oshirilishi, aybsizlik prezumpsiyasi, sud ishlarini yuritishda tortishuv, taraflar tengligi kabi eng asosiy umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligini mustahkamlaydi.

Keyingi yillarda sud ishlarini yuritishda tortishuv prinsipi jinoyat protsessining asosiy prinsipidan biriga aylandi. Sudning xolisligini ta'minlash borasida qator chora-tadbirlar ko'rildi. Chunonchi Jinoyat-protsessual kodeksida sud ayblov yoki himoya tarafida turmasligi hamda ularning biron-bir manfaatlarini ifodalamasligi belgilab qo'yilgan. JPKning 25-moddasi 6 qismiga ko'ra, sud xolislik va beg'arazlikni saqlagan holda taraflar protsessual majburiyatlarini bajarishlari va berilgan huquqlarini amalga oshirishlari uchun zarur sharoitlar yaratib beradi.

Ko'rsatilganlar va Jinoyat-protsessual kodeksida nazarda tutilgan boshqa normalar advokatni jinoyat protsessida ayblov tarafiga qarshi turish va o'z ishonch bildiruvchisi (himoyasi ostidagi shaxs) huquqlarini himoya qilish bo'yicha zarur protsessual huquqlarga ega bo'lgan muhim subyektga aylantirdi.

1959-yilda qabul qilingan Jinoyat-protsessual kodeksiga ko'ra, himoyachi ishda ishtirok etishiga ayblanuvchiga dastlabki tergov

tamomlanganligi e'lon qilinib, unga jinoyat ishi materiallari tanishish uchun taqdim etilgan vaqtdan ruxsat berilar edi. Alohida hollarda prokurorning qaroriga asosan himoyachining ishda ishtirok etishiga ayblanuvchiga ayb e'lon qilingan vaqtdan boshlab ruxsat berilgan.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 49-moddasiga ko'ra, himoyachining ishda ishtirok etishiga jinoyat protsessining har qanday bosqichida, shaxs ushlanganda esa uning harakatlanish erkinligiga bo'lgan huquqi amalda cheklangan paytdan boshlab ruxsat etiladi.

O'zbekiston Respublikasi jinoyat protsessida nafaqat gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, balki jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar va guvoh ham advokat yordamidan foydalanish huquqiga ega.

Shu narsa e'tiborga sazovorki, advokat barcha jinoyat ishlarida ishtirok etish huquqiga ega. Amalga oshirilgan sud-huquq islohotlarning muhim yutuqlaridan biri advokatning isbotlash jarayonida ishtirok etish va dalillar sifatida foydalanilishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni to'plash borasidagi huquqlari jiddiy kengaytirilgani bo'ldi.

JPKning 87-moddasi 2-qismiga ko'ra, himoyachi dalillar sifatida foydalanilishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni: ishga taalluqli axborotga ega bo'lgan shaxslarni so'rovdan o'tkazish hamda ularning roziligi bilan yozma tushuntirishlar olish; davlat organlariga va boshqa organlarga, shuningdek, korxonalar, muassasalar va tashkilotlarga so'rov yuborish hamda ulardan ma'lumotnomalar, tavsifnomalar, tushuntirishlar va boshqa hujjatlarni olish orqali to'plashga haqli.

Himoyachining ushbu moddaning ikkinchi qismiga muvofiq to'plagan materiallarni ishga qo'shib qo'yish to'g'risidagi iltimosnomasi surishtiruvchi, tergovchi, prokuror tomonidan albatta qanoatlantirilishi kerak.

Advokatga dalillar yig'ish va tergov organlari hamda sudga taqdim etish huquqi berilganligi jinoyat protsessida tortishuv prinsipi haqiqatda amal qilishining yorqin ifodasidir. Agarda advokat tomonidan taqdim etilgan dalillar sifatida foydalanilishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni tergov organi yoki sud tomonidan JPKda belgilangan tartibda tekshirilishi zarurligi qonunda belgilab qo'yilsa, bu advokatning ko'rsatilgan huquqlarining yanada to'liqroq amalga oshirilishi ta'minlangan bo'lar edi.

Advokatning jinoyat protsessidagi barcha faoliyati aybsizlik prezumpsiyasi prinsipiga asoslanishi lozim. Advokat surishtiruv, tergov organlari hamda sud tomonidan mazkur prinsipga og'ishmay ri-

oya qilinishini nazorat qilishi, ko'rsatilgan organlar faoliyatida ayblov yo'nalishi ustunlik qilishga yo'l qo'ymasligi va barcha protsessual vositalardan foydalangan holda bunday holatlarning oldini olishi kerak.

Advokat dastlabki tergovda gumon qilinuvchi, ayblanuvchi manfaatlarini himoya qilishda, ularga nisbatan e'lon qilinayotgan aybning qonuniyligi va asoslanganligini nazorat qilishi, zarur hollarda tergovchi, prokurorning qarorlari ustidan belgilangan tartibda shikoyat berishi lozim. Advokat jinoyat protsessida jabrlanuvchining vakili sifatida qatnashayotganda prokuror o'zining protsessual ittifoqchisi ekanligini unutmasligi kerak, chunki prokurorga qonuniylikni, jabrlanuvchining buzilgan huquqlarini tiklash choralarini ko'rish majburiyati yuklangan.

Advokatning jinoyat protsessidagi protsessual maqomi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta'minlashi e'lon qilinganligi bilan bevosita bog'liqdir. Konstitutsiyaning 116-moddasi tergov va sud ishini yuritishning har qanday bosqichida malakali yuridik yordam olish huquqini kafolatlaydi. Aynan shu norma jinoyat sudlov ishlarini yuritishda ayblanuvchining huquqlarini himoya qilish borasida unga malakali yuridik yordam ko'rsatishning konstitutsiyaviy huquqiy asosidir.

Jinoyat-protsessual kodeksida yuqorida ko'rsatilgan konstitutsiyaviy normalar yanada rivojlantirilib advokatning jinoyat protsessi ishtirokchisi sifatidagi huquqiy maqomi yanada aniqlashtirilgan. JPK va «Advokatura to'g'risida»gi hamda «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi qonunlarga ko'ra jinoyat sudlov ishlarini yuritish jarayoniga jalb etilgan shaxslarga yuridik yordam ko'rsatish turli shakllarda amalga oshiriladi.

Advokatning jinoyat protsessida yuridik yordam ko'rsatishining asosiy shakli uning jinoyat ishlari bo'yicha dastlabki tergov va sud muhokamasida himoyachi sifatida qatnashishidir.

Bundan tashqari, advokat jinoyat protsessiga jalb qilingan shaxslarga yuridik masalalarda maslahatlar, ma'lumotlar va tushuntirishlar beradi hamda ariza, iltimosnoma va shikoyatlar tayyorlaydi, ishonch bildiruvchi nomidan vakillik qiladi, shuningdek, boshqa turdagi yuridik yordam ko'rsatadi.

Advokat tomonidan malakali yuridik yordam ko'rsatishning muhim shakli bu jinoyat protsessida ayblov va himoya tomonidan ishtirok etuvchi shaxslar nomidan vakillik qilishdir.

JPKning 49-moddasiga ko'ra, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish

va ularga yuridik yordam ko'rsatish uchun jinoyat ishida himoyachi sifatida advokatlar ishtirok etishi mumkin.

Gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining yaqin qarindoshlari yoki qonuniy vakillaridan birining advokat bilan bir qatorda himoyachi sifatida ishtirok etishiga gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining iltimosnomasi bo'yicha surishtiruvchining, tergovchining qarori yoki sud ajrimiga binoan yo'l qo'yilishi mumkin.

JPKning 62-moddasi jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning, fuqaroviy javobgarning vakillari tariqasida ishtirok etishi mumkin bo'lgan shaxslar ichida birinchi navbatda advokatni nazarda tutadi. Bu shu bilan bog'liqlik advokatlarning protsessual maqomi, malakasi va tajribasi fuqaroning malakali yuridik yordamga bo'lgan huquqini yuqori darajada ta'minlashni kafolatlaydi.

Advokatning jinoyat ishida himoyachi sifatida qatnashishiga u advokat guvohnomasini ko'rsatganda va muayyan ishni yuritishga vakolatli ekanligini tasdiqlovchi orderni taqdim etganda yo'l qo'yiladi.

Himoyachi (advokat)ning vakolatini tasdiqlovchi hujjat bo'lib order hisoblanadi va dastlabki tergov, tergov organlari, sud advokatdan boshqa hujjatlarni talab qilishga haqli emaslar.

Advokat Jinoyat-protsessual kodeksning 79-moddasiga muvofiq quyidagi holatlarda ishda himoyachi, shuningdek, jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning yoki fuqaroviy javobgarning vakili sifatida qatnashishga haqli emas, basharti u:

1) ilgari shu ish bo'yicha sudya, xalq maslahatchisi, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi, sud majlisining kotibi, guvoh, ekspert, mutaxassis, tarjimon yoki xolis sifatida ishtirok etgan bo'lsa;

2) ushbu ishning tergovida yoki sudda ko'rilishida ishtirok etgan yoxud ishtirok etayotgan sudya, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi yoki sud majlisining kotibi bilan qarindoshlik munosabatida bo'lsa yoxud yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida u bilan bitim tuzgan protsess ishtirokchisining manfaatlariga manfaati qarama-qarshi bo'lgan shaxs bilan qarindoshlik munosabatida bo'lsa;

3) o'z himoyasidagi gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining yoki o'zi vakillik qilayotgan jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning, fuqaroviy javobgarning manfaatlariga manfaati qarama-qarshi bo'lgan shaxsga yuridik yordam ko'rsatayotgan yoki muqaddam shunday yordam ko'rsatgan bo'lsa.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2003-yil 19-dekabrda gi «Gumon qilinuvchi va ayblanuvchini himoya huquqi

bilan ta'minlashga oid qonunlarni qo'llash bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida»gi Qarorining 14-bandiga muvofiq gumon qilinuvchi, ayblanuvchi jinoyat protsessining istalgan bosqichida himoyachidan voz kechishi mumkin.

Himoyachidan voz kechganlik to'g'risida sabablari ko'rsatilgan holda yozma murojaat taqdim etiladi.

Himoyachidan voz kechishga faqat gumon qilinuvchining, ayblanuvchining tashabbusi bilan va ushbu masala muhokama etilayotganda himoyachining real ishtiroki ta'minlangan holdagina yo'l qo'yiladi. Bunda ish materiallariga himoyachining ishda ishtirok etishga vakolati borligini tasdiqlovchi hujjat (advokatning orderi) qo'shib qo'yiladi.

Gumon qilinuvchining, ayblanuvchining himoyachidan voz kechishiga quyidagi hollarda yo'l qo'yilmasligi mumkin, agar u:

- voyaga yetmagan bo'lsa;
- jismoniy nuqsoni (kar, soqov, ko'r va h.k.) yoki ruhiy kasalligi tufayli o'zini o'zi himoya qilishga qiynalsa;
- sudlov ishi yuritilayotgan tilni bilmasa;
- umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlanishi mumkin bo'lgan jinoyatni sodir etishda gumon qilinayotgan yoki ayblanayotgan bo'lsa.

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash to'g'risidagi ishlar bo'yicha, shuningdek, himoyachidan voz kechish to'g'risidagi ariza noilollikdan (himoyachining mehnatiga haq to'lash imkoniyatining yo'qligi, ish bo'yicha himoyachining hozir bo'lmasligi va h.k.) kelib chiqqan hollarda ham himoyachidan voz kechishga yo'l qo'yilmaydi.

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi himoyachidan uning mehnatiga haq to'lash imkoniyati yo'qligi sababli voz kechmoqchi bo'lgan taqdirda, jinoyat ishini yuritishga mas'ul davlat organlarining mansabdor shaxslari JPK 50-moddasining to'rtinchi qismi qoidalari binoan gumon qilinuvchini, ayblanuvchini bunday xarajatlardan to'liq yoki qisman ozod etish chorasini ko'rishlari kerak.

Surishtiruvchi, tergovchi, sud (sudya), ishning murakkabligi va boshqa holatlari gumon qilinuvchining, ayblanuvchining himoya huquqini o'zi amalga oshirishiga qiyinchilik tug'dirishi mumkin degan xulosaga kelsa, himoyachidan voz kechish to'g'risidagi arizani rad etishi mumkin.

Biron-bir sababga ko'ra muayyan himoyachidan voz kechish holatlari umuman himoyachi xizmatidan voz kechish deb qaralmasligi kerak.

Himoyachidan voz kechish to'g'risidagi arizaning qanoatlantirilganligi yoki rad etilganligi haqida belgilangan tartib va shaklda bayonnoma tuziladi hamda u gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, himoyachi va surishtiruvchi yoki tergovchi tomonidan imzolanadi. Sud majlisida bu haqda majlis bayonnomasiga tegishli yozuv kiritiladi.

Shuni nazarda tutish kerakki, gumon qilinuvchi, ayblanuvchining himoyachidan voz kechishi ularni keyinchalik ishda himoyachi ishtirok etishini talab qilish huquqidan mahrum etmaydi. Bunday talab barcha hollarda qanoatlantirilishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 50-moddasi himoyachini ishda ishtirok etishi uchun taklif etish va uning mehnatiga haq to'lash masalalarini tartibga soladi.

Himoyachi gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, ularning qonuniy vakillari, shuningdek, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining iltimosi yoki roziligi bilan boshqa shaxslar tomonidan taklif etiladi.

Shuni qayd etish kerakki, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi ishda ishtirok etish uchun bir paytning o'zida bir necha himoyachini taklif etish huquqiga ega. Bunday holatda ishda ishtirok etayotgan himoyachilar himoya ostidagi shaxs bilan kelishgan holda himoyani amalga oshirish bilan bog'liq majburiyatlarni o'zaro taqsimlab olishlari mumkin.

Gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining iltimosiga ko'ra surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sud ishda himoyachining ishtirok etishini ta'minlaydi.

Tanlangan himoyachining yigirma to'rt soat ichida ishda ishtirok etishga kirishishga imkoniyati bo'lmagan hollarda, surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sud gumon qilinuvchiga, ayblanuvchiga, sudlanuvchiga yoxud ularning qarindoshlariga boshqa himoyachini taklif etishni yoki himoyachi tayinlashni so'rab O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasi tomonidan belgilanadigan advokatlik tuzilmalariga murojaat qilishni tavsiya etadi. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi tanlangan himoyachi istalgan vaqtda ishda ishtirok etishga kirishishga haqlidir.

Ishni yuritayotgan surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sud gumon qilinuvchini, ayblanuvchini, sudlanuvchini yuridik yordam uchun to'lovdan batamom yoki qisman ozod etishga haqlidir. Bunday hollarda advokat mehnatiga haq to'lash xarajatlari Vazirlar Mahkamasi belgilaydigan tartibda davlat hisobidan bo'ladi.

Jinoyat protsessi ishtirokchilarining huquq va erkinliklarini himoya qilish kafolatlari kengaytirilganligi, himoyachi ishtirok eti-

shi shart bo'lgan hollarining ham sezilarli darajada kengaytirilishiga olib keldi. JPKning 51-moddasiga muvofiq quyidagi ishlar bo'yicha:

1) voyaga yetmaganlarning ishi bo'yicha;

2) soqovlar, karlar, ko'rlar, jismoniy nuqsoni yoki ruhiy kasalligi sababli o'zini o'zi himoya qilish huquqini amalga oshirishga qiynaladigan boshqa shaxslarning ishi bo'yicha;

3) sudlov ishi olib borilayotgan tilni bilmaydigan shaxslarning ishi bo'yicha;

4) jazo chorasi sifatida umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlanishi mumkin bo'lgan jinoyatlarni sodir etishda gumon qilinayotgan yoki ayblanayotgan shaxslarning ishi bo'yicha;

5) shaxslarning manfaatlari o'zaro qarama-qarshi bo'lib, ulardan aqalli biri himoyachiga ega bo'lgan ishlar bo'yicha;

6) davlat ayblovchisi yoki jamoat ayblovchisi ishtirok etayotgan ishlar bo'yicha;

7) jabrlanuvchining vakili sifatida advokat ishtirok etayotgan ishlarda;

8) tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash to'g'risidagi ishlarda himoyachining ishtirok etishi shart.

Surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sud ishning murakkabligi va boshqa holatlari tufayli gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi o'z huquqlarini amalga oshirishda qiynalishi mumkin degan xulosaga kelsa, boshqa ishlar bo'yicha ham himoyachining ishtirok etishini shart deb topishga haqlidir.

Agar yuqorida ko'rsatilgan hollarda gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchining iltimosiga ko'ra yoxud ularning roziligi bilan boshqa shaxslar tomonidan himoyachi taklif qilinmagan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasi tomonidan belgilanadigan advokatlik tuzilmasi rahbari surishtiruvchining, tergovchining, prokurorning himoyachi tayinlash to'g'risidagi qarori yoki sudning ajrimiga binoan qaror yoxud ajrim O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasiga kelib tushgan paytdan e'tiboran to'rt soatdan kechiktirmay jinoyat ishi bo'yicha himoyachining ishtirokini ta'minlashi shart.

Advokat jinoyat protsessida himoyachi yoki vakil sifatida ishtirok etish jarayonida Jinoyat-protsessual kodeksida nazarda tutilgan qator huquqlardan foydalanadi. Advokatning jinoyat protsessida ishtiroki fuqarolarning huquq, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning jiddiy kafolatidir va bu ish yuzasidan haqiqatni aniqlashga ko'maklashadi hamda tortishuvchilik hamda fuqarolarning qonun va sud oldida tengligi prinsiplarining ajralmas qismidir.

11.2. Ishni sudga qadar yuritishda advokatning ishtiroki

Jinoyat protsessiga jalb etilgan shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilishda advokatning jinoyat protsessining sudga qadar ish yuritish bosqichida ishtirok etishi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki birinchi bor jinoyat ishida gumon qilinuvchi tariqasida yoki ayblanuvchi tariqasida, ayrim hollarda esa guvoh tariqasida ishtirok etishga jalb etilgan shaxslar ko'proq himoyaga, advokatning maslahatlari va boshqa yuridik yordamiga muhtoj bo'ladi. Shu holatlarni e'tiborga olgan holda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi himoyachining ishda ishtirok etishiga jinoyat protsessining har qanday bosqichida, shaxs ushlanganda esa uning harakatlanish erkinligiga bo'lgan huquqi amalda cheklangan paytdan boshlab, yo'l qo'yadi.

Qonunga ko'ra ishni sudga qadar yuritish bosqichida himoyachi sifatida advokat maqomiga ega bo'lgan shaxslar qatnashadi. Gumon qilinuvchining, ayblanuvchining yaqin qarindoshlari yoki qonuniy vakillaridan birining advokat bilan bir qatorda himoyachi sifatida ishtirok etishiga gumon qilinuvchining, ayblanuvchining yozma iltimosiga ko'ra surishtiruvchining yoki tergovchining qaroriga binoan yo'l qo'yilishi mumkin.

Ishni sudga qadar yuritish bosqichida himoyachi sifatida qatnashayotgan advokat surishtiruv yoki tergov harakatlarini amalga oshirishda qatnashishga haqli va u surishtiruvchi yoki tergovchining protsessual qonun talablariga qanchalik rioya etayotganligini qat'iy nazorat qilishi lozim.

Advokat ishda ishtirok etishga kirishar ekan, u o'z himoyasi ostidagi shaxs bilan himoya pozitsiyasini kelishib olishi va unga surishtiruv yoki dastlabki tergov amalga oshirish jarayonida rioya qilishi kerak. Zarur hollarda himoya pozitsiyasi ish holatlari ayblov tarafida va himoya tarafida mavjud bo'lgan dalillar e'tiborga olingan holda o'zgartirilishi mumkin. Ish bo'yicha pozitsiyani kelishib olish va dastlabki tergovning alohida bosqichlarida vujudga kelgan himoya vazifalarini hal qilish uchun qonun gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchiga himoyachining yordamidan foydalanish huquqini beradi.

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi o'z himoyachisi bilan uchrashuvlarining soni va davom etish vaqti cheklanmagan holda u bilan xoli uchrashish huquqiga ega.

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki advokatning iltimosnomasiga ko'ra, tergovchi (surishtiruvchi) ularga xoli uchrashishlari uchun zarur sharoitlar yaratib berishi shart.

Qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasi tanlanayotgan shaxsning himoyachi bilan uchrashuvi muddati surishtiruvchi, tergovchi va prokuror tomonidan 2 soatga qadar cheklanishi mumkin. Bu shu bilan bog'liqlik, qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash masalasini hal qilish qisqa muddatlar bilan chegaralangan.

Ishni sudga qadar yuritish bosqichida ishtirok etayotgan advokatning oldida bir qator hal qilinishi murakkab bo'lgan muammolar turadi. Buning eng asosiysi himoya ostidagi shaxs bilan himoyani amalga oshirish yo'llarini kelishib olishdir.

Amaliyotda shunday holatlar uchraydiki, ba'zan advokat ishga kirishguniga qadar so'roq qilingan gumon qilinuvchi noto'g'ri tasavvurlarga ega bo'lganligi tufayli, o'z aybini to'liq rad etadi yoki ayrim hollarda o'zi sodir etmagan aybni qisman yoki to'liq bo'yniga oladi. Ishga himoyachi-advokatning kirishishi gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchiga dastlab unda mavjud bo'lgan hayajonlanishni yengish, vujudga kelgan holatni to'liq to'g'ri anglab yetish, o'zining protsessual huquqlarini aniqlab olish va malakali huquqiy maslahatlar olish imkonini beradi. Bunday holatda gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi ish yuzasidan haqiqiy holatlarni bayon etishga qaror qilishi mumkin. Bu hech qanaqangi protsessual yoki axloqiy muammolarni tug'dirmaydi. Muammo gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi yolg'on ko'rgazmalar berishga qaror qilib, o'zining bu pozitsiyasini advokat tomonidan qo'llab-quvvatlanishini hamda bu yolg'on ko'rgazmalarni huquqiy asoslash va uni tasdiqlash uchun zarur dalillar keltirilishini talab qilganda vujudga keladi.

O'z-o'zidan ma'lumki, advokat o'z himoyasi ostidagi shaxsning har qanaqangi pozitsiyasini barcha protsessual vositalarni qo'llagan holda qo'llab-quvvatlashi lozim.

Gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi tomonidan yolg'on ko'rsatuv berishi qonun hujjatlari talablariga qarshi emas. Chunki Jinoyat-protsessual kodeksi protsessning bu ishtirokchilaridan haqiqatni gapirishni talab etmaydi, shuning uchun ham advokat tomonidan ularning pozitsiyasi qo'llab-quvvatlanishi qonunni buzish hisoblanmaydi.

Advokat O'zbekiston Respublikasi «Advokatura to'g'risida»gi Qonunining 7-moddasi 1-bandi talablarini hamma vaqt yodda tutish kerak. Ko'rsatilgan qonun normasiga ko'ra advokat o'z professional faoliyatida amaldagi qonun hujjatlari talablariga, Advokatning kasb etikasi qoidalariga advokatlik siri va advokat qasamyodiga rioya etishi, o'ziga yuridik yordam so'rab murojaat etgan jismoniy hamda yuridik

shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning qonunda nazarda tutilgan barcha vositalari hamda usullaridan foydalanishi shart. Qonunning bu talablaridan kelib chiqib, o'z himoyasi ostidagi yolg'on ko'rsatuv berayotgan shaxsga yolg'on ko'rsatuv berishning himoyani tashkil etishga ko'rsatishi mumkin bo'lgan salbiy ta'sirini tushuntirishi lozim. Ammo advokat o'z himoyasi ostidagi shaxsning pozitsiyasiga qarama-qarshi pozitsiyani egallashga haqli emas. Advokat shuni ham yodda tutishi kerakki, u o'z himoyasi ostidagi shaxsga ish yuzasidan yolg'on ko'rsatuv berishlikni tavsiya etishga haqli emas. Xuddi shuningdek, u haqiqatni aniqlashga dalillarni yo'q qilish, soxtalashtirish, guvohlarni ko'ndirishga urinish va qonunga xilof boshqa harakatlar bilan to'sqinlik qilmasligi kerak.

Advokat o'z himoyasi ostidagi shaxs bilan ish yuzasidan protsessual pozitsiyani kelishganidan so'ng tanlangan pozitsiyani qo'llab-quvvatlashning vosita va usullarini aniqlashi kerak. Himoyani amalga oshirishning vosita va usullari himoyachi tomonidan himoya ostidagi shaxs bilan kelishiladi.

Jinoyat-protsessual kodeksining 53-moddasida jinoyat sudlov ishlarini yuritishda ishtirok etayotgan advokat huquqlarining ro'yxati berilgan, qonunda to'g'ridan to'g'ri ko'rsatilmagan bo'lsada, bu ro'yxat tugallanmagan ro'yxatdir. Shu tufayli advokat jinoyat protsessida JPKning 53-moddasida nazarda tutilmagan, ammo boshqa qonunlarda belgilangan boshqa huquq va majburiyatlarga ham ega bo'lishi mumkin. Bunday xulosa qilishga O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonunining 7-moddasi va «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonunning 2-moddasi asos bo'ladi. Ko'rsatilgan qonun normalariga ko'ra advokat himoyani amalga oshirish, yuridik yordam ko'rsatish jarayonida qonun hujjatlarida man qilinmagan usullar va vositalarni qo'llashga haqli.

Advokatning jinoyat ishida ishtirok etishiga yo'l qo'yilgan vaqtdan boshlab, u gumon qilinuvchi, ayblanuvchi bilan uchrashish huquqiga ega. Ishda himoyachi sifatida ishtirok etayotgan advokatning bu huquqi o'z himoyasi ostidagi shaxsga, shu jumladan, ehtiyot chorasi tarzida qamoqda saqlanayotgan shaxsga yuridik yordam ko'rsatish, uning huquqlarini tushuntirish imkonini ta'minlaydi.

Advokat o'z himoyasi ostidagi shaxsning u yoki bu pozitsiyasining himoya qilinishini ta'minlaydigan huquqlar bilan bir qatorda bu pozitsiyani asoslash huquqiga, ya'ni dalillar sifatida foydalanishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni to'plash va taqdim etish huquqiga ham ega.

Jinoyat ishini sudga qadar yuritish bosqichidagi advokatning muhim protsessual huquqlaridan biri gumon qilinuvchi so'roq qilinayotganda ishtirok etish, shaxsga ayblov e'lon qilinayotganda hozir bo'lish hamda ayblanuvchi so'roq qilinayotganda, shuningdek, ularning ishtirokida o'tkaziladigan boshqa tergov harakatlarida ishtirok etish va gumon qilinuvchilarga, ayblanuvchilarga, guvohlarga, ekspertlarga, mutaxassislariga savollar berish huquqidir.

Dastlabki tergovning aynan shu bosqichida advokat o'z himoyasi ostidagi shaxsga qo'yilayotgan aybning mohiyatini aniqlash imkoniga ega bo'ladi. Advokat — himoyachi jinoyat ishida gumon qilinuvchi tariqasida yoki ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish to'g'risidagi qaror bilan tanishish, mazkur protsessual hujjatlardan ko'chirmalar olish hamda mazkur hujjatlarda bayon etilgan ayblovning mohiyati, ahamiyati va huquqiy oqibatlarini o'z himoyasi ostidagi shaxsga tushuntirish huquqiga ega.

Jinoyat protsessining mazkur bosqichida advokat o'z himoyasi ostida bo'lgan shaxsga gumon qilinuvchi, ayblanuvchining huquqiy maqomining o'ziga xos xususiyatlarini, uning huquq va majburiyatlarini tushuntiradi, e'lon qilingan aybga nisbatan protsessual pozitsiyani o'z himoyasi ostidagi shaxs bilan kelishadi hamda so'roq davomida o'zini qanday tutishlikni tushuntiradi.

Advokat gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchini so'roq qilishda qatnashishdan tashqari ularning ishtirokida o'tkaziladigan boshqa tergov harakatlarida ham ishtirok etish huquqiga ega. Tergov harakatlarini amalga oshirishda ishtirok etayotgan advokat iltimosnomalar kiritish va rad qilish, tergov harakatlari bayonnomasiga kiritilishi zarur bo'lgan e'tirozlar bildirish, savollar berish va boshqa huquqlarga ega.

Yuqorida ko'rsatilganidek, advokat ishda ishtirok etishga qo'yilgan vaqtdan boshlab, uning himoyasi ostidagi shaxs ishtirokida o'tkazilayotgan har qanaqangi tergov harakatlarini o'tkazishda hozir bo'lishga haqli. Biron-bir sababga ko'ra, u yoki bu tergov harakatini o'tkazishda advokat hozir bo'lish imkoniga ega bo'lmasa u bu tergov harakatlarini o'tkazishni boshqa vaqtga qoldirish to'g'risida iltimosnoma kiritishga haqli.

Advokat nafaqat jinoyat ishida gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish to'g'risidagi qaror bilan, balki o'z himoyasi ostidagi shaxs ishtirokida o'tkazilgan boshqa protsessual harakatlarga oid hujjatlar bilan ham tanishish huquqiga ega. Jumladan, u ushlab turish bayonnomasi, ehtiyot chorasini qo'llash to'g'risidagi qaror, gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi ishtirokida

o'tkazilgan tergov harakatlari bayonnomalari bilan, shuningdek, gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi tanishtirilgan yoxud ularga tanishish uchun taqdim etilishi lozim bo'lgan boshqa hujjatlar bilan tanishish huquqiga ega.

Advokat ko'rsatilgan hujjatlar bilan tanishishda bu hujjatlarning mazmunini o'zi uchun aniqlab olish bilan cheklanmaydi, balki ularning mohiyati va ahamiyatini o'z himoyasi ostidagi shaxsga tushuntiradi, shuningdek, mazkur hujjatlarning shakli va mazmuni qonun talablariga qanchalik muvofiq ekanligini tekshiradi. Zarur hollarda advokat mazkur hujjatlarning qonun talablariga muvofiq emasligiga tergovchining e'tiborini qaratadi yoki bo'lmasa ko'rsatilgan hujjatlarni tuzishda tergovchi tomonidan qonun talablari buzilganligi ustidan belgilangan tartibda shikoyat keltiradi.

Dastlabki tergov tamom bo'lganidan keyin advokat jinoyat ishning barcha materiallari bilan tanishish hamda undan zarur ma'lumotlarni yozib olish, materiallar va hujjatlardan texnika vositalari yordamida o'z hisobidan ko'chirma, nusxalar olish yoki ularda ko'rsatilgan ma'lumotlarni o'zga shaklda qayd etish huquqiga ega.

O'z himoyasi ostidagi shaxsga yuridik yordam ko'rsatish doirasida tergov harakatlarini amalga oshirishda ishtirok etayotgan advokat o'z himoyasi ostidagi shaxsga tergovchining huzurida qisqa maslahatlar berish, so'roq qilinayotgan shaxslarga tergovchining ruxsati bilan savollar berish, mazkur tergov harakati bayonnomasining to'g'riligi va to'liqligi masalasida o'z e'tirozlarini yozma ravishda bildirish huquqiga ega. Tergovchi advokatning savollarini olib tashlashi mumkin, lekin ularni bayonnomaga kiritishga majbur.

Qonun advokatga yuqorida ko'rsatilgan va boshqa protsessual xuquqlarini berish bilan birga unga ma'lum majburiyatlarni ham yuklaydi.

Jumladan, advokat himoyani amalga oshirish munosabati bilan unga ma'lum bo'lib qolgan davlat sirlari, tijorat siri yoki boshqa sirni o'z ichiga olgan axborotlarni oshkor qilishga haqli emas.

Jinoyat ishini sudga qadar yuritish bosqichida gumon qilinuvchi, ayblanuvchining huquqini himoya qilish borasida advokatga berilgan huquqlardan eng muhimlaridan biri bu uning isbotlash jarayonida ishtirok etish huquqidir.

Isbot qilish ishni qonuniy, asoslangan va adolatli hal qilish uchun ahamiyatga ega bo'lgan holatlar to'g'risidagi haqiqatni aniqlash maqsadida dalillarni to'plash, tekshirish va baholashdan iboratdir.

Ishni ayblov xulosasi bilan sudga yuborish va ayblov hukmi chiqarish uchun quyidagilar isbotlangan bo'lishi kerak:

1) jinoyat obyekti; jinoyat tufayli yetkazilgan ziyonning xususiyati va miqdori, jabrlanuvchining shaxsini tavsiflovchi holatlar;

2) sodir etilgan jinoyatning vaqti, joyi, usuli, shuningdek, Jinoyat kodeksida ko'rsatib o'tilgan boshqa holatlari; qilmish va ro'y bergan ijtimoiy xavfli oqibatlar o'rtasidagi sababiy bog'lanish;

3) jinoyatning ushbu shaxs tomonidan sodir etilganligi;

4) jinoyat to'g'ri yoki egri, qasd bilan yoxud beparvolik yoki o'z-o'ziga ishonish oqibatida sodir etilganligi, jinoyatning sabablari va maqsadlari;

5) ayblanuvchining, sudlanuvchining shaxsini tavsiflovchi holatlar.

Yuqoridagilardan tashqari jinoyatning sabablari va uning sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlar ham aniqlanishi shart.

Jinoyat sudlov ishlarini yuritish jarayonida dalillarni to'plash surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud tomonidan tergov va boshqa protsessual harakatlarni bajarish orqali amalga oshiriladi.

Jinoyat protsessida ishtirok etayotgan advokat ham isbot qilish jarayonining faol ishtirokchisi bo'lib, o'z himoyasi ostidagi gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, shuningdek, unga ishonch bildirgan jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgarning qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadida dalillar sifatida foydalanishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni to'plash va taqdim etish huquqidan foydalanadi.

Advokat tomonidan to'plangan dalillar sifatida foydalanishi mumkin bo'lgan ma'lumotlar jumlasiga turli ashyolar (masalan, jabrlanuvchi tomonidan xujum qiluvchidan tortib olingan jinoyat quroli, jinoyat sodir etgan shaxsning voqea joyida qoldirib ketgan kiyimi va boshqalar), ishga taalluqli axborotga ega bo'lgan shaxslarni so'rovdan o'tkazish hamda ularning roziligi bilan olingan yozma tushuntirishlar, yozma hujjatlar, tavsifnomalar va boshqa hujjatlar kiradi.

Qonunga ko'ra himoyachining o'zi to'plagan materiallarni ishga qo'shib qo'yish to'g'risidagi iltimosnomasi surishtiruvchi, tergovchi, prokuror tomonidan albatta qanoatlanirilishi kerak. Bizning nazarimizda bu materiallar ishga qo'shib qo'yilishi bilan birga surishtiruvchi, tergovchi, prokuror tomonidan JPKda belgilangan tartibda tekshirilishi va baholanishi shart. Shundagina ular ish yuzasidan dalilga aylanishi mumkin.

Advokat isbot qilish jarayonida ishtirok etar ekan u dalillarni ishga aloqadorligi, maqbulligi va ishonchiligi nuqtayi nazaridan baholashi lozim. Agarda u yoki bu dalillar ishga aloqador bo'lmasa yoki ular Jinoyat-protsessual kodeksida belgilangan tartibga ri-

oya qilinmagan holda to'plangan bo'lsa, advokat bunday dalillarni nomaqbul dalil deb hisoblab, ularni ish yuzasidan xulosaga kelishda e'tiborga olmaslikni talab qilishga haqli.

Advokatning jinoyat ishini sudga qadar yuritish bosqichidagi va-kolatlarini tahlil qilish natijasida ular quyidagilarga:

1) gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchining ularga nisbatan qo'yi-layotgan aybning mazmunidan xabardor qilinishini ta'minlashga;

2) muayyan ish yuzasidan dastlabki tergov organlari tomoni-dan gumon qilinuvchi, ayblanuvchining aybini isbotlash bo'yicha qo'llanilayotgan protsessual chora-tadbirlar bilan advokatning o'z vaqtida va to'liq tanishishini ta'minlashga;

3) dastlabki tergov organlari tomonidan o'z faoliyatini amalga oshirishda qonun talablariga rioya qilinishi ustidan advokatning na-zorat qilishi imkoniyatini ta'minlashga;

4) advokatning o'z himoyasi ostidagi shaxsning (ishonch bildiruv-chisining) huquq, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini sama-rali himoya qilish uchun protsessual imkoniyatlarni ta'minlashga yo'naltirilganligi haqida xulosa qilish mumkin.

11.3. Advokatning birinchi instansiya sudida ishtiroki

Advokatning o'z himoyasi ostidagi shaxsga (ishonch bildiruvchi-ga) birinchi instansiya sudida malakali huquqiy yordam ko'rsatishi alohida ahamiyatga ega. Aynan birinchi instansiya sudida ish yuri-tishda advokatning tortishuv prinsipiga asoslangan jinoyat protsessida ishtirokining maqsadi va mohiyati aniq namoyon bo'ladi, protsess-ning mazkur bosqichida u yuridik bilim va tajriba bilan qurollangan ayblov tarafiga qarshi turadi. Advokatning malaka darajasi bu torti-shuvda o'z himoyasi ostidagi shaxsning (ishonch bildiruvchining) hu-quq, erkinlik va qonuniy manfaatlarini ishonchli tarzda himoya qi-lishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Advokatning birinchi instansiya sudida ishtirokining muhimligi shu bilan ham tasdiqlanadiki, qonunga ko'ra himoyachi sud majlisi-ga kelmasa va uni almashtirish imkoniyati bo'lmasa, ishni muhoka-ma qilish keyinga qoldiriladi. Himoyachini almashtirish zaruriyati yuzaga kelganida sudlanuvchiga boshqa advokatni taklif etish im-koniyati beriladi. Agarda sudlanuvchi ma'lum sabablarga ko'ra bu imkoniyatdan foydalanmasa sudning ajrimiga asosan himoyachi Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasi tomonidan belgilana-digan advokatlik tuzilmalari tomonidan tayinlanadi.

Ishga yangidan kirishgan himoyachi ish materiallari bilan tani-shish va sud muhokamasiga tayyorlanish uchun vaqt so'rash huqu-

qiga ega. Uning bunday iltimosi odatda sudlar tomonidan albat-ta qanoatlantiriladi. Umumiy tartibga ko'ra advokatning almashtirilishi u almashtirilguniga qadar sud protsessida amalga oshirilgan harakatlarning takrorlanishini talab qilmaydi. Ammo ishga yangidan kirishgan advokat guvohlarni, jabrlanuvchilarni, ekspertlarni qaytadan so'roq qilish yoxud ayrim protsessual harakatlarni takro-ran amalga oshirish to'g'risida iltimosnoma kiritishga haqli.

Advokat birinchi instansiya sudida himoyani amalga oshirar ekan u birinchi navbatda jinoyat ishi materiallari bilan atroflicha tanishib chiqishi shart. Bu jarayonda u dastlabki tergov materiallarini tahlil etishi, dastlabki tergov yuritishda qonun talablariga to'liq rioya qi-linganligini tekshirishi lozim. Advokat tomonidan aniqlangan, dast-labki tergov davomida yo'l qo'yilgan har qanaqangi qonun buzilish-lari sud muhokamasida himoyani amalga oshirish uchun foydalanili-shi mumkin.

Advokat ayblov xulosasi bilan mufassal tanishib chiqishi lozim. Ayblov xulosasi asosiy protsessual hujjatlardan biri bo'lib, dastlab-ki tergov ishiga yakun yasaydi. Ayblov xulosasida dastlabki tergovda aniqlangan holatlar: jumladan, jabrlanuvchi, shuningdek, ayblanuv-chi to'g'risidagi ma'lumotlar; ayblanuvchining aybdorligini tas-diqlovchi dalillar, ayblanuvchining o'zini himoya qilish uchun kel-tirgan vajlari va ularni tekshirish natijalari; e'lon qilingan ayblovning mazmuni Jinoyat kodeksining shu jinoyatni nazarda tutgan moddasi yoki moddalari ham ko'rsatilgan holda bayon qilinadi.

Ayblov xulosasi JPKning talablariga rioya qilingan holda tuzil-gan bo'lishi, unda bayon qilingan holatlarni tasdiqlovchi ish sahifalari ko'rsatilgan bo'lishi kerak. Ayblov xulosasida sud majlisiga chaqirilishi lozim bo'lgan shaxslar ro'yxati, shuningdek, qo'llanilgan ehtiyot cho-ralari, ayblanuvchi qancha vaqt qamoqda saqlanganligi to'g'risidagi, ash-yoviy dalillar, fuqaroviy da'voni ta'minlash choralari, sud chiqim-lari to'g'risidagi ma'lumotlar ilova qilinadi.

Advokat ayblov xulosasi bilan tanishib chiqib jinoyat ishi materi-allarining ayblov xulosasida qilingan xulosalarga qanchalik muvofiq ekanligi nuqtayi nazaridan tahlil qiladi. Jinoyat ishi materiallari bi-lan tanishish jarayonida advokat ish materiallaridan ko'chirmalar yoki nusxalar olish huquqiga ega.

Advokat ayblov xulosasini o'rganib chiqib va ish materiallari bi-lan to'liq tanishgach himoya ostidagi shaxs (ishonch bildiruvchi) bilan sud muhokamasi jarayonida himoyani tashkil etish masalalarini keli-shib oladi.

Advokat sud majlisiga tayyorgarlik ko'rishda sud majlisining tay-yorlov qismida yoki sud tergov jarayonida sudga qanday iltimosno-

malar kiritish masalasini hal qilib oladi. Shuni nazarda tutish kerakki, advokat sud protsessining har qanday bosqichida sudga iltimosnomalar bilan murojaat etish huquqiga ega, ammo iltimosnomaning o'z vaqtida kiritilishi va uning lozim darajada asoslantirilishi, uning sud tomonidan qanoatlantirilishi va himoya maqsadlariga xizmat qilishi imkoniyatlarini ta'minlaydi.

Advokat o'z himoyasi ostidagi shaxsni sud protsessida ishtirok etishga nafaqat huquqiy jihatdan balki ruhiy jihatdan ham tayyorlashi lozim. Chunki himoyaning samaradorligi ko'p jihatdan sudlanuvchining sud majlisida o'zini tutishi, ish holatlari va faktlarni mantiqiy ketma-ketlikda bayon etishi hamda o'z fikrlarini ishonchli tarzda bayon etishiga ham bog'liq.

Advokat o'z himoyasi ostidagi shaxsning ish materiallari va ayblov xulosasi bilan qay darajada tanishganligi, qo'yilgan ayblovning mazmun-mohiyatini tushunib yetganligini aniqlashi lozim. Agarda himoya ostidagi shaxsda qaysidir masalalarda tushunmovchiliklar bo'lsa, ularni bartaraf etish choralarini ko'rish lozim. Advokat o'z himoyasi ostidagi shaxs jinoyat ishi materiallari bilan qo'shimcha ravishda tanishishi lozim degan xulosaga kelsa, uni ish materiallari bilan tanishtirish to'g'risida sudga iltimosnoma kiritishi kerak.

Advokat tomonidan o'z himoyasi ostidagi shaxsni sudda ko'rsatuv berishga, ya'ni so'roq qilinishga tayyorlash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Advokat o'z himoyasi ostidagi sudlanuvchiga sudda ko'rsatuv berish uning majburiyati emas, balki huquqi ekanligini tushuntirishi lozim. Agarda sudlanuvchi ko'rsatuv berishga rozi bo'lsa, JPKning 442-moddasining 6-qismiga ko'ra sudlanuvchini so'roq qilish ishning unga ma'lum holatlari to'g'risida ko'rsatuv berishi haqida raislik qiluvchining taklifi bilan boshlanadi. Shundan keyin sudlanuvchini davlat ayblovchisi, jamoat ayblovchisi, shuningdek, jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar va ularning vakillari, himoyachi, jamoat himoyachisi, fuqaroviy javobgar va uning vakili so'roq qiladilar. So'ngra sudlanuvchiga boshqa sudlanuvchilar va ularning himoyachilari savollar berishi mumkin.

Advokat sudlanuvchiga ishora qiluvchi savollarga va ishga aloqasi bo'lmagan savollarga javob bermasligini hamda bunday savollar raislik qiluvchi tomonidan olib tashlanishini tushuntirishi kerak.

Tortishuv hamda qonun va sud oldida tenglik prinsiplari advokat protsessning boshqa ishtirokchilari bilan teng huquqlardan foydalanishini kafolatlaydi. Advokat sud muhokamasi ishtirokchisi sifatida dalillar taqdim etish, ularni tekshirishda ishtirok etish, iltimosnomalar kiritish kabi huquqlardan foydalanadi. Advokat sud

protsessida o'z himoyasi ostidagi shaxsni himoya qilish uchun qonun hujjatlarida man qilinmagan barcha usullar va vositalardan foydalinishi lozim.

Advokat birinchi instansiya sudida ish yuritish jarayonida o'z himoyasi ostidagi sudlanuvchini samarali tarzda himoya qilish uchun zarur bo'lgan qator protsessual huquqlarga ega. Shu jumladan u ehtiyot chorasini bekor qilish yoki o'zgartirish, qo'shimcha guvohlarni, ekspertlarni, mutaxassislarni chaqirish va so'roq qilish, daliliy ashyolarni va hujjatlarni talab qilib olish, sudda ekspertiza tayinlash va o'tkazish, jinoyat ishini qo'shimcha tergovga qaytarish to'g'risida iltimosnomalar kiritish, shuningdek, sud muhokamasi jarayonida u yoki bu masalalar yuzasidan o'z fikrini bildirish huquqiga ega.

Iltimosnomalar kiritish, shuningdek, ayblov tarafining iltimosnomalari qanoatlantirilishiga o'z e'tirozlarini bildirish huquqidan foydalanish masalalarini advokat mustaqil ravishda hal qiladi. Advokat tomonidan sudga kiritiladigan har qanaqangi iltimosnomalar asoslantirilgan bo'lishi lozim.

Advokat yuqorida ko'rsatilganidek, isbotlash jarayonida muhim huquqlarga ega. U bir tomondan ish yuzasidan yig'ilgan dalillarni tekshirishda faol ishtirok etsa, ikkinchi tomondan o'z himoyasi ostidagi shaxs manfaatiga xizmat qiladigan yangi dalillarni sudga taqdim etish huquqiga ega.

Advokat o'z tashabbusi bilan dalillar yig'ishda qonun talablariga qat'iy rioya etishi lozim, chunki qonun talablariga rioya etilmasdan olingan va taqdim etilgan dalil sud tomonidan maqbul bo'lmagan dalillar deb topilishi mumkin.

Birinchi instansiya sudida ish yuritishning muhim bosqichlaridan biri bu sud muzokarasi bosqichidir.

Sud tergoivi tamomlanganidan so'ng sud taraflarning muzokarasini eshitishga o'tadi. Muzokara davlat ayblovchisi va jamoat ayblovchisining nutqlari bilan boshlanadi. So'ngra jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar yoki ularning vakillari, himoyachi va jamoat himoyachisi, sudlanuvchi, fuqaroviy javobgar yoki uning vakili so'zga chiqadi.

Davlat ayblovchisi va jamoat ayblovchisining, shuningdek, himoyachi va jamoat himoyachisining so'zga chiqish navbatini sud ularning takliflarini inobatga olgan holda belgilaydi.

Taraflar o'zlarining nutqlarida sud tergovida ko'rib chiqilmagan dalillarni keltirishga haqli emas. Tekshirish uchun sudga yangi dalillarni taqdim etish lozim bo'lsa, taraflar sud tergovini yangidan boshlash to'g'risida iltimos qilishlari mumkin.

Davlat ayblovchisi sud tergovining yakunlarini inobatga olib, o'z nutqida sudlanuvchining aybliligi yoki aybli emasligi to'g'risidagi xulosasini asoslantirishi lozim. Davlat ayblovchisi sudlanuvchi aybli degan xulosaga kelganda, unga nisbatan qo'llanilishi lozim bo'lgan jazo turi va me'yori haqida sudga o'z fikrini bayon qiladi.

Taraflar nutq so'zlab bo'lganlaridan keyin, ulardan har biri boshqa tarafning nutqlarida aytilgan masalalar yuzasidan e'tirozlar yoki mulohazalar bilan yana bir martadan so'zga chiqishlari mumkin. So'nggi e'tiroz bildirish huquqi hamisha himoyachi va sudlanuvchiga beriladi.

Sud taraflarning muzokarasini muayyan muddat bilan cheklab qo'yishi mumkin emas, lekin raislik qiluvchi muzokarada ishtirok etayotgan shaxslarning nutqlarini, basharti ular ko'rilayotgan ishga daxli yo'q holatlarga taalluqli bo'lsa, to'xtatib qo'yishga haqlidir.

Advokat sud muzokarasida ishtirok etar ekan, u o'z nutqida sud tergovida tekshirilgan dalillar yuzasidan o'z fikrini bildirishi, ularning har birini alohida hamda dalillar jamini tahlil qilishi hamda baholashi, u yoki bu dalilning ishga aloqadorligi, maqbulligi va ishonchliligi masalasida o'z fikrini bildirishi lozim.

Advokat o'z himoya nutqida sudlanuvchiga qo'yilgan aybga yuridik baho berishi, e'lon qilingan ayb mohiyati, jazo chorasi, fuqarolik da'vosi va sud tomonidan maslahat xonasida hal qilinadigan boshqa masalalar yuzasidan o'z fikrlarini bayon etishi lozim.

Advokatning himoya nutqi asoslantirilgan bo'lishi, shakl jihatidan qisqa, ammo mazmun jihatidan uning pozitsiyasini yetarli darajada asoslay oladigan, qonun normalariga tayangan va sud majlisida tekshirilgan dalillar bilan mustahkamlangan bo'lishi lozim. Advokat himoya nutqida o'z pozitsiyasini asoslash uchun normativ-huquqiy hujjatlar normalariga, xalqaro huquqning umum tan olingan prinsip va normalariga, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarorlariga, shuningdek, muayyan jinoyat ishlari bo'yicha sud amaliyotiga havola qilishi mumkin.

Advokat sudning e'tiborini o'z himoyasi ostidagi shaxsning ijobiy xislatlariga ham jalb qilishi kerak.

Advokat himoyani amalga oshirishda ayblov hukmi taxminlariga emas, balki aniq dalillarga asoslangan bo'lishiga, ish yuzasidan barcha holatlar tekshirilib, mavjud qarama-qarshiliklar bartaraf etilgan va baholangan bo'lishiga sudning e'tiborini jalb etishi lozim. Tabiiyki, advokat bunda har qanaqangi shubhalar ayblanuvchi foydasiga hal qilinishi to'g'risidagi prinsipdan samarali foydalanishi lozim.

Advokat muzokara tamom bo'lganidan keyin, sud qaror qabul qilish uchun alohida (maslahat) xonasiga kirguncha qadar, quyidagi masalalar yuzasidan o'z takliflarini sudga yozma ravishda taqdim etishi shart:

1) sudlanuvchi aybli deb topilayotgan qilmish haqiqatan sodir etilganmi?

2) bu qilmish jinoyat deb hisoblanadimi va u Jinoyat kodeksining qaysi moddasida nazarda tutilgan?

3) bu qilmishni sudlanuvchi sodir etganmi?

4) sudlanuvchi jinoyat sodir etilishida ayblimi va, basharti aybli bo'lsa, uning aybi qanday shaklda?

5) sudlanuvchining javobgarligini yengillashtiradigan va og'irlashtiradigan holatlar bormi?

6) sudlanuvchi sodir etgan jinoyati uchun jazolanishi kerakmi?

Advokat JPKning 457-moddasida nazarda tutilgan boshqa masalalar yuzasidan ham o'z fikrini sudga yozma ravishda taqdim etishga haqli.

Advokatning birinchi instansiya sudidagi faoliyati himoya nutqini so'zlash bilan tugallanmaydi. U hukm e'lon qilinganidan so'ng sud majlisi bayonnomasi bilan tanishishi va zarur hollarda unga o'z e'tirozini bildirishi lozim. Advokat hukm e'lon qilinganidan so'ng hukmni tahlil etib o'z himoyasi ostidagi (ishonch bildiruvchi) shaxsga hukmning mazmun-mohiyatini hamda uning ustidan shikoyat keltirish tartibini tushuntirishi lozim. Zarur hollarda himoya ostidagi (ishonch bildiruvchi) shaxs bilan kelishgan holda hukm ustidan apellatsiya yoki kassatsiya tartibida shikoyat berish masalasini hal qiladi.

11.4. Himoyachining apellatsiya, kassatsiya va nazorat tartibida ish yuritishda ishtiroki

Jinoyat ishlari bo'yicha sud ishlarini yuritishning muhim jihatlardan biri sud hukmi, ajrimi va qarorlarining qonuniyligi, asosliliigi va adolatliligini tekshirish tartibi o'rnatilganligidadir.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi sud hukmi, ajrimi va qarorlarining qonuniyligi, asosliliigi va adolatliligini apellatsiya, kassatsiya va nazorat tartibida tekshirilishi mumkinligini nazarda tutadi. Mazkur tartib jinoyat protsessida ishtirok etishga jalb etilgan shaxslarning, shu jumladan, sudlangan (oqlangan) shaxslarning, jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar va boshqalarning huquqlarini himoya qilish hamda yo'l qo'yilgan sud xatolarini tuzatishning muhim kafolatidir.

Sudning qonuniy kuchga kirmagan hukmlarining qonuniyligi, asoslilikgi va adolatliligini mahkum, uning himoyachisi, jabrlanuvchi, uning vakili va JPKning 497²-moddasida ko'rsatilgan boshqa shaxslar tomonidan berilgan apellatsiya shikoyatiga asosan apellatsiya tartibida tekshirilishi mumkin.

Sudning qonuniy kuchga kirgan, apellatsiya tartibida ko'rib chiqilmagan, hukmlarining qonuniyliligi, asoslilikgi va adolatliligini mahkum, uning himoyachisi, jabrlanuvchi, uning vakili va JPKning 498-moddasida ko'rsatilgan boshqa shaxslar tomonidan berilgan kassatsiya shikoyatiga asosan kassatsiya tartibida ko'rib chiqish orqali tekshiriladi.

Advokat o'z himoyasi ostidagi (ishonch bildiruvchi) shaxsga sud hukmlari ustidan apellatsiya yoki kassatsiya tartibida shikoyat berishning o'ziga xos xususiyatlarini tushuntirishi va u bilan kelishgan holda sud hukmi ustidan shikoyat berishning qaysi tartibidan foydalanish masalasini hal qilishi lozim. Shuni nazarda tutish kerakki, mazkur ikki tartibdan biridan foydalanmasdan turib, ya'ni ish apellatsiya yoki kassatsiya tartibida ko'rilmasdan turib, sud hukmi ustidan nazorat tartibida shikoyat keltirib bo'lmaydi.

Apellatsiya va kassatsiya instansiyasi sudida advokatning ishtiroki majburiy emas, bundan JPKning 51-moddasida nazarda tutilgan ishlar mustasno.

Advokatning apellatsiya yoki kassatsiya instansiyasi sudida ishtirok etishiga asos bo'lib, u bilan tuzilgan yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi shartnoma hisoblanadi.

Advokat apellatsiya yoki kassatsiya sudida ishtirok etishga tayyorgarlik ko'rishda (ayniqsa u ishga ish birinchi instansiya sudida ko'rib chiqilgandan keyin kirishgan bo'lsa) ish materiallari bilan tanishib chiqadi, o'z himoyasi ostidagi (ishonch bildiruvchi) shaxsga hukm ustidan apellatsiya yoki kassatsiya tartibida shikoyat keltirishning huquqiy oqibatlari tushuntirishi va u bilan ikkinchi instansiya sudida ish yuzasidan qo'llaniladigan protsessual pozitsiyani kelishib oladi, shundan so'ng advokat kelishuvga muvofiq apellatsiya yoki kassatsiya shikoyatining matnini tayyorlaydi. Bunda u mazkur shikoyatlarga qonun tomonidan qo'yilgan talablarga rioya etishi shart.

Apellatsiya, kassatsiya shikoyatida quyidagilar ko'rsatilishi lozim:

- 1) shikoyat yo'llanayotgan sudning nomi;
- 2) shikoyat bergan shaxs, uning protsessual mavqei, yashash joyi yoki turish manzili to'g'risidagi ma'lumotlar;

3) hukmni chiqargan sudning nomi, hukm chiqarilgan sana, shikoyat berilayotgan hukm kimga nisbatan chiqarilgan bo'lsa, shu shaxs to'g'risidagi ma'lumotlar;

4) shikoyat bergan shaxsning vajlari, uning fikriga ko'ra hukm yoki boshqa qarorning noto'g'riligi nimadan iborat ekanligi hamda iltimosining mohiyati;

5) arizachi o'z talablarini asoslayotgan va apellatsiya instansiyasi sudi tomonidan tekshirilishi lozim bo'lgan dalillar, shu jumladan ilgari birinchi instansiya sudida tekshirilmagan dalillar;

6) shikoyatga ilova qilinayotgan materiallar ro'yxati;

7) shikoyat berilgan sana hamda shikoyat beruvchi shaxsning imzosi.

Advokat tomonidan berilayotgan shikoyat qonunga asoslangan bo'lishi, imkon qadar qisqa, aniq va asoslantirilgan bo'lishi hamda hukmdan norozilik to'g'risidagi talablar aniq bayon etilgan bo'lishi lozim.

Shikoyatda hukmning to'liq yoki uning bir qismi qonunga xilof ekanligi, asoslantirilmaganligi va (yoki) adolatsiz ekanligi to'g'risidagi xulosalar qonun normalariga hamda ishda mavjud bo'lgan muayyan dalillarga havola qilingan holda asoslantirilishi lozim.

Ishda ishtirok etayotgan advokat apellatsiya yoki kassatsiya shikoyatini hukm chiqargan sud orqali beradi. Apellatsiya shikoyati birinchi instansiya sudining hukmi e'lon qilingan kundan e'tiboran 10 sutka ichida, mahkum, oqlangan shaxs, jabrlanuvchi tomonidan esa ularga hukmning nusxasi topshirilgan kundan e'tiboran shunday muddat ichida berilishi mumkin. Qonunda kassatsiya shikoyati berish uchun muddat belgilangan emas.

Hukm ustidan apellatsiya shikoyati berish muddati uzrli sabablarga ko'ra o'tkazib yuborilgan hollarda advokat hukm chiqargan sudga muddatni tiklash to'g'risidagi iltimosnoma bilan murojaat qilishi mumkin.

Apellatsiya yoki kassatsiya instansiyasi sudida ishtirok etayotgan advokat ish uchun ahamiyatga molik hujjatlar, mutaxassislarining fikrlari va boshqa qo'shimcha materiallarni taqdim etishga haqli. Shu bilan birga qo'shimcha materiallarni talab qilib olishlikni so'rab, sudga iltimosnoma kiritishi ham mumkin.

Qo'shimcha materiallar advokatning iltimosiga ko'ra chiqarilgan sud ajrimiga asosan Jinoyat-protsessual kodeksning 149, 170, 290 va 398-moddalarida nazarda tutilgan tergov harakatlarini o'tkazishni tergovchiga topshirish yo'li bilan ham olinishi mumkin.

Apellatsiya instansiyasi sudida ishtirok etayotgan advokat sud majlisida tekshirilishi lozim bo'lgan dalillar to'g'risida; sud majlisiga sud-

lanuvchini, jabrlanuvchilarni, guvochlarni, ekspertlar va zaruriyat bo'lsa boshqa shaxslarni chaqirish to'g'risida; sudlanuvchiga nisbatan tanlangan ehtiyot chorasini bekor qilish yoki o'zgartirish to'g'risida; qo'shimcha dalillar talab qilish haqida va boshqa masalalarda iltimosnomalar kiritishga haqli.

Advokat, shuningdek, yangi guvochlarni chaqirish, ekspertiza o'tkazish, birinchi instansiya sudi tomonidan tekshirib ko'rish, rad etilgan ashyoviy dalillar va hujjatlarni talab qilib olish to'g'risida ham apellatsiya instansiyasi sudiga iltimosnoma kiritishga haqli.

Advokatning ikkinchi instansiya sudida ishtirok etishdan maqsadi birinchi instansiya sudi tomonidan chiqarilgan hukmning qonunga xilof ekanligi, asoslantirilmaganligi va (yoki) adolatsiz ekanligini isbotlashdir.

Sud ishni apellatsiya yoki kassatsiya tartibida ko'rib chiqishda sudlanganga tayinlangan jazoni yengillashtirishi yoki yengilroq jinoyatga doir qonun moddalarini qo'llashi mumkin.

Ammo sud jinoyat ishini apellatsiya yoki kassatsiya tartibida ko'rgan vaqtida jazoni kuchaytirishga, shuningdek, og'irroq jinoyatga doir qonun moddalarini qo'llashga haqli emas.

Og'irroq jinoyatga doir qonun moddalarini qo'llash zarurligi munosabati bilan yoxud jazoning yengilligi uchun jabrlanuvchi tomonidan shikoyat berilgan yoki prokuror tomonidan protest bildirilgan hollardagina ana shu asoslar bo'yicha hukm apellatsiya yoki kassatsiya tartibida bekor qilinishi va ish yangidan sudda ko'rish uchun yuborilishi mumkin.

Oqlov hukmi yuqori sud tomonidan faqat prokurorning apellatsiya yoki kassatsiya protesti, jabrlanuvchining yoki uning vakilining shikoyati yoxud oqlangan shaxsning, uning himoyachisining yoki qonuniy vakilining apellatsiya yoki kassatsiya shikoyati, shuningdek, nazorat tartibida berilgan protest bo'yicha bekor qilinishi mumkin.

Apellatsiya yoki kassatsiya instansiyasi sudida ishtirok etayotgan advokat sud muzokaralarida qatnashish huquqiga ega. Agarda ish advokatning yoki uning himoyasi ostidagi (ishonch bildiruvchi) shaxs shikoyati bilan ko'rilayotgan bo'lsa, sud muzokarasida advokat birinchi bo'lib so'zga chiqadi.

Sud muzokarasida advokat ish yuzasidan o'z nuqtayi nazarini to'liq, qonun normalari hamda ish materiallariga asoslangan holda aniq bayon etishi lozim.

Ish apellatsiya yoki kassatsiya tartibida ko'rib chiqilganidan so'ng, agarda himoya ostidagi (ishonch bildiruvchi) shaxs ikkinchi instansiya sudi tomonidan qabul qilingan sud qarorlaridan qanoatlanma-

sa, bu holatda advokat u bilan ish yuzasidan nazorat tartibida shikoyat keltirish masalasini muhokama qilib hal etishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligi advokatga o'z himoyasi ostidagi (ishonch bildiruvchi) shaxs huquqlarini samarali himoya qilish uchun qonuniy kuchga kirgan apellatsiya yoki kassatsiya tartibida ko'rib chiqilgan sud hukmlari, ajrimlari va qarorlari ustidan nazorat tartibida shikoyat berish huquqini beradi.

Advokat nazorat tartibida shikoyatni o'z himoyasi ostidagi (ishonch bildiruvchi) shaxs roziligi bilan berishi mumkin.

Advokat nazorat tartibidagi shikoyatda birinchi instansiya sudining hukmini va ikkinchi instansiya (apellatsiya, kassatsiya instansiyasi) sudining ajrimlarini qaysi asoslarga ko'ra qonunga xilof deb hisoblashi bilan bog'liq barcha vajlarni bayon etishi lozim. Agar da qo'shimcha materiallar bo'lsa, ular ham shikoyatga ilova qilinadi. Advokat nazorat tartibida berayotgan shikoyatida nafaqat birinchi instansiya sudining hukmini, balki ish yuzasidan chiqarilgan boshqa sud hujjatlarini ham tanqidiy tahlil qilishi lozim.

Nazorat tartibdagi shikoyatlar sud hukmi, ajrimi va qarorlari ustidan nazorat tartibida protest bildirish huquqiga ega bo'lgan shaxslarga beriladi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 511-moddasiga muvofiq chiqarilgan hukmlar va ajrimlar (qarorlar) bilan birga ishlarni nazorat tartibida ko'rib chiqishga ular faqat apellatsiya yoki kassatsiya tartibida ko'rib chiqilganidan keyin qonunda protest bildirish huquqi berilgan sud raisi, prokuror yoki ularning o'rinbosarlari protest bildirgandagina yo'l qo'yiladi.

Quyidagilar protest bildirishga haqli:

1) O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining raisi — barcha instansiya sudlarining hukmlari va ajrimlari (qarorlari) ustidan, O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi raisining o'rinbosarlari, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori, uning o'rinbosarlari — O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi qarorlaridan tashqari, har qanday sudning hukmlari va ajrimlari (qarorlari) ustidan;

2) Qoraqalpog'iston Respublikasi jinoyat ishlari bo'yicha Oliy sudining raisi, jinoyat ishlari bo'yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlarining raislari, Qoraqalpog'iston Respublikasi prokurori, viloyatlar va Toshkent shahar prokurorlari hamda ularga tenglashtirilgan prokurorlar — jinoyat ishlari bo'yicha tuman (shahar) sudlarining hukmlari va ajrimlari ustidan; ishni apellatsiya yoki kassatsiya tartibida ko'rgan tegishli Qoraqalpog'iston Respublikasi jinoyat ishlari bo'yicha Oliy sudi, jinoyat ishlari bo'yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlari sudlov hay'atlarining ajrimlari ustidan,

Qoraqalpog'iston Respublikasi jinoyat ishlari bo'yicha Oliy sudi, jinoyat ishlari bo'yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlari tomonidan birinchi instansiya bo'yicha ko'rilgan ishlar bo'yicha apellatsiya va kassatsiya ajrimlari bundan mustasno;

3) O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudining raisi, O'zbekiston Respublikasi Harbiy prokurori — okrug va hududiy harbiy sudlarning hukmlari va ajrimlari ustidan, ishni apellatsiya yoki kassatsiya tartibida ko'rgan O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudining ajrimlari ustidan, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudi tomonidan birinchi instansiya bo'yicha ko'rilgan ishlar bo'yicha apellatsiya va kassatsiya ajrimlari bundan mustasno.

Yuqorida ko'rsatilgan shaxslar tomonidan advokatning ish yuzasidan nazorat tartibida protest bildirish to'g'risidagi iltimosnomasi qanoatlantirilib, nazorat tartibida protest bildirilgan taqdirda nazorat tartibidagi protest JPKning 519-moddasida ko'rsatilgan jinoyat ishlarini protestlar bo'yicha nazorat tartibida ko'ruvchi sudga yuboriladi.

Nazorat instansiyasi sudi kelib tushgan nazorat protesti haqida advokatga va protest kimning manfaatlariga taalluqli bo'lsa, protsessning ana shu ishtirokchilariga ma'lum qiladi va ayni vaqtda mazkur hujjatlarning nusxasini mahkumga, jabrlanuvchiga va oqlangan shaxsga jo'natadi.

Ko'rsatilgan shaxslar, ishda qatnashayotgan bo'lsa advokat ish bilan, shu jumladan, qo'shimcha taqdim etilgan materiallar bilan tanishishga hamda sudga o'z e'tirozlarini bildirishga haqlidir. Ishga qatnashishga haqli bo'lgan advokatga sud tomonidan ishning ko'rilish vaqti va joyi haqida xabar qilinadi.

Ishni nazorat tartibida ko'rish chog'ida mahkum, oqlangan shaxs, ularning himoyachilari va qonuniy vakillari, jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar hamda ularning vakillari ishtirok etishga haqlidir, jazoni ijro etish muassasasidagi mahkum bundan mustasno.

Nazorat instansiyasi sudida nazorat tartibida keltirilgan protest ko'rib chiqilishi chog'ida ishtirok etayotgan advokat o'z himoyasi ostidagi (ishonch bildiruvchi) shaxsning huquqlarini himoya qiladi, agarda protest ularning manfaatlarini ko'zlab keltirilgan bo'lsa, protestni qo'llab-quvvatlaydi, protest ularning manfaatlariga qarama-qarshi bo'lgan taqdirda esa protestni rad qilishlik uchun zarur vajlar keltiradi.

Shunday qilib, apellatsiya, kassatsiya va nazorat instansiyasi sudida ishtirok etayotgan advokat o'z himoyasi ostidagi (ishonch bildiruvchi) shaxs huquq va manfaatlarini himoya qilish uchun qonunda taqiqlanmagan barcha usullar va vositalarni qo'llaydi.

11.5. Sud hukmi, ajrimi va qarorlarini ijro etish bosqichida advokatning ishtiroki

Sud qarorlarini ijro etish bosqichida advokatning ishtiroki turli shakllarda amalga oshirilishi mumkin. Advokat mahkumga, jabrlanuvchiga, fuqarolik da'vogariga va boshqa manfaatdor shaxslarga sud qarorlarini (hukm, ajrim va qarorlarni) ijro etish bilan bog'liq masalalarni tushuntirishi; sud qarorlarini ijro etish bilan bog'liq masalalar yuzasidan iltimosnomalar kiritishi; hukm, ajrim va qarorlarni ijro etishda yuzaga kelgan masalalarni hal qilishda sud majlisida qatnashishi; shikoyatlar berishi va qonunda nazarda tutilgan boshqa harakatlarni amalga oshirishi mumkin.

Malakali yuridik yordam olishga bo'lgan konstitutsiyaviy huquq sud qarorlarini ijro etish bosqichida ham bevosita amal qiladi.

Sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi, ajrimi va qarori barcha davlat organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar va tashkilotlar, mansabdor shaxslar, fuqarolar uchun majburiydir hamda O'zbekiston Respublikasining butun hududida ijro etilishi shart.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 528-moddasiga ko'ra hukm uning ustidan apellatsiya shikoyati berish va protest bildirish muddati o'tishi bilan qonuniy kuchga kiradi. Apellatsiya shikoyati berilgan yoki protest bildirilgan taqdirda hukm, agar u bekor qilinmagan bo'lsa, ishni yuqori sud ko'rib chiqqan kuni qonuniy kuchga kiradi.

Mahkumlar ikki va undan ortiq bo'lgan taqdirda, basharti shulardan loaqal biriga nisbatan hukm ustidan shikoyat berilgan yoki protest bildirilgan bo'lsa, yuqori sud ishni ko'rib chiqquniga qadar mahkumlarning hammasiga nisbatan hukm qonuniy kuchga kirmay turadi.

Hukm qonuniy kuchga kirgan yoki ish apellatsiya instansiyasi sudidan qaytarilgan kundan boshlab uch kundan kechikmay, hukm chiqargan sud tomonidan ijroga qaratiladi.

Hukmni ijro etish to'g'risidagi farmoyish sudya yoki sud raisi tomonidan hukmni ijro etish majburiyati yuklatilgan organga hukmning nusxasi bilan birgalikda yuboriladi. Ish apellatsiya, kassatsiya yoki nazorat tartibida ko'rilganda hukm o'zgartirilgan bo'lsa, hukm nusxasiga apellatsiya, kassatsiya yoki nazorat instansiyasi sudining ajrimi yoxud qarori nusxasi ilova qilinadi.

Hukmni ijro etuvchi organlar uning ijro etilganligi haqida hukmni chiqargan sudga darhol xabar beradi. Jazoni ijro etish muassasasining ma'muriyati mahkum jazoni qayerda o'tayotgani haqida hukmni chiqargan sudga xabar berishi shart.

Sud qarorini o'z vaqtida yoki to'la bajarmaslik qonun hujjatlariga binoan javobgarlikka sabab bo'ladi.

Qonuniy kuchga kirgan hukmning nusxasi zarur hollarda mahkumning ish, o'qish yoki yashash joyiga yuboriladi.

Qonuniy kuchga kirgan hukm haqida zarur hollarda matbuot yoki boshqa ommaviy axborot vositalari orqali jamoatchilikka ma'lum qilinadi.

Sud mahkumni harbiy unvonidan yoki maxsus unvonidan mahrum etish to'g'risida qaror chiqargan bo'lsa, sud hukmning nusxasini ijro etish uchun ana shu unvonni bergan organga yuboradi. Sud davlat mukofotlari bilan taqdirlangan yoki oliy harbiy yoxud maxsus unvonga ega bo'lgan shaxsga nisbatan ayblov hukmini chiqarishda uni ana shu mukofotlar yoki unvonlardan mahrum etish to'g'risida tegishli organga taqdimnoma kiritishning maqsadga muvofiqligi masalasini hal qiladi.

Hukmning jarima solish va boshqa mulkiy undirishlar qismini ijro etish uchun ijro varaqalari yoki ularning dublikatlari mahkumning yashash joyi yoki jazoni o'tash joyidagi, shuningdek, mahkumning mulki bor joydagi sud ijrochilariga yuboriladi.

Qamoqda saqlanayotgan mahkumni ozodlikdan mahrum etish to'g'risidagi hukm qonuniy kuchga kirgani va ijro ettirilishi haqida sud mahkumning oilasini xabardor qilishi shart.

Qamoqda saqlanayotgan mahkum bilan uchrashuvlarga hukmni ijro ettirishdan avval JPKning 477-moddasi asosida ruxsat etiladi.

Sud tomonidan mahkumning voyaga yetmagan farzandlarini muassasalarning, qarindoshlarining yoki boshqa shaxslarning homiyiligiga berish to'g'risida qaror qabul qilingan bo'lsa, sud bu haqda bolalar turgan joydagi vasiylik organiga, shuningdek, mahkumga xabar beradi.

Mahkumning qarovsiz qolgan mol-mulki va turar joyini qo'riqlash choralarini ko'rish zarurligi to'g'risida sud mol-mulk va turar joy joylashgan yerdagi hokimlikka yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organiga xabar qiladi, bu haqda mahkumni xabardor etadi.

Hukmni ijro etish bosqichida advokat sudda ko'rib chiqiladigan quyidagi masalalar bo'yicha manfaatdor shaxslarga yuridik yordam ko'rsatishi mumkin:

1) rehabilitatsiya etilgan shaxsga yetkazilgan ziyonni qoplash va uning boshqa huquqlarini tiklash masalalarini hal etishda (JPKning 38-bobi);

2) jazo tariqasida tayinlangan jarimani to'lashdan bo'yin tovlagan yoki uni bo'lib-bo'lib to'lash shartlarini buzgan mahkumga mazkur

jazo turini axloq tuzatish ishlari, xizmat bo'yicha cheklash, qamoq yoki ozodlikdan mahrum qilish jazosi bilan almashtirishda (JKning 44-moddasi);

3) axloq tuzatish ishlarini ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo bilan almashtirishda (JKning 46-moddasi);

4) ozodlikdan mahrum etish jazosiga hukm qilingan shaxslarni saqlash sharoitini jazoni o'tash vaqtida o'zgartirishda (JPKning 537-moddasi);

5) hukmning ijrosini kechiktirishda (JPKning 533-moddasi);

6) mahkumni kasalligi yoki mehnat qobiliyatini yuqotishi oqibatida jazodan ozod qilishda (JKning 75-moddasi, JPKning 534-moddasi);

7) jazoni ijro etish muddati o'tib ketganligi munosabati bilan mahkumni jazodan ozod qilishda (JKning 69-moddasi);

8) jazoning shartlilikini bekor qilishda (JKning 72-moddasi; JPKning 535-moddasi);

9) mahkumga nisbatan qilmishning jinoiyligini bekor qiladigan, jazoni yengillashtiradigan yoki shaxsning ahvolini boshqacha tarzda yaxshilaydigan, orqaga qaytish kuchiga ega bo'lgan yangi qonuni qo'llash masalalarini hal etishda (JKning 13-moddasi);

10) sudlanganlikni olib tashlash masalasini ko'rib chiqishda (JKning 79-moddasi);

11) voyaga yetmaganni majburlov choralarini qo'llagan holda javobgarlikdan yoki jazodan ozod qilishda (JKning 87-moddasi);

12) voyaga yetmaganni jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilishda (JKning 89-moddasi);

13) voyaga yetmagan mahkumga jazoni yengilrog'i bilan almashtirishda (JKning 90-moddasi);

14) tibbiy yo'sindagi majburlov choralari muddatini uzaytirish, o'zgartirish va bekor qilishda (JKning 95-moddasi);

15) hukmlar, ajrimlar va qarorlarni ijro etishda fuqaroviy da'vo hamda boshqa mulkiy undiruvlarga oid qismi bo'yicha yuzaga keladigan masalalarni hal etishda (JPKning 539 - moddasi);

16) ijro qilinmagan boshqa hukmlar mavjud bo'lgan taqdirda hukmni ijro etish tartibini sud tomonidan belgilashda (JPKning 540-moddasi);

17) axloq tuzatish ishlari o'talgan vaqtni mahkumning umumiy mehnat stajiga qo'shish to'g'risidagi iltimosnomalarni ko'rib chiqishda (JPKning 545-moddasi);

18) xizmat bo'yicha cheklash, intizomiy qismda saqlash vaqtini hisobga kiritish to'g'risidagi iltimosnomalarni sudda ko'rib chiqishda (JPKning 546-moddasi);

19) mahkumni amnistiya aktiga asosan jazodan ozod qilish to'g'risidagi masalani sudda ko'rib chiqishda (JPKning 536-mod-dasi);

20) advokat qonunda nazarda tutilgan boshqa holatlarda ham hukmni jiro etish bosqichida manfaatdor shaxslarga yuridik yordam ko'rsatishi mumkin.

Hukmni jiro etish to'g'risidagi masalalar sudya tomonidan prokuror hamda mahkum ishtirokida sud majlisida hal qilinadi. Mahkumning JPKning 532-moddasida nazarda tutilgan huquqlari ta'minlanadi. Sudya voyaga yetmagan, shuningdek, jismoniy yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan mahkumlarga doir hukmlarni jiro etish bilan bog'liq masalalarni ko'rib chiqayotganida himoyachi ishtirok etishi shart.

11.6. Alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritishda advokat ishtiroki

Jinoyat protsessual qonunchiligining rivojlanishi jarayonida alohida toifadagi jinoyat ishlarini yuritish instituti ham tobora rivojlanib, takomillashib bormokda. Mazkur institut jinoyat protsessual munosabatlarining subyektlari tarkibi yoxud mazkur huquqiy munosabatlarining mazmuni bilan bevosita bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 13-ho'limi quyidagi toifadagi ishlar bo'yicha sudlov ishlarini yuritishning alohida tartibini belgilaydi:

1) voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlarni yuritish (JPKning 547—564-moddalari);

2) tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash to'g'risidagi ishlarni yuritish (JPKning 565—581-moddalari);

3) yarashuv to'g'risidagi ishlar bo'yicha ish yuritish (JPKning 582—586-moddalari);

4) ishni sudga qadar yuritish bosqichida amnistiya aktini qo'llash (JPKning 587—591-moddalari).

Quyida alohida tartibda yuritiladigan jinoyat ishlarida advokatning ishtirokiga oid ayrim masalalarni ko'rib chiqamiz.

Voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlarni yuritishda advokatning ishtiroki. Jinoyat sodir qilgunga qadar 18 yoshga to'lmagan shaxslarning jinoyatlari haqidagi ishlarni yuritishda advokatning ishtiroki ularning huquq, erkinlik va qonuniy manfaatlarini himoya qilishda alohida ahamiyat kash etadi. Voyaga yetmagan ayblanuvchi (gumon qilinuvchi) u dasilabki tergov yuritish davrida voyaga yetgan yoki yetmaganligidan qat'iy nazar himoyachi bilan ta'minlanadi. Bunda uning jinoyat sodir etish vaqtida voyaga yetmagan bo'lganligi o'zi yetarli.

O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining «Voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlar bo'yicha sud amaliyoti to'g'risidagi» 2000-yil 15-sentabrdagi 21-sonli qarorining 3-bandiga ko'ra voyaga yetmaganlar tomonidan sodir qilingan jinoyat ishlari sud muhokamasiga qo'yilganda ayblanuvchi voyaga yetgan-yetmaganligidan qat'i nazar, advokat ishtirok etishi shart ekanligini nazarda tutishlari kerak. Ushbu qoida jinoyatchilardan birini, shaxs 18 yoshga to'lmasdan oldin, ikkinchisini voyaga yetganidan so'ng sodir etgan hollarda ham amal qiladi.

Jinoyat-protsessual kodeksining 51-moddasiga muvofiq dastlabki tergov jarayoni va sudda voyaga yetmaganlar tomonidan sodir qilingan jinoyat ishlari bo'yicha advokatning ishtirok etishi shart. Mazkur qoida JPKning 52-moddasi talabiga ko'ra voyaga yetmagan shaxs himoyachidan voz kechganda ham tatbiq etiladi. Ushbu protsessual qonun talablariga rioya qilmaslik JPKning 419, 487-moddalariga asosan, hukmning bekor qilinishiga asos bo'ladigan jinoyat protsessual qonunning jiddiy buzilishi deb qaralishi kerak.

Himoyachi ishtirok etishi shart bo'lgan hollarda uning ishtirokisiz aniqlangan har qanday dalil yuridik kuchga ega emasdir.

Qonunga ko'ra dastlabki tergov harakatlari va sud muhokamasi davrida voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlar bo'yicha, JPKning 82—84-moddalarida ko'rsatilgan holatlardan tashqari, quyidagilar ham isbotlanishi lozim:

- 1) voyaga yetmagan ayblanuvchining aniq yoshi (tug'ilgan yili, oyi, kuni);
- 2) voyaga yetmaganning shaxsiga xos xususiyatlar va uning salomatligi holati;
- 3) uning turmush va tarbiyalanish sharoitlari;
- 4) katta yoshli dalolatchilar va boshqa ishtirokchilarning bor yoki yo'qligi.

JPKning 550-moddasiga ko'ra voyaga yetmagan shaxsni gumon qiluvchi yoki ayblanuvchi tariqasida birinchi so'roq qilishdan boshlab, surishtiruvchi yoki tergovchi ishda himoyachining ishtirok etishini ta'minlash choralarini ko'radi. Ammo JPKning 48, 110, 111. 550-moddalari tahlili shuni ko'rsatadiki, advokat voyaga yetmagan shaxsni gumon qiluvchi yoki ayblanuvchi tariqasida birinchi so'roq qilinishidan oldinroq ishda ishtirok etishni boshlaydi. Chunonchi, JPKning 49-moddasiga ko'ra voyaga yetmagan shaxs ushlanganidan, ya'ni uning harakatlanish erkinligiga bo'lgan huquqi amalda cheklangan paytdan boshlab, JPKning

48, 53-moddalariga ko'ra esa tegishli u ushlangan yoki gumon qilinuvchi deb e'tirof etilganligi to'g'risidagi qaror unga e'lon qilinayotganda yoki unga ayblov e'lon qilinayotganda advokat ishtirok etishi shart.

Voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishda ishtirok etayotgan advokat quyidagilarni doimo e'tiborda tutishi lozim:

1. Voyaga yetmaganning jinoyat ishida qatnashish to'g'risida bitim tuzilganidan boshlab advokat o'zining himoyasidagi voyaga yetmagan shaxsning hayot tarzi, qiziqishlari, xulq-atvori va uning shaxsiga oid boshqa ma'lumotlarni to'plashi hamda ularni chuqur tahlil etishi lozim. Buning uchun u voyaga yetmaganning ota-onasi yoki ota-ona o'rnini bosuvchi boshqa shaxslardan tegishli ma'lumotlarni surishtirib bilishi kerak. Bu uning himoyasi ostidagi voyaga yetmagan shaxs bilan o'zaro ishonchga asoslangan aloqalar o'rnatishda asqatadi.

2. Advokat shuni e'tiborga olishi lozimki, voyaga yetmaganning jinoyatlari haqidagi ish yuritishda qonuniy vakilning qatnashishi shart. Advokat voyaga yetmagan ishtirokida amalga oshirilayotgan har bir tergov harakatida uning qonuniy vakilining ishtirokini va uning huquqlari amalga oshirilishini ta'minlashlikni surishtiruvchi, tergovchi yoki sudan talab qilishi lozim.

3. Jinoyat-protsessual kodeksining 554-moddasiga ko'ra voyaga yetmagan ayblanuvchini so'roq qilishda tergovchi yoki prokurorning ixtiyoriga ko'ra pedagog yoki psixolog ishtirok etishi mumkin. Ammo ishda ishtirok etayotgan advokat voyaga yetmagan ayblanuvchi 16 yoshga to'lmagan yoki rivojlanishdan orqada qolgan hollarda so'roq jarayoniga pedagog yoki psixologni jalb etish to'g'risida iltimosnoma kiritishi maqsadga muvofiq. Chunki ko'rsatilgan toifadagi voyaga yetmaganlarning ruhiy ahvolini tushunish uchun hamda ularni so'roq qilish orqali ishning haqiqiy holatlarini, shu jumladan ularni himoya qilish manfaatlariga xizmat qiladigan holatlarni aniqlashda ko'rsatilgan mutaxassislarning yordami zarur bo'ladi.

4. Voyaga yetmagan ayblanuvchini qamoqqa olish masalasini hal qilishda advokat qonunning barcha talablariga, shu jumladan JPK-ning 558-moddasi talablariga og'ishmay rioya qilinishiga erishishi lozim. Voyaga yetmagan shaxsga nisbatan qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash to'g'risida iltimosnoma qo'zg'atish haqidagi masalani ko'rib chiqishda ayblanuvchini prokuror tomonidan so'roq qilinishida advokat qatnashishi shart va u bu so'roq jarayonida voyaga yetmaganning qonuniy vakili hamda pedagog yoki psixolog ishtirok etishini ta'minlash choralarini ko'rish lozim.

5. JPKning 557-moddasiga ko'ra ehtiyot choralarini qo'llash uchun asoslar bo'lgan taqdirda, voyaga yetmagan ayblanuvchini, sudlanuvchini turmush va tarbiyalanish sharoitiga ko'ra ilgari yashash joyida qoldirib bo'lmasa, u tergovchining prokuror sanksiya bergan qaroriga yoki sudning ajrimiga binoan bolalar muassasasiga joylashtirilishi mumkin. Ishda qatnashayotgan advokat O'zbekiston Respublikasining «Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik huquqbuzarliklarining profilaktikasi to'g'risida»gi Qonuniga ko'ra voyaga yetmaganni bolalar muassasasiga — Voyaga yetmaganlarni ijtimoiy himoya qilish markazlariga joylashtirish masalasini hal qilish advokatning ishtirokida sud tomonidan amalga oshirilishini nazarda tutishi lozim.

6. Voyaga yetmaganning jinoyati to'g'risidagi ish bo'yicha ishtirok etayotgan advokat JKning 87-moddasi 1-qismida nazarda tutilgan holatlar mavjud bo'lganda voyaga yetmaganni jinoiy javobgarlikdan ozod qilib, ishni voyaga yetmaganlar ishlari bilan shug'ullanuvchi komissiyaga ko'rib chiqish uchun yuborish haqida iltimosnoma kiritishi shart.

7. Agarda JKning 87-moddasi 2 qismida nazarda tutilgan holatlar mavjud bo'lsa, advokat voyaga yetmaganni jazodan ozod qilish va unga nisbatan majburlov choralarini qo'llash to'g'risidagi masalani ko'rib chiqish haqida sudga iltimosnoma kiritishi shart.

8. Voyaga yetmagan shaxs rivojlanishda o'z yoshiga nisbatan ancha orqada qolgan bo'lsa va sodir etgan qilmishining ahamiyatini to'la ravishda anglab yetmasa, advokat unga nisbatan majburlov chorasini qo'llash to'g'risida sudga iltimosnoma kiritishi kerak.

9. Voyaga yetmaganga nisbatan tayinlangan jazo chorasini ijro etish jarayonida qatnashayotgan advokat JKning 89 va 90-moddalarida nazarda tutilgan asoslar mavjud bo'lgan holda tegishli ravishda voyaga yetmaganni jazoni o'tashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod qilish yoki unga nisbatan tayinlangan jazoni yengilrog'i bilan almashtirish to'g'risida sudga iltimosnoma kiritishi lozim.

Voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlarda qatnashayotgan advokat yuqorida ko'rsatilganlardan tashqari voyaga yetmaganning huquq va erkinliklarini himoya qilish maqsadida Jinoyat-protsessual kodeksida nazarda tutilgan boshqa imkoniyatlardan ham unumli foydalanishi kerak.

Alohida toifadagi jinoyat ishlari qatoriga tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash to'g'risidagi ishlar ham kiradi.

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash to'g'risidagi ishlarni yuritish aqli noraso holatda jinoyat sodir etgan yoki jinoyat qil-

gandan keyin jazo qo'llashni istisno etuvchi ruhiy kasallikka duchor bo'lib qolgan shaxslarga nisbatan amalga oshiriladi.

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralariga quyidagilar kiradi:

a) majburiy ambulatoriya kuzatuvida bo'lish va ruhiy kasallik mutaxassisida davolanish;

b) umumiy tartibli ruhiy kasalliklar shifoxonasida majburiy davolanish;

d) umumiy tartibli ruhiy kasalliklar shifoxonasining sog'liqni tiklash maxsus bo'limida majburiy davolanish;

e) kuzatuv kuchaytirilgan ruhiy kasalliklar shifoxonasida yoki bo'linmasida majburiy davolanish.

Tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash to'g'risidagi ishni yuritishda sud-psixiatriya ekspertizasini tayinlash haqida qaror chiqarilgan vaqtdan boshlab himoyachining ishtirok etishi shart.

Aqli norasoning ijtimoiy xavfli qilmishi to'g'risidagi ish yuzasidan quyidagilar isbotlanishi lozim:

1) jinoyat obyekti; jinoyat tufayli yetkazilgan ziyonning xususiyati va miqdori, jabrlanuvchining shaxsini tavsiflovchi holatlar; sodir etilgan jinoyatning vaqti, joyi, usuli, shuningdek, Jinoyat kodeksida ko'rsatib o'tilgan boshqa holatlari; qilmish va ro'y bergan ijtimoiy xavfli oqibatlar o'rtasidagi sababiy bog'lanish; jinoyat sodir etgan aqli norasoning shaxsini tavsiflovchi holatlar;

2) shaxs qilmish sodir etgan vaqtida surunkali ruhiy kasal ekanligi, ruhiyati vaqtincha buzilganligi, aqli zaifligi yoki boshqa kasalligi, shuning oqibatida uning aqli noraso holatda bo'lganligi, ya'ni o'z harakatlarini idrok eta olmaganligi yoki o'z harakatlarini idora qila olmaganligi;

3) mazkur shaxsning dastlabki tergov yuritish va sud muhokamasi vaqtidagi ruhiy holati.

Shu bilan birgalikda jinoyat sodir etganidan so'ng ruhiy kasallikka duchor bo'lib qolgan shaxsning ishi bo'yicha, shuningdek, ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan aqli noraso shaxsning ishi bo'yicha shaxsning bundan keyingi xatti-harakati o'zi va atrofdagilar uchun xavf tug'dirishi mumkinmi-yo'qni ekanligi, uning davolanishga muhtojligi yoki muhtoj emasligi, unga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanishiga zarurat bor yoki yo'qligini va qanday choralar qo'llash lozimligini hal qilish uchun asos bo'ladigan holatlar ham isbotlanishi lozim.

Advokat mazkur ishlar bo'yicha aniqlanishi lozim bo'lgan holatlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda ishga tegishli ekspertlar va mutaxassislarni jalb etish masalasida zarur iltimosnomalarni kiritish huquqidan foydalanishi lozim.

Advokat tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash to'g'risidagi ishlarni yuritishda qonuniy vakillarning ishtirok etishiga surishtiruvchi, tergovchi, prokurorning qarori yoki sudning ajrimi bilan yo'l qo'yilishini hisobga olgan holda bu haqida o'z vaqtida tegishli iltimosnomalar kiritishi lozim.

Qonuniy vakilning huquqlari JPKning 61-moddasida nazarda tutilgan bo'lib, advokat ularning bu huquqlari amalga oshirilishiga imkon qadar yordamlashishi lozim.

Ishga kirishgan vaqtdan boshlab himoyachi, basharti himoyasi ostidagi shaxsning sog'ligi xalal bermasa, u bilan xoli uchrashishga haqli, shuningdek, JPKning 53-moddasida nazarda tutilgan boshqa barcha huquqlardan ham foydalanadi.

Sud-psixiatriya ekspertizasi o'tkazish to'g'risidagi qaror yoki ajrimni ijroga yuborishdan oldin tergovchi yoki sud u bilan himoyachini tanishtirishi va uning quyidagi huquqlarini ta'minlashi zarur: tayinlangan ekspertni yoki umuman ekspertiza muassasasini rad qilish; muayyan shaxsni ekspert qilib tayinlashni iltimos qilish; ekspertning oldiga qo'shimcha savollar qo'yish; ekspertiza o'tkazilayotganda qatnashish uchun ruxsat so'rash. Tergovchi yoki sud himoyachining iltimosnomasini, basharti asoslar bo'lsa, qondiradi va ekspertizani tayinlash to'g'risidagi qaror yoki ajrimga tegishli qo'shimchalar va o'zgartishlar kiritadi.

Agarda shaxs o'zining ruhiy holatiga ko'ra jamiyat uchun xavf tug'dirmasa yoki uning sodir etgan harakati uncha og'ir bo'lmasa, advokat sudga jinoyat ishini tugatish va tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini qo'llashni rad etish to'g'risida iltimosnoma kiritishi mumkin. Bu holatda advokat o'z himoyasi ostidagi shaxsga nisbatan qo'llanilgan ehtiyot chorasini ham bekor qilish masalasini qo'yishi mumkin.

Sudning tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash haqidagi ajrimi ustidan advokat apellatsiya tartibida shikoyat keltirishi mumkin.

Advokat tegishli asoslar mavjud bo'lgan holda tibbiy yo'sindagi majburlov chorasini bekor qilish yoki o'zgartish to'g'risida sudga iltimosnoma kiritishi mumkin. Bunday iltimosnoma rad qilingan taqdirda takroriy iltimosnoma rad etish haqida ajrim chiqqan kundan 6 oy o'tganidan keyingina ko'rib chiqish uchun qabul qilinishi mumkin.

Yarashuv to'g'risidagi ishlar bo'yicha ish yuritishda advokatning ishtiroki. Mamlakatda amalga oshirilayotgan sud-huquq islohoti uzoq muddat davomida repressiv instrument bo'lib kelgan jinoyat-sudlov ishlarini yuritishni davlatning jazolovchi instrumentidan

himoya qiluvchi instrumentiga o'zgartirishga qaratilgan. Shubhasiz, bu muayyan fuqaroning buzilgan huquqini tiklashga qaratilgan vazifalarni birinchi o'ringa qo'yilishidan dalolat beradi. Aynan shu maqsadlarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning tashabbusi bilan O'zbekiston Respublikasining «Jinoiy jazolarning liberallashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Jinoyat, Jinoyat-protsessual kodekslari hamda Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksiga o'zgartishlar va qo'shimchalar kiritish haqida»gi Qonuniga binoan 2001-yilda jinoyat-sudlov ishlarini yuritishga yarashuv instituti joriy qilindi.

Yarashuv instituti jinoyat qonunchiligida yangilik hisoblanadi va quyidagilarni o'z ichiga oladi: bir tarafdin, bu ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan ishlarni tezkor va samarali hal etish imkonini beradigan odil sudlovning buzilgan huquqlarini tiklash shakli bo'lsa, ikkinchi tarafdin ushu institutning qo'llanilishi jabrlanuvchilarning huquqlarini to'la va samarali himoya qilish imkoniyatini beradi.

Ushbu institut amal qilishining afzalligi yarashuv to'g'risidagi ishlar bo'yicha ish yuritishni tartibga soladigan normalar ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatlarni sodir etgan, shuningdek, jabrlanuvchilarga yetkazilgan moddiy va ma'naviy ziyonni to'liq qoplagan shaxslarni jinoiy javobgarlikka tortmaslik imkonini beradi. Odil sudlov jazolovchi xarakterga ega bo'lgan va uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar uchun ham uzoq yillar davomida ozodlikdan mahrum etish joylarida o'tkazish mumkin bo'lgan totalitar-boshqaruv tizimi davridan farqli ravishda mustaqillik yillarida va insonparvar demokratik davlat qurish yo'lida amalga kiritilgan institutlar kabi yarashuv instituti uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlarni sodir qilgan shaxsni jinoiy javobgarlikdan ozod qilish imkonini beradi hamda bu sudlanganlik bilan bog'liq oqibatlarni keltirib chiqarmaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov aytib o'tganidek «qonunchilikda odil sudlovni amalga oshirish shakllaridan biri — yarashuv institutining joriy etilishi qonuniylikni mustahkamlashda ijobiy omil bo'ldi».

Shunday qilib, taraflarning yarashuvi instituti odil sudlovning buzilgan huquqlarni tiklanishga qaratilgan shakllaridan biri sifatida baholanishi mumkin. Buzilgan huquqlarni tiklanishga qaratilgan odil sudlov quyidagi g'oyaga asoslangan: odil sudlovning us-

¹ *Karimov I. A.* Bizning bosh maqsadimiz — jamiyatni demokratishtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir. *O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruza. 28-yanvar 2005-yil. // Tom 13.- T.: O'zbekiston, 2005. -B. 186.*

tuvor yo'nalishi jinoyat sodir etgan shaxsni jazolash emas, balki (1) jinoyat natijasida jabrlanuvchining ehtiyojlarini qondirish va (2) jinoyat sodir etgan shaxs odamlarga etkazilgan ziyonni va uni qoplash javobgarligini to'la tarzda anglashi kafolatidir¹.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 66ⁱ-moddasida nazarda tutilgan jinoyatlar bo'yicha surishtiruv, tergov yoki birinchi instansiya sudida qatnashayotgan advokat himoyasidagi shaxsga (ishonch bildiruvchiga) ishni yarashuv bilan tugatish mumkinligini, yarashganligi munosabati bilan jinoyat ishi bo'yicha ish yuritilishini tugatish tartibi va huquqiy oqibatlarini tushuntirishi kerak.

Qonunga muvofiq ayblanuvchi quyidagi shartlarga rioya etilgan holda jabrlanuvchi bilan yarashilganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilinishi tufayli jinoyat ishi tugatilishi mumkin:

1) jinoyat ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatlar qatoriga kirsa;

2) O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 66ⁱ-moddasida nazarda tutilgan jinoyatlarni birinchi marta sodir etgan shaxs o'z aybiga iqror bo'lgan;

3) ayblanuvchi jabrlanuvchi bilan yarashgan va jabrlanuvchiga yetkazilgan zararni bartaraf etgan;

4) yarashuv to'g'risidagi arizaning jabrlanuvchi (fuqaroviy da'vogar) yoxud uning qonuniy vakili tomonidan ixtiyoriy ravishda berilganligi.

Advokat o'zi yuridik yordam ko'rsatayotgan shaxsga yarashuv to'g'risidagi ariza jabrlanuvchi (fuqaroviy da'vogar) yoxud uning qonuniy vakili tomonidan surishtiruv va dastlabki tergovning, shuningdek, sud muhokamasining istalgan bosqichida, ammo sud maslahatxonaga kirishidan oldin berilishi mumkinligini tushuntirishi lozim.

Agar advokat ishda gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchining himoyachisi sifatida qatnashayotgan bo'lsa o'z himoyasi ostidagi shaxsga jabrlanuvchi yoki fuqaroviy da'vogarga tazyiq ko'rsatishi mumkin emasligini, yarashuv faqat ixtiyoriy bo'lgandagina yarashuv to'g'risidagi ish yuritishi mumkin ekanligini tushuntirishi lozim.

Yarashuv to'g'risidagi arizada yetkazilgan ziyon bartaraf etilgani, shuningdek, yarashilganligi munosabati bilan jinoyat ishi bo'yicha ish yuritilishini tugatish to'g'risidagi iltimos ko'rsatilgan bo'lishi shart.

¹ Johnstone, G. Restorative Justice: Ideas, Values, Debates. Cullompton: Willan, 2002. C.I.

Ishda himoyachi sifatida qatnashayotgan advokat o'z himoyasidagi shaxsga, vakil sifatida qatnashayotgan advokat esa o'zini vakil etib tayinlagan shaxsga (ishonch bildiruvchiga) sud yarashuvni tasdiqlagan taqdirda mazkur ish bo'yicha ish yuritishni qayta tiklash to'g'risida iltimosnoma berish huquqini yo'qotishini tushuntirishi shart.

Ishda qatnashayotgan advokat surishtiruv yoki dastlabki tergov jarayonida taraflar o'rtasida yarashuvga erishilgan taqdirda jinoyat ishining o'z vaqtida va belgilangan tartibda sudga yuborilishini nazorat qilishi lozim. JPKning 584-moddasida jinoyat ishini sudga yuborish tartibi belgilangan bo'lib, unga ko'ra surishtiruvchi, tergovchi, prokuror jabrlanuvchining (fuqaroviy da'vogarning) yoki uning qonuniy vakilining yarashuv to'g'risidagi arizasini olgach, yetti sutkadan ortiq bo'lmagan muddatda gumon qilinuvchining, ayblanuvchining roziligi bilan ishni sudga yuborish to'g'risida qaror chiqaradi.

Qarorning tavsif qismida quyidagilar ko'rsatiladi: jinoyat ishi qo'zg'atilishining asoslari, ishda gumon qilinuvchi, ayblanuvchi sifatida ishtirok etishga jalb qilingan shaxslar to'g'risidagi ma'lumotlar, ular ayblanayotgan qilmishlar va ularga nisbatan qo'llanilgan ehtiyot choralari, shuningdek, yarashuv to'g'risidagi arizaning mazmuni hamda gumon qilinuvchi, ayblanuvchining arizaga munosabati.

Qarorning qaror qismida:

- 1) ishni sudga yuborish to'g'risidagi;
- 2) ehtiyot chorasi to'g'risidagi, shuningdek, fuqaroviy da'voni ta'minlash choralari to'g'risidagi;
- 3) ashyoviy dalillar to'g'risidagi qaror ko'rsatiladi.

Agar ish bo'yicha gumon qilinuvchi, ayblanuvchi sifatida ishtirok etish uchun bir necha shaxs jalb qilingan bo'lib, barchasi bilan ham yarashuvga erishilgan bo'lmasa, yarashuvga erishilmagan gumon qilinuvchilarga, ayblanuvchilarga taalluqli materiallar ajratiladi va ular bo'yicha ish yuritish umumiy qoidalarga rioya etilgan holda amalga oshiriladi, bu haqda qarorda ko'rsatiladi.

Ish qaror chiqarilganidan keyin uch sutka ichida prokurorning roziligi bilan sudga yuboriladi.

Yarashuv to'g'risidagi ishlar bo'yicha sud muhokamasi jinoyat ishi sudga kelgan paytdan e'tiboran o'n sutkadan kechiktirmay o'tkaziladi.

Sud majlisida gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, jabrlanuvchi (fuqaroviy da'vogar), ularning qonuniy vakillari, himoyachilari, prokuror ishtirok etadi.

Yarashuv to'g'risidagi ishlar bo'yicha sud muhokamasi jabrlanuvchining yarashuv to'g'risidagi arizasini o'qib eshittirish bilan boshlanadi.

Sud gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi va jabrlanuvchining (fuqaroviy da'vogarning) sodir etilgan jinoyat holatlari to'g'risidagi so'zlarini eshitadi.

Sud:

- yarashuvning ixtiyoriyligi va uning sabablarini;
- gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi o'z aybiga ixtiyoriy iqror bo'lganligini;
- gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi o'zi sodir etgan qilmishning oqibatlarini anglaganligini va yetkazilgan zararni bar-taraf etish choralarini ko'rgan-ko'rmaganligini;
- jabrlanuvchiga (fuqaroviy da'vogarga) yoki gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchiga biron-bir taziyiq bo'lgan-bo'lmaganligini;
- yetkazilgan zararning o'rnini qoplash bilan bog'liq masalalarni;
- gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, ularning qonuniy vakillari yarashuvga roziliklarini aniqlaydi.

Shundan so'ng sud himoyachi va prokurorning fikrini eshitadi.

Agar sud majlisi davomida yarashuv, aybga iqror bo'lish ixtiyoriy emasligi, zararni qoplashdan bosh tortish, shuningdek, sodir etilgan qilmishdan og'irroq jinoyat tarkibi belgilari mavjudligi aniqlan-gudek bo'lsa, sud umumiy qoidalar bo'yicha dastlabki tergov yuri-tilishi uchun ishni prokurorga yuborish to'g'risida ajrim chiqaradi.

Sud muhokamasining natijalari bo'yicha sud qonunda belgilan-gan tartibda ajrim chiqaradi.

Sudning ajrimi quyidagi qoidalar bo'yicha tuziladi.

Sud ajrimining kirish qismida:

- 1) ajrim chiqarilgan vaqt va joy;
- 2) ajrim chiqargan sudning nomi, sudyaning, sud majlisi kotibi-ning, taraflarning, tarjimonning ismi, otasining ismi va familiyasi;
- 3) gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining is-mi, otasining ismi va familiyasi, tug'ilgan yili, oyi, kuni va joyi, ya-shash joyi, ishlash joyi, mashg'uloti, ma'lumoti va ish uchun ahami-yatga molik boshqa ma'lumotlar ko'rsatiladi.

Sud ajrimining tavsif qismida yarashuv uchun asos bo'lgan holat-lar bayon etiladi, JPKning 585-moddasida sanab o'tilgan masalalar-ga javoblar ifodalanadi.

Ajrimning qaror qismida sud quyidagi masalalarni hal etadi:

- 1) sud majlisi bayonnomasini tasdiqlash hamda jinoyat ishini tu-gatish yoki uni umumiy qoidalar bo'yicha dastlabki tergov yuritish uchun prokurorga yuborish to'g'risidagi;
- 2) ehtiyot chorasi to'g'risidagi;

3) ashyoviy dalillar to'g'risidagi;

4) zararni qoplash to'g'risidagi.

Sudning ajrimiga gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, jabrlanuvchi (fuqaroviy da'vogar), ularning qonuniy vakillari, himoyachi tomonidan xususiy shikoyat berilishi hamda prokuror tomonidan xususiy protest keltirilishi mumkin.

Ishni sudga qadar yuritish bosqichida amnistiya aktini qo'llashda advokatning ishtiroki. O'zbekiston Respublikasining 2008-yil 22-dekabrda O'RQ-193- sonli Qonuni bilan Jinoyat-protsessual kodeksi yangi bob — Ishni sudga qadar yuritish bosqichida amnistiya aktini qo'llash deb nomlangan 63 bob bilan to'ldirildi. Mazkur Qonun bilan kiritilgan ushbu yangi huquqiy institut sudga qadar ish yuritish bosqichida amnistiya aktini qo'llashda qonuniylik va xolislikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, amnistiya akti faqat sud tomonidan qo'llanilishi belgilab qo'yildi.

Sudga qadar ish yuritish bosqichida advokatning o'z himoyasida bo'lgan shaxsga nisbatan amnistiya aktini qo'llash to'g'risida iltimosnoma kiritish huquqi qonunda nazarda tutilgan emas. Ammo, sudga qadar ish yuritish bosqichida qatnashayotgan advokat o'ziga nisbatan tergovga qadar tekshiruv o'tkazilayotgan shaxsga yoki gumon qilinuvchi, ayblanuvchiga agarda amnistiya akti ularga nisbatan qo'llanilishi mumkin bo'lsa, ko'rsatilgan shaxslarga amnistiya aktini qo'llash to'g'risida ariza berish huquqini tushuntirishi lozim.

Advokat bu holatda o'z himoyasidagi shaxsga (ishonch bildiruvchiga) ishni amnistiya aktini qo'llash bilan tugatish tartibi va huquqiy oqibatlarini tushuntirishi shart.

Amnistiya aktini qo'llash uchun asoslar mavjud bo'lgan taqdirda, surishtiruvchi, tergovchi tergovga qadar o'tkazilgan tekshiruv materiallarini yoki jinoyat ishini qaysi shaxsga nisbatan amnistiya aktini qo'llash to'g'risidagi masala qo'yilayotgan bo'lsa, o'sha shaxsning, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining arizasi hamda amnistiya aktiga asosan jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish haqida yoxud jinoyat ishini tugatish to'g'risida sudga iltimosnoma kiritish haqidagi taqdimnoma bilan prokurorga yuboradi.

Agar bir nechta shaxsga nisbatan jinoyat ishi bo'yicha ulardan loaqal bittasi amnistiya aktining ta'sir doirasiga tushsa, unga nisbatan jinoyat ishining qismi amnistiya aktini qo'llash to'g'risida sudga iltimosnoma kiritish uchun JPKning 332-moddasida nazarda tutilgan qoidalarga binoan alohida ish yuritishga ajratilishi mumkin.

Amnistiya aktini qo'llash to'g'risidagi ariza tergovga qadar tekshiruv qaysi shaxsga nisbatan o'tkazilayotgan bo'lsa, o'sha shaxs, gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi tomonidan, tegishli tergovga qadar o'tkazilgan tekshiruvning, surishtiruvning va dastlabki tergovning istalgan bosqichida berilishi mumkin.

Prokuror surishtiruvchining, tergovchining taqdimnomasi asosligini tekshirib, unga rozi bo'lgan taqdirda, amnistiya aktiga asosan jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish to'g'risidagi yoki jinoyat ishini tugatish haqidagi iltimosnomani tergovga qadar o'tkazilgan tekshiruv materiallari yoxud jinoyat ishi bilan birga sudga yuboradi. Prokuror iltimosnomani tergovga qadar o'tkazilgan tekshiruv materiallari yoki jinoyat ishi unga kelib tushgan kundan e'tiboran besh sutkadan kechiktirmay sudga yuborishi lozim.

Jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish to'g'risidagi yoki jinoyat ishini tugatish to'g'risidagi iltimosnomani sudga yuborish uchun asoslar bo'lmagan taqdirda, prokuror tergovga qadar o'tkazilgan tekshiruv materiallarini yoki jinoyat ishini surishtiruvchiga yoxud tergovchiga qaytarish haqida asoslantirilgan qaror chiqaradi. Prokurorning qarori ustidan yuqori turuvchi prokurorga shikoyat berilishi mumkin.

Prokurorning amnistiya aktiga asosan jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish haqidagi yoki jinoyat ishini tugatish to'g'risidagi iltimosnomasi jinoyat sodir qilingan yoxud dastlabki tergov yuritilayotgan joydagi jinoyat ishlari bo'yicha tuman (shahar) sudining, okrug, hududiy harbiy sudning sudyasi tomonidan, mazkur sudlarning sudyasi bo'lmagan yoxud iltimosnomani ko'rib chiqishda uning ishtirokini istisno etuvchi holatlar mavjud bo'lgan taqdirda esa Qoraqalpog'iston Respublikasi jinoyat ishlari bo'yicha Oliy sudining raisi, jinoyat ishlari bo'yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlarining raislari, O'zbekiston Respublikasi Harbiy sudining raisi belgilaydigan boshqa tegishli sudning sudyasi tomonidan yakka tartibda ko'rib chiqiladi.

Sud majlisi iltimosnoma jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish to'g'risidagi tergovga qadar o'tkazilgan tekshiruv materiallari yoki jinoyat ishi bilan birga sudga kelib tushgan paytdan e'tiboran o'n sutkadan kechiktirmay o'tkaziladi.

Iltimosnomani ko'rib chiqish sud tomonidan prokuror albatta ishtirok etgan holda amalga oshiriladi.

Sud majlisida amnistiya aktini qo'llash haqidagi masala qaysi shaxsga nisbatan qo'yilayotgan bo'lsa, o'sha shaxs, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, shuningdek, agar ishda qatnashayotgan bo'lsa, ularning himoyachilari va qonuniy vakillari ishtirok etadi.

Sud majlisi o'tkaziladigan vaqt va joy haqida lozim darajada xabardor qilingan mazkur shaxslarning uzrsiz sabablarga ko'ra kelma-ganligi sud majlisining o'tkazilishiga monelik qilmaydi.

Qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasi qaysi gumon qilinuvchi-ga, ayblanuvchiga nisbatan tanlangan bo'lsa, o'sha gumon qilinuv-chining, ayblanuvchining yoki O'zbekiston Respublikasi hududi-dan tashqarida bo'lgan gumon qilinuvchining, ayblanuvchining sud majlisida ishtirok etishi zarurligi masalasi sud tomonidan hal qilinadi.

Sud majlisi prokurorning ma'ruzasi bilan boshlanadi, prokuror amnistiya aktiga asosan jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish yoki jinoyat ishini tugatish zarurligini asoslab beradi. So'ngra amnistiya aktini qo'llash haqidagi masala qaysi shaxsga nisbatan qo'yilayotgan bo'lsa, o'sha shaxsning, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, himoyachining, qonuniy vakilning so'zlari eshitiladi, taqdim etilgan materiallar tekshiriladi. Shundan keyin sudya ajrim chiqarish uchun alohida xonaga kiradi.

Sud majlisi vaqtida JPKning 90–92-moddalarida nazarda tutil-gan qoidalarga ko'ra bayonnoma yuritiladi.

Sud muhokamasi natijalari bo'yicha sudya qonunda belgilangan tartibda ajrim chiqaradi, ushbu ajrimning gumon qilinuvchini yoki ayblanuvchini qamoqdan ozod qilishga doir qismi darhol ijro etili-shi lozim.

Sudning ajrimi ijro etish uchun prokurorga, ma'lumot uchun esa amnistiya aktini qo'llash haqidagi masala qaysi shaxsga nisbatan qo'yilgan bo'lsa, o'sha shaxsga, gumon qilinuvchiga, ayblanuvchi-ga, jabrlanuvchiga (fuqaroviy da'vogarga), himoyachiga va qonuniy vakilga yuboriladi.

Agar sud majlisi davomida amnistiya aktini qo'llash uchun asoslar mavjud emasligi aniqlansa, sud tergovga qadar o'tkazilgan tekshiruv materiallarini yoki jinoyat ishini umumiy qoidalar bo'yicha tegishlicha tergovga qadar tekshiruv o'tkazish yoki dastlabki tergov ishini yuritish uchun prokurorga yuborish to'g'risida ajrim chiqaradi.

Sud ajrimining kirish qismida:

- 1) ajrim chiqarilgan vaqt va joy;
- 2) ajrim chiqargan sudning nomi, sudyaning, sud majlisi kotibi-ning, taraflarning, tarjimonning ismi, otasining ismi va familiyasi;
- 3) amnistiya aktini qo'llash haqidagi masala qaysi shaxsga nis-batan qo'yilayotgan bo'lsa, o'sha shaxsning, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining ismi, otasining ismi va familiyasi, tug'ilgan yili, oyi, kuni va joyi, yashash joyi, ishlash joyi, mashg'uloti, ma'lumoti,

oilaviy ahvoli va ularning shaxsi to'g'risidagi, ish uchun ahamiyatli boshqa ma'lumotlar ko'rsatiladi.

Sud ajrimining tavsif-asoslash qismida iltimosnomani qanoatlantirish yoki qanoatlantirishni rad etish uchun asos bo'lgan holatlar bayon etiladi.

Ajrimning qaror qismida sud quyidagi masalalarni hal etadi:

— amnistiya aktiga asosan jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish haqidagi yoxud jinoyat ishini tugatish to'g'risidagi;

— prokurorning jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish to'g'risidagi yoki jinoyat ishini tugatish haqidagi iltimosnomasini qanoatlantirishni rad etish hamda tergovga qadar o'tkazilgan tekshiruv materiallarini yoxud jinoyat ishini umumiy qoidalar bo'yicha tegishlicha tergovga qadar tekshiruv o'tkazish yoki dastlabki tergov ishini yuritish uchun prokurorga yuborish to'g'risidagi;

— ehtiyot chorasi to'g'risidagi;

— ashyoviy dalillar to'g'risidagi;

— fuqaroviy da'voni ta'minlash choralari to'g'risidagi.

Sudning ajrimiga amnistiya aktini qo'llash haqidagi masala qaysi shaxsga nisbatan qo'yilgan bo'lsa, o'sha shaxs tomonidan, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, jabrlanuvchi (fuqaroviy da'vogar), ularning himoyachilari, qonuniy vakillari tomonidan xususiy shikoyat berilishi va prokuror tomonidan xususiy protest keltirilishi mumkin, bunday shikoyat va protestlar tegishlicha apellatsiya, kassatsiya va nazorat tartibida ko'rib chiqilishi lozim.

11.7. Jabrlanuvchi va protsessning

boshqa ishtirokchilari nomidan advokat vakilligi

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi jinoyat protsessiga jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar va fuqaroviy javobgar sifatida jalb etilgan shaxslarga ham o'z huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishda advokat tomonidan ko'rsatiladigan yuridik yordamdan foydalanish huquqini beradi.

Advokatning jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar yoki fuqaroviy javobgarning vakili sifatida jinoyat protsessida qatnashishiga asos bo'lib, u bilan ko'rsatilgan shaxslar o'rtasida tuzilgan yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi shartnoma va advokatlik tuzilmasi tomonidan berilgan order hisoblanadi.

Advokatning jinoyat protsessida vakil sifatida qatnashishi uchun undan boshqa hujjatlar talab qilinishi mumkin emas.

Jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning yoki fuqaroviy javobgarning vakili bo'lmish advokat ishda o'zi vakillik qilayotgan shaxs

bilan birga, shuningdek, uning o'rnida ham ishtirok etadi. Jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar va fuqaroviy javobgar ish yuritishning istalgan vaqtida advokat-vakildan voz kechishga yoki boshqa advokatni vakil qilib olishga haqlidir.

Jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning, fuqaroviy javobgarning vakili sifatida ishda qatnashayotgan advokat tegishlicha jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgar ega bo'lgan protsessual huquqlardan foydalanadi. Vakil ish yuritishning istalgan vaqtida o'z majburiyatlarini bajarishni davom ettirishdan voz kechishga haqlidir.

Advokat-vakil:

—o'zi vakillik qilayotgan shaxslarning huquqi va qonuniy manfaatlarini himoya qilishi;

—ularning ishonchini suiiste'mol qilmasligi;

—surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sudning chaqiruviga binoan hozir bo'lishi;

—haqiqatni aniqlashga dalillarni yo'q qilish, soxtalashtirish, guvohlarni ko'ndirishga urinish va qonunga xilof boshqa harakatlar bilan to'sqinlik qilmasligi;

—ishning tergov va sud majlisi vaqtida tartibga rioya etishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi jinoyat protsessida guvohning ham advokatning yuridik yordamidan foydalanish huquqini nazarda tutadi.

Guvohning advokati belgilangan tartibda guvohning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish hamda unga zarur yuridik yordam ko'rsatish vakolatiga ega bo'lgan shaxsdir.

Jinoyat ishida taraflar manfaatini himoya qilayotgan shaxs mazkur ish bo'yicha guvohning advokati bo'lishi mumkin emas.

Guvohning advokati ishda ishtirok etishga u advokatlik guvohnomasini ko'rsatganidan va orderni taqdim etganidan so'ng, guvoh chaqirilgan paytdan e'tiboran qo'yiladi.

Guvohning advokati: huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilayotgan shaxsning qaysi jinoyat ishi bo'yicha chaqirilganligini bilish; guvohning so'roq qilinishida, shuningdek, uning ishtiroki bilan o'tkazilayotgan boshqa tergov harakatlarida ishtirok etish, unga qisqa maslahatlar berish; so'roq qilayotgan shaxsning ruxsati bilan guvohga savollar berish; guvohni so'roq qilishda ishtirok etayotgan tarjimonni rad qilish haqida qonunda belgilangan tartibda arz qilish; so'roq tugaganidan so'ng guvohning huquqlari va qonuniy manfaatlari buzilganligi to'g'risidagi, so'roq bayonnomasiga kiritilishi lozim bo'lgan arzlarni bayon etish huquqiga ega.

Guvohning advokati: guvohga zarur yuridik yordam ko'rsatishi; dalillarni yo'q qilish, soxtalashtirish, guvohlarni ko'ndirishga urinish

va boshqa qonunga xilof harakatlar orqali haqiqatni aniqlashga to'sqinlik qilmasligi; ishni tergov qilishda va sud majlisi vaqtida tartibga rioya qilishi shart.

Nazorat savollari

1. Advokat jinoyat protsessida ishtirok etishining huquqiy asoslari.
2. Jinoyat protsessida ishtirok etayotgan advokat-himoyachining vakolatlari.
3. Jinoyat protsessida advokat-vakilning ishtirok etishi.
4. Jinoyat protsessida advokat-himoyachining ishtirok etishi majburiy bo'lgan holatlar.
5. Ishni sudga qadar yuritishda ishtirok etayotgan advokat huquqlari.
6. Advokatning isbotlash jarayonida ishtiroki.
7. Birinchi instansiya sudida ishtirok etayotgan advokatning protsessual huquqlari.
8. Advokatning himoya nutqiga qo'yiladigan asosiy talahlar.
9. Apellatsiya yoki kassatsiya shikoyati matnini tayyorlashda advokat e'tiborga olishi lozim bo'lgan qonun talablari.
10. Sud hukmi, ajrimi va qarorlari ustidan advokat tomonidan nazorat tartibida shikoyat berish tartibi.
11. Sud qarorlarining ijro etish bosqichida advokat ishtiroki shakllari.
12. Voyaga yetmaganlarning jinoyatlariga oid ishlarni yuritishda ishtirok etayotgan advokat e'tiborga olishi lozim bo'lgan holatlar.
13. Tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash to'g'risidagi ishlarni yuritishda advokat ishtirokining zaruriyati va ahamiyati.
14. Guvohning advokatining jinoyat ishlarini yuritishdagi huquqiy maqomi.
15. Jinoyat protsessida jabrlanuvchi, fuqarolik da'vogari va fuqarolik javobgarining vakili sifatida ishtirok etayotgan advokat vakolatlari.

«O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ADVOKATLIK FAOLIYATI» FANI BO'YICHA ASOSIY TUSHUNCHALAR QISQACHA RO'YXATI

(mavzular kesimida)

I mavzu. «O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ADVOKATLIK FAOLIYATI» FANINING TUSHUNCHASI, PREDMETI VA TIZIMI

«O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fani O'zbekistonda fuqarolik jamiyatining muhim tarkibiy qismi bo'lmish advokatura huquqiy institutining tashkil etilishi va faoliyati, advokatlik faoliyatining huquqiy asoslari va ushbu faoliyatning asosiy yo'nalishlari, advokatlik maqomini olish hamda advokatlik maqomini tugatish, advokatlik faoliyatining etik asoslari kabi masalalarini o'rganuvchi fandir.

«O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanini o'qitishdan maqsad talabalarda O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari va xalqaro huquq normalari to'g'risida, advokatlik faoliyati tashkiliy huquqiy shakllari va prinsiplari, advokatlik maqomi, xorijiy mamlakatlardagi advokatura to'g'risida bilimlarni shakllantirishdir.

«O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining vazifalari talabalarni advokatura institutini tarixi bilan tanishtirish, ularga advokat maqomini olish tartibi, advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyani berish, uning amal qilishini to'xtatib turish yoki tugatish, advokatlik faoliyati kafolatlari, advokatning huquq va majburiyatlari va, shuningdek, advokatlik faoliyati bilan bog'liq boshqa qonun hujjatlari to'g'risida bilim berish hamda ularda advokatlik faoliyatining ayrim yo'nalishlari bo'yicha amaliy ko'nikmalarini shakllantirishdir.

«O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining predmeti advokatura va advokatlik faoliyati huquqiy, tashkiliy va etik asoslari, advokatlik faoliyati standartlari, advokatlik faoliyatida notiqlik san'ati kabi masalalarni o'rganish, talabalarda advokatlik faoliyatining ayrim yo'nalishlari bo'yicha amaliy ko'nikmalarni shakllantirishdan iboratdir.

Advokatura — huquqiy institut bo'lib, u advokatlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslar hamda xususiy advokatlik amaliyoti bilan shug'ullanuvchi ayrim shaxslarning mustaqil, ko'ngilli, kasbiy birlashmalarini o'z ichiga oladi.

Advokatlik faoliyati deyilganda, qonunda belgilangan tartibda advokatlik maqomini olgan shaxslar tomonidan jismoniy va yuridik shaxslarning huquq, erkinlik va manfaatlarini himoya qilish maqsadida ularga ko'rsatiladigan malakali yuridik yordam tushuniladi.

Advokatlik faoliyati turlari:

1. *Huquqiy masalalar bo'yicha maslahatlar va tushuntirishlar, qonun hujjatlari yuzasidan og'zaki va yozma ma'lumotnomalar berish.*

Og'zaki va yozma shakllarda huquqiy masalalar bo'yicha maslahatlar va ma'lumotnomalar berish amaldagi qonunchilik mazmuni borasida aholining

xabardorligini ta'minlaydi. Advokat aniq huquqiy munosabat mavjudligidan yoki ma'lumot olish fuqaroning qiziqishi bilan vujudga kelganligidan qat'i nazar maslahatlar va ma'lumotnomalar beradi. Maslahat amaldagi qonunchilikni tushuntirishi bo'lsa, ma'lumotnomma — qonunning u yoki bu qoidalari mazmuni haqidagi ma'lumotni tashkil etadi.

2. *Huquqiy xususiyatdagi arizalar, shikoyatlar va boshqa hujjatlarni tuzish.*

Ushbu hujjatlar odatda huquqiy munosabatlarning vujudga kelishi, o'zgarishi yoki tugatilishi haqidagi iltimos yoki talabni o'z ichiga oladi.

Ariza — bu huquqiy munosabatni vujudga keltirish haqida qonun hujjatlariga asoslangan iltimosni o'z ichiga olgan hujjatdir. Bunday iltimos ravshan, tegishli adresarga yo'naltirilgan va arizachi tomonidan imzolangan bo'lishi kerak.

Shikoyat — bu yuqori organga yoki mansabdor shaxsga beriladi va ma'lum bir qarorni o'zgartish yoki bekor qilish, shikoyat keltirilgan organning (mansabdor shaxsning) harakati yoki harakatsizligini taqiqlash yoxud uni noqonuniy deb topish to'g'risidagi iltimosni o'z ichiga olgan hujjatdir.

Iltimosnoma — bu tegishli hokimiyat vakolatlariga ega organ yoki mansabdor shaxslarga beriladigan shaxsiy yoki vakillik huquqlarini to'la ro'yobga chiqarish maqsadida harakatni amalga oshirish, qaror qabul qilish yoki uni rad etish to'g'risida arz qilingan rasmiy iltimosdir.

3. *Fuqarolik ishlari hamda ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlar bo'yicha sudda, boshqa davlat organlarida, jismoniy va yuridik shaxslar oldida vakillikni amalga oshirish.*

Advokatning vakil sifatidagi vakolatlari protsessual qonunchilikda belgilangan.

4. *Jinoyat ishlar bo'yicha dastlabki tergovda va sudda himoyachi, jabrlanuvchi, fuqaroviy da'vogar, fuqaroviy javobgarning vakili sifatida ishtirok etish.*

Jinoyat-sudlov ishlarini yuritishda advokat ham ayblov, ham himoya tarafdida ishtirok etishi mumkin. Bundan tashqari, «Advokatura instituti takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni bilan jinoyat-sudlov ishlarida advokat ishtirokining yangi shakli (guvohning advokati nazarda tutilgan).

5. *Tadbirkorlik faoliyatiga yuridik xizmat ko'rsatish.*

Advokatning tadbirkorlik faoliyatiga yuridik xizmat ko'rsatishi uning tadbirkorlik subyektlariga huquqiy masalalar bo'yicha maslahatlar berishi, shartnomalar tuzishga yordam berishi va shartnomalarni huquqiy ekspertizadan o'tkazishi, tadbirkorlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish uchun vakillik qilishi va sudda qatnashishida ifodalanadi. Advokat O'zbekiston qonunchiligi bilan taqiqlanmagan boshqa turdagi yuridik yordam ham ko'rsatishi mumkin. Bu advokat tomonidan ko'rsatilayotgan yuridik yordam turlari ro'yxati tugal emasligini anglatadi. Yordamning boshqa turlari ular qonunda belgilanganligidan qat'i nazar advokat tomonidan amalga oshirilishi mumkin.

Advokaturaga doir prinsiplarni fuqarolik jamiyatining ushbu institutining tashkiliy asoslari va faoliyatini tartibga soladigan, davlat tomonidan advoka-

turaning tegishli ravishda himoyasini va uning faoliyatiga aralashmaslikni ta'minlaydigan qonunchilik mazmunini to'la ifodalaydigan tegishli faoliyat yo'nalishlari va amalga oshirish asoslari sifatida belgilasa bo'ladi.

Advokatlik faoliyatining asosiy prinsiplari:

- qonun ustuvorligi;
- advokatning mustaqilligi;
- Advokatning kasb etikasi qoidalariga, advokatlik siri va advokat qasamyodiga qat'iy rioya etishi;
- qonun hujjatlarida man qilinmagan usullar va vositalarni qo'llash.

Advokatning mustaqilligi:

- unga qonunda belgilangan tartibda advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun ijozat berish, bu faoliyatni to'xtatib turish va tugatish;
- advokatning daxlsizligi;
- advokatlik sirini oshkor etishni talab qilishni man etish;
- advokat olib borayotgan ishlarga aralashganlik yoxud advokatning daxlsizligini buzganlik uchun javobgarlik;
- davlat tomonidan unga advokatlik faoliyati kafolatlari berilishi hamda ijtimoiy himoyalaniishi orqali ta'minlanadi.

Advokatning daxlsizligi quyidagi jihatlarda ifodalanadi:

1. Qonunda advokatga nisbatan jinoyat ishi qo'zg'atish huquqiga ega bo'lgan mansabdor shaxslar ro'yxati ko'rsatilganligi. Chunonchi, advokatga nisbatan jinoyat ishi qo'zg'atish va unga nisbatan qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash to'g'risida sudga iltimosnoma kiritish huquqi O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori, Qoraqalpog'iston Respublikasi prokurori, viloyat, Toshkent shahri prokurorlari va ularga tenglashtirilgan prokurorlarga berilgan. Qonunda ushbu normalarning belgilanishi advokatning o'z kasbiy faoliyatini amalga oshirish mobaynida surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sudya tomonidan tazyiq o'tkazilishini oldini oladi hamda advokatning qonuniy usul va vositalardan foydalangan holda ishonch bildiruvchi shaxs (himoyasi ostidagi shaxs) manfaatlari himoyasini ta'minlaydi.

2. Qonunda advokatning uy-joyi yoki xizmat xonasi, shaxsiy yoki foydalanishidagi transporti va boshqa aloqa vositalari, uning yozishmalari, unga tegishli ashyolar va hujjatlarning daxlsizligi belgilanganligi. Bu daxlsizlik faqatgina jiddiy asoslar bo'lgan taqdirda va yuqorida ko'rsatilgan vakolatli shaxslar ruxsati bilan cheklanishi mumkin.

3. Qonunda advokatning ish bo'yicha huquqiy nuqtayi nazariga nisbatan surishtiruv organi, tergovchi, prokuror taqdimnoma kiritishi, shuningdek, sud xususiy ajrim chiqarishi mumkin emasligi ko'rsatilgan.

Qonun hujjatlarida man qilinmagan usullar va vositalarni qo'llash prinsipi advokatlik faoliyatini amalga oshirishda advokatning erkinligini ta'minlash barobarida uni himoyani amalga oshirishda, ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) huquq va manfaatlarini dastlabki tergov yoki sud protsessida himoya qilishda faqat qonun hujjatlarida man qilinmagan usullar va vositalarni qo'llashga undaydi.

II mavzu. ADVOKATURA

FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTI SIFATIDA

Advokatura instituti tabiati dualistik xususiyati deganda, advokatura huquqiy instituti ham tashkilot, ham faoliyat turi sifatida bir paytning o'zida ikki xususiyatga ega ekanligini, ya'ni bir tomondan xususiy, muayyan shaxsiy manfaatlarini, ikkinchi tomondan umumiy (ijtimoiy) manfaatlarini ifodalashi tushuniladi.

Advokat fuqarolarga va jismoniy shaxslarga yuridik yordam ko'rsatar ekan, u bu jarayonda ishonch bildiruvchi shaxsning (himoyasi ostidagi shaxsning) huquq va manfaatlarini, ya'ni muayyan xususiy manfaatlarini himoya etadi.

Advokatlik faoliyati davlatning malakali yuridik yordam olish huquqini kafolatlash borasidagi konstitutsiyaviy majburiyatlarini bajarilishini ta'minlaydi. Bu bilan hamda mamlakatda qonun ustuvorligini ta'minlash hamda huquqiy madaniyatni yuksaltirish borasidagi vazifalarni bajara borib, advokatlik faoliyati ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

Maxsus huquqiy layoqat — bu ayrim yoki bir guruh shaxslar ega bo'lgan, boshqalarning huquqiy layoqatidan farq qiladigan huquqiy layoqatdir.

Advokaturaga davlat tomonidan qonunga muvofiq, fuqarolik jamiyatining birona boshqa instituti ega bo'lmagan, maxsus huquqiy layoqat berilgan. Huquqiy davlatda tergov organlari va sud hokimiyati ko'pchilik holatlarda advokaturasiz faoliyat ko'rsatish imkoniga ega emas.

Advokaturaning vazifalari uning faoliyati prinsiplari va turlari, ayrim boshqa notijorat tashkilotlardan farqli o'laroq, qonun hujjatlari bilan belgilab qo'yilgan. Advokaturaning qator qonun hujjatlarida mustahkamlab qo'yilgan xususiyatlari, uning fuqarolik jamiyati boshqa institutlari orasida maxsus maqomga ega ekanligini ta'kidlaydi.

Bu xususiyatlar quyidagilardan iboratdir:

*Birinchi*dan, jamoat birlashmalari yoki boshqa notijorat nodavlat tashkilotlarga a'zo bo'lish masalalari ularning ustavi bilan hal qilinsa, advokat maqomini olish esa talabgor qonunda nazarda tutilgan talablarga javob bergan taqdirdagina mumkin.

*Ikkinchi*dan, advokat maqomi qonunga ko'ra O'zbekiston Respublikasi fuqarosiga davlat nomidan davlat organi bo'lmish adliya boshqarmalari tomonidan beriladi. Boshqa nodavlat tashkilotlarga a'zosining maqomi esa ularning ustavi bilan belgilanadi va ularga O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lmagan shaxslar ham a'zo bo'lishi mumkin.

*Uchinchi*dan, advokat maqomini olishga talabgorga nisbatan qonunda qator talablar o'rnatilgan. Chunonchi, uning oliy yuridik ma'lumotga ega bo'lishi, yuridik mutaxassislik bo'yicha ma'lum ish stajiga ega bo'lishi, stajirovka o'tagan bo'lishi, sudlanganlik holati bo'lmashligi, malaka imtihonini muvaffaqiyatli topshirishi va shunga o'xshash boshqa talablar. Boshqa notijorat tashkilotlarining a'zolari uchun qonunda bunday talablar belgilanmagan.

*To'rtinchi*dan, advokat maqomini berish va bu maqomdan mahrum qilish masalalarini hal qilishda malaka komissiyasi tarkibida ijro hokimiyati (adliya

organlari) vakillari ham ishtirok etadi. Boshqa notijorat tashkilotlar a'zolari bilan a'zolikdan mahrum qilish tartibi ularning ustavida nazarda tutiladi.

Beshinchidan, advokat maqomini olgan shaxsning advokatlik faoliyati bilan shug'ullanishi uchun uning O'zbekiston Advokatlar palatasiga a'zo bo'lishi majburiydir. Boshqa nodavlat notijorat tashkilotlariga a'zo bo'lish ixtiyoriylik asosida amalga oshiriladi.

Va nihoyat yana bir bor ta'kidlab o'tamizki, advokat jinoyat ishlari bo'yicha sud ishlarining yuritishning shunday ishtirokchisiki, uning ishtirokisiz sud hokimiyatini amalga oshirish mumkin emas.

Advokatura tomonidan beriladigan huquqiy yordam boshqalar tomonidan beriladigan huquqiy yordamdan quyidagilar bilan farqlanadi:

Birinchidan, advokat yuridik yordam ko'rsatishda, eng avvalo, ishonch bildiruvchi (himoya ostidagi) shaxs huquq va manfaatlaridan kelib chiqadi. Davlat tashkilotlari (adliya, prokuratura va boshqalar) xodimlari esa huquqiy yordam ko'rsatishda davlat va jamiyat manfaatlarini shaxs manfaatlaridan ustun qo'yadi. Boshqa jamoat birlashmalari — nodavlat notijorat tashkilotlari esa, birinchi navbatda, o'z a'zolarining manfaatlarini e'tiborga oladi.

Ikkinchidan, advokatura ommaviy hokimiyat vakolatlariga ega bo'lgan davlat instituti bo'lmasa-da, ommaviy hokimiyat munosabatlari sohasida faoliyat ko'rsatadi. Advokat yuridik yordam ko'rsatishda ijtimoiy vazifani bajarsa-da, uning faoliyati hamisha mutlaqo xususiy manfaatlarni himoya qilishga yo'naltirilgan. Advokat hattoki davlat tashkilotiga huquqiy yordam ko'rsatayotganida ham davlat va jamiyat (ommaviy) manfaatlaridan emas, balki tashkilotning xususiy manfaatlaridan kelib chiqadi.

Uchinchidan, advokat tomonidan ko'rsatiladigan huquqiy yordam yana bir muhim xususiyatga ega bo'lib, unda jamiyatning ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) taqdiriga befarq emasligini ifodalaydi, ba'zan esa jamiyatning u bilan birdamligini ham ko'rsatadi. Advokat ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) kim ekanligidan qat'i nazar unga huquqiy yordam ko'rsatib, uning huquq va manfaatlarini qonunda taqiplanmagan barcha usul va vositalardan foydalangan holda himoya qiladi. Advokat bu jarayonda ko'pchilik hollar uning ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) manfaatlariga qarshi chiqqan ma'muriy hokimiyat vakolatlariga ega bo'lgan shaxslarning erkiga qarshi turishga majbur bo'ladi.

To'rtinchidan, davlat va jamiyat shaxsning qonuniy xususiy manfaatlarini himoya qilishda o'z ishonch bildiruvchisi (himoyasi ostidagi shaxs) bilan birdamlikda harakat qiladigan, ularga yuridik yordam beradigan tegishli malakaga ega bo'lgan advokatlar hamjamiyatiga muhtoj.

Beshinchidan, fuqarolar va yuridik shaxslarga ularning xususiy manfaatlarini e'tiborga olgan holda malakali yuridik yordam o'z tashkiliy tizimi, ijtimoiy va yuridik maqomi, qadriyatlariga ega bo'lgan hamda qonun va Advokatlar etikasi qoidalarga rioya qilgan holda faoliyat ko'rsatadigan advokatura tomonidan ko'rsatilishi mumkin.

III mavzu. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ADVOKATLIK FAOLIYATINING TASHKILIIY-HUQUQIY ASOSLARI

O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati to'g'risidagi qonunchilik, ya'ni advokatlik faoliyatining huquqiy asoslarini quyidagilar tashkil etadi:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (1992-yil 8-dekabr).
2. O'zbekiston Respublikasining «Advokatura to'g'risida»gi Qonuni (1996-yil 27-dekabr).
3. O'zbekiston Respublikasining «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi Qonuni (1998-yil 25-dekabr).
4. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik protsessual kodeksi. Xo'jalik protsessual kodeksi, Jinoyat-protsessual kodeksi.
5. O'zbekiston Respublikasining boshqa bir qator qonunlari.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari.
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari.
8. Boshqa qonun osti hujjatlari.

Oliy malaka komissiyasining vakolatlari. Oliy malaka komissiyasi o'z zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish uchun:

- talabgorlar, advokatlar va boshqa manfaatdor shaxslarning shikoyatlarini ko'rib chiqadi va ular bo'yicha tegishli qarorlar qabul qiladi;
- zarur bo'lganda, manfaatdor shaxslar va tegishli tashkilotlardan qo'shimcha hujjatlarni so'rab oladi;
- shikoyatlarni ko'rib chiqish vaqtida tegishli malaka komissiyalaridan zarur hujjatlarni talab qilib oladi;
- o'z Nizomida nazarda tutilgan hollarda, talabgorlardan malaka imtihonlari qabul qiladi va ularni topshirish natijalari bo'yicha qarorlar qabul qiladi;
- qaror qabul qilish uchun ahamiyatga ega bo'lgan yangi ochilgan holatlarni o'rganadi;
- Advokatlar palatasiga malaka komissiyalari ish amaliyotini umumlashtirish va tahlil etish bilan ularning faoliyatini o'rganish to'g'risida murojaat qiladi hamda umumlashtirish va tahlil natijalari bo'yicha qarorlar qabul qiladi;
- Oliy malaka komissiyasining qarorlari malaka komissiyalari tomonidan ijro etilishi majburiydir.

Oliy malaka komissiyasi o'z zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarishda:

- Oliy malaka komissiyasiga ko'rib chiqishi uchun kiritilgan masalalarni har tomonlama va xolisona ko'rib chiqishga;
- qonun hujjatlariga, advokatlik faoliyatining asosiy prinsiplariga qat'iy rioya etishga;
- advokatlik faoliyatining kafolatlari va himoyasini, advokatning daxlsizligini, advokatning faoliyatiga aralashmaslikni ta'minlashga majburdir.

Malaka komissiyalarining faoliyatini tashkil etish. Malaka komissiyalarining tarkibi hududiy boshqarmalar va adliya organlari rahbarlarining qo'shma qarorlari bilan advokatlar hamda adliya organlari xodimlaridan teng miqdorda 8 - 10 kishidan, shu jumladan, malaka komissiyalarining hamraisllari va a'zolari uch yil muddatga tasdiqlanadi.

Malaka komissiyalarining hamraisllari malaka komissiyalari tarkibiga kiritilgan advokatlar va adliya organlari xodimlari orasidan belgilanadilar hamda

malaka komissiyalarining majlislarida navbat bilan raislik qiladilar, malaka komissiyasining majlisida raislik qilishi lozim bo'lgan hamraisning uzrli sa-hablarga ko'ra hozir bo'lmaganlik hollari bundan mustasno.

Bir shaxs bir vaqtning o'zida malaka komissiyasining va Oliy malaka komissiyasining a'zosi bo'lishi mumkin emas.

Malaka komissiyalari a'zoligiga advokatlardan nomzodlar advokatlarning tegishli davlat reyestriga kiritilgan va advokatlik faoliyati bo'yicha kamida uch yillik ish stajiga ega bo'lgan advokatlar orasidan taqdim etiladi. Advokat surunkasiga ikki muddat malaka komissiyasining a'zosi bo'lishga haqli emas.

Malaka komissiyasining a'zosi bo'lgan advokatga nisbatan intizomiy ish yuritish ko'rib chiqilishi yoki malaka komissiyasi a'zosi bo'lgan adliya organlari xodimidan malaka imtihoni va advokat qasamyodi qabul qilinayotganda ular malaka komissiyasi majlisida qatnashishga haqli emas.

Malaka komissiyasining majlisi, agar unda malaka komissiyasi a'zolarining kamida uchdan ikki qismi qatnashsa, komissiya vakolatli (kvorumga ega) hisoblanadi.

Kvorum bo'lmagan holda malaka komissiyasining majlisida hozir bo'lgan a'zolari tomonidan majlisni keyinga qoldirish to'g'risida qaror qabul qilinadi, majlis o'tkaziladigan sana, vaqt va joy haqida qo'shimcha ravishda xabar qilinadi.

Oliy malaka komissiyasining qaroriga binoan, malaka komissiyalarining majlislarida Oliy malaka komissiyasining a'zolari kuzatuvchi sifatida ishtirok etishlari mumkin.

Malaka komissiyasining majlislari zaruratga qarab o'tkaziladi. Lekin majlis uch oyda kamida bir marta o'tkazilishi lozim. Hududiy boshqarmalar malaka komissiyasining hamraisilari bilan kelishgan holda komissiya majlisi o'tkazilishidan kamida o'n kun oldin majlisning kun tartibi, sanasi, vaqti va joyini belgilaydi.

Malaka komissiyasining qarorlari uning majlisida qatnashayotgan malaka komissiyasi a'zolarining oddiy ko'pchilik ovozi bilan, ochiq ovoz berish orqali manfaatdor shaxslar ishtirokisiz qabul qilinadi. Ovozlar teng bo'lganda, raislik qiluvchining ovozi hal qiluvchi ovoz hisoblanadi.

Malaka komissiyasining qarorlari ular qaysi majlisda qabul qilingan bo'lsa, o'sha majlisda raislik qiluvchi tomonidan e'lon qilinadi.

Malaka komissiyasining ishini yuritish hududiy boshqarma rahbari tomonidan tayinlanadigan malaka komissiyasining mas'ul kotibi (bundan keyingi o'rinlarda mas'ul kotib deb yuritiladi) zimmasiga yuklatiladi. Mas'ul kotib malaka komissiyasining va Oliy malaka komissiyasining a'zosi bo'lishi mumkin emas.

Advokatni javobgarlikka tortishning umumiy asoslari. Sudda ishlarni yuritishda ishtirok etuvchi shaxslar huquqbuzarliklar sodir etgan taqdirda ular *intizomiy, ma'muriy yoki jinoiy javobgarlikka* tortilishi mumkin.

Advokat javobgarligining o'ziga xos xususiyati shundaki, u o'z kasb faoliyatini amalga oshirish jarayonida muayyan ish yuzasidan bildirgan fikrlari uchun javobgarlikka tortilishi mumkin emas.

Intizomiy javobgarlik — bu intizomiy nojo'ya harakat sodir etgan advokatga u o'z kasb faoliyatini amalga oshirayotgan advokatlik tuzilmasi yoki malaka hay'ati tomonidan solinadigan intizomiy choradir.

Advokatga nisbatan quyidagi intizomiy jazo choralari qo'llanilishi mumkin:

- 1) ogohlantirish (malaka komissiyasi qaroriga asosan);
- 2) hayfsan;
- 3) jarima;
- 4) litsenziyaning amal qilishini olti oygacha muddatga to'xtatib turish;
- 5) litsenziyaning amal qilishini tugatish.

Advokatning jinoiy javobgarligi. Advokatga nisbatan jinoyat ishi faqatgina O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori, Qoraqalpog'iston Respublikasi prokurori, viloyatlar, Toshkent shahar prokurori va unga tenglashtirilgan prokurorlar tomonidan qo'zg'atilishi mumkin.

Advokat advokatlik faoliyatini amalga oshirish jarayonida quyidagi jinoiy harakatlarini sodir etganligi uchun jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin.

1. Tergov qilishga yoki sud ishlarini hal etishga qonunga xilof tarzda aralashish.

2. Yolg'on guvohlik berishga majbur qilish.

Advokat maqomiga ega bo'lishga talabgor shaxs:

- 1) O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lishi;
- 2) oliy yuridik ma'lumotiga ega bo'lishi;
- 3) yuridik mutaxassislik bo'yicha kamida ikki yillik ish stajiga ega bo'lishi. shu jumladan, advokatlik tuzilmasida kamida olti oy muddat stajirovka o'tagan bo'lishi shart.

Advokat maqomini olishga talabgor malaka imtihonini topshirish uchun doimiy yashash joyidagi Advokatlar palatasi hududiy boshqarmasiga quyidagi hujjatlarni taqdim etadi:

- malaka imtihonini topshirish to'g'risidagi ariza;
- O'zbekiston Respublikasi fuqarosi pasportining nusxasi;
- oliy yuridik ma'lumot to'g'risidagi diplomning notarial tasdiqlangan nusxasi;
- mehnat daftarchasining notarial tasdiqlangan nusxasi;
- talabgor to'g'risidagi ma'lumotlardan iborat bo'lgan shaxsiy varaqa;
- talabgor stajirovka o'tagan advokatlik tuzilmasi tomonidan berilgan tavsifnoma;
- 3x4 sm hajmdagi (so'ngi 12 oy ichida olingan) 2 dona rangli fotosurat.

Talabgor tomonidan malaka komissiyasiga boshqa hujjatlar ham taqdim etilishi mumkin.

Litsenziya olish uchun malaka imtihonini muvaffaqiyatli topshirgan talabgor adliya organiga quyidagi hujjatlarni taqdim etishi kerak:

- litsenziya berish to'g'risidagi ariza, unda familiyasi, ismi, otasining ismi va O'zbekiston Respublikasi fuqarosi pasportining ma'lumotlari ko'rsatiladi;
- O'zbekiston Respublikasi fuqarosi pasportining nusxasi;
- oliy yuridik ma'lumot to'g'risidagi diplomning notarial tasdiqlangan nusxasi;

- mehnat daftarchasining notarial tasdiqlangan nusxasi;
- talabgor to'g'risidagi ma'lumotlardan iborat bo'lgan shaxsiy varaqa;
- malaka imtihonini topshirganligi to'g'risidagi malaka komissiyasining qarori;

— talabgor tomonidan uning arizasini adliya organi ko'rib chiqishi uchun yig'im to'langanligini tasdiqlovchi hujjat.

Talabgordan boshqa hujjatlarni taqdim etishni talab qilishga yo'l qo'yilmaydi.

Hujjatlar adliya organiga bevosita yoxud pochta aloqasi vositalari orqali, ular olingani haqidagi bildirishnoma olingan holda yetkazib beriladi.

Advokatning maqomini to'xtatib turish — bu advokatni advokatlik vazifasini bajarish va advokatlar uchun nazarda tutilgan huquqlardan foydalanish imkoniyatidan vaqtincha mahrum qilishdir.

Qonunga ko'ra advokat maqomini to'xtatib turish advokatga guvohnoma bergan adliya organining qarori bilan quyidagi hollarda amalga oshiriladi:

- advokat advokatlik faoliyati bilan birga olib borib bo'lmaydigan doimiy lavozimga saylanganda yoki tayinlanganda — ish davriga;

- advokat qonun hujjatlarida belgilang in tartibda bedarak yo'qolgan deb topilganda — bedarak yo'qolgan deb topish haqidagi qaror sud tomonidan bekor qilinguniga qadar bo'lgan davrga;

- advokat harbiy xizmatga chaqirilganda — harbiy xizmatni o'tash davriga;

- sud tomonidan advokatga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash to'g'risida qaror qabul qilinganda, agar sudning mazkur qarori «Advokatura to'g'risida»gi Qonunning 16-moddasiga muvofiq litsenziyaning amal qilishini tugatish uchun asos bo'lmasa — tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini sud tomonidan bekor qilinguniga qadar yoki o'zgartirilguniga qadar bo'lgan davrga;

- «Advokatura to'g'risida»gi Qonunning 15-moddasiga muvofiq, litsenziyaning amal qilishi to'xtatib turilganda — litsenziyaning amal qilishi to'xtatib turilgan davrga;

- advokatlik tuzilmasi tugatilganda yoki advokat undan chiqqanida — advokat tomonidan uch oydan oshmaydigan muddatda amalga oshiriladigan boshqa advokatlik tuzilmasi tashkil etilguniga qadar yoxud mavjud advokatlik tuzilmalaridan biriga kirguniga qadar bo'lgan davrga.

Litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish — bu advokatni advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish va advokatlarga tegishli huquqlardan foydalanish imkoniyatidan litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish asoslari bartaraf qilinguniga qadar mahrum qilishdir.

Qonunga ko'ra litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish advokatga guvohnoma bergan adliya organining qarori bilan quyidagi hollarda amalga oshiriladi:

- advokat jinoiy javobgarlikka tortilganda, u ayblanuvchi tariqasida jalb etilgan paytdan boshlab va sud hukum qonuniy kuchga kirguniga qadar yoxud rehabilitatsiya qiluvchi asoslarga binoan uni jinoiy javobgarlikdan ozod etish to'g'risida qaror qabul qilinguniga qadar;

– advokat tomonidan advokatura to'g'risidagi qonun hujjatlari talablari, Advokatning kasb etikasi qoidalari, advokatlik siri va advokat qasamyodi buzilganligi aniqlanganda (malaka komissiyasining qaroriga asosan);

– Advokatlar palatasi hududiy boshqarmasining yoki adliya organining o'z vakolatlari doirasida qabul qilingan, shu jumladan, advokatning zimmasiga aniqlangan qoidabuzarliklarni bartaraf etish majburiyatini yuklaydigan qarorlari advokat tomonidan bajarilmaganda yoki lozim darajada bajarilmaganda (malaka komissiyasining qaroriga asosan).

Litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish muddati olti oydan oshishi mumkin emas, advokat jinoyat ishida ishtirok etishga ayblanuvchi tariqasida jalb qilingan hol bundan mustasno.

Litsenziyaning amal qilishini to'xtatib turish advokat maqomining to'xtatib turilishiga sabab bo'ladi.

Litsenziyaning amal qilishini tugatish — hu advokatni advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish va advokatlarga tegishli huquqlardan foydalanish imkoniyatidan mutlaq mahrum qilishdir.

Qonunga ko'ra, litsenziyaning amal qilishini tugatish advokatga guvohnoma bergan adliya organining qarori bilan quyidagi hollarda amalga oshiriladi:

– advokat litsenziyaning amal qilishini tugatish to'g'risidagi ariza bilan murojaat etganda (agar ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) buni talab qilsa), ilgari qabul qilingan topshiriqni bajarib bo'lganidan so'ng;

– agar talabgor litsenziya berish uchun qaror qabul qilinganligi to'g'risida bildirishnoma yuborilgan (topshirilgan) paytdan e'tiboran uch oy ichida litsenziya berganlik uchun davlat boji to'langanligini tasdiqlovchi hujjatni adliya organiga taqdim etmagan bo'lsa;

– «Advokatura to'g'risida»gi Qonunning 3^l-moddasi oltinchi qismida va 3^l-moddasi beshinchi qismida nazarda tutilgan talablar bajarilmaganda;

– litsenziya soxta hujjatlardan foydalanilgan holda olinganlik fakti aniqlanganda;

-- litsenziya berish to'g'risidagi qarorning g'ayriqonuniy ekanligi aniqlanganda;

– advokatning muomala layoqati cheklanganda yoki u belgilangan tartibda muomalaga layoqatsiz deb topilganda;

– sudning advokatni jinoyat sodir etishda aybdor deb topish haqidagi ayblov hukmi qonuniy kuchga kirganda;

– kasbga doir vazifalarini uch oy ichida uzrsiz sabablarga ko'ra bajarilmaganda (malaka komissiyasining qaroriga asosan);

– advokat tomonidan advokatura to'g'risidagi qonun hujjatlari talablari, Advokatning kasb etikasi qoidalari, advokatlik siri va advokat qasamyodi muntazam ravishda yoki bir marta qo'pol ravishda buzilganda, advokatning sha'ni va qadr-qimmatiga dog' tushiradigan hamda advokatura-ni obro'sini tushiradigan qilmish sodir etilganda (malaka komissiyasining qaroriga asosan);

– litsenziyasining amal qilishi to'xtatib turilgan shaxs litsenziyaning amal qilishi to'xtatib turilishiga olib kelgan holatlarni litsenziyaning amal

qilishi to'xtatib turilgan muddatlarda bartaraf etmaganda (malaka komissiyasining qaroriga asosan);

— advokat O'zbekiston Respublikasi fuqaroligini yo'qotganda;

— advokat vafot etganda yoki sudning uni vafot etgan deb e'lon qilish haqidagi qarori qonuniy kuchga kirganda.

Litsenziyaning amal qilishi sudning qaroriga ko'ra ham tugatilishi mumkin.

Advokatlik faoliyatining tashkiliy shakllari -- advokatlik byurosi; advokatlik firmasi; advokatlar hay'ati; yuridik maslahatxona.

Advokatlik byurosi advokatlik faoliyatini yakka tartibda amalga oshirish uchun advokat tomonidan ta'sis etilgan, notijorat tashkiloti bo'lgan advokatlik tuzilmasidir.

Advokatlik firmasi sheriklikka asoslangan va advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun advokatlar tomonidan ta'sis etilgan, notijorat tashkiloti bo'lgan advokatlik tuzilmasidir.

Advokatlar hay'ati a'zolikka asoslangan va advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun advokatlar tomonidan ta'sis etilgan, notijorat tashkiloti bo'lgan advokatlik tuzilmasidir. Advokatlar hay'atlari tarkibidagi a'zolar soni o'ntadan kam bo'lmasligi kerak.

Yuridik maslahatxona — advokatlik faoliyatini amalga oshirish uchun Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasi tomonidan tashkil etiladigan va yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmagan advokatlik tuzilmasi.

Yuridik maslahatxona tegishli hududda yuridik yordamga bo'lgan ehtiyojlarni qanoatlantirish uchun advokatlik tuzilmalarining soni yetarli bo'lmagan hollarda Advokatlar palatasining hududiy boshqarmasi tomonidan tashkil etiladi. Tegishli hududlardagi yuridik yordamga bo'lgan ehtiyoj O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi va Advokatlar palatasi tomonidan tasdiqlanadigan normativlarga muvofiq aniqlanadi.

Advokatlar palatasi O'zbekiston Respublikasi barcha advokatlarning majburiy a'zoligiga asoslangan notijorat tashkilotidir. Advokatlar palatasi birgalikda yuridik yordam ko'rsatish uchun emas, balki korporativ manfaatlarini ta'minlash maqsadida barcha advokatlarning birlashmasini tashkil etishini aytib o'tish lozim. Shu bilan birga, Advokatlar palatasi jamoat tashkiloti hisoblanmaydi, chunki advokatlarning uning tarkibiga kirishi ixtiyoriy ravishda amalga oshirilmagan; shuningdek, u uning a'zolari xohishi bilan ham, biror-bir davlat organlari qarori bilan ham tugatilishi mumkin emas. Advokatlar palatasiga a'zolik advokatlik faoliyatiga ruxsat etilishining ajralmas shartidir. Advokatlar palatasi hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalari timsolida advokatlik hamjamiyati advokat maqomini berish huquqiga ega.

Advokatlar palatasining asosiy vazifalari va faoliyat yo'nalishlari uning Us-tavida belgilangan. Ular quyidagilardan iboratdir:

— advokatlik tuzilmalari faoliyatini markazlashgan holda muvofiqlashtirib borish;

— advokaturani yanada rivojlantirishga, insonning huquq va erkinliklarini himoya qilishda uning obro'-e'tibori va ahamiyatini oshirishga ko'maklashish;

— aholining huquqiy bilimi va huquqiy madaniyatini oshirishga qaratilgan huquqiy targ'ibot ishlarini amalga oshirish;

— islohotlarning qonunchilik bazasini va huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish, huquqiy tartibga solishning yaxlitligini hamda qonunchilik normalarining bir xilda qo'llanilishini ta'minlash bo'yicha takliflar kiritish;

— advokatura manfaatlariga daxldor masalalarning davlat organlari tomonidan hal etilishida, shu jumladan, advokatura faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqishda ishtirok etish, ular bo'yicha takliflar tayyorlash;

— advokaturaga oid masalalar bo'yicha tushuntirish va xulosalar berish;

— advokatlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ularning vakili sifatida qatnashish, shu jumladan, sudda hamda davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari bilan bo'lgan munosabatlarda;

— advokatlarni ularning kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan turli ta'qiblardan, asossiz cheklashlar va tajovuzlardan himoya qilish choralarini ko'rish;

— advokatlarni, advokat stajyorlari va yordamchilarini kasbiy tayyorlash va malakasini oshirish ishlarini tashkil qilish;

— respublika shahar va tumanlarida yuridik maslahatxonalar tashkil etish yo'li bilan aholining yuridik yordamga bo'lgan talabini qondirish;

— advokatura faoliyati to'g'risidagi statistik ma'lumotlarni to'plash va o'rganish, advokatlarning ijobiy ish tajribalarini ommalashtirish, advokatlik tuzilmalariga uslubiy yordam ko'rsatish;

— Advokatlar kasb etikasi qoidalari, shuningdek, advokaturaga taalluqli bo'lgan boshqa hujjatlarni qabul qilish va ijrosini ta'minlash;

— advokatlar tomonidan qonunchilikka va kasb etikasi qoidalariga hamda advokaturaga taalluqli bo'lgan boshqa hujjatlarga rioya etilishi ustidan nazorat o'rnatish;

— malaka komissiyalari ishini tashkil etish;

— advokatura tizimini ijtimoiy va iqtisodiy rivojlantirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish;

— advokatlik faoliyati, fuqarolarning huquq va erkinliklariga rioya qilinishi masalalari bo'yicha ilmiy-amaliy anjumanlar, simpoziumlar, seminarlar tashkil qilish va o'tkazish;

— ommaviy axborot vositalarini ta'sis etish hamda matbaa va noshirlik faoliyatini yo'lga qo'yish.

Palataning yuqori organi bo'lib, besh yilda bir marta chaqiriladigan O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining **konferensiyasi** hisoblanadi. Navbatdan tashqari konferensiya Advokatlar palatasi boshqaruvi tashabbusi bilan yoki palata a'zolarining uchdan bir qismining tashabbusi bilan chaqirilishi mumkin.

Konferensiya delegatlari hududiy boshqarmalar tomonidan chaqiriladigan advokatlarning umumiy yig'ilishlarida oddiy ko'pchilik ovoz bilan saylanadi.

Advokatlar palatasi konferensiyasining **mutlaq vakolatiga** quyidagilar kiradi:

— Palata Ustavini qabul qilish, unga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish;

- Advokatlar kasb etikasi qoidalarini qabul qilish;
- Boshqaruv tarkibini tuzish va uning faoliyat yoʻnalishini belgilash;
- Oʻzbekiston Respublikasi Adliya vazirligining taqdimnomasiga koʻra Palata raisi va uning oʻrinbosarlarini saylash;
- Boshqaruv raisi hisobotini, jumladan, Palataning taʼminoti uchun qilingan xarajatlar smetasining ijrosini tasdiqlash;
- taftish komissiyasi toʻgʻrisidagi Nizomni qabul qilish;
- taftish komissiyasini saylash va uning hisobotini tasdiqlash;
- Palataga kirish va aʼzolik badallari miqdorlarini belgilash.

Advokatlik faoliyati standartlari — bu xalqaro aktlarda, amaldagi qonunchilikda nazarda tutilgan advokatning protsessual harakatlari sifatiga qoʻyilgan talablar, shuningdek, samarali ishlash imkoniyatini beradigan advokatlik faoliyati amaliyoti davomida toʻplangan usul va ushblardir. Odatda, advokatlik faoliyati standartlari deganda, advokatning kasbiy xislatlari va harakatlariga qoʻyiladigan talablar tushuniladi. Biroq, bizning fikrimizcha, advokatlik faoliyatining standartlari bu bilangina chegaralanmaydi, chunki ular amalda advokatlik faoliyatini mustaqil amalga oshirish kafoflatlari hamdir.

Kasbiy huquqiy madaniyatni ijtimoiy-kasbiy guruh sifatida huquqshunoslarning meros tartibida oʻtib keladigan huquqiy boyliklarni huquqiy tarbiya va yuridik taʼlim orqali oʻrganish va amaliy qoʻllash oʻlchovi boʻlib hisoblangan mehnat taqsimoti bilan shartlangan jamiyat huquqiy madaniyatining bir koʻrinishi deb tushunish mumkin.

IV mavzu. ADVOKATNING KASB ETIKASI

Kash etikasi - bu advokat kasbini boshqa yuridik kasblar orasidan ajratib turadigan tushuncha. Kasbiy mahorat qanchalik yuqori boʻlsa, axloq normalari ham shunchalik yuqori boʻladi, va aksincha, axloq normalari qancha yuqori boʻlsa, kasbiy mahorat ham shunchalik oshadi.

Advokatlik etikasi bu advokatlik faoliyati vakillarining mehnat faoliyati va xizmatdan tashqari xulqining axloqiy xarakterini taʼminlovchi yurish-turish qoidalari majmuidan iborat kash etikasining bir turi, deb taʼrif berish mumkin.

Boshqacha qilib aytganda, advokatlik etikasi advokatlik faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslarning axloq kodeksidir.

Advokatlik etikasi advokatura xodimlarining qarashlari, ongining toʻgʻri shakllanishiga imkon beradi, ularni axloq normalariga ogʻishmay rioya qilish, haqiqiy adolatni taʼminlash, insonlarning huquq va erkinliklari, shaʼni va qadr-qimmatini himoya qilish, oʻz shaʼni va obroʻsini saqlashga yoʻnaltiradi.

Advokatlik siri. «Advokatlik siri» tushunchasi advokat va ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) oʻrtasidagi munosabatlarni tavsiflaydi. «Advokatura toʻgʻrisida»gi Qonunga koʻra, advokat advokatlik sirini saqlashi shart. Advokatlik siri jumlasiga ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) advokatdan yordam soʻrab murojaat etganligining oʻzi, ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) yordam soʻrab murojaat etgan masalalar, advokatdan ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) olgan maslahat-

lar, nasihatlar va tushuntirishlarning mohiyati, advokatning ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) bilan o'tkazgan suhbatida to'xtab o'tilgan barcha masalalar kiradi.

Advokat, advokat yordamchisi, advokat stajyori, advokatlar byuroolari, hay'atlari va firmalari mansabdor shaxslari va texnik xodimlarining advokatlik siri bo'lmish ma'lumotlarni oshkor etishi va bu ma'lumotlardan o'z manfaatlari yoki uchinchi shaxslar manfaatlari yo'lida foydalanishi man etiladi.

Qonun normalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, advokatlik siriga quyidagilar taalluqlidir:

1) advokatdan yuridik yordam so'rab murojaat etgan shaxs to'g'risidagi ma'lumotlar, shu jumladan, ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) ismi, otasining ismi, familiyasi, agarda ishonch bildiruvchi yuridik shaxs bo'lsa, uning nomi;

2) ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) yordam so'rab, murojaat etgan masalalar;

3) yuridik yordam so'rab murojaat etgan shaxs advokatdan olgan maslahatlar, nasihatlar va tushuntirishlar mohiyati;

4) yuridik yordam so'rab murojaat etgan shaxs bilan advokatning o'tkazgan suhbatidagi barcha masalalar;

5) advokat ish yuzasidan qonunda belgilangan tartibda to'plagan hamda foydalanadigan barcha dalillar va hujjatlar;

6) advokat ishonch bildiruvchi (himoya ostidagi shaxs) yoki ularning qarindoshlaridan olgan ma'lumotlar;

7) yuridik yordam ko'rsatish jarayonida advokatga ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) haqida ma'lum bo'lib qolgan axborotlar;

8) advokatning ish bo'yicha dosesi;

9) yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitim (shartnoma) shartlari, shu jumladan, ko'rsatilgan yuridik yordam uchun ishonch bildiruvchi shaxs (himoya ostidagi shaxs) tomonidan haq to'lash shartlari;

10) yuridik yordam ko'rsatish bilan bog'liq boshqa ma'lumotlar.

Advokatlik siri yuridik yordam ko'rsatish bo'yicha munosabatlar tugaganidan keyin ham saqlanadi.

Advokat gonorari. Gonorar so'zi lotin tilidagi honorarium so'zidan kelib chiqqan bo'lib, hurmat izhori sifatida beriladigan sovg'a tushuniladi.

Qadimgi Rimda va Gretsiyada ham faqat jismoniy mehnat uchun haq to'lanib, aqliy mehnat uchun esa haq to'lanmagan. O'sha davrdagi tasavvurga ko'ra aqliy mehnatni pul bilan baholab bo'lmagan, aqliy mehnat bilan faqat ozod va hurmatli fuqarolargina shug'ullanib, bu mehnat uchun haq to'lash haqorat hisoblangan. Sudda himoyani amalga oshiruvchi — sud notiqarlari mashhur va badavlat oilalardan bo'lishgan. Shuning uchun ham ularning sudda himoyachi vazifasini bajarish bilan bog'liq faoliyati obro'-e'tibor qozonish uchun amalga oshirilgan va ularga bu mehnati uchun hurmat ko'rsatilib, ba'zan minnatdorhilik ramzi sifatida sovg'alar berilgan. Keyinchalik bu sovg'alar pul shaklida ham berilishi mumkin bo'lib, u gonorar deb atalgan.

Advokat bajargan ishi uchun haq sifatidagi, shuningdek, o'zi qilgan chiqim va xarajatlarni qoplash tarzidagi o'ziga tegishli bo'lgan mablag'larni olish huquqiga ega.

Advokatga to'lanadigan haq taraflarning kelishuvi orqali belgilanadi va bunda ishning hajmi va qay darajada murakkabligi, ishni bajarish uchun qancha vaqt ketishi, advokatning tajribasi va malakasi, ish bajarishning muddatlari, tezkorlik darajasi va boshqa holatlar hisobga olinishi mumkin.

Advokat to'lanadigan haq ish ishonch bildiruvchi shaxsning (himoya ostidagi shaxsning) foydasiga hal bo'lish-bo'lmasligiga qarab belgilanishi ko'zda tutilgan yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitim tuzmasligi kerak.

Ushbu qoida haq ish muvaffaqiyatli nihoyalangan taqdirda, da'voning bahosiga mutanosib ravishda belgilanishi mumkin bo'lgan mulkiy nizolarga nisbatan amal qilmaydi.

Advokatning haqni advokat bo'lmagan shaxslar bilan bo'lishishi, xususan, go'yoki vazifalarni taqsimlash tarzida bo'lishishi taqiqlanadi.

Advokatning ishonch bildiruvchi shaxsdan (himoya ostidagi shaxsdan) yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitimni ta'minlash tarzida mol-mulk olishi taqiqlanadi, avans to'lovlari bundan mustasno.

Advokat gonorarini hisoblab chiqish uslubi turli xil bo'lishi mumkin: qat'iy belgilab qo'yilgan; vaqtbay; shartli; aralash.

Qat'iy belgilab qo'yilgan summada gonorar undirish deyilganda yuridik yordam ko'rsatish to'g'risidagi bitimda advokat va ishonch bildiruvchi shaxs tomonidan advokatga uning ishonch bildiruvchi shaxsga ko'rsatadigan yuridik yordami uchun to'lanadigan gonorarning summasi aniq belgilab qo'yilishi tushuniladi.

Vaqtbay gonorar deyilganda ishonch bildiruvchi shaxsning topshirig'ini bajarish uchun advokat tomonidan sarflanadigan vaqtga nisbatan belgilanadigan gonorar miqdori tushuniladi. Bunda ishonch bildiruvchi shaxsning topshirig'ini bajarish uchun advokat necha oy, necha kun yoki necha soat vaqt sarflashidan kelib chiqib gonorar miqdori kelishiladi.

Gonorar miqdorini shartli ravishda belgilash deyilganda advokat gonorari miqdorining ishning qanday hal etilishiga bog'liq tarzda aniqlash tushuniladi.

Gonorar miqdorini belgilashning aralash uslubi deyilganda gonorarning bir qismini qat'iy belgilangan summada to'lash, boshqa qismini esa topshiriqni bajarish uchun sarflangan vaqtga qarab yoki erishilgan natijaga qarab to'lash tushuniladi.

V mavzu. ADVOKATLIK FAOLIYATIDA NOTIQLIK SAN'ATI ASOSLARI

Notiqlik san'ati amaliyot bo'lsa, ritorika uning nazariyasidir. Ritorika grekcha so'z bo'lib, fikrni chiroyli va ishonarli ifoda etishni anglatadi.

Tadqiq etishning ritorik usuli — bu ijtimoiy borliqni amaliy vazifalarni hal etish maqsadida anglash, boshqalarni ham shunga ishontirish uchun amalga oshiriladigan fikrlash usullarining majmuidir.

Sud majlisida soʻzlayotgan notiq nutqining kommunikativ sifatlarini quyidagilar belgilaydi:

- nutqning tushunarlilikligi;
- nutqning mantiqiyiligi;
- nutqning yetarli darajada davom etishi bilan birga, loʻndaligi;
- nutqning his-hayajonlilikligi;
- nutqda bayon etilayotgan fikrlarning oʻz joyidaligi;
- nutqning samimiyligi;
- nutqda aniqlik.

Nutqning tushunarlilikligi uning tinglovchining ongiga osonlik bilan yetib borishini anglatadi.

Nutqning mantiqiyiligi uning mazmunini mantiq qonunlariga muvofiq, obyektiv borliqda mavjud aloqalar va munosabatlarga asoslangan holda ketma-ket bayon etishda ifodalanadi.

Nutq rejası — bu uning mazmuni chizmasi boʻlib, u bir fikrdan boshqasiga oʻtish mantigʻini belgilaydi.

Sudyalar tomonidan advokatning asosiy fikrni, uning pozitsiyasi va vajlari anglab yetilishi uchun, nutqning yana bir kommunikativ sifati — **nutqning yetarli darajada davom etishi bilan birga loʻndaligi (qisqaligi)** muhim ahamiyatga ega. Chunki nutqda asosiy fikrni ifodalashda ortiqcha soʻz va iboralardan foydalanish tinglovchining asosiy fikrlarni tushunishdan chalgʻitadi. Uzundan-uzoq soʻzlangan nutq tinglovchini zeriktiradi va oxir-oqibatda advokat tomonidan bayon etilayotgan vajlarning qabul qilinishini qiyinlashtiradi.

Nutqning his-hayajonlilikligi deyilganda, nutqning tinglovchilarning diqqati va qiziqishini jalb etadigan, ularning advokat bayon etilayotgan mulohazalar, faktlar, dalillar va ularning oʻzaro aloqadorligini tushunib yetishini yengillashtiradigan hamda tinglovchilarda ijobiy hissiyot va kechinmalarni uygʻotib, ularning taassurotini, mantiqiy fikrlashi va xotirasini faollashtiradigan oʻziga xos tuzilishiga aytiladi.

Fikrlarning oʻz joyida aytilishi deyilganda nutq va uni bayon etish uslubining shunday tashkil etilishi tushuniladiki, u mavjud sharoitga mos kelishi, muloqot vazifalari va maqsadiga javob berishi, gapirayotgan kishi bilan tinglovchi oʻrtasida ruhiy bogʻliqlikni oʻrnatishga va saqlab turishga koʻmaklashishi lozim.

Nutqning samimiyligi — bu shunday kommunikativ sifatkı, notiqning soʻzlash ohangidan samimiyligi sezilib turishi, uning fikr va kechinmalari tabiiy ekanligi, himoya qilinayotgan holatlar hamda vajlarning toʻgʻri va adolatlilikligi toʻgʻrisida notiqda ichki ishonch mavjudligiga tinglovchini ishonтиради, buning oʻzi sud majlisida raislik etuvchi sudya va xalq maslahatchilari-da xuddı shunday ichki ishonch shakllanishiga koʻmaklashadi.

Asoslantirish — bu intellektual faoliyat boʻlib, uning mohiyatini qaysidir bir fikrni aniqlash yoki rad etish, kimnidir ishonтираш, uning qarashlari yoki pozitsiyasini oʻzgartirish maqsadida vajlar, asoslar keltirish tashkil etadi.

Tinglovchida ishonch uygʻotadigan nutq tayyorlashda odatda ishonтирашning quyidagi shakllaridan foydalaniladi:

- mantiq yordamida ishontirish;
- emotsiya yordamida ishontirish;
- diskussiya (bahslashuv) yordamida ishontirish.

Mantiq yordamida yoki mantiqiy ishontirish isbotlash (dalillar) mantiqiy operatsiyalari, tanqid va rad etish orqali amalga oshiriladi. Dalillar — bu asoslashning bir turi, fikrlarning to'g'riligini boshqa haqiqat deb qabul qilingan fikrlar yordamida asoslashdir.

Tanqid — bu protsessual raqib tomonidan amalga oshirilgan asoslantirish jarayonini buzishga yo'naltirilgan mantiqiy operatsiyadir.

Rad etish — bu mantiqiy vositalar va isbotlangan holatlardan foydalangan holda u yoki bu holatning yolg'on ekanligini isbotlashdir.

Emotsional ishontirish advokat tomonidan bayon etilayotgan holatlar bo'yicha ishontirilayotganlarda (birinchi navbatda, sudya va xalq maslahatchilarida) keyingi fikrlash jarayoniga ta'sir qiladigan kechinmalar, emotsiya va his-hayajon hosil qilishga mo'ljallangan.

Mantiqiy ishontirish u ma'lum bir emotsional holatda qabul qilinganda yanada kuchayadi. Bu shu bilan bog'liqlik, emotsiya har qanaqangi bilish jarayonining zarur elementi va shu bilan birgalikda emotsiya bilishning rag'batlantiruvchi zarur shartlaridan biridir.

Diskussiya shaklida (yoki yordamida) ishontirish munozara jarayonida o'z nuqtayi nazarini himoya qilish maqsadida asos (vajlar) keltirish orqali amalga oshiriladi.

VI mavzu. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ADVOKATURA VA INSON HUQUQLARI BO'YICHA MILLIY INSTITUTLAR

Inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar — bu davlat tomonidan tashkil etiladigan, tashkil etilishi va faoliyati huquqiy jihatdan qonun hujjatlari bilan tartibga solinadigan, mustaqil, yuridik va siyosiy jihatdan avtonom bo'lgan, inson huquqlari sohasida ta'lim va madaniy-ma'rifiy ishlarni amalga oshiruvchi, mamlakatda inson huquqlariga rioya etilishini tahlil qilib boruvchi, davlat hokimiyati va boshqaruv organlariga inson huquqlari bilan bog'liq masalalarda maslahat beruvchi, inson huquq va erkinliklariga doir xalqaro shartnomalarning bajarilishi yuzasidan milliy ma'ruzalar tuzishga ko'maklashuvchi (yoki tuzuvchi), inson huquqlari buzilishi bilan bog'liq jinoyatlar yuzasidan tekshirishlar o'tkazuvchi, inson huquqlari buzilishi faktlariga harham berishga yo'naltirilgan tavsiyalar ishlab chiquvchi hamda inson huquqlarini rag'batlantirish va muhofaza qilish bilan bog'liq tadqiqotlar bilan shug'ullanuvchi organlar tizimidir.

Advokatura o'z faoliyatini amalga oshirish jarayonida turli organlar, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman) bilan ham yaqindan hamkorlik qiladi.

Advokatura va Ombudsman har biri o'zlariga xos usul va vositalarida inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish vazifasini amalga oshiradi. Shuning uchun ham ular o'rtasidagi hamkorlik mamlakatda qonun ustuvorligini ta'minlash hamda har bir shaxsning huquq va erkinliklarini himoya

qilish, shuningdek, buzilgan huquqlarini tiklashda alohida ahamiyat kasb etadi.

Advokatura va Ombudsman institutlari hamkorligi o'zaro hurmat, tenglik, bir-birining ichki ishlariga aralashmaslik kabi prinsiplariga asoslanadi. Keyingi yillarda Ombudsman instituti bilan advokatura hamkorligining quyidagi yo'nalishlari shakllandi:

— inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini yanada kuchaytirish maqsadida qonun loyihalarini va mavjud qonunlarni takomillashtirishga yo'naltirilgan takliflar ishlab chiqish;

— Ombudsmanning zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish yuzasidan uning faoliyatiga ko'maklashish uchun O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Kengashlari tomonidan Ombudsman raisligida tuzilgan Insonning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklariga rioya etilishi bo'yicha komissiya faoliyatida advokatlarning faol ishtirok etishi. Mazkur komissiya tarkibida advokatlar ham faoliyat ko'rsatib kelmoqda;

— advokatlar Ombudsman tomonidan o'tkazilayotgan inson huquqlari bilan bog'liq qonunlar ijrosi hamda joylarda inson huquqlariga rioya qilinishi yuzasidan o'tkazilayotgan monitoringlarda faol ishtiroki;

— advokatlarning Ombudsman huzurida tashkil etilgan ekspertlar Kengashi faoliyatida ishtiroki, Ombudsman tomonidan ko'rib chiqilayotgan masalalar yuzasidan xulosalar tayyorlashdagi ishtiroki;

— Ombudsmanning hududiy vakillari faoliyatiga advokatlarning faol ko'maklashishi;

— inson huquqlari sohasida ma'rifiy ishlarni hamkorlikda amalga oshirish, turli xil konferensiya va seminarlar o'tkazish.

Advokatura va Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi. Inson huquqlari bo'yicha Milliy markaz va advokatura instituti o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning mazmun-mohiyatini mamlakatda inson huquqlari borasidagi O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari va milliy qonunchiligining ijrosini so'zsiz ta'minlash, inson huquqlari sohasidagi qonun hujjatlarini yanada takomillashtirish, fuqarolarning buzilgan huquqlarini samarali tarzda tiklash, davlat organlari — birinchi navbatda, huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlarining hamda aholining huquqiy madaniyatini oshirish va inson huquqlariga oid boshqa masalalar tashkil etadi.

Inson huquqlari bo'yicha Milliy markaz va advokatura institutining hamkorligida quyidagi yo'nalishlar yaqqol ko'zga tashlanadi:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi va Inson huquqlari bo'yicha Milliy markaz inson huquqlariga oid qonun loyihalarini tayyorlash hamda ularni muhokama qilish jarayonida yaqindan hamkorlik qilib kelishmoqda.

Ikkinchidan, O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi O'zbekiston Respublikasi qo'shilgan BMTning inson huquqlari bo'yicha asosiy oltita xalqaro shartnomalari talablarining bajarilishi yuzasidan Milliy markaz tomonidan Milliy ma'ruzalarni tayyorlash va muhokama qilishda faol ishtirok etib kelmoqda.

Uchinchidan. BM^Tning ixtisoslashgan va konvensiyalarning ijrosini kuza-
tib boruvchi organlari, jumladan, BM^Tning inson huquqlari bo'yicha, ayollar
huquqlari bo'yicha, bolalar huquqlari bo'yicha, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy
huquqlar bo'yicha Qo'mitalarining tavsiyalarini bajarishga yo'naltirilgan
Milliy harakat dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda hamkorlik
qilishadi.

To'rtinchidan, mamlakatimizda inson huquqlariga rioya etilishi ahvoli
to'g'risida advokatlarining beradigan axborotlari, shu jumladan, ayrim shaxs-
larning huquq va erkinliklari buzilayotganligi to'g'risida advokatlar tomo-
nidan berilayotgan shikoyatlar Markazning vazifalarini amalga oshirishga,
xususan inson huquqlarini ta'minlashning ahvoli yuzasidan tizimli tahlil
o'tkazishiga ko'maklashadi.

Beshinchidan, Markaz O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi va
uning joylardagi organlari ishtirokida aholi o'rtasida inson huquqlari bo'yicha
axborot tarqatish, ma'rifiy ishlarni amalga oshirib kelmoqda. Markaz va Ad-
vokatlar palatasi hamkorlikda inson huquqlari bo'yicha konferensiya, semi-
nar, davra suhbatlari o'tkazishmoqda.

Oltinchidan, Markazning nashrlarida advokatlarining va, aksincha, Ad-
vokatlar palatasining nashrlarida markaz xodimlarining inson huquqlari va
uni muhofaza qilish masalalari hamda muammolariga bag'ishlangan maqola-
lari chop etilib kelinmoqda.

VII mavzu. XORIJIY MAMLAKATLARDA ADVOKATURA

Xorijiy mamlakatlar advokatura institutlari qiyosiy-huquqiy tahlilining
ahamiyati. Xorijiy mamlakatlar advokatura institutlari qiyosiy-huquqiy tahlili
turli mamlakatlardagi mazkur institutning o'ziga xos va bir-biridan farq-
lovchi xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi.

Advokatura institutini o'rganishda qiyosiy-huquqiy tahlilning turli shakl-
lari qo'llaniladi. Advokaturani qiyosiy-huquqiy tahlil etishning obyektlari xil-
ma-xil bo'lishi mumkin. Qiyosiy tadqiqotning obyektiga qarab, u turli dara-
jada o'tkazilishi mumkin.

Birinchi, nisbatan eng past darajadagi tadqiqot — bu advokatura
to'g'risidagi huquqiy normalarni qiyoslash (mikroqiyoslash)dir. Bunda qiyos-
lashning obyekti bo'lib, turli davlatlarning advokatura to'g'risidagi qonun
hujjatlari hisoblanadi. Bu darajadagi qiyoslashda ko'pchilik hollarda tegishli
qonun hujjatlarining yuridik tahlil jihatlari qiyoslanadi.

Ikkinchi, o'rta darajadagi tadqiqotda advokatura huquqiy institutlari qi-
yoslanadi. Bunda advokatura institutlari, butun huquqiy tizim bilan bog'liq
holda advokatlik faoliyati kafolatlari va advokatlarni ijtimoiy himoya qilish
masalalari tadqiqot (qiyoslash) obyekti bo'lib, xizmat qiladi.

Uchinchi, yuqori darajadagi tadqiqotga advokatura institutlari har to-
monlama qiyoslanadi (makroqiyoslash). Bunda turli huquqiy tizimlarda-
gi hozirgi zamon advokatura institutlari ularning shakllanishi va faoliyat
ko'rsatishi jarayoni, faoliyatining asosiy prinsiplari va huquqiy tartibga so-
lish manbalari, ijtimoiy himoya va advokatlik kasbining obro'yi, advokatlik
amaliyoti nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Tadqiqotning bu turli advoka-

tura institutlari haqida nisbatan to'la va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish hamda uni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan takliflar ishlab chiqish imkonini beradi.

«Rossiya Federatsiyasida advokatlik faoliyati va advokatura to'g'risida»gi Federal qonun 2002-yil 31-mayda qabul qilingan. 2003—2004 yillarda bu qonunga qator o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan. «Rossiya Federatsiyasida advokatlik faoliyati va advokatura to'g'risida»gi Federal qonun 5 bob va 45 moddalardan iborat bo'lib, unda advokatlik faoliyat tushunchasi, advokatning huquq va majburiyatlari, advokatlik siri, advokat maqomi, advokatlik faoliyati va advokaturani tashkil etish va boshqa bir qator masalalar huquqiy jihatdan tartibga solingan.

Ukrainada advokaturaning tashkil etilishi va faoliyati 1992-yil 12-dekabrda qabul qilingan advokatura to'g'risidagi qonun bilan tartibga solinadi.

Belorussiya Respublikasida advokatura tuzilishi va faoliyati 1993-yil 15-iyundagi «Advokatura to'g'risida»gi qonuni bilan tartibga solinadi.

Tojikiston Respublikasida «Advokatura to'g'risida»gi konstitutsiyaviy qonun 1995-yil 4 noyabrda qabul qilingan.

Moldova Respublikasida «Advokatura to'g'risida»gi qonun 1999-yil 13-mayda qabul qilingan

Qozog'iston Respublikasida advokaturaning tashkil etilishi va faoliyati 1997-yil 5-dekabrda qabul qilingan «Advokatlik faoliyati to'g'risida»gi Qonun bilan tartibga solinadi.

Qirg'iziston Respublikasida «Advokatlik faoliyati to'g'risida»gi qonun 1999-yil 21-oktabrda qabul qilingan.

Armaniston Respublikasida advokatura tuzilishi va faoliyati 1998-yil 18-iyunda qabul qilingan «Advokatlik faoliyati to'g'risida»gi qonun bilan tartibga solinadi.

Ozarbajon Respublikasining «Advokatlar va advokatlik faoliyati to'g'risida»gi qonuni 1999-yil 28-dekabrda qabul qilingan.

Gruziyada advokatlik faoliyati 2001-yil 20-iyunda qabul qilingan «Advokatlar to'g'risida»gi qonun bilan tartibga solinadi.

Germaniyada advokaturaning tashkil etilishi va faoliyati maxsus qonun hujjatlari, 1959-yil 1-avgustda qabul qilingan «Advokatura to'g'risida»gi Federal qonun va 1957-yil 26-iyulda qabul qilingan «Advokatlar xizmatiga haq to'lash to'g'risida»gi Federal nizom bilan tartibga solinadi.

Xitoy Xalq Respublikasida advokatura faoliyati 1996-yil 15-mayda qabul qilib, 1997-yil 7-yanvardan kuchga kirgan «Advokatlar va yuridik vakillik to'g'risida»gi Qonun bilan tartibga solinadi.

Jahon amaliyotida bepul yuridik yordam ko'rsatishning asosan 6 ta modeli shakllangan. Ularga quyidagilar kiradi:

- advokatning tayinlash tartibida ishlashi;
- jamoatchi yoki davlat advokatlari idorasi;
- kontrakt tizimi;
- JUDICARE tizimi;
- pro bono modeli;
- yuridik klinikalar.

Advokatning tayinlash tartibida ishlash tizimi yoki *ex officio* ko'pgina davlatlarda amal qiladi. Bu tizimga jinoyat ishlari bo'yicha bepul yuridik xizmat ko'rsatish uchun advokat (himoyachi) huquqni muhofaza qiluvchi organlar va sud tomonidan yoki ularning talabiga ko'ra advokatlar tuzilmalari tomonidan tayinlanadi. Advokatlar tomonidan ko'rsatilgan yuridik yordam uchun haq davlat budjetidan to'lanadi.

Jamoatchi yoki davlat advokatlari idorasi tizimida huquqiy xizmat shartida kambag'allarga yuridik yordam ko'rsatadigan, qancha ishda qatnashganligidan qat'i nazar davlatdan maosh oladigan advokatlar bo'lgan advokatlik tuzilmalari tomonidan ko'rsatiladi.

Kontrakt tizimida odatda mahalliy davlat hokimiyati organlari kambag'al yoki boshqa nochor odamlarga yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida advokatlar tuzilmalari, ba'zan esa bevosita advokat bilan shartnoma tuzadi.

Judicare tizimida ma'lum toifadagi fuqarolarni bepul yuridik yordamga bo'lgan huquqi belgilanadi va bunda advokatlarga ko'rsatilgan yuridik yordam uchun haq davlat tomonidan to'lanadi. Judicare tizimida asosiy maqsad protsessda ishtirok etayotgan kam ta'minlangan fuqaroning ikkinchi (qarshi) taraf bilan tengligini ta'minlashdir.

Pro bono tizimida kambag'al va juda kam ta'minlanganlarga yuridik yordam yuristlar va xususiy amaliyot bilan shug'ullanuvchi advokatlar tomonidan ko'rsatiladi.

Yuridik klinikalar odatda oliy o'quv yurtlari huzurida tashkil etilib, fuqaroning qaysi ijtimoiy qatlama tegishlilikidan qat'i nazar yuridik yordam bepul ko'rsatiladi.

VIII mavzu. ADVOKAT

VA FUQAROLIK SUD ISHLARINI YURITISH

Sudda vakillik — fuqarolik protsessida ishtirok etuvchi shaxslar o'z ishlarini sudda shaxsan yoki o'z vakillari orqali yuritishlari mumkin. Fuqaroning ishda shaxsan qatnashuvi uni shu ish bo'yicha vakilga ega bo'lish huquqidan mahrum etmaydi.

Ish bo'yicha vakil sifatida advokatning xizmatidan foydalanish huquqi fuqarolik protsessual muomala layoqatining muhim elementlaridan biridir.

Sudda ish yuritish bo'yicha vakil sifatida professional faoliyat bilan faqat advokatlar shug'ullanishi mumkin.

Fuqarolar o'z huquq va manfaatlarini sudda himoya qilishlikni advokatga shartnoma bo'yicha topshirishlari mumkin.

Fuqarolik protsessida ishtirok etayotgan advokatning umumiy vakolatlari:

- ish materiallari bilan tanishish, ulardan ko'chirmalar, nusxa olish;
- rad qilish haqida ariza berish;
- dalillar taqdim etish va ularni tekshirishda ishtirok etish. ishda ishtirok etayotgan boshqa shaxslar, guvohlar, ekspertlar va mutaxassislariga savollar berish;
- iltimosnomalar, shu jumladan, dalillarni talab qilib olish haqidagi iltimosnomalar kiritish;
- sudga og'zaki yoki yozma shaklda tushuntirishlar berish;

— sud majlisida yuzaga kelgan barcha masalalar yuzasidan o'z vajlarini keltirish, ishda ishtirok etayotgan boshqa shaxslarning iltimosnomalari va vajlari yuzasidan o'z e'tirozlarini bildirish;

— Fuqarolik protsessual kodeksida nazarda tutilgan boshqa protsessual huquqlardan foydalanish.

Fuqarolik protsessida advokatning maxsus vakolatlari deyilganda ishonch bildiruvchi tomonidan topshirilgan vakolatnomada maxsus izoh berilishi talab qilinadigan vakolatlarni tushuniladi.

Maxsus vakolatlarni — vakolat beruvchi tomonidan advokatga topshirilgan vakolatnomada maxsus izoh berilgan advokatning arz qilingan talablardan butunlay yoki qisman voz kechish, ularning asosini yoki predmetini o'zgartirish, miqdorini ko'paytirish yoki kamaytirish, da'vogarning talablarini tan olish, kelishuv bitimi tuzish, vakolatni boshqa shaxsga o'tkazish (boshqa shaxsga ishonib topshirish), sudning hal qiluv qarori (ajrimi) ustidan shikoyat berish, ijro varaqasini undiruvga qaratish, da'vo taqdim etuvchiga tegishli deb qaror chiqarilgan mol-mulk yoki pulni olish vakolati.

Advokat va sud qarorlarini ijro etish. Sud hujjatlarini ijro etish masalalari O'zbekiston Respublikasining «Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to'g'risida»gi Qonuni bilan tartibga solinadi.

Ijro ishi yuritishda taraflar — bu moddiy majburiyatdan kelib chiqadigan munosabatlar subyektlaridir. Ijro ishi yuritishda taraflar bo'lib: undiruvchi va qarzdor hisoblanadi. Taraflar ijro ishi yuritishda ishtirok etuvchi asosiy shaxslardir. Undiruvchi va qarzdorsiz ijro ishi yuritish mavjud bo'lishi mumkin emas.

Undiruvchi — bu sud hujjatlari yoki boshqa organlar hujjatlarining ijrosini talab etish huquqiga ega bo'lgan shaxs, ya'ni foydasiga yoki manfaatlarini ko'zlab ijro hujjati berilgan jismoniy yoki yuridik shaxs.

Qarzdor — bu ijro hujjatida nazarda tutilgan pul mablag'lari yoki boshqa mol-mulkni undiruvchiga berish yoxud muayyan harakatlarni amalga oshirish yoki ularni amalga oshirishdan o'zini tiyish majburiyati zimmasiga yuklatilgan jismoniy yoki yuridik shaxs.

IX mavzu. ADVOKAT VA XO'JALIK SUD ISHLARINI YURITISH

Xo'jalik sudlov ishlarini yuritishda advokatning maqomi. Xo'jalik sudida sud ishlarini yuritishda advokat fuqaroning, xo'jalik yurituvchi subyektning, shu jumladan, tadbirkorning vakili sifatida qatnashadi.

Vakillik — bu vakilning vakil qiluvchi nomidan u bilan kelishilgan vakolatlarni doirasida olib boriladigan, ishonch bildiruvchi uchun maqbul bo'lgan qaror qabul qilinishiga erishish, shuningdek, unga yuridik yordam ko'rsatishga yo'naltirilgan faoliyatdir.

Vakillik ishda ishtirok etuvchi shaxslar nomidan va ularning manfaatlarini ko'zlab amalga oshiriladi.

Advokatning xo'jalik sudida ish yuritishga bo'lgan vakolati unga u faoliyat ko'rsatayotgan advokatlik tuzilmasi tomonidan berilgan order bilan tasdiqlanadi.

Xo'jalik sudlov ishlarini yuritishda ishtirok etayotgan advokatning huquqiy maqomi uni vakil qiluvchining huquqiy maqomi bilan bevosita bog'liq. Chunki advokat xo'jalik sudlov ishlarini yuritishda ishonch bildiruvchining vakili sifatida u bilan birga yoki mustaqil ishtirok etib, ishonch bildiruvchi ega bo'lgan protsessual huquqlardan foydalanadi hamda protsessual qonun bilan unga yuklatilgan majburiyatlarni bajaradi.

Advokat va sud hujjatlarini ijro etish. Xo'jalik sudining qonuniy kuchga kirgan sud hujjatlari O'zbekiston Respublikasining butun hududida barcha davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar tomonidan Xo'jalik protsessual kodeksida, «Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to'g'risida»gi Qonun va boshqa qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ijro etiladi.

Ijro ishi yuritishda ishtirok etish to'g'risidagi topshiriqni qabul qilgan advokat-vakil quyidagilarni nazarda tutishi lozim. Advokat-vakil ijro ishi yuritishda ishtirok etish jarayonida o'zi vakillik qilayotgan ishonch bildiruvchi — ijro ishi yuritish tarafining huquq va majburiyatlariga ega bo'ladi. Bu huquq va majburiyatlar quyidagilardan iborat:

- ijro ishi yuritish materiallari bilan tanishish, ulardan ko'chirmalar, nusxalar olish;
- qo'shimcha materiallar taqdim etish, iltimosnomalar berish;
- ijro harakatlarini amalga oshirishda ishtirok etish, ijro harakatlari jarayonida og'zaki va yozma tushuntirishlar berish;
- ijro ishi yuritilishi davomida paydo bo'ladigan masalalar yuzasidan o'z vajlari va fikr-mulohazalarini bildirish;
- ijro ishi yuritishda ishtirok etuvchi boshqa shaxslarning iltimosnomalari, vajlari va fikr-mulohazalariga qarshi e'tiroz bildirish;
- rad qilish;
- sud ijrochisining harakatlari (harakatsizligi) ustidan shikoyat qilish.

Advokat-vakilning vakolatlari qonunga muvofiq berilgan va rasmiylashtirilgan ishonchnoma bilan tasdiqlangan bo'lishi shart.

***X mavzu.* ADVOKAT VA MA'MURIY HUQUQBUZARLIKLAR TO'G'RISIDAGI ISHLAR BO'YICHA ISH YURITISH**

Ma'muriy huquqbuzarlik deganda qonun hujjatlariga binoan ma'muriy javobgarlikka tortish nazarda tutilgan, shaxsga, fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga, mulkchilikka, davlat va jamoat tartibiga, tabiiy muhitga tajovuz qiluvchi g'ayrihuquqiy, aybli (qasddan yoki ehtiyotsizlik orqasida) sodir etilgan harakat yoki harakatsizlik tushuniladi.

O'zbekiston Respublikasining ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi qonun hujjatlari — bu ma'muriy jazo choralari qo'llanilishini tartibga soluvchi huquqiy normalar tizimidir.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risida qonun hujjatlarini tizimiga quyidagilar kiradi:

1. O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksi.
2. O'zbekiston Respublikasining boshqa qonunlari.
3. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmonlari va Qarorlari.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari.
6. Qoraqalpog'iston Respublikasi qonunlari.
7. Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesining va Vazirlar Kengashining qarorlari.

8. Xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar Kengashlarining, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlarining qarorlaridan iboratdir.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishning vazifalari va prinsiplari. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishning asosiy vazifalaridan biri ma'muriy huquqbuzarliklarning oldini olishdir. MJTKning 7-moddasiga muvofiq davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, jamoat birlashmalari ma'muriy huquqbuzarliklarning oldini olish, ularning sodir etilishiga olib keluvchi sabablar va sharoitlarni aniqlash hamda bartaraf etishga, fuqarolarni ongli, intizomli bo'lish. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya qilish ruhida tarbiyalashga yo'naltirilgan tadbirlar ishlab chiqadilar va ularni amalga oshiradilar.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishning **prinsiplari** MJTKning 3-moddasida e'lon qilingan prinsiplar bilan uzviy bog'liq bo'lib, asosiy prinsiplar sifatida qonuniylik, fuqarolarning qonun oldida tengligi, demokratizm, insonparvarlik, odillik va ayb uchun javobgarlikning muqarrarlari prinsiplari e'tirof etiladi.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda va ta'sir ko'rsatish choralarini qo'llash vaqtida **qonuniylikni** ta'minlash MJTKning 8-moddasida nazarda tutilgan bo'lib, mazkur normaga ko'ra ma'muriy huquqbuzarlik uchun hech kim qonun hujjatlarida belgilangan asoslar va tartibdan boshqacha tarzda ta'sir ko'rsatish chorasiga tortilishi mumkin emas. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritish qonuniylikka rioya qilish asosida olib boriladi.

Fuqarolarning qonun oldida tengligi prinsipi konstitutsiyaviy prinsip bo'lib, ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda ham bevosita amal qiladi. Tahlil qilinayotgan prinsip O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18-moddasiga asoslanadi. Mazkur moddaga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda **demokratizm prinsipi** mazkur ishlarni tegishli organlar, mansabdor shaxslar tomonidan ko'rib chiqilishida, qabul qilingan qarorlarning qonuniyligini tekshirishda va ularni ijro etishda ishtirok etuvchi shaxslarning o'z huquqlarini bevosita yoki vakillari orqali erkin amalga oshirishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda **insonparvarlik prinsipi** O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13-moddasida nazarda tutilgan «inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat» hisoblanish to'g'risidagi normaga asoslangan.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda **odillik prinsipi** ma'muriy huquqbuzarlik sodir etishda aybdor bo'lgan shaxsga nisbatan

qo'llaniladigan ma'muriy jazo chorasi odilona bo'lishini, ya'ni ma'muriy huquqbuzarlikning og'ir-yengilligiga, aybning va ma'muriy huquqbuzarlik sodir etganning shaxsiga muvofiq bo'lishini taqozo etadi. Mazkur prinsipga ko'ra hech kim aynan bitta ma'muriy huquqbuzarlik uchun ikki marta ma'muriy javobgarlikka tortilishi mumkin emas.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda *ayb uchun javobgarlik prinsipi* shaxs qonunda belgilangan tartibda aybi isbotlangan ma'muriy huquqbuzarlik uchungina javobgar bo'lishini nazarda tutadi. Shaxsning u yoki bu aybsiz harakati bilan qanaqangi zarar yetkazilgan bo'lishidan qati nazar u ma'muriy javobgarlikka tortilish mumkin emas.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishda *ayb uchun javobgarlikning muqarrarligi prinsipi* qilmishida ma'muriy huquqbuzarlikning mavjudligi aniqlangan har qanday shaxs ma'muriy javobgarlikka tortilishi shart. Ma'muriy javobgarlikdan ozod qilishga faqat qonunda nazarda tutilgan holatlardagina yo'l qo'yiladi.

O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksining 295-moddasiga ko'ra ma'muriy huquqbuzarlik yo'li bilan ma'naviy, jismoniy yoki mulkiy zarar yetkazilgan shaxs *jabrlar uvchi* deb topiladi.

Qonuniy vakillar. Voyaga yetmagan yoki o'zining jismoniy nuqsonlari yoxud ruhiy kasalliklari sababli ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlar yuzasidan o'z huquqini o'zi amalga oshirolmaydigan — ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxsning yoki jabrlanuvchining manfaatlarini ular uchun mazkur shaxslarning qonuniy vakillari (ota-onalari, er yoki xotinlari, voyaga yetgan bolalari, farzandlikka oluvchilar, vasiylar, homiylar) ifodalashga haqlidirlar.

Advokat. Ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni yuritishning muhim vazifalaridan biri mazkur jarayonda ishtirok etayotgan ma'muriy huquqiy munosabatlar ishtirokchilarining huquq va erkinliklarini ta'minlashdir. Ko'rsatilgan vazifani amalga oshirishda ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida ishlarni yuritishda advokatning ishtiroki alohida ahamiyat kasb etadi.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksning 297-moddasiga muvofiq ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni ko'rib chiqishda shu huquqbuzarlikni sodir etgan shaxsni ushlab turish paytidan boshlab advokat qatnashishi mumkin.

Ammo shuni nazarda tutish kerakki, qonunning bu normasi ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida ishlarni ko'rib chiqishda advokatning ishtirokini faqatgina huquqbuzarlikni sodir etgan shaxsni ushlab turish bilan bog'lashga asos bo'lmaydi. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risida ishlarni yuritishning barcha bosqichlarida ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxsga himoya huquqidan foydalanish imkoniyati ta'minlanishi shart. Bu e'tirof MJTKning 264-moddasida o'rnatilgan ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxs ishni ko'rib chiqish vaqtida advokatning yuridik yordamidan foydalanish huquqiga ega ekanligi to'g'risidagi normaga asoslanadi.

Advokatning ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritishda ishtirok etishga bo'lgan vakolati advokatlik tuzilmasi tomonidan berilgan order bilan tasdiqlanadi.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritishda ishtirok etayotgan advokat:

- ishga oid barcha materiallar bilan tanishib chiqish;
- dalillar taqdim etish;
- iltimosnomalar kiritish;
- ishni ko'rib chiqishning barcha bosqichlarida ishtirok etish, shu jumladan, ish bo'yicha ta'minlash choralarini qo'llashda hozir bo'lish;
- sudyaning yoki ishni yuritayotgan boshqa organ, mansabdor shaxsning ruxsati bilan ma'muriy javobgarlikka tortilayotgan shaxsga jabrlanuvchi, guvoh va ekspertga savollar berish;
- ish bo'yicha ta'minlash choralarini qo'llash bilan bog'liq harakatlar va qarorlar ustidan shikoyat berish;
- ish yuzasidan chiqarilgan qaror ustidan shikoyat berish;
- qonunda nazarda tutilgan boshqa protsessual huquqlardan foydalanish huquqiga ega.

Guvoh. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ish bo'yicha aniqlanishi kerak bo'lgan biron-bir holatdan voqif bo'lishi mumkin bo'lgan har qanday shaxs shu ish yuzasidan guvoh sifatida chaqirilishi mumkin.

Ekspert. Xulosa berish uchun zarur fan, texnika, san'at yoki hunar sohasida maxsus bilimlarga ega bo'lgan jismoniy shaxs ekspert sifatida tayinlanishi mumkin.

Tarjimon. Tarjimon ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritayotgan organ (mansabdor shaxs) tomonidan tayinlanadi.

Tarjimon mazkur organing (mansabdor shaxsning) chaqirig'iga binoan kelishi, o'ziga topshirilgan tarjimani to'la-to'kis hamda aniq bajarishi shart.

Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishni ta'minlash choralarini jumlasiga quyidagilar kiradi:

- huquqbuzarni ushlab keltirish;
- shaxsni ma'muriy yo'l bilan ushlab turish;
- shaxsan ko'rikdan o'tkazish;
- huquqbuzarning ashyolarini ko'zdan kechirish;
- transport vositalarini ushlab turish va ko'rikdan o'tkazish;
- ashyo va hujjatlarni olib qo'yish;
- transport vositasini boshqarishdan chetlatish, mastlik holatini aniqlash uchun tekshiruvdan o'tkazish;
- huquqbuzarni majburan olib kelish.

XI mavzu. ADVOKATNING

JINOYAT PROTSESSIDA ISHTIROKI

Advokat jinoyat protsessi ishtirokchisi sifatida. Advokatning jinoyat protsessidagi protsessual maqomi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta'minlashi e'lon qilinganligi bilan bevosita bog'liqdir. Konstitutsiyaning 116-moddasi tergov va sud ishini yuritishning har qanday bosqichida malakali yuridik yordam olish huquqini kafolatlaydi. Aynan shu norma jinoyat sudlov ishlarini yuritishda ayblanuvchining huquqlarini

himoya qilish borasida unga malakali yuridik yordam ko'rsatishning konstitutsiyaviy huquqiy asosidir.

Jinoyat-protsessual kodeksida yuqorida ko'rsatilgan konstitutsiyaviy normalar yanada rivojlantirilib advokatning jinoyat protsessi ishtirokchisi sifatidagi huquqiy maqomi yanada aniqlashtirilgan. JPK va «Advokatura to'g'risida»gi hamda «Advokatlik faoliyatini kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi qonunlarga ko'ra jinoyat sudlov ishlarini yuritish jarayoniga jalb etilgan shaxslarga yuridik yordam ko'rsatish turli shakllarda amalga oshiriladi.

Advokatlik jinoyat protsessida yuridik yordam ko'rsatishning asosiy shakli uning jinoyat ishlari bo'yicha dastlabki tergov va sud muhokamasida himoyachisi sifatida qatnashishidir.

Bundan tashqari, advokat jinoyat protsessiga jalb qilingan shaxslarga yuridik masalalarda maslahatlar, ma'lumotlar va tushuntirishlar beradi hamda ariza, iltimosnoma va shikoyatlar tayyorlaydi, ishonch bildiruvchi nomidan vakillik qiladi, shuningdek, boshqa turdagi yuridik yordam ko'rsatadi.

Advokat tomonidan malakali yuridik yordam ko'rsatishning muhim shakli bu jinoyat protsessida ayblov va himoya tomonidan ishtirok etuvchi shaxslar nomidan vakillik qilishdir.

Advokat-himoyachi ishtirok etishi shart bo'lgan ishlar. JPKning 51-moddasiga muvofiq quyidagi ishlar bo'yicha:

1) voyaga yetmaganlarning ishi bo'yicha;

2) soqovlar, karlar, ko'rlar, jismoniy nuqsoni yoki ruhiy kasalligi sababli o'zini o'zi himoya qilish huquqini amalga oshirishga qiynaladigan boshqa shaxslarning ishi bo'yicha;

3) sudlov ishi olib borilayotgan tilni bilmaydigan shaxslarning ishi bo'yicha;

4) jazo chorasi sifatida umrbod ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlanishi mumkin bo'lgan jinoyatlarni sodir etishda gumon qilinayotgan yoki ayblanayotgan shaxslarning ishi bo'yicha;

5) shaxslarning manfaatlari o'zaro qarama-qarshi bo'lib, ulardan aqalli biri himoyachiga ega bo'lgan ishlar bo'yicha;

6) davlat ayblovchisi yoki jamoat ayblovchisi ishtirok etayotgan ishlar bo'yicha;

7) jabrlanuvchining vakili sifatida advokat ishtirok etayotgan ishlarda;

8) tibbiy yo'sindagi majburlov choralarini qo'llash to'g'risidagi ishlarda himoyachining ishtirok etishi shart.

Surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sud ishning murakkabligi va boshqa holatlari tufayli gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi o'z huquqlarini amalga oshirishda qiynalishi mumkin degan xulosaga kelsa, boshqa ishlar bo'yicha ham himoyachining ishtirok etishini shart deb topishga haqlidir.

Advokatning dalillar yig'ishga bo'lgan huquqi. Advokat dalillar sifatida foydalanilishi mumkin bo'lgan ma'lumotlarni: ishga taalluqli axborotga ega bo'lgan shaxslarni so'rovdan o'tkazish hamda ularning roziligi bilan yozma tushuntirishlar olish; davlat organlariga va hoshqa organlarga, shuningdek,

korxonalar, muassasalar va tashkilotlarga so'rov yuborish hamda ulardan ma'lumotnomalar, tavsifnomalar, tushuntirishlar va boshqa hujjatlarni olish orqali to'plashga haqli.

Advokatning ishda himoyachi, shuningdek, jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning yoki fuqaroviy javobgarning vakili sifatida qatnashishi mumkin bo'lmagan hollar:

1) ilgari shu ish bo'yicha sudya, xalq maslahatchisi, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi, sud majlisining kotibi, guvoh, ekspert, mutaxassis, tarjimon yoki xolis sifatida ishtirok etgan bo'lsa;

2) ushbu ishning tergovida yoki sudda ko'rilishida ishtirok etgan yoxud ishtirok etayotgan sudya, prokuror, tergovchi, surishtiruvchi yoki sud majlisining kotibi bilan qarindoshlik munosabatida bo'lsa yoxud yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida u bilan bitim tuzgan protsess ishtirokchisining manfaatlariga manfaati qarama-qarshi bo'lgan shaxs bilan qarindoshlik munosabatida bo'lsa;

3) o'z himoyasidagi gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining yoki o'zi vakillik qilayotgan jabrlanuvchining, fuqaroviy da'vogarning, fuqaroviy javobgarning manfaatlariga manfaati qarama-qarshi bo'lgan shaxsga yuridik yordam ko'rsatayotgan yoki muqaddam shunday yordam ko'rsatgan bo'lsa.

Advokatning o'z takliflarini sudga yozma ravishda taqdim etishi shart bo'lgan masalalar:

1) sudlanuvchi aybli deb topilayotgan qilmish haqiqatan sodir etilganmi?

2) bu qilmish jinoyat deb hisoblanadimi va u Jinoyat kodeksining qaysi moddasida nazarda tutilgan?

3) bu qilmishni sudlanuvchi sodir etganmi?

4) sudlanuvchi jinoyat sodir etilishida ayblimi va, basharti aybli bo'lsa, uning aybi qanday shaklda?

5) sudlanuvchining javobgarligini yengillashtiradigan va og'irlashtiradigan holatlar bormi?

6) sudlanuvchi sodir etgan jinoyati uchun jazolanishi kerakmi?

Advokat JPKning 457-moddasida nazarda tutilgan boshqa masalalar yuzasidan ham o'z fikrini sudga yozma ravishda taqdim etishga haqli.

BIBLIOGRAFIYA

Rahbariy adabiyotlar:

1. *Karimov I.A.* O'zbekiston: milliy istiqloq, iqtisod, siyosat, mafkura. T.1. —Toshkent: O'zbekiston, 1996. —364 b.
2. *Karimov I.A.* Bizdan ozod va obod Vatan qolsin. T.2. —Toshkent: O'zbekiston, 1996. —380 b.
3. *Karimov I.A.* Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. T.3. —Toshkent: O'zbekiston, 1996. —366 b.
4. *Karimov I.A.* Bunyodkorlik yo'lidan. T.4. — T: O'zbekiston, 1996. —394 b.
5. *Karimov I.A.* Yangicha fikrlash va ishlash — davr talabi. T.5. —Toshkent: O'zbekiston, 1997. —384 b.
6. *Karimov I.A.* Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. T.6. —Toshkent: O'zbekiston, 1998. —429 b.
7. *Karimov I.A.* Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T.7. —Toshkent: O'zbekiston, 1999. —413 b.
8. *Karimov I.A.* Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot pirovard maqsadimiz. T.8. —Toshkent: O'zbekiston, 2000. —525 b.
9. *Karimov I.A.* Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas'ulmiz. T.9. —Toshkent: O'zbekiston, 2001. —439 b.
10. *Karimov I. A.* Xavfsizlik va tinchlik uchun kurashmoq kerak. T. 10. —Toshkent: O'zbekiston, 2002. — 432 b.
11. *Karimov I.A.* Biz tanlagan yo'l — demokratik taraqqiyot va ma'rifiy dunyo bilan hamkorlik yo'li. T.11. — Toshkent: O'zbekiston, 2003. —320 b.
12. *Karimov I.A.* Tinchlik va xavfsizligimiz o'z kuch-qudratimizga, hamjihatligimiz va qat'iy irodamizga bog'liq. T.12. — Toshkent: O'zbekiston, 2004. —400 b.
13. *Karimov I.A.* O'zbek xalqi hech qachon, hech kimga qaram bo'lmaydi. T.13. —Toshkent: O'zbekiston, 2005. —448 b.
14. *Karimov I.A.* Inson, uning huquq va erkinliklari oliy qadriyat. T.14 —Toshkent: O'zbekiston, 2006. —280 b.
15. *Karimov I.A.* Jamiyatimizni erkinlashtirish, islohotlarni chuqurlashtirish, ma'naviyatimizni yuksaltirish va xalqimizning hayot darajasini oshirish — barcha ishlarimizning mezonini va maqsadidir. T.15. — Toshkent: O'zbekiston, 2007. —320 b.
16. *Karimov I.A.* Mamlakatni modernizatsiya qilish va iqtisodiyotimizni barqaror rivojlantirish yo'lida. T.16. — Toshkent: O'zbekiston, 2008. — 368 b.
17. *Karimov I.A.* Vatanimizning bosqichma-bosqich va barqaror riojlanishini ta'minlash — bizning oliy maqsadimiz. T.17. — Toshkent: O'zbekiston, 2009. — 280 b.
18. *Karimov I.A.* Jahon inqirozining oqibatlarini yengish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish va taraqqiy topgan davlatlar darajasiga ko'tarilish sari. T. 18. — Toshkent: O'zbekiston, 2010. — 264 b.
19. *Karimov I.A.* Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008. — 176 b.
20. *Karimov I.A.* Eng asosiy mezon — hayot haqiqatini aks ettirish. — T.: O'zbekiston, 2009.
21. *Karimov I.A.* O'zbekiston Konstitutsiyasi — biz uchun demokratik taraqqiyot yo'lida va fuqarolik jamiyatni barpo etishda mustahkam poydevordir:

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 17 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza / 2009 yil 5 dekabr. — T.: O'zbekiston, 2009.

22. *Karimov I.A.* Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish — ustuvor maqsadimizdir. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruza, 2010-yil 27-yanvar. // Asosiy vazifamiz — vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. — Toshkent: O'zbekiston, 2010.

23. *Karimov I.A.* Asosiy vazifamiz — vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir. — Toshkent: O'zbekiston, 2010.

24. *Karimov I.A.* Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi ma'ruza, 2010-yil 12-noyabr. — Xalq so'zi. — 13-noyabr. - 2010.

25. *Karimov I.A.* Mamlakatimizni modernizatsiya qilish yo'lini izchil davom ettirish — taraqqiyotimizning muhim omilidir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza 2010-yil 7-dekabr. — Xalq so'zi. — 8-dekabr. — 2010.

26. *Karimov I.A.* Bizning yo'limiz — demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va modernizatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish yo'lidir // Prezident Islom Karimovning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. — «Inson va qonun» gazetasi. — 2011-yil 8-dekabr.

Normativ-huquqiy hujjatlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. // «NORMA» axborot-huquqiy tizimi.

2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. «O'zbekiston Respublikasi kodekslari», to'plam. —T.: «YURIST-MEDIA MARKAZI». 2010. -B. 71-188.

3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. «O'zbekiston Respublikasi kodekslari», to'plam. —T.: «YURIST-MEDIA MARKAZI». 2010. -B. 4-71.

4. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik-protsessual kodeksi. «O'zbekiston Respublikasi kodekslari», to'plam. —T.: «YURIST-MEDIA MARKAZI». 2010. -B. 501-567.

5. O'zbekiston Respublikasining Xo'jalik-protsessual kodeksi. «O'zbekiston Respublikasi kodekslari», to'plam. —T.: «YURIST-MEDIA MARKAZI». 2010. -B. 684-725.

6. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat ijroiya kodeksi. «O'zbekiston Respublikasi kodekslari», to'plam. —T.: «YURIST-MEDIA MARKAZI». 2010. -B. 188-221

7. «Advokatura to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (27.12.1996) // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Axborotnomasi. 1997-yil. 2-son, 48-modda.

8. «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni (25.12.1998) // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Palatalari Axborotnomasi. 2008-yil. 12-son, 641-modda.

9. «Advokatura instituti takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni (31.12.2008) // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2008-yil. 52-son, 514-modda.

10. «O'zbekiston Respublikasi Advokatura institutini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Faramoni (01.05.2008-y. PF-3993-son) // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Palatalari Axborotnomasi. 2008-yil. 5-son, 252-modda.

11. O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori (27.05.2008-y. 112-son) // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2008-yil, 22—23-son, 201-modda.

12. «Advokatlar tomonidan ko'rsatilgan yuridik yordam uchun davlat hisobidan haq to'lash mexanizmini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori 20.06.2008-y. 137-son.

13. «Advokatlik faoliyatini litsenziyalash va advokatlik tuzilmalarini tashkil etish tartibini takomillashtirish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori (09.03.2009-y. № 60) // «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami». 2009-yil, 10—11-son, 113-modda.

14. «O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi huzuridagi Oliy malaka komissiyasi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida»gi O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirining Buyrug'i (14.03.2009-y. № 68-mh) // «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami», 2009-yil, 12-son, 133-modda.

15. «O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasining hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalari to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida»gi O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirining Buyrug'i (14.03.2009-y. № 69-mh) // «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami», 2009-yil, 12-son, 134-modda.

16. «Advokat stajyorining faoliyatini tashkil etish tartibi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida» O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirining Buyrug'i (27.03.2009-y. № 79-mh) // «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami», 2009-yil, 13-son, 152-modda.

17. Advokat yordamchisining faoliyatini tashkil etish tartibi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida»gi O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirining Buyrug'i (27.03.2009-y. № 80-mh) // «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami», 2009-yil, 13-son, 153-modda.

18. «Advokatlik guvohnomasi va advokatlarning davlat reyestrini yuritish tartibi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida»gi O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirining Buyrug'i (31.03.2009-y. № 85-mh)

19. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchiga advokatlar tomonidan yuridik yordam ko'rsatish bo'yicha xarajatlarni davlat hisobiga o'tkazish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqidagi O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi (8-son) va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining (109-son) Qarori // «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami», 2008-yil, 49-son, 487-modda.

20. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchiga advokatlar tomonidan yuridik yordam ko'rsatish bo'yicha xarajatlarni davlat hisobiga o'tkazish tartibi to'g'risidagi Nizom // «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami», 2008-yil, 49-son, 487-modda.

21. Advokatlik tuzilmalarini davlat ro'yxatidan o'tkazish (hisobga olish) to'g'risidagi Nizom // «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami», 2009-yil, 10—11-son, 113-modda.

22. O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi huzuridagi Oliy malaka komissiyasi to'g'risida Nizom // «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami», 2009-yil, 12-son, 133-modda.

23. O'zbekiston Respublikasi Advokatlar palatasi hududiy boshqarmalari huzuridagi malaka komissiyalari to'g'risida Nizom // «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami», 2009-yil, 12-son, 134-modda.

24. Advokat stajyorining faoliyatini tashkil etish tartibi to'g'risida Nizom // «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami», 2009-yil, 13-son, 152-modda.

25. Advokat yordamchisining faoliyatini tashkil etish tartibi to'g'risidagi Nizom // «O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami», 2009-yil, 13-son, 153-modda.

Asosiy adabiyotlar:

1. Advokatura institutini isloh etishning ayrim yo'nalishlari: davra sulhbat materiallari to'plami. — T.: TDYuI nashriyoti, 2009.

2. Advokatlik faoliyati: nazariya va amaliyot masalalari: ilmiy amaliy konferensiya materiallari. — T.: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Amaldagi qonun hujjatlari monitoringi instituti, 2010.

3. Адвокатская деятельность: Учебно-практическое пособие / Под общ. ред. к.ю.н. В.Н.Буробина. 3-е изд, перераб. и доп. — М.: Статус, 2005.

4. *Базарова Д.Б.* Адвокат как участник в досудебных стадиях уголовного процесса: Монография. — Ташкент: ТГЮИ, 2011. — 192 с.

5. *Базарова Д.Б.* Адвокат в досудебном производстве. Учебное пособие. — Ташкент: ТГЮИ, 2011. — 128 с.

6. *Bazarov S.R.* Inson huquqlarini himoya qilishda advokatura institutining o'gni. Risola. — Toshkent: TDYuI, 2009. — 4 b.t.

7. *Воробьев А.В., Поляков А.А., Тихомиров Ю.В.* Теория адвокатуры. — М.: Грантъ, 2002.

8. *Doniyorov M.A.* Fuqarolik protsessida advokat ishtiroki. — T.: TDYuI, 2007. — 99 b.

9. *Doniyorov M.A.* Fuqarolarning huquq va erkinliklarini buzadigan xatti-harakatlar (qarorlar) ustidan berilgan ariza va shikoyatlarni sudda ko'rishning protsessual xususiyatlari. — T.: Nihol, 2007. — 174 b.

10. Jinoyat protsessi (Umumiy qism): Yuridik institut va fakultetlari talabalari uchun darslik (Z.F. Inog'omjonovanning umumiy tahriri ostida). — T.: TDYuI nashriyoti, 2008. — 596 b.

11. Jinoyat protsessi: (Maxsus qism): Yuridik institut va fakultetlari talabalari uchun darslik (Z.F. Inog'omjonovanning umumiy tahriri ostida). — T.: TDYuI nashriyoti, 2008. — 382 b.

12. *Jo'rayev I.B.* O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati. O'quv uslubiy qo'llanma. — T.: TDYuI, 2010-yil. — 8.5 b.t.

13. *Otaxonov F.H., Burxanxodjaeva X.V., Mirdadaeva M.S.* Xo'jalik protsessual huquqi. Darslik. — T.: «Ilm-Ziyo», 2006. — 141-bet.

14. *Rustambayev M.X., Tuxtashева U.A.* Advokatura: kasb-xunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. — T.: Ilm Ziyo, 2010. — 232 bet.

15. *Rustambayev M.X., Tuxtashева U.A.* Sud hokimiyati va O'zbekiston Respublikasida sud-huquq islohotlar: ilmiy-publististik nashr. — Toshkent: TDYuI nashriyoti, 2009. — 559 b.

16. *Salomov B.* O'zbekistonda advokatlik faoliyati. - T.: Adolat, 2000. — 225 b.
17. *Tuxtashева U.A.* Ijro ishi yuritish: Darslik. 2-nashr. Toshkent: TDYuI, 2009. — 308 b.
18. *To'laganova G.* Jinoyat protsessida himoyachining ishtiroki. O'quv qo'llanma. - T.: TDYuI, 2005.- 168 b.
19. *To'laganova G.Z.* Jinoyat protsessida himoyachining ishtiroki. O'quv qo'llanma / yu.f.d., prof. G'.A.Abdumajidovning tahriri ostida. — T.: TDYuI, 2007. - 168 b.
20. *To'laganova G.Z., Bazarov S.R.* Jinoyat ishlarida advokatning ishtiroki. — T.: TDYuI, 2009. — 156 b.
21. *Xojiyev E., Xojiyev T.* Ma'muriy huquq: Bakalavriatning 5380100 - Yurisprudensiya yo'nalishi talabalari uchun darslik / Mas'ul muharrir: yu.f.d., prof. M.X.Rustambayev. — T.: 2006. — 800 b.
22. *Shoraxmetov Sh.Sh.* O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual huquqi. Darslik. Lotin yozuvida —T.: TDYuI, 2007.
23. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksiga sharhlar. Mas'ul muharrir: prof. G'.A.Abdumajidov. — T.: TDYuI nashriyoti, 2009. — 950 b.
24. O'zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati: Oliy va o'rtta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan 5380100 yurisprudensiya yo'nalishi bo'yicha bakalavriat talabalari uchun darslik: 2 jildlik. / Mualliflar: G.Abdumajidov va boshq. — T. Konsauditinform-Nashr, 2007. — 360 b. - 472 b.

Elektron ta'lim resurslari:

1. <http://www.tsif.uz>
2. <http://www.norma.uz>
3. <http://www.gov.uz>
4. <http://www.lex.uz>
5. <http://www.lawbook.ru>
6. <http://www.lawlibrary.ru>
7. <http://www.zakon.ru>
8. <http://www.advokat.ru>
9. <http://www.msu.ru>
10. <http://www.msal.ru>
11. <http://kalinovsky.narod.ru>

QISQARTISHLAR RO'YXATI

- BMT** — Birlashgan Millatlar Tashkiloti
- JK** — Jinoyat kodeksi
- JPK** — Jinoyat-protsessual kodeksi
- MJTK** — Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeks
- FPK** — Fuqarolik protsessual kodeksi
- FK** — Fuqarolik kodeksi
- XPK** — Xo'jalik protsessual kodeksi

MUNDARIJA

KIRISH.	3
-----------------	---

I. UMUMIY QISM

I BOB. «O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ADVOKATLIK FAOLIYATI» FANINING TUSHUNCHASI, PREDMETI VA TIZIMI	5
--	----------

1.1. «O‘zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati» fanining tushunchasi va predmeti. Faning tizimi	5
1.2. Advokatura va advokatlik faoliyati tushunchasi, maqsadi va vazifalari	7
1.3. Fuqarolarning malakali yuridik yordam olishga bo‘lgan konstitutsiyaviy huquqlari	11
1.4. Advokatlik faoliyatining prinsiplari	19
1.5. O‘quv fanining boshqa yuridik fanlar bilan o‘zaro aloqadorligi.	26

II BOB. ADVOKATURA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTI SIFATIDA	29
---	-----------

2.1. Fuqarolik jamiyati va advokatura. Advokatura instituti tabiatining dualistik xususiyati	29
2.2. Advokaturaning maxsus huquq layoqati	33
2.3. Advokatura va yuridik yordam	34
2.4. Advokatura va uning mustaqilligi	36

III BOB. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ADVOKATLIK FAOLIYATINING TASHKILIIY-HUQUQIY ASOSLARI	42
---	-----------

3.1. O‘zbekistonda advokatura institutining rivojlanish tarixi va advokatura to‘g‘risidagi qonunchilikning shakllanishi	42
3.2. O‘zbekiston Respublikasida advokatlik faoliyati to‘g‘risidagi qonunchilik	49
3.3. Malaka komissiyalari va advokatlarning intizomiy javobgarligi.	60
3.4. Advokat maqomini olish, litsenziya berish, advokat maqomini to‘xtatib turish, litsenziyaning amal qilishini to‘xtatib turish, litsenziyaning amal qilishini tugatish va advokatlik faoliyatining kafolatlari	74
3.5. Advokatlik faoliyatining tashkiliy shakllari va advokatlarning kasbiy birlashmalari	85
3.6. Advokatlik faoliyatining standartlari	105
3.7. Advokatlik faoliyati va uzluksiz yuridik ta‘lim	107
3.8. Advokatlik faoliyatining soliqqa tortilishi.	113

IV BOB. ADVOKATNING KASB ETIKASI	120
---	------------

4.1. Advokatning kasb etikasi: ahamiyati va mazmuni	120
4.2. Advokat va ishonch bildiruvchi.	123

4.3. Advokatlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar	129
4.4. Advokatlar va sud protsessi ishtirokchilari	131
4.5. Advokatlik siri	132
4.6. Advokat va manfaatlar to'qnashuvi	135
4.7. Advokat gonorari	138

V BOB. ADVOKATLIK FAOLIYATIDA NOTIQLIK

SAN'ATI ASOSLARI	145
5.1. Zamonaviy ritorikaga kirish	145
5.2. Advokat himoya nutqining tuzilishi	146
5.3. Sud nutqini asoslantirish jihatlari. Nutq maqsadining belgilanishi	149

VI BOB. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ADVOKATURAVA

INSON HUQUQLARI BO'YICHA MILLIY INSTITUTLAR.	154
6.1. Advokatura va inson huquqlari: xalqaro-huquqiy jihatlari.	154
6.2. Inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar tushunchasi va tizimi	160
6.3. Advokatura va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo'yicha vakili (Ombudsman)	161
6.4. Advokatura va Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy markazi	167

VII BOB. XORIJIY MAMLAKATLARDA ADVOKATURA

7.1. Xorijiy mamlakatlar advokatura institutlaridagi huquqiy tahlilining ahamiyati	173
7.2. Rossiya Federatsiyasida advokatura	174
7.3. Mustaqil Davlatlar hamdo'stligi mamlakatlari (Ukraina, Belorussiya, Moldova, Tojikiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Armaniston, Ozarbayjon, Gruzija)da advokatura	178
7.4. AQSHda advokatura	186
7.5. Germaniyada advokatura	190
7.6. Buyuk Britaniyada advokatura	193
7.7. Janubiy-sharqiy Osiyo mamlakatlari (Xitoy Xalq Respublikasi, Koreya Respublikasi, Yaponiya)da advokatura	198
7.8. Advokatlarning xalqaro jamoat birlashmalari	207
7.9. Bepul yuridik yordam va advokatura: xalqaro-huquqiy jihatlari	214

II. MAXSUS QISM

VIII BOB. ADVOKAT VA FUQAROLIK SUD ISHLARINI

YURITISH	218
8.1. Advokat — shartnoma bo'yicha (ixtiyoriy) vakil	218
8.2. Ishonch bildiruvchi shaxsni qabul qilish va sudda vakil sifatida ishtirok etishga tayyorgarlik bo'yicha advokatning faoliyati	221

8.3. Ishni qo'zg'atish va suddako'rishga tayyorlash bosqichida advokat.	225
8.4. Advokat va birinchi instansiya sudida ish yuritish.	234
8.5. Advokat va apellatsiya yoki kassatsiya tartibida ish yuritish	238
8.6. Advokat va nazorat instansiyasi sudida ish yuritish	244
8.7. Advokat va sud qarorlarini ijro etish	248

IX BOB. ADVOKAT VA XO'JALIK SUD ISHLARINI YURITISH 254

9.1. Xo'jalik sudlov ishlarini yuritishda advokatning maqomi.	254
9.2. Xo'jalik protsessining sudgacha bo'lgan bosqichida advokat.	257
9.3. Advokat va birinchi instansiya sudida ish yuritish	261
9.4. Advokat va apellatsiya, kassatsiya, nazorat instansiyasi sudlarida ish yuritish. Advokat va xo'jalik sudining qonuniy kuchga kirgan hujjatlarini yangi ochilgan holatlar bo'yicha qaytadan ko'rib chiqish	264
9.5. Advokat va sud hujjatlarini ijro etish	272
9.6. Advokat va chet el tashkilotlari, xalqaro tashkilotlar va tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan chet ellik fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ishtirokidagi ishlar	276

X BOB. ADVOKAT VA MA'MURIY HUQUQBUZARLIKLAR TO'G'RISIDAGI ISHLAR BO'YICHA ISH YURITISH 280

10.1. O'zbekiston Respublikasining ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi qonun hujjatlari	280
10.2. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishning vazifalari va prinsiplari	283
10.3. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni	285
yuritishning umumiy xususiyatlari	285
10.4. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishni yuritishda qatnashuvchi shaxslar	288
10.5. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni yuritishni ta'minlash choralarini qo'llash	293
10.6. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlarni ko'rib chiqish	295
10.7. Ma'muriy huquqbuzarlik to'g'risidagi ishlar yuzasidan qarorlarni ko'rib chiqish	299
10.8. Ma'muriy jazo qo'llash to'g'risidagi qarorlarni ijro etish.	302

XI BOB. ADVOKATNING JINOYAT PROTSESSIDA ISHTIROKI. 304

11.1. Advokat jinoyat protsessi ishtirokchisi sifatida.	304
11.2. Ishni sudga qadar yuritishda advokatning ishtiroki	311
11.3. Advokatning birinchi instansiya sudida ishtiroki.	317
11.4. Himoyachining apellatsiya, kassatsiya va nazorat tartibida ish yuritishda ishtiroki	322

11.5. Sud hukmi, ajrimi va qarorlarini ijro etish bosqichida advokatning ishtiroki	328
11.6. Alohida toifadagi jinoyat ishlariniyuritishda advokat ishtiroki	331
11.7. Jabrlanuvchi va protsessning boshqa ishtirokchilari nomidan advokat vakilligi	344
«O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ADVOKATLIK FAOLIYATI» FANI BO‘YICHA ASOSIY TUSHUNCHALAR QISQACHA RO‘YXATI.	347
I MAVZU. «O‘zbekiston respublikasida advokatlik faoliyati» fanining tushunchasi, predmeti va tizimi	347
II MAVZU. Advokatura fuqarolik jamiyati instituti sifatida	350
III MAVZU. O‘zbekiston respublikasida advokatlik faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslari.	352
IV MAVZU. Advokatning kasb etikasi	359
V MAVZU. Advokatlik faoliyatida notiqlik san’ati asoslari.	361
VI MAVZU. O‘zbekiston respublikasida advokaturava inson huquqlari bo‘yicha milliy institutlar	363
VII MAVZU. Xorijiy mamlakatlarda advokatura	365
VIII MAVZU. Advokat va fuqarolik sud ishlarini yuritish.	367
IX MAVZU. Advokat va xo‘jaliksud ishlarini yuritish.	368
X MAVZU. Advokat va ma‘muriy huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi ishlar bo‘yicha ish yuritish	369
XI MAVZU. Advokatning jinoyat protsessida ishtiroki	372
BIBLIOGRAFIYA.	375
QISQARTISHLAR RO‘YXATI.	379

**RUSTAMBAYEV MIRZAYUSUP HAKIMOVICH
TUXTASHEVA UMIDA ABDILOVNA**

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ADVOKATLIK FAOLIYATI

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim
vazirligi tomonidan yuridik oliy o‘quv yurtlarining
5240100 – «Yurisprudentsiya» ta’lim yo‘nalishi
talabalari uchun darslik sifatida tavsiya etilgan*

O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.
100029, Toshkent shahri. Matbuotchilar ko‘chasi, 32-uy.
Tel.: 236-55-79; Faks: 239-88-61.

Toshkent — 2012

Muharrir *M. Tursunova*
Musahhah *H. Zokirava*
Kompyuterda sahifalovchi *E. Muratov*

Nashriyot litsenziyasi: AI №110, 15.07.2008.

Terishga berildi 06.06.2012. Bosishga ruxsat etildi 14.08.2012. «Times» garniturasi. Ofset usulida chop etildi. Qog‘oz bichimi 60×84¹/₁₆. Shartli bosma tabog‘i 24,5. Nashr hisob tabog‘i 24,0. Adadi 500 nusxa. Buyurtima №19.

«START-TRACK PRINT» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent shahri, 8-mart ko‘chasi, 57-uy.